ÚRSKURÐUR
ÓBYGGÐANEFNDAR

mál nr. 2/2004

Stór-Reykjavíkursvæðið

31. maí 2006

1. ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD 5

2. MÁLSMEÐFERÐ 7

2.1. Hlutverk og skipan óbyggðanefndar 7
2.2. Sveitarfélög í Gullbringu- og Kjósarsýslum og sunnanverðri Árnessýslu tekin til meðferðar 7
2.3. Lýstar kröfur og kynning 8
2.4. Mál nr. 2/2004, Stór-Reykjavíkursvæðið 9

3. KRÖFUGERÐ 12

3.1. Kröfur íslenska ríkisins 12
3.2. Kröfur Kornelíusar Jónssonar o.fl. vegna hluta jarðarinnar Lónakots 13
3.3. Kröfur Straumsbúsins sf. o.fl. vegna jarðarinnar Óttarsstaða I og Sínu Þorleifar Þórðardóttur o.fl. vegna Óttarsstaða II 14
3.4. Kröfur Hafnarfjarðarkaupstaðar vegna lands innan staðarmarka Hafnarfjarðarkaupstaðar og Almenningsskóga í Álftaneshreppi 15
3.5. Kröfur Garðabæjar vegna hluta Garðakirkjulands og Almenningsskóga Álftaneshrepps 15
3.6. Kröfur Prestsetrasjóðs f.h. íslensku þjóðkirkjunnar vegna Garðakirkjulands og Almenningsskóga Álftaness 16
3.7. Kröfur Björns Erlendssonar vegna jarðarinnar Selskarðs 16
3.8. Kröfur eigenda Oddakots, Hliðsness, Hliðs, Brekkuflatar, Melshúss, Skógtjarnar, Brekku, Brekku í Kirkjubrú, Brekku í Núpakoti, Brekku í Bjarnakoti, Svalbarða, Haukshúss, Sviðholts, Bjarnastaða, Litlabæjar, Sveinskots, Hákots, Deildar, Traðar, Landakots, Báruhaugseyrar, Kasthúss, Akrakots, Breiðabólsstaða, Eyvindarstaða, Þórukots, Selskarðs og Setbergs í Álftaneshreppi hinum forna vegna Almenningsskóga Álftaness 17
3.9. Kröfur Þorsteins Hjaltesteds vegna jarðarinnar Vatnsenda og afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna 18
3.10. Kröfur Reykjavíkurborgar vegna eignarnámslands í Heiðmörk og afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna í svokölluðu Kóngslandi 19
3.11. Kröfur Orkuveitu Reykjavíkur vegna jarðarinnar Elliðavatns og sameignarlands Seltjarnarness hins forna 20
3.12. Kröfur Kópavogsbæjar vegna jarðarinnar Lækjarbotna og hluta afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna 21
3.13. Kröfur Stefaniu Margretar Kjartansson, Önnu Kjartansson Macko f.h. dánarbús Hannesar Kjartanssonar o.fl. vegna jarðarinnar Vilborgarkots 23
3.14. Kröfur Braga Sigurjónssonar, eiganda jarðarinnar Geirlands, vegna afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna 24
3.15. Kröfur Mosfellsbæjar vegna Mosfellsheiðar og Miðdals II 24
3.16. Kröfur Bjarna Bjarnasonar og Magnúsar Bjarnasonar Hraðastöðum II vegna afréttar Mosfellinga 25
3.17. Kröfur Seljabrekku ehf. vegna jarðarinnar Seljabrekku 25
3.18. Kröfur Seltjarnarneskaupstaðar vegna hluta afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna 26
3.19. Kröfur Landsnets hf. 28

4. GÖGN OG GAGNAÖFLUN 30

4.1. Inngangur 30
4.2. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar 30
4.3. Vettvangsferð 31
4.4. Skýrslutökur 34

5. SAGA JARÐA OG ANNARRA LANDSVÆÐA 34

5.1. Landnám á Stór-Reykjavíkursvæðinu 35
5.2. Stjórnsýslumörk 36
5.3. Lónakot 47
5.4. Óttarsstaðir 50
5.5. Straumur 54
5.6. Þorbjarnarstaðir (með Lambhaga) 57
5.7. Hvaleyri 60
5.8. Garðar 64
5.9. Selskarð 76
5.10. Vatnsendi 79

5.11. Elliðavatn ... 85
5.12. Hólmur ... 87
5.13. Lækjarbotnar ... 91
5.14. Vilborgarkot ... 96
5.15. Geitháls ... 103
5.16. Geirland ... 103
5.17. Elliðakot (Helliskot) ... 104
5.18. Miðdalur ... 111
5.19. Hraðastaðir ... 115
5.20. Mosfell ... 116
5.21. (Mosfells) Bringur ... 116
5.22. Mosfellsheiðarland ... 118
5.23. Svanastaðir (síðar Leirvogsvatn) ... 144
5.24. Seljabrekka (= Jónssel) ... 145
5.25. Almenningsland á Stór – Reykjavíkursvæðinu ... 147
5.25.1. Almennt ... 147
5.25.2. Almenningur og almenningsskógar Álftaness ... 152
5.25.3. Kóngsland ... 162
5.25.4. Afréttarlönd sveitarfélaga á Stór–Reykjavíkursvæðinu ... 164
5.25.5. Afréttur Álftaneshrepps ... 171
5.25.6. Afréttur Seltjarnarneshrepps ... 172
5.25.7. Afréttur Mosfellshrepps ... 179
5.26. Sel á Stór – Reykjavíkursvæðinu ... 182

6. NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR ... 187

6.1. Inngangur ... 187
6.2. Landnám ... 189
6.3. Lónakot ... 190
6.4. Óttarsstaðir ... 193
6.5. Straumur ... 198
6.6. Þorbjarnarstaðir með Stóra Lambhaga ... 203
6.7. Hvaleyri ... 207
6.8. Réttarstaða ætlaðs almennings sunnan Hafnarfjarðar ... 212
6.9. Garðakirkjuland ... 220
6.9.1. Almenn atriði ... 220
6.9.2. Sjónarmið aðila ... 220
6.9.3. Niðurstaða ... 222
6.10. Afréttur Álftaneshrepps hins forna (norðausturhluti Almenningsskóga Álftaness) ... 227
6.10.1. Almenn atriði ... 227
6.10.2. Sjónarmið aðila ... 228
6.10.3. Niðurstaða ... 230
6.11. Vatnsendi ... 236
6.11.1. Almenn atriði ... 236
6.11.2. Sjónarmið aðila ... 236
6.11.3. Niðurstaða ... 239
6.12. Elliðavatn ... 244
6.12.1. Almenn atriði ... 244
6.12.2. Sjónarmið aðila ... 245
6.12.3. Niðurstaða ... 248
6.13. Afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna ... 253
6.13.1. Almenn atriði ... 253
6.13.2. Sjónarmið aðila ... 254
6.13.3. Niðurstaða ... 261
6.14. Vilborgarkot ... 267
6.15. Stóra-Mosfellsheiðarland ... 271
6.16. Landsnet hf. ... 279
6.17. Um málskostnað ... 279

7. ÚRSKURÐARORÐ ... 281

VIÐAUKI

Almennar niðurstöður óbyggðanefndar.

FYLGISKJÖL

I. Kort.

II. Aðila- og eigendaskrá.

III. Skjalaskrá.

1. ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD

Ár 2006, miðvikudaginn 31. maí, er í óbyggðanefnd, sem starfar samkvæmt lögum um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000 og 7/2006, tekið fyrir málið

nr. 2/2004, Stór-Reykjavíkursvæðið,
hvort og þá hvaða land teljist til þjóðlendna,
hver séu mörk þjóðlendu við eignarland,
hvaða hluti þjóðlendu sé nýttur sem afréttur
og hver séu eignarréttindi innan þjóðlendu,

og í því kveðinn upp svohljóðandi

ÚRSKURÐUR

Úrskurð þennan kveða upp Kristján Torfason, formaður óbyggðanefndar, og nefndarmennirnir Karl Axelsson og Allan Vagn Magnússon.

Aðilar málsins eru:[1]
Fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins vegna þjóðlendna.
(Ólafur Sigurgeirsson hrl. og Skarphéðinn Þórisson hrl.)
Kornelíus Jónsson o.fl. vegna hluta jarðarinnar Lónakots.
Straumsbúið sf. o.fl. vegna jarðarinnar Óttarsstaða I.
Sína Þorleif Þórðardóttir o.fl. vegna jarðarinnar Óttarsstaða II.
(Ragnar Aðalsteinsson hrl.)
Bjarni Bjarnason og Magnús Bjarnason vegna jarðarinnar Hraðastaða II og afréttar Mosfellinga.
Mosfellsbær vegna Mosfellsheiðar og hluta úr jörðinni Miðdal II.
(Jörundur Gauksson hdl.)
Reykjavíkurborg vegna eignarnámslands í Heiðmörk og afréttar Seltjarnarnesshrepps hins forna í svokölluðu Kóngslandi.
Seljabrekka ehf. vegna jarðarinnar Seljabrekku.
(Páll Arnór Pálsson hrl.)
Björn Erlendsson o.fl. vegna jarðarinnar Selskarðs.

[1] Sjá nánar í fylgiskjali nr. II (aðilaskrá).

Eigendur Oddakots, Hliðsness, Hliðs, Brekkuflatar, Melshúss, Skógtjarnar, Brekku, Brekku í Kirkjubrú, Brekku í Núpakoti, Brekku í Bjarnakoti, Svalbarða, Haukshúss, Sviðholts, Bjarnastaða, Litlabæjar, Sveinskots, Hákots, Deildar, Traðar, Landakots, Báruhaugseyrar, Kasthúss, Akrakots, Breiðabólsstaða, Eyvindarstaða, Þórukots, Selskarðs og Setbergs í Álftaneshreppi hinum forna vegna „Almenningsskóga Álftaness.“

(Eyvindur G. Gunnarsson hrl.)

Garðabær vegna hluta Garðakirkjulands og Almenningsskóga Álftaneshrepps.

(Jón Sigurðsson hdl. fyrir hönd Andra Árnasonar hrl.)

Hafnarfjarðarkaupstaður vegna lands innan staðarmarka Hafnarfjarðarkaupstaðar og Almenningsskóga í Álftaneshreppi.

(Guðmundur Benediktsson hrl. og Jón Höskuldsson hdl.)

Alcan á Íslandi hf. vegna lands Alcan (hluta jarðarinnar Straums).

(Jakob R. Möller hrl.)

Stefania Margret Kjartansson, Anna Kjartansson Macko f.h. dánarbús Hannesar Kjartanssonar o.fl. vegna jarðarinnar Vilborgarkots.

(Jón G. Briem hrl.)

Prestsetrasjóður f.h. íslensku þjóðkirkjunnar vegna Garðakirkjulands og Almenningsskóga Álftaness.

(Ólafur Björnsson hrl.)

Bragi Sigurjónsson vegna jarðarinnar Geirlands vegna afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna.

(Ólafur Örn Svansson hdl.)

Þorsteinn Hjaltested vegna jarðarinnar Vatnsenda og afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna.

(Sigurbjörn Þorbergsson hdl.)

Orkuveita Reykjavíkur vegna jarðarinnar Elliðavatns og sameignarlands Seltjarnarness hins forna.

(Sigurður A. Þóroddsson hdl.)

Seltjarnarneskaupstaður vegna hluta afréttar Seltjarnarnesshrepps hins forna.

(Valgarður Sigurðsson hrl. og Bragi Björnsson hdl.)

Kópavogsbær vegna jarðarinnar Lækjarbotna og hluta afréttar Seltjarnarnesshrepps hins forna.

(Þórður Clausen Þórðarson hrl. og Geir Arnar Marelsson hdl.)

Margrét Tryggvadóttir vegna jarðarinnar Miðdals I.

(Halldór H. Backman hrl.)

Sigurður Sigurjónsson vegna jarðarinnar Miðdals I

(Sigurður Sigurjónsson hrl.)

Landsnet hf.

(Þórður Bogason hdl.)

2. MÁLSMEÐFERÐ

2.1. Hlutverk og skipan óbyggðanefndar

Þann 1. júlí 1998 tóku gildi lög um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998, sbr. einnig lög um breytingar á þeim, nr. 65/2000 og 7/2005. Lögin kveða á um að starfa skuli óbyggðanefnd sem hafi með höndum eftirfarandi hlutverk, skv. 7. gr.:

a) Að kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.
b) Að skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.
c) Að úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

Af ákvæði 7. gr. leiðir að gildistaka þjóðlendulaga, nr. 58/1998, og úrskurðir óbyggðanefndar, fela ekki í sér afstöðu til réttinda einstakra aðila yfir eignarlandi eða hver séu mörk milli eignarlanda og leiða ekki til neinna breytinga þar á.

Þann 2. september 1998 skipaði forsætisráðherra Kristján Torfason dómstjóra, formann óbyggðanefndar, og aðra nefndarmenn Karl Axelsson hæstaréttarlögmann, varaformann, og Allan V. Magnússon héraðsdómara. Varamenn voru skipuð Halldór Jónsson héraðsdómslögmaður, Ragnheiður Bragadóttir héraðsdómari og Þorgeir Örlygsson prófessor. Þorgeiri Örlygssyni var veitt lausn að eigin ósk frá og með 1. janúar 2003 og Benedikt Bogason héraðsdómari þá skipaður varamaður í hans stað.

2.2. Sveitarfélög í Gullbringu- og Kjósarsýslum og sunnanverðri Árnessýslu tekin til meðferðar

Með bréfi, dagsettu 27. október 2003, tilkynnti óbyggðanefnd fjármálaráðherra þá ákvörðun sína að taka til meðferðar landsvæði sem tekur yfir sveitarfélög í Gullbringu- og Kjósarsýslum, auk þess hluta Árnessýslu sem óbyggðanefnd hefur ekki þegar tekið afstöðu til, sbr. 8. gr. og 1. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Svæði þetta, sem er hið fjórða sem kemur til umfjöllunar hjá óbyggðanefnd, var nánar tiltekið afmarkað til norðurs af mörkum Kjósarhrepps og Hvalfjarðarstrandarhrepps, sem fylgja suðurmörkum jarðarinnar Stóra-Botns í Hvalfjarðarstrandarhreppi, en þau byrja við Botnsvog og enda í Háu-Súlu, og þegar austar dregur af suðurmörkum þeirra jarða sem óbyggðanefnd tók afstöðu til í málum á svæði 1 (nr. 1-7/2000, varðandi uppsveitir Árnessýslu). Að austan afmarkast svæðið af Þjórsá, en að sunnan og vestan af hafi, allt norður að fyrrgreindum suðurmörkum Stóra-Botns í Hvalfjarðarstrandarhreppi.[2] Fjármálaráðherra var veittur frestur til 28. janúar 2004 til að lýsa kröfum um þjóðlendur á þessu svæði, sbr. 1. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998, væri um slíkar kröfur að ræða.

[2] Sjá einnig fylgiskjal nr. I (kort).

Sýslumönnum og fyrirsvarsmönnum sveitarfélaga á svæðinu, þ.e. Reykjanesbæjar, Grindavíkurbæjar, Sandgerðisbæjar, Gerðahrepps, Vatnsleysustrandarhrepps, Hafnarfjarðarkaupstaðar, Garðabæjar, Bessastaðahrepps, Kópavogsbæjar, Reykjavíkurborgar, Seltjarnarneskaupstaðar, Mosfellsbæjar, Kjósarhrepps, Grímsnes- og Grafningshrepps, Ölfuss, Hveragerðisbæjar, Bláskógabyggðar, Hrunamannahrepps, Skeiða- og Gnúpverjahrepps, Villingaholtshrepps, Hraungerðishrepps, Gaulverjabæjarhrepps og Árborgar, auk Bændasamtaka Íslands, Sambands sveitarfélaga á Suðurnesjum, Samtaka sveitarfélaga á höfuðborgarsvæðinu og Samtaka sunnlenskra sveitarfélaga, var tilkynnt um ákvörðun óbyggðanefndar og gerð grein fyrir framhaldinu. Frestur fjármálaráðherra var síðar framlengdur til 20. febrúar 2004, og með því orðið við rökstuddri beiðni ráðuneytisins.

2.3. Lýstar kröfur og kynning

Kröfulýsingar fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins um þjóðlendur á Suðvesturlandi bárust 20. febrúar 2004. Óbyggðanefnd birti tilkynningu um meðferð á framangreindu svæði og útdrátt úr kröfum ríkisins, ásamt uppdrætti, í Lögbirtingablaðinu 3. mars 2004, Fréttablaðinu 4. mars og Morgunblaðinu 7. mars, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Skorað var á þá sem teldu til eignarréttinda á því landsvæði sem félli innan kröfusvæðis ríkisins að lýsa kröfum sínum fyrir óbyggðanefnd í síðasta lagi 3. júní 2004. Þá var tekið fram að málsmeðferð óbyggðanefndar einskorðaðist ekki við kröfur aðila heldur bæri nefndin einnig sjálfstæða rannsóknarskyldu. Til þess gæti því komið að tekin yrðu til athugunar svæði utan við kröfulýsingu fjármálaráðherra.

Óbyggðanefnd lét þinglýsa yfirlýsingu um málsmeðferð nefndarinnar og kröfugerð fjármálaráðherra á þær fasteignir sem kröfugerðin snertir og sem skráðar eru í þinglýsingabókum sýslumanna í Keflavík, Hafnarfirði, Kópavogi, Reykjavík og á Selfossi, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998.

Kröfur fjármálaráðherra voru gerðar aðgengilegar almenningi á skrifstofum sýslumanna í Keflavík, Hafnarfirði, Kópavogi, Reykjavík og á Selfossi, auk sveitarfélaga á kröfusvæðum og heimasíðu óbyggðanefndar. Þá var málið kynnt fyrirsvarsmönnum aðliggjandi sveitarfélaga og sýslumönnum í þeim umdæmum, auk fjölmiðla.

Frestur annarra til að lýsa kröfum á kröfusvæði ríkisins var framlengdur lítillega í þeim tilvikum að leitað var eftir slíku með rökstuddum hætti og bárust síðustu kröfulýsingar í lok júní 2004.

Gefið var út yfirlit yfir allar lýstar kröfur og þær færðar inn á uppdrátt. Lögboðin kynning fór fram með því að yfirlit og uppdráttur lágu frammi á skrifstofum sýslumanna í Keflavík, Hafnarfirði, Kópavogi, Reykjavík og á Selfossi, frá 1. júlí til 3. ágúst 2004, sbr. 12. gr. laga nr. 58/1998. Athugasemdafrestur var til 10. ágúst 2004. Framangreind kynningargögn voru jafnframt aðgengileg á skrifstofum viðkomandi

sveitarfélaga, skrifstofu óbyggðanefndar og heimasíðu óbyggðanefndar. Vakin var athygli á kynningunni í fjölmiðlum.

Engar athugasemdir bárust fyrir lok athugasemdafrests en eftir þann tíma hafa aðilar gert nokkrar breytingar á kröfum sínum og jafnframt hafa komið fram nýjar kröfur. Óbyggðanefnd hefur vakið athygli málsaðila á augljósu misræmi eða villum í málatilbúnaði og haft frumkvæði að því að kanna hvort aðilar sem kunna að telja til eignarréttinda á kröfusvæði íslenska ríkisins vilji lýsa kröfum sínum, sbr. 2. mgr. 13. gr. laga nr. 58/1998.

Fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins lagði fram kröfulýsingar um þjóðlendur á svæðinu í 7 hlutum og 4 kröfulýsingar vegna jarðeigna ríkisins. Á móti barst 61 kröfulýsing ýmissa aðila, auk krafna Landsnets hf. Kröfulýsingar þessar taka til 122 tilgreindra jarða, jarðahluta eða annarra landsvæða á Suðvesturlandi, stundum sameiginlega.

2.4. Mál nr. 2/2004, Stór-Reykjavíkursvæðið

Í ágúst 2004 var lögmönnum aðila tilkynnt að óbyggðanefnd hefði ákveðið að skipta þjóðlendukröfusvæði íslenska ríkisins niður í sex mál, þ.e. mál nr. 1/2004 Grindavík og Vatnsleysuströnd, mál nr. 2/2004 Stór-Reykjavíkursvæðið, mál nr. 3/2004 Kjalarnes, mál nr. 4/2004 Kjós, mál nr. 5/2004 Grafningur og mál nr. 6/2004 Ölfus.

Mál nr. 2/2004 var fyrst tekið fyrir á fundi óbyggðanefndar og forsvarsmanna málsaðila 31. ágúst 2004. Lögð voru fram skjöl málsins ásamt skjalaskrá og upplýst um ýmis atriði varðandi gagnaöflun nefndarinnar. Skorað var á lögmenn að fara yfir umrædd atriði af sinni hálfu og gera hið fyrsta athugasemdir ef þeir teldu ástæðu til. Þá var athygli vakin á þinglýsingu athugasemdar um þjóðlendumál á jarðir á ágreiningssvæði, skv. 2. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga, og óskað eftir að lögmenn gerðu umbjóðendum sínum grein fyrir þessu. Jafnframt var óskað eftir því að lögmenn skiluðu umboðum hið fyrsta og gerð grein fyrir mikilvægi þess að lögmenn og óbyggðanefnd ynnu saman að því að þeir sem hagsmuna ættu að gæta gerðust aðilar að málinu. Enn fremur var sérstaklega vakin athygli á ákvæði 17. gr. þjóðlendulaga um samnýtingu á sérfræðiaðstoð o.fl. Þá var því beint til lögmanna að kanna hvort ljúka mætti málinu að einhverju eða öllu leyti með sátt, sbr. 15. gr. þjóðlendulaga. Loks var íslenska ríkinu veittur fjögurra vikna frestur til að skila greinargerð.

Við framangreinda fyrstu fyrirtöku var einnig gerð grein fyrir skipan óbyggðanefndar í málinu og færi gefið á athugasemdum. Engar slíkar komu fram þá en við fimmtu fyrirtöku var fjallað um erindi, dags. 27. desember 2004, sem nefndinni barst frá Birni Erlendssyni og Jóni Lárussyni, sem gæta hagsmuna fyrir eigendur Selskarðs, þar sem farið var fram á að nefndarmennirnir Allan V. Magnússon og Karl Axelsson vikju sæti í málinu vegna vanhæfis. Vísað var til þess að umræddir nefndarmenn hefðu setið í matsnefnd eignarnámsbóta í málinu nr. 7/2004, þar sem til hafnað var kröfu eins eigenda Selskarðs um eignarnámsbætur vegna beitarréttar. Með

bréfi, dags. 4. janúar 2005, svaraði nefndin á þann veg að hvorki lægi fyrir að framangreindir aðilar, Björn og Jón, væru persónulega eigendur nokkurra landsréttinda á því svæði sem fjallað væri um í máli nr. 2/2004, né hefðu þeir framvísað umboði þinglýstra rétthafa á sama svæði. Þegar af þeirri ástæðu yrði ekki séð að framangreindir menn ættu aðild að málinu og var erindinu því hafnað. Úr því var bætt og erindið ítrekað. Óbyggðanefnd úrskurði um framangreinda kröfu 6. september 2005, á þann veg að kröfu kærenda var hafnað, með vísan til 6. tl. 3. gr. stjórnsýslulaga, nr. 37/1993. Í rökstuðningi segir svo: „Í úrskurði sínum frá 1. nóvember sl. tók matsnefndin ekki afstöðu til eðlis og umfangs eða jafnvel tilvistar þeirra réttinda sem eignarnámsþoli gerði kröfu um að fá bætt. Nefndin taldi að hvað sem liði niðurstöðu um slíkt bæri ekki að greiða eignarnámsþola bætur vegna framkvæmda Vegagerðarinnar. Af þessu er ljóst að umræddir nefndarmenn hafa ekki tekið neina ákvörðun um þau álitaefni, sem nú eru til umfjöllunar í óbyggðanefnd. Þegar af þeirri ástæðu kemur ekki til álita að þeir teljist vanhæfir vegna starfa sinna í matsnefnd eignarnámsbóta.“

Við aðra fyrirtöku málsins, 28. september 2004, var lögð fram greinargerð af hálfu íslenska ríkisins. Við sama tækifæri var öðrum málsaðilum veittur fjögurra vikna frestur til skila á greinargerðum. Við þriðju fyrirtöku málsins, 26. október sama ár, voru m.a. lagðar fram nokkrar greinargerðir og gerð grein fyrir bréfi Þórðar Bogasonar hdl. fyrir hönd Landsvirkjunar, dags. 4. október 2004, þar sem fram kom að lögmaðurinn myndi ekki sækja fundi nefndarinnar í málinu nema eftir því væri sérstaklega óskað af hálfu nefndarinnar eða hún teldi slíkt nauðsynlegt vegna hagsmunagæslu Landsvirkjunar, sbr. lokamgr. 10. gr., lokamgr. 13. gr. og 17. gr. laga nr. 58/1998.[3] Fleiri greinargerðir voru lagðar fram við fjórðu fyrirtöku, 16. desember 2005. Fimmta fyrirtaka málsins fór fram þann 20. janúar 2005. Við þessi tækifæri voru einnig lögð fram frekari gögn og leitast við að upplýsa málið að öðru leyti. Að lokum var farið yfir dagskrá aðalmeðferðar sem og fyrirkomulag vettvangsferðar.

Fyrri hluti aðalmeðferðar fór fram dagana 24., 25. og 27. janúar 2005 og skiptist í forflutning, vettvangsferð, skýrslutökur og munnlegan málflutning. Við aðalmeðferð kom m.a. fram að lögmenn hefðu ekki talið sáttagrundvöll í málinu, sbr. 1. mgr. 15. gr. þjóðlendulaga nr. 58/1998. Síðari hluti aðalmeðferðar fór fram 17. febrúar 2005, þegar Ragnar Aðalsteinsson hrl. flutti mál sitt. Að lokinni aðalmeðferð var málið tekið til úrskurðar. Fundað var í fundarsal Grand Hótel, Reykjavík og á skrifstofu óbyggðanefndar, Hverfisgötu 4a, Reykjavík. Um vettvangsferð og skýrslutökur er fjallað nánar í köflum 4.3.-4.4. og vísast þangað.

Þann 11. maí 2006 var málið endurupptekið og lögð fram ný gögn. Þau höfðu áður verið kynnt lögmönnum og tækifæri gefið til athugasemda. Engar athugasemdir komu fram. Var málið síðan tekið til úrskurðar að nýju.

[3] Með bréfi, dags. 21. apríl 2006, tilkynnti Þórður Bogason hdl. að Landsnet hf. hefði tekið við öllum réttindum og skyldum Landsvirkjunar í málum fyrir óbyggðanefnd.

3. KRÖFUGERÐ[4]

3.1. Kröfur íslenska ríkisins

Af hálfu fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins er annars vegar gerð sú aðalkrafa að eftirfarandi lína verði viðurkennd sem þjóðlendumörk á Stór-Reykjavíkursvæðinu:

„Fyrsti punktur á þessu kröfusvæði er við alfaraveginn á bæjarmörkum (A) Hafnarfjarðar, svo er farið í punkt, sem er NA-horn Almennings (B), og síðan umhverfis land Alcan í Straumsvík í punktum B1, B2 og B3, síðan í punkt á Kolbeinshæð (C), svo í punkt við Stórhöfðastíg (D).

Frá Stórhöfðastíg er farið í Steinshús (E) (kallað Steinhes í lögfestu Garðakirkju 1661) svo úr Steinhúsinu og upp í syðri Kaldárbotna (F) og umhverfis Helgafell og í Strandartorfu (G), svo í Húsfell (H).

Frá Húsfelli er svo dregin lína í Stríp (I), úr honum í suðvestur horn á Selfjalli (J), sem er hornmark við Lækjarbotnaland, þaðan í Sandfell (K) og þaðan í móbergsklett með rauf í (L), þaðan í þúfu í Holtstanga (M) og síðan eftir syðstu kvísl Fossvallaár (N) þar til kemur að Elliðakotslandi, þá er farið upp Fossvallaána og síðan í norðurkvísl Lyklafellsárinnar í vatnsfarveginn við norðurenda Vatnsássins (O) og meðfram brún Elliðakotsheiðar og upp í Nautapoll (Ó) og svo upp eftir farvegi Lyklafellsárinnar að sýslumörkum (P). Fara skal eftir sýslumörkum gegnum sýsluþúfu, (línan frá sýsluþúfu að Borgarhólum á að vera á landamörkum við Miðdalsland). Frá punktinum við sýslumörkin er þeim fylgt að Borgarhól (R) (jafnframt landamerki Miðdals) og þaðan beint um Leirdalsenda í Stórhól (S) austast á Grímmannsfelli, þaðan beint í Köldukvísl austan fjallsins, þar sem lína, sem dregin er milli Þrívarða í Moldarbrekkum og vörðu á Stórhól á Grímmannsfelli sker ána og er það punktur (T), þaðan beint yfir Geldingatjörn í Blásteinbringu, sem verður punktur (U) og svo upp að Leirvogsvatni í punkt þar sem Leirvogsá rennur úr vatninu (Ú), svo eftir vatninu og úr því eftir Bugðu upp að Rjúpnagilsenda (V), þaðan beint í Sýslusteina (X) austan á Sauðafelli og svo í sæluhúsatóft (Y).“

Hins vegar er gerð sú aðalkrafa að eftirfarandi landsvæði verði viðurkennt sem þjóðlenda:

„Gerð er krafa til þess að land jarðarinnar Vilborgarkots teljist allt til þjóðlendu, en landamerki jarðarinnar eru:

Fyrir austan frá Horni í ána þar sem ósinn fellur í ána og þar sem ósinn tilvísar upp í grasþúfu í útnorður frá Helliskoti, frá þeirri þúfu með Miðdalsmörkum í Sólheimatjörn, þaðan frá vestri endi [enda] af Sólheimatjörn, og þvert suður í grjótlág við ána fyrir austan Hólm, og þaðan fram með ánni, fyrir norðan, eftir Dugós.“

---

[4] Sjá einnig fylgiskjöl nr. I (kort) og II (aðilaskrá).Sjá einnig umfjöllun í kafla 2.4. um breytingar á kröfum og aðild vegna jarðanna Miðdals I, Miðdals II, Hraðastaða II og lands Alcan (hluta jarðarinnar Straums).

Af hálfu fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins eru neðangreindar varakröfur gerðar:

„Varakrafa er gerð við Garðakirkjuland, sem hljóðar svo: Úr Steinhúsi við neðri Kaldárbotna þaðan í Markrakagil í Undirhlíðum, sem er norðanvert við Fjallið Eina, þaðan til Markraka í Dauðadölum og þaðan í mitt Húsfell.

Varakrafa milli Húsfells og Lækjarbotnalands hljóðar svo: Úr Húsfelli í vörðubrot á hraunbrún austan Vatnsendakrika, nálægt Heiðmerkurgirðingunni (u.þ.b. sem merkt er 04 á landakorti) og þaðan í suðvestur hornið á Selfjalli.“

3.2. Kröfur Kornelíusar Jónssonar o.fl. vegna hluta jarðarinnar Lónakots

Af hálfu Kornelíusar Jónssonar o.fl. vegna hluta jarðarinnar Lónakots er þess krafist „að öllum kröfum íslenska ríkisins um viðurkenningu á þjóðlendu innan þinglýstra merkja jarðarinnar Lónakots verði hafnað.

Merki jarðarinnar eru samkvæmt landamerkjabréfi dagsettu 7. júní 1890 og þinglýstu 9. júní 1890 á manntalsþingi fyrir Garðahrepp svohljóðandi:

Að vestanverðu, milli Lónakots og Hvassahrauns eru landamerki sem hjer segir:

„Landamerki þau byrja við sjó í svonefndum Markakletti (punktur nr. 1), austanvert við Hraunsnes, úr honum í Skógarhól, úr Skógarhól í Stóra-Grænhól, úr Stóra-Grænhól í Hólbrunnsvörður, úr Hólbrunns-vörðu í Skorásvörðu, úr Skorásvörðu í mið-Krossstapa (punktur nr. 2), sem er hornmark á Lónakotslandi. Að innanverðu, milli Lónakots og Ottusstaða, byrja landamerkin við sjó úr krosssprungnum hól, með þúfu á, úr honum í Sjónarhól, og þaðan í klett, fyrir austan Lónakotssel, og úr honum í mið-Krossstapa (punktur nr. 3).“

Hinn 26. maí 1890 voru gerð landamerki milli Lónakots og Óttarsstaða og þau þinglesin á manntalsþingi fyrir Garðahrepp 9. júní 1890 og hljóða þannig:

„Landamerki milli Óttarsstaða og Lónakots byrja rjett fyrir ofan sjáfarkampinn, þaðan í Markhól, sem klappað er á: Ótta. Lón. Frá Markhól í Sjónahól, frá Sjónahól í vörðu austanvert við Lónakotssel; frá þeirri vörðu í Miðkrossstapa.“

Eigendur Lónakots krefjast jafnframt viðurkenningar óbyggðanefndar á því að allt land innan þinglýstra merkja jarðarinnar teljist óskoruð eign þeirra með þeim takmörkunum sem leiða af samningum sem eigendur jarðarinnar hafa gert við þriðja aðila og þinglýst eru.

Þess er krafist að óbyggðanefnd úrskurði um greiðslu kostnaðar eigenda Lónakots af hagsmunagæslu fyrir óbyggðanefnd vegna krafna íslenska ríkisins fyrir nefndinni og greiðist kostnaðurinn úr ríkissjóði skv. 1. mgr. 17. gr. þjóðlendulaga.

Við ákvörðun kostnaðar er þess krafist að ekki verði gerður neinn frádráttur vegna þess að [eigendur Lónakots] hafi ekki sameinast um lögmann/lögmenn við aðra en eigendur Óttarsstaða, enda eiga [eigendur Lónakots] ekki sameiginlegra hagsmuna

að gæta með öðrum á svæðinu. Miklu frekar er um hagsmunaárekstra að ræða við aðra á svæðinu.

Þess er krafist að kostnaður verði ákveðinn eigendum Lónakots að skaðlausu, enda hafa þeir ekki gefi neitt tilefni til málareksturs þessa, heldur verður hann einungis rakinn til óþarfa málsýfingar af hálfu ríkisvaldsins.“

3.3. Kröfur Straumsbúsins sf. o.fl. vegna jarðarinnar Óttarsstaða I og Sínu Þorleifar Þórðardóttur o.fl. vegna Óttarsstaða II

Af hálfu Straumsbúsins sf. o.fl. og Sínu Þorleifar Þórðardóttur o.fl er þess krafist „að öllum kröfum íslenska ríkisins um viðurkenningu á þjóðlendu innan þinglýstra merkja jarðarinnar Óttarsstaða verði hafnað.

Landamerki jarðarinnar gagnvart Straumi eru sem hér segir:

„Landamerki ... byrja við sjó, á Vatnaskersklöpp (punktur 8) og yfir miðjan Markhól. Þaðan beint í Stóra-Nónhól, frá Nónhól í Gvendarbrunn, frá Gvendarbrunni í Mjósundavörðu, frá Mjósundavörðu í Klofaklett, suður og uppaf Steinhúsi. Á Klofaklett er klappað: Ótta., Str., og varða hlaðin hjá. Frá Klofakletti í Markastein, suður og upp af Eyjólfshól; á þennan Markastein er klappað: Ótta., Str. Frá þessum Markasteini sömu stefnu upp að Krísuvíkurlandi (punktur 5).“

Landamerkin eru samþykkt af Krísuvík. Þau voru lesin á manntalsþingi 9. júní 1890.

Landamerki milli Óttarsstaða og Lónakots eru sem hér segir:

„Landamerki ... byrja rjett fyrir ofan sjáfarkampinn (punktur 1), þaðan í Markhól, sem klappað er á: Ótta. Lón. Frá Markhól í Sjónarhól, frá Sjónarhól í vörðu austanvert við Lónakotssel; frá þeirri vörðu í Miðkrossstapa (punktur 2).“

Merkjalýsing þess var lesin á manntalsþingi 9. júní 1890.

Milli Óttarsstaða og Hvassahrauns eru landamerki sem hér segir:

„Landamerki ... byrja í Mið-Krossstapa (punktur 2), frá Mið-Krossstapa í Klofningsklett, sem varða er hjá, sunnanvert við Einirhól. Frá Klofningskletti í Búðarvatnsstæði (punktur 3), frá Búðarvatnsstæði í Markhelluhól (punktur 4), sem er hornmark frá Óttarsstöðum, Hvassahrauni og Krísuvík; í hann er klappað Ótta., Hvass., Krv.“

Landamerkjalýsing þessi er dagsett 26. maí 1890. Hún er árituð af eigendum Hvassahrauns og umboðsmanni Krísuvíkur. Hún er lesin á manntalsþingi 9. júní 1890.

Eigendur Óttarsstaða krefjast jafnframt viðurkenningar óbyggðanefndar á því að allt land innan þinglýstra merkja jarðarinnar teljist óskoruð eign þeirra með þeim takmörkunum sem leiða af samningum sem eigendur jarðarinnar hafa gert við þriðja aðila og þinglýst eru.“

„Þess er krafist að óbyggðanefnd úrskurði um greiðslu kostnaðar eigenda Lónakots af hagsmunagæslu fyrir óbyggðanefnd vegna krafna íslenska ríkisins fyrir nefndinni og greiðist kostnaðurinn úr ríkissjóði skv. 1. mgr. 17. gr. þjóðlendulaga.

Við ákvörðun kostnaðar er þess krafist að ekki verði gerður neinn frádráttur vegna þess að [eigendur Óttarsstaða] hafi ekki sameinast um lögmann/lögmenn við aðra en eigendur Lónakots, enda eiga [eigendur Óttarsstaða] ekki sameiginlegra hagsmuna að gæta með öðrum á svæðinu. Miklu frekar er um hagsmunaárekstra að ræða við aðra á svæðinu.

Þess er krafist að kostnaður verði ákveðinn eigendum Óttarsstaða að skaðlausu, enda hafa þeir ekki gefi neitt tilefni til málareksturs þessa, heldur verður hann einungis rakinn til óþarfa málsýfingar af hálfu ríkisvaldsins.“

3.4. Kröfur Hafnarfjarðarkaupstaðar vegna lands innan staðarmarka Hafnarfjarðarkaupstaðar og Almenningsskóga í Álftaneshreppi

Af hálfu Hafnarfjarðarkaupstaðar eru gerðar þær kröfur „að hafnað verði öllum kröfum fjármálaráðherra, f.h. íslenska ríkisins um þjóðlendu innan staðarmarka Hafnarfjarðar. Einnig að hafnað verði kröfum ríkisins að því er varðar þjóðlendu í „Almenningsskógum Álftaneshrepps“ sem eru utan staðarmarka Hafnarfjarðar.

Þá er gerð sú krafa að óbyggðanefnd úrskurði Hafnarfjarðarkaupstað málskostnað úr ríkissjóði vegna hagsmunagæslu fyrir nefndinni.

Krafan byggist á því að allt land innan staðarmarka Hafnarfjarðar, sem ríkið gerir kröfu til að verði úrskurðað þjóðlenda, sé eignarland kaupstaðarins og land Álftanesskóga utan staðarmarkanna sé sameignarland gamalla lögbýlisjarða Álftaneshrepps hins forna, en Hafnarfjörður hefur frá árinu 1908 eignast nærfellt allt land innan staðarmarka Hafnarfjarðar.“

3.5. Kröfur Garðabæjar vegna hluta Garðakirkjulands og Almenningsskóga Álftaneshrepps

Af hálfu Garðabæjar vegna hluta Garðakirkjulands og Almenningsskóga Álftaneshrepps eru eftirfarandi kröfur gerðar:

„Að öllum kröfum fjármálaráðherra, f.h. íslenska ríkisins, á þeim svæðum sem Garðabær gerir kröfu til, verði hafnað.

Að viðurkennt verði að Garðabær eigi fullkominn og beinan eignarrétt að landsvæði sem afmarkast af eftirfarandi landamerkjum:

Úr Arnarbæli (Arnarstapa) í Hnífhól, þaðan í Húsfell. Lína úr Húsfelli í Þríhnúka og í suðurenda Bláfjalla (Bláfjallahorn), þaðan í Kistufell. Frá Kistufelli í syðra horn á Fagradalsbrún, þaðan í Vatnsskarð (Melrakkaskarð), þaðan í Fjallið eina og svo í Markhelluhól. Úr Markhelluhól í Búðarvatnsstæði, þaðan í Steinhús, en þaðan í miðjan Ketshelli. Úr Ketshelli í Arnarbæli (Arnarstapa).

Verði hins vegar talið að einhver hluti kröfusvæðis Garðabæjar sé þjóðlenda, þá er þess krafist að viðurkenndur verði fullkominn afnotaréttur Garðabæjar á því svæði.

Að óbyggðanefnd úrskurði að eftirfarandi landsvæði teljist innan staðarmarka Garðabæjar, á grundvelli bráðabirgðaákvæðis sveitarstjórnarlaga nr. 45/1998:

Lína úr Húsfelli í Þríhnúka og í suðurenda Bláfjalla (Bláfjallahorn). Frá suðurenda Bláfjalla í Litla-Kóngsfell, og síðan í skurðpunkt milli sýslumarka og línunnar Bláfjallahorn-Kistufell, þaðan í Kistufell. Frá Kistufelli í syðra horn á Fagradalsbrún, þaðan í Vatnsskarð (Melrakkaskarð), þaðan í Fjallið eina og svo í Markhelluhól. Úr Markhelluhól í Markrakagil (Markagil) eða Undirhlíðar, þaðan í Hæðstaholt á Dauðadölum (Markraki) og síðan norður í Húsfell.[5]

Í öllum tilvikum er gerð krafa um málskostnað að skaðlausu skv. mati óbyggðanefndar, eða skv. framlögðum málskostnaðarreikningi, en áskilinn er réttur til að leggja fram slíkan reikning við aðalflutning málsins, ef til hans kemur.“

3.6. Kröfur Prestsetrasjóðs f.h. íslensku þjóðkirkjunnar vegna Garðakirkjulands og Almenningsskóga Álftaness

„Af hálfu Prestsetrasjóðs f.h. íslensku þjóðkirkjunnar vegna Garðakirkjulands eru gerðar þær kröfur „að óbyggðanefnd viðurkenni beinan eignarrétt á landi Garðakirkju innan þinglýstra landamerkja sbr. framlagt landamerkjabréf frá 1890, auk eignarhlutdeildar í svokölluðum „Almenningsskógum Álftaness.“

Landeigandi lítur svo á að í kröfugerðinni felist jafnframt krafa um fullkominn afnotarétt hans í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum, að fornu og nýju, fari svo að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkisins samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar skv. framlögðum málskostnaðarreikningi að skaðlausu.“

3.7. Kröfur Björns Erlendssonar vegna jarðarinnar Selskarðs

Af hálfu Björns Erlendssonar vegna jarðarinnar Selskarðs er þess krafist að „staðfestur verði tiltölulegur eignarréttur kirkjujarðarinnar Selskarðs í [...] óskiptu landi Garðakirkju, sbr. m.a. merki á landi Garðakirkju frá 7. júní 1890, með hliðsjón af lögum nr. 13 frá 1912 og að kröfulína fjármálaráðuneytisins verði leiðrétt“ á þá leið að „aðalkröfulína, frá Steinhúsi (E) upp í syðri Kaldárbotna (F) síðan umhverfis Helgafell og í Strandatorfu (G), svo í Húsfell (H), verði tekin út á þessu svæði á teikningu í kröfulýsingu og varakröfulína, úr Steinhúsi við neðri Kaldárbotna þaðan í Markrakagil í Undirhlíðum, sem er norðanvert við Fjallið eina, þaðan í Markraka í Dauðadölum og þaðan í mitt Húsfell, verði tekin upp í staðinn en með leiðréttingu

[5] Við fyrstu fyrirtökur í málum á svæði 4 var bókað að skipting svæðisins í mál fælist á engan hátt afstaða nefndarinnar til sveitarfélagamarka. Væri ágreiningur um sveitarfélagamörk þarfnist það sérstakrar athugunar og hugsanlega málsmeðferðar fyrir óbyggðanefnd, sbr. bráðabirgðaákvæði sveitastjórnarlaga.

miðað við Vatnsskarð (Markrakagil, Melrakkaskarð), Markagil eða Marrakagil (hnit ISN 93, X=355756,8887, Y=388282,6664).

Auk þess er krafist að óbyggðanefnd staðfesti beitarrétt jarðarinnar Selskarðs í landspildunni sem seld var Hafnarfjarðarbæ og fellur innan aðal- og varakröfulínu fjármálaráðherra um þjóðlendur og með tilvísun í lög nr. 13 frá 1912 um mörk þessarar landspildu miðað við Vatnsskarð og afsal, dags. 30. ágúst 1913, sbr. einnig bókun hjá Héraðsdómi Reykjavíkur frá 14. apríl [2004] í málinu nr. E-14890/2003 um að jörðin Selskarð eigi beitarrétt samkvæmt þinglýstu afsali.

Þá er krafist greiðslu kostnaðar úr ríkissjóði samkvæmt kostnaðarreikningi, sem lagður verður fram áður en málið verður tekið til úrskurðar, sbr. skýringar á kostnaði á síðu 7 í upplýsingariti óbyggðanefndar.“

3.8. Kröfur eigenda Oddakots, Hliðsness, Hliðs, Brekkuflatar, Melshúss, Skógtjarnar, Brekku, Brekku í Kirkjubrú, Brekku í Núpakoti, Brekku í Bjarnakoti, Svalbarða, Haukshúss, Sviðholts, Bjarnastaða, Litlabæjar, Sveinskots, Hákots, Deildar, Traðar, Landakots, Báruhaugseyrar, Kasthúss, Akrakots, Breiðabólsstaða, Eyvindarstaða, Þórukots, Selskarðs og Setbergs í Álftaneshreppi hinum forna vegna Almenningsskóga Álftaness

Af hálfu eigenda ofangreindra lögbýlisjarða í Álftaneshreppi hinum forna er gerð sú krafa „að hafnað verði öllum kröfum fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins samkvæmt kröfulýsingu frá 6. febrúar 2004 að því er varðar þjóðlendur í „Almenningsskógum Álftaness.“

Landeigendur gera kröfu til þess að allt land gamalla lögbýlisjarða innan þessara merkja, sem afmörkuð eru með vísan til tölusettra punkta á [...] uppdrætti, verði talið eignarland jarðanna í óskiptri sameign:

Úr Búðarvatnsstæði (punktur 1) í Steinhús (punktur 2), þaðan lína í Markrakagil (Markagil) (punktur 3), þaðan lína í Hæstaholt (Markraki í Dauðadölum) (punktur 4), þaðan lína í Húsfell (punktur 5), þaðan lína í Þríhnúka (punktur 6), þaðan lína í suðurenda Bláfjalla (Bláfjallahorn) (punktur 7), þaðan lína í Kistufell (punktur 8), þaðan lína í syðra horn á Fagradalsbrún (punktur 9), þaðan lína í Vatnsskarð (Melrakkaskarð) (punktur 10), þaðan lína í Fjallið eina (punktur 11), þaðan lína í Markhelluhól (punktur 12) og þaðan lína aftur í Búðarvatnsstæði (punktur 1).

Þá er krafist greiðslu málskostnaðar úr ríkissjóði samkvæmt málskostnaðarreikningi, sem lagður verður fram áður en málið verður tekið til úrskurðar [eigendum jarðanna] að skaðlausu“.

3.9. Kröfur Þorsteins Hjaltesteds vegna jarðarinnar Vatnsenda og afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna

Af hálfu Þorsteins Hjaltested vegna jarðarinnar Vatnsenda og afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna er gerð sú krafa „að öllum þjóðlendukröfum ríkisins að því er varðar landnám Ingólfs Arnarssonar landnámsmanns svo sem því er lýst í Landnámu verði hafnað.“

Hvað varðar Vatnsendajörðina var upphafleg aðalkrafa sú að að viðurkennt verði að landamerki jarðarinnar Vatnsenda liggi til suðausturs frá punkti 1 við Elliðavatn að kennileitinu Stríp í Strípshrauni (punkt nr. 2) og þaðan beina stefnu suður í Kóngsfell (punkt nr. 3). Úr Kóngsfelli í hæsta punkt Þríhnúka (punkt nr. 4) og áfram í vestur átt austast í Efri Strandatorfu (punkt nr. 5). Þaðan í Búrfellsdal, punkt nr. 6) og þaðan í Hnífhól (punkt nr. 7) og úr Hnífhól í Arnarbæli (punkt nr. 8) og í merkjastein vestast í Vatnsendahvarfi (punkt nr. 9). Mörk Vatnsendalands við Heiðmörk í suðri skulu miðast við græna línu á uppdrætti er lagður er fram með greinargerð.

Kröfu þessari var síðar breytt á þann veg að rétt mörk landamerkja Vatnsenda liggi „með mörkum Garðakirkjulands í Húsfell og þaðan í Þríhnúka og úr Þríhnúkum í Stóra Kóngsfell.“

Sú varakrafa er gerð „að viðurkennt verði að landamerki jarðarinnar Vatnsenda liggi til suðausturs frá punkti nr. 1 við Elliðavatn að kennileitinu Stríp í Strípshrauni, punkt nr. 2 og þaðan beina stefnu suður í Kóngsfell punkt nr. 3. Úr Kóngsfelli í hæsta punkt Þríhnúka punkt nr. 4. og áfram í vestur átt austast í Efri Strandatorfu punkt nr. 5. Þaðan í Húsfell punkt nr. 10 og þaðan í Hnífhól punkt nr. 7 og úr Hnífhól í Arnarbæli punkt nr. 8 og loks í merkjastein vestast í Vatnsendahvarfi punkt nr. 9. Miða skal mörk Vatnsendalands við Heiðmörk í suðri við græna línu á uppdrætti sem lagður er fram með greinargerð.“

Sú þrautavarakrafa var upphaflega gerð „að viðurkennt verði að landamerki jarðarinnar Vatnsenda liggi til suðausturs frá punkti nr. 1 við Elliðavatn að kennileitinu Stríp í Strípshrauni, punkt nr. 2 og þaðan beina stefnu suður í Kóngsfell punkt nr. 3. Úr Kóngsfelli í hæsta punkt Þríhnúka punkt nr. 4. og þaðan í Húsfell punkt nr. 10 og þaðan í Hnífhól punkt nr. 7 og úr Hnífhól í Arnarbæli punkt nr. 8 og loks í merkjastein vestast í Vatnsendahvarfi punkt nr. 9. Miða skal mörk Vatnsendalands við Heiðmörk í suðri við græna línu á uppdrætti sem lagður er fram með greinargerð.“

Sú þrautaþrautavarakrafa er gerð „að viðurkennt verði að landamerki jarðarinnar Vatnsenda liggi til suðausturs frá punkti nr. 1 við Elliðavatn að kennileitinu Stríp í Strípshrauni, punkt nr. 2, og þaðan beina stefnu suður í Kóngsfell punkt nr. 3. Úr Kóngsfelli í Húsfell punkt nr. 10 og úr Húsfelli í Hnífhól punkt nr. 7 og úr Hnífhól í Arnarbæli punkt nr. 8 og loks í merkjastein vestast í Vatnsendahvarfi

punkt nr. 9. Miða skal mörk Vatnsendalands við Heiðmörk í suðri við græna línu á uppdrætti sem lagður er fram með greinargerð.“

Hvað varðar afrétt Seltjarnarneshrepps hins forna er gerð sú aðalkrafa „að viðurkenndur verði beinn eignarréttur eiganda jarðarinnar Vatnsenda að afrétti Seltjarnarneshrepps hins forna að fullu eins og hann eins og hann kann endanlega að verða afmarkaður við meðferð máls þessa, að virtum rétti annarra sem ákvarðaður verður eignarréttur á svæðinu.“

Sú varakrafa er gerð „að viðurkenndur verði óbeinn eignarréttur eiganda jarðarinnar Vatnsenda að afrétti Seltjarnarneshrepps hins forna að fullu eins og hann kann endanlega að verða afmarkaður við meðferð máls þessa, að virtum rétti annarra sem ákvarðaður verður eignarréttur á svæðinu. Gerð er krafa um að viðurkenndur verði hvers kyns afnota, ítaka- og námuréttur sem viðurkenndur er í íslenskum eignarrétti.

Gerð er í öllum tilvikum krafa um málskostnað að skaðlausu samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi.“

3.10. Kröfur Reykjavíkurborgar vegna eignarnámslands í Heiðmörk og afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna í svokölluðu Kóngslandi

Af hálfu Reykjavíkurborgar vegna eignarnámslands í Heiðmörk eru gerðar þær kröfur að viðurkenndur verði einkaeignarréttur á landi hennar í Heiðmörk innan neðangreindra merkja:

„Frá skurðpunkti Heiðmerkurgirðingarinnar og markalínunnar Arnarbæli-Húsfell (1) í Arnarbæli (2), úr því í norðurhorn (3) spildu við Arnarbæli, úr því beina línu í girðingu (4) og eftir henni austur að girðingarhorni (5) við tóftarbrot við Elliðavatnsland, úr því horni beina línu suðsuðaustur um Stríp í Heiðmerkurgirðinguna (6) við vörðubrot á hraunbrún og þaðan beina línu í skurðpunkt Heiðmerkurgirðingarinnar og markalínunnar Arnarbæli-Húsfell (1).“

Af hálfu Reykjavíkurborgar vegna afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna í svokölluðu Kóngslandi eru gerðar þær kröfur „að viðurkennt verði að afréttarland sunnan Reykjavíkur, svokallað Kóngsland, […] verði viðurkennt eignarland Reykjavíkurborgar, Seltjarnarnesbæjar og Kópavogsbæjar í óskiptri sameign, en markalínur eru þessar:

Frá skurðpunkti Heiðmerkurgirðingarinnar og markalínunnar Arnarbæli-Húsfell (1) beina línu í vörðubrot á hraunbrún austan Vatnsendakrika (2), þaðan beina línu í horn á Heiðmerkurgirðingu við Stóra-Markhól (3), þá í norðvesturenda Sandfells (4), þar sem er 12 mm koparbolti í klöpp, og þaðan í mógrýtisklett með rauf (5), þaðan beina stefnu í þúfu í Holtstanga (6) þaðan í syðstu kvísl Fossvallaár (7), þá upp eftir henni og norðurkvísl Lyklafellsár og áfram eftir árfarvegi Lyklafellsár allt til Sýslusteins (8) sunnan Lyklafells. Úr Sýslusteini beina línu í Vífilsfell (9) og þá eftir Bláfjallahrygg að Bláfjallaenda (10), úr honum beina línu í Þríhnjúka, úr þeim í

Húsfell (11) og svo úr Húsfelli beina línu í átt að Arnarbæli þar til komið er í að Heiðmerkurgirðingu (1).

Til vara er gerð sú krafa, ef óbyggðanefnd skyldi telja Kóngslandið eða hluta þess þjóðlendu, að viðurkennd verði eignarréttindi Reykjavíkurborgar, bein eða óbein, til náttúrulegra auðlinda innan svæðisins samkvæmt lögum, venju eða hefð. Ennfremur sú krafa að viðurkenndur verði fullkominn afnota- og hagnýtingarréttur Reykjavíkurborgar á svæðinu, með öðrum sameigendum afréttar, þar með talinn réttur til jarðefnavinnslu, beitar búfénaðar og hagnýtingar gróðurs.

Þá er gerð krafa til málskostnaðar úr ríkissjóði skv. 17. gr. laga nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000.“

3.11. Kröfur Orkuveitu Reykjavíkur vegna jarðarinnar Elliðavatns og sameignarlands Seltjarnarness hins forna

Af hálfu Orkuveitu Reykjavíkur vegna jarðarinnar Elliðavatns eru gerðar þær kröfur „að viðurkenndur verði beinn og óskertur eignarréttur eiganda jarðarinnar að öllu landi jarðarinnar og að viðurkennt verði að landamerki jarðarinnar séu eins og í landamerkjabréfi frá 20. júní 1883 greinir, en þar eru landamerkjum lýst svo:

„Takmörk jarðarinnar Elliðavatns eru að suðvestanverðu frá sýslumörkum (9) að austnorðanverðu við Kongsfell (10), þaðan beina stefnu norður í svokallaðan Stríp (11) á norðausturbrún Stríphrauns og þaðan beina stefnu norður yfir hjallana suðvestan til við gamla tóptarúst er stendur á hjallanum suðvestur af Elliðavatnsfjárhúsum, og þaðan beina stefnu í Syðra-Vatnsendavatnsvik (12); þaðan beina stefnu norður yfir nefnt vatn í opið á ánni Dimmu (1), þar sem hún fellur úr vatninu og svo, sem Dimma ræður niður að svokölluðu Gjávaði (2), þaðan beina stefnu í háaustur í auðkennilegan grjóthól (3) er stendur við ána Bugðu að sunnanverðu móts við Oddgerðisnes og svo upp eftir sem Bugða ræður, þar til kemur í beina stefnu frá norðri til suðurs (4) í Stóra Rauðhól (5) og þaðan sömu stefnu í Rjettarklif (6), og svo í Markhóla (7), austarlega og ofarlega í Vatnssheiði, og svo þaðan beina stefnu að sunnanverðu við Selfjall suður til sýslumarka (8).“

Þá er einnig lýst eignarrétti á landi norðan framangreinds lands allt að sýslumörkum, að virtum rétti annarra sem kunna einnig að telja til eignaréttinda til þess lands. Um er að ræða sameignarland Seltjarnarness hins forna sem liggur norðan landamerkja jarðarinnar eins og það er markað á meðfylgjandi landamerkjakorti jarðarinnar.

Varakrafa landeiganda er sú að ef ekki verði fallist á landamerkjalýsingar Vatnsenda og Elliðavatns, þá sé allt sameignarland Seltjarnarness hins forna eins og það kann að ákvarðast utan landamerkja jarðarinnar, frá línu sem afmarkast frá Húsfelli, í Þríhnjúka og á suðurenda Bláfjalla í eigu jarðarinnar að virtum rétti annarra sem kunna einnig að telja til eignarréttinda til þess lands.“

Litið er svo á að „í kröfugerðinni felist jafnframt krafa um afnotarétt hans að fornu og nýju innan þjóðlendu, fari svo að einhver hluti framangreinds lands verði talinn þjóðlenda.“

Loks er krafist málskostnaðar samkvæmt málskostnaðaryfirliti og landeiganda að skaðlausu.

3.12. Kröfur Kópavogsbæjar vegna jarðarinnar Lækjarbotna og hluta afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna

Af hálfu Kópavogsbæjar vegna jarðarinnar Lækjarbotna er þess krafist „að öllum kröfum ríkisins innan jarðarinnar og eignarlandsins Lækjarbotna verði alfarið hafnað og viðurkennt verði að Kópavogsbær eigi fullkominn og beinan eignarrétt að landinu samkvæmt þinglýstum eignarheimildum. Mörk Lækjarbotnalands er snúa að kröfulínu ríkisins um þjóðlendu eru eftirfarandi:

Suðvesturmörk Lækjarbotna:

Frá girðingarhorni við Stóra Markhól (punkt 3), sem er hornmark Lækjarbotnalands fer kröfulínan beina línu í markapunkt, 12 mm koparbolta í klöpp, á norðvestur enda Sandfells (punktur 5). Markalína þessi byggir á samningi Reykjavíkur og Kópavogskaupstaðar dagsettum 28. nóvember 1994.

Frá fyrrgreindum markapunkti (punkti 5) um 800 m til suðausturs eftir Sandfelli í hornmark við Lækjarbotnaland upp af Sandfellsgili (punktur 6).

Suðausturmörk Lækjarbotna:

Þá fer markalínan úr punkti 6 til norðausturs í stóran mógrýtisklett á Lakheiði með rauf í er snýr í suður, (punkt 7) sem er u.þ.b. 300 metra suðaustan við punkt L á kröfukorti ríkisins.

Frá þeim mógrýtiskletti áfram til norðausturs í Lækjarbotnaþúfu á Holtstanga (punkt 8). Samkvæmt uppdrætti Sæmundar Eyjólfssonar frá 3. september 1891 er sú þúfa við árfarveginn norðvestast á tanganum. Þar mótar enn fyrir henni við allmyndarlegan stein fast við árfarfeginn. Lækjarbotnaþúfan er skammt frá punkti M á kröfukorti ríkisins.

Frá Lækjarbotnaþúfu á Holtstanga liggja mörk Lækjarbotnajarðarinnar eftir farvegi Fossvallaár vestur að ármótum Lyklafellsár og Fossvallaár (punkt 9) sbr. punkt N á kröfukorti ríkisins.

Að svo komnu máli þykir ekki ástæða til að lýsa frekar mörkum Lækjarbotnalands þar sem norð-vestur og norð-austur mörk jarðarinnar snúa ekki að kröfulínu ríkisins.“

Af hálfu Kópavogsbæjar vegna afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna er þess krafist „að öllum kröfum ríkisins innan marka þess lands sem nefnt er í kröfugerð ríkisins afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna verði alfarið hafnað og viðurkennt að allt svæðið sé háð beinum og óskiptum eignarrétti Kópavogsbæjar og Seltjarnarneskaupstaðar innan eftirfarandi marka:

Vesturmörk:

Frá Húsfelli (punkti 1) eftir línu sem dregin er beina stefnu í Stríp (punkt 2). Krafa þessi er gerð með fyrirvara um betri rétt landeiganda að Vatnsenda, enda liggur fyrir að Kópavogsbær hefur viðurkennt eignarrétt að hluta af því svæði sem krafa lögmanns ríkisins tekur til.

Norðurmörk:

Frá Stríp er dregin lína að girðingarhorni við Stóra Markhól (punkt 3), sem er hornmark við Lækjarbotnaland.

Þá fer kröfulínan suður með hraunjaðri að suðvestur horni Selfjalls (punktur 4) og síðan bein lína í markapunkt, 12 mm koparbolta í klöpp, á norðvestur enda Sandfells (punktur 5). Markalína þessi byggir á nýbýlisbréfi fyrir Lækjarbotnaland dags. 11. febrúar 1868.

Frá fyrrgreindum markapunkti (punkti 5) um 800 m til suðausturs eftir Sandfelli í hornmark við Lækjarbotnaland upp af Sandfellsgili (punktur 6).

Þá fer markalínan úr punkti 6 til norðausturs í stóran mógrýtisklett á Lakheiði með rauf í, er snýr í suður, (punkt 7) sem er u.þ.b. 300 metra suðaustan við punkt L á kröfukorti ríkisins.

Frá þeim mógrýtiskletti áfram til norðausturs í Lækjarbotnaþúfu á Holtstanga (punkt 8). Samkvæmt uppdrætti Sæmundar Eyjólfssonar frá 3. september 1891 er sú þúfa við árfarveginn norðvestast á tanganum. Þar mótar enn fyrir henni við allmyndarlegan stein fast við árfarfeginn. Lækjarbotnaþúfan er skammt frá punkti M á kröfukorti ríkisins.

Frá Lækjarbotnaþúfu á Holtstanga liggja mörk Lækjarbotnajarðarinnar eftir farvegi Fossvallaár vestur að ármótum Lyklafellsár og Fossvallaár (punkt 9) sbr. punkt N á kröfukorti ríkisins.

Frá ármótum Lyklafellsár og Fossvallaár fara mörkin eftir landamerkjadómi uppkveðnum 12. apríl 1892 og eru svohljóðandi: „Frá sýslumörkum eptir árfarvegi Lyklafellsárinnar fyrir sunnan Lyklafell og niður í Nautapoll. Úr Nautapolli meðfram heiðarbrún (Elliðaheiði) í vatnsfarveginn við norðurenda Vatnsássins. Úr því ræður norðurkvísl Lyklafellsárinnar þangað til hún fellur í Fossvallaá.“ Frá ármótum ræður því norðurkvísl Lyklafellsárinnar í vatnsfarveginn við norðurenda Vatnsássins, (punkt 10) sbr. punkt O á kröfukorti ríkisins.

Síðan liggur kröfulínan meðfram brún Elliðaheiðar upp í Nautapoll (punkt 11) sbr. punkt Ó á kröfukorti ríkisins.

Svo upp eftir farvegi Lyklafellsárinnar að sýslumörkum Árnessýslu (punktur 12), sbr. punkt P á kröfukorti ríkisins, en sýslumörk fara þarna eftir beinni línu úr Sýsluþúfu á Mosfellsheiði í Sýslustein. Sýslusteinn er nú talinn vera steinn, ekki mjög stór, á holtinu skammt sunnan Lyklafellsár um 30 m frá árbakkanum á móts við ármót Engjadalskvíslar og kvíslar sem kemur norðaustan af Mosfellsheiði um 1,5 km suðaustan Lyklafells. (Sbr. samning og landamerkjabréf dags. hinn 23. janúar 1991.)

Austurmörk:

Frá sýslumörkum í farvegi Lyklafellsár um Sýslustein í landmælingastöpul á Vífilsfelli, þar sem það ber hæst (punkt 13).

Þá fara mörkin samkvæmt dómi Héraðsdóms Suðurlands frá 8. maí 1995, sem staðfestur var í Hæstarétti 10. október 1996 eftir sýslumörkum á Bláfjöllum frá Vífilsfelli til suðvesturs, eða útsuðurs samkvæmt eldri áttavísunum, um markapunkta, sem í dómsskjölum eru merktir nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, og í markapunkt nr. 7 á Bláfjallahrygg. Svo um Hákoll og Gljákoll, sem er hæsti kollurinn í Bláfjöllum (punkt 14) þaðan í suðurenda Bláfjalla (punktur 15).

Suðurmörk:

Af suðurenda Bláfjalla í norðvestur, bein lína upp á vestasta og hæsta hnúkinn í Þríhnúkum (punktur 16).

Af Þríhnúkum bein lína í vörðu á Húsfelli (punktur 1). Ákvarðast suðurmörk svæðisins af mörkum við Almenningsskóga Álftnesinga sbr. þinglýsta merkjalýsingu frá 22. júní 1849.

Verði ekki fallist á kröfur Kópavogsbæjar að einu eða neinu leyti og hluti svæðisins eða svæðið allt verði talið þjóðlenda, er sú varakrafa gerð í málinu, að Kópavogsbær haldi öllum þeim rétti sem kaupstaðurinn á og hefur átt skv. lögum, venju og hefð til náttúrlegra auðlinda, innan landsvæðisins. Þess er krafist, að viðurkenndur verði fullkominn afnota- og hagnýtingarréttur Kópavogsbæjar og Seltjarnarneskaupstaðar af þeim svæðum, sem kunna að verða lýst sem þjóðlendur, sem verið hefur og kann að verða, þar með talinn réttur til jarðvinnslu og jarðefna, nýtingar vatns og hita, útivistar, beitar búfénaðar og annarrar hagnýtingar gróðurs.

Jafnframt er þess krafist að gagnaðili verði gert að greiða Kópavogsbæ að skaðlausu allan málskostnað skv. framlögðu málskostnaðaryfirlit, sem lagt verður fram undir rekstri málsins og/eða að málskostnaður verði greiddur úr ríkissjóði skv. 17. gr. laga nr. 58/1998, með síðari breytingum.“

3.13. Kröfur Stefaniu Margretar Kjartansson, Önnu Kjartansson Macko f.h. dánarbús Hannesar Kjartanssonar o.fl. vegna jarðarinnar Vilborgarkots

Stefania Margret Kjartansson, Anna Kjartansson o.fl. vegna jarðarinnar Vilborgarkots „krefjast þess að jörðin sé áfram talin eignarland, sem [þau] séu réttir og löglegir eigendur að, eins og þinglýstar eignarheimildir greina.“

Af hálfu fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins er jörðin Vilborgarkot afmörkuð með eftirfarandi hætti:

„Fyrir austan frá Horni í ána þar sem ósinn fellur í ána og þar sem ósinn tilvísar upp í grasþúfu í útnorður frá Helliskoti, frá þeirri þúfu með Miðdalsmörkum í Sólheimatjörn, þaðan frá vestri endi [enda] af Sólheimatjörn, og þvert suður í grjótlág við ána fyrir austan Hólm, og þaðan fram með ánni, fyrir norðan, eftir Dugós.“

Fallist er á ofangreinda afmörkun jarðarinnar með þeim fyrirvara að ekki sé fullvíst að landamerkin séu rétt færð á uppdrætti ríkisins en ofangreindir aðilar telja það vera „mál milli eigenda Vilborgarkots og aðliggjandi jarða að fá landamerkin á hreint, ef einhver ágreiningur er um þau á annað borð."

Að auki krefjast ofangreindir aðilar þess að „að ríkið greiði allan kostnað sem þeir hafa af því að þurfa að halda uppi vörnum gegn kröfum ríkisins."

3.14. Kröfur Braga Sigurjónssonar, eiganda jarðarinnar Geirlands, vegna afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna

Af hálfu Braga Sigurjónssonar, eiganda jarðarinnar Geirlands, og konu hans Ragnheiðar D. Árnadóttur, vegna afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna er þess krafist „að viðurkennt verði að eigendur jarðarinnar Geirlands njóti fullkominna eignaréttinda í hinum forna afrétti Seltjarnarness eins og hann kann að verða endanlega afmarkaður. Verði ekki fallist á fullkominn eignarétt [þeirra] til afréttarins er krafist að viðurkenndur verði fullkominn afnotaréttur landeiganda að afréttinum þannig að landeigendur Geirlands haldi innan svæðisins öllum notum sem venjulegt er að fylgi afréttareign, auk allra annarra nota sem verið hafa á afréttinum að fornu og nýju, þ.á.m. er krafist að viðurkenndur verði upprekstrar-, beitar-, og námuréttur á afréttinum."

Jafnframt er krafist málskostnaðar samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar skv. framlögðum málskostnaðarreikningi, að skaðlausu.

Í greinargerð kemur fram að ekki sé gerð krafa til afmörkunar afréttarins, enda „eðlilegt og rétt að þeir landeigendur sem eiga heimalönd að afréttinum og/eða kröfulínu ríkisins gæti hagsmuna sinna um landamerki. Af þeirri ástæðu er eingöngu gerð krafa um viðurkenningu á eignarétti að afréttinum, eins og hann kann síðar að verða ákveðinn og afmarkaður."

3.15. Kröfur Mosfellsbæjar vegna Mosfellsheiðar og Miðdals II

Af hálfu Mosfellsbæjar vegna Mosfellsheiðar eru gerðar neðangreindar kröfur:

„Að úrskurðað verði að Mosfellsheiði, eins og henni verður lýst hér á eftir, sé fullkomið eignarland og falli utan marka þjóðlendna."

„Landamerki Mosfellsheiðar eru eftirfarandi:

Milli Hrafnhóla og Stardals og Mosfells eftir Leirvogsá frá Skeggjastaðamörkum í Ríp upp í Leirvogsvatn og úr Leirvogsvatni eftir Bugðu upp að Rjúpnagilsenda (landamerkjabréf Stóra-Mosfells 1882, skrá Óbn). Nánari skýring er að Leirvogsá ræður mörkum alla leið í Leirvogsvatn frá Skeggjastaðamörkum.

Milli Mosfells og Þingvalla, úr Rjúpnagilsenda beint í Sýslusteina austan á Sauðafelli, úr þeim beint í Þrívörður á Moldbrekkum, þaðan beint í vörðuna á Stóra Borgarhóli (landamerkjabréf Stóra-Mosfells 1882, skrá Óbn).

Milli Mosfells, Miðdals, Þormóðsdals, og Helgadals, úr Borgarhól beint um Leirdalsenda í Stórhól austast í Grímmannsfelli (landamerkjabréf Stóra-Mosfells 1882, skrá Óbn).

Úr Stórhóli bein lína í gljúfrið austanvert við svonefndan Hraðablett (Landamerkjabréf Hraðastaða 1890, skrá Óbn).

Úr gljúfrinu austanverðu við svonefndan Hraðablett í vörðu suðaustan við Geldingartjörn (Landamerkjabréf Bringna 1939, skjal nr. 4).

Úr vörðu suðauastan við Geldingatjörn í Blásteinsvörðu (Landamerkjabréf Bringna 1939 og ljósmynd 1980, skjöl nr. 4 og 5).

Úr Blásteinsvörðu liggja landamerkin nánast í beina stefnu að þjóðvegi (Þingvallavegi) og eftir veginum til vesturs að svonefndum Skeggjastaðaafleggjara við Selholt. Þaðan í Sýlingarstein og frá Sýlingarsteini í beina stefnu í Ríp að Leirvogsá (Þekkt mörk, ljósmynd 1980, skjal nr. 5 og landamerkjabréf Stóra-Mosfells 1882, skrá Óbn).“

Að auki er gerð sú krafa „að verði það niðurstaða óbyggðanefndar að einhver hluti afréttar Mosfellinga sé þjóðlenda þá verði viðurkenndur upprekstrarréttur einstakra jarða í Mosfellsbæ ásamt því sem honum fylgir lögum samkvæmt. Viðurkenndur yrði [svo] upprekstrarréttur á afréttinum eins og hann yrði ákveðinn innan þjóðlendu af óbyggðanefnd.“

Að lokum er krafist málskostnaðar.

3.16. Kröfur Bjarna Bjarnasonar og Magnúsar Bjarnasonar Hraðastöðum II vegna afréttar Mosfellinga

Af hálfu Bjarna Bjarnasonar og Magnúsar Bjarnasonar vegna jarðarinnar Hraðastaða II eru gerðar þær kröfur „að verði það niðurstaða óbyggðanefndar að einhver hluti afréttar Mosfellinga sé þjóðlenda þá verði viðurkenndur upprekstrarréttur jarðarinnar ásamt því sem honum fylgir lögum samkvæmt. Viðurkenndur yrði [svo] upprekstrarréttur á afréttinum eins og hann yrði ákveðinn innan þjóðlendu af óbyggðanefnd.“

Að lokum er krafist málskostnaðar.

3.17. Kröfur Seljabrekku ehf. vegna jarðarinnar Seljabrekku

Af hálfu Seljabrekku ehf. vegna jarðarinnar Seljabrekku er gerð sú krafa að viðurkenndur verði einkaeignarréttur á landi innan neðangreindra merkja:

„Bein lína frá Þingvallavegi (1) að punkti (2) sem er í ca. 50 metra fjarlægð norðan við Sogslínu og þaðan austur með línunni í sömu fjarlægð allt til Geldingatjarnarlækjar (3), eftir honum upp í Geldingatjörn (4), þaðan með eystri bakka Geldingatjarnar á stað sem hún nær lengst í suðaustur (5) og þaðan í

Leirvogsvatn (6). Með bakka Leirvogsvatns að girðingu Svanastaða (7), með henni upp að Þingvallavegi (8) og með honum í punkt (1).

Gerð er krafa til málskostnaðar úr ríkissjóði skv. 17. gr. laga nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000.“

3.18. Kröfur Seltjarnarneskaupstaðar vegna hluta afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna

Af hálfu Seltjarnarneskaupstaðar vegna hluta afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna „er gerð sú krafa að kröfum ríkisins í heild sinni innan marka þess lands, sem nefnt er í kröfugerð ríkisins „afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna“, verði alfarið hafnað og viðurkennt verði að allt svæðið sé háð beinum og óskiptum eignarrétti Seltjarnarneskaupstaðar og Kópavogsbæjar innan eftirfarandi marka:

Vesturmörk:

Frá Húsfelli (punkti 1), sem er hornmark Garðakirkjulands og landsvæðis samkvæmt landamerkjabréfi nr. 154, frá 7. júní 1890, eftir línu sem dregin er beina stefnu í Stríp (punkt 2).

Norðurmörk:

Frá Stríp, sem er hornmark Vatnsenda og Elliðavatns, sbr. landamerkjadóm frá 19. maí 1884, er dregin lína að girðingarhorni við Stóra Markhól (punkt 3), sem er hornmark við Lækjarbotnaland.

Þá fer kröfulínan suður með hraunjaðri að suðvesturhorni Selfjalls, (punktur 4), og síðan beina línu í markapunkt, 12 mm koparbolta í klöpp, á norðvesturenda Sandfells, (punktur 5). Markalína þessi byggir á nýbýlisbréfi fyrir Lækjarbotnaland dags. 11. febrúar 1868.

Frá fyrrgreindum markapunkti, (punkti 5), um 800 m til suðausturs eftir Sandfelli í hornmark við Lækjarbotnaland upp af Sandfellsgili, (punktur 6). Í uppdrætti sem fylgir skrifum Guðlaugs R. Guðmundssonar frá 19. júlí 1978, sem er að finna í tilvísanaskrá kröfugerðar ríkisins, er Sandfellsgil merkt inn sem hornmark jarðarinnar. Punktur 6 liggur töluvert sunnar en punktur K í kröfulýsingu ríkisins, en sá punktur liggur í Sandfellinu norðvestanverðu. Punktur K var ákvarðaður af verkfræðistofunni Forverki sem líklegur punktur eða mörk jarðarinnar. Hvergi er að finna heimildir eða lýsingar um að norðvesturöxl Sandfellsins skuli vera mörk jarðarinnar.

Þá fer markalínan úr punkti 6 til norðausturs í stóran mógrýtisklett á Lakheiði með rauf í er snýr í suður, (punkt 7), sem er u.þ.b. 300 metra suðaustan við punkt L á kröfukorti ríkisins. Á Lakheiðinni stendur stór og mikill mógrýtisklettur með rauf í og snýr sú rauf í suður. Kennileiti þetta er mjög greinilegt og sést langar leiðir að. Í skrifum Guðlaugs R. Guðmundarsonar frá 19. júlí 1978 er mógrýtisklettur þessi merktur sem landamerki á uppdrætti.

Frá þeim mógrýtiskletti áfram til norðausturs í Lækjarbotnaþúfu á Holtstanga, (punkt 8). Samkvæmt uppdrætti Sæmundar Eyjólfssonar frá 3. september 1891 er sú þúfa við árfarveginn norðvestast á tanganum. Þar mótar enn fyrir henni við allmyndarlegan stein fast við árfarfeginn. Lækjarbotnaþúfan er skammt frá punkti M á kröfukorti ríkisins.

Frá Lækjarbotnaþúfu á Holtstanga liggja mörk Lækjarbotnajarðarinnar eftir farvegi Fossvallaár vestur að ármótum Lyklafellsár og Fossvallaár, (punktur 9), sbr. punkt N á kröfukorti ríkisins.

Frá ármótum Lyklafellsár og Fossvallaár eru mörkin ákvörðuð í landamerkjadómi uppkveðnum 12. apríl 1892. Þar segir svo: „Frá sýslumörkum eptir árfarvegi Lyklafellsárinnar fyrir sunnan Lyklafell og niður í Nautapoll. Úr Nautapolli meðfram heiðarbrún (Elliðaheiði) í vatnsfarveginn við norðurenda Vatnsássins. Úr því ræður norðurkvísl Lyklafellsárinnar þangað til hún fellur í Fossvallaá.“ Frá ármótum ræður því norðurkvísl Lyklafellsárinnar mörkum í vatnsfarveginn við norðurenda Vatnsássins, (punktur 10), sbr. punkt O á kröfukorti ríkisins.

Þaðan liggur kröfulínan meðfram brún Elliðaheiðar upp í Nautapoll (punktur11), sbr. punkt Ó á kröfukorti ríkisins.

Þaðan upp eftir farvegi Lyklafellsárinnar að sýslumörkum Árnessýslu (punktur12), austan við punkt P á kröfukorti ríkisins, en sýslumörk fara þarna eftir beinni línu úr Sýsluþúfu á Mosfellsheiði í Sýslustein. Sýslusteinn er nú talinn vera steinn, ekki mjög stór, á holtinu skammt sunnan Lyklafellsár um 30 m frá árbakkanum á móts við ármót Engjadalskvíslar og kvíslar sem kemur norðaustan af Mosfellsheiði um 1,5 km suðaustan Lyklafells. (Sbr. samning og landamerkjabréf dags. 23. janúar 1991.)

Austurmörk:

Frá sýslumörkum í farvegi Lyklafellsár um Sýslustein í landmælingastöpul á Vífilsfelli, þar sem það ber hæst (punktur 13).

Þá fara mörkin samkvæmt dómi Héraðsdóms Suðurlands frá 8. maí 1995, sem staðfestur var í Hæstarétti 10. október 1996, eftir sýslumörkum á Bláfjöllum frá Vífilsfelli til suðvesturs, eða útsuðurs samkvæmt eldri áttavísunum, um markapunkta, sem í dómsskjölum eru merktir nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, og í markapunkt nr. 7 á Bláfjallahrygg. Svo um Hákoll og Gljákoll, sem er hæsti kollurinn í Bláfjöllum (punktur14) og þaðan í suðurenda Bláfjalla (punktur 15).

Suðurmörk:

Af suðurenda Bláfjalla í norðvestur, beina línu upp á vestasta og hæsta hnúkinn í Þríhnúkum (punktur 16).

Af Þríhnúkum bein lína í vörðu á Húsfelli (punktur 1). Ákvarðast suðurmörk svæðisins af mörkum við Almenningsskóga Álftnesinga, sbr. Merkjalýsingu frá 22. júní 1849.

Verði ekki fallist á kröfur Seltjarnarness að einu eða neinu leyti og hluti svæðisins eða svæðið allt verði talið þjóðlenda, er sú varakrafa gerð í málinu, að Seltjarnarneskaupstaður haldi öllum þeim rétti sem kaupstaðurinn á og hefur átt skv. lögum, venju og hefð til náttúrlegra auðlinda, innan landsvæðisins. Þess er krafist, að viðurkenndur verði fullkominn afnota- og hagnýtingarréttur Kópavogsbæjar og Seltjarnarneskaupstaðar af þeim svæðum, sem kunna að verða lýst sem þjóðlendur, sem verið hefur og kann að verða, þar með talinn réttur til jarðvinnslu og jarðefna, nýtingar vatns og hita, útivistar, beitar búfénaðar og annarrar hagnýtingar gróðurs.

Jafnframt er þess krafist að gagnaðila verði gert að greiða Seltjarnarneskaupstað, að skaðlausu, allan málskostnað skv. framlögðu málskostnaðaryfirliti, sem lagt verður fram undir rekstri málsins og/eða að málskostnaður verði greiddur úr ríkissjóði skv. 17. gr. laga nr. 58/1998, með síðari breytingum.“

3.19. Kröfur Landsnets hf.

Af hálfu Landsnets hf. eru gerðar kröfur til nauðsynlegs landsvæðis til afnota vegna háspennulína og tengdra mannvirkja að svo miklu leyti sem þau verða talin standa innan þjóðlendumarka. Nánar tiltekið er þess krafist að háspennulínur fyrirtækisins geti staðið ótímabundið á landi því sem þær fara um og það hafi ótakmarkaðan umferðarrétt að þeim til viðhalds og endurbóta, m.a. með lagningu vegslóða. Með vísan til 2. mgr. 5. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998, er gerð krafa um að þessi réttindi Landsnets hf. verði viðurkennd innan þess svæðis sem kann að verða talið til þjóðlendu á svæði nr. 4.

Um er að ræða eftirfarandi háspennulínur í eigu Landsnets hf.:

„Sogslína 2 (132 kV) liggur frá tengivirki við Sog og niður í Ölfus þar sem hún mætir Búrfellslínu 2 (220 kV) skammt austan Hveragerðis. Eftir það liggja þessar tvær háspennulínur nær samhliða til vesturs, yfir Hellisheiði að Kolviðarhóli og þaðan sem leið liggur niður Sandskeið og að tengivirki við Geitháls .[...]

Sogslína 3 (220 kV) liggur frá tengivirki við Sog og vestur um Grafning og Mosfellsheiði að tengivirki við Geitháls.

Búrfellslína 3 (220 kV) fer úr Grafningnum um Ölkelduháls og í suðvesturátt upp á Hellisheiði. Á heiðinni hittir hún fyrir Sogslínu 2 og Búrfellslínu 2 og liggur samhliða þeim til vesturs niður af heiðinni og að Sandskeiði. Við lítið spennivirki á Sandskeiði sveigir Búrfellslína 3 til suðvesturs inn á svonefndan Bláfjallafólkvang og liggur um Húsfellsbruna inn á Reykjanesfólkvang, austan og sunnan við Húsfell, Valahnjúka og Helgafell og síðan sveigir línan til norðurvesturs og norðurs að tengivirki í Hamranesi, skammt frá Straumsvík í Hafnarfirði.

Frá tengivirkinu við Geitháls liggja fimm háspennulínur, Hamraneslínur 1 og 2 (220 kV) ofan byggðar á höfuðborgarsvæðinu að tengivirki í Hamranesi, Elliðaárlína 1 (220 kV) að tengivirki við Elliðaárstöð, Korpulína 1 (132 kV) að tengivirki við

Korpu við Vesturlandsveg, og Brennimelslína 1 (220 kV) sem liggur norðaustur frá Geithálsi og sveigir til norðurs eftir Mosfellsheiði og í gegnum Kjósarskarð og niður í Kjósina á leið sinni að tengivirki við Brennimel í norðanverðum Hvalfirði.“

4. GÖGN OG GAGNAÖFLUN

4.1. Inngangur

Í málinu hafa verið lögð fram skjöl nr. 1-33 ásamt undirskjölum eða samtals 775 skjöl, auk 56 hliðsjónargagna. Sjá nánar í fylgiskjali nr. III (skjalaskrá).

Gagna var ýmist aflað af málsaðilum eða óbyggðanefnd, á grundvelli rannsóknarskyldu nefndarinnar. Gerð var leit að frumgögnum sem varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi á svæðinu, farið á vettvang og jafnframt teknar skýrslur af málsaðilum. Verður nú gerð nánari grein fyrir hverju þessara atriða.

4.2. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar

Óbyggðanefnd ber að hafa frumkvæði að því að afla heimilda og gagna um eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem til meðferðar er og framkvæma rannsóknir og athuganir um staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu hafa fyrir niðurstöðu í einstökum málum, sbr. 5. mgr. 10. gr. þjóðll., nr. 58/1998, sbr. l. nr. 65/2000. Markmiðið er að tryggja sem best að rétt niðurstaða fáist um einstök álitaefni.

Á vegum óbyggðanefndar fór fram kerfisbundin leit að frumgögnum, prentuðum sem óprentuðum, sem líkur voru taldar á að varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem hér er til meðferðar. Verkið var unnið á hlutlausan og fræðilegan hátt.

Könnun einstakra skjalaflokka skiptist á milli Þjóðskjalasafns Íslands og óbyggðanefndar. Jafnframt var haft samstarf við handritadeild Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns og fleiri aðila. Gagnaöflun óbyggðanefndar grundvallast á „Yfirliti um frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar“. Við samningu þess hefur óbyggðanefnd notið ráðgjafar Gunnars Friðriks Guðmundssonar sagnfræðings og starfsmanna Þjóðskjalasafns Íslands, Bjarkar Ingimundardóttur og Jóns Torfasonar. Yfirlit þetta hefur verið kynnt lögmönnum og engar athugasemdir komið fram.

Fyrirsvarsmönnum aðila í máli þessu var gerð grein fyrir því að þeir hefðu óskoraðan rétt til að fá upplýsingar um tilhögun gagnaöflunar á vegum óbyggðanefndar og afrit allra gagna. Jafnframt hafði óbyggðanefnd frumkvæði að því að upplýsa lögmenn um þessi atriði. Þeir gátu jafnframt bent starfsmönnum Þjóðskjalasafns eða óbyggðanefndar á gögn sem ástæða væri til að kanna. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar dregur hins vegar ekki úr skyldu málsaðila til að afla og leggja fram þær heimildir og gögn sem þeir byggja rétt sinn á, sbr. 4. mgr. 10. gr. þjóðll. Lögmönnum/málsaðilum ber þannig að leggja sjálfstætt mat á gögn og gagnaöflun.

Þau frumgögn sem í leitirnar komu og talið var að þýðingu hefðu voru lögð fram jafnóðum við fyrirtökur í málinu. Um nánari framkvæmd gagnaöflunar vísast til greinargerða Þjóðskjalasafns Íslands og óbyggðanefndar um þetta efni, skjöl nr. 2, 3

og 4. Um afraksturinn vísast til skjalaskrár, sjá fylgiskjal nr. III, þar sem skjöl Þjóðskjalasafns og óbyggðanefndar (þ.e. undir yfirnúmerum 2 og 4) eru flokkuð eftir efni og uppruna.

4.3. Vettvangsferð

Að morgni mánudagsins 24. janúar 2005 var haldið af stað í vettvangsferð frá Grand Hótel Reykjavík. Skoða átti vestanverðan vettvang málsins. Með í för, auk óbyggðanefndar og starfsmanna nefndarinnar, voru Ólafur Sigurgeirsson hrl., Jón Sigurðsson hdl., Björn Erlendsson tæknifr., Eyvindur G. Gunnarsson hdl. og Úlfar Ármannsson, Guðmundur Benediktsson hrl., Jón Höskuldsson hrl. og Ólafur Björnsson hrl.

Ekið var sem leið lá suður í Garðabæ. Stöðvað var við Garðatorg þar sem Guðjón Erlingsson, bæjarverkfræðingur í Garðabæ, steig upp í bifreiðina. Þá var haldið af stað á ný og ekið í átt að Vífilsstaðahlíð þar sem fyrirhugað var að ganga upp að sjónskífu nokkurri og skyggnast yfir. Á leiðinni sögðu þeir Björn Erlendsson og Úlfar Ármannsson frá staðháttum. Ekið var eftir svonefndum Flóttamannavegi framhjá Vífilsstaðavatni og áfram meðfram norðurenda Vífilsstaðahlíðarinnar. Ekið var framhjá Maríuhellum sem eru gamlir fjárhellar. Beygt var inn á Vífilsstaðahlíðarveg. Framundan mátti sjá Helgafell. Bifreiðin var stöðvuð og gengið upp að áðurnefndri sjónskífu. Þaðan sást nokkuð vel yfir þó skyggni væri ekki gott. Sjá mátti Helgafell og vestan við það Undirhlíðar en austan við það Valahnjúka. Þá sást til Búrfellsgjár.

Að gönguferðinni lokinni var haldið af stað á ný. Haldið var til baka sömu leið og ferðinni heitið inn að Kaldárbotnum. Þegar komið var inn á Flóttamannaleið var stöðvað á ný og upp í bifreiðina steig Erla Bil Bjarnadóttir, garðyrkjustjóri í Garðabæ. Ekið var út á Reykjanesbraut, í gegnum Hafnarfjörð og beygt inn á Kaldárselsveg. Framundan mátti sjá Helgafell frá öðru sjónarhorni en áður. Þá sást í toppinn á Húsfelli og Sléttuhlíð fyrir framan fellið. Á hægri hönd mátti sjá landsvæði sem nefnist Hlíðarhús. Ekið var framhjá athafnasvæði Íshesta. Þá var ekið framhjá Gráhelluhrauni og Kethelli sem var á mörkum Garðakirkjulands og Setbergs. Framundan blasti Sléttuhlíð við. Þar er nokkur sumarbústaðabyggð. Hópurinn nálgaðist Moldarkrika, sem er u.þ.b. kílómetra norður af Steinhúsi, en þar eru mörk Garðakirkjulands og Hvaleyrar. Moldarkriki er hornmark milli Garðakirkjulands og Jófríðarstaða eða Ófríðarstaða, eins og sú jörð hét áður. Björn Erlendsson greindi frá því að land Jófríðarstaða væri mjó ræma vestan við Garðakirkjuland og næði upp í Steinhús. Auk þess greindi Björn frá því að jörðin þar vestan við nefndist Ás og næði einnig upp í Steinhús. Í Steinhúsi mættust þar af leiðandi lönd Garðakirkju, Jófríðarstaða, Áss og Hvaleyrar. Þá greindi Björn frá því að Steinhús væri lítill hellir sem drægi nafn sitt af því að hellismuninn líktist mjög hurðarkarmi. Ekið var sem leið lá eftir Kaldárselsvegi. Framundan sást í toppinn á Húsfelli og vinstra megin við það

Búrfell. Þá mátti sjá Helgafell og vinstra megin við það Valhúsahæðir. Ekið var framhjá Kaldárselsrétt. Þar var réttað frá Álftaneshreppi hinum forna. Stöðvað var við Kaldárbotna og skyggnst um.

Haldið var til baka sömu leið og ferðinni heitið inn á Almenningsskóga Álftaneshrepps. Beygt var af Kaldárselsveginum og inn á Hvaleyravatnsveg er liggur yfir á Krísuvíkurveg. Framundan mátti sjá hraunbrúnina sem kröfulína íslenska ríkisins liggur meðfram. Álverið í Straumsvík var svo til hægri handar. Beygt var inn á Krísuvíkurveginn og ekið í suðurátt. Framundan mátti sjá Undirhlíðar og Fremstahöfða sem ber í Fjallið eina. Björn Erlendsson benti á geil í hæðinni sem ýmsir hafa talið Markrakagil eða Melrakkaskarð. Aðrir hafi hins vegar talið Markrakagil, Melrakkagil og Vatnsskarð vera það sama. Ekið var um Vatnsskarð og stöðvað þar neðan við. Þar mátti sjá Breiðdal og Breiðalshöfða sem og hluta af höfuðborgargirðingunni svokölluðu. Erla Bil Bjarnadóttir greindi viðstöddum frá umfangsmikilli ræktun á svæðinu, einkum á Fagradal. Það sást til Fagradalsfjalls og handan við það var Fagradalsbrún.

Haldið var af stað á ný og beygt inn á Bláfajallaleið. Þar var stöðvað og skyggnst yfir. Fjallið eina var greinanlegt sem og Markhelluhól. Þá mátti sjá Leirdalshöfða, Markraka og Dauðadali, sem eru dalverpi eða hvilftir umhverfis Markraka. Haldið var af stað á ný og ekið framhjá friðunargirðingu frá því í byrjun níunda áratugar síðustu aldar. Framundan mátti sjá Þríhnjúka og Grindarskörð. Björn Erlendsson greindi frá girðingu sem hann kvað afmarka Álftanesskóga Álftaness og að hún lægi úr Húsfelli í Þríhnjúka og svo áfram undir Bláfjöll. Skyggni var orðið slæmt og ljóst að fyrirhuguð ferð í Bláfjallahorn bæri ekki árangur. Afráðið var því að snúa við.

Haldið var til baka sömu leið og ætlunin að fara niður í Hafnarfjörð og skoða mörk Lónakots og Óttarsstaða. Komið var út á Reykjanesbraut og ekið til suðvesturs í átt að Lónakoti og Óttarsstöðum. Á hægri var athafnasvæði Alcan. Björn Erlendsson lýsti legu kröfulínu ríkisins fyrir viðstöddum. Eftir að mörk Lónakots og Óttarsstaða voru skoðuð frá Reykjanesbraut var haldið til baka á Grand Hótel Reykjavík þar sem þessum hluta vettvangsferðar lauk skömmu eftir hádegi.

Að morgni þriðjudagsins 25. janúar 2005 var haldið af stað á ný í vettvangsferð frá Grand Hótel Reykjavík. Skoða átti austanverðan vettvang málsins. Með í för, auk óbyggðanefndar og starfsmanna nefndarinnar, voru mættir lögmenn málsaðila, þeir Ólafur Sigurgeirsson hrl., Jörundur Gauksson hdl., Páll A. Pálsson hrl., Ólafur Örn Svansson hdl., Sigurbjörn Þorbergsson hdl., Sigurður A. Þórodsson hdl., Valgarður Sigurðsson hrl., Bragi Björnsson hdl., Þórður Clausen hrl. og Geir Arnar Marelsson hdl.

Auk framangreindra tóku þátt í vettvangsferð Sigurgeir Skúlason, sjálfstætt starfandi landfræðingur og kortagerðarmaður (á vegum Páls Arnórs Pálssonar hrl.), Þórarinn Hjaltason, bæjarverkfræðingur Kópavogs, Steingrímur Hauksson,

deildarstjóri hönnunardeildar Kópavogsbæjar Þorsteinn Hjaltested, eigandi Vatnsenda, og Bragi Sigurjónsson, eigandi Geirlands.

Haldið var frá Grand Hótel og ekið sem leið lá að Rauðavatni. Leiðsögn annaðist Sigurður A. Þóroddsson hdl. sem er vel kunnugur Heiðmerkursvæðinu enda búsettur á Jaðri um tveggja ára skeið og þá eftirlitsmaður Orkuveitu Reykjavíkur á svæðinu. Á móts við Elliðavatn var beygt út af Suðurlandsvegi og inn á Rauðhólaveg. Ekið var yfir brúna á milli Helluvatns og Elliðavatns og þar kom í bifreiðina Ólafur Bjarnason, starfsmaður mælingadeildar Reykjavíkurborgar. Haldið var áfram inn í Heiðmörk og ekið eftir Heiðarvegi til suðausturs þar til vegurinn beygði til suðvesturs á móts við Skógarhlíðarkrika. Þjóðlendukrafa íslenska ríkisins sker veginn á svipuðum slóðum, þar sem hún liggur á milli suðvesturhornsins á Selfjalli og Stríps. Því var ekið inn í kröfusvæði íslenska ríkisins, eiganda Elliðavatns og land það sem tekið var eignarnámi úr Vatnsenda. Við Heykrika var beygt til norðurs, í áttina að Stríp og tók Þorsteinn Hjaltested á Vatnsenda við leiðsögn. Þoka hamlaði útsýn og á þessari leið sá hvorki að Stríp né vörðubroti því sem hluti annarra málsaðila miðar við í afmörkun kröfugerðar. Haldið var áfram að brúnni á milli Hellisvatns og Elliðavatns þar sem gert var hádegishlé. Ólafur Bjarnason hætti þátttöku í vettvangsferð.

Eftir að ekinn hafði verið framangreindur hringur um Heiðmörk var haldið út á Suðurlandsveg og þar kom í bifreiðina Geir Arnar Marelsson hdl. Haldið var áfram Suðurlandsveg, framhjá Vilborgarkoti og þar til beygt var af veginum á móts við Geirland. Ólafur Örn Svansson hdl. lýsti jarðefnavinnslu á svæðinu. Að svo búnu var haldið aftur út á Suðurlandsveg. Á móts við Lækjarbotnaland var staðnæmst að beiðni Geirs Arnar Marelssononar hdl. sem þar sagði til merkja. Sama leið var ekin áfram þar til beygt var inn á Bláfjallaveg við Sandskeið. Þjóðlendukröfulína íslenska ríkisins sker Suðurlandsveg nokkuð fyrir vestan Sandskeið. Staðnæmst var skammt frá vegamótunum og Ólafur Örn Svansson hdl. lýsti jarðefnavinnslu á svæðinu, bæði á Sandskeiði og í Arnarnípum. Haldið var áfram Bláfjallaveg þar til skyggni var orðið svo slæmt að snúið var við og haldið aftur niður á Suðurlandsveg. Þar lauk Geir Arnar Marelsson hdl. þátttöku í vettvangsferð.

Þessu næst var fyrirhugað að skoða þann hluta málsins sem snýr að Mosfellssheiði og því haldið í Mosfellsbæ. Við Lágafellskirkju hættu þátttöku í vettvangsferð þeir Þórður Clausen hrl. og Steingrímur Hauksson, deildarstjóri hönnunardeildar Kópavogsbæjar. Ekið var inn Mosfellsdal og við Hraðastaði komu eftirtaldir í bifreiðina: Jörundur Gauksson hdl., Bjarni Bjarnason, Hraðastöðum II, Hreinn Ólafsson í Helgadal, Ásbjörn Þorvarðarson, byggingarfulltrúi í Mosfellsbæ. Ekið var áleiðis að Seljabrekkum, þar sem Ernir Snorrason slóst með í för. Ásbjörn Þorvarðarson annaðist fyrst leiðsögn og síðan Ernir Snorrason en skyggni var orðið mjög slæmt. Staðnæmst var á móts við Sauðafellsflóa og staðháttum lýst. Að svo búnu var snúið við og haldið til baka sömu leið. Við Leirvogsvatn var aftur staðnæmst og staðháttum lýst. Þjóðlendukröfulína íslenska ríkisins nær yfir veginn og til

landskika á og við Litla-Sauðafell og liggur síðan sunnan vegar að Leirvogsvatni, sem að mestu leyti er innan kröfusvæðisins, og síðan í suðurátt yfir Geldingatjörn. Skömmu síðar hættu þátttöku í vettvangsferð þeir Páll Arnór Pálsson hrl. og Ernir Snorrason. Haldið var að Hraðastöðum og þar hættu þátttöku í vettvangsferð þeir Jörundur Gauksson hdl., Bjarni Bjarnason, Hraðstöðum II, Hreinn Ólafsson í Helgadal, Ásbjörn Þorvarðarson, byggingarfulltrúi í Mosfellsbæ. Þessu næst var haldið á Grand Hótel og lauk þar með vettvangsferðinni um miðjan dag.

4.4. Skýrslutökur

Við aðalmeðferð málsins mánudaginn 24. janúar 2005 voru teknar skýrslur af eftirtöldum: 1. Erla Bil Bjarnadóttir, kt. 130447-3339, formaður Skógræktarfélags Garðabæjar og garðyrkjustjóri í Garðabæ, Brekkubyggð 11, Garðabæ. 2. Úlfar Ármannsson, kt. 040543-2879, formaður landeigendafélags Álftaness, verslunarmaður og framkvæmdastjóri, Asparvík, Álftanesi. Í máli hans kemur m.a. fram að félagsmenn í landeigendafélaginu séu allir landeigendur á Álftanesi ásamt eigendum tveggja jarða í Hafnarfirði og Garðabæ. 3. Björn Erlendsson, tæknifræðingur, kt. 210543-3529, Aðallandi 15, Reykjavík.

Skýrslutökum var áframhaldið þriðjudaginn 25. janúar 2005 en þá voru teknar skýrslur af eftirtöldum: 1. Þorsteinn Hjaltested, kt. 220760-5619, bóndi að Vatnsenda. 2. Ólafur Dýrmundsson, kt. 180544-4889, Jóruseli 12, Reykjavík. Ráðunautur í landnýtingu og lífrænum búskap hjá Bændasamtökunum frá 1977. Tómstundafjárbóndi í Kópavogi og Reykjavík nær óslitið frá 1957. 3. Þorkell Jóhannesson, kt. 300929-3389, Oddagötu 10, Reykjavík, elllífeyrisþegi. Var 14 sumur á Vatnsenda sem unglingur og tók þátt í smölun. 4. Ernir Snorrason, kt. 170344-2099, bóndi Seljabrekku.

Að einstökum efnisatriðum í skýrslum aðila er vikið í úrskurði þessum, eftir því sem tilefni er til, en uppskriftir þeirra eru meðal gagna málsins.

5. SAGA JARÐA OG ANNARRA LANDSVÆÐA

Hér verður í fyrstu greint frá elstu ritheimildum um landnám á því svæði sem hér er til meðferðar. Þá er fjallað um stjórnsýslumörk á svæðinu, rakin í stórum dráttum saga einstakra jarða og landsvæða sem ágreiningur er um í máli þessu, afmörkun þeirra, ráðstafana að eignarrétti og nýtingu. Þá er kafli um almenningslönd á Stór-Reykjavíkursvæðinu og afréttarlönd sveitarfélaga á svæðinu, inni í því eru útdrættir úr fjallskilareglugerðum og loks teknar saman heimildir um sel og seljabúskap.[6]

[6] Þessi kafli er byggður á greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands, sbr. skjal nr. 27. Þó hefur verið felld út umfjöllun um þær jarðir sem liggja utan við ágreiningssvæði málsaðila. Einnig hefur verið felld út eða stytt umfjöllun um heimildir sem ekki þykja hafa þýðingu fyrir úrlausn málsins.

5.1. Landnám á Stór-Reykjavíkursvæðinu

Landnáma getur nokkurra manna sem námu land á þessu svæði. Fremstur í flokki var Ingólfur Arnarson sem setti bú sitt í Reykjavík eftir að þrælar hans fundu öndvegissúlurnar uppreknar við Arnarhvol. Um landnám hans segir Sturlubók:

> En Ingólfr nam land milli Ölfusár ok Hvalfjarðar fyrir útan Brynjudalsá, milli ok Öxarár, ok öll nes út.[7]

Landnám Ingólfs hefur því náð frá Ölfusá sem mun reyndar eiga bæði við Ölfusá og Sogið og næstum innst í Hvalfjörð.

Hauksbók er ekki með öllu samhljóða vitnisburði Sturlubókar en hún segir:

> En Ingólfr nam land milli Ölfusár ok Hvalfjarðar fyrir útan Brynjudalsá, ok millim Hrannagioll nes út.

Hér er eitthvað málum blandið og augljóst að skrifari Hauksbókar hefur ekki lesið forrit sitt rétt því „Hrannagioll“ mun vera mislestur fyrir „Hramnagjár öll.“[8] Leiðréttur texti Hauksbókar hljóðar því þannig:

> En Ingólfr nam land milli Ölfusár ok Hvalfjarðar fyrir útan Brynjudalsá, ok millim Hramnagjár öll nes út.

Hramnagjá er í nafnaskrá Landnámuútgáfunnar færð til bókar sem Hrafnagjá og Haraldur Matthíasson talar einnig um Hrafnagjá sem er á Þingvöllum.[9]

Þórður skeggi Hrappsson nam land í Lóni fyrir norðan Jökulsá milli Lónsheiðar og bjó þar um alllangt skeið. Síðan seldi hann lönd sín og fór til öndvegissúlna sinna sem rekið höfðu á land í Leiruvogi. Landnáma segir að Þórður hafi numið:

> ... land með ráði Ingólfs í hans landnámi á milli Úlfarsár ok Leiruvágs; hann bjó á Skeggjastöðum.[10]

Sú Úlfarsá sem landnám Þórðar takmarkaðist af er nú kölluð Korpúlfsstaðaá eða Korpa.[11] Haraldur Matthíasson lýsir farvegi hennar svo:

> Úlfarsá kemur úr Hafravatni, rennur til vesturs sunnan við Úlfarsfell, beygir síðan til norðurs vestan við Lambhaga og fellur í litla vík, sem nefnist Blikastaðakró.[12]

Landnám Þórðar hefur því náð yfir allan Mosfellsdalinn og allt upp á Mosfellsheiði.

---

[7]Skjal nr. 4(60)
[8]Skjal nr. 4(60)
[9]Skjal nr. 4(60)
[10]Skjal nr. 4(60).
[11]Skjal nr. 4(60).
[12]Haraldur Matthíasson, *Landið og Landnáma* I. b., s. 83.

Ásbjörn Össurarson var bróðursonur Ingólfs Arnarsonar og bjó á Skúlastöðum. Samkvæmt Landnámu nam hann:

> ... land milli Hraunholtslækjar ok Hvassahrauns. Álptanes allt ...[13]

Landnám þetta mun hafa spannað nær allan hinn gamla Álftaneshrepp. Haraldur Matthíasson hefur uppi eftirfarandi orð um landnámið:

> Ásbjörn hefur numið land suður til landnáms Steinunnar. Hraunholtslækur, sem markar landnámið að innan, rennur úr Vífilsstaðavatni í Arnarnesvog. Ásbjörn hefur því numið Álftanes, Hafnarfjörð og Straumsvík.[14]

Landnám Steinunnar gömlu spannaði Vatnsleysustrandarhrepp, Rosmhvalanes og allt suður í Kirkjuvog. Staðsetning Skúlastaða er ókunn en giskað hefur verið á Bessastaði eða Garða sem þykja líklegri. Þó er ekki hægt að útiloka að Skúlastaðir hafi farið í eyði og að ekki sé byggð nú þar sem þeir áður stóðu.[15]

Í lýsingu Garðaprestakalls frá 1842 svarar séra Árni Helgason spurningunni: Hverjar eru eyðijarðir? þannig:

> Ég veit ei til, hér séu eyðijarðir, fyrst byggð er nú upptekin í Lónakoti, nema það skyldu vera Skúlastaðir, sem mælt er hafi verið jörð áður fyrr meir, og hvar af skuli finnast menjar uppi í hrauni, suður frá Hvaleyri.[16]

Í greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands segir að ekki verði fullyrt hvort hér sé átt við landnámsjörðina.

5.2. Stjórnsýslumörk

Í lýsingu Hálfdanar Jónssonar, lögréttumanns á Reykjum í Ölfusi, á Ölfushreppi árið 1703 segir um landið ofan Ölfuss:

> Þegar áðurgreindar sandaauðnur ... minnka, tekur til meginbyggðin með fjallgarðshlíðunum í röð austur eftir sveitinni, allt til Þurrárhrauns. ...
>
> Sérlegustu örnefni á þessum fjallgarði teljast Geitafell, Lambafell, Vífilfell, Lyklafell, Reykjafell, Vestrimeitill, Austrimeitill, Sanddalir, Langahlíð, Skóghlíð, Hverahlíð, Lakar, Skálafellshálsar, Kerlingarberg, Kálfsberg, Hestur etc.
>
> Þessi hér skrifaði hreppsins partur hefur til fjalls á sumrum víða lyngi vaxið haglendi, en um vetrartímann oft byrgt af snjó.[17]

---

[13]Skjal nr. 4(60).
[14]Haraldur Matthíasson, *Landið og Landnáma* II. b., s. 510.
[15]Skjal nr. 4(60).
[16]Landnám Ingólfs. Sýslulýsingar og sóknalýsingar: Lýsing Garðaprestakalls 1842, III. b., s. 211. Rvík. 1937-1939.
[17]Hálfdan Jónsson, "Descriptio Ölveshrepps anno MDCCIII", *Árnessýsla. Sýslu- og sóknarlýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843 og Lýsing Ölfushrepps anno 1703* eftir Hálfdán Jónsson. Svavar Sigmundsson gaf út Reykjavík. 1979 s. 236.

Af lýsingu Hálfdanar má ætla að hann hafi talið Svínahraun og jafnvel land allt niður í Fóelluvötn til Ölfushrepps. Hálfdan segir m.a.:

> Á norðanverðum Hvannavöllum, er strax taka til fyrir neðan skarðið [Hellisskarð], stendur Sælhús (ei langt frá veginum) so kallað, hvort allt til þessa tíma Ölves innbyggjarar hafa uppi haldið, vegfarandi fólki harla nauðsynleg á vetrartímanum til innvistar. Er og lofsvert, að þetta sælhús ei niður falli. Fyrir sunnan Húsmúlann, er liggur í útsuður undan Hengilsfjallinu, en fyrir norðan Hellirsskarð, liggja Sleggjubeinsdalir. Þar er náttstaður vesturleitarmanna úr Ölvesi, þá afréttinn á haustin leita. Í vestur og útnorður frá Sælhúsi og með Húsmúlanum liggja miklir grasvellir, nefndir Norðurvellir, og strekkja sig út allt suður undir Svínahraun, nær því undir Bolavelli, en endast þó þar Uxabrekkur heita. Inn með Hengilsfjallinu liggur dalur og fyrir norðan Húsmúlann, er Engidalur kallast. ... Ei alllangt frá Engidal eru almennar nautaréttir Ölvesinga og Kjalarnesþingsmanna ...[18]

Árið 1740 lögfesti Markús Snæbjörnsson, prestur á Þingvöllum, Þingvallastað. Í þeirri lögfestu eru teknar með jarðir Þingvallakirkju í Þingvallasveit þannig að segja má að sveitarmörkum sé lýst að mestu leyti. Hluta marka Mosfellsheiðarlands er að finna í lögfestunni Nánar er fjallað um hana í kafla 5.22. um Mosfellsheiðarland.

Í lýsingu Skúla Magnússonar á Gullbringu- og Kjósarsýslu frá 1785 ræðir hann m.a. mörk Gullbringusýslu og segir:

> Gullbringusýsla, sem skagar út á milli Eyrarbakkabugtar og Faxaflóa, er 16 mílur á lengd frá Reykjanesi að smáánni Hellirá [Elliðaár], sem er landamörk á milli fyrrnefndrar sýslu og Kjósarsýslu, og 5 mílna breið, þar sem hún er breiðust, frá Gróttutanga að Ólafsskarði, þaðan sem fjallaröð sú, sem aðskilur Gullbringusýslu og Árnesssýslu og nefnist Langahlíð, teygir sig til suðurs suðvesturs.[19]

Í sömu lýsingu segir m.a. um mörk Kjósarsýslu:

> Kjósarsýsla er 5 mílur á lengd frá yzta odda Kjalarness að Þrívörðum á Mosfellsheiði, sem eru mörkin milli hennar og Árnesssýslu, og 4 mílur á breidd frá Hellirá í Botnsvog. Botnsvogar þessir og Hvalfjörður aðskilja Kjósar- og Borgarfjarðarsýslur.[20]

Einnig segir Skúli:

> Mosfellsheiði og Kjósarheiði nefnist öll víðáttan frá byggð í Kjós og Mosfellssveit upp að Henglinum, sem áður er nefndur. Þar er mjög gott og

[18]Hálfdan Jónsson, "Descriptio Ölveshrepps anno MDCCIII", s. 239.
[19]Skúli Magnússon, "Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu." *Landnám Ingólfs. Safn til sögu þess* I. Reykjavík 1935-1936, s. 6.
[20]Skúli Magnússon, "Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu.", s. 6.

> grösugt afréttarland á sumrum og er notað úr öllum sýslunum, Gullbringusýslu, Kjósarsýslu og Árnesssýslu. [21]

Björn Gunnlaugsson skólakennari skrifaði stiftamtmanni bréf 27. desember 1831 og beiddist upplýsinga um sýslumörk Gullbringu- og Kjósarsýslna og Árnessýslu vegna fyrirhugaðrar kortagerðar. Stiftamtmaður óskaði eftir upplýsingum um þetta hjá viðkomandi sýslumönnum í bréfi 3. janúar 1832.

Svar sýslumanns í Árnessýslu var svohljóðandi:

> Amtet har, ved naadige Skrivelse af 3ie Dennes, paalagt mig, at indkomme til Hoisamme med Oplysninger om, hvor Grændselinien maatte ansees at falde mellem Arness-Syssel og Guldbringe & Kiose-Sysseler, for at Adjunct Gunnlögsen som har paataget sig, at forfærdige Kaarte over de forskiellige Sönder-Amtets Jurisdictioner, herom kunde faae den fra Amtet reqvirerede Underretning.
>
> Den sydligste Punct i denne Grændse-Linie maa antages at være in confesso de saakaldte Sysselsteene (: Sijsslusteinar) under Geitahlijd midt i mellem Gaardene Krisevik, som tilhörer Guldbringe-Syssel, og Herdijsarvík, som tilhörer Arness-Syssel. Den nordligste Punct af Linien angives af Thingvalle-Præstekalds Lovfester og Kirkeböger, som maa antages, at være autentiqve Documenter, saaledes som Proprietair Stephán Paulsson af Oddgeirsholum, opdragen paa Præstegaarde Thíngvellir og Sön af en sammestæds i lang Tid fungerende Præst, har angivet i indsluttede Beretning, som tillige indeholder Oplysning om Grændselinien mellem Arness- og Borgerfiords-Sysselser. Herr Adjunct Gunnlögsen vil saaledes a dato puncto ad datum punctum kunde udfinde den rette Linie, som her antages at være fölgende:
>
> Fra Sijsslusteinar under Geitahlijd over Fieldet i Nærheden af Vífilfell til den store Steen ved den ostlige Ende af Liklafell, som ogsaa kaldes Sijsslusteinn, derfra til Borgarholar paa den saakaldte Mosfellsheide, derfra til de sydligere Moldbreckur, derfra i Riúpnagil mellem Gaardene Stardal, som tilhörer Kiose Syssel, og Stijblisdal, som tilhörer Arness-Syssel, derfra i Tuen, som er opfört paa Store-Saudafell, derfra i Sysselholmen (: Sijssluhólma:) i Store-Laxaaen, derfra i Steenkirken (: Steinkijrkiu:), derfra i Fieldet Súlur, hvorfra Grændserne af Arness- og Borgerfiords-Sysseler begynde til Hrosshædir, derfra til Uxahrigg, derfra i Leijrárhöfda og til Eiriksnijpu i Baldjökulen.
>
> Ved Arness-Syssels-Archiv findes ingen Documenter, som herom give Oplysning, men det er dog notoriskt, at Ölvess-Reppen i Arness-Syssel, fra ældgamle Tider, vedligeholder Fieldstuen sönden for Hellirsheiden og ryddeliggiör Veien lige til Vatnene eller til Liklafellet, hvilket synes at tilintetgiöre den Paastand, hvis den af nogen fremförtes, at Hellirsheidar

[21] Skúli Magnússon, “Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu.”, s. 134.

Fiældrygen angiver Grændserne, hvilket ogsaa de ældgamle Egenavne i Grændselinien: Sijsslusteinar, Sijsslusteinn, og Sijssluhólmi, synes ydermeere at afbevise.

Arness-Syssels-Kontoir den 11te Januar 1832.

underdanigst. ThSveinbiörnsson.[22]

Svar sýslumanns í Gullbringu- og Kjósarsýslu var á þessa leið:

I Anledning af Deres Höjvelbaarenheds gunstigste Skrivelse af 3die Januar til mig angaaende Oplysningers Erhvervelse om Grændseskiellen imellem Kiose og Guldbringe Syssel samt Arnæs Syssel, havde jeg, da jeg underhaanden ikke troede at kunde erholde saa paalidelig Efterretning derom som jeg önskede, til skrevet Repstyrerne i Mosfellssveit og Kioserep des angaaende, og först nu for faae Dage siden har jeg modtaget Svar derpaa fra den sidstnævnte.

Ved hoslagt ærbödigst at tilsende Deres Höjvelbaarenhed disse 2de Svarskrivelser, kan jeg ikke lade ubemærket at det er kun Repstyrerne i Mosfellssveit som nævne „Liklafell“ som Grændseskiel, da Repstyrerne i Kioserep ikke melder om Grændsskiellene saa langt syd paa. I fölge flere mundtlige Oplysninger, jeg har sögt at erhverve denne Gienstand ang. er de opivne Grændser nord fra ligetil „Borgarholar“, hos de fleste aldeles overeensstemmende, ligesom det aldrig har været Tvivl underkastet at det sydligste Mærke er de saakaldte „Sysslusteinar“ imellem Krisevig og Herdijsarvig sönden for den Fieldryg som adskiller Sysselerne; men derfra til Borgarhólar er det eneste som der haves forskiellige Sagn om, og skulde Liklafell udgiöre Markeskiellet herimellem, vil grændserne derved blive i aldeles ulige Retning, og skulde Vifilfell antages at være det nærmeste Mærke paa Sydsiden, udgiöre dermed en spids Vinkel.

Imidlertid er det af ingen synderlig Vigtighed hvorledes Grændserne afstikkes imellem förbemte Sysseler, naar blot Kiose og Guldbringesysseler reserveres deres hidtil, i det mindste ved Brug i umindelige Tider erhvervede Ret til Afretsbrug eller Græsning for deres Kreaturer i alle de Fjeldegne som adskiller begge Sysslernes Boigdelaug.

Kiose og Guldbringesyssels Contoir d 12 April 1832

Finsen[23]

Bréfi sýslumanns í Gullbringu- og Kjósarsýslu fylgdu eftirfarandi vitnisburðir hreppstjóra í Mosfellssveit og Kjós:

[22]Skjal nr. 2(247).
[23]Skjal nr. 2(247).

> Þaug Sýslu skil sem vid getum næstkomist eru þesse - stor steirn a steinkirku Hrigg vestast, þadann i vestasta Hornid a Brattafelle, ur því í sýsta Holma í Laxá ur hönum i vestasta Hornid a stora Saudafelle þadann i Riupnagil - og ur þvi i stein á Há Saudafelle litla, þadann i Eistre Mold Breckur, svo i hæsta Borguholinn, þadann i liklafell - leingra sudur höfum vid Ei heirt tilnef<n>t
>
> Mosfels sveit þann 25 Januari 1832
>
> V Haldorsson Th Jonsson[24]

> Uppá Bref Ydar af 14 Janúarii s.l. um ad géfa þá Skírslu sem eg vissi um Merki á millum Arness- og Kjosar-sysslu, er þetta:
>
> Hólmi í midri Laxá, skamt nedan Stiblisdalsvatn, Sijssluhólmi kalladr, hefr altaf verid haldin Merki millum Kjósar og Arness-sysslu, úr honum til Sudurs: Yfir Saudafell, þar tekur Mosfells-land vid ...
>
> Nedrahálsi þann 14da Martii 1832.
>
> L. Gudmundsson[25]

Í sýslu- og sóknarlýsingum Árnesýslu er að finna lýsingu Páls Melsteð, frá árinu 1842, á mörkum Árnessýslu annars vegar og Gullbringu- og Kjósarsýslu hins vegar:

> Sá syðsti punktur takmarkanna millum Árness- og Gullbringusýslu eru þeir svonefndu Sýsl[u]steinar undir Geitahlíð millum bæjanna Herdísarvíkur, sem heyrir til Árnessýslu og Krýsivíkur, sem tilheyrir Gullbringusýslu. Frá Sýslusteinum ganga sýslutakmörkin beina stefnu yfir fjallið nálægt Vífilfelli til ens stóra steins austan undir Lyklafelli, sem nefnist Sýslusteinn; þaðan beina stefnu í Borgarhóla á Mosfellsheiði; þaðan í Syðri–Moldbrekkur; þaðan í Rjúpnagil millum bæjanna Stardals í Kjósar- og Stíflisdals í Árnessýslu; þaðan í vörðu, sem hlaðin er á Stóra – Sauðafelli; þaðan í Sýsluhólma í Stóru–Laxá; þaðan í Steinkirkju; þaðan í Súlur.[26]

Lýsing Páls er greinilega byggð á lýsingu Stefáns Pálssonar, sem tekin er upp hér framar.[27]

Páll Melsteð lætur eftirfarandi upplýsingar um sæluhús í té í lýsingu sinni á Árnessýslu :

---

[24]Skjal nr. 2(247).
[25]Skjal nr. 2(247).
[26]Páll Melsteð, "Árnessýsla". *Árnessýsla. Sýslu- og sóknarlýsingar Hins íslenska bókmenntafélags, 1839-1843 og Lýsing Ölfushrepps 1703* eftir Hálfdán Jónsson. s. 18.
[27]Lýsingu Stefáns Pálssonar er að finna í bréfi sýslumanns í Árnessýslu 11. janúar 1832 til stiftamtmanns vegna fyrirspurnar Björns Gunnlaugssonar þann 27. desember 1831. Sjá skjal nr. 2(247).

> Frá brú þessari [yfir mýrar á alfaravegi suður frá Laugardælaferju og upp undir Ingólfsfjall] liggur vegurinn með Ingólfsfjalli suður Hellirsheiði. Er hann allgóður, sæmilega ruddur og vel varðaður á heiðinni, hvar líka eru 2 sæluhús, annað uppá háheiðinni, hitt fyrir sunnan hana, niðri á Bolavöllum. Hafa Ölvesmenn byggt þau bæði og halda þeim við. Þriðja sæluhúsið er niðri í Fóvelluvötnum, byggt á eiginn kostnað af Jóni hreppstjóra á Elliðavatni. Hefur fé verið gefið til þess viðurhalds bæði frá Gullbringu-, Árness-, og eg meina einnig frá Rangárvallasýslu, svo það á nú 50 r(íxdali) á leigu í konungsins fjárhirslu. Get eg þessa hér, þótt sæluhúsið liggi lítið eitt fyrir neðan sýslutakmörk, af því sæluhús þetta kemur Árnessýslubúum einna mest til nota á suðurferðum þeirra í illviðrum.[28]

Í lýsingu Björns Pálssonar á Þingvalla og Úlfljótsvatnssóknum frá 1840 kemur eftirfarandi fram:

> m. Stóra-, n. Litla-Sauðafell, bæði lág og allgrösug; það stóra er sýslumerki, en önnur sýslumerki á Mosfellsheiði eru so óglögg, að eg þori þau ekki að fullyrða.
>
> o.o.o.x. Lágur fjallhryggur, kallaður Kjölur, fyrir vestan og útnorðan Stíflisdal. Á hönum stendur húslagaður klettur, sem kallast Steinkirkja eða Steinkista og er sýsluskil.[29]

Í lýsingu Garðaprestakalls frá 1842 segir séra Árni Helgason er hann lýsir austurtakmörkum sóknarinnar að hún gangi samsíða við:

> ... Reykjavíkursókn til landsuðurs upp að óbyggðum þeim, sem eru milli Árness- og Gullbringusýslu, en hvað langt Garðasókn megi kalla upp í óbyggðina, veit ég ekki, máské eins langt og Gullbringusýsla nær, er sjást mun, þegar kort yfir þessar sýslur er albúið.[30]

Í greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands segir að ekki verði fullyrt hvort hér sé átt við landnámsjörðina.

Í lýsingu séra Stefáns Þorvaldssonar á Mosfellssókn árið 1855 er talað um Sauðafell (litla) sem sé á landamærum Mosfells- og Þingvallasveita, einnig Kjósar- og Árnessýslna.[31] Síðar minnist Stefán á flóa sem nefndist Sauðafellsflói:

> Suðaustur með Litla-Sauðafelli liggur allmikill stararflói, grasgefinn, en mjög votlendur, er liggur að landamærum millum Mosfells- og Þingvallnakirkna landa á Mosfellsheiði.[32]

---

[28]Páll Melsteð, "Árnessýsla", s. 29.

29Björn Pálsson, "Þingvalla- og Úlfljótsvatnssóknir, *Árnessýsla. Sýslu- og sóknarlýsingar Hins íslenska bókmenntafélags, 1839-1843 og Lýsing Ölfushrepps 1703* eftir Hálfdán Jónsson. s. 174.

[30]Árni Helgason, "Lýsing Garðaprestakalls 1842." *Landnám Ingólfs: Safn til sögu þess* III. Reykjavík, 1937-1939, s. 196.

[31]Stefán Þorvaldsson: "Lýsing Mosfells- og Gufunesssókna 1855". *Landnám Ingólfs. Safn til sögu þess*, III. b. Reykjavík 1937-1939, s. 221-222.

[32]Stefán Þorvaldsson, "Lýsing Mosfells- og Gufunessókna 1855.", s. 236.

Í byrjun 8. áratugar 19. aldar reis ágreiningur milli Þorkels Bjarnasonar á Mosfelli, vegna Mosfellskirkju, og Ófeigs Vigfússonar í Nesjum í Grafningi um landamerki þessara tveggja jarða á Mosfellsheiðinni. Nánar er sagt frá þessu máli í kafla 5.22. um Mosfellsheiðarland. Þann 22. september 1873 í aukarétti Árnessýslu voru lagðir fram vitnisburðir Ingimundar Gíslasonar, frá 29. júlí 1869, Narfa Þorsteinssonar frá 16. október s.á., Árna Björnssonar, frá 9. september 1869, og Guðmundar Jakobssonar, frá 26. apríl 1871, um sýslumörk milli Gullbringu -og Kjósarsýslu gagnvart Borgarfjarðarsýslu annars vegar og Árnessýslu hins vegar lagður fram.

Vitnisburður Ingimundar Gíslasonar var á þessa leið:

> Sýslu mörk: Milli Gullbríngu og Kjósar Sýslu, og Árnessýslu hinns vegar
>
> ...
>
> Sýslusteinn á Krísuvíkur bergi, þaðan fjöll norður í Kóngs fell. Þá yfir Likla fell (hvar storsteinn stendur norðanverðt við fellið sem þeir kölluðu all tíð sýslustein.) Borgarhóla og í Rjúpnagil, þaðan í Sýslu hólma í Laxá í steinkirkju, Kjöl norður gégnum Botns súlur,
>
> Þetta hjer að ofan skrifað, hef eg alltíð heirt, á báðar hlyðar, viður kénd sýslu mörk,
>
> Ölvesvatni dag 29 Júli 1869. Ingimundur Gíslason.[33]

Vottorð Narfa Þorsteinssonar í Stíflisdal var svohljóðandi:

> Sýslumörk Milli Gillbríngu og Kíósar samt Borgarfiardarsýslu annars vegar en Árnessýslu hinsvegar (epti<r> því sem eg heirdi í ungdæmi mínu segia Þórstein sál. Einarsson á Stíblisdal sem var þar uppalinn og deidi þar nálækt 60 ugs aldri) úr Borgarhólum í Rjúpnagil þadan í Sýsluhólma í Laxá, þá í Steinkirku á Stíblisdals fialli þadan Kiöl nordustur og gegnum Botnssúllur.
>
> Þettad ófann skrifada hef eg heirt á bádar sídur vídurkend Sýslumörk.
>
> Stíblisdal 16 október 1869. Narfi Þorsteinsson[34]

Árni Björnsson, sem byggði Fellsenda, og var sonur Björns Pálssonar á Þingvöllum, sem samdi sóknalýsingu Þingvalla- og Úlfljótsvatnssókna, gaf þennan vitnisburð:

> Sýslu-mörk: Milli Gullbríngu og Kjósarsýslu samt Borgarfjarðar sýslu annars vegar og Arnessýslu hins vegar, (eptir því sem eg heyrði í úngdæmi mínu, fjölvísan mann Kristján sál. Magnússon í Skógarkoti nefna þau)

[33]Skjal nr. 2 (42).
[34]Skjal nr. 2 (41).

> Sýslusteinn á Krýsuvíkurbergi, þaðann fjöll norður í hæst Vífilfell, þá yfir Liklafell, Borgarhóla og í Rjúpnagil; þaðan í Sýsluhólma í Laxá, í Steinkyrkju, Kjöl norður, gégnum Botns-Súlur, yfir Öxahriggi, í Leirarhöfða og Fanntófell, og svo til austurs yfir Kaldadal í Jökul.
>
> Þetta hér nefnda hef eg alltið heyrt á báða síður viðurkent, að vera Sýslumörk.
>
> Hvammkoti þann 9 Septembr 1869. á. Björnsson.[35]

Guðmundur Jakobsson, fyrrum bóndi á Reykjum í Ölfusi, síðar á Vatnsenda og Lambhúsum í Gullbringusýslu, bar.

> Eptir beidni Ofeigs Vigussonar, ad eg vilde gefa vottord mítt, hvad eg heirt hafde um mörk, á milli, Arnes, og Gullbringu Kiosar sislu, og er þad ekki annad enn enda mark, ad sunnan, væri i svo kalladan sislu stein, undir geitahlid, og beina Stefnu eftir há fiöllum til Nordurs, sem þa væri um hærst vifil fell, og eftir áliti þá verandi sislumans í Arnissíslu Þórdar sál Sveinbiör<n>s son (sem eg var þa á ferd mið) að sú, stefna væri til Nordurs, beint i nemdan síslu hólma, í Lagsá, og mundi sú beinasta stefna um svo kallad Liklafell, og vestanvert um Borgar, hola, og þad nemda línu, an þess ad nokkur vötn edur örnefni giöra boga, til usturs eda vesturs, meira edur vidara hefi eg ekki heirt þessu til upplísingar,
>
> Dag 26 Aprilis 1871 Gudmundur Jákops, son.[36]

Einnig voru lagðir fram fleiri vitnisburðir en þar sem þeir varða einnig Mosfellsheiði er fjallað um þá í kafla 5.22.

Á sýslunefndarfundi Árnessýslu 22. maí 1877 var lögð fram bókun þar sem m.a. er minnst á landamerki Árnessýslu. Nánar er fjallað um þetta mál í kafla 5.25.1. um afrétt sveitarfélaga á Stór – Reykjavíkursvæðinu; almennt.

Í landamerkjabréfi sem var þinglýst 10. júní 1890 er að finna eftirfarandi lýsingu:

> Afrjettarmörk milli Ölfus- og Grafningshrepps innan Arnessýslu:
>
> ... úr vestasta horni á Ölfusvatnsskigni beina stefnu fyrir norðan Hengil í vörðu, sem er á Stóraborgarhól, sem er í sýslumörkum á milli Árness- og Gullbringusýslna.[37]

Þessi lýsing var undirrituð 22. maí 1886 af Þorgeiri Þórðarsyni á Núpum fyrir Ölfushrepp, Gísla Magnússyni á Króki fyrir hönd Grafningshrepps og Jóni Jónssyni vegna Ölfusafréttar.

Fyrir neðan þessar undirskriftir er útdráttur úr landamerkjaskrám jarðanna Miðdals og Elliðakots í Kjósarsýslu. Útdrátturinn, sem er dagsettur 3. október 1885,

---

[35]Skjal nr. 2 (43).
[36]Skjal nr. 2 (35).
[37]Skjal nr. 4 (114) a-b í máli 6/2004 Ölfus.

fjallar um mörkin milli nefndra jarða og Grafnings- og Ölfushreppa. Samkvæmt honum eru þau þessi:

> Miðdalsland að austanverðu frá vörðunni á hæsta Borgarhólnum til suðurs sjónhending á Vífilfell um sýsluþúfu, sem er á Lágheiðinni fyrir austan Lyklafell niður að árfarinu, sem liggur niður Bolavelli.
>
> Elliðakotsland að austanverðu frá nefndu árfari beint til Vífilfells eins og sjónhending ræður frá Borgarhólnum; þaðan niður sandskeiðið o.s.frv.[38]

Þessi lýsing var staðfest af Guðm. Einarssyni [væntanlega í Miðdal], Guðm. Magnússyni, Elliðakoti og Jóni Jónssyni vegna Ölfusafréttar.

Eftirfarandi takmörk Mosfellssveitar eru tilgreind í fasteignamati Kjósarsýslu frá 1916-1918:

> Norðurtakmörk sveitarinnar eru hin sömu og suðurtakmörk Kjalarness-sveitar [þ.e., að sunnan Bugða, Leirvogsvatn og Leirvogsá til sjávar]. Austurtakmörkin munu réttast talin: úr neðanverðu gljúfri Rjúpnagils í Sýslustein á L. Sauðafelli, þaðan lína í „Þrívörður“ (nú sæluhússtópt á Moldbrekkubrún). Þaðan bein lína um austasta Borgarhól og Bolaöldu í Hengildals (= Engid.)kvísl (stóra steininn í farveginum). Að sunnan og útsunnan er Hengidalskvísl, Fóellu-Vatnakvísl, Fossvalla á, syðsta kvíslin, er fellur ofan Tröllabotna, niður hjá Hraunsnefi ofan í Suðurá, síðan (Hólmsá) Bugða og neðri hluti Elliðaánna, syðri kvísl, alt til sjávar um fjöru, talin sveitartakmörk. - Um austurtakmörkin er nokkur ágreiningur; Mosfellinga-afrétt vill Ölves seilast vestur á (Samþ. af Þingv. og Grafn. ofanritað) BB.[39]

Svohljóðandi takmörk Seltjarnarnessveitar eru tilgreind í fasteignamati Kjósarsýslu frá 1916-1918:

> Landtakmörk sveitarinnar eru suðurjaðartakmörk Mosf.sv. [Að sunnan og útsunnan er Hengidalskvísl, Fóellu-Vatnakvísl, Fossvalla á, syðsta kvíslin, er fellur ofan Tröllabotna, niður hjá Hraunsnefi ofan í Suðurá, síðan (Hólmsá) Bugða og neðri hluti Elliðaánna, syðri kvísl, alt til sjávar um fjöru, talin sveitartakmörk.] (suðurtakm. Kjósarsýslu að fornu), Elliðaárnar austur á sýslumörk. Austurtakm.: sýslumarkalínan frá Bolaöldu (fyrir norðan Svínahraun) í Þórishamar (austan Ólafsskarðs eða Ólafsskarð). Að sunnan fjallabrúnirnar sunnan Jósefsdals + Vífilfells að landi Hólms (Lækjarbotnar = Botnar eru úr Seltjerninga afrétt) og svo suðurjaðar landa Hólms, Elliðavatns, Vatnsenda, Breiðholts, Fífuhvamms (= Hvammkots) og Kópavogs til vogbotnsins um Skotmannsmóa.[40]

Árið 1919 sendi Stjórnarráð Ísland sýslumönnum bréf þar sem óskað var eftir skýrslum um þau svæði í sýslunni sem talin væru almenningar svo og um afréttarlönd

---

[38]Skjal nr. 4 (114) a-b. í máli 6/2004 Ölfus.
[39]Skjal nr. 2 (109) a-b. BB er Björn Bjarnarson í Grafarholti í Mosfellssveit.
[40]Skjal nr. 2 (109) a-b.

sem ekki sannanlega hefðu tilheyrt eða tilheyrðu nokkru lögbýli. Var það byggt á þingsályktun 27. september 1919 um rétt ríkisins til vatnsorku í almenningum. Bað sýslumaður Árnessýslu alla hreppstjóra um skýrslur.[41] Lögð hafa verið fram svör frá hreppstjórum í Ölfus- og Grafningshreppum:

Hreppstjóri Ölfushrepps svaraði þannig 28. febrúar 1920:

> ... Hinsvegar og norður og vestur frá fellum þessum er hinn eiginlegi afrjettur svo sem Bolavellir Svínahraun Norðurvellir og sauðausturtaglið [svo í frumriti] á Mosfellsheiði alla leið niður að sýslumörkum að vestan og afrjettarmörkum Grafningsmanna að norðan enn sýslumörkin það er mörkin milli Árnessýslu að austan og Gullbríngusýslu að vestan lyggja eptir línu sem dregin er úr Vífilfelli um Bolaöldu norður í Borgarhól á Mosfellsheiði. Munu að þeim mörkum að vestan lyggja afrjettarlönd Seltjerninga og búfjárlönd Mosfellssveitarmanna. ...[42]

Hreppstjóri Grafningshrepps svaraði 8. apríl 1920:

> Í Grafningshreppi eru ekki aðrir almenningar en afrjettur hreppsins. Landamerki umhverfis hann eru eptir því, sem mjer er kunnugt þau er nú skal greina: Bein stefna úr Vörðuskeggja sem er á Há-Hengli í stóra-Borgarhólinn, (sem er á Mosfellsheiði). Úr Borgarhólnum stefna í austur á Siðri-Moldbrekkur og þaðan í Klofningatjörn, sem er sunnan við Mosfellsheiðarveiginn, og úr Klofningatjörn bein stefna suður í fyrnefndann Vörðuskeggja. Afrjetturinn er því spilda úr miðri Mosfellsheiði, og má heita að svæði það sje með öllu vatnslaust á sumrin.[43]

Seltjarnarneshreppi var skipt í tvö hreppsfélög árið 1948. Í bréfi félagsmálaráðuneytisins 10. desember 1948 er mörkum Kópavogshrepps lýst þannig:

> Kópavogshreppur tekur yfir þann hluta Seltjarnarneshrepps hins forna, sem er sunnan og austan Reykjavíkur og eru hreppamörk hins nýja hrepps þessi: Að norðan lögsagnarumdæmi Reykjavíkur að Elliðakotslandi í Mosfellshreppi en eftir það ráða að norðan og austan landamerki jarðanna Elliðakots í Mosfellshreppi og Gunnarshólma, Geirlands og Lækjarbotna í Kópavogshreppi.
>
> Að sunnan ráða hreppamörkum landamerki jarðanna Vífilsstaða, Hofsstaða og Arnarness í Garðahreppi og Vatnsenda, Fífuhvamms/Smárahvamms og Kópavogs í Kópavogshreppi til sjávar í Kópavogi, ...[44]

Frá því að Hafnarfjörður varð sérstakt sveitarfélag og fram til 1964 má segja að hann hafi verið umlukinn af landi Garðahrepps (síðar Garðabæjar). Árið 1964 gerðu bæjarstjórn Hafnarfjarðar og hreppsnefnd Garðahrepps með sér samkomulag

[41]Skjal nr.2(246).
[42]Skjal nr. 4(125)..
[43]Skjal nr. 4(126).
[44]Skjal nr. 24(7).

um breytingu á lögsagnarumdæmismörkum, þannig að landið sunnan Hafnarfjarðar, sem verið hafði í lögsagnarumdæmi Garðahrepps, færðist til Hafnarfjarðar.[45]

Marka Grafnings er getið í S*unnlenskum byggðum* árið 1983. Þar stendur eftirfarandi:

> ... Frá norðvesturhlið Ingólfsfjalls gengur hnúkaklasi mikill norðvestur til Hengils og norður til Þingvallavatns. Norðvestan þessa hálendis er Mosfellsheiði en nokkur hluti hennar telst til Grafnings. Er það afréttarland, sameiginleg eign bænda sveitarinnar. Nánari sveitarmörk eru sem hér greinir:
>
> Arnarhólmi er í Álftavatni. Er hann í mörkum og telst hálfur til Grafnings. Þaðan er markalína í Inghól hæst á Ingólfsfjalli, þaðan í Kaga sem er hnúkur norðvestan í fjallinu, þá í vörðu við syðri enda á Efjumýri, í klapparhól á miðri Kyllisfellsmýri, um Folaldaháls, í klapparhól syðst á Tjarnarhnúk, um miðjan Brúnkollublett, í Raufarberg, í bleikrauðan mel í Hengli, í Hengilskeggja, í Borgarhóla hæst á Mosfellsheiði, í Moldbrekkur og Klofningstjörn, í Þingvallavatn ... [46]

Í kaflanum Göngur og réttir í Kjósarhreppi, í bókinni *Göngur og réttir*, kemur fram að sýslumörk Kjósarsýslu og Árnessýslu séu um hæstu toppa Sauðafells og Brattafells.[47]

E.J. Stardal kemur aðeins inn á sýslumörk í grein um Mosfellsheiði sem birtist árið 1985. Þar segir hann m.a.:

> Sýslumörk Árnes- og Kjósarsýslu eru víða óglögg, en hér eru þau sögð vera frá Rjúpnagilsmynni yfir í Sýslustein efst á Sauðafelli og þaðan bein sjónhending suður að Þrívörðum, í forna sæluhússtóft sem enn markar fyrir.[48]

Með lögum nr. 22/1985 var gerð breyting á mörkum Garðabæjar og Kópavogs. Þar koma eftirfarandi upplýsingar fram:

> 1. gr.
> Mörk Garðabæjar og Kópavogskaupstaðar skulu breytast þannig að þau ákvarðist framvegis af eftirtöldum línum og bogum milli markapunkta með hnitum í hnitakerfi Reykjavíkur frá 1951.

[45]Skjal nr. 8 (1).
[46]*Sunnlenskar byggðir III Laugardalur, Grímsnes, Þingvallasveit, Grafningur, Ölfus, Hveragerði og Selvogur*. Búnaðarsamband Suðurlands 1983, s. 237.
[47]Göngur og réttir / II. b. Bragi Sigurjónsson bjó til prentunar. 2. út. Akureyri. 1984. s. 319-320.
[48]E.J. Stardal, "Mosfellsheiði og nágrenni."*Þættir um nágrenni Reykjavíkur*. Árbók Ferðafélags Íslands. s. 126.

Punktur nr.:	X-hnit:	Y-hnit:	P:
1 í Kópavoginum	22 000, 00	13 540, 00	1
2 sunnan Kópavogsbrúar	20 900,00	13 250, 00	2
3 -	21 027, 00	13 158, 00	3
4 við Hafnarfjarðarveg	21 100, 00	13 060, 00	4
5 -	21 060, 00	13 020, 00	5
6 -	20 897, 51	13 013, 49	6
7 -	20 750, 00	13 050, 00	7
8 -	20 796, 00	12 932, 00	8
9 -	20 880, 42	12 731, 71	9
10 -	20 433, 25	12 571, 57	10
11 -	20 238, 22	12 451, 73	11
12 við Reykjanesbraut	20 102, 78	12 386, 66	12
13 -	20 113, 58	12 354, 27	13
14 -	19 776, 47	12 317, 32	14
15 -	19 681, 07	12 331, 04	15
16 krómstálbolti í 200 mm steyptum sökkli	19 265, 44	12 231, 34	16
17 krómstálbolti í 600 mm steyptum sökkli	19 315, 74	11 972, 63	17
18 krómstálbolti í 200 mm steyptum sökkli	18 925, 10	11 725, 20	18
19 Smalaholt – þríhyrningspunktur 1023	18 637, 17	11 296, 15	19
20 krómstálbolti í 600 mm steyptum sökkli	17 372, 84	11 089, 35	20
21 Arnarstapi – koparbolti í klöpp	17 152, 36	8 938, 40	21

Vestan við punkt 1 eru mörkin bein lína með hnit Y = 13 540, 00. Mörkin eru beinar línur eða hringbogar milli ofangreindra punkta og eru miðjur hringboganna ýmist til hægri eða vinstri, miðað við að horft sé frá punkti með lægra númeri að punkti með hærra númeri, frá punkti n að punkti n + 1, þannig:

2 gr.

Nú kemur í ljós við nánari hönnun vegakerfis að ráðlegt þykir að víkja frá þeim mörkum sem um ræðir í 1. gr. milli punkta nr. 2 og 16 að báðum meðtöldum og er þá heimilt að gera það með reglugerð sem félagsmálaráðuneytið setur samkvæmt sameiginlegri tillögu bæjarstjórna Kópavogs og Garðabæjar, sbr. fskj. I með samningi þessara bæjarstjórna, dags. 18. maí 1983.[49]

Árið 1991 var birt auglýsing um staðfestingu félagsmálaráðuneytisins á samkomulagi um mörk á Mosfellsheiði milli Ölfushrepps og Grafningshrepps annars vegar og Mosfellsbæjar og Miðdals I í Mosfellsbæ hins vegar á grundvelli landamerkjabréfs frá 23. janúar 1991. Nánar er fjallað um þetta mál í kafla 5.22 um Mosfellsheiðarland.[50]

5.3. Lónakot

Lónakot kemur ítrekað við sögu í fógetareikningunum 1547-1553 og er þá eins og aðrar Viðeyjarklaustursjarðir komið í konungs eigu.[51]

[49]Skjal nr. 4 (58).
[50]Skjal nr. 8 (1) sbr. skjal nr. 8 (2) í máli 6/2004 Ölfus.
[51]*Íslenzkt fornbréfasafn*, XII. b. Reykjavík. 1923-1932, s. 114, 140, 155, 175, 185, 401, 415 og 571.

Árið 1755 voru konungsjarðir í Álftaness- og Seltjarnarneshreppum metnar. Í skýrslunni um jörðina Lónakot kom m.a. eftirfarandi fram:

> Jorden fölger nogen Smaae Krat, Skov til Brænde og Kuul.[52]

Lónakot er ein svokallaðra Hraunajarða. Hraunajarðir, sem svo eru nefndar vegna þess að þær liggja í hrauninu [Kapelluhrauni] vestan við Hafnarfjörð, voru Hvassahraun, Lónakot Straumur, Óttarsstaðir, Þorbjarnarstaðir, (Lambhagi) og Svínakot. Í þessari greinargerð eru kaflar um Lónakot, Straum, Óttarsstaði og Þorbjarnarstaði með Lambhaga. Á árunum 1825 – 1874 áttu sér stað ýmsir atburðir er snerust um tengsl Hraunajarða og almenningslands Álftnesinga. Til þess að forðast endurtekningar verður þessum atburðum aðeins gerð skil í kafla 5.25.2, Almenningur og almenningsskógar Álftaness.

Í framhaldi af því sem sagt var í málsgreininni hér að ofan er rétt að minnast á að Árni Helgason getur þess í lýsingu Garðaprestakalls 1842 að þeir bæir sóknarinnar sem liggi í hrauninu nefnist Hraunabæir. Hann heldur áfram og segir:

> Þessi hraun hafa ýmisleg nöfn. Hraunið fyrir sunnan Ásfjall heitir Brunahraun eða Bruni. Þar niður undan, allt fram í sjó Hvaleyrarhraun, þar fyrir sunnan Kapelluhraun og svo Almenningur allt suður af Hvassahrauni.[53]

Lónakot var selt úr konungseigu þann 13. júní 1838. Svohljóðandi athugasemd gerir Jón Johnsen neðanmáls í Jarðatali varðandi sölu Lónakots:

> Eptir konúngs úrskurði 24. Marz 1777 er eyðijörð nokkur, Lónakot í Gullbríngu sýslu, seld fyrir 50 rbd., en þareð jarðabækurnar eigi segja nema af einu Lónakoti í sýslunni, verður ekki betur séð, enn að sölu þessari hafi verið kippt upp aptur, þóað skýrsla Rentukammersins um sölu konúngs jarða til 1842 ætlist til, að Lónakot tvö sé seld í Gullbríngu sýslu.[54]

Þann 22. apríl 1841 skrifar eigandi eyðijarðarinnar Lónakots, Hafliði Jónsson á Setbergi, undir yfirlýsingu þess efnis að hann hyggist byggja upp jörðina á næsta ári. Þessi yfirlýsing var lesin upp á manntalsþingi 7. júlí sama ár.[55] Stiftamtmaðurinn yfir Íslandi gaf þann 26. maí 1842 út tilkynningu um nýbýli í Lónakoti sem var þinglesin rúmum mánuði síðar eða 27. júní.[56]

Í kaflanum um Lónakot í jarðamati 1849 kemur eftirfarandi fram:

> Útrymi talsverdt. Landkostir ágjætir á sumrum fyrir saudfé. Nokkur skógur. Vetrarbeit gód.[57]

Hinn 8. nóvember 1849 lögfesti eigandi Lónakots jörðina með eftirfarandi orðum:

---

[52]Skjal nr. 2 (124) a-b.
[53]Árni Helgason, "Lýsing Garðaprestakalls 1842." s. 200.
[54]Skjal nr. 4 (48).
[55]Skjal nr. 2 (163).
[56]Skjal nr. 2 (165) a-b.

> ... í krapti þeirra vitnisburda, er eg hefi í höndum frá elztu mönnum og kunnugum Lónakots landamerkjum tilgreini þessi eptirskrifudu örnefni og landamerki: fyrst á þá hlid, sem veit ad Ottarstödum, úr bodafarinu eda bodafarsklifinu vid sjóinn, beint í Smalaskála þadan midt á millum Lónakots og Ottarstada selja, og þadan beint í Krísivíkur mörk. Þarnæst ad sunnanverdu á millum Lónakots og Hvassahrauns úr bótarhellunni sunnanvert í hraunsnesi og þadan í markahólana og svo beint í Krísivíkurmörk ad ofanverdu. .... Loxins gefst til vitundar ad enginn almenníngur er í Lónakotslandi og ad allur skógur innan þeirra tilvísudu landamerkja er ein<n>ig mín lögmæt eign, sem enginn án míns leyfis má yrkja edur hagnýta sjer undir lagasektir fyrir heimildarlaust skógarhögg.[58]

Sýslumaðurinn gerði athugasemd við lögfestuna vegna almenningsins en vildi ekki mótmæla henni. Þetta er rakið nánar í kafla 5.25.2 um almenninga og Almenningsskógar Álftaness.

Áreið var gerð á landamerki Hraunajarðanna og almenningsskóga Álftanesshrepps 12. september 1874 til þess að ákveða mörkin. Sjá kafla 5.25.2.

Landamerkjabréf fyrir Lónakot var undirritað 7. júní 1890 og því þinglýst 9. júní sama ár. Samkvæmt því eru landamerkin svohljóðandi:

> Að vestanverðu, milli Lónakots og Hvassahrauns eru landamerki sem hjer segir:
>
> Landamerki þau byrja við sjó í svonefndum Markakletti, austanvert við Hraunsnes, úr honum í Skógarhól, úr Skógarhól í Stóra – Grænhól, úr Stóra – Grænhól í Hólbrunnsvörðu; úr Hólbrunnsvörðu í Skorásvörðu; úr Skorásvörðu í mið – Krossstapa, sem er hornmark á Lónakotslandi. Að innanverðu, milli Lónakots og Óttarsstaða, byrja landamerkin við sjó, úr krosssprungnum hól, með þúfu á; úr honum í Sjónarhól, og þaðan í klett, fyrir austan Lónakotssel, og úr honum í mið – Krossstapa. [59]

Undir bréfið skrifa A. Hildibrandsson og Hallgrímur Grímsson. Eigendur Hvassahrauns og Óttarsstaða samþykktu landamerkin, ásamt Guðmundi Jónssyni.[60]

Í fasteignamatinu 1916-1918 kemur fram að landamerki Lónakots séu að sunnan við Hvassahraunskot en að norðan við Óttarsstaðaland.[61]

Í fasteignamatinu 1932 segir m.a. um Lónakot að jörðin sé í meðallagi til sumarbeitar. Smalamennska á beitilandinu er einnig í meðallagi. Túnið er girt og nokkur hluti jarðarinnar. Lónakot á ekki rétt til upprekstrar í „afrétt“ sem er sveitareign og henni fylgir ekki sérstakt upprekstrarland. Í lýsingunni segir einnig að

---

[57]Skjal nr. 2 (117).
[58]Skjal nr. 2 (54).
[59]Skjal nr. 2 (18) a-b og skjal nr. 2 (119). Sjá einnig skjal nr. 2 (1) a-b úr máli nr. 1/2004 (Grindavík og Vatnsleysuströnd)
[60]Árni Hildibrandsson mun hafa verið eigandi Lónakots. Hallgrímur Grímsson var skv. sóknarmannatali 1890 bóndi í Lónakoti og Guðmundur Jónsson á Óttarsstöðum.

landamerkjalýsing jarðarinnar verði lögð fram og að enginn ágreiningur sé um landamerkin.[62]

5.4. Óttarsstaðir

Árið 1379 votta þeir Kári Þorgilsson, Jón Oddsson og Ólafur Koðráðsson að hafa heyrt máldaga kirkjunnar í Viðey lesinn og að Ólafur hafi lesið hann sjálfur áður en kirkjan (og þá væntanlega einnig umræddur máldagi) brann. Í vitnisburði þeirra sem fjallar um reka kirkjunnar og mörk hans er minnst á Ottastaði.[63]

Þann 9. september 1447 höfðu þeir Einar Þorleifsson og Steinmóður Viðeyjarábóti með sér jarðaskipti. Meðal þeirra jarða sem komu í hlut klaustursins voru 10 hundruð í Ottastöðum í Kálfatjarnarkirkjusókn.[64]

Óttarsstöðum bregður fyrir í fógetareikningunum 1547-1552 og eru þá líkt og aðrar Viðeyjarklaustursjarðir komnir í konungs eigu.[65]

Í lýsingu gæða Óttarsstaða í jarðamatinu 1804 segir m.a.:

> Udegangen er her temmelig god saa at Beder, Faar og Lam bliver kun lidet Foder bestemt.

Í athugasemdum við Óttarsstaði segir, og mun það eiga við Garðahrepp í heild:

> Da er i nærværende Evaluation anförte Faar og Beder ja endog Lam, i Almindelighed intet Foder erholde (som dem og her kuns lidet er bestemt); men holdes alleene paa Udegang, med hvilken dog er forbunden megen Fare, bestaaende baade deri, at disse Kreature, som ogsaa leve af fersk Tang og elske den, undertiden tabes i Söen, og det i Hobetal, paa nogle Skiær hvorpaa de i Ebbetiden gaar ud, og drukne siden med Flod, elle naar Vandet træder tilbage, tillige ogsaa deri at en Deel bortsnappes af Ræven, hvoraf det omliggende Hröjn (Lava Strækning) giemmer en saadan Mængde, som man ikke seer sig i Stand til at indskrænke mindre ödelægge, foruden hvad Foder Mangel i haarde Aaringer dog nödvændig maae medföre disse Kreatures ganske Tab. - saa proponeres her en Nedsættelse enten af baade Faar og Beder for det halve, eller, i Mangel deraf, da af den sidste Sort allene for 2/3 Deel, af det anförte og evaluerte saa meget mere som Proportionen med andre Jorder vilde ellers uforholdsmæssig naar hensees til den sande Bonite, som og den gamle Skyldsætning (Taxation) er ulige mindre end denne nye, hvilket ikke i Almindelighed indtræffes

Þessi athugasemd virðist eiga við margar jarðir í ofanverðum Álftaneshreppi.[66]

---

[61]Skjal nr. 2 (108) a-b.
[62]Skjal nr. 2 (118).
[63]Skjal nr. 4 (13).
[64]*Íslenzkt fornbréfasafn*, IV. b. Kaupmannahöfn. 1895-1897, s. 707-708.
[65]Skjöl nr. 4(22,23,24,25,26)
[66]Skjal nr. 2 (116).

Óttarsstaðir eru meðal svokallaðra Hraunajarða. Á árunum 1825–1874 áttu sér stað ýmsir atburðir er snérust um tengsl Hraunajarða og almenningslands Álftnesinga á Reykjanesi. Þeim atburðum eru gerð skil í kafla 5.25.2., almenningur og Almenningsskógar Álftaness.

Óttarsstaðir voru seldir úr konungseigu þann 28. ágúst 1839.[67]

Í Jarðatali Johnsens frá 1847 er getið bæði Óttarsstaða og Óttarsstaðakots þrátt fyrir að hvorki prestur né sýslumaður geti hjáleigunnar. Ástæða þess er að nokkru leyti ábúendatalan sem sýslumaður gaf upp á öllum Óttarsstöðum en að auki var hún byggð 1803.[68]

Í jarðamatinu 1849 er kafli um jörðina Óttarsstaði með hjáleigunum Óttarsstaðakoti og Nýjakoti. Þar kemur eftirfarandi fram:

> Landrými mikid. Landkostir ágjætir á sumrum. Vetrarbeit mjög gód, en nokkud ördug. Skógur nægilegur.[69]

Þann 21. júní 1849 skrifaði eigandi hálfra Óttarsstaða undir svohljóðandi lögfestu:

> Fyrst vid sjó milli jardanna Óttarstada og Straums ur Valnaskeri uppá Markhól, svo í Skiphól þaðan í Nónhól af Nónhól á nordurenda Gvendarbrunshædar, svo sunnan vid Mjósund upp í steinhús þadan á Eiólfshól eptir Eiólfshólsbölum uppá miðjann Fjallgrensbala. Af Fjallgrensbala suðurá Helluhól nordan á Búðarhólum á milli jarðarinnar Heimalands og og almennings afrjettar. Af Búðarhólum beina línu niður á Valklett [ógreinilegt, gæti verið Vakklett eða jafnvel Váklett] þaðan á Sauðaskjól, af Sauðaskjóli niður á Krumhól og Innraklif við sjó á milli jardanna Óttarstada og Lónakots. Líka lýsi jeg eign minni það ítak í almennings afrjetti Alptaneshrepps, sem ofantaldri jörð minni ber að lögum innan hjer ofantaldra takmarka.[70]

Guðmundur Guðmundsson í Straumsseli lét lesa þessa lögfestu á manntalsþingi að Görðum 22. s.m.[71]

Áreið var gerð á landamerki Hraunajarðanna og almenningsskóga Álftanesshrepps 12. september 1874 til þess að ákveða mörkin sbr. kafla 5.25.2., Almenningur og Almenningskógur Álftaness.

Þrjú landamerkjabréf fyrir Óttarsstaði voru undirrituð 26. maí 1890 og þeim öllum þinglýst 9. júní sama ár. Fyrsta bréfið fjallaði um landamerki milli Óttarsstaða og Hvassahrauns:

---

[67]Skjal nr. 4 (48).
[68]Skjal nr. 4 (48).
[69]Skjal nr. 2 (117).
[70]Skjal nr. 2 (51).
[71]Skjal nr. 2 (204) a-b.

> Landamerki milli Óttarstaða og Hvassahrauns byrja í Mið – Krossstapa, frá Mið – Krossstapa í Klofningsklett, sem varða er hjá, sunnanvert við Einirhól.
>
> Frá Klofningskletti í Búðarvatnstæði, frá Búðarvatnsstæði í Markhelluhól, sem er hornmark frá Óttarstöðum, Hvassahrauni og Krísuvík; í hann er klappað Ótta., Hvass., Krv. - [72]

Undir bréfið skrifa Guðmundur Jónsson og Friðfinnur Friðfinnsson. Landamerkin samþykktu Sigurmundur Sigurðsson, Einar Þorlákssson og einnig Á. Gíslason fyrir hönd Krísuvíkurkirkju.[73]

Næsta bréf ákvarðaði landamerki Óttarsstaða og Straums:

> Landamerki milli Óttarstaða og Straums byrja við sjó, á Vatnaskersklöpp, og yfir miðjan Markhól. - Þaðan beint í Stóra–Nónhól, frá Nónhól í Gvendarbrunn, frá Gvendarbrunni í Mjósundavörðu, frá Mjósundavörðu í Klofaklett, suður og upp af Steinhúsi. Á Klofaklett er klappað: Ótta., Str., og varða hlaðin hjá. Frá Klofakletti í Markastein, suður og uppaf Eyólfshól; á þennan Markastein er klappað: Ótta., Str. - Frá þessum Markasteini sömu stefnu upp að Krísuvíkurlandi.[74]

Undir bréfið skrifa Guðmundur Jónsson, Friðfinnur Friðfinnsson og G. Símonsson.[75] Landamerkin samþykkti Á. Gíslason.

Í þriðja landamerkjabréfinu var greint frá svohljóðandi landamerkjum Óttarsstaða og Lónakots:

> Landamerki milli Óttarstaða og Lónakots – byrja rjett fyrir ofan sjáfarkampinn, þaðan í Markhól, sem klappað er á Ótta. Lón. – Frá Markhól í Sjónarhól, frá Sjónarhól í vörðu austanvert við Lónakotssel; frá þeirri vörðu í Miðkrossstapa.[76]

Undir bréfið skrifa Guðmundur Jónsson, Friðfinnur Friðfinnsson og Hallgrímur Grímsson.[77]

Í fasteignamatinu 1916-1918 eru Óttarsstaðarjarðirnar tvær talsins og einnig er getið Óttarsstaðagerðis. Landamerki beggja Óttarsstaða eru svohljóðandi:

> Landamerki að sunnan, úr Markaviki að fyrir innan Grunnfót, þaðan beina línu um stein og uppí Krossstapa þaðan að Krísuvíkurlandi um markhól, að norðan úr Vatnaskersklöpp við sjó og í Stóra Nónhól þaðan í Mjósunda

[72]Skjal nr. 2 (19) a-b.
[73]Guðm. J. og Friðfinnur voru bændur á Óttarsstöðum skv. sóknarmannatali Garða 1890. Sigurmundur Sigurðsson var bóndi á Hvassahrauni og Einar Þorl. húsmaður þar (Sóknarmannatal Kálfatjarnar 1890. Einar sagður bóndi í sóknarmannatali 1889). Á. Gíslason er Árni Gíslason í Krísuvík.
[74]Skjal nr. 2 (20).
[75]Tveir fyrstnefndu voru bændur á Óttarsstöðum, en Guðm. Símonarson bóndi í Straumi. (Sóknarmannatal Garða 1890).
[76]Skjal nr. 2 (21) a-b.
[77]Hallgrímur Grímsson var bóndi í Lónakoti. (Sóknarmannatal Garða 1890).

> vörðu, þaðan um steinhús og upp að fjallinu Eina og tekur þar við Krísuvíkurland.[78]

Í fasteignamatinu 1932 er að finna lýsingar á eftirfarandi jörðum í Óttarsstaðahverfi: Óttarsstaðir I og II og Óttarsstaðagerði. Í lýsingu ábúenda á Óttarsstaðum I kemur fram að beitilandið sé víðlent og mjög skjólgott, einnig að smalamennskan sé örðug. Beitilandið nýtist sem ágætis vetrarbeit fyrir sauðfé. Það hefur lyng og kvist. Þar segir líka að jörðin hafi nægt beitiland fyrir sínar skepnur árið yfir í heimalandinu. Um ítök segir:

> Landræma til beitar afgyrt með Straumslandi, sem Óttarstaðir eiga er notuð til beitar.

Í greinargerð ábúendanna kemur einnig fram að landamerki jarðarinnar séu ágreiningslaus, að landamerkin hafi verið uppgerð 1890 og að þau sé að finna í landamerkjabók sýslumanns.

Sambærileg lýsing er á Óttarsstöðum II og Óttarsstaðagerði. [79]

Í október 1992 sendi Sesselja Guðmundsdóttir hreppsnefnd Vatnsleysustrandarhrepps greinargerð sem hún hafði tekið saman um landamerki hreppsins. Í mars 1993, sendi Sesselja frá sér aðra greinargerð, nú til fulltrúa hjá sýslumannsembættinu í Keflavík. Þar er að finna athugasemd um svokallaða Markhellu / Markhelluhól sem minnst er á í landamerkjabréfum Krísuvíkur, Hvassahrauns og Óttarsstaða frá árinu 1890:

> ... *að öðru leyti hefi jeg ekki að athuga* [við landamerkjabréf Krísuvíkur] *nema óráðið mun um rjetta þekkingu á „Markhellu“ að vestanverðu.*“ Undir þetta skrifar Oddur V. Gíslason prestur á Stað í Grindavík ...

Önnur athugasemd var gerð við bréfið og var hún svohljóðandi:

> „Sem eigendur og umboðsmenn Hvassahraunshverfisins leyfum við oss að gjöra þá athugasemd við framanskráð landamerki að í staðinn fyrir „Markhellu“ sjé settur „Markhelluhóll.“ Að öðru leyti samþykkt.“ Þetta undirskrifa Einar Þorláksson og Sigurmundur Sigurðsson.
>
> Athugasemdin um Markhelluhól hefur verið tekin til greina því skjalinu er þinglýst með því nafni.
>
> Setninguna „... Markhelluhól, háan steindranga við Búðarvatnsstæði.[80]“ er vert að athuga nánar. Ca km fyrir ofan vatnsstæðið er trúlega hinn eini sanni Markhelluhóll og á landakortum síðustu ára eru mörkin um hann. Á hólnum er varða og stendur hann rétt ofan við djúpa en þrönga gjá og eru stafirnir sem getið er um í landamerkjabréfi Óttastaða – Hvassahrauns meitlaðir stórum stöfum á hólklöppina sem snýr til norðausturs. Það er merkilegt hvað stafirnir

[78]Skjal nr. 2 (108) a-b.
[79]Skjal nr. 2 (118).

> eru greinilegir ennþá og vel getur verið að þeir hafi verið skýrðir upp einhverntíman á þessari öld.
>
> Steindranginn sem nefndur er í lýsingunni er til þarna í nágrenninu og er hann spöl neðan og vestan við hólinn út í illfæru og grófu apalhrauni. Rétt við steindranginn er gömul mosagróin varða, há og mikil um sig, hlaðin úr stórum hraunhellum. Í lýsingunni hefur því verið blandað saman í eitt mark, hólnum og drangnum og eins gæti hugsast, að mörkin hafi einhverntímann legið neðar, þe.a.s um drangann en ekki hólinn. Hvassahraunsbændur gerðu sér grein fyrir því, við undirskrift bréfsins að hægt var að ruglast á þessu tvennu og lögðu áheyrslu á örnefnið Markhelluhól sem er drjúgum ofar.[81]

5.5. Straumur

Þann 22. september 1475 seldi Guðmundur Magnússon Margréti Vigfúsdóttur 10 hundruð í Flekkudal í Kjós fyrir Straum í Hraunum, 10 hundruð að dýrleika. Kaupbréfið sjálft var ekki skrifað fyrr en 10. apríl 1483.[82]

Síðar hefur Straumur komist í eign Viðeyjarklausturs, en jörðin kemur mjög við sögu í fógetareikningunum 1547-1553 og er þá konungseign.[83]

Straumur er meðal svokallaðra Hraunajarða. Á árunum 1825–1874 áttu sér stað ýmsir atburðir er snérust um tengsl Hraunajarða og almenningslands Álftnesinga á Reykjanesi. Þeim atburðum eru gerð skil í kafla 5.25.2., Almenningur og Almenningsskógar Álftaness.

Straumur var seldur úr eigu konungs þann 28. ágúst 1839.[84]

Eftir áreið á almenningsskógana upp af Hraunum í júní 1848 var gefinn eftirfarandi vitnisburður, 6. júní s.á., um landamerki Straums eins og vitnunum höfðu verið sögð þau:

> Landa mörk höfumm vid heirt ad væru þesse - ad nordann vid sio - úr Briniolfs skarde í Hádeigeshæd frá Straume ur Hadeig<is>hæd í þufu á austur enda ás midmunda hæd fra Þorbiarnarstödumm þadann beina stebnu uppa Hafurbiarnar Holt af þúfu á Hafurbiarnar Holte í Heimsta Höfda beint upp í brúna - ad sunnann - fra brune firer ofann raud Hóla í nordasta Hraunhol beinastebnu í þufu á eiólfs hól sem er [sem er, verður helzt lesið úr þessu orði] firer ofann steinhus þadann í nordur enda gvendarbrun<n>s Hædar So í

---

[80]Er í landamerkjabréfi Krísuvíkur, sjá skjal nr. 2 (25) í máli 1/2004 Grindavík og Vatnsleysuströnd.
[81]Greinargerð Sesselju Guðmundsdóttur, sjá skjal nr. 4 (52) í máli 1/2004 Grindavík og Vatnsleysuströnd.
[82]Skjal nr. 4 (16).

[83]*Íslenzkt fornbréfasafn*, XII. b. s. 114, 140, 147, 155, 167, 174, 179, 384, 401, 406, 420-421, 577, 588 og 591-592.

[84]Skjal nr. 4 (48).

> nónhól af nonhól í Skip Hól þadann í markhól firer ofann vatna skier vid sjo.[85]

Þeir Bjarni Einarsson, ábúandi í Straumi, og Guðmundur Guðmundsson, á Þorbjarnarstöðum og eigandi Straums, mættu fyrir sáttanefnd þann 13. júní 1848. Bjarni hafði kært Guðmund fyrir að halda ekki við sig leigumála sem gerður hafði verið þegar jörðin var í konungseigu og virðist hafa verið endurnýjaður af Páli Árnasyni sem keypti jörðina af konungi. Þetta var ekki fyrsta skipti sem þeir félagar mættu fyrir sáttanefnd því að þar mættu þeir þann 15. nóvember 1847 en þá hafði Guðmundi þótt Bjarni sitja jörðina illa og auglýst honum nýtt bygggingarbréf sem hann neitaði að samþykkja. Síðan þá hafði Bjarna ekki verið byggt út en Guðmundur hafði sett byggð í Straumsseli sem Bjarni klagar yfir af því að hann taldi það skerðingu á fornum rétti sínum.

Guðmundur lagði fram skjal þar sem hann m.a. krafðist að allar eignir Straums sem legið höfðu í auðn yrðu skoðaðar og skráðar af viðkomandi hreppstjórum þ.á m. gamalt útgræðslugerði. Að endingu sættust þeir og Guðmundur lofaði m.a. að fjölga ekki býlum í Straumslandi meðan Bjarni byggi þar. Bjarni gekkst að þessu að því tilskildu að bygging hins gamla Straumssels væri sér með öllu óviðkomandi skyldu yfirvöld kæra.[86]

Manntalsþingsréttur fyrir Álftaneshrepp var settur að Görðum þann 22. júní 1849. Þar var lesin upp lögfesta Guðmundar Guðmundssonar sjálfseignarbónda í Straumsseli frá 21. sama mánaðar fyrir eignarjörðu hans Straumi:

> Fyrst við sjó milli jardanna Straums og Þorbjarnarstaða ur Brynjólfsskardi suður á Hádeieshæð þaðan í þúfu á Midmundahæð beina línu upp á Hafurbjarnarholt, af þúfu á austurenda Hafurbjarnarholts á Heimstahöfða. Á milli jardarinnar Heimalands og afrjettar að öðru nafni Almennings, af Heimstahöfða suður í Fjallgrensbala miðjan. Þaðan á milli jarðanna Straums og Óttarstaða niður á Eiólfshól fyrir ofan steinhús sunnanvið Mjósund í norðurenda Gvendarbrunnshæðar þaðan í Stóranónhól í Skiphól niður á Markhól og Vatnasker. Líka lýsi jeg eign mína það ítak í almennings afrjetti álftaneshrepps sem ofantaldri jörð minni ber að lögum.[87]

Í þeim hluta jarðamatsins 1849 sem fjallar um jörðina Straum kemur fram að:

> Landrymi talsverdt. Landkostir ágjætir á sumrum. Vetrarbeit dágód. Skógur til muna.[88]

Áreið var gerð á landamerki Hraunajarðanna og almenningsskóga Álftanesshrepps 12. september 1874 til þess að ákveða mörkin sbr. kafla 5.25.2., Almenningur og Almenningsskógar Álftaness.

---

[85]Skjal nr. 2 (129) a-b.
[86]Skjal nr. 2 (174) a-b.
[87]Skjal nr. 2 (52) a-b og skjal nr. 2 (205) a-b.
[88]Skjal nr. 2 (117).

Landamerkjabréf fyrir Straum var undirritað 31. maí 1890 og þinglýst 9. júní sama ár. Samkvæmt því eru landamerkin svohljóðandi:

> Landamerki milli Straums og Óttarstaða, byrja við sjó á Vatnaskersklöpp, yfir miðjan Markhól og þaðan beint í Stóra – Nónhól; frá Nónhól, í Gvendarbrunn; frá Gvendarbrunni í Mjósundavörðu; frá Mjósundavörðu í Klofaklett, suður og upp af Steinhúsi. – Á Klofaklett er klappað: „Ótta.“, „Str.“ og varða hlaðin hjá. Frá Klofakletti í Markastein, suður og uppaf Eyólfshól; á þennan Markastein er klappað: „Ótta.“, „Str.“ Frá þessum Markasteini sömu stefnu upp að Krísuvíkurlandi.
>
> Á hina hliðina milli Straums og Þorbjarnarstaða, byrja landamerkin við sjó á Pjetursbyrgi á neðsta hólmanum, og þaðan beint í svonefnda Tóu; úr Tóu beint í Vestari – Tobbukletta yfir miðjan Jónshöfða, og í vörðu vestarlega á há - Hafurbjarnarholti(nu), og þaðan beina stefnu mitt á milli Stóra – Steins, og Fjárskjólskletts, í vörðu á há – Fremstahöfða og þaðan hina sömu beinu stefnu þar til að Krísuvíkurland tekur við.[89]

Undir bréfið skrifa G. Símonsson, Á. Hildibrandsson og Ólafur Þorvaldsson. Landamerkin samþykkja Guðmundur Jónsson, Fr. Friðfinnsson og Á. Gíslason.[90]

Í fasteignamatinu 1916-1918 er Straumur sagður liggja á milli Óttarsstaða og að vestan og Þorbjarnarstaða að að austan og er vísað til landamerkja þar. Einnig er tveggja hjáleiga getið en það er Jónsbúð sem sögð er byggð úr Straumslandi og Þýskabúð sem er talin hjáleiga.[91]

Í fasteignamatinu 1932 er fjallað um jörðina Straum og býlið Þýskubúð. Að sögn íbúa á Straumi þá nýtist beitilandið ágætlega til vetrarbeitar. Beitilandið er víðlent, skjólgott, snjólétt og um ½ tíma rekstur í bestu haga þess frá sjó. Í kaflanum kemur einnig fram að nær allt landið sé girt og að jörðin eigi ekki rétt til upprekstrar í „afrétti“ sem sé sveitareign. Hún á hins vegar sjálf nokkuð land utan girðingar. Hvað varðar landamerki þá segir að þau séu girðing eða greinileg mörk. Í kaflanum er minnst á blettina Jónsbúð, Markúsargerði og Péturskot sem munu allir fylgja Straumi. Um Þýskubúð kemur fram að eins sé farið með beitiland býlisins, girðingu og upprekstrarmál og í Straumi. Þar kemur einnig fram að landamerkin séu óskipt úr Straumslandi.[92]

Bjarni Bjarnason, þáverandi eigandi Straums, Þorbjarnarstaða og Stóra- og Litla-Lambhaga, gaf Skógrækt ríkisins nokkurn hluta jarðanna 16. febrúar 1949 eða eins og segir í afsalinu:

---

[89]Skjal nr. 2 (23) a-b .
[90]Guðm. Símonarson bóndi Straumi, Árni Hildibrandsson eigandi Þorbjarnarstaða, Ólafur Þorvaldsson eigandi Stóra Lambhaga, Guðm. J. og Friðfinnur Fr. á Óttarsstöðum og Árni Gíslason í Krísuvík.
[91]Skjal nr. 2 (108) a-b.
[92]Skjal nr. 2 (118).

> ... þann hluta ... sem liggur milli þjóðveganna til Krísuvíkur og Keflavíkur, frá norðurbrún Nýjahrauns og að landamerkjum Straums og Óttarstaða, með gögnum og gæðum og án allra kvaða. - Undanskilið gjöfinni er norðausturhorn landsins, (neðsti hluti Nýjahrauns,) frá vörðu vestarlega á Rauðamelshólum og línum dregnum frá henni, annars vegar hornrétt á Krísuvíkurveg, en hins vegar í beina stefnu á Reykjanesbraut á hábrún Nýjahrauns, ofan Þorbjarnarstaða og Litla-Lambhaga.[93]

Sama dag afsalaði Bjarni Bjarnason Hákoni Bjarnasyni spildu úr sömu jörðum:

> Spilda þessi afmarkast að vestan af Reykjanesbraut, að norðan af landamerkjum Hvaleyrar og áðurnefndra jarða, og að öðru leyti af línum dregnum úr vörðu á Rauðamelshólum, eins og nánar er til tekið í afsali mínu til Skógræktar ríkisins, dagsettu í dag.[94]

Hákon Bjarnason gaf Landgræðslusjóði landspilduna 7. febrúar 1967, að undanskildu túni Þorbjarnarstaða og 100 m spildu í allar áttir frá túngarðinum.[95]

Landgræðslusjóður afsalaði Hafnarfjarðarbæ allt land sitt í Straumi, 223,6 ha, 7. apríl 1994.[96] Þá seldi ríkissjóður (vegna Skógræktar ríkisins) Íslenska álfélaginu hf. land í Straumi, austan Reykjanesbrautar, u.þ.b. 220 ha, 30. nóvember 2001. Undanskilið var í sölunni land Tjarnarhóls, Gerðis og Þorbjarnarstaða.[97] Þetta land liggur utan kröfusvæðis vegna breytingar á kröfulínu.[98]

5.6. Þorbjarnarstaðir (með Lambhaga)

Í skrá um kvikfé og leigumála á jörðum Viðeyjarklausturs frá 1395 er eyðijarðarinnar Þorbjarnarstaða getið.[99] Árið 1395 var gerð skrá yfir þær jarðir sem Viðeyjarklaustri höfðu áskotnast í tíð Páls ábóta en þar á meðal var Lambhagi 20 hundruð að dýrleika.[100]

Þorbjarnarstaðir og Lambhagi eru færðir til bókar í fógetareikningunum 1547-1552 og hafa þá eins og aðrar Viðeyjarklaustursjarðir verið komnar í eigu konungs.[101]

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1703 eru Almenningar taldir í Þorbjarnarstaðalandi.[102]

---

[93] Skjal nr. 9 (2).
[94] Skjal nr. 9 (3).
[95] Skjal nr. 9 (4).
[96] Skjal nr. 9 (5).
[97] Skjal nr. 9 (6).
[98] Skjal nr. 9 (9).
[99] Skjal nr. 4 (18).

[100] *Íslenzkt fornbréfasafn*, III. b. Kaupmannahöfn, 1890-1896. s. 598. Líklegra er þó að hér sé um Lambhaga í Mosfellssveit að ræða.

[101] *Íslenzkt fornbréfasafn*, XII. b. s. 114, 140, 155, 174-175, 400-401.

Þorbjarnarstaðir eru meðal svokallaðra Hraunajarða. Fjallað er um tengsl Hraunajarða og almenningslands Álftnesinga í kafla kafla 5.25.2., Almenningur og Almenningsskógar Álftaness.

Þorbjarnarstaðir voru seldir úr konungseigu þann 13. júní 1838.[103] Lambhagi var hins vegar seldur úr eigu konungs nokkru fyrr, þ.e. 2. maí 1827.[104]

Í bréfi eiganda hálfra Þorbjarnarstaða í Álftaneshreppi frá 16. júní 1845 biður hann íbúa hreppsins að:

> ... þeir hverki sjálfir, né sendi adra sín vegna ad taka hrís fyrir sunnan brunna neðar enn 3 – 4 hundrud fadma tolfræd sudaustan og ofanverdt við Gjásel liggjandi í Þorbjarnarstada landi. ...105

Bréfið var þinglesið þann 27. júní 1845.

Í afsalsbréfi sem útbúið var þann 31. maí 1848 fyrir jörðina Þorbjarnarstaði fylgir eftirfarandi landamerkjalýsing:

> ...ásamt med þeim húsum, sem eg á ofannefndri jardarlód á og nýrri útgrædslu innan túngards í Litla – Lambhaga samt öllum eignum og ítökum jardarinnar [...] eptir jardardýrleika vid sameignarmenn mína á áminnstri jörd Þorbjarnarstödum með hjáleigu Stóra Lambhaga einsog ég hingadtil þann jardarpart átt og notad hefi eptir afsalsbrjefi af 21. Juni 1844 [...]: af fremsta skeri í Lambhagaeyri og uppad Tvíriddara og beina stefnu eptir Kapelluhraunsbruna ad sjó á Ogrinnishóla allt uppad nordasta Snókalandi ad (nordan) þadan í Hellu í Eyólfsbala, svo í þúfu í Brunnhól hvar Búdarhólagjá byrjar og beint sem gjáinn heldur í Stakkhól ad ofan sem sést á bak vid heimsta Höfda, úr heimsta Höfda í þúfu á austurenda Hafurbjarnarhóls, nordanverdu á Hafurbjarnarholti ad sjá í Hellu á Laufshöfda og beina línu í midmundahæd fyrir sunnan Þorbjarnarstadi, nidurí Hádegishól [virdist eiga að lesa svo frekar en hæð] frá Straumi, þadan í Brynjúlfsskard (ad sunnan). Athugasemd vid þad land fyrir ofan Búdarhólagjá sem nær uppad Gardakirkjulandamerkjum, hvílir undir herra sýsslumanns úrskurd eptir þess háa Stiftamts skipan, ad segja hvert heldur þad er Hraunajardanna eign selt med jördinni eda óseld konungs eign.[106]

Í jarðamatinu 1849 kemur eftirfarandi fram um jörðina Þorbjarnarstaði og hjáleiguna Litla Lambhaga:

> Landrymi talsverdt. Landkostir ágjætir á sumrum. Vetrarbeit dágód. Nokkur skógur.[107]

Í sömu skýrslu er að finna lýsingu á jörðinni Lambhaga. Þar stendur m.a.:

---

[102] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. Kaupmannahöfn 1923. s. 165 – 167.
[103] Skjal nr. 4 (48).
[104] Skjal nr. 4 (48).
[105] Skjal nr. 2 (167) a-b.
[106] Skjal nr. 2 (53).
[107] Skjal nr. 2 (117).

> Land lítið en gott. Ágjæt fjörubeit á vetrum. Skógarló.[108]

Þann 21. júní 1850 á manntalsþingi fyrir Álftaneshrepp að Görðum var birt afsalsbréf Guðmundar Guðmundssonar til handa Eyjólfi Péturssyni, sem dagsett var 31. maí 1848, fyrir rúmum sex hundruðum í jörðinni Þorbjarnarstöðum. Eftir að sjálfseignarbóndinn Jón Hjörtsson á Hvaleyri hafði hlýtt á upplestur þess afhenti hann sýslumanni vitnisburði Vigdísar Jónsdóttur í Sjávargötu, Oddnýjar Vigfúsdóttur á Hliðsnesi og Stefáns Þorlákssonar sáttasemjara í Hafnarfirði, dagsetta 12. febrúar 1848, varðandi landamerki Hvaleyrar. Sýslumaðurinn las upp skjalið á þinginu en Jón vildi meina að hluti þess lands sem minnst var á í afsalsbréfinu tilheyrði Hvaleyri. Að upplestri loknum fékk sýslumaðurinn Jóni aftur skjalið.[109]

Á 7. áratug 19. aldar reis upp deila milli tveggja bænda í Álftaneshreppi, annars vegar þeirra Kristjáns Matthíassonar á Hliði og Runólfs Eyjólfssonar á Skógtjörn, og sveitunga þeirra, Árna Hildibrandssonar í Hafnarfirði eiganda jarðarinnar Þorbjarnarstaða hins vegar, um skóglendi á Suðurnesjum. Orsök deilunnar var sú að Kristján og Runólfur höfðu sent vinnumenn sína til þess að sækja hrís á svæði sem kallaðist Fornasel en selið töldu þeir vera hluta af almenningi sem íbúar Álftaneshrepps hefðu aðgang að. Eigandi Þorbjarnarstaða taldi hins vegar að umrætt svæði væri í eigu jarðarinnar og fór hann með málið fyrir rétt. Svohljóðandi dómur var kveðinn upp í málinu 12. janúar 1867:

> Eptir því sem upplýst er í málinu er það in confesso, að staður sá, sem hinir innstefndu hafa látið vinnuhjú sín taka skóginn á, hinn umspurða dag, liggi innan þeirra takmarka; sem fleiri vottar er yfirheirðir hafa verið í málinu, hafa skýrt frá, að sje, eða hafi verið álitin landamerki, fyrir landi Þorbjarnarstaða og jarðanna þar umhverfis ...[110]

Á hinn bóginn þótti dómnum sannað að hinir kærðu hefðu sótt hrís í Fornasel í mörg ár og að þetta svæði hefði verið flokkað sem almenningur við áreiðargerð sem fór fram árið 1848. Því þótti kærandinn ekki hafa sannað einkarétt sinn til hagnýtingar á landinu og þess vegna voru hinir kærðu sýknaðir af kröfum hans.[111]

Áreið var gerð á landamerki Hraunajarðanna og almenningsskóga Álftanesshrepps 12. september 1874 til þess að ákveða mörkin. Sjá kaflann Almenningsland á Stór-Reykjavíkursvæðinu - Almenningur og almenningskógur Álftaness.

Landamerkjabréf fyrir Þorbjarnarstaði með Stóra–Lambhaga í Garðahreppi var undirritað 6. júní 1890 og þinglýst 9. júní sama ár. Samkvæmt því eru landamerkin svohljóðandi:

---

[108]Skjal nr. 2 (117).
[109]Skjal nr. 2 (206) a-b. Fram kemur að umrætt afsalsbréf hafi verið fært inn í kaupbréfabókina og sé nr. 111 á bls. 106.
[110]Skjal nr. 2 (149).
[111]Skjal nr. 2 (147) a-b, skjal nr. 2 (148) og skjal nr. 2 (149).

> Milli lands þessara jarða og jarðarinnar Straums ræður merkjum bein lína frá sjó, úr grjótbirgi í Hólmanum upp í klett sem nefnist tóu, þaðan vestan til í Tobbukletta vestri, og yfir miðjan Jónshöfða og þaðan í vörðu vestan til á Hafurbjarnaholti; svo frá þeirri vörðu bein stefna á milli stóra steins og Fjósskjólskletts og sömu stefnu í vörðu á Fremsta Höfða og þaðan upp að vesturtakmörkum Krísuvíkurlands.
>
> Norðurtakmörk ofannefndrar jarðar er, samkvæmt máldaga Hvaleyrarkirkju frá 15. öld, norðurbrún Nýjahrauns milli fjalls og fjöru.
>
> Af þessari landareign á hver jörð sitt umgirta tún, en utantúns á Þorbjarnarstaðir ¾ en Stóri Lambhagi ¼ .[112]

Undir bréfið skrifa Á. Hildibrandsson eigandi Þorbjarnarstaða og Ólafur Þorvaldsson eigandi Stóra-Lambhaga.

Eftirfarandi landamerkjalýsingu er að finna í fasteignamatinu 1916-1918:

> Landamerki úr grjótbyrgi í Hólmum, við sjó uppí klett sem nefnist Tóa, þaðan vestan til vestur Tobbukletta og yfir miðjan Jónshöfða, þaðan í vörður vestan til á Hafurbjarnarholti; frá þeirri vörðu bein lína milli stóra steins og tjórskjólsklett [í landamerkjabréfinu segir: Fjósskjólsklett] þaðan sömu stefnu í vörðu á fremsta höfða, það að Krísuvíkur landi, Norðurmörk eru norðurbrún svokallaðs Nýjahrauns milli fjalls og fjöru og liggur Hvaleyrarland meðfram þeirri línu að norðan.
>
> Tún eru úr skipt hjá hverju býli fyrir sig en utan túns eiga Þorbjarnarstaðir ¾ hl. en Stóri-Lambhagi ¼.[113]

Í sömu heimild er Péturskot sagt grasbýli í Þorbjarnarstaðalandi. Litla-Lambhaga er getið sem hjáleigu Þorbjarnarstaða og landamerki Stóra-Lambhaga eru sögð þau sömu og Þorbjarnarstaða.

Í fasteignamatinu 1932 er að finna upplýsingar ábúenda Þorbjarnarstaða og Litla- og Stóra-Lambhaga um þessa staði. Allt land jarðanna er sagt gott. Sambærileg umsögn er um beitiland og upprekstur og í Straumi.[114]

Bjarni Bjarnason, þáverandi eigandi Straums, Þorbjarnarstaða og Stóra- og Litla-Lambhaga, gaf Skógrækt ríkisins nokkurn hluta jarðanna, 16. febrúar 1949. Nánar er fjallað um þetta í kaflanum um Straum.

5.7. Hvaleyri

Varðveittur er máldagi sem talinn er frá 1284 og greinir frá ítökum Viðeyjarklausturs í jarðir annarra manna. Í umræddum máldaga kemur m.a. fram að klaustrið eigi

[112]Skjal nr. 2 (24).
[113]Skjal nr. 2 (108) a-b.
[114]Skjal nr. 2 (118).

samviðunarskóg í Hraunum út frá Hvaleyri. Nákvæm skilgreining á samviðunarskógi liggur ekki fyrir en hér gæti verið um almenning að ræða.[115]

Hvaleyri var komin í eigu Viðeyjarklausturs árið 1395 er skrá var gerð yfir kvikfé og leigumála á jörðum klaustursins.[116]

Eftirfarandi vitnisburður Hafliða Gissurarsonar um landeign og landamerki Hvaleyrar er talinn vera frá 1448 eða síðar:

> Maldagi aa Hualeyre.
>
> Jnn primis svo felldann vitnisburd handfesti haflidi gissvrarson herra Steinmodi Abota j videy at kirkiann aa hvaleyri ætti Þorlakstade og hravnnvelle. hamranes ok grisanes ok alltt firir svnnann vtann ok ofan ok vp vr hvaleyrar vatnni ok nordur j kornnstapa hravn. ok alltt vp med gotvnni firir svnnann ok vp yfer þormodz hofda ok þar sydvr j nyia hravn ok sidann ofan med ollv nyia hravni nema litinn skog er lavgarnes kirkia aa vid landsydri j hvaleyrar hofda.
>
> Ridv þessir menn aa landa merki med fyrgreindvm haflida. gvnnar prestvr magnvsson. brandvr oddzson. gvnnar biarnnarson. hellgi olafsson og vier hvgdvm þessi landa merki savnn vera.[117]

Hvaleyri bregður fyrir í fógetareikningunum 1547-1552 og er þá líkt og aðrar Viðeyjarklaustursjarðir komin í konungseign.[118]

Árið 1755 voru konungsjarðir í Álftaness- og Seltjarnarneshreppum metnar. Í matinu á Hvaleyri kom m.a. eftirfarandi fram:

> Hvalöre. ... Landing fölger Mens besværlig Baaede Opsadt og Fisker Gaarde. Ligeleedes goed Selstade op til Fiælds som Aarlig kand forbruges. Omkring Tunet er og nogen hiemme Græsgang Allerheldst til N: Öst paa berörte Græs Jord. Ligeleedes op med Röynet langt Sönden for Bayen hvor der ogsaa er nogen Smaae Krat og Lyng.[119]

Þann 18. maí 1789 var á manntalsþingi í Görðum upplesin lögfesta fyrir Hvaleyrarlandi. Innihaldsins er að engu getið heldur einungis greint frá upplestri hennar.[120]

Í jarðamatinu 1804 kemur fram að Hvaleyri fylgja hjáleigurnar Bindendi, Lönd, Lásastaðir og Ásgautsstaðir.[121]

Konungsjörðin Hvaleyri var seld þann 13. mars 1816.[122]

---

[115] *Íslenzkt fornbréfasafn*, II. b. Kaupmannahöfn, 1888-1893. s. 247-248.

[116] Skjöl nr. 4(6,8,18).

[117] Skjal nr. 4 (9).

[118] Skjöl nr. 4(22,23,24,25,26).

[119] Skjal nr. 2 (124) a-b.

[120] Skjal nr. 2 (197) a-b.

[121] Skjal nr. 2 (116).

Jón Illugason seldi Jóni Hjörleifssyni jörðina Hvaleyri ásamt hjáleigum en í afsalsbréfinu frá 8. september 1842 segir að jörðin sé seld með:

> ... ollum þeim ödrum hlunnindum gögnum og gædum, hvar med eg jördina á eptir Kaupbréfi dagsettu 12ta Sept. 1834, þinglystu þann 3ia Aug. 1835, ... og er her þess ad géta, ad jördunni medal annars í maldaga hennar eru eignadir Þorlakstadir, Hraunvellir Hamranes og Grisanes samt alt fyrir sunnan og ofan Hvaleyrarvatn, þadan og nordr i Kornstapahraun og alt uppmed götunum fyrir sunnan upp yfir Þormodshöfda og þar sudur í Nyahraun og sídan ofan med ollu Nyahrauni.[123]

Engar hjáleigur Hvaleyrar eru tilgreindar í Jarðatali Johnsens 1847. Neðanmáls kemur þó fram að í jarðabókinni 1803 sé talað um fjórar byggðar hjáleigur, þ.e. Bindindi, Lönd, Lásastaði og Ásgautsstaði. Þeim sé hins vegar sleppt bæði af presti og sýslumanni vegna grasleysis.[124]

Um Hvaleyri segir í jarðamatinu 1849:

> Landrymi mikid. Sumarbeit gód fyrir saudfé. Vetrarbeit allgód, einkum í fjöru. Skógarló.[125]

Þann 21. júní 1850 á manntalsþingi fyrir Álftaneshrepp að Görðum var birt afsalsbréf, sem dagsett var 31. maí 1848, fyrir hluta jarðarinnar Þorbjarnarstaða. Bóndinn á Hvaleyri mótmælti þessu afsalsbréfi. Nánar er fjallað um þetta mál í kaflanum um Þorbjarnarstaði.[126]

Á sama manntalsþingi var lesið forboð gegn kolaveiði og beitutöku í Hvaleyrartjörn.[127]

Í júní 1870 tilkynntu fulltrúar Garða, Hvaleyrar, Jófríðarstaða, Setbergs og annarra jarða í ofanverðum Garðahreppi[128] um bann við hrís- og lyngrifi í löndum sínum. Einnig bönnuðu þeir þeim sem ekki höfðu land á leigu eða til umráða að hafa hross eða fénað á löndunum án leyfis. Tilkynningin var þinglesin þann 20. júní 1870.[129]

Landamerkjabréf fyrir Hvaleyri var undirritað 7. júní 1890 og þinglýst tveimur dögum síðar. Samkvæmt því eru landamerkin svohljóðandi:

> Að norðanverðu: úr hinum stóra steini í Hvaleyrartjörn, sunnanvert við Skiphól uppí Fuglastapaþúfur; þær bera hvor í aðra; þaðan beina stefnu rjett fyrir sunnan Ásstekk; uppeptir þaðan í Bleikistein, sem er í norðanverðum Bleikisteinshálsi, þaðan um Hvaleyrarselshöfða, Þormóðshöfða og

[122]Skjal nr. 4 (48).
[123]Skjal nr. 2 (105) og skjal nr. 2 (166) a-b.
[124]Skjal nr. 4 (48).
[125]Skjal nr. 2 (117).
[126]Skjal nr. 2 (206) a-b.
[127]Skjal nr. 2 (208) a-b.
[128]Ás, Hamarskot, Kaldársel, Urriðakot og Vífilsstaðir.
[129]Skjal nr. 2 (98) og skjal nr. 2 (132).

> Fremmstahöfða uppí Steinhús. Að ofanverðu (austanverðu): úr Steinhúsi suður í Melrakkagil (sem sumir nefna Markrakagil); sú lína liggur í suðurslakkanum á óbrynnishólum. Að sunnanverðu liggja takmörk jarðarinnar úr Melrakka- (eða Markraka-) gili niður með hinu svonefnda „nýa hrauni“ (sem neðst er kallað „Kapelluhraun“); liggja mörkin fram með norðurbrún þess hrauns og niður til sjáfar; en þaðan, úr útnorðurhorni Kapelluhrauns, - alla leið strandlengis, inn ósinn hjá Óseyri og inní Hvaleyrartjörn, að hinum áminnsta stóra steini fyrir sunnan Skiphól, myndar sjórinn takmörk jarðarinnar.[130]

Undir bréfið skrifa Þórarinn Böðvarsson og Þ. Egilsson sem eigendur nokkurs hluta Hvaleyrar. Einnig Franz Siemsen í umboði stjórnar Flensborgarskólans og C. Zimsen sem eigandi Halldórskots á Hvaleyri. Landamerkin voru samþykkt af Franz Siemsen vegna umboðsjarðarinnar Áss, Þórarni Böðvarssyni vegna Garðakirkju og Þorvarði Ólafssyni og Jóni Jónssyni sem eigendum Jófríðarstaða. Á. Hildibrandsson lét eftirfarandi athugasemd fylgja samþykkt sinni:

> Hvað snertir hinsvegar tilgreind merki milli Þorbjarnarstaða og Hvaleyrarlands, er jeg samþykkur þessum landamerkjum Hvaleyrar.

Að endingu samþykkti Ólafur Þorvaldsson landamerkin sem eigandi Stóra-Lambhaga.

Hinn 9. júní 1890 sömdu eigendur og umsjónarmenn Hvaleyrar eftirfarandi yfirlýsingu sem þinglýst var sama dag:

> Eigendur og umsjónarmenn að Hvaleyri mótmæla því, að þeir þurfi að leita samþykkis eigenda jarðarinnar „Hamars“ um landamerki Hvaleyrar, þar eð þeim virðist ljóst af afsalsbrjefi fyrir Jófríðarstöðum, dags. 9. febr. 1844, að lönd jarðanna Hamars og Hvaleyrar hvergi nái saman, og eru þannig landamerki Hvaleyrar, sem nú voru þinglýst samþykkt af öllum rjettum hlutaðeigendum.[131]

Undir þessa yfirlýsingu skrifuðu Þórarinn Böðvarsson, Þ. Egilsson, C. Zimsen eigandi Halldórskots á Hvaleyri og Franz Siemsen fyrir hönd Flensborgarskólans.

Í fasteignamatinu 1916-1918 er þess getið að land Þorgeirsstaða sé mælt úr Hvaleyrarlandi.[132] Annars er Hvaleyri horfin undir Hafnarfjarðarkaupstað og Flensborgarskóla og er að finna í fasteignamati Hafnarfjarðarkaupstaðar 1916-1918. Þar er jörðinni skipt niður í Hvaleyri, Vesturkot, Halldórskot, Sveinskot með Tjarnarkoti og Hjörtskot. Hins vegar var frekar takmörkuð lýsing á landinu sjálfu sem kemur að litlu gagni hér.

Þann 1. febrúar 1936 samþykkti Kristján konungur X. lög sem m.a. heimiluðu eignarnám á þeim hluta óræktaðs lands Hvaleyrar sem ekki var þegar í eigu

---

[130]Skjal nr. 2 (16).
[131]Skjal nr. 2 (17)
[132]Skjal nr. 2 (108) a-b.

Hafnarfjarðarkaupstaðar. Að því loknu skyldi ríkissjóður jafnóðum selja eða leigja Hafnarfjarðarkaupstað landið. Einnig er kveðið á um gerð landmerkja við söluna.[133]

Legatssjóður Flensborgarskóla afsalaði Hafnarfjarðarkaupstað hálfa jörðina Hvaleyri 13. desember 1956. Í þeim kaupum var óræktað útland jarðarinnar Hvaleyrar II, þ.e. helmingur alls óræktaðs útlands jarðarinnar.[134]

5.8. Garðar

Giskað hefur verið á að Garðar séu landnámsjörðin Skúlastaðir en fyrir því eru engar heimildir.

Kirkja var í Görðum þegar um 1200 er Páll biskup Jónsson tók saman kirknaskrá sína.[135]

Í Hítardalsbók sem er máldagabók Oddgeirs biskups Þorsteinssonar og hefur verið árfærð til 1367 segir:

> Peturskirkia j Gordum a alptanese a heimaland alltt. hausastade. selskard.[136]

Jarðeignir Garðakirkju hafa aukist talsvert á næstu þrjátíu árum eins og sjá má á Vilchinsmáldaga frá 1397 en þar koma m.a. eftirfarandi upplýsingar fram:

> Peturskyrkia j Gordum a aaltanesi aa heimaland alltt. Havsastader. selskard.
> hlid. backi. dysiar. hraunshollt. hiallaland. afriett j mulatuni.[137]

Þann 4. júlí 1558 höfðu þeir Knútur Steinsson hirðstjóri og séra Loftur Narfason í Görðum með sér jarðaskipti. Knútur tók jörðina Hlið undir kóngsins eign en í staðinn fékk Garðakirkja Viðeyjarklaustursjörðina Vífilsstaði. Gísli Jónsson Skálholtsbiskup samþykkti jarðaskiptin.[138]

Varðveist hefur skrá frá 1565 sem sýnir jarðir og hjáleigur Garðakirkju, hverjum þær voru byggðar og með hvaða skilmálum. Eftirfarandi jarðir eru að finna í skránni: Hausastaðir, Selskarð, Hraunsholt, Vífilsstaðir, Bakki, Dysjar, Akurgerði, Hamarskot, Nýibær og hjáleigurnar Pálshús og Hlið.[139]

Í Gíslamáldaga frá um 1570 segir um Garða:

> Kirkian ad Gaurdum ä Alftanese. ä heimaland alltt. Hausastade. Selskard.
> Hlid. Backa. Dijsiar. Hraunsholltt. Hiallaland. afriett i Mulatunj.[140]

---

[133] Skjal nr. 4 (57).
[134] Skjal nr. 8 (8).
[135] Skjal nr. 4 (5).

[136] *Íslenzkt fornbréfasafn* III. b. s. 220.

[137] *Íslenzkt fornbréfasafn* IV. b. s. 107-108. Sömu upplýsingar koma fram í ágripi Garðamáldaga sem ársettur hefur verið til 1477, sbr. Skjal nr. 4 (47).

[138] *Íslenzkt fornbréfasafn* XIII. b. Reykjavík, 1933-1939. s. 317-318.

[139] *Íslenzkt fornbréfasafn* XIV. b. Reykjavík, 1944-1949. s. 437-438.

[140] Skjal nr. 4 (7).

Árið 1642, í tíð Brynjólfs Sveinssonar biskups í Skálholti, voru Garðar á Álftanesi visiteraðir. Í visitasíunni koma eftirfarandi upplýsingar fram:

> Visiterud Peturskyrckia ad Gordum ä Alptanesi Sofnudurinn epter Ordinantiunni, hun ä heimaland alltt huórs ummmerki til fialls og fióru Biskupinn oskar af Prestinum Sera Olafi Jonssyni ad hann vottud og handskriptud Sendi til Skalhollt[s] Innan Jafnleingdar. Item hausastadi, leygd kug: Selskard leygd x Aurum. Hljid heimaland Stadarins leygd x aurum, Backi leygd kug: Dysiar leygd 80 alnum, Hraunsholltt leygd 40 alnum Hamarskot leygd x aurum, vijfilstader leygd 1 hndr. Palshusshialeyga 40 alnum, Akurgierdishialeyga leygd x aurum, Mideingi l. 40 alnum, Kót l. 40 alnum Myrarhüs l. 40 alnum Stadarins heimalónd.[141]

Undir þetta skrifa Ólafur Jónsson, Hallur Árnason, Stefán Ólafsson.
Til er lýsing á landamerkjum Garðastaðar úr visitasíu frá 1661:

> Er nú framar til sagt aptur ad kalla landamerki Gardastadar eptir lögfestu Sra Thorkels[142] þessi: Á sydri hraunbrúnina hjá Nordrhellrum og so sudureptir Snillubúdahraunsjadri [Smyrlabúða-] og i midjan Kétshellir og so hraunid allt fram ad steinhúsinu og uppi sydri Kaldárbotna, og allt Helgafell. strandartorfu, úr strandartorfu og í Husfell, ur Husfelli og í hnífhól, ur hnífhól og heim i Arnarbæli. Datum Bessastödum 1661 Jonsmessu sjálfrar. Undirskrifadir vottar Jon Haldórsson, Jón Jónsson etc. Lagdi nú Sra Thorkell fram vitnisburdarbref sra Einars Ólafssonar og Egils Einarssonar med þeirra áþricktum insiglum dat. Snorrastödum í Laugardal næsta dag fyrir Maríumessu á Jólaföstu Anno 1579 ad Gardastadr átti allt land að læknum [læknum bætt við milli lína með annarri rithönd] (vantar eitt ord) fyrir sunnan Setberg, sem er sá lækr sem rennur milli Steckiartúnsins og Setbergs, og alt land ad þeim læk sem menn kalla Kaplalæk, bygdi Sra Einar med Hamarskoti, og med sama hætti bygdu þeir sem fyrri biuggu í Gördum, og aldrei heyrdi hann þar ordtak á, ad Setberg ætti nockud Jtak i Hamarskotsland edr nein stadar í Gardaland, radlagdi nú Biskupin Sra Þorkeli þessa vitnisburdi undir Lög og dóm ad halda, ef Stadurin hefdi nú ei hefdar hald, sem þeir hlióda.[143]

Rúmum þrjátíu og fimm árum eftir að vísitasían árið 1642 átti sér stað, nánar tiltekið þann 28. ágúst 1678, var Garðakirkja visiteruð að skipan Þórðar Þorlákssonar biskups í Skálholti. Í visitasíunni kemur eftirfarandi fram:

> 28 dag Augusti visiterud Peturs kyrkia ad Gordum a Alftanesi, hun ä efter mäldógum heimaland alt, item Hausastadj Selskard, Hlÿd, heimaland Stadarinz, Backa Dÿsiar Hraunsholt, Hamars Kot, Vifilz Stadj, Pälshus hia leÿgu I Stadinn Akurgierdis hialeigu seigist komner vera Raudkollstader

[141]Skjal nr. 2 (178) a-b.
[142]Hér er átt við Þorkel Arngrímsson, prest í Görðum 1658 - 1672.
[143]Skjal nr. 2 (96) a-b.

> halfir i Kolbeinstada repp, framar ä kyrkiann Mideyngi, Kot, Myrarhus, stadarins heima lónd...
>
> Um landa Merki Stadarinz mä siast in visitatione Anni 1661 ...[144]

Undir skrifa Einar Einarsson, Bjarni Jónsson, Bjarni Sigurðsson, Árni Álfsson og Björn Hannesson.

Þann 8. ágúst 1703 var Garðakirkja visiteruð að skipan Jóns Vídalíns biskups í Skálholti. Í visitasíunni kemur eftirfarandi fram:

> Dag 8da Augusti visiterud Peturs kirkia ad Gordum ä Alftanese, Hun ä heimaland allt Item Hausastadj Selskard, Hlïd, heimaland stadarins, Bacha, Disiar Hraunshollt, Hamarskot, Vïfilsstade, Pálshüs hiäleigu, Raudkollstade hálfa i Eÿa hrepp, Item ä kirkian Mideinge, Köt, Mirarhüs nu i Eide stadarins heïmalönd.[145]

Undir þetta rita Ólafur Pétursson, Benedikt Einarsson, Jón Halldórsson og Árni Gíslason.

Jón Árnason biskup stóð fyrir visitasíu Garðakirkju 8. maí 1724.

> Kyrkiann ad Gördum A Alftanese a heimaland allt Jt(em) Hausastade, Selskard, Hlyd, heimaland Stadarens, Backa, Disiar, Hraunsholt, Hamarskot, Vifilsstade, Pálshus hiáleigu, Raudkollstade halfa ij Eyahrepp, Jt(em) a kirkiann mideinge, Kot, Myrarhus nu ij eide heimaland Stadarens....[146]

Undir visitasíuna rita Jón Árnason, Björn Jónsson Thorlacius, Halldór Brynjólfsson, Jón Magnússon og Jón Andrésson.

Ólafur Gíslason Skálholtsbiskup visiteraði Garða 18. júní 1751. Hluti visitasiunnar fer hér á eftir:

> Anno 1751 þann 18 Junii visiterud kÿrkian ad Gørdum ä AAlftanese. Hun ä heimaland alt, Hausastade, Selskard, Hlÿd heimaland stadarenz, Backa, Disiar, Hraunshollt, Hamars Kot, Vyfelsstade, Pauls Hus hiäleigu, Raudkollsstade halfa i Eÿa hrepp, It. a kyrkian Mideinge, Kot, Mÿrarhús, heimaland stadarens.[147]

Undir þetta rita Ólafur Gíslason, Guðlaugur Þorgeirsson, Sigurður Ólafsson og Sigurður Sigurðsson.

Finnur Jónsson Skálholtsbiskup visiteraði Garða þann 6. júní 1758. Í skýrslunni sem unnin var útfrá visitasíunni kom eftirfarandi fram:

> Anno 1758 d. 6 Junii visiterud kyrkiann ad Gordum á Alftanese, Hun á heimaland allt, Hausastade Selskard Hlyd heimaland stadarens, Bacha Disiar Hraunshollt, Hamarskot, Vyfilsstade, Paulshuss hialeigu, Raudkollsstade

[144]Skjal nr. 2 (179) a-b.
[145]Skjal nr. 2 (180) a-b.
[146]Skjal nr. 2 (181) a-b.
[147]Skjal nr. 2 (182) a-b.

> halfa i EyarRepp, Item á kyrkian Mideinge, Kot, Myrarhus, heimaland stadarens.[148]

Undir þetta rita Finnur Jónsson, Guðlaugur Þorgeirsson, Páll Jakobsson, Erlendur Eyvindsson og Jón Þorgeirsson.

Á manntalsþingi á Hausastöðum þann 19. maí 1784 var lesin upp lögfesta prófastsins Markúsar Magnússonar fyrir heimajörðu hans og veitingarstað Görðum. Ekki kemur neitt fram um innihald lögfestunnar.[149]

Í lýsingu Skúla Magnússonar á Gullbringu- og Kjósarsýslu frá 1785 ræðir hann stuttlega um haglendi innan Garðasóknar og segir:

> Eigi er þar heldur haglendi handa kvikfénaði nema á prestssetrinu, en þar er gott haglendi handa fénaði í hrauni því, er Garðahraun nefnist.[150]

Lögfesta Garðakirkju var lesin upp á manntalsþingi í Görðum þann 18. maí 1789. Innihalds lögfestunnar er að engu getið, aðeins greint frá upplestri hennar.[151]

Í jarðamatinu 1804 er engin umfjöllun um hjáleigur Garða.[152]

Árið 1839 var Garðabrauð metið. Í lýsingu brauðsins koma m.a. fram eftirfarandi upplýsingar:

> Kirkiann i Gördum á land sem liggr til fialls fyrir ofan Setbergs, Áss, Ofridarstada og Hvaleyrarland; þar hefir verid og getur verid gód Selstada, (landamerkin siást i medfylgiandi afskrift Nr. 5).
>
> J þessu landi má og heja, enn fiærlægdin ollir því, ad bædi eg og sumir minir Formenn hafa heldr keypt engi a Ellidavatni sem þó er langt í burtu en nota þetta so kallada kyrkiuland til hejabla. Skogur hefir og nockur verid i þessu landi og hans Menjar siást en þó heita megi þrotin. Verdr hann ej varinn vegna fiærlægdar, og þad því sídur sem so kalladr almenningur, liggur saman vid þetta land, hvar allir leifa sér hrísrif jafnvel á klaka til fódurs Nautpeningi. Landid má því heita Prestakallinu ardlaust medan engin vill tilverda ad taka þar upp bygd, er eg hygg þó giörlegt.
>
> ...
>
> Auk þessa hafdi Siversen sálugi [væntanlega Bjarni Sívertsen kaupmaður] beit fyrir sinn töluverda fenad kauplaust i Garda Kyrkiu fialllandi eptir velþocknan.[153]

Í visitasíunni er verið að vísa til lögfestu Þorkels Arngrímssonar sem nefnd er í áðurgetinni visitasíu 1661.

---

[148]Skjal nr. 2 (183) a-b.
[149]Skjal nr. 2 (221) a-b.
[150]Skúli Magnússon, "Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu.". s. 124.
[151]Skjal nr. 2 (197) a-b.
[152]Skjal nr. 2 (116).
[153]Skjal nr. 2 (190).

Brauðamatinu fylgir uppskrift úr skjalabók Garðakirkju frá 1701 en þ.á m. er landamerkjalýsing Vífilsstaða frá 1554. Vífilsstaðir eru ekki meðal þeirra jarða, sem kröfulýsing fjármálaráðuneytisins nær til, en bent skal á þennan málsgreinarhluta:

> ... en egi sögdust þeir [þ.e. Jón Sigurðsson frá Digranesi og Höskuldur í Hvammkoti, sem spurðir voru um merkin] vita görla hvad hún [þ.e. jörðin Vífilsstaðir] ætti til fiallanna; so og ættu Vífilstadir báda efri Hamra og so hinn nedra; hraunid og alla Vetrarmyri ættu Vifilstadir einingis fyrir sig og Finnastadi, sem þa væri i eydi ordid.[154]

Á hreppsskilafundi að Görðum þann 23. október 1846 var tilkynnt að eigendur skógar í Garðalandi hefðu lagt bann við óleyfilegri hrístöku í landi Garða milli fjalls og fjöru. Í tilkynningunni kom einnig fram að ekki mætti neita þeim innansveitarmönnum, sem nauðsynlega þyrftu á að halda, um að nýta skóginn. Þeir ættu hins vegar að sækja sér við eins ofarlega og mögulegt væri og greiða síðan viðkomandi aðila fyrir. Þessi tilkynning var þinglesin 21. júní 1847.[155]

Árni Helgason prófastur í Görðum sendi þann 13. janúar 1848 bréf til sýslumannsins í Gullbringu- og Kjósarsýslu þar sem hann fjallar um land Garða. Sýslumaðurinn áframsendi bréfið til stiftamtmannsins þann 31. janúar sama ár.

Samkvæmt bréfinu á Garðakirkja varla skóg þó svo jarðabókin 1760 eigni henni ítak í svokölluðum almenningi. Einnig kemur fram hjá Árna að kirkjan eigi talsvert land fyrir ofan byggðina, svokallað Kirkjuland, en þar séu leifar af skóglendi. Þetta land afmarkast þannig:

> Á sydri hraunbrúnina hjá Nordurhellrum og so sudur eptir snillubudar hraunsjardri og i midjan Kjötshellir og so hraunid allt fram ad Steinhusinu, og so beint ur steinhusinu og upp sydri Kaldárbotna; þadan, og allt helgafell i markraka, úr markraka og í daudadali Úr daudadölum og i strandartorfu, úr strandartorfu rettsýnis í húsfell, so úr husfelli og í hnífhól úr hnífhól og heim í Arnarbæli.

Að sögn Árna viðurkenna allir að þetta land tilheyri Garðakirkju en hvað beit áhræri megi það þó teljast almenningur.[156]

Þeir Jón Hjörtsson á Hvaleyri og Jón Jónsson í Hamarskoti mættu fyrir sáttanefnd þann 9. október 1848. Jón á Hvaleyri hafði kært Jón í Hamarskoti fyrir að vilja nota hið svokallaða Kirkjuland sem hann hafði tekið til leigu af Garðakirkju lénshaldara eins og byggingarbréf hans sýndi. Jón í Hamarskoti kvaðst hins vegar hafa rétt til þess að nota landið eins og hann hafi áður gert og bar fyrir sig byggingarbréf stiftprófastsins sáluga Markúsar Magnússonar. Þar sem hann hafði ekki umrætt bréf meðferðis var rétti slitið en hann settur aftur að Görðum þann 30. október.

---

[154]Skjal nr. 2 (190) a-b. Áður hefur verið send úr þeim skjölum, sem koma fram í þessari uppskrift, lögfesta Þorkels Arngrímssonar, sem innfærð var 19. september 1661.
[155]Skjal nr. 2 (107) og skjal nr. 2 (168) a-b.
[156]Skjal nr. 2 (127) a-b.

Jón í Hamarskoti lagði þá fram byggingarbréf sitt en höfuðatriði þess voru eftirfarandi:

> ... honum er leyft ad bruka eda nota sér af Gardakirkiufialllandi ad sunnanverdu alt ad Nordrtungum alt þad slægt er, sem hann sialfr Stiftpr. ei brúki, alt þad slægt er, og er bætt vid: eg fyrir byd öllum ad brúka nefnt land, og géf tedum Jóni Jónssyni Fullmakt til ad fyrirbioda ollum ödrum brukun teds lands. Þetta bref er skrifad 10 Aug. 1823, sama ar 31ta Aug er þetta loford ítrekad med þessum ordum: Jóni í Hamarskoti gefst leyfi ad slá á Austurtungum i Garda kirkiu landi þad sem jeg ecki siálfur vidþarf til slægna; en þad sama leyfist engum odrum af í þetta sinn en nefndum Hamarskots bonda Jóni Jonsyni.[157]

Jón í Hamarskoti hafði notað landið síðan 1823 ýmist til slægna eða hrístöku. Árni Helgason, prestur í Görðum og annar sáttanefndarmannanna, viðurkenndi að hafa ekki bannað þessa notkun. Skömmu eftir að hann kom til Garða hafði hann þó bannað allt skógartak. Bannið hafi hins vegar verið virt að vettugi jafnt af landsetum Garðakirkjujarða sem öðrum en hann hafi ekki getað framfylgt því sökum fjarlægðar.

Jón í Hamarskoti sagðist hafa sýnt Árna leyfisbréf sitt fyrir notkun Kirkjulandsins árið 1826 skömmu eftir að hann tók við Görðum. Árna rak ekki minni til þess en treysti sér ekki til þess að rengja orð hans. Árni sagðist ennfremur aldrei hafa leigt landið og engar tekjur af því haft fyrr en um 1843 er hann fékk boð frá biskupi, líkt og aðrir prestar landsins, um að annað hvort nota þau ítök sem kirkjunum fylgdu eða leigja þau. Hann leigði því Guðmundi Guðmundssyni í Lambhaga landið í tvö ár, svo stóð það óleigt í eitt ár en þá tók Jón Hjörtsson á Hvaleyri það á leigu. Honum var leigt landið til allra afnota m.a. með þeim skilmálum að það biði engan skaða af, að þeirri skógarló sem enn mætti finna í landinu yrði þyrmt og að fénaði landseta kirkjunnar yrði ekki meinað að ganga um landið til beitar. Jafnað var um málin þannig að Jón á Hvaleyri og Jón í Hamarskoti höfðu báðir hið svokallaða Kirkjuland til sameiginlegrar notkunar að ákveðnum skilyrðum uppfylltum.[158]

Mörkum Garðakirkjulands og almennings Álftaness er lýst í greinargerð umsjónarmanns almenningsins 21. júní 1849. Sjá kaflann Almenningur og almenningsskógar Álftaness.

Í jarðamatinu 1849 segir m.a. um jörðina Garða:

> Sumarhagar þar gódir fyrir fé. Vetrarbeit allgód. ... Fjal<l>land mjög mikid og ágjætt til sumar og vetrarbeitar, slægna og selstöðu, en lángt fráliggjandi og því mjög ordugt til Notkunar. Talsverdur skógur, sem þó er undir orpinn miklum ágángi.[159]

[157]Skjal nr. 2 (175) a-b.
[158]Skjal nr. 2 (175) a-b.
[159]Skjal nr. 2 (117).

Garðabrauð var metið árið 1855.[160] Hluti skýrslunnar sem samin var af þessu tilefni er svo til samhljóða textanum sem vitnað var í hér að framan varðandi brauðamatið frá 1839 og verður því vísað í hana.

Lagt var mat á Garðaprestakall árið 1867. Hluti matsins fer hér á eftir:

> Skýrsla um tekjur og útgjöld Garða-prestakalls í Gullbringu- og Kjósar-prófastsdæmi eptir 5 ára meðaltali, frá fardögum 1862 til fardaga 1867.
>
> Stórgripahagar eru, að heita má, engir, en sauðfjárhagar allgóðir í Garðahrauni á sumrum, og fjörubeit á vetrum opt góð, en flæðihætt, þegar stórstreymt er. ... Land það, sem kirkjan á fyrir ofan Setbergs, Áss og Ófriðarstaða lönd, er gott sauðland bæði sumar og vetur; en vegna fjarlægðar er erfitt að hafa þar í seli.[161]

Í júní 1870 tilkynntu fulltrúar Garða, Hvaleyrar, Jófríðarstaða, Setbergs og annarra jarða í ofanverðum Garðahreppi[162] um bann við hrís- og lyngrifi í löndum sínum. Einnig bönnuðu þeir þeim sem ekki höfðu land á leigu eða til umráða að hafa hross eða fénað á löndunum án leyfis. Tilkynningin var þinglesin þann 20. júní 1870.[163]

Gjárrétt í Gullbringusýslu varð tilefni deilumáls um miðbik 8. áratugar 19. aldarinnar. Forsaga málsins var sú að þann 28. september 1874 seldi Ingjaldur Sigurðsson, hreppstjóri Seltjarnarneshrepps, þrjá ómerkinga í Gjárrétt. Hann taldi sig vera í fullum rétti til þess þar sem réttin væri í sameiginlegri varðveislu Álftaness- og Seltjarnarneshreppa. Þessari túlkun var hreppstjóri Álftaneshrepps ekki sammála. Hann leit þannig á málið að Álftaneshreppur ætti einn tilkall til þessara ómerkinga. Rök hans voru þau að presturinn í Görðum, sem væri réttarbóndi í Gjárrétt og hefði því yfirráð yfir ómerkingum sem kæmu þar fram, hefði afsalað þessum réttindum í hendur Álftaneshrepps. Eftir árangurslausa sáttatilraun fór málið fyrir dómstóla. Dómur var kveðinn upp í málinu þann 4. ágúst 1875. Samkvæmt honum var hinum stefnda gert að greiða sækjandanum skaðabætur fyrir fénaðinn sem hann seldi. Í dómnum kom einnig fram að Gjárrétt væri sameiginleg rétt Álftaness- og Seltjarnarneshreppa og að réttin væri á landi sem Garðaprestur hefði til ábúðar.[164] Í dómnum segir:

> Samkvæmt tilvitnuðum stað í Jónsbók [49. kafli landsleigubálks] á sá, sem rjett vardveitir, ómerkinga; er hann nú almennt nefndur rjettarbóndi, en sá er rjettar bóndi er býr á þeirri jörd í hverrar landi rjettin er byggd. Rjetturinn fær

[160] Skjal nr. 2(192).
[161] Skjal nr. 2 (195) a-b.
[162] Ás, Hamarskot, Kaldársel, Urriðakot og Vífilsstaðir.
[163] Skjal nr. 2 (98) og skjal nr. 2 (132).
[164] Skjal nr. 2 (153), skjal nr. 2 (154) og skjal nr. 2 (155).

> því ekki betur sjed en ad Gardaprestur sem rjettarbóndi hafi með fullum rjetti getad afsalad Álptaneshreppi tilkall sitt til ómerkinga í Gjáarrjett ...[165]

Þann 9. júlí 1878 var bann Garðaprests gegn lyng- og hrísrifi, grjót- og beitutekju í Garðakirkjulandi þinglesið á manntalsþingi fyrir Álftaneshrepp.[166]

Landamerkjabréf Krísuvíkur var undirritað 14. maí 1890 og þinglesið 20. júní s.á. Í því koma fram upplýsingar um landamerki jarðarinnar og Garðakirkjulands:

> ... að norðan: úr Markhelluhól sjónhending, norðanvert við Fjallið Eina, í Melrakkagil **(=** Markrakkagil**)** í Undirhlíðum og þaðan sama sjónhending að vesturmörkum Herdísarvíkur, eða sýslumörkum Gullbringu- og Árnessýslu.[167]

Landamerkjabréfið var m.a. samþykkt af Garðakirkjupresti.

Landamerkjabréf Garðakirkju var undirritað 7. júní 1890 og þinglýst tveimur dögum síðar. Samkvæmt því voru landamerkin svohljóðandi:

> Merki á landi Garðakirkju á Álptanesi, samkvæmt máldögum og fornum skjölum.
>
> Í móti Oddakoti í miðjan ós þann, sem rennur úr Skógtjörn í sjó fram austan til við túngarð i Oddakoti.
>
> Samþykkur: Vigfús Benediktsson eigandi
>
> Úr ósnum norður í hóla hjá Skógtjörn, er þar hlaðin merkjavarða, þaðan í móti landi Skógtjarnar og Brekku í vörðu á hólum hjá Núpsstíflum, þar er og hlaðin merkjavarða. Þessu samþykkir.
>
> Jón Einarsson Brekku, Stefán Ásgrímsson Kirkjubrú, Jón Jónsson Brekkukoti, Guðmundur Runólfsson Svalbarða.
>
> Útí miðja tjörn þá, sem er milli Bessastaða og Gálgahrauns og í miðjan tjarnarósinn og í munna Arnarnesslækjar, upp með læknum sunnanverðum uppí Stóra Krók á sama læk og úr því keldudragi, sem þar er að sunnanverðu og beina stefnu yfir mýrina uppí Dýjakrók, og (áreiðargjörð, 3. sept. 1870, samþykkt af umboðsmanni Arnarness og Stiptsyfirvöldum) þaðan í miðt Hnoðraholt, þaðan fyrir norðan Vetrarmýri beina línu til austur landsuðurs í miðja Kjóavelli, þaðan beina línu í suður landsuður í Arnarbæli, þaðan í austur landsuður uppí Hnífhól, þaðan til austurs landsuðurs í miðt Húsfell, úr miðju Húsfelli beint til suðurs í efri Strandartorfu, þaðan beint í (suður) Markraka í Dauðadölum, þaðan til vesturs í Melrakkaskarð (Vatnsskarð, Markrakagil) í Undirhlíðum, sem er norðanvert við Fjallið Eina, þaðan til norðurs ofanvert við Hvaleyrar- og Áslönd í Steinhús, sem er við neðri

[165]Skjal nr. 2 (155).
[166]Skjal nr. 2 (158).
[167]Skjal nr. 2 (25) a-b. í máli 1/2004Grindavík og Vatnsleysuströnd.

> Kaldárbotna, þaðan móts við Jófríðarstaðaland í norður vestanvert við Gráhelluhraun beina línu í svonefndan Moldarkrika, þá til norðvesturs í vörðu á Hlíðarþúfum, þá sömu línu í norðuröxl á Mosahlið, enn sömu línu í vörðu norðanhallt á Kvíholti, loks sömu línu miðt á milli Gíslahúss og Bjarnabæjar í vörðu fremst á miðjum Hamri við Hafnarfjarðarbotn. Þaðan land allt með Hafnarfirði norðanverðum vestur í ós hinn áðurnefnda hjá Oddakoti.[168]

Þetta var samþykkt af Jóni Jónssyni og Þorvarði Ólafssyni, eigendum Jófríðarstaða, og Þorláki Guðmundssyni eiganda Hvammskotslands en Ben. S. Þórarinsson ábúandi Vatnsenda vildi ekki samþykkja og skaut málinu til landsdrottins sökum ókunnugleika. Síðan segir:

> Innan framangreindra takmarka eru, auk Garðastaðar, þessar jarðir Garðakirkju: Selskarð, Hraunsholt, Hamarskot, Lan<g>eyri, Skerseyri, Bali, Dysjar, Bakki, Pálshús, Nýibær, Krókur, Ráðagerði, Hóll, Miðengi, Hlíð, Móakot, Hausastaðakot, og Hausastaðir, sem allar hafa afmörkuð tún og rjett til að nota að tiltölu kirkjulandið utantúns, til allra leiguliðanota, en ekkert úrskipt land fyrir utan túnið, svo og þurrabúðir sem eru eign kirkjunnar, með kálgörðum og túnblettum, og timburhús sömuleiðis.
>
> Innan merkjanna er og Garðakirkjujörðin Vífilsstaðir, áður konungseign, á hún sjerstaklega: tún og engi fyrir neðan Vífilstaðavatn, hálfan Leirdal; allan rjúpnadal, alla Vetrarmýri og mótak þar niður undan við Arnarnesslæk, Maríuhellir og Svínahlíð fram í Sneiðingum.
>
> Ennfremur eru innan merkjanna þessar jarðir:
>
> Setberg; eru merki þeirrar jarðar sem segir í landamerkjaskjali hennar, sem jeg hefi samþykkt.
>
> Urriðakot; eru merki þeirrar jarðar greind í landamerkjaskjali, og eru þau fullgild, er jeg hefi ritað á það samþykki.
>
> Hofstaðir; jörð sú á sitt eigið tún, en ekkert land utantúns. Eptir venju að fornu og nýju hefir fjenaður sá, sem framfleytt verður af túninu haft ókeypis hagabeit í Kirkjulandinu.
>
> Hagakot, þjóðeign á sitt tún, hefir eptir fornri venju notað ókeypis mýri fyrir neðan túnið og mótak í barði austan af túninu og beit í Garðakirkjulandi fyrir fjenað þann, sem framfleytist af mýrinni og túninu.
>
> Akurgerði, túnlaus verzlunarstaðarlóð; merki ákveðin með samningi, dagsettum 27. marz 1880 sem áður er þinglesinn, 17. júní s. á.

[168]Skjal nr. 2 (25).

> Athugasemd: Aðalmarkið milli Garðakirkju og Krísuvíkur: Markrakagil (Melrakkaskarð, Vatnsskarð) eru samþykkt af eiganda Krísuvíkur í brjefi frá 14. apríl þ. á.[169]

Fyrir hönd umboðssjóðsins var Franz Siemsen samþykkur að því er snerti Hagakot og Arnarnes. Einnig skrifaði Þórarinn Böðvarsson prestur í Garðaprestakalli og umráðamaður Garða undir.

Lög um sölu á eign Garðakirkju af kaupstaðarstæði Hafnarfjarðar og nokkurn hluta af öðru landi hennar voru samþykkt þann 22. október 1912.[170]

Þann 30. ágúst 1913 seldi landssjóður Hafnarfjarðarkaupstað eign Garðakirkju á kaupstaðarsvæðinu og nokkurn hluta af öðru landi hennar. Takmörk þessa landsvæðis voru eftirfarandi samkvæmt afsalsbréfinu:

> Bein lína „úr Balaklöpp“ við vesturenda Skerseyrarmala í veginn frá Hafnarfirði til Reykjavíkur, þar sem hann fer að fara lækkandi ofan af norðurbruns hraunsins.-
>
> Þaðan bein lína í Hádegishól frá Hraunsholti nálægt í hásuður frá bænum, spölkorn frá Hraunjaðrinum. -
>
> Úr Hádegishól bein lína í Miðaptanshól, sem er gamalt miðaftansmark miðað frá Vífilsstöðum. Þá tekur við
>
> Urriðakotsland; þá
>
> Setbergsland, allt til Lækjarbotna, og loks
>
> Selvogsmanna eða Grindarskarðsvegur. -
>
> En Um mörk lóðarinnar eða landspildu þessarar að öðru leyti vísast til landamerkjaskrár um „Merki“ á landi Garðakirkju á Álptanesi samkvæmt máldögum og fornum skjölum“, dagsettrar 7. júní 1890. Þinglesinnar 9. s.m. Undanskilið sölunni er Hamarskotstún innan girðinga og Undirhamarstúnblettur; svo eru og undanskildir námar sem eru í jörðu eða síðar kunna að finnast þar. Núverandi ábúendum Garðakirkjujarða í Garðahverfi og jörðinni Selskarði, er áskilinn beitarrjettur í hinni seldu landspildu svo sem verið hefur.[171]
>
> Í fasteignamatinu 1916-1918 er að finna svohljóðandi umsögn um Garða:
>
> Landamerki allra þessara jarða er að sunnan við sjó, Bolaklettur, þaðan bein lína í Reykjavíkurveg þar sem hann byrjar að halla niður af hraunbrúninni fyrir sunnan Hraunsholt, þaðan í miðaftanshól þaðan ræður [ræður, tvítekið] girðing fyrir Hagakotslandi að vestan út að Vífilsstaðavegi, þaðan með

[169]Skjal nr. 2 (25).
[170]Skjal nr. 4 (61).
[171]Skjal nr. 6 (2) a-b.

veginum meðfram Hofsstaðalandi niður í Arnarneslæk – samanber landamerkjabréf Hofsstaða – þaðan ræður nefndur lækur til sjávar. Að norðvestan ræður girðing milli Bessastaða og Garðalands, þvert yfir nesið í Hliðsnesás.

Til heiða <á> jörðin land, sem liggur milli Hafnarfjarðarlands að sunnan að Krísuvíkurlandi, að austan og norðan Vatnsendaland, en að neðan Setbergs – Urriðakots og Vífilsstaða land. Alt þetta land er eign jarðarinnar Garða, en kringumliggjandi kirkjujarðir og hjáleigur hafa rétt til beitar fyrir búfé sitt ...[172]

Þann 25. nóvember 1926 settu ábúendur prestsetursins Garða og þáverandi og fyrrverandi Garðakirkjujarða reglur um nýtingu óskipts beitilands Garðakirkju. Í reglunum voru útreikningar á því hvernig ætti að skipta beitilandinu eins og það var um þær mundir

Jarðirnar	Mat jarðanna Talið í hundruðum	Áhöfn til beitar Talin í sauðkindum
Selskarð	27	85
Hraunsholt	34	107
Dysjar 1	17	54
Dysjar 2	16	51
Bakki	29	91
Pálshús	27	85
Nýibær	27	85
Krókur	10	32
Garðar	122	385
Miðengi	21	66
Háteigur	27	85
Hlíð	44	135
Móakot	14	46
Hausastaðakot	18	57
Hausastaðir	21	66
Katrínarkot	21	66
	475	1500.00

Þessar reglur voru þinglesnar þann 28. júní 1927.[173]

Lög sem samþykkt voru 7. maí 1928 veittu ríkisstjórninni heimild til að selja Hafnarfjarðarkaupstað Hamarskotstún og Undirhamarstún í Hafnarfirði sem höfðu verið undanskilin sölu Garðakirkjulands árið 1912.[174]

Í skýrslu ábúenda í Görðum í fasteignamatinu 1932 kemur fram að beitiland sé mjög landþröngt. Þar stendur einnig að Garðar og aðrar kirkjujarðir eigi sameiginlegt

[172]Skjal nr. 2 (108) a-b.
[173]Skjal 2 (138). Villa er í samlagningu talnanna í seinni dálki töflunnar, rétt mun vera 1496.
[174]Skjal nr. 4 (56) og skjal nr. 4 (63).

upprekstrarland [/ heiðarland]. Landamerki jarðarinnar voru gerð upp 1890 og eru sögð vera að mestu ágreiningslaus.[175]

Landskipti á Garðatorfu fóru fram 12. maí 1932. Þá var land heimajarðarinnar talið 598, 5 ha. Auk þeirra jarða, sem töldust eign ríkissjóðs, var skipt landi til jarðanna Hraunsholts og Selskarðs sem voru í einkaeign. Ágreiningur varð um skiptin og kröfðust ýmsir yfirskipta. Samningar náðust án þess að til slíkra skipta kæmi. Er takmörkum landa þeirra, sem býlin fengu við skiptin, lýst í skiptagerðinni.[176] Þetta land mun ekki vera á þjóðlendukröfusvæði og skiptagerðin því ekki tekin upp.

Í lögum nr. 31 1959 um breytingu á lögum nr. 33 1929 um bæjarstjórn í Hafnarfirði. Í 1. grein er lýst takmörkum kaupstaðarsvæðisins. Þar er að finna hluta landamerkja Garðalands:

> ... 10. Þá lína í markaþúfu við gömlu sandgryfjurnar. 11. Þaðan í Lækjarbotna. 12. Þá í Gráhellu. 13. Þaðan í miðjan Ketshelli. 14. Eftir Selvogsmanna- eða Grindaskarðavegi í Kaplatór (Strandartorfur). 15. Þaðan bein lína í Markraka. 16. Þaðan bein lína um Melrakkagil (Markrakagil) að Krýsuvíkurvegi. 17. Meðfram Krýsuvíkurvegi, þar til kemur að norðurbrún Kapelluhrauns. ...[177]

Í bréfi, sem embætti sýslumannsins í Keflavík sendi Landmælingum Íslands þann 1. september 1992, var kvartað yfir því hvernig norður- og austurmörk Krísuvíkur voru merkt inn á kort sem Landmælingar gáfu út 1989. Í máli þessu er minnst á Garða. Fjallað er nánar um það í kafla 2.25.2., um Almenning og Almenningsskóga Álftaness.

Landbúnaðarráðherra afsalaði bæjarsjóði Garðabæjar jörðunum Dysjum I og II, Görðum, Hausastaðakoti, Hausastöðum, Háteigi, Hlíð, Katrínarkoti, Króki, Miðengi, Nýjabæ og Pálshúsum með öllum mannvirkjum og öllum gögnum og gæðum, sem jörðunum fylgdu og fylgja bar samkvæmt jarðalögum nr. 65/1976 (37. gr., 1. málsgr.) og lögum nr. 90/1984 að undanteknum námuréttindum, efnistökurétti og vatns- og jarðhitaréttindum umfram heimilisþarfir ábúenda, 23. desember 1993. Varðandi landamerki einstakra jarða var vísað til landamerkjaskrár Gullbringusýslu og um útmörk landsins til uppdráttar, sem fylgdi afsalinu og var hluti þess.[178]

Í kaupsamningi, 28. júlí 1992, kemur fram að land jarðanna sé samtals 410.6 ha og liggi beggja vegna við Álftanesveg og sé afmarkað á uppdrætti, merktum Verkfræðistofan Forverk s.f., sem fylgi samningnum og sé hluti kaupsamningsins.[179]

---

[175]Skjal 2 (118).
[176]Skjal nr. 13 (9).
[177] Stjt. 1959 A, bls. 132.
[178]Skjal nr. 5 (8).
[179]Skjal nr. 5 (7). Einnig skráð sem nr. 13 (2).

Kirkjueignanefnd þjóðkirkjunnar dró í efa að lagaheimild hefði verið fyrir sölunni og óskaði biskup eftir því með bréfi 1. október 1992 að samningnum yrði þinglýst með athugasemd þar að lútandi.[180]

5.9. Selskarð

Selskarð er talið meðal eigna Garðakirkju í máldaga frá 1367.[181]

Varðveist hefur skrá frá 1565 sem sýnir jarðir og hjáleigur Garðakirkju, hverjum þær voru byggðar og með hvaða skilmálum. Þar má m.a. finna Selskarð.[182]

Sá hluti Jarðabókar Árna Magnússonar og Páls Vídalíns sem fjallar um Álftaneshrepp var saminn árið 1703. Í þessum hluta er fjallað um jörðina Selskarð sem samkvæmt Jarðabókinni er í eigu Garðakirkju. Fram kemur að:

> Kvaðir eru ... Hrísshestar voru tveir á meðan tveir bjuggu á, síðan hefur enginn goldist í tvö ár, en eitt ár einn hrísshestur. ...
>
> Hrístak uppá þann áskilda hrísshest hefur jörðin í kirkjunnar landi og so til kolgjörðar.[183]

Þann 16. júlí 1804, á manntalsþingi á Álftanesi, var lesin upp lögfesta stiftprófastsins Markúsar Magnússonar í Görðum, frá 12. sama mánaðar, fyrir Garðakirkjujörðinni Selskarði. Lögfestan var fyrir öllu landi jarðarinnar þannig takmörkuðu:

> ad framan, í utnordur frá Selskardi í Merkeþúfu sem er uppfrá Nupstíblum, þadan í adra Merkeþufu sunnar í útsudur frá Selskards gardi, og þadan í sydri litlu Myrar enda, vestan Gaungugard.[184]

Jarðarinnar Selskarðs er getið í Jarðatali Johnsens frá 1847. Þar stendur að hún sé Garðakirkjueign.[185]

Í jarðamati 1849–1850 segir eftirfarandi um Selskarð:

> Land mjög líted, en allgott fyrir fáar saudkindur. ... Mótak í kyrkjunnar landi.[186]

Í Nýrri jarðabók frá 1861 má sjá að ekki er skráð fornt mat á jörðinni Selskarði. Af þessu má draga þá ályktun að jörðin hafi fyrst verið metin sjálfstætt um það leyti.[187]

---

[180] Skjal nr. 13 (3).
[181] *Íslenzkt fornbréfasafn* III. b. s. 220.
[182] *Íslenzkt fornbréfasafn* XIV. b. Reykjavík, 1944-1949. s. 437-438.
[183] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 221-222.
[184] Skjal nr. 2 (199) a-b.
[185] Skjal nr. 4 (48).
[186] Skjal nr. 2 (117).
[187] Skjal nr. 4 (49).

Landamerkjabréf Garðakirkju var undirritað 7. júní 1890 og þinglýst tveimur dögum síðar. Þar kemur eftirfarandi fram:

> Innan framangreindra takmarka [landamerkja, frá þeim er greint í kaflanum um Garða] eru, auk Garðastaðar, þessar jarðir Garðakirkju: Selskarð, Hraunsholt, Hamarskot, Lan<g>eyri, Skerseyri, Bali, Dysjar, Bakki, Pálshús, Nýibær, Krókur, Ráðagerði, Hóll, Miðengi, Hlíð, Móakot, Hausastaðakot, og Hausastaðir, sem allar hafa afmörkuð tún og rjett til að nota að tiltölu kirkjulandið utan túns, til allra leiguliða nota, en ekkert úrskipt land fyrir utan túnið, svo og þurrabúðir, sem eru eign kirkjunnar, með kálgörðum og túnblettum, og timburhús sömuleiðis.[188]

Þann 14. maí 1911 var kirkjujörðin Selskarð metin til fjár. Í matinu kemur fram að jörðinni fylgi engar engjar eða afskipt beitiland annað en túnið. Samkvæmt matinu á Selskarð sameiginlegt beitiland með öðrum jörðum í Garðahverfi. Matið fór fram af því að ábúandi Selskarðs, Jón Felixson, sótti um að fá að kaupa jörðina. Beiðni Jóns var send prestinum í Garðaprestakalli til umsagnar, líkt og lög gerðu ráð fyrir, og sendi hann svar sitt til Stjórnarráðsins þann 28. febrúar 1912. Þar minntist presturinn á að hvað varðaði engjar þá ætti engin Garðakirkjujörð, nema Vífilsstaðir, afskipt land annað en túnin en ábúendum jarðanna væri heimilt að nýta hið óskipta land Garðakirkju til beitar. Að mati prestsins væri það óráð að skipta upp þessu óskipta landi.[189]

Stuttu eftir að Garðaprestur sendi frá sér greinargerðina, nánar tiltekið þann 29. maí 1912, seldi ríkið Jóni Felixsyni Selskarð. Í afsalsbréfinu kemur fram að jörðin sé seld með:

> öllum gögnum og gæðum án nokkurs álags; þó eru undanskildir námar, sem eru í jörðu eða síðar kunna að finnast þar. Jörðin selst með sömu gögnum og gæðum og réttindum til lands og sjávar sem hún undanfarandi tíð hefur átt og notað.[190]

Í afsalsbréfinu kemur líka fram að jörðin eigi rétt til mótaks í mómýri vestan Hraunholtslækjar. Þar stendur einnig að jörðinni fylgi ekkert afskipt land annað en tún hennar innan ummerkja en henni fylgi réttur til hagabeitar fyrir fénað í hinu óskipta beitilandi Garðakirkju. Samkvæmt afsalsbréfinu urðu eigendur jarðarinnar að sætta sig við hver þau skipti hins óskipta lands sem gerð kynnu að vera, af réttum hlutaðeigendum, milli núverandi Garðakirkjujarða að Selskarði meðtöldu.

Þann 30. ágúst 1913 seldi landssjóður Hafnarfjarðarkaupstað eign Garðakirkju á kaupstaðarsvæðinu og nokkurn hluta af öðru landi hennar. Í afsalsbréfinu kemur fram að jörðinni Selskarði er áskilinn beitarréttur á hinni seldu landsspildu. Nánar er sagt frá þessari sölu í kaflanum um Garða hér að framan.

---

[188] Skjal nr. 2 (25).
[189] Skjal nr. 2(244), sbr skjal nr. 2(245).
[190] Sjá skjal nr. 2 (130) og skjal nr. 2(244), sbr. skjal nr. 2(245).

Árið 1920 höfðaði eigandi Selskarðs mál gegn fjármálaráðherra f.h. ríkissjóðs eða kirkjujarðasjóðs vegna sölu á hluta Garðalands árið 1913 en hann vildi fá þann hluta kaupverðsins sem svaraði matshluta Selskarðs af heildarmati Garðajarða, en í afsalsbréfinu 1913 var „núverandi ábúendum í Garðahverfi og jörðinni Selskarði áskilinn beitarréttur í hinni seldu landsspildu svo sem verið hefur.“[191] Dómur var kveðinn upp í gestarétti Reykjavíkur 29. desember 1920. Þar segir um kröfu Selskarðseiganda:

> Stefnandi heldur því nú fram, að Selskarði hafi fylgt, er það var selt 1912, tiltölulegur hluti við hundraðatal jarðarinnar eftir jarðabókinni frá 1861 samanborið við hundraðatal allra þeirra jarða, er hlut áttu í landinu, af landi því, er Hafnarfjarðarkaupstað var selt með afsalsbréfinu frá 30. ágúst 1913.[192]

Rétturinn taldi nægilega upplýst í málinu að Selskarð hafi fyrir söluna til Jóns Felixssonar árið 1912 átt tiltölulegan hlut í hinu óskipta Garðastaðarlandi móts við hinar kirkjujarðirnar og sá réttur hafi fylgt við sölu með takmörkunum. Er þar vísað til þess að Selskarð hafi verið álitið hluti af Garðastaðarlandi, einnig til merkjagernings Garðakirkju, Jarðabókar Árna Magnússonar og afsalsbréfs til Jóns Felixssonar. Varðandi yfirfærsluna og takmörkunina segir:

> ... er nægilegt að vísa til orða þeirra í afsalsbréfinu til Jóns Felixssonar, sem stefnandi hefur bent sérstaklega á, en þó einkum til þess, að síðar í því er beint gjört ráð fyrir því, að hinu óskifta landi verði skift milli jarðanna og að Selskarð fái sinn sérstaka hluta af því. En þar kemur fram takmörkunin, þar sem sagt er, að jarðareiganda כ: kaupandi og þá auðvitað síðari eigendum, er leiða rétt sinn frá honum, sé skylt að sætta sig við hver þau skifti hins óskifta lands, sem gjörð kunni að verða af réttum hlutaðeigendum.
>
> Takmörkun þessi gjörir það að verkum að stjórnarráðinu verður að telja hafa verið frjálst að selja Hafnarfjarðarkaupstað hinn umrædda hluta af hinu óskifta Garðakirkjulandi án þess að stefnandi geti gjört nokkurt tilkall til nokkurs hluta af andvirðinu, þar sem nægilegt óskift land er eftir til þess, að Selskarð fái þann hluta af landinu, er eigandi þess verður að sætta sig við eftir framansögðu.[193]

Var fjármálaráðherra sýknaður og stefnandi dæmdur til að greiða málskostnað.[194]

Árið 1932 fóru fram skipti á landi Garðatorfu. Eigendur og ábúendur Selskarðs samþykktu þá skiptingu 11. apríl 1934 með ákveðinni breytingu og féllu frá

[191]Skjal nr. 6 (2) a-b.
[192]Skjal nr. 6 (4).
[193]Skjal nr. 6 (4).
[194]Skjal nr. 6 (4).

öllum frekari kröfum á hendur ríkisstjórinni til lands og landsafnota af heimalandi Garðatorfu í Garðahreppi.[195]

5.10. Vatnsendi

Í máldagaskrá um eignir kirkju og staðar í Viðey sem talin er vera frá um 1234 koma m.a. eftirfarandi upplýsingar fram:

> hvn a ... oc allt land at vatzenda. með þeim veiðvm oc gæðvm er þeim hafa fylgt at fornv.[196]

Vatnsendi kemur við sögu í fógetareikningunum 1547-1552 og hefur þá líkt og aðrar Viðeyjarklaustursjarðir verið kominn í konungseigu.[197]

Vatnsendi var seldur úr konungseigu þann 11. september 1816.[198]

Þann 19. maí 1826 fyrir manntalsþingsrétti í Reykjavík fyrir Seltjarnarneshrepp var upplesin lögfesta fyrir Vatnsenda sem dagsett var 11. sama mánaðar. Innihald lögfestunnar er ekki tilgreint en hún var einnig birt á Esjubergi 24. maí 1826.[199]

Í jarðamatinu 1849 kemur eftirfarandi fram um Vatnsenda:

> Utrymi mikid. Sumarbeit ágjæt og landkostir á sumrum. Vetrarbeit gód. Skógarló.[200]

Þann 3. júní 1881 tilkynntu bændur á Elliðavatni, Hólmi, Setbergi, Vatnsenda og tveimur öðrum jörðum[201] um bann við fuglaveiði á löndum þeirra.[202]

Árið 1883 höfðaði bóndinn á Vatnsenda, Ólafur Ólafsson, mál á hendur Sæmundi Sæmundssyni, eiganda og ábúanda jarðarinnar Elliðavatns, vegna landamerkja þessara tveggja jarða.[203] Hafði Vatnsendabóndi gert landamerkjalýsingu fyrir Vatnsenda, dags. 22. maí 1883 sem eigandi Árbæjar og Elliðavatns samþykkti fyrir Árbæ en mótmælti fyrir Elliðavatn. Lýsingin, sem ekki var þinglesin, hljóðar svo:

> 1. Norðaustan árinnar Dimmu greinir Bugða land Vatnsenda og Árbæjar upp á móts við Oddgerðisnes, þaðan
> 2. greinir bein lína í há Þingnes land Vatnsenda og Elleðavatns og þaðan beint í suður í Stríp á austur jaðri Strípshrauns fyrir ofan svo kallaðan Brandskrika og svo í vörðu sem stendur á hraunbrún fyrir austan Vatnsendakrika og þaðan beina stefnu suður í Kongsfell [til afrjettar,

[195]Skjal nr. 6 (13).
[196]Skjal nr. 4 (17).
[197]Skjöl nr. 4(22,23,24,25,26)
[198]Skjal nr. 4 (48).
[199]Skjal nr. 2 (200) a-b.
[200]Skjal nr. 2 (117).
[201]Urriðakoti og Vífilsstöðum.
[202]Skjal nr. 2 (134).

yfirstrikað].

3. Að suðvestan verðu, verður greiningin milli Vatnsenda og Garðakirkjulands austast í Strandartorfu þaðan í Búrfellsdal þaðan í Hnífhól og þaðan í Arnarbæli úr Arnarbæli eru
4. landamerki millum Vatnsenda og Vífilsstaða beina stefnu í Markastein vestaní Vatnsendahvarfi úr Markasteini eru landamerki milli Vatnsenda og Breiðholts beina stefnu í buginn á Dimmu hjá Grænugróf og úr því ræður Dimma að mótum Dimmu og Bugðu.[204]

Eftir að gerð hafði verið árangurslaus sáttatilraun fór málið fyrir dóm.[205] Krafa Ólafs var sú að landamerki milli jarðanna skyldu teljast:

> ... frá grjóthól móts við Oddagerðisnes við ána Bugðu beina stefnu í Há - Þingnes, og þaðan eptir beina stefnu í Stríp í jaðri Strípshrauns.[206]

Hinn stefndi, Sæmundur Sæmundsson, hélt því aftur á móti fram að landamerkin ættu að vera:

> Frá Stríp í jaðri Stríphrauns beina stefnu suðvestur til við tóptarrúst eða tóptarbrot, er stendur Suðvestur af Elliðavatns – fjárhúsum, í Syðra Vatnsendavatns – vík; þaðan beina stefnu norður yfir Vatnsenda – vatn í opið á ánni Dimmu, þar sem hún fellur úr vatninu, og svo sem Dimma ræður niður að Gjávaði; þaðan beina stefnu í grjóthól við ána Bugðu móts við Oddagerðisnes.[207]

Deilan snerist fyrst og fremst um mörk við Dimmu og engjalöndin þar og verða því ekki rakin hér sóknar- og varnarrök.

Í vitnaleiðslum þeim sem fram fóru í tilefni af framangreindum landamerkjaágreiningi eigenda Elliðavatns og Vatnsenda var leiddur nokkur fjöldi vitna til að gefa skýrslur um merki jarðanna. Flest vitnin nefna engin merki sunnan Stríps en í tveimur skýrslum er minnst á Kóngsfell. Þannig segir svo í skýrslu, dags. 18. apríl 1883:[208]

> Jeg undirskrifaður Guðni Jónssn, sem er nú á 73 aldursári, var samfleytt 12 ár smali á Elliðvatni, eða frá því jeg var á 15 aldursári, og til þess jeg var á 27 aldursári, hjá hreppstjóra Jóni sál. Jónssyni og maddömu Ragnheiði sál. Pálsdóttur, fyrri konu hans. Þessir velnefndu húsbændur mínir sögðu, að landamerki Elliðavatns hefðu verið þessi frá ómunatíð, sem hjer segir, og eptir þeim ljet hreppstjóri Jón sál. yrkja til slægna og beitar og allra landsnytja: Stefnan að suðvestanverðu tekin norðaustanvert við Kongsfell, beina línu niður í Stríp; þaðan beina línu ...

[203]Skjal nr. 2 (65).
[204]Skjal nr. 2 (66).
[205]Skjal nr. 2 (65).
[206]Skjal nr. 2 (57) og skjal nr. 2 (63).
[207]Skjal nr. 2 (57) og skjal nr. 2 (63).
[208] Sbr. skjöl nr. 2(82)-2(83).

Síðari skýrsluna, dags. 15. febrúar 1884, gaf Valgerður Gísladóttir, svohljóðandi:

> Í þau 11 ár sem hún var vinnukona á Elliðavatni fyrir kringum 32 árum síðan heyrði hún ávalt þessi landamerki nefnd milli jarðanna Vatnsenda og Elliðavatns í Gullbringusýslu: Úr „Kongsfelli“ í „Stríp“ þaðan í ...

Þann 19. maí 1884 var kveðinn upp dómur um landamerki jarðanna Vatnsenda og Elliðavatns. Hann var Sæmundi í vil og hljóðaði svo:

> Landamerki milli Vatnsenda og Elliðavatns skulu vera: úr Stríp beina stefnu í Vatnsendavatn yfir tóptarbrot suðvestanvert við Elliðavatnsfjárhús; þá með Vatnsendavatnsjaðri að austan og norðaustan norður í Þingnesstá; þaðan beina stefnu norður yfir miðjan Þingnessál; þá vestur með Elliðavatnsengjum, eins og vatnið ræður í Dimmu – ós, þá ræður Dimma merkjum að Gjávaði, og úr Gjávaði bein stefna í grjóthól við Bugðu móts við Oddagerðisnes.[209]

Ábúandi Vatnsenda vildi ekki skrifa undir landamerkjabréf Garða árið 1890 vegna ókunnugleika og skaut til landsdrottins. Sjá kaflann um Garða.

Þann 28. janúar 1909 seldi bóndinn á Vatnsenda spildu af jörðinni. Þetta svæði var kallað Vatnsendahólar og í afsalsbréfinu kemur fram að það takmarkaðist á eftirfarandi hátt:

1. Að norðan þar sem Árbæjar og Vatnsendalönd skiptast í hólmunum í beina stefnu frá Elliðaánni að lækjarfarvegi sem er austanvert við hólmana.

2. Að vestan af Elliðaánni alla leið í grjótvörðu sem hlaðin er á árbakkanum og skal sú hlið landspildunnar vera 166 faðmar (eitt hundrað sextíu og sex faðmar - í beina línu með ánni

3. Að sunnan í beina stefnu úr moldarflagi sem er í Vatnsendahvarfi um áðurnefnda vörðu og þaðan beina línu í lækinn og markaþúfu í Árbæjarlandi að austanverðu við lækjarfarveg þann sem áður er nefndur, tíu faðma meðfram læknum.

4. Að austan af lækjarfarveginum. -

Í afsalsbréfinu kemur einnig fram að:

> Ef landamerki þau sem nú er farið eptir milli Árbæjar og Vatnsenda tengjast að einhverju leyti, þá skulu takmörk landspildunnar færast þar eptir meðfram ánni, svo kaupandi fái jafnstórt landsvæði, og jafnlangt í beina línu meðfram ánni, eins og að framan er ákveðið. -
>
> Undanskilinn sölu þessari er lax og silungsveiðiréttur í ánni meðfram landinu, með áskildum rétti til að nota veiðina að skaðlausu fyrir landeiganda, og

[209] Skjal nr. 2 (57) og skjal nr. 2 (63).

> vísast viðvíkjandi þessum veiðirétti til afsals fyrir honum árið 1900 til Harry Alfred Payne frá Cuirille Stourbrigde á Englandi. ... [210]

Í fasteignamatinu 1916-1918 segir m.a. um Vatnsenda:

> Lml. ekki send né finst í registri. ...
>
> Land mikið, gott, hagsælt, skjólótt, kvistur, hrís, sauðganga. ...
>
> Ókostir: ... ágangur nágrannafjár + erfið smölun.[211]

Reykjavíkurbæ var heimilað með lögum nr. 57/1942 að taka eignarnámi hluta af Vatnsenda.[212] Í kjölfarið var Einar S. Sæmundsen skógfræðingur fenginn til þess að mæla út svæðið. Á mælingablaði frá honum, sem dagsett er 7. september 1949, kemur eftirfarandi fram:

1. Mælingar vegna Heiðmerkur	
Innan núverandi girðinga	629.5 ha
2. Sneiðin sunnan girðingar að landamerkjum Vatnsenda og Garðalands, takmörk að austan og vestan eru dregin í beinu framhaldi af núverandi girðingu	29.5 -
3. Spilda norðan og austan Arnarbælis, af Vatnsendalandi, sem nú er sunnan mæðuveiki girðingar og verður að öllum líkindum tekin með	30.0 -[213]

Í matsgerð varðandi það land sem tekið var úr Vatnsendalandi, frá 28. nóvember 1949, er því lýst og talið ca 689 ha og vitnað til uppdráttar Einars. Eftirfarandi stendur í matsgerðinni:

> Takmörk hins eignarnumda landsvæðis ákvarðast að miklu leyti af girðingu þeirri, er um landið liggur, skv. meðf. uppdrætti - skjal nr. 20, nema að NA, þar sem Elliðavatnsland og Vatnsendaland koma saman eins og sýnt er með landamerkjalínu á uppdrættinum. Auk þess lands, sem þegar hefur verið afgirt úr Vatnsendalandi sem fyrirhugað friðland Reykjavíkurbæjar, telur Einar E. Sæmundsen skógfr. Reykjavíkurbæjar, að öllum líkindum verði ca. 30 ha landspilda norðan og austan Arnarbælis, sem nú er sunnan mæðiveikigirðingar, einnig tekin með í hið friðlýsta land. Teljum við því rétt að taka það þegar með í mat okkar á landinu í heild. Þetta land er þó ekki enn markað á meðf. uppdrætti sérstaklega. Þá hefur og verið ákveðið að taka með í hið friðlýsta land mjóa landræmu utan girðingar, sem liggur á SV-takmörkum landsins, í milli Heiðmerkurgirðingar og landamerkjalínu milli

[210] Skjal nr. 2 (139).
[211] Skjal nr. 2 (109) a-b.
[212] Skjal nr. 4 (59).
[213] Skjal nr. 15 (8).

> Vatnsendalands og Garðakirkjulands, og er landræma þessi afmörkuð á uppdrætti - skjal nr. 20[214]; er hún að flatarmáli 29, 5 ha - skjal nr. 19.[215]

Við yfirvirðingu 5. júlí 1950 voru uppdráttur og mælingablað Einars E. Sæmundsens lögð til grundvallar en takmörkum landsins ekki lýst að öðru leyti.[216] Afsal fyrir landinu var gefið út 7. júní 1951.[217]

Landið innan girðingar hefur verið kallað Heiðmörk og gerðu bæjarstjórn Reykjavíkur og Skógræktarfélag Reykjavíkur með sér samning um friðun og ræktun Heiðmerkur 3. mars 1950. Er takmörkum landsins lýst svo:

> Heiðmörk nefnist land það sem er innan skógargirðingarinnar, sem liggur suður og upp frá Silungapolli um Hólmshraun ofanvert suður um Bakhlíðar að Kolhóli en þaðan í Vífilsstaðahlíð, um Vífilsstaðaland, Vatnsendaborg og Hjallabrúnir niður undir Elliðavatn en þaðan um Helluvatn að Silungapolli.[218]

Land ofan Heiðmerkurgirðingar hefur verið friðlýst sem fólkvangur, sbr. auglýsingu um fólkvang í Bláfjöllum 21. mars 1973 en tekið hefur verið fram af sveitarfélögum á svæðinu að með stofnun fólkvangsins teldu þau ekki á neinn hátt raskað eignarrétti á landi sem fólkvangurinn tekur til.[219]

Með lögum nr. 22/1988 var Reykjavíkurborg heimilað að taka eignarnámi til almenningsafnota hluta af landi jarðarinnar Vatnsenda í Kópavogskaupstað. Umrætt landsvæði afmarkaðist á eftirfarandi hátt:

> ... að norðvestan af landi Reykjavíkurborgar, að norðan af landi Kópavogskaupstaðar (Samúelslandi), þá af landi Reykjavíkurborgar, þ.e. fornum farvegi árinnar Bugðu, þá af miðlínu árinnar Bugðu sem einnig afmarkar landið að austan. Að sunnan afmarkast landið af mörkum lands sem Rafmagnsveita Reykjavíkur á neðan Elliðavatnsstíflu, þá af miðlínu árinnar Dimmu og síðan af línu sem dregin er 60 metrum sunnan miðlínu væntanlegs Arnarnesvegar. Vatnsveita Reykjavíkur á mjóa landspildu sem skiptir hinni umræddu spilda í tvo hluta. Landspildurnar tvær, sem eignarnámsheimild þessi tekur til, eru 46,3 ha að stærð samkvæmt mælingu mælingadeildar borgarverkfræðings í Reykjavík.[220]

Ágreiningur hefur verið uppi um land utan Heiðmerkurgirðingar, sem vísað er til í matsgerðinni frá 1949, allt frá árinu 1991. Ágreiningsaðilar hafa verið eigandi Vatnsenda, Kópavogskaupstaður og Reykjavíkurborg. Meðal ágreiningsefna eru deila

[214]Skjal nr. 15 (7)/20 (14).
[215]Skjal nr. 20 (15).
[216]Skjöl nr. 15 (2, 7 og 8). Sbr. skjal nr. 20 (14).
[217]Skjal nr. 15 (3).
[218]Skjal nr. 15 (4).
[219]Skjal nr. 24 (18).
[220]Skjal nr. 4 (62).

um borholur Vatnsveitu Reykjavíkur í jaðri Húsfellsbruna við Gvendarrétt, girðingarof, landamerki, lögsögumörk og eignarhald á landi.[221]

Eigandi Vatnsenda leigði Skeiðarási hf. efnistökurétt, 30.000 m³ á ári, hvar sem væri í landi Vatnsenda ofan Heiðmerkur, 1. september 1990.[222]

Landsvirkjun ákvað árið 1990 að leggja háspennulínu frá Hamranesi sunnan Hafnarfjarðar að stað skammt vestan Sandskeiðs. Taldi hún sig þurfa að taka landsréttindi í Vatnsendalandi eignarnámi þar eð ekki náðust samningar við eiganda Vatnsenda.[223] Samkvæmt matsgerð 28. júlí 2000 er landið í svonefndum Húsfellsbruna, 3,6 km langt; meðfram línustæðinu skal ruddur 6 m breiður vegslóði og ekki má byggja önnur mannvirki nær háspennulínunni en 30 m sitt til hvorrar handar við miðju hennar. Var svæðið allt talið 24, 76 ha og verðmatið 2.228.400 kr.[224] Lauk málinu með sátt 5. október 2001 og 2.400.000 kr. greiðslu til eignarnámsþola auk greiðslu kostnaðar.[225]

Þann 7. júlí 1993 höfðaði Ölfushreppur mál fyrir Héraðsdómi Suðurlands í þeim tilgangi að fá úr því skorið hvar hluti vesturmarka hreppsins lægju. Nánar tiltekið vildi hreppurinn fá staðfest að landamerki og jafnframt sveitarfélagamörk á „afréttum“ stefnandans annars vegar og hinna stefndu hins vegar lægju frá Seljabótarnefi til norðurs í Sýslustein og síðan til norðausturs um Litla–Kóngsfell, Stóra–Kóngsfell, Rauðuhnjúka og í Vífilsfell. Málið var höfðað gegn ýmsum aðilum þ.á.m. Magnúsi Hjaltested, bónda á Vatnsenda.[226] Nánar er fjallað um þetta dómsmál í kafla 5.24.1. Afréttarland á Stór-Reykjavíkursvæðinu, og verður hér vísað í þá umfjöllun.

Árið 2004, 8. september, var tekin vitnaskýrsla af Axel Þóri Geststssyni um landamerki Lækjarbotna og Vatnsenda. Sagði hann að eftir gerð Heiðmerkurgirðingar hafi verið sett hlið á girðinguna til þess að tryggja ábúanda Vatnsenda aðgengi með fé í land sitt þar fyrir ofan, svonefndan Húsfellsbruna; ávallt hefði verið litið svo á að Húsfellsbruni væri í eignarlandi Vatnsenda annars vegar og Elliðavatns hins vegar og ekki nýttur af neinum öðrum. Um mörk eignarlands Vatnsendajarðar og „afréttar“ skýrði Axel svo frá:

> að ávallt hafi verið gengið út frá því að mörkin lægju frá Húsfelli í hól eða hæð með gróðri sem sig minnir að [að, tvítekið] hafi <verið> kallaður Einiberjahlíð, sem liggur á mörkum Vatnsendalands og Garðakirkju. Úr Einiberjahlíð hafi mörkin legið í Kóngsfell og þaðan með hrauninu í Sandfell. Fyrir ofan eignarlands Vatnsenda hafi tekið <við> afréttur Seltjarnarness.[227]

---

[221]Skjöl nr. 16 (5 og 6), 20 (7-9, 24-32, 37 og 38).
[222]Skjal nr. 20 (23).
[223]Skjöl nr. 20 (18-20).
[224]Skjal nr. 20 (21).
[225]Skjal nr. 20 (34).
[226]Hrd. 1996/2848
[227]Skjöl nr. 20 (42) og 24 (16).

Axel staðfesti vitnaskýrslu sína fyrir dómi 19. október 2004 þar sem mættu fulltrúar Kópavogskaupstaðar, eigenda Vatnsenda og Seltjarnarneskaupstaðar. Var Axel spurður af þeim ýmissa spurninga varðandi landamerkin. Í máli hans kom m.a. fram að mörk væru úr Hnífhól um Einihlíðargafl í miðjuna á Húsfelli. Einiberjahlíð væri lítil brekka, eiginlega þar sem Kristallsdalir enduðu [ætla má að það sé næst Grindaskörðum], sem væru skorningar utan í fjallinu, ekki beint dalir, sem lægu frá Þríhnjúkum suður í Grindaskörð. Þar fyrir ofan væri „afréttur“ Garðahrepps. Mörk milli „afréttar“ og eignarlanda væru milli Kóngsfells [fram kemur að átt er við Stóra-Kóngsfell] og Sandfells. Um mörk milli Vatnsenda og Elliðavatns upp frá Stríp sagði hann þau hafa eiginlega stefnt á svokallaðan Brandskrika, efst í Elliðavatnsheiði [skilja má að þar hafi kallast Skógarhlíð] og heiði þar fyrir ofan upp undir Gráhrygg. [Þetta síðasta er óljóst í vitnatökunni]. Þetta land hafi ekki verið „afréttur“ heldur eignarland Vatnsenda og Elliðavatns á móti. Vatnsendabóndi einn hafi smalað landið, farið hafi verið upp í Brandskrika og smalaðir Krikar inn úr Elliðavatnsheiði. Engin fjallskil hafi verið gerð á þetta svæði.[228]

5.11. Elliðavatn

Varðveist hefur máldagaskrá um eignir kirkju og staðar í Viðey sem talin er vera frá því um 1234. Þar segir m.a.:

> hvn a oc Elliðavatz land hálft.[229]

Elliðavatni bregður fyrir í fógetareikningunum 1547-1552 og er þá eins og aðrar Viðeyjarjarðir komið í konungseign.[230]

Elliðavatn var selt úr konungseigu þann 5. nóvember 1812.[231]

Þann 19. maí 1826 fyrir manntalsþingsrétti í Reykjavík fyrir Seltjarnarneshrepp var lesin upp lögfesta fyrir Elliðavatn sem dagsett var 11. sama mánaðar. Um innihald lögfestunnar er ekki vitað en hún var einnig birt á Esjubergi 24. maí 1826.[232]

Í fasteignamati sem gert var árið 1849 er kafli um jörðina Elliðavatn. Þar stendur m.a.:

> Landrymi nokkurt. Sumarbeit gód. Vetrarhagar litlir. Nokkur skógarló.[233]

Þann 3. júní 1881 tilkynntu bændur á Elliðavatni, Hólmi, Setbergi, Vatnsenda og tveimur öðrum jörðum[234] um bann við fuglaveiði á löndum þeirra.[235]

---

[228]Skjöl nr. 20 (42) og 24 17).
[229]Skjal nr. 4 (2).

[230]Skjöl nr. 4(22,23,24,25,26)

[231]Skjal nr. 4 (48).
[232]Skjal nr. 2 (200) a-b.
[233]Skjal nr. 2 (117).
[234]Urriðakoti og Vífilsstöðum.

Lýsing Sæmundar Sæmundssonar eiganda Elliðavatns á landamerkjum jarðarinnar þann 20. júní 1883 er svohljóðandi:

> Takmörk jarðarinnar Elliðavatns eru að suðvestanverðu frá sýslumörkum að austnorðanverðu við Kongsfell, þaðan beina stefnu norður í svokallaðan Stríp á norðaustur brún Stríphrauns, og þaðan beina stefnu norður yfir hjallana, suðvestan til við gamla tóptarrúst, er stendur á hjallanum suðvestur af Elliðavatns fjárhúsum, og þaðan beina stefnu í syðra Vatnsendavatns – vík; þaðan beina stefnu norður yfir nefnt vatn í opið á ánni Dimmu, þar sem hún fellur úr vatninu og svo, sem Dimma ræður niður að svokölluðu Gjávaði, þaðan beina stefnu í háaustur í auðkennilegan grjóthól er stendur við ána Bugðu, að sunnanverðu móts við Oddagerðisnes og svo upp eptir sem Bugða ræður, þar til kemur í beina stefnu frá norðri til suðurs í Stóra – Rauðhól, og þaðan sömu stefnu í Rettarklif, og svo í Markhóla, austarlega og ofarlega í Vatnsheiði, svo þaðan beina stefnu að sunnanverðu við Selfjall suður til sýslumarka.[236]

Fjallað er um landamerkjadeilu Elliðavatns og Vatnsenda í kafla 5.10. um Vatnsenda.

Landamerkjabréf á grundvelli landamerkjalaga var ekki gert fyrir Elliðavatn.

Þann 3. júní 1882 á manntalsþingi Seltjarnarneshrepps að Mýrarhúsum var þinglesinn samningur frá 19. júlí 1877 um sölu Elliðarvatns og veiði í Elliðaánum. Skjal um nýbýlisrétt Þorsteins Þorsteinssonar á Lækjarbotnum frá 11. febrúar 1868 fylgdi samningnum.[237]

Í fasteignamatinu 1916-1918 segir m.a. um Elliðavatn:

> Land gott, snjólétt, hagsamt, skjólótt...
>
> Ókostir ... Laxveiði frá tekin og 2 engjastykki (Rauðarárengi + Rauðhólaengi) – Erfið fjársmölun.[238]

Reykjavíkurbær keypti Elliðavatn í nokkrum hlutum á árunum 1923, 1927 og 1928.

Í afsalsbréfi Ingimundar Benediktssonar, sem seldi hluta jarðarinnar árið 1923, er minnst á „afrétt“ eða eins og þar segir:

> Jeg ... sel bæjarstjórn Reykjavíkur eignarhluta minn í jörðinni Elliðavatn ... og er það 1/8 - einn áttundi - hluti jarðarinnar einsog hún var þegar jeg eignaðist hana, með húsum, mannvirkjum, afrjetti, hlunnindum og öllum gögnum og gæðum, sem jörðinni fylgja.[239]

---

[235]Skjal nr. 2 (134).
[236]Skjal nr. 2 (80).
[237]Skjal nr. 2 (212) a-b.
[238]Skjal nr. 2 (109) a-b.
[239]Skjal nr. 21 (7).

Sama kemur fram í afsalsbréfi Emils Rokstads, Þórðar Sveinssonar og Christens Zimsens sem seldu 7/8 hluta 1927 en jörðin var seld með:

> öllum húsum ásamt öllu múr- og naglföstu og með öllum girðingum, mannvirkjum, veiðirjetti, hlunnindum, gögnum og gæðum, sem jörðinni fylgja, afrjettarlandi og öllum ítökum, að engu undanskildu ...[240]

Reykjavíkurbær keypti árið 1928 hluta úr Elliðavatnsengjum (Dimmuengi), sem ekki mun skipta máli varðandi þjóðlendumál.

Árið 2004, 8. september, var tekin vitnaskýrsla af Axel Þóri Geststssyni um landamerki Lækjarbotna og Vatnsenda. Þar komu fram upplýsingar um Elliðavatn. Nánar er fjallað um þetta mál í kafla 5.10. um Vatnsenda.

Elliðavatn er nú eign Orkuveitu Reykjavíkur samkvæmt eignaryfirlýsingu frá 25. október 2004.[241]

5.12. Hólmur

Máldagaskrá um eignir kirkju og staðar í Viðey er án ártals en hefur verið árfærð til um 1234. Þar kemur m.a. fram:

> Hamvndr gaf til staðarins holm þann. er liggr j elliða am. niðr fra Vatzenda holmi.[242]

Vera má að hér sé átt við það land sem síðar varð jörðin Hólmur.

Hólmur kemur við sögu í fógetareikningunum 1557-1553 og er þá líkt og aðrar Viðeyjarklaustursjarðir komin í konungseign.[243]

Eftirfarandi stendur í kaflanum um Hólm í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns sem saminn var árið 1703:

> Engjar eru nær öngvar heima við, en útheyjaslægjur brúkar jörðin frí þar sem heita Fóhölluvot.

Í neðanmálsgrein við Hólmskaflann kemur fram að Fóhölluvot séu nú, árið 1923, kölluð Fóelluvötn eða aðeins Vötn.[244]

Í athugasemdum við jörðina Hólm í jarðamatinu 1804 segir:

> Da Egnen her, som nærgrændsende til Fieldene, er temmelig haard og Udegangen, som en Følge deraf kun maadelig og usikker, især for Heste saa proponeres her en Nedsættelse af 1/3 Deel af de anförte og evaluerede Beder.[245]

---

[240]Skjal nr. 21 (8).
[241]Skjal nr. 21 (17), sbr. skjal nr. 21 (18).
[242]Skjal nr. 4(2).

[243]Skjöl nr. 4(22,23,24,25,26).

[244]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 283.
[245]Skjal nr. 2 (116).

Í Jarðatali Johnsens frá 1847 segir frá því neðanmáls að í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns sé minnst á gamla eyðijörð sem hét Hrauntún og að gömlu bæjarhúsin hafi verið byggð upp aftur þar sem þau nú standa og kallast Hólmur.[246]

Þann 21. júlí 1863, í kjölfar þess að Jón Bjarnason lýsti yfir áhuga sínum á að byggja upp Vilborgarkot, var byrjað að mæla út landamerki Vilborgarkots til þess að upplýsa um takmörk milli eyðibýlisins og aðliggjandi jarða, þ.e. Hólms, Helliskots (Elliðakots) og Miðdals. Nánar er sagt frá þessu máli í kafla 5.14. um Vilborgarkot.

Þann 16. apríl 1873 var kveðinn upp dómur í máli sem sýslumaðurinn í Gullbringu- og Kjósarsýslu, H. Clausen, sem umboðsmaður konungsjarða höfðaði gegn Dómhildi Jónsdóttur, ekkju Jóns Bjarnasonar bónda í Vilborgarkoti, vegna gjalda sem hann taldi að henni bæri að greiða býlinu Hólmi. Nánar er fjallað um þetta mál í kaflanum um Vilborgarkot.

Vilborgarkot var aftur undirrót deilu- og dómsmáls í upphafi 9. áratugs 19. aldar. Deila þessi var að mörgu leyti svipuð þeirri sem hafði risið upp um áratug fyrr. Nú sem þá snerist hún um hvort eigandi jarðarinnar skuldaði býlinu Hólmi landskuld. Fjallað er nánar um málið í kaflanum um Vilborgarkot.

Þann 3. júní 1881 tilkynntu bændur á Elliðavatni, Hólmi, Setbergi, Vatnsenda og tveimur öðrum jörðum[247] um bann við fuglaveiði á löndum þeirra.[248]

Aukaréttur Gullbringu og Kjósarsýslu var settur að Elliðavatni þann 10. október 1884. Kristján Jónsson sýslumaður og útnefndir áreiðarmenn riðu á þann hluta Vilborgarkots sem áður hafði verið notaður frá Hólmi og áttu að kveða upp um mörk hans, stærð og gæði. Viðstaddir voru þeir Grímur Ólafsson ábúandi þjóðjarðarinnar Hólms og Sæmundur Sæmundsson umboðsmaður þeirra sem taldir voru umráðamenn Vilborgarkots. Umrætt land sem notað var frá Hólmi fyrir áreiðargerð Vilborgarkots 7. september 1863 takmarkaðist af eftirfarandi ummerkjum:

> ... ad vestan úr Hólmsá eptir Gjótulág nordur á Hofmannaflöt, þadan til nordausturs í Sólheimatjörn sudvestanverda; úr austurenda Sólheimatjarnar eptir lækjar-farveg, sem kallast Augnalækur, sudur í Gudduós; þá eptir Guddu-ós, þar til hann fellur í Hólmsá, og þá eptir Hólmsá frá Guddu-ós til vesturs ad Gjótulág ...[249]

Hólmur hafði frá ómunatíð yrkt og notað allt það land sem nýbýlinu Vilborgarkoti var mælt út 1863. Áreiðarmennir mældu ekki þessa landspildu en giskuðu á að hún væri u.þ.b. 500 faðmar á breidd og 900-1000 faðmar á lengd. Hún var að mestu kjarngott og hagsælt beitiland, auk engjastykkis á mýri en heyfall af henni og valllendis slægjublettum landsins taldist að meðaltali um 60-80 hestar á ári.

---

[246]Skjal nr. 4 (48). Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 283.
[247]Urriðakoti og Vífilsstöðum.
[248]Skjal nr. 2 (134).
[249]Skjal nr. 2 (213) a-b.

Nothæfa mótekju og allgóða torfristu var einnig að finna í landinu og munu þessi hlunnindi hafa nægt þörfum Hólms fram til 1863. Að endingu lýstu áreiðarmennirnir því yfir að með öllu ókunnugt væri að nokkuð af landspildunni hafi verið notað frá Elliðakoti og ef svo væri þá ekki nema að takmörkuðu leyti til beitar.

Því næst tók sýslumaðurinn skýrslu af Grími Ólafssyni sem hafði búið í Hólmi í 21 ½ ár. Hann sagðist aldrei hafa heyrt annað en að Hólmur hafi haft hagbeit, slægjur, mótak og torfristu í umræddri landspildu frá ómunatíð og fram til útmælingar Vilborgarkots 1863. Án þessara hlunninda væri Hólmur nefnilega mjög lítils virði enda alveg engja-, mótaks- og torfskurðarlaus. Með ótakmörkuðum afnotum Vilborgarkots eins og verið hafði fram til 1863 væri jörðin hins vegar allviðunanleg. Guðmundur Einarsson hreppstjóri sem hafði búið í Miðdal, næsta bæ við Vilborgarkot og Hólm, í 29 ár staðfesti orð Gríms í skýrslu sinni. Hann sagði að frá ómunatíð fram til útmælingarinnar 1863 hafi landið verið notað af Hólmsábúendum m.a. til beitar, slægna, mótekju og torfristu enda væri jörðin engja- og hlunnindalaus. Undir þetta tóku þeir Halldór Jónsson og Ólafur Ólafsson sem báðir voru 43 ára og höfðu búið alla sína ævi í nágrenni við Hólm og Vilborgarkot.

Í lokin, áður en rétti var slitið, vildi Sæmundur Sæmundsson að bókað yrði að þó telja mætti víst að fyrir 1863 hafi Vilborgarkotsland verið notað af Hólmsábúendum til allra leiguliðaafnota um mjög langan tíma þá sannaði það ekki að landið hafi tilheyrt Hólmi sem hluti af þeirri jörð.[250]

Þann 14. október 1902 var tekið fyrir í merkjadómi Gullbringu- og Kjósarsýslu landamerkjamál Guðmundar Magnússonar í Elliðakoti gegn umboðsmanni þjóðjarðarinnar Hólms í Seltjarnarneshreppi. Guðmundur hafði krafist þess að sér sem eiganda Vilborgarkots yrði dæmt umrætt þrætuland sem var:

> ... öll landspildan fyrir norðan ána Bugðu, frá grjótlagi við ána fyrir austan Hólm og þvert norður í Sólheimatjörn, en merkjum er þannig lýst fyrir Vilborgarkoti að vestan í útmælingargjörð frá 1863, alt vestur í Almannadal, þaðan beina stefnu í Mýrarskignir, úr Mýrarskignir beina stefnu í Stóraskignir og aptur þaðan bein lína í Sólheimatjörn, ...[251]

Guðmundur byggði kröfur sínar á þremur megin atriðum. Í fyrsta lagi á útmælingargerð Vilborgarkots frá 7. september 1863 þar sem fram kemur að nýbýlið Vilborgarkot sé mælt út úr hinu forna Vilborgarkotslandi. Í öðru lagi á Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns sem sýni hvernig afnotum frá Hólmi var háttað á eyðijörðinni. Í þriðja og síðasta lagi á kaup- og afsalsbréfi Vilborgarkots sem takmarki sig ekki við ofannefnda útmælingargerð heldur heimili honum jörðina með öllu sem henni fylgdi að réttu lagi. Guðmundur leit þannig á að er Vilborgarkot var mælt út úr eyðijörðinni Vilborgarkoti samkvæmt afsalsbréfi frá 17. nóvember 1889

[250]Skjal nr. 2 (213) a-b.
[251]Skjal nr. 2 (177). Sama texta er að finna í skjali nr. 2 (218).

hafi honum verið afhent allt það er jörðinni fylgdi með réttu. Því hefði hann ekki aðeins kröfu til þess lands sem útmælt var 1863 heldur alls þess lands sem jörðinni fylgdi að fornu en hann vísar til Jarðarbókarinnar til að sýna að Hólmur hafi enga sérstaka heimild haft á því landi.

Merkjadómurinn viðurkennir að afstaða þrætulandsins bendi heldur til þess að eðlilegra sé að ætla að það tilheyri Vilborgarkoti en það er fráskilið öðru Hólmslandi og liggur eins og þríhyrna á milli Vilborgarkots og Grafarlands. Þrátt fyrir það getur hann ekki fallist á ástæður Guðmundar. Jarðabókin sýni að hið forna Vilborgarkot hafi lengi legið í eyði og að landið eða í það minnsta nokkur hluti þess hafi verið notaður frá Hólmi á sama tíma. Einnig megi benda á Hæstaréttardóm frá 17. október 1887 sem segi að hið nýja Vilborgarkot sé að einhverju leyti mælt út úr Hólmslandi sem bendi til þess að einhver hluti eyðijarðarinnar hafi verið orðinn eign Hólms þegar 1863. Einnig telst það sannað að þrætulandið hafi í minnum núlifandi manna verið í stöðugri notkun sem eignarland frá Hólmi. Þó svo að þrætulandið hafi einnig verið notað af Vilborgarkoti til beitar þá nægi það ekki til þess að byggja á nokkurn eignarrétt yfir landinu.

Að áliti merkjadóms telst sannað að eyðijörðin Vilborgarkot eða einhver hluti hennar hafi frá ómunatíð verið notuð sem eignarland frá Hólmi en sækjandi hafi ekki sýnt neina sérstaka heimild til umrædds þrætulands. Ekki sé hægt að byggja á afsalsbréfinu sem fellur saman við útmælingargerðina frá 7. september 1863 og vegna heimildarleysis hafnar dómurinn því að leggja umrætt þrætuland undir Vilborgarkot.[252]

Þjóðjörðin Hólmur fær eftirfarandi umsögn í fasteignamatinu 1916-1918:

> Land mikið og gott, hagsamt, skjólótt, kvistlendi + hrís á nokkru (Hólmsheiði ekki hér með talin, sjá Mosf.sv.). Kostir: ... (nú leigð fyrir slægjur frá Elliðav., Rauðh.). ... Ath. Beitarland, nefnt Hólmsheiði, er liggur í Mosfellsveit (norðan Bugðu) en fylgir nú Hólmi, er metið sérstaklega ... [253]

Í sömu heimild segir um Hólmsheiði:

> Beitarland, sunnan við Reynisvatnsland (og talið af því tekið), milli Geithals og Grafarholtslanda (norðan við ána Bugðu), fylgir nú þjóðjörðinni Hólmi í Seltjarnarnesshreppi og notað þaðan til beitar; má stundum slá vellisbletti í því. Fremur hagsælt og allgott sauðland. Með því áin, Bugða, er talin skilja sveitirnar, telzt land þetta í Mosfellssveit.[254]

Þann 26. ágúst 1932 höfðaði hreppsnefnd Seltjarnarness mál gegn hreppsnefnd Mosfellshrepps til þess að fá það staðfest að nýbýlið Gunnarshólmi tilheyrði fyrrnefndum hreppi. Rök stefnandans voru á þá leið að land Gunnarshólma hefði upprunalega tilheyrt þjóðjörðinni Hólmi í Seltjarnarneshreppi og væri þ.a.l. hluti

[252]Skjal nr. 2 (177).
[253]Skjal nr. 2 (109) a-b.

hreppsins. Hann byggði þessa staðhæfingu sína á vitnisburði nokkurra aðila sem sögðu að áin fyrir norðan Gunnarshólma, Hólmsá, réði merkjum Seltjarnarneshrepps og Mosfellshrepps. Vitnin könnuðust einnig við eignarhald jarðarinnar Hólms á Gunnarshólma. Stefnandinn studdist líka við prentaðar heimildir um að mörkin milli Gullbringu- og Kjósarsýslu lægju um Elliðaárnar.[255]

Hinn stefndi hélt því aftur á móti fram að Gunnarshólmi lægi í Mosfellshreppi. Hann rökstuddi mál sitt m.a. með því að vísa í landamerkjabréf jarðarinnar Elliðakots, sem lá í fyrrnefndum hreppi, frá 29. júní 1883, en þar kom fram að syðsta kvíslin af Fossvallaánum niður hjá Lækjarbotnum réði merkjum milli Elliðakots annars vegar og Lækjarbotna og Hólms hins vegar. Þar sem land Gunnarshólma lá, samkvæmt hinum stefnda, fyrir norðan syðstu kvíslina sýndi þetta landmerkjabréf að viðkomandi landsvæði væri í landi Elliðakots. Þetta þýddi að Gunnarshólmi tilheyrði Mosfellshreppi því hreppamörk og landamörk ættu að fara saman. Síðastnefnda atriðinu mótmælti stefnandinn, þ.e. að ekki væri gefið að landamerki og hreppamörk væru hin sömu.

Niðurstaða dómsins var sú að nýbýlið Gunnarshólmi teldist tilheyra Seltjarnarneshreppi. Í dómsorði kom fram að dómendur tóku undir röksemdafærslu stefnenda og að þeir teldu það engu skipta þótt eigandi Elliðakots hefði reynst endanlegur eigandi þrætusvæðisins.

Mosfellshreppur áfrýjaði niðurstöðunni til Hæstaréttar sem kvað upp dóm sinn þann 30. október 1935. Í dómnum kom fram að óumdeilanlegt væri að þegar landamerkjaskrá hefði verið útbúin fyrir jörðina Elliðakot þann 29. júní 1883 hefði hún átt svokallaðan Gunnarshólma. Það væri hins vegar vafamál hvort Elliðakot hefði ætíð átt þetta landsvæði. Niðurstaða dómsins, sem byggð var á vitnaleiðslum og Hæstaréttardómi frá 17. október 1887 varðandi Vilborgarkot, var sú að svo væri ekki, heldur hefði téð landsvæði upphaflega verið hluti af landi Hólms í Seltjarnarneshreppi. Hæstiréttur staðfesti því dóm undirréttar.[256]

5.13. Lækjarbotnar

Þann 22. júlí 1865 fór fram útmæling á jörðinni Lækjarbotnum að ósk Þorsteins Þorsteinssonar sem hugðist reisa þar nýbýli. Í skýrslu sem samin var um áreiðargerðina kemur fram að þeir sem framkvæmdu hana töldu að landamerki jarðarinnar ættu að vera eftirfarandi:

---

[254]Skjal nr. 2 (109) a-b.

[255]Hér er um að ræða úrskurð Clausens sýslumanns frá 4. desember 1866 varðandi það að Lækjarbotnar væru ekki útmældir úr Helliskotslandi, sóknarlýsingu Mosfellssóknar eftir Stefán Þorvaldsson, landfræðisögu P.E.K. Kålund frá 1877, sýslulýsingu Gullbringu- og Kjósarsýslu eftir Th. Jónasson frá 31. desember 1852 og álitsgerð Guðbrands Jónssonar. Rétt er að geta þess að í sóknarlýsingu Stefáns Þorvaldssonar stendur að áin Bugða sé takmörk prestakallsins og í lýsingu Th. Jónassonar segir að Elliðaárnar aðskilji Gullbringusýslu frá helstu byggðarlögum Kjósarsýslu.

[256]Hrd. 1935: 483. Gunnarshólmi

> ... að norðaustanverðu: syðsta kvíslin af Fossvallaám frá Lækjarmóti sem rennur frá bænum, uppað þúfu, sem stendur í Holtstanga fyrir neðan Neðri – Vötn, þaðan til útsuðurs í Mógrýtisklett, með rauf í [rauf, yfirstrikað], er snýr í suður, svo sömu stefnu eptir langri brekku alla leið að Sandfellshnúk, sem það nær lengst til norðurs. Þaðan til norðvesturs í suðvesturhorn á Selfjalli, þaðan ræður austurhlíð brunahraunsins fyrir norðan Selfjallið, niður fyrir bæ, að læknum, og eptir honum norður í á.[257]

Þrír aðilar tjáðu sig um áreiðargerðina. Fyrstur tók til máls assessor [Benedikt] Sveinsson. Í máli hans kom fram að hann sem eigandi Elliðavatns og umboðsmaður jarðarinnar Helliskots áskildi sér rétt til þess að tjá sig síðar um útmælinguna og hver ætti það land sem mælt hefði verið. Næst tók Jón Halldórsson, ábúandi á Helliskoti, til máls. Hann gat þess að Helliskot hefði ávallt notað þetta svæði og að hann teldi það tilheyra Helliskoti þó hann gæti ekki sannað það. Síðast talaði Halldór K. Friðriksson og mælti hann fyrir hönd Þorsteins Þorsteinssonar. Hann mótmælti bæði kröfu assessorsins og eignarkröfu Jóns Halldórssonar:

> ... til lands þessa, með því [það sje alkunnugt, yfirstrikað] hann viti ekki betur en að það sje alkunnugt að hið útmælda land sje kallað afrjettarland, og hvað Seltjarnarneshreppur og Rvík hafi að minnsta kosti að sínum hluta orðið að greiða til vegabóta yfir þetta svæði ...

Í lok skýrslunnar kemur fram að ákveðið var að ekki væri hægt að líta á áreiðargerðina sem endanlegan dóm í málinu því að þó:

> ... eigandinn eða ábúandinn á Helliskoti, ekki gæti sannað sinn órjúfanlega eignarrjett að hinu útmælda svæði, þá urðu þó hinir tilkvöddu skoðunarmenn að álíta það samrýmilegt, að dýrleiki Helliskots eftir hinu nýja jarðamati hefði verið ákveðinn eptir að minnsta kosti nokkru af landi því, er útmælt var í dag, hvernig svo sem ... skoðað væri eptir hinu forna jarðamati.[258]

Málinu var því frestað.

Skjöl málsins, þar með talin beiðni Þorsteins um útmælingu hafa ekki fundist, nema bréf sýslumanns til stiftamtmanns, þar sem útmælingargerðin er framsend. Afrit nokkurra bréfa stiftamtmannsins til sýslumanns eru varðveitt í bréfabók stiftamtmanns. Í bréfi 18. júlí 1866 er sýslumanni boðið að taka málið fyrir að nýju, en Þorsteinn Þorsteinsson hafði farið fram á að málið yrði útkljáð þannig:

> ... ad, þér herra Sýslumadur, med hinum útnefndu áreidarmönnum leggid úrskurd á þad, hvort land þad sem áreidargjördin hefir tiltekid, sé almenníngur, eda hvert þad beri ad álíta sem part úr Helliskotslandi.
> Þar sem nú úrlausn spursmálsins um, hvert Þorsteinn Þorsteinsson geti fengid nýbyggjara réttindi til hins útvísada lands, hlytur eptir tilsk. 15. ap. 1776 ad vera komin undir því, hvert landid álítst ad vera afréttarland, eda ekki, þá skal

[257]Skjal nr. 2 (146).
[258]Skjal nr. 2 (146).

> eg jafnframt og eg sendi ydur hérmed bréf eins af áreidarmönnunum til ydar, dagsett 27. Júli f.á., mér til handa komid frá ydur ásamt areidargjördinni af 22. s.m. bidja ydur ad taka málefni þetta fyrir ad nýu med áreidarmönnunum og uppkveda úrskurd um þad til þíngbókarinnar, hvert landid skuli álítast vera innifalid í skuldsetníngu Helliskots og þannig tilheyra þessari jördu, ellegar sérstædt almenníngsland, sem ekki geti nýst nokkurrar jardar núverandi dýrleika, þó nýbýli yrdi.[259]

Þann 4. desember 1866 var deilan um eignarhald á Lækjarbotnalandi, sem kviknað hafði er gerð var útmæling á jörðinni þann 22. júlí 1865, tekin fyrir á sýsluskrifstofunni í Hafnarfirði. Eftir að málið hafði verið reifað nokkra stund var kveðinn upp sá úrskurður að Lækjarbotnar ættu að teljast nýbýli en ekki sem afbýli frá Helliskoti. Rökin fyrir þessum úrskurði voru þrenns konar. Í fyrsta lagi þótti sýnt að Lækjarbotnaland væri ekki innifalið í þeim dýrleika sem Helliskot hafði eftir gömlu mati. Í öðru lagi þóttu eigendur Helliskots ekki hafa sýnt fram á eignarrétt sinn yfir landi Lækjarbotna með skýrum hætti. Síðasta ástæðan var sú að býlin voru í sitt hvorri sýslunni.[260]

Þann 11. febrúar 1868 var gefið út svohljóðandi nýbýlisbréf fyrir jörðina Lækjarbotna:

> Að norðaustanverðu [fyrsta, yfirstrikað] syðsta kvíslin af Fossvallaám frá Lækjarmóti, sem rennur frá bænum, upp að þúfu, sem stendur í Holtstanga fyrir neðan Neðrivötn, þaðan til útsuðurs í mógrýtisklett, með rauf í, er snýr í suður, svo sömu stefnu eptir langri brekku alla leið að Sandfellshnjúk, sem það nær langt til norðurs. Þaðan til norðvesturs í suðvesturhorn á Selfjalli; þaðan ræður austurhlið brunahraunsins fyrir norðan Selfjallið niður fyrir bæ, að læknum og eptir honum norður [niður, yfirstrikað] í á, hvert land hefur verið álitið 6 hndr. að dýrleika – sje nýbýlisland, veitist honum hjermeð nýbyggjararéttur samkvæmt tjeðri tilsk.[tilskipun frá 15. apríl 1776] §6 með þeim undanþágum, sem § 11 og 9 heimila slíkum nýbýlingum, þó að óskertum betra rjetti sjerhvers þriðja manni, ef sannaður verður.[261]

Þann 3. júní 1882 á manntalsþingi Seltjarnarneshrepps að Mýrarhúsum var þinglesin samningur frá 19. júlí 1877 um sölu Elliðarvatns og veiði í Elliðaánum. Skjal um nýbýlisrétt Þorsteins Þorsteinssonar á Lækjarbotnum frá 11. febrúar 1868 fylgdi samningnum.[262]

Um Botna eða Lækjarbotna segir í fasteignamatinu 1916-1918 að jörðin sé nýbýli sem byggt hafi verið úr „afrétti“ Seltjarnarnessveitar eftir 1860. Engin

[259]Skjal nr. 2(238).
[260]Skjal nr. 2 (150).
[261]Skjal nr. 2 (8).
[262]Skjal nr. 2 (212) a-b.

landamerkjalýsing finnst þó hana sé líklega að finna í nýbýlisbréfi. Landið sjálft er sagt kjarngott, oft hagsælt, skjólótt og allvítt.[263]

Eigandi Lögbergs/Lækjarbotna seldi Sigurjóni Ólafssyni, Geirlandi í Seltjarnarneshreppi, hluta úr svonefndri Miðmundamýri, 24. apríl 1935.[264] Miðmundamýri var hluti Elliðakotslands en seld undan því m.m. 14. mars 1911.[265]

Seltjarnarneshreppur eignaðist Lækjarbotna með afsali 8. október 1947.[266]

Þann 10. desember 1948 var Seltjarnarneshreppi skipt í tvennt skv. bréfi félagsmálaráðuneytisins. Komu Lækjarbotnar í hlut Kópavogshrepps og voru landamerki Gunnarshólma, Geirlands og Lækjarbotna í norður- og austurmörkum.[267]

Kópavogskaupstaður hefur leigt ýmsum aðilum land í Lækjarbotnalandi ofanverðu. Svonefnt Fossvallatún var leigt Gesti Gunnlaugssyni 15. júní 1964[268] og önnur spilda, Hólstún, var leigð Sauðfjáreigendafélagi Kópavogs þann 19. júní 1970,[269] sem fór fram á heimild til endurbyggingar fjárréttar við Lögberg [Lækjarbotna] 13. júlí 1973 og að bæjarsjóður tæki þátt í byggingarkostnaði.[270] Sama félag [væntanlega Fjáreigendafélag Kópavogs] fékk Hólstún leigt aftur þann 15. apríl 1980.[271] Sama dag, þ.e. 15. apríl 1980, fékk félagið aðra landspildu[272] leigða og einnig Fossvallatún;[273] annar samningur um Fossvallatún frá 12. júní 1998 hefur einnig verið lagður fram.[274]

Reykjavíkurborg og Kópavogskaupstaður komu sér saman um breytingar á lögsögumörkum og makaskipti á landspildum 28. nóvember 1994. Fékk Reykjavíkurborg í sinn hlut spildu úr Vatnsendalandi. Um þau mörk er fjallað í 2. grein samningsins:

> Á norðvestanverðu Sandfelli hefur verið steyptur koparbolti niður í klöpp. Punktur þessi er merktur 501 á meðfylgjandi uppdrætti gerðum af verkfræðistofunni Forverk í Reykjavík, dags. 29. ágúst 1994. Aðilar samnings þessa eru fyrir sitt leyti sammála um að mörk heimalands Lækjarbotna og afréttar skuli vera úr þessum punkti í mógrýtisklett með rauf, (hnit: X= 7137,5 Y= 8736,3), merktan 5353, á uppdrætti fylgjandi ritinu „Lækjarbotnar í Kópavogi“ gerðu af Gunnlaugi Péturssyni og verkfræðistofunni Forverk sf í apríl 1987, og þaðan bein stefna um þúfu á Holtstanga að Fossvallaá.

[263]Skjal nr. 2 (109) a-b.
[264]Skjal nr. 4 (112).
[265]Skjal nr. 13 (2).
[266]Skjal nr. 24 (2).
[267]Skjal nr. 24 (7).
[268]Skjal nr. 24 (37).
[269]Skjal nr. 24 (39).
[270]Skjal nr. 24 (19).
[271]Skjal nr. 24 (38).
[272]Skjal nr. 24 (20).
[273]Skjal nr. 24 (36).
[274]Skjal nr. 24 (21).

> Lögsögumörk Reykjavíkurborgar og Kópavogskaupstaðar við Lækjarbotna og nágrenni, frá Sandfelli að Hólmsá, skulu vera þessi, sbr meðfylgjandi uppdrátt dags. 29. ágúst 1994, sjá lið 7.2.
>
> Úr fyrrgreindum punkti merktum 501 beina línu til norðvesturs í hornstaur á Heiðmerkurgirðingu við Stóra Markhól merktan 502 á meðfylgjandi kortum. Þaðan til norðausturs eftir Heiðmerkurgirðingu um tvo brotpunkta merkta 503 og 504 í markapunkt í framlengdri línu Heiðmerkurgirðingar merktan 505, ...[275]

Árið 2004, 8. september, var tekin vitnaskýrsla af Axel Þóri Geststssyni um landamerki Lækjarbotna og Vatnsenda en hann var starfsmaður eða aðstoðarmaður föður síns, sem hafði aðstöðu fyrir fjárbúskap á Vatnsenda 1941-1948 og Lækjarbotnum 1948-1968. Landamerkjunum Lækjarbotna lýsti Axel þannig og breytingum á landi:

> Landamerki eignarlands Lækjarbotna lágu úr þúfu á Mosum í klofinn mógrýtisklett efst í Lakheiði og þaðan suður í Sandfellsgil. Frammi liggur ljósmynd, merkt fylgiskjal 1, sem Axel kveður sýna mógrýtisklettinn og Sandfellsgil og merkir með X inn á myndina gilið í Sandfelli sem miðað var við. Jafnframt liggur frammi fylgiskjal merkt nr. 2, mynd af Axel hjá nefndum mógrýtiskletti. Axel segir að öll kennileitin hafi verið greinileg og ávallt hafi verið unnt að sjá hvert landamerki frá því næsta.
> Varðandi þúfu þessa á svonefndum Mosum telur Axel að hún hafi líklega farið undir núverandi vegarstæði þar sem hún sé ekki lengur sjáanleg. Axel er sýnt kort frá 1891, merkt fylgiskjal nr. 3. Axel segir að farvegir Suðurár og Norðurár hafi breyst verulega frá þeim tíma sem kortið er gert. Uppi við Vatnsás við Fóelluvötn var sandrif, sem fjarlægt var af hernum á stríðsárunum og leiddi það til þess að vatni var einungis veitt í Norðurána úr Fóelluvötnnum og í kjölfarið þornaði Suðuráin upp. Þetta leiddi jafnfram<t> til þess að vatn minnkaði verulega við Sandskeið, en rifið hafði haldið vatni að Sandskeiði.
> Við lagningu nýs vegar yfir Mosana var ánni veitt meðfram norðurhluta Fossvalla og niður í Nátthagavatn. Áin hafi verið nefnd Fossvallaá fyrir neðan Vatnaásinn.
> Axel segir að nefnd Lækjarbotnaþúfa hafi legið í beinni línu í norðurátt frá mógrýtisklettinum og í átt að beygju á Norðuránni.
>
> Axel segir síðan að landamerki Lækjarbotna hafi síðan fylgt farvegi Fossvallár frá Lækjarbotnaþúfu að ármótum Lyklafellsár og Fossvallár. Þaðan hafi mörkin fylgt Lyklafellsá í Nátthagavatn.[276]

Axel staðfesti vitnaskýrslu sína fyrir dómi 19. október 2004 þar sem mættu fulltrúar Kópavogskaupstaðar, eigenda Vatnsenda og Seltjarnarneskaupstaðar. Var

[275]Skjal nr. 24 (2).
[276]Skjöl nr. 20 (41) og 24 (16).

Axel spurður af þeim ýmissa spurninga varðandi landamerkin. Sagði hann Sandfellsgilið vera í Sandfellinu norðanverðu. Einnig svaraði hann því játandi að bein lína væri milli Sandfellsgils, Tvísteina [það nafn virðist haft um klofna mógrýtisklettinn efst í Lakheiðinni] og þúfunnar á Mosunum. Einnig lýsti hann nánar breytingum sem orðið hefðu á svæðinu af manna völdum.[277] Í kafla 5.10. um Vatnsenda er einnig fjallað um vitnisburði Axels.

5.14. Vilborgarkot

Sá hluti Jarðabókar Árna Magnússonar og Páls Vídalíns sem fjallar um Mosfellssveit var saminn árið 1704. Þar stendur um jörðina Vilborgarkot:

> Forn eyðijörð, og hefur í eyði legið fram yfir allra þeirra manna minni, sem nú eru á lífi, og hefur land þessarar eyðijarðar brúkað verið til beitar eftir leyfi Bessastaðamanna bæði frá Hólmi, sem liggur í Gullbringusýslu, og líka frá Hellirskoti, sem í þessari sýslu liggur og er næsti bær við þessa eyðijörð. Líka hafa þar stundum ábúendur á Hólmi heyskap haft og torfskurð, en Hellirskots ábúendur hafa þar fyrir fáum árum eftir orðlofi Bessastaðamanna uppbyggt fjárhús. Nú á næst umliðnum vetri kom til greina, hvort brúkun þessa eyðikots skyldi að meiri rjetti Hólms eður Hellirskots ábúendum tilheyra mega, og varð sú endíng þess eftir elstu og bestu manna undirrjetting, þeirra er hjer í nálægð voru og til vissu að Vilborgarkot heyri til þessari sveit en ekki Seltjarnarnesshrepp, og kynni því ekki Hólmi að fylgja so sem eignarland þeirrar jarðar.[278]

Þann 21. júlí 1863, í kjölfar þess að Jón Bjarnason lýsti yfir áhuga sínum á að byggja upp jörðina, var byrjað á að mæla út landamerki Vilborgarkots til þess að upplýsa um takmörk milli Vilborgarkotslands og aðliggjandi jarða, þ.e. Hólms, Helliskots (Elliðakots) og Miðdals. Í skjali sem útbúið var vegna þeirrrar framkvæmdar kemur eftirfarandi fram:

> Efter Tilsigelse var mödt ved Forretningen Eierne af Middal og Helliskot Gudmundur og Jon. Ligeledes var tilstede landsetin a Holmi og hreppst. Einar á Gröf. Efter at have beseet Jorderne (?) udklærede Mændene, at Ingen af dem ammodede eller vidste hvad Land i sin Tid havde hört til Vilborgarkot, da dette ikke i umindelige Tider [síðasta orðið yfirstrikað] havde været byggt neinn. Der med var det dem bekjendt at saakaldet Vilborgarkotsland i umindelig Tid har været benyttet fra Holmi og Helliskot baade som Slælandi og som Torveskær og [Motak yfirstrikað] i særdeleshed fra Holmi, men hvorvidt der maatte vær tilstrækkelig Slægelandi og Motak i Holmi naar dette blev lagt ud til selv stændig Eiendom kunne de ikke sige bestemt dog

[277] Skjal nr. 24(17)
[278] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 287.

> maat<t>e [??] de formene at Slægelandet til Holmi vilde blive i hoi Grad forringet.
>
> At der ved den nye Jordbonitering og Ansættelse til Dyrhed af Holmi var taget Hensyn til Vilborgarkots Landet troede de dog ikke (?). I övrigt findes aldeles ingen Landemerker mellem Holmi og Vilborgarkot imod Vest (?), hvorimod Holmi á dannede Grændsen paa den anden Side, liegsom der ogsaa vare Lande mærker mellem Vilborgarkot, Helliskot og Middal. Da maat<t>e endvidere formene at Landskylden fra Vilborgarkot var kommet til Helliskot, idet at denne var 3 Vættir cf. 10 hndr. epter gamli mat, men hvorvidt der nogen Tid havde været 5 Qvilder paa Holmi vidste de ikke. Selvfolgelig maatte de ansee det for at forringe Holmi om der blev udlagt Jord til Vilborgarkot.
>
> Da ingen videre Oplysinger var et erholde blev Forretningen sluttet.[279]

Amtmaður fyrirskipaði sýslumanni að gera aðra áreið á landið því að Jón Bjarnason væri farinn að yrkja það og byggja þar bæ. Hann taldi augljóst að skilgreina bæri Vilborgarkot sem afbýli en ekki nýbýli en eftir tilskipun frá 15. apríl 1776 yrði slík áreið að fara fram svo að hægt væri að ákveða afgjaldið og það land sem með ætti að fylgja. Sýslumaður kvaddi því fjóra menn til áreiðar og til útmælingar lands handa Jóni en auk hans mætti m.a. eigandi Helliskots. Áreiðin fór fram þann 7. september 1863. Matsmennirnir úthlutuðu Jóni land með ummerkjum og mátu það til átta hundraða sem skiptist jafnt úr landi Hólms og Helliskots (Elliðakots) og var landskuldin ákvörðuð tvær vættir sem einnig skiptist til helminga milli sömu jarða. Hluti áreiðargerðarinnar fer hér á eftir.

[Áreiðarlýsingin er í tveimur gerðum: 1) úr aukadómsmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu 1862–1866 (Gull. og Kjós. V. 11) og 2) úr málsskjölum Landsyfirréttar 1873 (Skjalasafn Landsyfirréttar askja nr. 95) (sbr. skilabréf frá Þjóðskjalasafni Íslands, dags. 2. febrúar 2004). Hér er farið eftir textanum í aukadómsmálabókinni]:

> Fyrir Austan frá Hórnið í ána þar sem ósin fellur í ána og þar sem ósin tilvísar uppí grasþúfu í útnorður frá Helliskoti, frá þeirri þúfu með Miðdalsmörkum í Sólheimatjörn, þaðan frá vestri endi [enda] af Sólheimatjörn, og þvert suður í grjótlág við ána fyrir austan Hólm, og þaðan fram með áni, fyrir norðan, eptir Dugós.[280]
>
> ...

Eigandi Helliskots bað bókað, að þareð hann að sínu leyti hefði gefið Jóni leyfi til að byggja Vilborgarkotsland, gæti hann ekki álitið kotið eins og nýbýli en

[279]Skjal nr. 2 (143) a-b.
[280]Texta sem er samhljóða þessum í öllum aðalatriðum er að finna í jarðaskjölum Gullbringu- og Kjósarsýslu. Í skýringu við þann texta kemur fram að Dugós sé afbökun úr örnefninu Gudduós. Skjal nr. 2 (102).

heldur eins og afbýli frá Helliskoti, og áskildi hann sig rjett til að koma sig saman um byggingarskilmála við Jón.

Sem umboðsmaður kongsjarðannna í Gullbringu sýslu áskildi Sýslumaðurinn sig rjett til að gefa út byggingarbréf á þeim parti jarðarinnar sem gengur frá Hólmslandi eins og umboðsmaðurinn áskildi landsetunum í Hólmi rjett til 50 hesta af mó og 100 af torfristu í Vilborgarkotslandið.

Jón Bjarnason bað bókað, að hann samkvæmt tilsk. 15 Apr 1776 ætti að álíta, að hann hefði rjett til að heimta landið útmælt með nýbílisrjett eins og hann mótmælti að landsetinn í Hólmi fékk leyfi til að taka torfristu í Vilborgarkotslandið.[281]

Næst barst málið inn á borð dómsmálastjórnarherrans en amtmaður skýrði frá því að Jón hefði krafist að landið yrði útlagt sér sem nýbýli til óðals og eignar. Dómsmálaráðherrann tók hins vegar undir álit amtmanns um að líta bæri á landið sem afbýli frá Hólmi og Helliskoti.[282] Jón lét það hins vegar sem vind um eyru þjóta og byggði sér bæ á landinu án þess að borga nokkuð eftir. Umboðsmaður konungsjarða fór loks í mál við Jón árið 1872 sem andaðist meðan á málinu stóð en því var haldið áfram gegn ekkju hans.

Þann 16. apríl 1873 var kveðinn upp dómur í máli sem sýslumaðurinn í Gullbringu- og Kjósarsýslu, H. Clausen, sem umboðsmaður konungsjarða höfðaði gegn Dómhildi Jónsdóttur, ekkju Jóns Bjarnasonar bónda í Vilborgarkoti, vegna gjalda sem hann taldi að henni bæri að greiða býlinu Hólmi. Sýslumaðurinn byggði kröfu sína á því að í kjölfar útmælingar á Vilborgarkotslandi, sem fram fór í september árið 1863 vegna þess að Jón Bjarnason hugðist reisa þar býli, hefðu yfirvöld komist að því að Vilborgarkotsjörðin teldist afbýli frá jörðunum Helliskoti og Hólmi og því bæri eiganda jarðarinnar að gjalda þeim ákveðna landskuld árlega.

Þessar greiðslur höfðu, líkt og þegar hefur verið minnst á, aldrei verið inntar af hendi.

Þessum málatilbúnaði var mótmælt af hálfu hins stefnda. Að hans sögn hafði Vilborgarkot verið jörð út af fyrir sig til forna sem síðan hefði lagst í eyði. Hún hefði síðan fallið undir Helliskot. Hólmur ætti því engar kröfur á hendur henni. Jafnframt krafðist verjandinn þess að Vilborgarkot yrði viðurkennt sem nýbýlisland. Niðurstaða dómsins var sú að Dómhildi bæri að greiða landskuldina til Hólms. Dómurinn vísaði kröfu hins stefnda um nýbýlisrétt Vilborgarkots frá. Í dómnum kom einnig fram að Vilborgarkot væri gömul eyðijörð.[283]

Dómhildur skaut þessum dómi til yfirdóms og var mál hennar gegn umboðsmanninum tekið fyrir 21. júlí 1873. Það sem dómurinn tók sér fyrir hendur að rannsaka var hvort Dómhildi bæri að greiða umrædda landskuld eða ekki. Til þess að

[281]Skjal nr. 2 (55) og skjal nr. 2 (97).
[282]Bréf dómsmálaráðuneytisins til stiftamtmanns frá 1. júlí 1864 er að finna í *Lovsamling for Island.* 19. b. Oddgeir Stephensen gaf út. Kaupmannahöfn 1885, s. 90-92.
[283]Skjal nr. 2 (157).

hægt væri að krefjast slíkrar greiðslu yrði að sanna að hluti af því landsvæði sem bónda hennar var útvísað hafi verið konungseign en það hefði ekki verið gert.

Dómurinn taldi að slík sönnun fælist ekki í ofannefndum amtsbréfum og þó að Vilborgarkot hafi verið notað að miklu leyti af Hólmi meðan jörðin var í eyði þá sannaði það ekki að nokkur hluti þess landsvæðis hafi legið undir Hólm. Einnig sýni oftnefnd áreiðargerð að við síðasta jarðamat hafi ekki verið tekið tillit til afnota Hólms af landi Vilborgarkots. Þvert á móti virðist því sannað að Vilborgarkot hafi verið sérskilin jörð til forna og legið í eyði þangað til að Jón Bjarnason reisti þar bú og hóf að yrkja landið. Því virtist umboðssjóðurinn ekkert eignartilkall geta gert til jarðarinnar. Ekki væri heldur hægt að sjá að Jón hefði skuldbundið sig til þess að greiða umrætt gjald þótt undirdómarinn hafi litið svo á því að við útvísunargerðina tók Jón fram að ekki yrði litið á sig sem leiguliða heldur sem nýbýlisstofnanda samkvæmt tilskipun frá 15. apríl 1776. Reyndar virtist Jón ekki hafa fengið útvísun eftir nýbýlatilskipuninni en það veitti hinu opinbera ekki rétt til að krefjast gjaldsins. Því að á Íslandi teljist það land sem enginn er eigandi að ekki konungseign heldur almenningur sem lýtur ákveðnum reglum.

Dómurinn sýknaði Dómhildi fyrir kröfum umboðsmannsins en hún varð að greiða málskostnað í héraði eins og undirrétturinn hafði kveðið á um.[284]

Þorsteinn Jónsson veðsetti Vilborgarkot þann 6. júlí 1881. Veðskuldabréfið var lesið á manntalsþingi á Lágafelli þann 6. júní 1884. Skráningu veðsins fylgir eftirfarandi athugasemd:

> Hvorki veðseljandi né veðkaupandi hafa þinglesna eignarheimild fyrir hinni veðsettu eign.
>
> [Kristján Jónsson][285]

Vilborgarkot var aftur undirrót deilu- og dómsmáls í upphafi 9. áratugs 19. aldar. Deila þessi var að mörgu leyti svipuð þeirri sem hafði risið upp um áratug fyrr. Nú sem þá snerist hún um hvort eigandi jarðarinnar skuldaði býlinu Hólmi landskuld. Stefnandinn í málinu, sýslumaðurinn í Gullbringu- og Kjósarsýslu sem umboðsmaður þjóðjarða í sýslunum, taldi svo vera en hinn stefndi, Þorsteinn Jónsson í Vilborgarkoti, var því ósammála. Hann taldi að sýslumaðurinn yrði, ef hann vildi fá kröfu sína uppfyllta, að sanna eignarrétt landssjóðsins til nokkurs hluta úr jörðinni Vilborgarkoti og það hefði hann ekki gert. Vísaði hann í því tilefni til úrskurðar Landsyfirréttar frá 21. júlí 1873.

Dómurinn, sem kveðinn var upp 30. mars 1882, komst að þeirri niðurstöðu að Þorsteinn Jónsson væri sýkn af kröfum stefnandans. Í dómnum kom einnig fram þótt

[284] Lyfrd. eldri (1871-1874) XI: 229.
[285] Skjal nr. 2(246).

ábúendurnir á Hólmi hefðu, meðan Vilborgarkot var í eyði, notað landið til slægna og torfristu þá teldust þeir ekki hafa neinn eignarrétt fyrir landinu.[286]

Þessum dómi var áfrýjað til yfirréttar og málið tekið til dóms þann 29. október 1883. Meðal þess sem farið var fram á var að Þorsteinn léti af hendi, við umboðsmann þjóðjarða og undir hans umráð sem eign landsjóðs, þann hluta Vilborgarkots sem mældur var út úr landi Hólms 7. september 1863. Nú vildi áfrýjandi, eins og fram er komið, að umráðamaður Vilborgarkots léti af hendi hálft landið við umboðssjóð.

Í niðurstöðu dómsins var vakin athygli á því að Jón Bjarnason hefði ekki fengið samskonar útvísun á landinu og rætt er um í tilskipuninni frá 15. apríl 1776. Að sama skapi hafði ekkert komið fram sem sannaði eignarrétt Jóns eða eftirkomenda hans til Vilborgarkots eins og það var útmælt 7. september 1863. Hins vegar virðist í ofangreindum amtsbréfum að Vilborgarkot hafi verið eyðijörð fyrir 1863 með sérstakri landareign og í áreiðargerðinni 21. júlí 1863 kemur fram að til séu landamerki fyrir Vilborgarkoti gagnvart Helliskoti, Miðdal og að einhverju leyti gagnvart Hólmi. Dómurinn taldi sannað að nokkur hluti Vilborgarkotslands sem var útmælt 7. september 1863 hafi um langan tíma verið notaður frá Hólmi. Aftur á móti væri ósannað að þessi landshluti hafi verið notaður sem Hólmseign og eðlilegast virtist að ætla að hann hafi verið notaður þaðan sem almenningur því að Vilborgarkot lá í eyði. Ekkert hafði því komið fram sem sannaði að Hólmur ætti eignartilkall til nokkurs hluta þess lands sem Vilborgarkoti var útmælt 7. september 1863 og því síður hver eða hve mikill hluti landsins Hólmur hafi gert eignartilkall til. Enda hefði áfrýjandinn ekki tilgreint með landamerkjum í réttarkröfu sinni hvaða hluta núverandi Vilborgarkotslands hann krefðist heldur aðeins að landssjóður endurheimti þau fjögur hundruð úr landi Vilborgarkots sem mæld voru út úr landi Hólms 7. september 1863. Þó bæri að athuga að útmælingarmennirnir höfðu einungis umboð til þess að ákveða takmörk þess lands sem þeir mældu út handa Vilborgarkoti. Útmælingin sanni því ekki hvort nokkuð eða hve mikið land hafi verið mælt út úr Hólmslandi handa Vilborgarkoti. Dómurinn komst því að þeirri niðurstöðu að hinn áfrýjaði aukaréttardómur skyldi standa óraskaður.[287]

Umboðssjóður Kjósar- og Gullbringusýslu undi ekki ofangreindum úrskurði og fór með málið fyrir æðri dómstól. Þann 17. október 1887 tók Hæstiréttur fyrir mál umboðssjóðs gegn Sæmundi Sæmundssyni vegna Þorsteins Jónssonar umráðamanns Vilborgarkots. Hæstiréttur benti á að fullsannað þætti að Vilborgarkot hafi í ómunatíð verið óbyggt og í eyði og þar sem að ekkert hafi komið fram sem sýndi að jörðin hafi verið sjálfstæð bæri að álíta sem svo að land hennar hafi a.m.k. að nokkrum hluta tilheyrt Hólmi. Bent er á að hinn stefndi hafi, við áreiðar- og skoðunargerð sem fram fór eftir að hinn áfrýjaði dómur var kveðinn upp þann 29. október 1883, viðurkennt að land Vilborgarkots hafi um langan tíma fyrir 1863 verið notað af Hólmsábúanda til

[286]Skjal nr. 2 (159).

allra leiguliðaafnota. Talið var að amtmaður, sem átti að ákveða hvort útmæling landsins gæti farið eftir tilskipun um nýbýli frá 15. apríl 1776, hafi ekki litið á Vilborgarkot sem sjálfstæða jörð. Vísað er á bréf hans frá 10. ágúst 1863 því til merkis en þar segir hann að ekki geti verið um stofnun nýbýlis að ræða heldur einungis afbýlis frá Hólmi og Helliskoti.

Með útmælingargerð Vilborgarkots að skipan amtmanns sem gerð var 7. september 1863 og samþykkt af eiganda Helliskots og umboðsmanni konungsjarða fór fram löggild útvísun samkvæmt nýbýlatilskipuninni. Með henni var Jóni Bjarnasyni ekki útvísuð jörðin til eignar en ekkja hans og börn skyldu ganga fyrir viðl ábúð, auk þess sem hann og ekkja hans voru undanskilin greiðslu landskuldar og afgjalds í tuttugu ár. Fram kom að ábúandinn hefði neitað að greiða landskuld til landssjóðsins. Þrátt fyrir að skilyrði, eftir nýbýlatilskipuninni til þess að heimta afgjaldið, hafi verið fyrir hendi við upphaf málsins vantaði heimild til að álíta að neitunin gæti haft aðra afleiðingu en þá að afgjaldið hefði átt að innheimtast á löglegan hátt.

Þar sem ekki var farið fram á að skylda Þorstein Jónsson til þess að víkja af þeim býlisparti sem málið snerist um á þeim forsendum að hann væri ekki lengur í eignarhaldi nokkurra þeirra skyldmenna sem nýbýlatilskipunin tilgreinir þá sá Hæstiréttur sér ekki fært annað en að sýkna hann.[288]

Aukaréttur Gullbringu- og Kjósarsýslu var settur að Elliðavatni þann 10. október 1884. Kristján Jónsson sýslumaður og útnefndir áreiðarmenn riðu á þann hluta Vilborgarkots sem áður hafði verið notaður frá Hólmi og áttu að kveða upp um mörk hans, stærð og gæði. Nánar er greint frá þessu máli í kaflanum um Hólm hér að framan.[289]

Þann 14. október 1902 var tekið fyrir í merkjadómi Gullbringu- og Kjósarsýslu landamerkjamál Guðmundar Magnússonar í Elliðakoti gegn umboðsmanni þjóðjarðarinnar Hólms í Seltjarnarneshreppi. Guðmundur hafði krafist þess að sér sem eiganda Vilborgarkots yrði dæmt tiltekið þrætuland. Nánar er fjallað um þetta mál í kaflanum um Hólm hér að framan.[290]

Engin afsöl finnast fyrir Vilborgarkoti frá síðari hluta 19. aldar og fram á þá 20. Áður hefur verið nefnd veðsetning Þorsteins Jónssonar árið 1881.. Síðar hefur Guðmundur Magnússon í Elliðakoti eignast hana en ekki þinglýst afsali. Hins vegar eru til veðsetningar frá hans hendi. Þann 14. nóvember 1889 veðsetti Guðmundur t.d. jörðina. Í veðskuldabréfinu stendur eftirfarandi:

[287] Lyfrd. (1874) II: 255.
[288] Lyfrd. eldri (1874) III: 244.
[289] Skjal nr. 2 (213) a-b.
[290] Sjá skjal nr. 2 (177). Sama texta er að finna í skjali nr. 2 (218).

> Til tryggingar ... veðset ég ... Vilborgarkot ... eins og ég á hana samkvæmt kaupbrjefi dags. í dag. [291]

Í byrjun 20. aldar veðsetti Guðmundur Magnússon, bóndi á Geithálsi, jarðirnar Elliðakot og Vilborgarkot ásamt Geithálsi nokkrum sinnum t.d. þann 22. desember 1912 og 1. október 1915.[292]

Helgi Jónsson seldi Sigvalda Jónssyni húseignina Geitháls þann 10. maí 1928,[293] þ.á.m.:

> ...allar girðingar og mannvirki, sem þar eða í Vilborgarkotslandi eru ...

Um leið seldi Helgi Sigvalda:

> ...alt það sem talið hefir verið að fylgja Geithálsi að undanskilinni landspildu 100 x 150 metra, sem afsöluð er til Egils Jacobsen 27/10. 1921, og svonefndum Hólmum, sem eru sunnanmegin við Hólmsá, beggjamegin við þjóðveginn austur.

Helgi seldi Sigvalda með sama afsalsbréfi eyðijörðina Vilborgarkot. Samkvæmt því:

> ...ræður Hólmsá landamerkjum að sunnan, en í öðrum áttum takmarkast land þetta af landi næstliggjandi jarða.

Á afsalsbréfið hefur verið skrifuð eftirfarandi athugasemd:

> Eignarheimild seljanda ekki þinglesin.

Ekki verður séð af veðmálabókarregistrum, hvernig Helgi eignaðist jörðina.[294]

Árið 1932, nánar tiltekið þann 27. desember, var Vilborgarkot ásamt Geithálsi lagt út Sturlu Jónssyni, sem hafði orðið hæstbjóðandi í eignirnar á uppboði 16. desember þ.á. Þinglesinn eigandi var Sigvaldi Jónsson.[295]

Síðan hafa Geitháls og Vilborgarkot gengið að sölum og erfðum.[296]

Þann 11. júní 1940 sömdu umráðamenn Vilborgarkots eftirfarandi yfirlýsingu:

> Við undirskrifaðir Gunnar S. Sigurðssonar, Gunnarshólma sem leiguhafi að Vilborgarkotslandi í Mosfellssveit og ég Úlfar Bergsson eigandi Vilborgarkots í Mosfellssveit gjörum svofeldar breytingar á leigusamningi er getur um í leigusamningi upphaflega við Þóru Árnadóttur útg. 26/7 1935, að landamerki verði sem hér segir úr eystra horni á girðingu sem umlikur land frú Jakobssen og kallaður er Dalur í beina línu í miðja Sólheimatjörn.[297]

---

[291] Skjal nr. 2(247).
[292] Skjal nr. 2(248).
[293] Skjal nr. 2(249).
[294] Skjöl nr. 4 (79, 82 og 94).
[295] Skjal nr. 10 (2).
[296] Skjöl nr. 10 (3-8). Sbr. skjal nr. 10 (9).
[297] Skjal nr. 2 (13).

5.15. Geithals

Í byrjun 20. aldar veðsetti Guðmundur Magnússon, bóndi á Geithálsi, jarðirnar Elliðakot og Vilborgarkot ásamt Geithálsi, sem upphaflega virðist aðeins hafa verið húseign í landi Elliðakots samkvæmt fasteignamati 1916-1918, nokkrum sinnum. Nánar er sagt frá þessu í kafla 5.14. um Vilborgarkot.

Um nýbýlið Geithals sem byggt var úr landi Helliskots segir í fasteignamatinu 1916-1918:

> Lml. engin send né fundin.
> ... hið aflagða (Vilborgar- eða) Borgarkotstún nú aðeins vellisgrund. ...
> Útslægjur, Borgarkotsmýri ... (en auk þess notar ábú. nú ½ „Nátthaga“ frá Elliðakoti). ...
> Land er hagsælt sauðland nærri...[298]

Samkvæmt fasteignamatinu 1932 hefur Dalsland gengið undan jörðinni.[299]

Húseignin Geithals ásamt eyðijörðinni Vilborgarkoti var seld 10. maí 1928.[300] Árið 1932 var Vilborgarkot ásamt Geithálsi lagt út Sturlu Jónssyni, sem hafði orðið hæstbjóðandi í eignirnar á uppboði 16. desember þ.á.[301] Nánar er fjallað um þetta mál í kafla 5.14. um Vilborgarkot.

5.16. Geirland

Í lýsingu Miðmundamýrar í fasteignamatinu 1916-1918 segir að hún sé slægjublettur og beitarland sem selt var frá Elliðakoti 1914. Í athugasemd frá 1930 í sama fasteignamati segir að Geirland sé tekið af Miðmundamýri.[302]

Fram kemur í fasteignamatsyfirliti fyrir Mosfellshrepp frá 1930 að Geirland sé nýbýli úr Elliðakoti.[303]

Eigandi Lögbergs/Lækjarbotna seldi Sigurjóni Ólafssyni, Geirlandi í Seltjarnarneshreppi, hluta úr svonefndri Miðmundamýri, 24. apríl 1935.[304] Miðmundamýri var hluti Elliðakotslands en seld undan því m.m. 14. mars 1911.[305]

Þann 10. desember 1948 var Seltjarnarneshreppi skipt í tvennt skv. bréfi félagsmálaráðuneytisins. Komu Lækjarbotnar í hlut Kópavogshrepps og voru landamerki Gunnarshólma, Geirlands og Lækjarbotna í norður- og austurmörkum.[306]

Eigendur Geirlands og eigendur Miðmundarmýrar og Miðmundarhóla lýstu mörkum milli eignanna þannig 16. október 1987:

---

[298]Skjal nr. 2 (109) a-b.
[299]Skjal nr. 2 (118).
[300]Skjal nr. 2(249<).
[301]Skjal nr. 10 (2).
[302]Skjal nr. 2 (109) a-b.
[303]Skjal nr. 2 (140).
[304]Skjal nr. 4 (112).
[305]Skjal nr. 13 (2).
[306]Skjal nr. 24 (7).

> Girðing sú, sem nú er og verið hefur til fjölda ára á holti á austurmörkum Geirlands, ræður mörkum frá Elliðakotsá, þar sem holt þetta gengur lengst út í ána, eftir holtinu austanverðu, sjá línu merkta A á meðfylgjandi uppdrætti, að skurði sem er nyrst í Miðmundarmýri, merktur B á ofannefndu korti. Þaðan ræður sá skurður að gömlum skurði austan við og samhliða afleggjara frá Geirlandi merktur C á kortinu, og ræður hann merkjum að Suðurlandsvegi.
>
> Fylgdu öll gögn og gæði til lands og vatns þessu selda landi.[307]

Ljóst er að Geirland liggur utan kröfusvæðis en eigandi gerir kröfu til eignarréttar í „afrétti“ Seltjarnarness hins forna.[308] Í máli þessu eru lagðir fram fjallskilaseðlar Kópavogskaupstaðar haustin 1991, 1998, 2001 og 2002 þar sem fjallskil eru lögð á eiganda Geirlands.[309]

5.17. Elliðakot (Helliskot)

Þeir Páll Stígsson hirðstjóri og Gísli biskup Jónsson höfðu með sér jarðaskipti á Bessastöðum 27. september 1563. Meðal þeirra jarða sem hurfu undan Skálholtsstól og í konungseign við skiptin var Helliskot sem var átta hundruð að dýrleika.[310]

Helliskot var selt úr jarðasafni konungs þann 17. maí 1837.[311]

Staða grenjasvæðis í nágrenni Helliskots var inntak vitnisburðar sem fyrrverandi ábúandi býlisins gaf þann 21. júní 1838. Samkvæmt ábúandanum var grenjasvæðið á hrauntanganum fyrir sunnan Helliskots-bú austan Hólms-búfjárhaga. Grenjaplássið lá í „afrétti“ nálægt Helliskotsbúfjárhögum og höfðu íbúar Helliskots einna mest not af því landi. Að sögn ábúandans fyrrverandi skeyttu hreppstjórarnir í Seltjarnarness- og Mosfellssveitarhreppum ekki um grenjavinnslu þarna þó að landið væri í Gullbringu- og Kjósarsýslu. Þessi frásögn var staðfest af staðkunnugum manni þann 23. júní sama ár.[312]

Þann 23. nóvember 1840 náðist samkomulag í landamerkjadeilu jarðanna Helliskots (Elliðakots) og Hólms. Hinu umdeilda landi var skipt eftir línu frá Gudduósi yfir Hraunnefið sunnan við Sellæk og í punkt, sem lá um 30 föðmum vestan við svonefnda Tvísteina. Í skýrslunni sem samin var vegna þessa samkomulags kemur einnig fram að:

> ... 30 Favne vestenfor de saakaldede „Tvísteinar“, hvilket Grændseskjæl dog ikkun gjelder i Henseenede til Skovhugst; hvorimod hele Austurhraunid som hidindtil ogsaa herefter fra Helliskot og Holmi i Fælledsskab afbenyttes til Græsning.

---

[307] Skjal nr. 14 (3).
[308] Skjal nr. 14.
[309] Skjöl nr. 14 (5-8).
[310] *Íslenzkt fornbréfasafn* XIV. b. s. 155-156.

[311] Skjal nr. 4 (48).

> Det vedtages derhos, at Indklagede Haldor Snorrasen og Gunnlaugur Gudmundsson ved tiltagne gode Mænd opföre en Skjældsteen paa „Hrossbeinahædum“ hvorpaa hvert [?, þetta orð verður ekki lesið, svo að öruggt sé; sömuleiðis er það ógreinilegt í sáttabókinni] Punkt er beliggende, samt at indhugge „Tvisteina“ dette Navn.
>
> Sáttargerð þessi var þinglesin 7. og 9. júlí 1841..[313]

Í jarðamati sem unnið var árið 1849 er eftirfarandi umsögn um Helliskot (Elliðakot):

Útrymi mjög mikið. Lítilsháttar skógarló. Sumarhagar ágjætir. Vetrarbeit í betra lagi.[314]

Þann 21. júlí 1863, í kjölfar þess að Jón Bjarnason lýsti yfir áhuga sínum á að byggja upp Vilborgarkot, var byrjað á að mæla út landamerki Vilborgarkots til að upplýsa um takmörk milli þess og aðliggjandi jarða, þ.e. Hólms, Helliskots (Elliðakots) og Miðdals. Nánar er sagt frá þessu máli í kaflanum um Vilborgarkot.

Í aukarétti Gullbringu- og Kjósarsýslu í Reykjavík þann 28. ágúst 1880 voru útnefndir áreiðarmenn að beiðni Guðmundar Magnússonar í Elliðakoti til þess að gera áreið á landamerki Elliðakots að sunnan, sérstaklega hvað snertir svokallaðan Átthaga eða Nátthaga og Miðmundamýri.[315]

Að áliti áreiðarmanna í aukarétti 1. september 1880 var það samdóma álit þeirra.

> að merki Helliskotslands að sunnan sje syðsta kvísl Fossvalla-ánna niður að lækjar-móti (þar er Lækjarbotna-lækur kemur saman við ofannefnda kvísl), þannig að bæði nátthagi og miðmundamýri sje innan Helliskots-lands.

Töldu þeir það alls ekki geta verið „afréttarland“ sökum nálægðar við bæinn.[316] Réttur Elliðakots til hins umdeilda lands var staðfestur með dómi 12. janúar 1883.[317]

Aukaréttur Gullbringu og Kjósarsýslu var settur að Elliðavatni þann 10. október 1884. Kristján Jónsson sýslumaður og útnefndir áreiðarmenn riðu á þann hluta Vilborgarkots sem áður hafði verið notaður frá Hólmi og áttu að kveða upp um mörk hans, stærð og gæði. Jörðin Elliðakot kemur aðeins við sögu í þessu máli. Nánar er greint frá þessu máli í kafla 5.12. um Hólm.[318]

Landamerkjabréf varðandi landamerki Elliðakots var undirritað 28. júlí 1883 og þinglýst 4. júní 1890. Samkvæmt því eru landamerkin svohljóðandi:

---

[312]Skjal nr. 2 (100).
[313]Skjal nr. 2 (104) og skjal nr. 2 (164) a-b.
[314]Skjal nr. 2 (117).
[315]Skjal nr. 2 (211) a-b.
[316]Skjal nr. 2(227).
[317]Skjal nr. 2(228).
[318]Skjal nr. 2 (213) a-b.

> Að vestan og norðanverðu, Elliðaáin frá Heiðarstagli til austurs þar til Gudduós fellur í hana og svo ósinn sem hann nær uppí Selvatn, og svo Selvatnið, sem það nær lengst til austurs þar sem Sellækurinn fellur í það, þaðan beina stefnu til suðausturs yfir heiðina í Lyklafell sem það er hæðst, og svo eptir árfarinu frá Lyklafelli til austurs uppað stefnu beint frá Borgarhólum í Vífilfell sem er takmörk Árnessýslu.
>
> Að austanverðu: frá árfarinu til suðurs eptir nefndri stefnu beint í Vífilfell.
>
> Að sunnanverðu: frá Vífilfelli niður Sandskeiðið niður fyrir Vatnasæluhús og svo eptir árfarinu fyrir sunnan Neðrivötn niður að púfu sem stendur á Holtstanga fyrir neðan Neðrivötn, þaðan eins og ræður syðsta kvíslin af Fossvallaánni niður hjá Lækjarbotni fyrir sunnan Tröllbörn hjá Lækjarmóti niður hjá Hraunsnefi og þaðan eptir sömu kvísl þar til hún fellur í Elliðaána við svokallað Heiðarstagl.[319]

Undir bréfið skrifar Guðmundur Magnússon. Landamerkin samþykktu Guðmundur Einarsson ábúandi Miðdals, Grímur Ólafsson ábúandi á Hólmi með þeim fyrirvara þó að yfirvaldið samþykkti þau, B. Sveinsson eigandi Lækjarbotna, Halldór Jónsson ábúandi Vilborgarkots og Jón Árnason oddviti vegna Ölfushrepps.

Í landamerkjabréfi sem var þinglýst 10. júní 1890 er að finna útdrátt úr landamerkjaskrá Elliðakots. Nánar er fjallað um þetta í kafla 5.2. um stjórnsýslumörk.

Oddviti Seltjarnarneshrepps og bæjarfógetinn í Reykjavík, sem einnig sat í bæjarstjórn, gerðu landamerkjalýsingu fyrir „afréttarland“ Seltjarnarneshrepps og Reykjavíkurbæjar 16. september 1890. Eigandi Elliðakots neitaði að samþykkja þessa merkjalýsingu og varð úr landamerkjamál. Nánar er fjallað um þetta mál í kafla 5.25.6. um afrétt Seltjarnarneshrepps.

Þann 17. september 1890 fór fram rannsókn á heimildarlausri notkun á hrossum af hendi Guðmundar Magnússonar í Elliðakoti í lögreglurétti Gullbringu- og Kjósarsýslu.

Forsaga málsins var sú að um sumarið hafði Guðmundur veitt Jóni Jónssyni á Kolviðarhóli leyfi til þess að slá í svokölluðum Fóelluvötnum fyrir norðan árfarið en Guðmundur taldi sig eiga það land. Yfirvöld í Reykjavík og Seltjarnarnesi voru ekki sammála Guðmundi um eignarréttinn á svæðinu og dag einn fór Ingjaldur Sigurðsson hreppstjóri í Seltjarnarneshreppi upp í Fóelluvötn og skipaði svo fyrir að farið yrði með heyið, sem Jón var búinn að slá, til Lækjarbotna. Þegar Guðmundur frétti af þessum aðgerðum brást hann hinn versti við, elti uppi heylestina og náði henni á sitt vald. Hann flutti heyið síðan heim til sín en skilaði hestunum síðar. Í kjölfarið var hann kærður af yfirvöldum.

---

[319] Skjal nr. 2 (3).

Fyrir lögregluréttinum rökstuddi Guðmundur eignarhald sitt á Fóelluvötnum fyrir norðan árfarið með því að vitna til áðurnefndar áreiðargerðar 1. september 1880 og dómsins frá 12. janúar 1883. Guðmundur studdist líka við vottorð frá hreppstjóranum í Mosfellshreppi, frá 7. september 1890, um að heyið hefði verið slegið fyrir norðan aðalárfar Fossvallaár en það land sagðist Guðmundur eiga. Hann benti líka á, máli sínu til stuðnings, að í kæru bæjarfógetans í Reykjavík og hreppstjórans í Seltjarnarneshreppi frá því um sumarið [12. ágúst 1880] væri tekið fram að heyið hefði verið slegið fyrir sunnan Fossvallaána.

Eftir vitnaleiðslur var Guðmundi tilkynnt um að mál yrði höfðað gegn honum vegna uppátækis hans.[320]

Kæra bæjarstjórnar Reykjavíkur og hreppsnefndar Seltjarnarneshrepps á hendur Guðmundi Magnússyni, bónda í Elliðakoti (Helliskoti), vegna landamerkja jarðarinnar og „afréttarlands“ hreppanna var lögð fyrir merkjadóm Gullbringu- og Kjósarsýslu um miðbik árs 1891. Krafa stefnenda var sú að landamerki „afréttarlands“ hreppanna skyldu vera:

> Fyrst að norðanverðu, úr svokölluðu Hraunsnefi, neðanvert við Lækjarbotnaland og svo eptir hraunhólum þeim, sem liggja úr hraunsnefinu beint norður í á, og svo ræður áin allt uppí Átthaga - (eða Nátthaga)vatn, og svo eptir því miðju þangað til áin fellur í vatnið fyrir norðan Átthagann, og sem sú á ræður suða<u>stur með heiðarbrúninni; svo úr henni neðan til við uppsprettu hennar eptir árfarvegi, og í aðal-Fossvallaána, þar sem hún fellur niður úr gljúfrinu fram af heiðarbrúninni; svo ræður sú á, sem liggur með heiðarjaðrinum (Elliðakotsheiði) alla leið að norðanverðu við Fóelluvötn allt upp fyrir norðan ás þann, er skilur Efri- og Neðri-Vötn, þaðan eru merkin áframhald með sömu heiði upp árfarveginn, sem liggur sunnan undir Lyklafelli og eptir þeim farveg austur og uppí sýslumörk.[321]

Guðmundur Magnússon hélt því aftur á móti fram að landamerkin ættu að vera:

> Að vestan og norðanverðu: Elliðaáin frá Heiðartagli til austurs þar til Gudduós fellur í hana og svo ósinn, sem hann nær uppí Selvatn, og svo Selvatnið sem það nær lengst til austurs þar sem Sel-lækurinn fellur í það; þaðan beina stefnu til suðausturs yfir heiðina í Lyklafell þar sem það er hæzt, og svo eftir árfarinu frá Lyklafelli til austurs upp að stefnu beint frá Borgarhólum í Vífilfell, sem er takmark Árnessýslu. Að austanverðu: frá árfarinu til suðurs eptir nefndri stefnu beint í Vífilfell. Að sunnanverðu: frá Vífilfelli niður Sandskeiðið niður fyrir Vatna-Sæluhús og svo eptir árfarinu fyrir sunnan neðri –Vötnin að þúfu, sem stendur á holtstanga fyrir neðan neðri–Vötn; þaðan eins og ræður syðsta kvíslin af Fossvallaánni niður hjá Lækjarbotni fyrir sunnan Tröllbörn hjá Lækjarmóti, niður hjá Hraunsnefi og

[320]Skjal nr. 2 (220).

> þaðan eptir sömu kvísl þar til hún fellur í Elliðaána við svokallað Heiðartagl.[322]

Eitt af því sem umboðsmenn stefnenda og hins stefnda deildu um fyrir dómi var hvaða sveitarfélagi þrætulandið tilheyrði. Stefnendurnir í málinu héldu því fram að það lægi í Seltjarnarneshreppi innan Gullbringusýslu en umboðsmaður hins stefnda bar brigður á þá staðhæfingu.[323]

Fyrir dómi[324] minntist umboðsmaður stefnenda á að hreppsnefnd Seltjarnarneshreppps hefði ekki getað samþykkt landamerki Elliðakots. Hann lagði líka fram yfirlýsingu þrjátíu og fimm manna, undirritaða í Villingaholtshreppi þann 16. júní 1891, um að Fóelluvötn teldust „afréttarland“ Seltjarnarneshrepps og áfangastaður fyrir ferðamenn.[325] Fyrir réttinn komu einnig nokkur vitni sem sögðu að Efri-og Neðri-Fóelluvötn tilheyrðu Seltjarnarness- og Reykjavíkurafrétti[326] og að eigendur Elliðakots[327] hefðu ekki talið Fóelluvötn í sinni eigu. Nokkur vitnanna voru gagnspurð af umboðsmanni hins stefnda sem vildi m.a. fá að vita hvort þau könnuðust við að Mosfellshreppur hefði nýtt sér Fóelluvötn sem „afréttarland“ og kannaðist eitt vitnanna við það.[328]

Merkjadómurinn kvað upp úrskurð sinn þann 19. september 1891. Dómendum þóttu rök hins stefnda haldbetri og kváðu þeir upp eftirfarandi úrskurð:

> Landamerki milli afrjettarlands Reykjavíkur og Seltjarnarnesshrepps gagnvart Helliskoti (Elliðakoti) eiga að vera: Aðal-farvegur Lyklafellsárinnar úr Nautapolli allt að suðurenda Vatnaássins, þar sem farvegurinn kvíslast; úr því ræður nyrðri farvegurinn þangað til hann kemur í Fossvallaá. Að öðru leyti eiga málspartar að vera sýknir hvor af annars kærum og kröfum í máli þessu.[329]

Stefnendur áfrýjuðu dómnum til Landsyfirréttar og komst hann að þeirri niðurstöðu að merkjadómurinn hefði ekki staðið nægilega vel að úrskurði sínum þegar hann dæmdi undir Elliðakotsland nokkurn hluta, eða nyrðri partinn, af svokölluðum Efri-Vötnum frá Nautapolli og niður fyrir Vatnaásinn. Þannig hefði hann t.d. ekki lagt dóm á alla kröfulínuna sem um var deilt heldur aðeins spottann að svokölluðum Nautapolli. Í dómi Landsyfirréttar kom einnig fram að ýmis vel kunnug vitni hefðu borið að bæði Efri- og Neðri-Fóelluvötn hefðu um langan aldur verið notuð sem

---

[321]Skjal nr. 2 (160).
[322]Skjal nr. 2 (160).
[323]Skjal nr. 2 (216).
[324]Skjal nr. 2 (216) (skjal # 25, lagt fram 19. september 1891).
[325]Skjal nr. 2 (161).
[326]Tvö vitnanna minntust á að þessum afrétti tilheyrði, eða hefði tilheyrt, einnig Sauðafell, Selfjall og Lakheiði.
[327]Eitt vitnanna var sonur fyrrverandi eiganda Elliðakots.
[328]Skjal nr. 2 (216).
[329]Skjal nr. 2 (160). Dóminn er einnig að finna í skjalasafni sýslumanns Gullbringu- og Kjósarsýslu, sjá VII, 22 (dómsskjöl), (ónr).

„afréttarland“ Seltjarnarneshrepps og Reykjavíkur, nokkuð sem hinn stefndi hefði viðurkennt, a.m.k hvað Reykjavík snerti. Einnig væru allar líkur á því að hreppatakmörkin milli Seltjarnarness- og Mosfellshreppa skildu öll Fóelluvötnin frá heimalandi Elliðakots. Í Landsyfirréttardómnum var líka vikið að vörnum hins stefnda og þótti dómendum þær ómerkilegar. Það var því niðurstaða Landsyfirréttar að málið skyldi sent aftur til merkjadómsins.[330]

Við endurflutning málsins fyrir merkjadómi, nánar tiltekið þann 12. apríl 1892 kom fram að hinn stefndi, þ.e. eigandi Elliðakots, hefði lýst því yfir að hann félli frá kröfu þeirri sem hann gerði í merkjalýsingu sinni varðandi landið fyrir ofan Nautapoll fyrir sunnan Lyklafell.[331] Sama dag, þ.e. 12. apríl, kvað merkjadómurinn upp úrskurð sinn. Dómurinn, sem var ekki að öllu leyti sáttur við röksemdafærslu Landsyfirréttar, t.d. hvað varðaði eignarétt stefnenda á Efri-Fóelluvötnum og þá ásökun hans að merkjadómurinn hefði ekki dæmt alla kröfulínuna, dæmdi að landamerki „afréttarlands“ Reykjavíkur og Seltjarnarness gagnvart Elliðakoti skyldu vera eftirfarandi:

> Frá sýslumörkum eptir árfarvegi Lyklafellsárinnar fyrir sunnan Lyklafell og niður í Nautapoll. Úr Nautapolli meðfram heiðarbrún (Elliðakotsheiði) í vatnsfarveginn við norðurenda Vatna–ássins. Úr því ræður norðurkvísl Lyklafellsárinnar þangað til hún fellur í Fossvallaá.[332]

Líkt og fram hefur komið átti Guðmundur Magnússon í Elliðakoti (Helliskoti) í deilum við Seltjarnarneshrepp og Reykjavíkurbæ varðandi mörk Elliðakots og „afréttarlands“ sveitarfélaganna í upphafi 10. áratugar 19. aldar. Guðmundur reyndi að ná undir sig hluta hins umdeilda svæðis með því að leita eftir nýbýlisrétti í Fóelluvötnum og auglýsti hann ætlan sinni í september 1891, m.a. í Landsyfirrétti þann 21. þess mánaðar. Hinn 26. september sama ár sendi hann síðan inn umsókn um nýbýlið til amtmannsins yfir Suður- og Vesturamti. Oddviti Seltjarnarneshrepps og formaður bæjarstjórnar Reykjavíkur mótmæltu áformum Guðmundar í bréfi sem þeir sendu amtmanninum þann 23. desember 1891. Meginrök þeirra voru þau að Fóelluvötn væru bróðurparturinn af upprekstrarlandi sveitarfélaganna. Nokkrum mánuðum síðar, nánar tiltekið 20. maí 1892 eða eftir að merkjadómur hafði kveðið upp úrskurð sinn í deilumáli Guðmundar og sveitarfélaganna tveggja, ítrekaði Guðmundur beiðni sína um nýbýli við amtmanninn yfir Suður- og Vesturamti. Þann 9. júlí sama ár hafnaði amtmaðurinn beiðni Guðmundar. Hann rökstuddi ákvörðun sína með því að nú hefði gengið dómur um að Seltjarnarneshreppur og Reykjavík ættu mest allt það land sem Guðmundur vildi fá og að sveitarfélögin notuðu Fóelluvötn

[330]Lyfrd. eldri (1874) IV: 207.
[331]Skjal nr. 2 (217).
[332]Skjal nr. 2 (162).

sem „afrétt“. Guðmundur kvartaði yfir þessari niðurstöðu við landshöfðingjann en hann staðfesti úrskurð amtmannsins þann 6. desember 1892.[333]

Þann 14. október 1902 var tekið fyrir í merkjadómi Gullbringu- og Kjósarsýslu landamerkjamál Guðmundar Magnússonar á Elliðakoti gegn umboðsmanni þjóðjarðarinnar Hólms í Seltjarnarneshreppi. Guðmundur hafði krafist þess að sér sem eiganda Vilborgarkots yrði dæmt tiltekið þrætuland. Nánar er fjallað um þetta mál í kafla 5.12. um Hólm hér að framan.[334]

Eigandi Elliðakots/Helliskots seldi jörðina með tilteknum landamerkjum 10. janúar 1916. Þar er landamerkjum lýst svo og þau sögð í samræmi við þinglýst landamerki:

> Frá há-Lyklafelli þvert suður í árfarið og svo eptir því niður í Fossvallaklif, Þaðan fyrir austan Jósepsflöt í uppsprettu Elliðaanna, og eptir henni umkring Nátthagann, eptir nátthagavatni og svo anni þar til ósinn fellur í hana Þaðan eptir honum upp í Selvatn, eptir því miðju þar til Sellækurinn fellur í það; Þaðan sjónhending í Lyklafell, þar sem það er hæst. - Fyrir utan þessi merki er hálfur nátthaginn og hólmarnir, og fylgir það ekki kaupinu. Ennfremur er undanskilin kaupinu stíflugarðurinn fyrir norðan ána hjá Miðmundahólnum og viðhald hans.[335]

Einnig seldi eigandi Elliðakots svonefnda Miðmundamýri með Miðmundahólum og Klofningum 14. mars 1911. Mörkum þess er lýst þannig.

> Takmörk hinnar ofanrituðu landspildu eru þessi: Úr nyrðri Fossvallaklifi eptir árfarveginum eða Fossvallaánni eins og hún rennur nú næst fyrir sunnan og vestan svonefndan Nátthaga, norður í Nátthagavatn, þaðan eptir ánni sem úr því rennur niður að svonefndu Ósvaði og þaðan eptir girðingunni, eins og hún stendur núna sjónhending suður í læk fyrir norðan Hrauntjarnir og þaðan eptir læknum suður og austur í Pálspytt þaðan eptir árfarinu upp í Syðra Fossvallaklyf og svo áfram eptir árfarinu upp í Fossvallaána.[336]

Kaupandi var ábúandi á Lögbergi sem þá var annað nafn á Lækjarbotnum, sbr. veðmálaregistur fyrir Lækjarbotna.[337]

Um Elliðakot eða Helliskot segir fasteignamatið 1916-1918 að frá jörðinni sé dreginn Geithals (= nýbýlið Borgarkot). Annars segir að landið sé bæði mikið og gott, skjól sé nægilegt og heiðlendið hallalítið. Neðar á blaðsíðunni er að finna athugasemd sem segir að frá sé tekinn hálfur Nátthagi, Miðmundamýri og Hraunhólmar. Einnig er þar að finna svohljóðandi athugasemd:

> 1930. Óbr. Hefur verið notuð sem selstaða. ... Arnabóls land, verðlítið, frátekið.[338]

---

[333]Skjal nr. 2 (188).
[334]Skjal nr. 2 (177). Sama texta er að finna í skjali nr. 2 (218).
[335]Skjal nr. 4 (112).
[336]Skjal nr. 4 (112).

Í sömu heimild segir um hálfan Nátthaga að hann hafi verið seldur undan Elliðakoti við sölu jarðarinnar 1915. Í athugasemd frá 1930 segir hins vegar að eigandi Elliðakots hafi síðar keypt þennan helming Nátthagans aftur og lagt til jarðarinnar.

Í fasteignamatinu 1932 kemur fram að Arnarholts - land (arðlaust holt) hafi gengið undan Elliðakoti og að jörðin hafi eignast hálfan Nátthaga (= allur Nátthagi).[339]

Þann 26. ágúst 1932 höfðaði hreppsnefnd Seltjarnarness mál gegn hreppsnefnd Mosfellshrepps til þess að fá það staðfest að nýbýlið Gunnarshólmi tilheyrði fyrrnefndum hreppi. Nánar er fjallað um þetta mál í kafla 5.12. um jörðina Hólm.

Eigandi Lögbergs/Lækjarbotna seldi Sigurjóni Ólafssyni, Geirlandi í Seltjarnarneshreppi, hluta úr svonefndri Miðmundamýri, 24. apríl 1935.[340] Miðmundamýri var hluti Elliðakotslands en seld undan því m.m. 14. mars 1911.[341]

5.18. Miðdalur

Máldagi Mýdalskirkju [í Mosfellsveit] hefur verið árfærður til hausts 1269. Þar koma m.a. eftirfarandi upplýsingar fram:

> Mariu kirkia j mydal a .x. hundrad j lande og ku eina.[342]

Líklegra er þó, að hér sé um Miðdal í Kjós að ræða, en þar mun hafa verið kirkja. Hins vegar er Miðdalur í Mosfellssveit nefndur árið 1395 í skrá yfir jarðir, sem komið hefðu undir Viðeyjarklaustur síðan Páll ábóti kom til Viðeyjar.[343]

Mýdal er að finna í fógetareikningunum 1547-1552 og hefur jörðin því verið í eigu Viðeyjarklausturs áður en konungur sló eign sinni á jarðir klaustursins.[344]

Miðdalur var seldur úr konungseigu þann 1. júní 1814.[345]

Í jarðamati sem gert var árið 1849 er kafli um jörðina Miðdal. Þar eru m.a. eftirfarandi orð höfð um jörðina:

> Útrymi mjög mikið. Sumar og vetrarbeit ágjæt.[346]

Þann 21. júlí 1863, í kjölfar þess að Jón Bjarnason lýsti yfir áhuga sínum á að byggja upp Vilborgarkot, var byrjað á að mæla út landamerki Vilborgarkots til að

---

[337]Skjal nr. 4 (93).
[338]Skjal nr. 2 (109) a-b.
[339]Skjal nr. 2 (118).
[340]Skjal nr. 4 (112).
[341]Skjal nr. 13 (2).
[342]*Íslenzkt fornbréfasafn* II. b. s. 64.

[343]Skjal nr. 4(6).

[344]Skjöl nr. 4(22, 23, 24, 25, 26).

[345]Skjal nr. 4 (48).
[346]Skjal nr. 2 (117).

upplýsa um takmörk milli þess og aðliggjandi jarða, þ.e. Hólms, Helliskots (Elliðakots) og Miðdals. Nánar er sagt frá þessu máli í kaflanum um Vilborgarkot.

Þann 5. ágúst 1887 var dæmt í máli sem Guðmundur Einarsson í Miðdal höfðaði gegn umboðsmanni þjóðjarðarinnar Þormóðsdals. Réttarkrafa Guðmundar var sú að allt það land sem áður fylgdi eyðijörðinni Óskoti yrði með merkjadómi dæmt undir eignarjörð hans Miðdal og að Þormóðsdal yrði frádæmt ítak í sömu eyðijörð. Guðmundur byggði kröfu sína á Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1704 en þar taldi hann koma fram að Óskot hefði verið hjáleiga Miðdals. Dómurinn gat hins vegar ekki tekið undir þetta sjónarmið og taldi að Jarðabókin bæri ekki með sér að Óskotsland væri hluti af landi Miðdals né að það hefði gengið undir það. Hins vegar mætti sjá á sömu heimild að Óskot væri talin konungseign og hafi verið notað af Reynisvatni. Guðmundur gæti því ekki stutt tilkall sitt til Óskotslands með tilvísan í Jarðabók Árna og Páls né öðrum afleiddum heimildum. Þar sem Guðmundur gat ekki reitt fram aðrar heimildir fyrir því að Óskotsland væri löglega runnið undir Miðdal virtist dómnum næst að ætla, eftir því sem fram var komið í málinu, að Óskotsland væri enn í eigu konungs, þ.e. almenningseign líkt og 1704. Sannað þótti með vitnaleiðslum frá 1842, sem lagðar voru fyrir dóminn, að Óskotsland hafði frá ómunatíð verið notað óátalið, afgjaldslaust og eftir þörfum af fjórum jörðum, þ.e. Miðdal, Þormóðsdal, Kálfakoti og Reynisvatni. Ekki hafði neitt komið fram í málinu sem sýndi að breyting hafði orðið þar á síðan 1842. Málinu var því vísað frá.[347]

Landamerkjabréf fyrir Miðdal var undirritað 26. maí 1890 og því þinglýst 4. júní sama ár. Samkvæmt því eru landamerki jarðarinnar eftirfarandi:

1. Milli Miðdals og Ölvesafrjettar, úr vörðunni á Stóra Borgarhól beina línu í sýsluþúfu sem stendur í hásuður á heiðinni; frá sýsluþúfu beina línu í árfarveg, sem liggur við Bolöldu enda, og eptir því árfari undir landsuðurshorn á Lyklafellsenda eystri.

2. Milli Miðdals og Elliðakots, úr fyrnefndu árfari í vörðuna á há Lyklafelli, og þaðan beina línu í Selvatnsenda þar sem svo nefndur Sellækur rennur í vatnið, (með rjettindum til helmings af rjettunum) og svo eptir fyrnefndu Selvatni, og Gudduós niður á móts við Markholt.

3. Milli Vilborgarkots og Miðdals, úr ósnum í þúfuna á Markholti og þaðan í Augnalæk og eptir honum í Sólheimatjörn, sem hann rennur úr, og úr miðri Sólheimatjörn í vörðuna á stóra Skygnir.

4. Milli Miðdals og Reynisvatns, bein lína úr stóra Skyggnir í Langavatn, eptir stefnu í svo nefndan Skjóna í Óskotslandi.

5. Milli Óskots og Miðdals, eptir Langavatni og úr landnorðurhorni þess

[347]Skjal nr. 2(229). Þar er skýrar greint frá málavöxtum en í Skjali nr. 2 (215).

beint í þúfu á Dýjadalshnúkum og þaðan beint í Seljadalsá.

6. Milli Þormóðsdals og Miðdals, eptir Seljadalsá sem hún ræður uppí Hrafnagil, úr Hrafnagili eptir árfarveg uppí efri Seljadalsbotn og þaðan eptir lægstu laut í Leirdal.

7. Milli Miðdals og Mosfells, eptir beinni línu úr Stórhól í Grímmansfellsenda í fyrstnefnda vörðu á stóra Borgarhól.[348]

Undir bréfið skrifar eigandinn Guðmundur Einarsson. Landamerkin samþykktu Jón Árnason oddviti vegna Ölfushrepps, Halldór Jónsson ábúandi Vilborgarkots, Guðmundur Magnússon bóndi í Elliðakoti, Sigurður Einarsson bóndi á Reynisvatni og Halldór Jónsson bóndi á Þormóðsdal.

Í landamerkjabréfi Ölfusafréttar sem var þinglýst 10. júní 1890 er að finna útdrátt úr landamerkjaskrá Miðdals. Nánar er fjallað um þetta í kaflanum um stjórnsýslumörk.

Eigendur jarðarinnar Miðdals og námufélagið *Ísland* gerðu þann 21. maí 1909 samning sín á milli þess efnis að námufélagið eignaðist kauprétt að námuréttindum í Miðdal. Félagið fékk líka heimild til þess að nota jörðina á þann hátt sem það taldi sig þurfa vegna námurekstrar á landareigninni eða í Þormóðsdal. Samningurinn var til tveggja ára. Í honum kom einnig fram að ef námufélagið kysi það frekar skyldi það eiga kauprétt á allri jörðinni fram til 1. ágúst 1909. Samningurinn var þinglesinn þann 14. júní 1909.[349]

Þann 28. október 1910 samþykkti stjórn námufélagsins *Ísland*, fyrir hönd félagsins, að veita reykvískum kaupmanni umboð, með skilyrðum, til þess að selja námuréttindi í eigu félagsins. Meðal þeirra voru réttindi þess til námuvinnslu í jörðinni Miðdal í Mosfellssveit. Sama dag seldi umboðsmaðurinn söluumboðið í hendur *The British North Western Syndicate Limited*. Viðskipti þessi voru þinglesin á manntalsþingi Mosfellshrepps og Hafnahrepps 1911.[350]

Þann 20. febrúar 1911 skrifuðu eigendur Miðdals undir samning þess efnis að ef til þess kæmi að farið yrði að vinna námu á landareigninni skyldi aðili í Reykjavík hafa rétt til húsabygginga á lóðum eða hússtæðum sem þeir létu af hendi. Þetta gilti þó ekki um lóðir undir hús þau sem notuð yrðu við námureksturinn sjálfann. Samningurinn átti að gilda til 35 ára. Hann var þinglesinn 1911.[351]

Sjá má af gerðabók Mosfellshrepps að á árunum fyrir og um 1911 leigði Mosfellshreppur upprekstrarland í Miðdal.[352]

Eftirfarandi umsögn er að finna um Miðdal í fasteignamatinu 1916-1918:

---

[348]Skjal nr. 2 (9).
[349]Skjal nr. 2 (135).
[350]Skjal nr. 2 (136).
[351]Skjal nr. 2 (137).
[352]Skjal nr. 12 (14).

> Lml. vafasöm gagnv. Mosv.afrétt...
> Útslægjur á dreif um landið...
> Land allmikið + margbreytt, gott, á alla vegu frá bænum; til heiðar. ...
> Kostir aðrir: ... kvarznámar...[353]

Norðurhálflenda Miðdals (Miðdalur II og Dalland), ca. 1527 ha., var seld Mosfellshreppi 5. nóvember 1958. Mörkum spildunnar var lýst þannig:

> Bein lína hugsast dregin úr Hulduhól í stefnu að háhnúk Lyklafells. Þaðan sem þessi lína sker farveg Seljadalsár, fylgja mörk landspildunnar farvegi Seljadalsár, þar til hana þrýtur í efra Seljadalsárbotni, en þaðan lægstu lautir í Leirdal, unz kemur að skurðarpunkti við beina línu, sem hugsast dregin úr Háahnúk (Stórhól) í Stóra-Borgarhól. En þaðan ræður sú lína mörkum í Stóra-Borgarhól. Frá Stóra-Borgarhól ræður mörkum bein lína í stefnu á Sýsluþúfu, unz hún sker beina línu, sem hugsast dregin úr Eiturhól í stefnu á Borgarholt. Þaðan ræður síðast talin lína mörkum, unz hún sker fyrst talda beina línu milli Lyklafells og Hulduhóls. En frá skurðarpunkti þeirra lína ræður sú lína mörkum, unz hún sker farveg Seljadalsár, sem áður segir.
>
> ...
>
> Ef í ljós kemur, að landamerki Miðdals eru um Eiturhól, en ekki Stóra-Borgarhól, eins og við höfum talið, og salan er miðuð við og við af þeim ástæðum kunnum að eiga land á heiðinni fyrir austan hið selda land, skuldbindum við okkur til að selja Mosfellshreppi það land, á sama verði miðað við hektara og land það, sem við höfum nú selt.[354]

Yfirlýsing hreppsnefnda Ölfuss- og Grafningshreppa, bæjarstjórnar Mosfellssveitar og eiganda Miðdals um mörk á Mosfellsheiði var undirrituð 23. janúar 1991. Landamerkjabréf um sama efni er dagsett sama dag.[355] Árið 1991 var birt auglýsing um staðfestingu félagsmálaráðuneytisins á þessu samkomulagi um mörk á Mosfellsheiði milli Ölfushrepps og Grafningshrepps annars vegar og Mosfellsbæjar og Miðdals I í Mosfellsbæ hins vegar á grundvelli landamerkjabréfs frá 23. janúar 1991. Nánar er fjallað um þetta mál í kafla 5.22. um Mosfellsheiðarland.[356]

Uppland Miðdals I/Miðdalsheiði, ca. 2200 ha., er sérstakt eignarland samkvæmt skiptayfirlýsingu og þinglýsingarvottorði frá 17. og 19. nóvember 2003.[357]

Samkvæmt þinglýsingarvottorði frá 29. júní 2004 er Mosfellshreppur eigandi 1527 ha heiðalands úr Miðdal.[358]

---

[353]Skjal nr. 2 (109) a-b.
[354]Skjal nr. 12 (5).
[355]Skjöl nr. 4 (39 og 40).
[356]Skjal nr. 8 (1). Sbr. skjal nr. 8 (2) í máli 6/2004 Ölfus.
[357]Skjöl nr. 31 (2 og 3)
[358]Skjal nr. 12 (8).

5.19. Hraðastaðir

Hraðastaða er getið í skrá um kvikfé og leigumála á jörðum Viðeyjarklausturs frá 1395.[359]

Hraðastaðir koma við sögu í fógetareikningunum 1547-1552 og eru þeir þá líkt og aðrar jarðir Viðeyjarklausturs komnir í konungs eigu.[360]

Hraðastaðir voru seldir úr konungseigu þann 17. maí 1837.[361]

Í jarðamatinu 1849 er að finna eftirfarandi umsögn um Hraðastaði:

> Útrymi lítið. Hagbeit á sumrum allgóð. Lítil vetrarbeit.[362]

Landamerkjabréf fyrir Hraðastaði var undirritað 30. maí 1890 og því þinglýst 4. júní sama ár. Samkvæmt því eru landamerkin eftirfarandi:

1. Á vestursíðuna milli Mosfells og Hraðastaða, úr Köldukvísl móts við Laxnesslækjarmynni ofan við Svörtukeldu beina línu í Hraðaleiði við suður ána (*Æsustaða á*) sú á ræður merkjum milli *Æsustaða* og Hraðastaða alla leið upp að Markasteini.

2. Á suðursíðuna milli Helgadals og Hraðastaða, úr nefndum Markasteini uppí vörðu á miðju Grímmannsfelli; úr þeirri vörðu beina stefnu í Stórhól; úr Stórhól beina línu norður í Gljúfrið austanvert við svonefndan Hraðablett.

3. Á norðursíðuna milli Mosfells og Laxness ræður nefnt Gljúfur og Kaldakvísl alla leið niður á móts við Laxnesslækjarmynni, sem fyrst er nefnt.[363]

Undir bréfið skrifa G. Gíslason eftir umboði Nikulásar Jónssonar í Norðurkoti sem var eigandi hálfra Hraðastaða og Bjarni Eiríksson eigandi hins helmings Hraðastaða. Einnig skrifuðu undir Guðmundur Ólafsson eigandi Laxness, Kristján Þorkelsson ábúandi í Helgadal og Ísak Ófeigsson bóndi á *Æsustöðum*.

Um Hraðastaði segir í fasteignamatinu 1916-1918:

> Land nú ekki stórt, láglendi og horn af Grímarsfelli, þó nægt að sumri. Bestu sumarhagarnir, Hraðablettur, austan í fellinu, teljast nú til Mosfellskirkjulands (með ásælni hafðir undan jörðunni?).

Utan um ofangreindu beinu tilvitnun hefur verið dregin svigi og neðan við stendur skrifað með blýanti:

> Þetta er nú leiðrétt, kirkjan á ekkert þar.[364]

---

[359]Skjal nr. 4 (8).

[360]Skjöl nr. 4(22 ,23 ,24 ,25 ,26).

[361]Skjal nr. 4 (48).
[362]Skjal nr. 2 (117).
[363]Skjal nr. 2 (7).
[364]Skjal nr. 2 (109) a-b.

Mosfellshreppur seldi Hitaveitu Reykjavíkur hitaréttindi jarðarinnar með kaupsamningi 12. nóvember 1955.[365]

Landskipti fóru fram milli Hraðastaða I og II 7. janúar 1985. Þá hefur verið búið að selja ýmsar spildur úr landi jarðarinnar, þar á meðal Hreggsstaði, sem eru tilgreindir sem sérstök landspilda. Í landskiptagerðinni virðist vera miðað við hin þinglýstu landamerki að norðan, sunnan og austan.[366]

5.20. Mosfell

Það land sem í landamerkjabréfi Stóra-Mosfells er afmarkað sem Stóra-Mosfellsland og er í kringum býlið sjálft liggur ekki á kröfusvæði. Sjá að öðru leyti kafla 5.22. um Mosfellsheiðarland.

5.21. (Mosfells) Bringur

Í visitasíu Mosfells frá 23. ágúst 1646 var framlagður vitnisburður Guðrúnar Þorsteinsdóttur eiginkonu séra Þorsteins prests Einarssonar á Mosfelli, 1582-1625, frá 7. febrúar 1643 um:

> ... 40 tiju ára brúkun syns Eignarmans S. Þorsteins heijtins Eynarssonar tveggia Selstadanna. Annarar heijma í Bringunum ...[367]

Í sömu visitasíu var lagður fram vitnisburður Árna Magnússonar í Ytri–Njarðvík frá 23. október 1626. Árni upplýsti að hann hefði samtals verið í þjónustu á Mosfelli í þrjú ár og að hann vissi:

> ... eij annad nie heijrdi af nockrum manne Enn Mosfelle være Eignud selstada atolulaust ad ollu ad, synu viti bædi undir Grijmansfellsfosse og onnur þar i Skögnum heijm á bringunum ...[368]

Undir visitasíuna skrifa Einar Ólafsson prestur á Mosfelli, Stefán Hallkelsson prestur í Seltjarnarnesþingum, Sigurður Árnason, Halldór Eiríksson, Jón Árnason og Bjarni Eiríksson.

Stefán Þorvaldsson ræðir um Mosfellsbringur í lýsingu Mosfells- og Gufunessókna frá 1855. Hjá honum kemur m.a. þetta fram:

> Í austur fram af Mosfellsdal liggur graslendi mikið og víðlent; eru það lágar hæðir og mýrlendar, með stargresisflóum og valllendis börðum, víða greiðfærum eða sléttum. Hæðir þessar eru nefndar „Bringur“ eða „Mosfellsbringur“ og liggja undir Mosfell til selstöðu og slægna, og eru þær allgott sumarbeitarland, en örðugt að sækja þangað heyskap og enn torveldara

[365]Skjal nr. 12 (17).
[366]Skjal nr. 11 (3).
[367]Skjal nr. 2 (92).
[368]Skjal nr. 2 (92).

> að verja þær fyrir afréttarfénaði og stóðhrossum. Fyrir austan Bringurnar liggur „Illaklif“ svo nefnt; er það reyndar vestari brún Mosfellsheiðar.[369]

Þann 30. mars 1856 veitti presturinn á Mosfelli bóndanum á Völlum í Kjalarneshreppi, Jóhannesi Jónssyni Lund, leyfi til þess að byggja sér bæ á þeim hluta heiðarlands Mosfellskirkju sem kallaðist Gullbringur. Í leyfisbréfi prestsins kom fram að býli þessu skyldi fylgja eigi fullur þriðjungur alls heiðarlands kirkjunnar. Umboðsmaður Vallabóndans sendi yfirvöldum, þ.e. Trampe stiftamtmanni og Pétri Péturssyni biskupi, samninginn síðan til umsagnar. Í svarbréfi dagsettu þann 13. júní 1856 kemur fram að þeir töldu samningnum í ýmsu ábótavant. Samningurinn yrði að byggjast á áliti tveggja kunnugra manna útnefndra af sýslumanni, sem bæði mældu út landið þar sem Mosfellspresti væri skaðminnst, og tiltækju stærð og hæfilegt eftirgjald. Eftir að bætt hafði verið úr þessu samþykkti bóndinn á Völlum skilmála þá sem settir voru fyrir byggingunni. Málið barst síðan aftur inn á borð yfirvalda. Niðurstaða þeirra varð sú að hafna samningnum aftur, þ.e. enn hefði ekki öllum skilyrðum þeirra verið fullnægt. Þetta kemur fram í bréfi frá 24. september 1857.[370] Sjá má í bréfi stiftamtmannsins til Mosfellsprests frá 22. júní 1858, þar sem hann fjallar um útvísun fyrir býli við Litla-Sauðafell í Mosfellskirkjulandi (sjá Mosfellsheiði), að Mosfellsprestur hefur samið á eigin vegum um bæjarbyggingu í Gullbringum.[371]

Í fasteignamatinu 1916-1918 segir um (Mosfells) Bringur:

> Afbýli úr Mosfellskirkju heiðarlandi. ...
> Lm. sem Mosf. kirkju. ...
>
> Land ákveðinn hluti úr heiðarlandinu, útsuðurhorn þess; rúmt og gott ætíð, er til nær, en talsvert snjóþungt. Smölun erfið (í afréttarjaðri).[372]

Í bréfi sem Mosfellsprestur sendi yfirvöldum 7. febrúar 1933 vegna hugsanlegrar sölu á Mosfellsheiðarlandi kemur eftirfarandi fram:

> Landamerki Mosfellsbringna eru þessi: Úr vörðu fyrir austan og ofan miðja Geldingatjörn suður beint til suðurmarkalínu Mosfellsprestakallslands. Úr sömu vörðu austan miðrar Geldingartjarnar beina línu í vörðu syðst á Blásteinsbringum, þaðan bein lína eftir uppsettum smávörðum sunnan Jónsselslækja og úr einni þeirra, er stendur á tungu á Jónsselshæð bein lína í hornstein þann, er ræður mörkum milli Mosfellslands og Laxness. Þessar uppsettu vörður bera saman við ærhúsin í Laxnesi og í íbúðarhúsið á Mosfelli (ɔ: gamla íbúarhúsið). Að sunnan ræður markalína Mosfellsprestakallslands.[373]

---

[369]Stefán Þorvaldsson, “Lýsing Mosfells- og Gufunesssókna.”, s. 235-236.
[370]Skjal nr. 2 (99).
[371]Skjal nr. 2(235).
[372]Skjal nr. 2 (109) a-b.
[373]Skjal nr. 2 (172).

Mosfellsbringur voru undanskildar við sölu á Mosfellsheiði árið 1933.[374]

Landi Bringna var skipt út úr Mosfellstorfu árið 1939 og landamerki ákveðin. Björn Bjarnarson í Grafarholti samdi greinargerð um það mál 30. nóvember s.á. Segir hann landamerkin hafa verið ákveðin af Mosfellspresti fyrir 20-30 árum.[375]

Landamerkjabréf jarðanna Mosfellsbringna og Seljabrekku var undirritað 7. október 1939 og því þinglýst 1940. Samkvæmt því eru landamerkin svohljóðandi:

> Úr Blásteinsvörðu, sem hefir verið hlaðin í dag neðst í Blásteinsbringum, beina línu í Jakkavörðu, sem einnig hefir verið hlaðin í dag, og þaðan beina línu í Markastein, sem er landamerkjasteinn milli Mosfellsbringna, Seljabrekku og Laxness. Auk þess hefir verið hlaðin varða milli Jakkavörðu og Markasteins til leiðbeiningar um stefnu milli tveggja síðasttaldra merkja.[376]

Undir bréfið skrifa Hálfdan Helgason á Mosfelli, Hallur Jónsson í Mosfellsbringum og Guðmundur Þorláksson á Seljabrekku.

Land hefur verið látið til Seljabrekku samkvæmt byggingarbréfi fyrir þeirri jörð 13. mars 1983 eða eins og þar segir:

> Að sunnan fær Seljabrekka land, sem áður tilheyrði Bringum þannig að suðurmörk landsins verða ca 50 metrum norðan við núverandi Sogslínu frá Laxnessmörkum allt að Geldingatjarnarlæk. Geldingatjörn verður öll í landi Seljabrekku.[377]

Í grein frá 1985 talar E.J. Stardal um að eitt af þeim nýbýlum sem risu upp við jaðra Mosfellsheiðar í landi Mosfellskirkjustaðar um miðja 19. öld hafi verið Bringur. Honum farast svo orð um jörðina:

> Býlið var reist allhátt uppi í Mosfellsbringum á gilbarmi þeirrar árkvíslar er rennur um norðurhluta Mosfellsdals og sameinast suðuránni skammt neðan Hrísbrúar og heitir Kaldakvísl þaðan.[378]

5.22. Mosfellsheiðarland

Í Landnámu er minnst á Mosfell.[379] Jarðarinnar er einnig getið í Egils sögu Þar stendur að Grímur Svertingsson, lögsögumaður 1002-03, hafi búið á Mosfelli fyrir

[374]Skjal nr. 2 (48).
[375]Skjal nr. 12 (3).
[376]Skjal nr. 2 (1) og skjal nr. 2 (2)
[377]Skjal nr. 17 (3). Sama ákvæði mun hafa komið fram í byggingarbréfi árið 1968 en það skjal hefur ekki verið lagt fram.
[378]E.J. Stardal, "Mosfellsheiði og nágrenni.", s. 134.
[379]Skjal nr. 4(60). *Landnámabók*, s. 95 (Jakob Benediktsson útgefandi Landnámu telur að greinargerð fyrir landnámi Skalla – Gríms þar sem minnst er á Grím sé úr Styrmisbók), s. 391 (Hauksbók).

neðan heiði.[380] Kirkja hefur staðið að Mosfelli þegar um 1200 er Páll biskup Jónsson tók saman kirknaskrá sína.[381]

Bæði Stærra- og Minna-Mosfell er að finna í fógetareikningunum 1547-1552 og hefur jörðin því verið í eigu Viðeyjarklausturs áður en konungur sló eign sinni á jarðir klaustursins.[382]

Einungis kúgilda og innanstokksmuna er getið í máldaga Mosfellskirkju í Gíslamáldögum frá um 1575.[383]

Mosfell var meðal þeirra jarða sem samkvæmt konungsboði 3. október 1580 voru lagðar til fátækra presta.[384]

Brynjólfur Sveinsson, biskup í Skálholti, stóð fyrir vísitasíu á Mosfelli árið 1642. Í visitasíubókinni stendur eftirfarandi:

> Kyrckian ad Mosfelli i Mosfellssveit, ä suo mikid i landi sem bref og mäldagar fullnast, er heima jordin lógd til prests upphelldis med óllum gógnum og giædum, öskar Biskup landamerkia af sera Einari Olafssyni, epter eignar halldi edur hefdar vitnum. Sómuleidis er prestinum veitt jórdin Mögilsä, leygd fiörum ä gilldum hid sama öskar Biskup um hennar landamerki ad skiallega tekin sieu og hvorutveggiu send Innan Jafnleingdar til Skalhollts.[385]

Undir þetta rita Einar Ólafsson prestur, Hallur Árnason prestur, Gunnar Magnússon, Pétur Gissursson og Stefán Ólafsson prestur.

Í visitasíu Mosfells sem fram fór 23. ágúst 1646 var lagður fram vitnisburður Guðrúnar Þorsteinsdóttur, eiginkonu séra Þorsteins heitins Einarssonar sem var prestur á Mosfelli 1582–1625, um að enginn hefði sér vitanlega notað Mosfellsskóg nema með leyfi eiginmanns síns. Í sama vitnisburði sagði ennfremur að:

> ... Mosfells landamerki væri Bláskrida sem rennur med hrijsbrunar túne, Somuleydes þess land Móar fyrir sunnan Ána sem kalladur er kyrkiu Móe og þar heffdi Asgrijmur heijtinn Gijsla Son Sinn stekk sem þá Bió i Hittukoti hvortt ad stendur i mosfellstune. Datum þess vittnisburdar Anno 1643 7 februarij á Vollum undir Svijnskardi. Undir skrifadir menn Nikulas Eyolfsson Hallgrijmur Þolleijfsson Jon Jorundsson Nikulas Hendriksson.[386]

Í sömu visitasíu var birtur vitnisburður Árna Magnússonar í Ytri–Njarðvík frá 23. október 1626. Þar kom m.a. fram að í þau þrjú ár sem hann var á Mosfelli hafi

---

[380] *Egils saga Skallagrímssonar*. Sigurður Nordal gaf út. Íslenzk fornrit II. Reykjavík. 1933, s. 241.
[381] Skjal nr. 4 (12).

[382] Skjöl nr. 4(22 ,23 ,24 ,25 , 26).

[383] *Íslenzkt fornbréfasafn* XV. b. s. 635-636.

[384] *Lovsamling for Island*. 1.b. Kaupmannahöfn 1853, s. 110.
[385] Skjal nr. 2 (91) a-b.
[386] Skjal nr. 2 (92) a-b.

bóndinn haft selstöðu í skóginum heima á bringunum. Í sama vitnisburði kemur eftirfarandi fram:

> ... i þeim skóge sem greijndu Mosfelle var þá i þann tijma Eignadur leijfdist ongvum sier ad nijta nema med þeirra leijffe sem á mosfelle voru.[387]

Undir visitasíuna skrifa Einar Ólafsson prestur á Mosfelli, Stefán Hallkelssson prestur í Seltjarnarnesþingum, Sigurður Árnason, Halldór Eiríksson, Jón Árnason og Bjarni Eiríksson.

Í visitasíu Þórðar Þorlákssonar biskups þann 30. ágúst 1678 kemur eftirfarandi fram:

> Þann 30 Augusti visiterud kÿrkiann ad Mosfelle i Mosfellssveit heima stadurinn og jordinn Mögilsä er lógd prestinum ad Mosfelli til uppheldis nota, eirnenn eru stadnum eignadar tuær selstodur su ejna under Grymanzfellzfossi, en ønnur hejmar i Brÿngunum, veidj i kietilhiloz ofann efter leirvox a, ad sunnan bædj i Skrautä og Backafliotj, enn umm landa merki stadarins finnst vïsitatiubok sal. M Brinjolfs sub dato 1646.[388]

Undir þetta rita Þórður Þorláksson, Einar Ólafsson prestur, Einar Einarsson, Árni Álfsson, séra Hannes Björnsson, Bjarni Jónsson, Pétur Ámundason og Bjarni Sigurðsson.

Jón Vídalín visiteraði Mosfell 2. ágúst 1703. Þar kemur fram að presturinn hafi jörðina Mógilsá til uppihalds, að staðurinn hafi tvær selstöður og að kirkjan eigi ákveðin veiðiréttindi. Textinn er í samræmi við það sem stendur í vísitasíunni frá 1678. Síðan segir:

> Item ä Hun Möan fÿrer sunnann äna sem kalladur er Kÿrkiu möi.[389]

Undir þetta rita Þórður Konráðsson prestur, Pétur Ámundason, Pétur Daðason Gamm, Benedikt Einarsson, Einar Ísleifsson og Árni Gíslason.

Þann 23. júní 1751, í tíð Ólafs Gíslasonar biskups í Skálholti, var Mosfell visiterað. Sú vísitasía er keimlík þeirri frá 1703 en þar segir:

> Enn Jórdenn Mögilsä er lögd prestinum til upphelldis. Stadnum eru eignadar 2 Selstodur. Su eina under Grimansfelles Fosse, enn ónnur heimar í bringunum. Kyrkiann ä Veide i Ketilshil og ofann efter Leirvogsä ad sunnann bæde i Skrautä og Backar Flióte. It: a hun möann fÿrer sunnan Äna, sem kalladur er Kÿrkiumöe.[390]

Undir þetta rita Ólafur Gíslason, Guðmundur Jónsson, Sigurður Ólafsson, S. Sigurðsson, Gísli Einarsson og Oddur Jónsson.

---

[387]Skjal nr. 2 (92) a-b.
[388]Skjal nr. 2 (93) a-b.
[389]Skjal nr. 2 (94) a-b.
[390]Skjal nr. 2 (95) a-b.

Finnur Jónsson Skálholtsbiskup visiteraði Mosfell þann 12. júní 1758. Vísitasían sem samin var í kjölfarið er nánast samhljóða vísitasíunni árið 1751 og því vísast til hennar.[391]

Þann 26. júní 1800 var Mosfellskirkja visiteruð af Geir Vídalín. Í greinargerðinni sem samin var í kjölfar eftirlitsferðarinnar segir:

> Anno 1800 þann 26ta Junii, visiteradi Biskupinn Geir Vidalin Kirkiuna ad Mosfelli i Mosfellssveit; - hun á heimaland allt og eru þessi Landamerki ad utannverdu, eftir Visitatiu Magr. Brynjólfs Sveinssonar 1646; ad Bláskrida, sem rennur med Hrísbrúar túni ad austanverdu, skylie Löndinn.[392]

Í vísitasíubókinni er líka texti sem er keimlíkur upplýsingum sem er að finna í eldri vísitasíum Mosfells:

> Hún á 2 Selstödur, adra undir Grímansfells fossi, (nu kölludum Helgusels fossi) hina nordur í Bríngunum, þar sem nú eru kalladar Blásteinns Bríngur; Veidi í Kétilshil, og ofann eftir Leyrvogsá ad sunnannverdu, bædi í Skrauta og Barkarflióti; item á hun Móann fyrir sunnann Ána, þar sem kalladur er Kirkiu mói. -
>
> Jördinn Mógillsá er lögd Prestinum til upphelldis.[393]

Undir skrifa; Geir Vídalín, A. Jónsson, Þórarinn Kolbeinsson og Auðunn Bjarnason.

Samkvæmt Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá árinu 1704 virðast bændur í allstórum hluta Kjalarneshrepps hafa rekið geldneyti og hross á Mosfellsheiði. Er þar einkum talað um Hvannavelli, og virðist ekki hafa verið greitt fyrir. Slíkur geldneytarekstur er nefndur við Álfsnes og Varmadal.[394] Norðurgröf, Vellir, Kollafjörður, Mógilsá, Esjuberg, Vallá vestri og Hof (þar með talin afbýlin Jörvi, Krókur og Lykkja) höfðu geldneyta- og hrossarekstur á Mosfellsheiði.[395] Um Vallá vestri segir:

> Hesta og nautagánga um sumur hefur frá þessari jörðu so vel sem öðrum í þessari sveit brúkuð verið frí og átölulaust um lánga æfi á Mosfellsheiði, þar sem heita Hvannavellir.[396]

Og í lýsingu Hofs stendur:

> Geldnauta og hesta upprekstur hefur frá þessari jörðu um lánga tíma brúkaður verið til sumarbeitar upp á Mosfellsheiði þángað sem heita Hvannavellir, og

[391] Skjal nr. 2 (58).
[392] Skjal nr. 2 (184) a-b.
[393] Skjal nr. 2 (184) a-b.
[394] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns,* 3. b., s. 333 og 336.
[395] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 344 og 345.
[396] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 354.

> það frí og átölulaust. Nú um stundir síðan menn urðu hjer so fátækir, að þeir áttu ekki slíkan peníng, hafa þeir þetta ekki megnað að brúka.[397]

Móar og Saltvík höfðu geldneyta- og geldfjárupprekstur á Mosfellsheiði.[398] Vallá eystri hafði hrossagöngu:

> Hestagánga um sumur þykist eigandinn af eldri mönnum heyrt hafa frá þessari jörð hafi brúkuð verið frí og átölulaust á Mosfellsheiði, þar sem heitir Hvannavellir.[399]

Jarðabók Árna og Páls minnist ekki á „afrétt" varðandi Sjávarhóla, Öfugskeldu og Skrauthóla en ætla má að sama hafi gilt um þær og aðrar jarðir innan til í Kjalarneshreppi. Raunar voru þessar jarðir í einkaeign eða eign Kjalarnesþinga en Hof, sem hafði þennan rétt samkvæmt Jarðabókinni, var líka í einkaeign.

Stóðhrossa- og geldneytaganga á Mosfellsheiði er ekki nefnd við jarðir yst á Kjalarnesi.

Í greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands er vakin athygli á því að samkvæmt Jarðabók Árna og Páls átti konungur eða hafði átt allar jarðir í Kjalarneshreppi innanverðum, þ.e. Þerney, Álfsnes, Fitjakot, Varmadal, Stardal, Hrafnhóla, Þverárkot, Gröf (Norðurgröf), Velli, Kollafjörð, Mógilsá, Esjuberg, Móa, Saltvík og Skrauthóla.[400] Veki þetta upp vangaveltur um rétt bænda á framantöldum jörðum á Kjalarnesi til gjaldfrjáls upprekstrar, hvort hann hafi byggst á réttindum, sem Viðeyjarklaustur hafi náð. Í því sambandi væri rétt að líta til rekstrarréttinda Eystri- og Vestri-Vallár, en Vallárnar voru meðal þeirra jarða sem konungur seldi Henrik Bjelke 30. apríl 1675.[401]

Hvannavellir munu nú kallast Bolavellir samkvæmt frásögn Kolbeins Guðmundssonar:

> Ég sé á landabréfum, að búið er að færa örnefni og sýslumörkin talsvert austur á bóginn fyrir vestan Hengilinn, t.d. heita nú Vatnaöldur, þar sem til skamms tíma hét Bolöldur. En Bolalda er komin austur undir Húsmúla. Ekki veit ég, hvort þetta á rætur sínar að rekja til ósamkomulagsins í fjallleitunum eða það er af því, að fáir virðast vita, hvar Bolavellir voru kallaðir til forna, en þeir eru fyrir austan Lyklafell norður af Bolöldum, sem nú eru nefndar Vatnaöldur. En þar, sem nú eru kallaðir Bolavellir, hétu til forna Hvannavellir. (Sjá lýsingu Ölfushrepps eftir Hálfdan á Reykjum 1702).[402]

---

397 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 358.

398 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 348 - 349.

399 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 353.

400 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 329-349, 352-353.

401 *Jarðatal* 1847, s. 444.

402 *Göngur og réttir*, II. b., s. 310-311. Kolbeinn vísar hér til lýsingar Hálfdanar Jónssonar á Ölfushreppi 1703, sjá Hálfdan Jónsson, "Descriptio Ölveshrepps anno MDCCIII", s. 236.

Í lýsingu Skúla Magnússonar á Gullbringu- og Kjósarsýslum frá 1782-1785 segir:

> Mosfellsheiði og Kjósarheiði nefnist öll víðáttan frá byggð í Kjós og Mosfellssveit upp að Henglinum, sem áður er nefndur. Þar er mjög gott og grösugt afréttarland á sumrum og er notað úr öllum sýslunum, Gullbringusýslu, Kjósarsýslu og Árnesssýslu. Þar hefir og verið haldinn nautamarkaður 1. október árlega á svæði, sem til þess er afgirt við gjá eina.[403]

Áður hafði Skúli Magnússon sagt í sama riti:

> Skilyrði eru og góð til að hafa í seli á heiðinni [Mosfellsheiði] uppi undir afréttarlandinu.[404]

Af Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns sem og lýsingu Skúla Magnússonar virðist því mega ráða að Kjalnesingar hafi stundað stóð- og geldneytarekstur á Mosfellsheiði. Er það stutt af öðrum gögnum sem hér verða nefnd á eftir. Einnig má ráða af Jarðabókinni og lýsingu Skúla að Mosfellsheiði og heiðalöndin milli Kjósar-, Gullbringu- og Árnessýslna hafi verið notuð sem „afréttur“ fyrir sauðfé líka.

Árið 1740 lögfesti Markús Snæbjörnsson, prestur á Þingvöllum, Þingvallastað. Í þeirri lögfestu eru teknar með jarðir Þingvallakirkju í Þingvallasveit þannig að segja má að sveitarmörkum sé lýst að mestu leyti. Hluta marka Mosfellsheiðarlands er að finna í lögfestunni:

> ... úr Riúpnagili i Steininn á litla Saudafelli, frá Steini þeim i Sysluvördur á eystri Moldbreckum, og so þvert yfir i Klofnínga, enn úr þeim i Þingvallavatn ...[405]

Þann 9. júní 1801 á manntalsþingi á Esjubergi lagði séra Auðunn Jónsson fram lögfestu fyrir landi Mosfellskirkju frá 22. maí 1770 sem að hans sögn var grundvölluð á máldagabók Brynjólfs biskups Sveinssonar, undirskrifuð af sálugum séra Böðvari Högnasyni og upplesin af sálugum sýslumanninum Guðmundi Runólfssyni á þremur þingstöðum í Kjósarsýslu árið 1770. Lögfestan var lesin upp á ný en ekkert kemur hins vegar fram um innihald hennar.[406]

Í jarðamatinu 1804 er að finna eftirfarandi upplýsingar um Mosfell:

> Med denne Jord bruges tillige et Kirken paa Mosfell tilhörende Stykke Land oppe paa Fiældet; men da dette er forbunden med saa megen besværlighed, formedest at det er saa langt bortliggende, formodes samme Stk. Land at blive i Tiden solgt særskildt og taxeres derfor a parte saaledes.

---

[403] *Landnám Ingólfs*, I. 1-2. Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu. Verðlaunaritgerð eftir Skúla Magnússon landfógeta. Reykjavík 1935-1936, s. 134.
[404] *Landnám Ingólfs*, I. b. 1-2., s. 133.
[405] Skjal nr. 2 (34).
[406] Skjal nr. 2 (198) a-b.

Auk þess segir í lýsingu gæða heiðarlandsins:

> Medens dette bruges med nærverende No 6 [Mosfell], kan det ikke taxeres saa höyt som her er skeet, men kunde da kun udgiöre en 6 a 7 hndr.[407]

Lagt var mat á Mosfellsbrauð árið 1839. Hluti skýrslunnar sem samin var af því tilefni fer hér á eftir:

> Ecki heldur gjet eg eiginlega til nefnt Hlunnindi, edur Itok, utann Kyrkju Landsins Stærd til Fialls, og þvj fylgiandi Slægna Utrymi, Hagabeit og Selstodu, sem gétur verid med stórum Erfidismunum til Nota á Sumrum; - Ecki heldur eru Máldagar infærdir, eins og ecki afskriftir af Documentum, sem bevísa adkomst til hlunnenda, eda Itaka, utann jeg finn i Visitatiu Hra. Biskups G. Vidalins sáluga, af 26ta Junii 1800, Ad Kyrkjann eigi ... og 2r Selstödur, adra hiá Helgaselsfossi, þar sem jeg hefi látid byggia Sel - og Fiárhús, og adra í Blasteinsbringum.[408]

Í Jarðatali Johnsens frá 1847 er Hitta sögð hjáleiga Mosfells (Stóra-Mosfell). Um Hittu segir síðan neðanmáls:

> 1802 segir, að yrkt sé land uppá fjalli frá Stóra Mosfelli, sem mjög er örðugt tilsóknar, en fyrir því það þykir bezt, að selt væri og yrkt sér, er það metið sér í lagi til 12 h. 36 al.[409]

Í jarðamatinu 1849 segir m.a. um Mosfell:

> Eingjar litlar heimavið, en talsverðt beitiland. Heiðarland gott og mikið til slægna og selstöðu, en lángt fráliggjandi og mjög örðugt til allrar notkunar. Þvínær ónytt á flestum vetrum.[410]

Útmæling á nýbýlinu Fjallsenda/Fellsenda fór fram 8. júlí 1850. Við hana mættu auk úttektarmanna: Þingvallaprestur, fulltrúi Mosfellsprests, ábúendur Fremraháls og Stíflisdals og útmælingarbeiðandinn. Mosfellsprestur lagði fram skýrslu um merki milli Mosfells- og Þingvallakirknalanda en hún er ekki innfærð, en hana má finna í uppskrift í skjölum, sem lögð voru fram í Landsyfirrétti árið 1860. Fylgir einnig vitnisburður mannsins, sem var umboðsmaður Mosfellsprests við áreiðina. Hljóða skýrsla og vitnisburðurinn svo:

> Með því bóndinn Arni Björnsson á nýbýlinu Fjallsenda hefur gefið mjer í skyn, að næstkomandi mánudag eða þann 8. þ.m. væri áformuð skoðun á landamerkjum og úthlutun lands til tjeðrar nýlendu hans af Sýslumanni með þartil kvaddri nefnd manna, og þareð jeg, sem Beneficiarius á Mosfelli, sem á land að hjer að vestan verðu, hlýt samkvæmt skyldu minni, að eiga þar að nokkruleyti hlut að máli, leyfi jeg mjer hjermeð, til nauðsynlegrar aðgæslu fyrir tjeða nefnd, að geta um og taka fram þau landamerki, sem mjer með

[407] Skjal nr. 2 (116).
[408] Skjal nr. 2 (191) a-b.
[409] Skjal nr. 4 (48).

samhljóða vitnisburðum gamalla og áreiðanlegra manna hafa verið sögð, og eru þau þessi: Sjónhenda úr Rjúpnagilsdrögum eða upptökum í aflangan stóran stein einstakan austantil á litla Sauðafelli, og aftur sjónhenda úr tjeðum steini, sem sumir kalla markastein (Sýslustein) í austari Moldbrekkur svonefndar, og en<n> sjónhenda úr Moldbrekkum suðaustanvert við Borgarhóla. Á þessum landamerkjum hefi jeg aldrei heyrt neinn vafa leika, hversvegna jeg vona bæði að nefndin taki þessi merki til greina með sannsýni samkvæmt skyldu sinni, sem og hitt, að enginn leyfi sjer að hagga þeim eða raska, eins og ég líka vil reyna til að láta þá kirkju eða prestakall, sem mjer er trúað fyrir halda rjetti sínum óskertum. Býst jeg því við að halda áfram bæði að tileinka Mosfellskirkju fjalllendi alt, að vestanverðu við tjeð merki, sem og að nota það eptir mætti, þörfum og kríngumstæðum.

Mosfelli þann 5. dag júlím. 1850. Stefán Þorvaldsson prestur til Mosfells.

Framan og ofan skrifuð landamerki milli Þíngvalla og Mosfells kirkna landa á Mosfellsheiði eru einmitt gjörsamlega samkvæm því, sem jeg heyrði optlega föður minn sáluga. Jón bónda Eyólfsson á Laxnesi og föðurbróður minn Þorstein sál. þar og fleiri greinda og kunnuga menn glögglega tala um.

Hraðastöðum þann 6ta Júlí 1850. vitnar Ólafur Jónsson bóndi á Hraðastöðum.[411]

Útmæling nýbýlisins Fjallsenda fór fram 8. júlí 1850:

Þarnæst var nýbýlinu Fjallsenda útvísad til yrkíngar hagbeitar og sérhverrar annarar notkunar land það er liggur innan fylgjandi takmarka: Frá mörkum jardarinnar Fremraháls í Kjós á hæstu nordurbrún stóra Saudafells, í landsudur eptir brúninni beina stefnu í Grjóta, og eptir þessari á til sudurs uppad efri Gljúfrunum, þadan sömu stefnu yfir midja Startjörn í midja Grjótártjörn vestanhallt vid Þrítjarnir í hatt hollt fyrir austan Stórasund og hedan í Sæluhúsid á Eystri moldbrekkum. Hedan til utnordurs í stein austanhallt hæst á Litla Saudafelli, þadan í Rjupnagil á Eyrunum og eptir því uppad austasta klofníngi þess og hedan loksins til landnordurs yfir vestasta Tjarnhól í ádur téda brún nordan og hæst á Stóra-Saudafelli.

...

Haldor Jonsson. S. Bech. G. Ólafsson. M. Sæmundsson. Ingimundur Gíslason. A. Björnsson. vegna móður minnar Narfi Þorsteinsson. vegna Sra St. Þorvaldssonar Ólafur Jónsson.

Forevist den 19 Juli 1850. Sagerne have ikke Nummer, Register mangler. J. D. Trampe.[412]

[410]Skjal nr. 2 (117).
[411]Skjal nr. 2(33), sbr. skjal nr. 2(31) í máli 5/2004 Grafningur.

Þann 22. maí 1852 var gefið út byggingarbréf fyrir nýbýlinu Fjallsenda. Því var þinglýst 3. júní 1852.[413]

Mosfellsbrauð var metið á nýjan leik árið 1855 en í lýsingu segir m.a.:

> Skírsla um tekjur og útgjöld Mosfells prestakalls í Gullbríngu og Kjósarsýslu profastsdæmi eptir 5 ára meðaltali 1849-1853.
>
> Jörðin er að vísu mikil jörð að öllu samanlögðu og á mikið víðlendi til fjalls og það allgott land til sumarbeitar og slægna, en bæði er erfitt að nota sér það vegna fjarlægðar og líka þvínær ómögulegt að verja það fyrir ágángi afréttar fénaðar og stóðhrossa, - en heimaland jarðarinnar er mjög lítid og ligg<u>r ónotalega vegna þéttbýlis. Tun jarðarinnar eru stór mjög og harðlend og vóru komin í ena mestu órækt, en eru nú held<u>r að lagast, og munu þau nú í meðalari fóðra 7-8 kýr, og jörðin þessutan hérumbil 80 ær og máské viðlíka af sauðum, en vetrarbeit er lítil og fyrir hross svo að kalla engin, verður því að koma þeim burtu til hagagaungu. ...[414]

Í lýsingu sinni á Mosfells- og Gufunessóknum frá 1855 minnist Stefán Þorvaldsson stuttlega á Mosfellsheiði með eftirfarandi orðum:

> Suðaustur með Litla-Sauðafelli liggur allmikill stararflói, grasgefinn, en mjög votlendur, er liggur að landamærum millum Mosfells- og Þingvallakirkna landa á Mosfellsheiði.[415]

Árið 1856 hugðist presturinn á Mosfelli leyfa býli í Mosfellskirkjulandi, svokölluðum Gullbringum. Um þetta atvik er fjallað í kafla 5.21. um jörðina Bringur.

Í bréfi sem presturinn á Mosfelli sendi biskupi þann 12. júní 1858 kemur fram að hann hafi ekkert á móti því að Jón Bjarnason bóndi á Varmá sæki um að fá að reisa nýbýli í landnorðurhorni heiðarlands Mosfellskirkju við Sauðafell. Hann hugðist þó áskilja sér rétt til þess að vera við áreið og útmælingu landsins til að gæta hagsmuna kirkjunnar.[416] Stiftsyfirvöld sendu Mosfellspresti bréf þann 22. júní 1858. Þar kemur fram að stiftsyfirvöld töldu sig ekki geta fyrirskipað útvísun lands handa Jóni Bjarnasyni. Síðan segir:

> ... skulu Stiptsyfirvöldin þó hér með láta yðar velæruverðugheitum í ljósi, að frá þeirra hálfu er ekkert á móti því, að þér semjið við Jón Bjarnason öldungis prívat um bæarbyggingu í Mosfellskirkjulandi, á líkan hátt og skeð er um bæarbygginguna í Gullbringum, þó svo að merki kringum land það, er þér leyfið honum til byggingar, sé nákvæmlegra og greinilegra tiltekin ...[417]

---

[412]Skjal nr. 2 (11) í máli 5/2004 Grafningur.
[413]Skjal nr. 2 (6) í máli 5/2004 Grafningur.
[414]Skjal nr. 2 (193) a-b.
[415]Stefán Þorvaldsson, "Lýsing Mosfells- og Gufunesssókna.", s. 236.
[416]Skjal nr. 2 (194) a-b.
[417]Skjal nr. 2(235).

Um 1860 hófust deilur um hvort jörðin Fellsendi í Þingvallasveit teldist nýbýlisland eða Þingvallaeign. Málið fór fyrir dóm og var dæmt í því fyrir Landsyfirrétti árið 1860. Ýmis vitni voru kölluð fyrir í þessu máli.

Í júlí 1858 lagði t.d. verjandi Árna Björnssonar, sem byggt hafði Fjallsenda/Fellsenda og gerði kröfu til landsins (Árni var þá orðinn bóndi í Brautarholti á Kjalarnesi), fram eftirfarandi vitnisburði nokkurra Kjalnesinga og Kjósverja:

ad No 3 -a.

Jeg undirskrifaður - sem allan minn aldur hefi dvalið í Kjalarneshreppi - gef þann vitnisburð: að frá því jeg fyrst man til mín, hjer um bil á árunum 1802-1803 til þess á árunum 1835-1836 var afrjettar landið á Mosfellsheiði, kríngum litla Sauðafell og í svo kölluðum Hálsum brúkað árlega öldungis átölulaust og óhindrað af öllum bæði frá uppeldis föður mínum, Brinjólfi sál. Einarssyni lögrjettumanni á Bakka og öðrum bændum í Kjalarneshreppi, samt sjálfum mjer, eptir að jeg varð búsráðandi - til upprekstur fyrir stóð, hross fjallagrasatekju og fl. ...

Stad<d>ur að Brautarholti þann 18da Júní 1858 M. Sigurðsson (fyrv. hreppst. í Kjalarnes hreppi).

Jeg undirskrifaður sem einnig hef dvalið allan minn aldur í Kjalarneshreppi (nú á 61ta aldurs ári) ber vitni um brúkun afrjettarins eða almenningsins á Mosfellsheiði og í Hálsum öldungis samkvæmt þeim, er Magnús Sigurðsson, fyrrverandi hreppstjóri Kjalnesinga hefur þegar útgefið af dató í dag, og hjer að framan er ritaður ...

Hofi þann 18. Júní 1858 Jón Runólfsson.

Framlagt fyrir aukarjetti að Þíngvöllum 27. Júlí 1858. Th. Gudmundsen.

ad No 3 - b.

Vjer undirskrifaðir gjörum svolátandi grein fyrir og vitnisburð um hvað vjer þekkjum til og heyrt höfum um landrjettindi, einkum hvað afrjett snertir, á hinni svokölluðu Mosfellsheiði.

Frá því vjer fyrst munum til höfðu Kjósarmenn og Kjalnesingar nauta upp rekstur á Mosfellsheiði. ...

Þá var þetta land af áðurgreindum sveitum einnig brúkað bæði til trippa upprekstur og svo fóru menn þangað til grasatekju. Álitu þá Kjósarmenn og Kjalnesingar, að land þetta væri almenningur og afrjettur, sem þessum sveitum væri heimilt að brúka til áður greindra notkana, án þess nokkurs manns leyfi þyrfti til ...

Þetta vottum vjer eptir áskorun og erum fúsir til að staðfesta þetta vottorð vort með eiði, ef þess verður krafist.

Árni Stefánsson á Meðalfelli 68 ára Þorsteinn Torfason á Þorláksstöðum aldur 68.

Guðmundur Eyolfsson á Sandi 78 ára Jón Jónsson á Grjóteyri 63 ára

Framlagt fyrir aukarjetti að Þíngvöllum 27. Júlí 1858. Th. Gudmundsen.[418]

Nokkru síðar eða þann 10. september 1858 voru fjögur vitni leidd fyrir aukarétt Kjósar- og Gullbringusýslu þar sem þau voru spurð um landamerki Þingvalla- og Mosfellskirkna.

8. Hvað vitið þjer um brúkun Kjalnesinga á Mosfellsheiði; hvaða skepnur hafa þeir rekið þangað; hvert hafa þeir rekið; í hvers leyfi hafa þeir rekið?

Einnig lagði umboðsmaður stefnda (Árna Björnssonar) fram gagnspurningar:

1 Hefir vitnið ekki heyrt þess getið, eða veit það ekkert um að Kjósarmenn og Kjalnesingar hafi talið sér nauta og stóðhrossa afrétt í því landi, sem Fellsendi nú er, eða jafnvel brúkað það sem þvílíkt?

2 Spurning: Veit vitnið til að þeirri brúkun hafi verið mótmælt?

Vitnin annað hvort töldu Mosfellskirkjuland og Þingvallaland liggja saman á umræddum mörkum eða voru því ókunnugir.419

Á manntalsþingi sem haldið var að Lágafelli þann 30. maí 1864 var þinglesið forboð frá sr. J. K. Benediktssyni, er samið var 27. maí sama ár, gegn óleyfilegri hrossagöngu á Mosfellsland.[420] Sama forboð var þinglesið á manntalsþingi á Hofi þann 1. júní 1864.[421]

Árið 1867 var Mosfellsbrauð metið og í lýsingu kom m.a. þetta fram:

Skýrsla um tekjur og útgjöld Mosfellsprestakalls í Gullbringu og Kjósarprófastsdæmi eptir 5 ára medaltali, frá fardögum 1862 til fardaga 1867.

Jördin er til fjalls vídlend og kostagód til sumarbeitar og slægna, en mjög ördug af-nota sökum vegalengdar.[422]

Í byrjun 8. áratugar 19. aldar reis upp ágreiningur milli Þorkels Bjarnasonar prests á Mosfelli, vegna Mosfellskirkju, og Ófeigs Vigfússonar á Nesjum í Grafningi um landamerki á Mosfellsheiðinni. Orsök deilunnar var sú að sumarið 1868 hafði Ófeigur yrkt svæði á Mosfellsheiði sem nefndist Sauðafellsflói. Þetta var Þorkell ósáttur við því að hann taldi þetta landsvæði tilheyra Mosfellskirkjulandi og eftir að

[418]Skjal nr. 2(31) í máli 5/2004 Grafningur.
[419]Skjal nr. 2 (142).
[420]Skjal nr. 2 (144).
[421]Skjal nr. 2 (145).

deiluaðilar höfðu árangurslaust reynt að ná sáttum í málinu kærði séra Þorkell Ófeig vegna Mosfellskirkju.[423]

Krafa Þorkels var sú að Mosfellskirkjulandi væri dæmdur Sauðafellsflóinn og landið þar um kring, austur að beinni línu sem dregin væri úr Rjúpnagili í Sýslustein austast á Litla-Sauðafelli og þaðan í Eystri-Moldbrekkur við sæluhúsið á Mosfellsheiði. Þorkell studdi þessa kröfu með lýsingum vitna, lögfestu Þingvallakirkjulands frá 1740, sýslulýsingu Skúla Magnússonar, sóknarlýsingu frá 1855, dómi Landsyfirréttar í máli Þingvallakirkju og Árna Björnssonar árið 1859, þeirri staðreynd að Mosfellsmenn höfðu lengi yrkt Sauðafellsflóann án nokkurra mótmæla og staðsetningu sæluhússins á Mosfellsheiði en það var byggt fyrir gjafafé Mosfellssveitunga.[424]

Ófeigur Vigfússon hélt því hins vegar fram að Mosfellskirkju ætti aðeins að dæmast land austur að þeirri línu á uppdrætti [Halldórs Guðmundssonar og Sigurðar málara], er að öðru leyti var samþykktur af báðum málsaðilum, sem dregin væri beint úr Borgarhólum (yfir Syðri- eða Vestari-Moldbrekkur) og í Rjúpnagil. Hann rökstuddi kröfuna með því að vísa í uppdrátt Íslands frá 1848 eftir Björn Gunnlaugsson, skjöl þar sem fjallað var um línuna frá Borgarhóli í Rjúpnagil, sýslulýsingu Árnessýslu frá 1848, vitnisburð vitna, og að enginn hefði kært Nesjabændur þó að þeir hefðu af og til í tuttugu og átta ár slegið í Sauðafellsflóa.[425]

Kveðinn var upp dómur í málinu 22. nóvember 1873 sem féll Þorkatli og Mosfellskirkju í vil. Í honum kemur eftirfarandi fram:

> ... vill hinn stefndi [Ófeigur í Nesjum] eiga land úr Rjúpnagili og beint í Borgarhóla, en sækjandi [Mosfellsprestur] aptur úr Rjúpnagili í Sýslustein („Merkjastein“) á Sauðafelli, beint í Moldbrekkur eystri og þaðan sjónhendíng í Borgarhóla.
>
> Sem sönnun fyrir að þetta sé rétt hefur sækjandi komið fram með ýms skjöl og skilríki, svo sem þíngsvitni úr Gullbríngusýslu, eptir hverju 4 vitni hafa vitnað þessu samkvæmt ... þar næst 3 skýrslur prófasts séra Stefáns Þorvaldssonar á Stafholti, sem áður var prestur að Mosfelli, frá 1850, 1855 og 1869; lögfestu fyrir Mosfellslandi frá 1740;[426] útskript af lýsingu Skúla landfógeta yfir Gullbríngu sýslur. - Hinar þarnefndu „Þrívörður“ eru nú ei lengur til, því þær segir sækjandi að brúkaðar hafi verið í veggi sæluhússins á Moldbrekkum, þegar það var byggt 1841; 3 (óeiðfesta) vitnisburði, sem nefndir eru undir No 10, 11, og 12 í sóknarskjalinu frá 28. Ágúst 1873. Öll hin nefndu skjöl og skilríki eru í öllu verulegu samhljóða framburði hinna getnu vitna. Þess er enn vert að geta, að hið umgetna sæluhús á Moldbrekkum

[422]Skjal nr. 2 (196) a-b.
[423]Skjal nr. 2 (31).
[424]Skjal nr. 2 (30) í máli 5/2004 Grafningur.
[425]Skjal nr. 2 (37).
[426]Hér er verið að vísa til lögfestu Markúsar Snæbjörnssonar fyrir Þingvöllum 1740, sjá skjal nr. 2(34).

> var 1841 reist og byggt bæði af Mosfellssveitarmönnum og Árnesíngum eins og hins að sækjandi og og fyrirrennarar hans - Mosfellsprestar - hafa stöðugt yrkt eða léð slægjur í Sauðafellsflóa, einnig átölulaust af öllum.
>
> ...
>
> Eptir öllu því sem nú hefur verið tilfært fær rétturinn eigi betur séð, en að prestinum að Mosfelli eða Mosfellskirkju beri að tildæma hið umþrætta landstykki þannig, að landamerki Mosfells að austan sé úr Rjúpnagili í Sýslustein, þaðan í Moldbrekkur við sæluhús og svo beint í Borgarhóla.
>
> ...
>
> Því dæmist rétt að vera.
>
> Landamerki Mosfellskirkjulands á Mosfellsheiði skulu vera: úr Rjúpnagili í Sýslustein, þaðan beint í Moldbrekkur við sæluhús og þaðan eptir beinni línu í Borgarhóla. Að öðru leyti á hinn stefndi að vera frí af ákæru sækjandans.[427]

Rekstur þessa máls hófst árið 1870. Í aukarétti Árnessýslu 12. júní 1870 var lagt fram skjal frá Stefáni Þorvaldssyni, fyrrum presti á Mosfelli, dagsett 18. maí 1869, sem vitnað er til í dómnum að framan, svohljóðandi:

> No 7. „Í þau 12 ár, sem jeg hélt Mosfell í Mosfellssveit og bjó þar , -ə: frá 1843-1855. - notaði jeg atölulaust fjalllendi Mosfells, eptir þessum ummerkjum:
>
> Leirvogsá ræður merkjum að norðanverðu, neðan frá Skegg<j>astaða hólum og allt uppí Leirvogsvatn, þá ræður lítill lækur, sem rennur vestan til við „Sauðafellstúngu“ og fellur í sama Leirvogsvatn. Þá er tekin sjónhenda úr svonefndu „Rjúpnagili“ í stóran stein, á austan- eða norðanverðu litla Sauðafelli, - úr þeim steini sjónhenda í „Moldbrekkur“, - verður þá allur Sauðafellsflóinn innan Mosfellslands takmarka, enda notaði jeg hann, ásamt Sauðafellstúngunni átölulaust að meira og minna leyti um áðursagt tímabil, bæði til selveru, beitar og slægna.
>
> Austurbóginn var sjónhenda tekin úr Fellshala, nefl. Grímansfellshala og austur heiði, beint austur að fyrr nefndum „Moldbrekkum“. Í mæli var það eptir sögnum gamalla manna, að Mosfell ætti selstöðu í Grímansfelli, og ætti „Fellshalann“ allan suður undir „Seljadal“. - En þessar selstöður notaði jeg allar á víxl, 1, Í Helguseli norðan undir Grímansfelli, - þar sem seinna var sett nýbýlið „Gullbrínga“. - 2, Leirtjarnarsel, fyrir norðan Leirtjörn, - sem líka var af sumum kallað „Markúsarsel“ - 3ju selstöðu hafði jeg og seinast nokkur ár vestan undir illa klifi ofanvert við Leirvogsvatn.
>
> ...

[427]Skjal nr. 2 (56).

Stafholti 18. dag maimán. 1869 Stephán Þorvaldsson (prófastur og pretur í Stafholti).[428]

Áreið á landið fór fram samhliða réttarhaldinu 12. júlí 1870:

Því næst mæta fyrir rjettinum þeir hinir áðurnefndu menn úr Árness-sýslu og segja það sitt álit um landamerki milli Arness- og Kjósar-sýslu: Úr Rjúpnagili eða gljúfrum þess í landsuður beina stefnu á Borgarhólinn hinn hæsta, sunnarlega á Mosfellsheiði. - Hinir tilkjörnu menn úr Gullbringu- og Kjósarsýslu segja aptur á móti takmörkin þannig: Úr áðurnefndu Rjúpnagili beina stefnu í stóran stein á Litla-Sauðafelli austanverðu, sem hvílir á steinum við báða enda en loptar undir allan í miðju, þaðan beint í Moldbrekkur við Sæluhús á Mosfellsheiði og loksins þaðan í áðurnefndan hæsta Borgarhól.

Þessar álits- og skoðunargjörðir segjast allir skoðunarmenn vera reiðubúnir að staðfesta með eiði ef krafist verður, að þær sje gjörðar eptir bestu samvizku og vitund.

Eptir að leitast hafði verið við að koma á sáttum milli málsparta án þess það lukkaðist, komu þeir sjer saman um, að skjóta málinu á frest uns upplýsingar fengjust viðvíkjandi ummerkjum Arness- og Kjósar sýslu, það er að segja afskriptir af sýslulýsingum og sóknalýsingum sem allar eru hjá deild hins íslenzka bókmenntafjelags í Kaupmannahöfn.

Var þannig málinu frestað. Upplesið staðfest. Rjetturinn hafinn.

Þ. Jónasson. Th. Gudmundsen. Páll Melsted. Þ. Guðmundsson. Haldór Jonsson. G. Gíslason. O. Ólafsson.

Clausen.

Preben Hoskiær. Halldór Melsted.[429]

Aukaréttur Gullbringu- og Kjósarsýslu var haldinn 10. október 1871 í Reykjavík. Var þangað stefnt ýmsum vitnum, sem búsett voru í Mosfellssveit, Seltjarnarneshreppi og Reykjavík. Af þeim mættu Jón Jónsson í Lambhaga, Erlendur Þorsteinsson frá Hlaðgerðarkoti, Ólafur Ólafsson frá Hrólfsskála og Ásta Guðmundsdóttir í Reykjavík, fyrrum húsfreyja í Stardal. Fyrir þau voru lögð eftirfarandi spurningar sækjanda:

1. Hvað vitid þér um, eda hafid heyrt um, hver væru austurtakmörk fyrir kirkjulandi Mosfells í Mosfellssveit?
2. Hafið þér ekki heyrt Rjúpnagil, og svonefndan Sýslustein á austanverdu Litla-Saudafelli og Eystri Moldbrekkr nefnd sem austur takmörkin?
3. Er ekki Saudafellsflóinn fyrir vestan þessi takmörk?
4. ...
5. Hafa ekki prestarnir á Mosfelli notað Saudafellsflóann átölulaust eftir því sem þeir höfdu efni á?

[428]Skjal nr. 2 (36).
[429]Skjal nr. 2 (31).

6. ...
7. Veit vitnið takmörk fyrir jarðarinnar Nesja landi í Grafningi uppá heiðinni?

Jón Jónsson í Lambhaga svaraði á þessa leið:

ad 1-2. Úr Rjúpnagili í Sýslustein á Saudafelli, og þadan í svokalladar Moldbrekkr, sem sæluhúsid stendr á.
ad 3. Jú!
<ad> 4. ...
<ad> 5. Eptir því sem hann man, - og nú er hann ordinn 66 ára gamall, - hefir Saudafellsflói altaf verið notadur frá Mosfelli.
<ad> 6. ...
<ad> 7. Þad veit vitnid ekkert um.
Eptir gefnu tilefni og adspurdur um skýrir vitnid ennfremur frá:
ad prestur ad Mosfelli, Benedikt sál. Magnússon hafi léd ödrum slægjur austantil í Saudafellsflóanum.

Erlendur Þorsteinsson, 57 ára, svaraði:

ad 1-2. Sem takmörk fyrir Mosfellskirkju-landi á Mosfellsheidi hefir hann heyrt Rjúpnagil í nordur og þadan í Sýslustein á Saudafelli, og þadan sudur í Moldbrekkr. Enn heldur hann fremur til vesturs þar sem Sæluhúsid stendur á, en þó ekki mikid.
<ad> 3 Mesti parturinn, og ad minnsta kosti aflid úr slægjunum.
<ad> 4. ...
<ad> 5. Jú! Bædi þeir síra Benedikt sál. og síra Stephán Þorvaldsson.
<ad> 6. ...
<ad> 7. Hann veit ekkert um þad.

Ólafur Ólafsson, á sjötugsaldri, svaraði:

ad 1-2. Úr Rjúpnagili og í stórann stein efst á Saudafelli, og þadan í Moldbrekkr, en hvort þad er þar sem Sæluhúsid stendr edur dálítid vestar, þad man hann ekki upp á víst.

Vitnid ber ad ödru leyti:

ad Saudafellsflóinn eda ad minnst kosti mesti partur hans liggi fyrir vestan ofannefnd takmörk, og ad presturinn, síra Benedikt sál. ad Mosfelli, hjá hverjum hann var vinnumadr, hafi notad slægjur í Saudafellsflóanum.

Ennfremur hefir hann heyrt ad Mosfells og Þingvalla kirkjulönd liggi saman frá Rjúpnagili í Sýslustein, en hvör stefnan er þadan þad man hann ekki.

Ásta Guðmundsdóttir, 50 ára gömul, svaraði:

ad 1-2. Úr Rjúpnagili og í Sýslustein á Sauðafelli þarsem fellid er hæzt, og þadan í Moldbrekkur þar sem Sæluhúsid stendur á.
<ad> 3 Vitnid segir jú!
<ad> 4. ...

<ad> 5. Jú! Þad er henni kunnugt, ad prestar ad Mosfelli hafi brúkad Saudafellsflóann.
<ad> 6-7. Þad getur hún ekkert sagt um.

Vitnin Jón, Erlendur og Ásta kváðust fús að staðfesta framburð sinn með eiði ef þess yrði krafist, en dómarinn taldi Ólaf ekki eiðshæfan sökum minnisleysis vegna aldurs.[430]

Vitnin Guðmundur Gamalíelsson, Guðrún Ófeigsdóttir og Kláus Bjarnason voru stefnd fyrir aukaréttinn 12. júní 1870 en komu þar ekki, Kláus vegna veikinda. Vitnisburðir þeirra voru síðar lagðir fram:

Guðmundur Gamalíelsson í Laugarneskoti bar:

Jeg undirskrifaður sem nú er 51 ars gam<all> og hefi verið hejmilisfastur á ímsumm stöðumm í Mosfellssveit nálægt 30 ár gief svolátandi vitnisburð firir Mosfellskjrkjulandi eptir því sem ieg hefi hejrt og mjer sínt verið.

úr Rjúpnagili þar sem Glíufrinn bjrja og bejna línu í stórann Einkjennilegann stein sem stendur líkt og á hlódumm á austann verdu líttlasaudafelli þadann og bejna línu í svokallaðar Moldbrekkur sem sæluhúsið stendur á og hefur staðið, þaðann og í austasta borgarhólinn.
Sömuleiðis hefi ieg aldrej annað hejrt ennað Þjngvalla- og Mosfellskjrkjulönd næðu saman
Þennann vittnisburð minn staðfesti ieg með minni Eiginnhandar undirskrift
Laugarnesi 18 oktober 1871 Guðmundur Gamalíilsson.
viðstaddir vottar O Olafsson (frá Ejði) Jón Halldorsson (frá Lækjarbakka[431]

Guðrún Ófeigsdóttir vottaði um landamerki Nesja:

Jeg sem gief þennann eftirskrifaða vittnisburð umm landamerkie sem jeg hejrdi að væri firir Nesjalandi þaug 17 ár sem ieg var a Heiðabæ í Þíngvallasvít. Nú firir ifir 30 árumm sjðann
að gili sem kallað er Heimragil og fellur í Þíngvalla vatt á milli Heiðarbæjar og Nesja Töldust Nesjar eiga land þaðann úr gilinu og Beina sión hendíng í svokallaðann Jafnhól vestrá heidini úr þvj með Laungu Hlíð og útí Svonemdan Jórutjnd -
enfremur hef ég altaf heirt að Þíngvalla og Mosfells kjrkjulönd næðu Samann og enfremur hefi ieg alldrei heirt að Nesjar Ættu vestur j Sauða fellsflóa eða hefðu Sleigið þar.
Þenann framannskrifaða vittnisburð gief jeg nú 76 ára gömul eptir bestu þekkjingu og vitund.
Leirvogstúngu 16. október 1871 Guðrún Ófeigsdóttir (handsalað).

vittni OOlafsson (frá Eidi) Erlindur Þorsteinsson fra Leirvogstungu[432]

[430]Skjal nr. 2 (32).
[431]Skjal nr. 2 (44).
[432]Skjal nr. 2 (45).

Fyrir aukaréttinum 12. júní 1870 átti að leggja fyrir Kláus eftirtaldar spurningar:

> 1. Hefir vitnið heyrt Eystri-Moldbrekkur á Mosfellsheiði nefndar?
> 2. Hefur vitnið heyrt, að sæluhúsið á Mosfellsheiði stæði á Eystri-Moldbrekkum?
> 3. Veit vitnið til að nokkrar vörður hafi staðið þar, eða þar rétt við, sem nú er sæluhúsið, hvað hétu þær vörður og hvað vóru þær margar?[433]

Vitnisburður Kláusar var svohljóðandi:

> Jeg undirskrifadur sem nú er Nálægt 67 ára gamall og hefi Búið hier i Mosfellssveit á 34da ár enn Borinn og barnfæddur í [í, tvítekið] Biskupstungumm í Árnessíslu hefi aldrei heirt annars gietið enn að Sísslumörk milli Arnes og Kjosarsísslu væru á svoköllduм Moldbrekkum Sem Sæluhúsid stendur á á Mosfellsheidi og vil ieg ennfremur gieta þess ad þegar firnemt sæluhús var bigt var jeg feingienn til ad Flitja vid til uppgierdar þess af Jóni Sál. Stephensen á Korpúlfsstödum sem þá var Hreppstjóri hjer í Mosfellssveit og Sem í Sameiníngu med Kristjáni sál. á Skógarkoti í Þingvallasveit sá umm Biggíngu Hússins og eptir samkomulægie millumm Beggia firnemdra Hreppstjóra eptir ad þejr höfdu leitad þar um álíts Sveita og síslslubúa sinna lietu biggia þettad firnemda Sæluhús á Sísslu mörkumm þar sem Svokalladar Sísslυvördur stódu á Svonemdumm Moldbrekkumm og vóru þessar Sísslυvördur hafdar til ad biggia úr Sæluhúsið enfremur hef ieg heirt bædi fir og Sjdar ad svokalladar Þrívördur stædu á Næstu hæd firir utann svo nemda VilborgarKjeldu austast á Mosfellsheidi og [hef, yfirstrikað] hef jeg aldrei þekt og þekkje ekkie adrar Þrívördur enn þessar á Mosfellsheidi.
> Þennann vittnisburd minn gief ieg eptir bestu Þekkíngu og Samvisku hvurn jeg stadfesti med minni Eiginhandar undirskrift
> Blikastödum 20 November 1871. Kláus Bjarnason.
>
> vidstaddir vottar Olafur Olafsson (á Ejdi) Jón Arnason.[434]

Lagðir voru fram ýmsir vitnisburðir um sýslumörk af hálfu verjanda: Ýmsir þeirra vörðuðu fyrst og fremst sýslumörk og eru færðir í þann kafla, þ.e. vitnisburðir Ingimundar Gíslasonar, Narfa Þorsteinssonar, Árna Björnssonar og Guðmundar Jakobssonar.

Björn Bjarnarson gaf eftirfarandi vitnisburð:

> Eg sem þetta ber: er á sextugs aldri og var á Þyngvöllum í 17 Ár og Heiðarbæ í 14 gef - að: skoðaðri Teiknun og lesnum Vitnisburðum - það sem eg veit nærst sanni. Götuna frá vegamótum, og að syðri þrívörðum lagði Ófeigur Jónsson á Heiðarbæ hana fór eg hana með honum fyrir 42 Árum, sýndi hann mér þá syðri þrívörður, sem hafa síðan staðið - framaní Kláfusi - norðan við götuna á avölum klapparhol sem hann kallaði Helluhól, sem nærst mitt á milli

[433]Skjal nr. 2 (32).
[434]Skjal nr. 2 (46).

> Sæluhúss og syðri Moldbrekkna sem hann sagði sýslumerki- sömuleiðis Þórsteinn Einarsson í Stíflisdal - á þessum moldbrekkum hefir allan þennan 42 Ára tíma staðið Varða og mun ekki langt frá línu þeirri sem dregin er milli Borgarhóla og Rjúpnagils. Sýsluvörður á Moldbrekkum eistri, hefi eg aldrey séð, og egi fyrr heirt að Sæluhusið hafi verið biggt úr þeim, heldur á þessum stað: vegna einkennilegrar brúnar góðs grundvallar og vatnslindar sem opt rennur þar undan. Að sunnan vissi eg aldrey slegið austar, en um línu þá sem stefnir á Vífilfell. í Mosfells sókn var eg í 11 ár í fjögra Presta tíð sr. Magnusar Grímssonar sr. Jóhann Knúts - uppalins á Mosfelli sr. Þórðar Árnasonar þessir allir töluðu, um yrkingu Sauðafells flóa - að austan [hér er merkt við með x og neðan máls stendur: *það er að skilja héðan*]- en eingann klögunar anda fann eg í þeim, en séra Þorkeli fanst ser óþolanlega misboðið með slíkri yrkingu bar hann sem hinir þetta undir mig - sem einhvern þann grann kunnugasta sem kostur væri á en er eg ekk<i> gat rétt dansað eptir hans kröftugu pipu gat hann ekki brúkað mig. séra Þórður sál. sagðist „aungvan staf géta fundið fyrir: að Mosfell ætti land ofar en Bringurnar“
>
> Rjúpnagil þikir mér ógreinilega teiknað og vantar neðri hluta þess ofan í Bugðu, svo efast eg um að stefnan úr Rjúpnagili þaðan sem hún er tekin úr því géti feingist bein um steininn í Húsið. Línan úr því í Borgarhóla er of laung móti þeirri í Steininum sem bendir á Vífilfell því holarnir eru of hallir við.
>
> Nesjum 3 September 1873 Björn Bjarnarson.
>
> Við skoðun á fellsendalandi, fól sr Steffan Ólafi heitnum Jónssyni að frammfylgja Skjali því sem frammburður hans og föður hans eru skráðir á, um um stefnuna úr Sæluhusi suðaustan við Borgarhóla, en standandi á: sauðafelli sagði hann - að mér og fleirri mönnum áheirandi: að sú stefna „hefði eingann stað“ og hann „gæfi sig með öllu frá henni“
>
> Sami B.B.[435]

Sækjandi málsins, Þórður Guðmundsson, sýslumaður, sem verið hafði sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslu, sagði í sóknarskjali, 28. ágúst 1873:

> að í dómi hins konunglega Landsyfirréttar í málinu milli Þingvalla kirkju og Árna bónda Björnssonar á Fellsenda um eignarréttinn að Fellsenda landi, sem dæmt var þar 1859, stendur um þá framlögðu skýrslu Sra Stefans Þorvaldssonar af 5. Júli 1850 „að skýrsla þessi sé af engum reyngd, að hún sýni það að Landamerki Mosfells og Þingvalla kirkna liggi saman á hinu umrædda svæði“ nefnilega: um línu þá, sem dregin er úr Rjúpnagili yfir steininn austast á Sauðafelli í Moldbrekkur, hvar sæluhúsið stendur.[436]

[435]Skjal nr. 2 (40).
[436]Skjal nr. 2 (30).

Í framhaldssókn, 3. október 1873, sagði sækjandinn, að bræðurnir Jón Jónsson í Lambhaga og Ólafur Jónsson á Hraðastöðum, fæddir í Laxnesi, hefðu sagt sér við skoðunargerð á sæluhúsinu á Mosfellsheiði árið 1841

> að þar við við sæluhúsið næðu Mosfells og Þingvalla kirkna lönd saman, og það sama sagði Hreppstjóri J. B. Stephensen, og að sæluhúsið væri byggt í sýslumorkunum milli Kjósar og Gullbringu syslu annars vegar, en Árness sýslu hins vegar.[437]

Landamerki Stóra–Mosfells voru skráð 29. maí 1890 og þinglýst 4. júní sama ár. Samkvæmt þeim voru mörk í kringum Stóra-Mosfellsheiðarland eftirfarandi:

1. Milli Hrafnhóla og Stardals og Mosfells, eptir Leirvogsá (frá Skeggjastaðamörkum í Ríp) uppí Leirvogsvatn og úr Leirvogsvatni eptir Bugðu uppað Rjúpnagilsenda.
2. Milli Mosfells- og Þingvalla, úr Rjúpnagilsenda beint í Sýslusteina austan á Sauðafelli, úr þeim beint í Þrívörður á Moldbrekkum, þaðan beint í vörðuna á Stóra – Borgarhól.
3. Milli Mosfells og Miðdals og Þormóðsdals og Helgadals, úr vörðunni í Borgarhól beint um Leirdalsenda í Stórhól austast í Grímmansfelli.
4. Milli Hraðastaða og Mosfells úr Stórhól beint í Helgufoss, eptir ánni niður á móts við Markavörðu.
5. Milli Mosfells og Laxness, beint úr Markavörðu í Markastein og Markaflag neðan til við Jónssel þaðan í Sýlingarstein austan til á Skógarbringum og er hann hornamark milli Laxness og Skeggjastaða.
6. Milli Skeggjastaða og Mosfells, beint úr Sýlingarsteini í Ríp norðan til við fyrnefnda Leirvogsá.[438]

Undir bréfið skrifa Guðmundur Einarsson eftir umboði prófastsins í Kjalarnesþingi, Einar Þórðarson fyrir hönd Norðurreykja, Guðmundur Einarsson ábúandi í Miðdal, Halldór Jónsson bóndi í Þormóðsdal og Guðmundur Ólafsson ábúandi á Laxnesi. Einnig skrifaði Gísli Gíslason undir fyrir hönd eigenda Hrísbrúar og Nikulásar Jónssonar á Norðurkoti eiganda Minna-Mosfells.

Á aðalfundi sýslunefndarinnar í Kjósarsýslu sem haldinn var í Hafnarfirði 28. mars 1912 var lögð fram beiðni prestsins í Mosfellsprestakalli um kaup á ábýlisjörð hans Mosfelli í Mosfellssveit. Hreppsnefndin falaðist einnig eftir kaupum á jörðinni sem hún taldi heppilega til almenningsafnota fyrir hreppinn t.d. sem upprekstrarland. Sýslunefndin taldi óheimilt að selja jörðina án sérstakra laga því hún væri eins og hreppsnefndin hafði tekið fram heppileg til almenningsafnota.[439]

---

[437]Skjal nr. 2 (47).
[438]Skjal nr. 2 (11).
[439]Skjal nr. 2 (224).

Samkvæmt gerðabók Mosfellshrepps 1908-1925 kom Mosfellsheiðarmál iðulega til umræðu á hrepps- og hreppsnefndarfundum líkt og rakið verður hér á eftir:[440]

Á hreppsfundi 10. júní 1911 var samþykkt að ganga að tilboði Mosfellsprests um að hreppsnefndin mætti óátalið láta smala heiðarland Mosfellskirkju þetta ár, en prestur tók jafnframt fram að hann leyfði ekki þar með upprekstur í landið. Á sama fundi var samþykkt áskorun á hreppsnefnd um að leitast við af ítrasta megni að hreppurinn nyti réttar síns viðvíkjandi „afréttarlöndum“ sem hreppurinn kynni að eiga en aðrir nú vildu eigna sér.

Á hreppsnefndarfundi 8. desember s.á. var samþykkt að reyna að fá Bringnaland keypt handa hreppnum sem upprekstrarland og helst allt heiðarlandið sem tilheyrði Mosfelli.

Fimmtánda júní 1912 kom fram á almennum hreppsfundi að spurst hefði verið fyrir um leigu á heiðarlandi Mosfells til upprekstrar. Var það fáanlegt til eins árs með skilyrðum og 75 kr. leigu. Felldi fundurinn tillöguna. Hins vegar leyfði prestur almennar smalamennskur á heiðarlandinu (væntanlega rúningssmalamennskur).

Kaup á heiðarlandi Mosfells kom til umræðu á hreppsnefndarfundi 4. ágúst 1918 og á fundi 27. desember s.á. var ákveðið að leggja fyrir lögfræðing öll gögn, sem fyrir hendi væru um eignarheimild hreppsins á upprekstrarlandi og landamerki þess lands, og fá álit hans um hvað hægt væri að gera í því efni. Kaup á heiðarlandi Mosfells voru síðan til umræðu á hreppsnefndarfundi 22. júní 1919 og hreppsfundi 20. október 1922.[441]

Í fasteignamatinu 1916-1918 er Mosfelli lýst ásamt Hittu. Þar kemur m.a. fram:

> Land ekki mikið heima, nægt gripum að sumri, nokkur vetrarbeit. ...
>
> Kostir: Selland, afrétt og allmiklar slægjur í kirkjulandi á Mosfellsheiði.[442]

Í sama fasteignamati er talað um Mosfellskirkjuheiðarland (að frátöldum Bringum) sem sé norðurhluti Mosfellsheiðar. Landið er sagt vera sem „afrétt“ þó ekki sé goldið fyrir og að Mosfellshreppur láti smala það til rétta.[443]

Þann 11. maí 1922 sendi hreppstjórinn í Mosfellshreppi fyrirspurn til Stjórnarráðsins varðandi land sem hin aflagða kirkja á Mosfelli ætti á norðanverðri Mosfellsheiði. Í bréfinu kom fram að tvær jarðir væru á þessu landi; býlið Mosfellsbringur og Mosfellsheiðarland sem stundum væri nýtt til slægna. Samkvæmt jarðabókinni frá 1861 væru þær innifaldar í mati Mosfells en í fasteignabókinni 1921 voru þær metnar hvor í sínu lagi og nú vildi hreppstjórinn vita hver ætti að hafa

[440]Skjal nr. 12 (14).
[441]Skjal nr. 12 (14)
[442]Skjal nr. 2 (109) a-b.
[443]Skjal nr. 2 (109) a-b.

umsjón með þessum kirkjujörðum þannig að hann gæti áttað sig á því hver ætti að annast merkjagerð þar.

Fyrirspurnin var send biskupi og sendi hann dóms- og kirkjumálaráðuneytinu svarbréf 30. maí 1922. Þar lýsti biskup þeirri skoðun sinni að þar sem jarðirnar hefðu verið í mati Mosfellsprestseturs, eins og það var metið presti til tekna tveimur árum áður, þá væru þær í umsjón hans og þar með einnig merkjagerðin. Í bréfinu kom líka fram að biskupinn hefði aldrei heyrt [Mosfells]-bringur nefndar kirkjujörð fyrr en nú í bréfi hreppstjórans og ráðuneytisins. Í þeim matsgerðum sem hann hefði undir höndum væru Mosfellsbringur nefndar afbýli frá heimajörðinni. Því hefði það verið metið sem hluti prestsetursins. Að sögn biskupsins var það fasteignabókin nýja sem varð fyrst til þess að gera þetta kot að sjálfstæðri jörð. Hreppstjórinn hafi síðan gert úr því kirkjujörð.

Eftir að ráðuneytinu hafði borist þetta bréf sendi það, þann 10. júlí 1922, hreppstjóranum úrskurð sinn. Hann var á þá leið að kirkjuheiðarlandið á Mosfellsheiði og [Mosfells]-bringur skyldu vera í umsjá sóknarprestsins að Mosfelli sem bæri þar með að annast gerð jarðarmerkja.[444]

Á seinni hluta 3. áratugarins fór hreppsnefnd Mosfellshrepps þess á leit við 2. þingmann Gullbringu- og Kjósarsýslu að hann flytti frumvarp um sölu Mosfellsheiðarlands á Alþingi. Að baki lá brýn nauðsyn hreppsins að fá meira „afréttarland“ til eignar og umráða. Þingmaðurinn samdi frumvarp og leitaði umsagnar Hálfdanar Helgasonar prests og ábúanda Mosfells á því. Hann taldi sig verða fyrir talsverðum tekjumissi yrði það að lögum því að hann hefði, eins og fyrri ábúendur Mosfells, leigt bæði innnan- og utansveitarmönnum nokkuð af heiðarlandinu til slægna og átti hann von á því að þær tekjur myndu aukast í framtíðinni. En þar sem að 2. grein frumvarpsins mælti fyrir um að andvirði sölunnar yrði varið til að rækta upp heimajörðina þá taldi hann sér tekjumissinn bættan og lagði blessun sína yfir frumvarpið.

Frumvarpið fór næst fyrir allsherjarnefnd sem var mótfallin sölunni því að jörðin væri bæði landlítil til beitar og útheysslægnalaus heima fyrir og því hætt við að salan myndi rýra ábúðarhæfi jarðarinnar. Þrátt fyrir aukna ræktun heimajarðarinnar sem myndi með tíð og tíma auka heyaflann þá myndi jörðina skorta beitiland vegna landleysis. Um afarlangt skeið hefði heyja verið aflað í umræddu landi og að auki væri það aðalbeitiland jarðarinnar. Í heiðarlandinu væri sauðfé Mosfellsbóndans haldið árið um kring og þaðan hefði aðalútheyskap jarðarinnar verið aflað. Er stórbú var á Mosfelli var mikilla heyja aflað þaðan og séu slægnanot enn mikil þó aðrir en ábúandinn færi þau sér til nytja. Einnig benti nefndin á að Víðirinn, sem væri aðalgraslendið heima fyrir, hefði verið plægður og væri nú flag eitt. Búið væri að selja hluta af honum og frekari sala fyrirhuguð og því væri graslendi jarðarinnar heima

[444]Skjal nr. 2 (173).

orðið afar lítið. Í heiðarlandinu fengi sauðfénaður sveitarmanna að ganga óáreittur og því lítil ástæða fyrir hreppsnefndina að eignast landið enda hefði henni til skamms tíma ekki þótt það nauðsynlegt og talið sveitina vel komast af án þess. Svo fór þó að lokum að frumvarpið var samþykkt og var það afgreitt frá efri deild Alþingis þann 19. maí 1927.[445]

Þann 31. maí 1927 samþykkti Kristján konungur X. lög um sölu á nokkrum hluta úr kirkjueigninni Mosfellsheiðarlandi. Undanskilið sölunni var svonefnt Jónssel en kaupverðinu skyldi varið til ræktunar heimajarðar prestsetursins Mosfells.[446]

Í kjölfar þess að yfirvöld fengu heimild til að selja Mosfellshreppi hluta Mosfellsheiðarlands, nánar tiltekið 30. júlí 1927, skrifaði oddviti hreppsins Stjórnarráðinu bréf þar sem hann hvatti það til þess að nýta sér söluheimildina. Stuttu síðar létu yfirvöld meta landsvæðið og töldu matsmenn það að allmiklu leyti gróðurlítið heiðarland en að nokkru leyti mýrar og valllendisbrekkur. Einnig leituðu þau umsagnar prestsins á Mosfelli um söluna. Í bréfi dagsettu 18. janúar 1928 samþykkti Mosfellsprestur hana með því skilyrði að andvirðið yrði nýtt til að bæta heimajörðina.[447] Einnig kom fram í bréfinu að prestur teldi að hjáleigan Mosfellsbringur væri undanþegin sölunni.

Ekkert varð af sölunni að þessu sinni en þann 29. desember 1932 báðu yfirvöld Mosfellsprest á ný um að veita ýmsar upplýsingar vegna hugsanlegrar sölu landsvæðisins. Presturinn sendi svarbréf þann 7. febrúar 1933 þar sem fram kom að hann væri sem fyrr samþykkur sölu landsins, með skilyrðum þó. Í fyrsta lagi vildi hann fá ákveðin hitaveitu- og leiguréttindi. Hann vildi líka fá staðfestingu þess að landið yrði notað sem upprekstrarland. Einnig krafðist hann þess að undanskilið sölunni yrðu Jónssel, Mosfellsbringur og veiðirétturinn í Leirvogsvatni og hluta Leirvogsár.

Í bréfinu kom einnig fram að presturinn hefði reynt að afla sér gagna um landamerki heiðarlandsins. Þau fara hér á eftir:

> Landamerkin að norðaustan, austan og sunnan eru þessi, að því er Björn Bjarnarson, hreppsstjóri Mosfellshrepps hefir skýrt mér frá: Stefna úr gljúfrinu í Rjúpnagili í sýslustein austanhalt á há - Sauðafelli. Þaðan úr sýslusteini í sæluhústóftina á Vestri - Moldbrekkum og þaðan úr sæluhústóftinni beina stefnu í vörðu á Stóra - Hnúk á Grímmannsfelli. Ræður sú stefna alt að ánni niður að Hraðastaðamörkum. Að norðan ræður svo Leirvogsá mörkum en að vestan Skeggjastaðir, Jónssel og grasbýlið Mosfellsbringur.

[445]Alþingistíðindi A og B 1927.
[446]Skjal nr. 4 (55).
[447]Presturinn á Mosfelli taldi að hann yrði að fá a.m.k. 1000 kr. við afsalið og svo 500 - 600 kr. á ári þangað til að landið yrði greitt að fullu, ef takast ætti að bæta ræktunarskilyrðin á heiðarlandinu.

Samkvæmt Mosfellspresti var ágreiningur um landamerki milli Skeggjastaða og heiðarlandsins í svonefndum Neðri-Sogum. Bóndinn í Laxnesi, Einar Björnsson, sem eitt sinn bjó á Skeggjastöðum, hafði sagt prestinum að hann teldi landamerkin að sunnan þessi:

> Úr skógarvörðu á Skógarbringum í Klofningsstein á Langahrygg í Ríp norðan Leirvogár.

En í landamerkjabréfi því sem hann hafði fyrir Skeggjastaði hafi þau verið talin þessi:

> Úr skógarvörðu á Skógarbringum í Klofningsstein á Langahrygg, í Einbúa, í einstakan hnúk norðanvert við Leirvogsá, sem Ríp eða Einbúi kallast.

Gæti þetta ef til vill munað lítilli skák af graslendinu Neðri-Sog. Síðan koma frekari upplýsingar um landamerki:

> Landamerki Jónssels eru að austan, sem hér segir: Úr vörðu austan við Leirtjörn í Blásteinsbringur norðanverðar og eftir þeim að norðurmörkum Mosfellsbringnalands.

Presturinn gat þess síðan að hann hefði ekki undir höndum nein skrifleg skilríki fyrir öllum þessum landamerkjum og gæti því enga ábyrgð á þeim borið enda teldi hann rétt að hreppsnefndin rannsakaði þessi mál. Presturinn taldi þó að landamerkin væru í öllum aðalatriðum rétt þannig að það mundi engin áhrif hafa á söluna þó að eftir þeim yrði farið. Eftir að hafa nefnt þetta sneri presturinn sér aftur að eftirfarandi landamerkjalýsingum:

> Inni í sjálfu heiðarlandinu liggja svo tvö grasbýli; nýbýlið Svanastaðir og hjáleigan Mosfellsbringur.
> Landamerki Svanastaða voru ákveðin um leið og ég gaf samþykki mitt til stofnunar þess nýbýlis að því leyti, að ég gerði það að skilyrði fyrir samþykki mínu að Þingvallavegur réði algerlega suðurmörkum þess, þó þannig að reisa mætti íbúðar og peningshús þar sem þau nú standa.
>
> Landamerki Mosfellsbringna eru þessi: Úr vörðu fyrir austan og ofan miðja Geldingatjörn suður beint til suðurmarkalínu Mosfellsprestakallslands. Úr sömu vörðu austan miðrar Geldingartjarnar beina línu í vörðu syðst á Blásteinsbringum, þaðan bein lína eftir uppsettum smávörðum sunnan Jónsselslækja og úr einni þeirra, er stendur á tungu á Jónsselshæð beina línu í hornstein þann, sem er ræður mörkum milli Mosfellslands og Laxness. Þessar uppsettu vörður bera saman við ærhúsin í Laxnesi og íbúðarhúsið á Mosfelli (ɔ: gamla íbúðarhúsið). Að sunnan ræður markalína Mosfellsprestakallslands.[448]

[448]Skjal nr. 2 (172).

Uppdráttur fylgdi með bréfi prestsins.[449]

Hinn 24. maí 1933 seldi dóms- og kirkjumálaráðherra Mosfellsheiðarland, sem var í eigu prestsetursins Mosfells, til Mosfellshrepps að undanskildu Jónsseli, grasbýlinu Mosfellsbringum, Svanastöðum [síðar Leirvogsvatni] og veiðiréttindum í Leirvogsvatni og Leirvogsá. Heiðarlandið var selt með tveimur nýtingarskilyrðum hvað varðaði nábúa. Í fyrsta lagi að það yrði aðeins notað til upprekstrar fyrir skepnur hreppsbúa. Yrði brotið gegn þessu skilyrði félli landið endurgjaldslaust aftur til ríkisins. Ekki skyldi þó átalið þótt innanhreppsmenn fengju bletti úr heiðarlandinu til hagaslægna vegna eigin búrekstrar. Hitt skilyrðið var það að ábúendum Svanastaða og prestinum í Mosfellsprestakalli, eða ábúanda Mosfells, væri tryggður réttur til upprekstrar fyrir eigin skepnur í hinu burtselda landi án endurgjalds.[450]

Í bréfi sem oddviti hreppsnefndar Mosfellshrepps sendi dóms- og kirkjumálaráðuneytinu þann 1. mars 1954 grennslaðist hann fyrir um afstöðu ráðuneytisins til stofnunar nýbýlis í Mosfellsheiðarlandi. Ráðuneytið sendi hreppsnefnd Mosfellshrepps svarbréf 6. júlí 1954. Þar kom fram að það vilji leyfa, þrátt fyrir ákvæði samnings frá 24. maí 1933 um að heiðarlandið yrði aðeins notað sem beitiland,[451] að þar yrði reist nýbýli í svokölluðum Neðri Sogum. Sú krafa var gerð af hálfu ráðuneytisins að land nýbýlisins yrði aðeins nýtt til ræktunar og því eigi látið fylgja annað land en slíkt nema ef nauðsyn kræfi. Í bréfinu kemur einnig fram að ráðuneytið fallist á lítilsháttar landskipti við jörðina Seljabrekku til hagræðis við setningu landamerkja milli nýbýlisins og Seljabrekku. Þar stendur einnig að ókeypis upprekstur frá Mosfelli og Svanastöðum, sem fjallað sé um í samningnum frá 24. maí 1933, nái, þegar nýbýlið hefur verið stofnað, ekki lengur til lands þess sem býlinu verði úthlutað.

Hitaveita Reykjavíkur keypti öll jarðhitaréttindi í Mosfellsheiðarlandi Mosfellshrepps með kaupsamningi 12. nóvember 1955. Vísað er þannig til landsins í samningnum:

> Allt land heiðarinnar, sem hreppurinn hefir öðlast eignarrétt og umráðarétt á.[452]

Þann 2. október 1956 leigði ríkið Eiríki Tryggvasyni land undir nýbýlið Selholt í heiðarlandi Mosfells. Í byggingarbréfinu er bæði að finna þau réttindi og skyldur sem Eiríkur fékk og axlaði með samningnum og landamerki nýbýlislandsins. Þau eru eftirfarandi:

> Að vestan Austurlandamerki Skeggjastaða og Laxness.
> Að norðan Leirvogsá.

---

[449]Uppdrátturinn sem vísað er til í bréfinu liggur ekki með skjölunum. Í skýringum með uppdrættinum segir presturinn að Mosfellsbringnaland, Jónssel og Svanastaðaland komi ekki við sölu þessa.
[450]Skjal nr. 2 (48).
[451]Skjal nr. 2 (48).
[452]Skjal nr. 12 (17).

> Að austan bein lína frá Leirvogsá ca. 700 m. frá mörkum Skeggjastaða, að þjóðvegi (Þingvallavegi) þar sem símalína liggur yfir hann, ca. 1280 m. frá mörkum Laxness.
> Að sunnan þjóðvegur.[453]

Átta árum síðar, nánar tiltekið þann 23. mars 1965, gaf dóms- og kirkjumálaráðuneytið út byggingarbréf til Ingva Antonssonar vegna leigu hans á býlinu Selholti. Í samningnum kemur m.a. fram að undanskilið erfðaleiguábúð sé vatnsorka og önnur slík réttindi auk nauðsynlegs lands fyrir málmvinnslu, aflstöðvar eða orkuver. Þar er einnig að finna lýsingu á landamerkjum jarðarinnar. Þau eru samhljóða þeim sem skráð voru í byggingarbréfið frá 2. október 1956 nema hvað bætt er við að lega símalínunnar yfir þjóðveginn sé miðuð við útgáfudag fyrra byggingarbréfsins.[454]

E.J. Stardal kemur inn á heiti Mosfellsheiðar í grein frá árinu 1985 og segir:

> Heiti þessa mikla heiðarfláka, Mosfellsheiði, virðist dálítið langsótt, því þetta svæði skiptist milli tveggja sýslna og fjögurra hreppa, en Mosfellið, sem það er kennt við sem heild, er lítið fell á mörkum Kjalarnesshrepps og Mosfellssveitar, alllangt vestan við ystu heiðarsporðana. En sú er orsök þessarar nafngiftar að kirkjujörðin Mosfellsstaður átti á sínum tíma miklar lendur upp af Mosfellsdal sem náðu yfir mikinn hluta heiðarinnar austur að sýslumörkum Kjósarsýslu og Árnessýslu og að hreppamörkum Kjalarness-, Þingvalla- og Grafningshrepps um leið. Um þennan hluta heiðarinnar lágu hinar fornu ferðamannaleiðir milli Faxaflóabyggða að vestanverðu og uppsveita Árnessýslu að austanverðu og þannig hefur nafngiftin orðið til.[455]

Um heyskap á Mosfellsheiði nálægt Sauðafellslæk ræðir E.J. Stardal stuttlega í sömu grein:

> Heiðin er grösug á þessu svæði, einkum við jaðarinn og víða stórir mýrarflákar með holtum á milli. Sóttu menn heyskap þangað úr Mosfellssveit fyrr meir, jafnvel alla leið úr Reykjavík, þótt langur engjavegur væri.[456]

Árið 1991 var birt auglýsing um staðfestingu félagsmálaráðuneytisins á samkomulagi um mörk á Mosfellsheiði milli Ölfushrepps og Grafningshrepps annars vegar og Mosfellsbæjar og Miðdals I í Mosfellsbæ hins vegar á grundvelli landamerkjabréfs frá 23. janúar 1991. Mörkum er lýst þannig:

> 1. gr. Mörk milli Grafningshrepps og Ölfushrepps annars vegar og Mosfellsbæjar og jarðarinnar Miðdals I hins vegar eru bein lína frá Sæluhústótt á Moldbrekkum í steyptan stöpul á Borgarhólum, þaðan bein lína

[453]Skjal nr. 2 (189).
[454]Skjal nr. 2 (189).
[455]E.J. Stardal, “Mosfellsheiði og nágrenni.” s. 114.
[456]E.J. Stardal, “Mosfellsheiði og nágrenni.”, s. 126.

> í Sýsluþúfu, þaðan bein lína í Sýslustein austan Lyklafells, og þaðan bein lína í steyptan stöpul hæst á Vífilsfelli.
> Merkjalínur þessar hafa verið teiknaðar inn á viðfestan uppdrátt í mælikvarða 1:25000, útgefnum af Landmælingum Íslands.
> Samkvæmt áritun á uppdráttinn eru punktar þeir, sem áður eru greindir, innmældir og reiknaðir af Verkfræðistofunni Hnit í landskerfi Íslands í júní 1990 og er staðsetning (hnit) samkvæmt því þessi:
> Sæluhústótt: X = 663804.625 Y = 414608.553 merki í miðri tótt
> Borgarhólar: X = 667364.58 Y = 409273.28 stöpull
> Sýsluþúfa: X = 669416.32 Y = 403969.94 mið þúfa
> Sýslusteinn: X = 670916.53 Y = 401837.54 miður steinn
> Steyptur stólpi á Vífilsfelli: X = 673735.25 Y = 397742.27 stöpull
> Undirritaðir aðilar eru sammála um það að ofangreind merki séu rétt túlkun merkja í eldri landamerkjabréfum um þessi mörk.
> 2. gr. Sveitarfélagamörk Grafningshrepps og Ölfushrepps annar vegar og Mosfellsbæjar hins vegar eru þau sömu og greind eru í 1. gr.

Fylgdi uppdráttur af mörkunum sem fylgiskjal I, en í fylgiskjali II, sem var yfirlýsing samningsaðila, 23. janúar 1991, segir að mörkin teldust ekki endanlega staðfest fyrr en Kópavogskaupstaður, Reykjavíkurborg og Seltjarnarneskaupstaður hefðu samþykkt þau eða eins og þar segir:

> Undirritaðir aðilar ... sem undirritað hafa í dag landsmerkjabréf um mörk á Mosfellsheiði frá Sæluhússtótt á Moldbrekkum í norðri í Vífilsfell í suðri lýsa því hér með yfir að mörk í téðu landamerkjabréfi frá Sýslusteini austan Lyklafells í Vífilsfell teljast ekki endanlega staðfest fyrr en þeir aðilar aðrir en Mosfellsbær sem telja sig eiga lögsögu og/eða eiganarrétt að þeim mörkum þ.e. Kópavogskaupstaður, Reykjavíkurborg og Seltjarnarneskaupstaður hafa fallist á mörk þessi fyrir sitt leyti.
> Mosfellsbær telur þau mörk sem um getur í landamerkjabréfinu í heild vera mörk lögsagnarumdæmis bæjarfélagsins, en er kunnugt um að ofangreind sveitarfélög eru ekki sammála þeirri afstöðu, hvað varðar mörk frá Sýslusteini au<s>tan Lyklafells í Vífilsfell.

Bæjarstjórinn á Seltjarnarnesi og borgarstjórinn í Reykjavík féllust á merkin með yfirlýsingu 30. janúar s.á. en mótmæltu lögsögu og/eða eignarrétti Mosfellsbæjar á landi vestan við mörkin. Bæjarstjórinn í Kópavogi féllst einnig á merkin með yfirlýsingu 6. mars s.á. en mótmælti kröfum um lögsögu og/eða eignarrétt Mosfellsbæjar og Reykjavíkurborgar svo og lögsögu Seltjarnarneskaupstaðar á landinu vestan við mörkin.[457]

[457] Skjal nr. 8 (1). Sbr. skjal nr. 8 (2) í máli 6/2004 Ölfus.

5.23. Svanastaðir (síðar Leirvogsvatn)

Dómsmálaráðuneytið skrifaði Mosfellspresti bréf 7. mars 1930 þar sem óskað var umsagnar um leigu til Valgerðar Gísladóttur á landi á Mosfellsheiði til nýbýlisstofnunnar.[458]

Dóms- og kirkjumálaráðuneytið leigði Valgerði Gísladóttur og afkomendum hennar, 5. júní 1930, landspildu til nýbýlisstofnunar úr kirkjujörðinni Mosfelli í Mosfellssveit með 50 ára ábúð. Mörkum landsins er lýst þannig:

> Landið takmarkast að norðaustan af Leirvogsá frá brúnni niður að Ráðskonuhól, er liggur gegnt Stardal. Frá Ráðskonuhól liggi merkin eftir holtinu milli Neðri- og Efri-Soga, beina stefnu í Blásteinsbringuholt. Þaðan austur eftir beinni línu, er hefir stefnu í miðja Lómatjörn, að þjóðvegi. Eftir það ræður Þingvallavegur hinn nýji merkjum að Leirvogsárbrú. Auk þessa fær leigutaki lóð undir íbúðarhús sunnan við veginn.[459]

Í bréfi sem Mosfellsprestur sendi yfirvöldum 7. febrúar 1933 vegna hugsanlegrar sölu á Mosfellsheiðarlandi kemur eftirfarandi fram:

> Landamerki Svanastaða voru ákveðin um leið og ég gaf samþykki mitt til stofnunar þess nýbýlis að því leyti, að ég gerði það að skilyrði fyrir samþykki mínu að Þingvallavegur réði algerlega suðurmörkum þess, þó þannig að reisa mætti íbúðar og peningshús þar sem þau nú standa.[460]

Landamerkjalýsing fyrir Svanastaði var útbúin þann 21. apríl 1933. Samkvæmt henni eru landamerki jarðarinnar eftirfarandi:

> Landið takmarkast að norðaustan af Leirvogsá, suður að Ráðskonuhól, er liggur gegnt Stardal. Frá Ráðskonuhól leggja (sic) merkin eftir holtum milli neðri og Efri Soga, beina stefnu í Langamel (í bréfi 15. maí 1930 ranglega nefnd Blásteinsbringuholt). Þaðan austur eftir beinni línu, er hefir stefnu á miðja Lómatjörn að þjóðvegi. Eftir það ræður Þingvallavegur hinn nýi merkjum að ræsi er liggur um 110 metra suðaustan við brúna á Leirvogsá. Ofan þjóðvegar er mælt út 2,5 ha. stór ræktunarlóð. Og eru merki hennar frá fyrrnefndu ræsi á þjóðvegi samkvæmt uppdrætti dags. 15. maí 1930.[461]

Í júlí 1935 fór Valgerður Gísladóttir fram á að leigja syni sínum býlið. Lýsti ráðuneytið yfir í bréfi 12. júlí 1935 að það yrði látið óátalið og vísaði til leigusamningsins 5. júlí 1930.[462] Svanastaðir voru undanskildir við sölu Mosfellsheiðar 1933.[463]

---

[458]Skjal nr. 2(240).
[459]Skjal nr. 12 (7).
[460]Skjal nr. 2 (172).
[461]Skjal nr. 2 (12).
[462]Skjal nr. 2(241).
[463]Skjal nr. 2 (48).

Landbúnaðarráðherra, f.h. ríkissjóðs, afsalaði Mosfellshreppi kirkjujörðinni Svanastöðum 19. febrúar 1945, samkvæmt heimild í lögum nr. 53/1927 um sölu á nokkrum hluta úr kirkjueigninni Mosfellsheiðarlandi, með þeirri kvöð að ekki væri heimilt að selja hið keypta land aftur, hvorki í heild sinni eða hluta af því. Samkvæmt afsalsbréfinu eru landamerkin eftirfarandi:

> Land jarðarinnar takmarkast að norðaustan af Leirvogsá niður að Ráðskonuhól, er liggur gegnt Stardal. Frá Ráðskonuhól liggja merkin eftir holtum milli Neðri- og Efri-Soga, beina stefnu í Langamel. Þaðan austur eftir beinni línu, er hefur stefnu á miðja Lómatjörn, að þjóðvegi. Eftir það ræður Þingvallavegur hinn nýi merkjum að ræsi, er liggur um 110 metra suðaustan við brúna á Leirvogsá.
> Ofan þjóðvegar er mæld út 2,5 ha. stór ræktunarlóð og eru merki hennar frá fyrrnefndu ræsi á þjóðvegi, samkvæmt uppdrætti, dags. 15. maí 1930.
> ...
> Réttur til veiði í Leirvogsvatni (Svanavatni) fylgir ekki með í sölu jarðarinnar.[464]

5.24. Seljabrekka (= Jónssel)

Í bréfi sem Mosfellsprestur sendi yfirvöldum 7. febrúar 1933 vegna hugsanlegrar sölu á Mosfellsheiðarlandi kemur eftirfarandi fram:

> Landamerki Jónssels eru að austan, sem hér segir: Úr vörðu austan við Leirtjörn í Blásteinsbringur norðanverðar og eftir þeim að norðurmörkum Mosfellsbringnalands.[465]

Mosfellsprestur byggði Guðmundi Þorlákssyni svonefnt Jónssel til 50 ára 15. maí 1934. Mörkum landsins er þannig lýst í byggingarbréfinu:

Að sunnan landamerki Mosfellsbringnalands, að vestan landamerki Laxnesslands, að norðan og austan landamerki heiðarlandsins eins og þau eru ákveðin í nýgerðum kaupsamningi milli Mosfellshrepps og dóms- og kirkjumálaráðuneytisins dags. 24. maí 1933.[466]

Dómsmálaráðuneytið sendi Mosfellspresti, 9. júní 1934, byggingarbréf með staðfestingu fyrir Jónsseli í Mosfellslandi handa Guðmundi Þorlákssyni.[467] Guðmundur kallaði býlið Seljabrekku. Jónsselsland var undanskilið við sölu Mosfellsheiðar 1933.[468]

---

[464]Skjal nr. 12 (6).
[465]Skjal nr. 2 (172).
[466]Skjal nr. 12 (11).
[467]Skjal nr. 2(241).
[468]Skjal nr. 2 (48).

Í greinargerð Björns Bjarnarsonar í Grafarholti frá 19. nóvember 1939 kemur fram að eftir byggingu Seljabrekku kom upp lítilsháttar misskilningur um stefnu línunnar milli Bringna og Seljabrekku sem var útkljáður 7. október 1939.[469]

Seljabrekka lét land til nýbýlisins Selholts, samkvæmt bréfi landnámsstjóra 17. september 1956 en fékk í staðinn land frá Mosfellshreppi. Mörkum Selholtslandsins og því, sem Seljabrekka fékk, er lýst svo:

> Þjóðvegur ræður mörkum að sunnan að Skeggjastaðamörkum. Að vestan og norðan ráða Skeggjastaðalandamerki, og að austan landamerki heiðalandsins. Seljabrekka fær móti þessu tilsvarandi land að stærð og gæðum sunnan þjóðvegar austan við núverandi Seljabrekkuland. Seljabrekka heldur rétti til Leirtjarnar til fiskiræktarafnota og veiði að hálfu móti Selholti.[470]

Oddviti Mosfellshrepps gerði athugasemd við landamerki Seljabrekku, sem hann taldi Seljabrekkubónda ekki hafa á hreinu, í bréfi til jarðeignadeildar ríkisins 12. júlí 1968 og segir þar:

> Landamerki Seljabrekku að sunnan skulu vera lína úr „Markasteini“ í Suður enda „Geldingatjarnar“. Norðurkantur leigulands „Keldna“ er hinsvegar girðing sú sem upper komin þareða einskonar framlenging af henni. Renningur sá er myndast þarna á milli er samkvæmt okkar samkomulagi land sem Mosfellshreppur fær á leigu. Breidd landsins er ekki glögg fyr en mæling hefir farið fram en þó er miðað við að fjarlægð milli geldingatjarnar og háspennulínu þar marki þetta að nokkru en þó aldrei minna en 100 metrar.
> Ennfremur fái Mosfellshr. svo land það er lendir austan við girðingu „Keldna“ en tilheyrði áður Bringum eða með öðrum orðum allt það land sem afgangs verður á milli og austan við áðurnefnd afmörkuð Svæði.
> Nánar nefni ég þetta ekki nú enda var það að samkomulagi að endanlegt samkomulag yrði er mæling þessara landa læi fyrir eftir ljósmyndum frá Ágústi Böðvarssyni.
> Mér þætti vænt um ef þú gerðir mér viðvart ef þér sýnist ég hafa annan skilning á þessu en þú.[471]

Síðar fékk Seljabrekka land frá Bringum eða eins og kemur fram í byggingarbréfi Guðjóns Bjarnasonar fyrir Seljabrekku 13. mars 1983, þar sem landamerkjum er lýst:

> Landamerki Seljabrekku (hét Jónssel) sem áður var hluti Mosfells, eru þessi:
> Að sunnan fær Seljabrekka land, sem áður tilheyrði Bringum þannig að suðurmörk landsins verða ca 50 metrum norðan við núverandi Sogslínu frá Laxnessmörkum allt að Geldingatjarnarlæk. Geldingatjörn verður öll í landi Seljabrekku. Að vestan landamerki Laxnesslands, að norðan þjóðvegur og að

[469]Skjal nr. 12 (3).
[470]Skjal nr. 17 (4).
[471]Skjal nr. 17 (10).

> austan landamerki heiðarlands eins og þau eru ákveðin í kaupsamningi milli Mosfellshrepps og dóms- og kirkjumálaráðuneytisins, dags. 24. maí 1933.[472]

Landbúnaðarráðherra seldi Seljabrekku með afsali 26. ágúst 1999. Undanskilð í sölunni var námuréttur og réttur til efnistaka auk vatns- og jarðhitaréttinda umfram heimilis- og búsþarfir. Varðandi landamerki er vísað til landamerkjaskrár Kjósarsýslu.[473] Ákvæði munu vera um forkaupsrétt ríkissjóðs skv. kaupsamningi.

5.25. Almenningsland á Stór – Reykjavíkursvæðinu

5.25.1. Almennt

Aftan við umfjöllunina um Vatnsleysustrandarhrepp í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er prentuð neðanmálsgrein sem hefst á þessum orðum:

> Í Jarðabókinni er seðill og á honum þetta, sem á hjer við:
>
> Það sem Suðurnesjamenn kalla Almenníng tekur til suður við Hvassahrauns land og Trölladyngjur, gengur so norður eftir fyrir ofan lönd allra Hraunabæjanna og endast so norðan til, þar sem hann mætir Ásslandi, ...[474]

Eftir orðanna hljóðan virðist sem Almenningurinn takmarkist af landi Hvassahrauns og Trölladyngjum og sé því ekki innan Vatnsleysustrandarhrepps.

Íhugunarvert er hvaða jarðir í Álftaneshreppi höfðu aðgang að almenningi eða almenningum sem nefndir eru í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1703. Um Þorbjarnarstaði segir:

> Skóg hefur jörðin átt, en nú má það valla kalla nema rifhrís, það hefur hún so bjarglega mikið, að það er bæði brúkað til kolgjörðar og eldiviðar, og so til að fæða peníng á i heyskorti. Aldrei ljá það búendur til annara, og eru þetta þau skógarpláts, sem almenníngar eru kölluð.[475]

Af þessu má ráða að það voru skógarplássin sem gengu undir heitinu almenningar. Lambhagi var hjáleiga Þorbjarnarstaða en svohljóðandi umsögn er um hann í Jarðabókinni:

> Hríssrif hefur jörðin í Þorbjarnastaðarlandi þar sem heita almenníngar, er það haft til kolgjörðar og eldiviðar og til að fæða peníng í heyskorti.[476]

Eftir þessu að dæma voru svokallaðir almenningar í landi Þorbjarnarstaða.

Lónakot átti skóg til forna sem var varla meira en rifhrís þegar Jarðabókin var tekin og var notað til kolgerðar, eldiviðar og sem nautafóður um vetur. Um landskuld Lónakots segir:

---

[472]Skjal nr. 17 (3). Sama landslýsing mun hafa komið fram í byggingarbréfi árið 1968 en það skjal hefur ekki verið lagt fram.
[473]Skjal nr. 17 (1).
[474]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. Kaupmannahöfn. 1923. s. 157.
[475]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 165-166.

> Landskuld xl álnir. Betalaðist með viii tunnum kola heim til Bessastaða alt til þess Andres Ívarsson Raun[477] varð forpachtaranna umboðsmaður á Bessastöðum, þá kvartaði ábúandinn um að skógurinn í almenníginum væri so foreyddur að hann ei til treystist þar að safna kolviði til landskuldar-gjaldsins ....[478]

Meðal kvaða sem hvíldu á Óttarsstöðum voru tveir hríshestar sem taka átti í almenningi og flytja heim að Bessastöðum en ábúandinn gat þess að æ erfiðara væri að afla þeirra. Einnig átti ábúandinn rétt á að sækja sér skóg til kolgerðar og eldiviðar í almenning sér að kostnaðarlausu en fram kemur að ekki sé langt í að hann eyðist að fullu. Ennfremur átti jörðin selstöðu í almenningi. Fyrri hjáleiga Óttarsstaða átti hrístak í almenningi til eldiviðar og sem nautafóður í heyskorti en seinni hjáleigan átti óskammtað hrístak í almenningi.[479]

Um Straum segir Jarðabókin:

> Skóg til kolgjörðar og eldiviðartaks brúkar jörðin í almenníngum, líka er stundum hrís gefið nautpeningi. ... Lýngrif getur jörðin ogso haft í almenníngum.[480]

Hvaleyri átti hrísrif í heimalandi sínu sem reyndar var að mestu eytt en einnig hafði hún hrísrif í almenningum bæði til eldiviðar og kolgerðar. Afbýlismenn Hvaleyrar höfðu eldiviðartak og önnur hlunnindi jarðarinnar ásamt heimabóndanum. Það sama má segja um Ófriðarstaði (Jófríðarstaði) en þeir höfðu hrís til kolgerðar í almenningum.[481]

Eftirfarandi jarðir eru ekki á ágreiningssvæði í þjóðlendumáli þessu en höfðu aðgang að almenningum eða almenningi: Ás hafði hrísrif í almenningum til kolgerðar og eldiviðar. Brekka hafði rétt til hrístöku í almenningum. Svalbarði, Haukshús, Sviðholt, Deild, Bárugseyri, Akrakot, Kasthús, Landakot, Eyvindarstaðir og Lambhús höfðu öll rétt til hrístöku uppá áskilda kvaðarhesta í almenningum eða almenningi.[482] Um Arnarnes segir Jarðabókin:

> Skóg til kolgjörðar og hrísstekju sem kvöð er hefur jörðin í almenníngi eður kóngslandi.[483]

Nánar er fjallað um Kóngsland í sérstökum samnefndum kafla.

---

[476] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 167.
[477] Andrés Ívarsson Rafn var landfógeti á árunum 1693-1695, sbr. Einar Laxness, *Íslands saga a-ö* II. bindi. Reykjavík 1995, s. 91. Sjá einnig *Alþingisbækur Íslands* VIII. bindi. Reykjavík 1949-1955, s. 443-445, og 467-470, þar sem hann er titlaður fulltrúi landfógeta í nafnaskrá.
[478] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 159.
[479] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 161-163.
[480] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 164.
[481] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 168, 170 og 173.
[482] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 172, 204, 205, 206, 208, 211, 213, 214, 216, 217, 219 og 221.
[483] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 227.

Ofantaldar jarðir voru allar konungsjarðir nema Ás sem var konungseign að ¾ en einkaeign að ¼. Setberg var einnig í einkaeign en það hafði átt skóg til forna sem var ekki annað en alllítið hrísrif þegar Jarðabókin var gerð.[484]

Meðal kvaða eftirtaldra konungsjarða: Sandhúsa, Hliðs, Mölshúsa, Skógtjarnar og Breiðabólsstaðar, var m.a. talinn hrístestur. Ekki er getið hvaðan átti að taka þennan kvaðarhest en þar sem jarðirnar áttu ekki skóg er ekki ólíklegt að hríshesturinn hafi verið sóttur í almenning.[485]

Næst skal sjónum beint að Garðakirkjujörðum og rétti þeirra til að nýta sér almenninginn. Um Garða segir m.a. í Jarðabókinni:

> Skóg á staðurinn sem brúkast til kolgjörðar og tekur mjög að eyðast. ... Úthagar nálægt heimastaðnum eru bæði þröngvir og snögglendir.[486]

Hamarskot var eign Garðakirkju en um það segir m.a. í Jarðabókinni:

> Skóg eður hrís til kolgjörðar hefur jörðin lángvarandi brúkað mótmælalaust í almenníngum.[487]

Hausastaðir voru einnig Garðakirkjujörð en um þá segir Jarðabókin:

> Skóg til hríss og kola lítilsháttar brúkar jörðin í staðarins skógi og stundum í almenníngi.[488]

Bakki var Garðakirkjujörð og meðal kvaða jarðarinnar var:

> Hrísshestur er sækist í kirkjunnar skógarland so lengi sem það varir, síðan kanske í almenníng ef þar er þá nokkuð.[489]

Sama kvöð hvíldi á Garðakirkjujörðunum Pálshúsum, en þar var hríshesturinn sóttur í almenning, og Garðhúsum en þar var hann sóttur í almenning eða kirkjunnar land.[490] Akurgerði var Garðakirkjujörð sem seld hafði verið Hafnarfjarðarkaupmanni. Hún hafði eldiviðartak m.a. af fjöruþangi en einnig af smáhrísi sem aflað var bæði í almenningi og Garðakirkjulandi.[491]

Loks skal greint frá nokkrum Garðakirkjujörðum sem höfðu aðgang að skógi eða hrísi í staðarins landi. Skerseyri var hjáleiga Garða og hafði eldiviðartak í landi staðarins. Pálshús voru einnig hjáleiga Garða sem höfðu eldivið bæði af torfi og skógi í óskiptu landi kirkjunnar.[492] Nýibær var eign Garðakirkju en um þá jörð segir Jarðabókin:

---

[484] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 176.
[485] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 191, 193, 199, 201 og 215.
[486] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 180-181
[487] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 175.
[488] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 190.
[489] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 182.
[490] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 183 og 185.
[491] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 177.
[492] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 179 og 183.

> Skógartaks, eldingartorfs og annara þvílíkra hlunninda nýtur þessi jörð úr óskiftu að þörfum eins og hin önnur býlin í hverfinu.[493]

Selskarð og Hraunsholt voru einnig Garðakirkjujarðir og höfðu báðar hrístak til kolgerðar og hríshestskvöð í Garðakirkjulandi.[494] Eftirtaldar Garðakirkjujarðir höfðu hríshest meðal virkra eða aflagðra kvaða sinna: Dysjar, Ráðagerði, Garðabúð, Miðengi, Hlíð, Móakot og Hausastaðakot.[495] Ekki er getið um að þær eigi skóg, aðeins sagt að þær eigi eldiviðartak af móskurði í landi staðarins, og því verður að ætla að hríshesturinn hafi verið sóttur í Garðakirkjuland. Loks skal minnst á Vífilsstaði sem voru Garðakirkjujörð en um þá segir m.a. í Jarðabókinni:

> Skóg hefur jörðin átt og er hann nú eyddur so þar er eftir lítið hríssrif, það brúkar bóndinn til eldiviðartaks ásamt móskurði, sem mjög lítill er, og fyrir skort á hverutveggja þessu gjörist nú eldiviðartak erfitt. Skógartak til kolgjörðar er frjálst í kirkjunnar landi.[496]

Að endingu skal getið nokkurra konungsjarða í Seltjarnarneshreppi sem höfðu afnot af almenningum/almenningi. Kópavogur skal fyrstur nefndur en hann hafði hrístak þar til kolgerðar og upp á áskilda hríshesta. Rauðará, Bústaðir og Digranes höfðu hins vegar aðeins hrístak þar upp á áskilda hríshesta.[497] Við nokkrar konungsjarðir í Seltjarnarneshreppi kemur fram að þær eigi að skila hríshesti til Bessastaða og er sú kvöð ýmist virk, óvirk, eða þá hægt að gjalda hana með öðrum hætti. Á meðal þessara jarða er Örfirisey sem notaði hrís og lyng til selstöðu eldiviðar undir Selfjalli og Hvammkot sem átti lítið rifhrís.[498] Hinar jarðirnar, Lambastaðir, Hrólfsskáli, Eiði og Kleppur, áttu engan skóg er Jarðabókin var gerð.[499] Á einhvern stað hefur þurft að sækja þennan hríshest, a.m.k. í upphafi þegar kvaðirnar voru settar, hugsanlega í almenning líkt og hinar fjórar fyrrnefndu jarðir Seltjarnarneshrepps gerðu.

Aðrar konungsjarðir sem jafnframt eru kröfujarðir áttu sinn eigin skóg eða skógarrytjur.

Landskuld Vatnsenda hafði verið goldin í kolum en því var breytt vegna eyðslu skóganna en annars segir um jörðina:

> Hrís af reitíngi erfitt, brúkast til kolgjörðar og eldiviðar.[500]

Svipuð ummæli eru um Elliðavatn jafnt um fyrirkomulag landskuldar og ásigkomulag hríssins:

---

[493] Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, 3. b. s. 185.
[494] Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, 3. b. s. 222-223.
[495] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 181, 185, 186, 187, 188 og 189.
[496] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 225.
[497] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 230, 270, 275 og 276.
[498] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 254 og 277.
[499] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 233, 236, 251 og 273.
[500] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 280.

> Rifhrís er til eldiviðar og kolgjörðar, en fer mjög í þurð og er undir eyðingu komið.[501]

Um Hólm segir Jarðabókin:

> Skóg hefur jörðin átt, sem nú er aldeiliss eyddur. Hríssrif á hún enn, sem brúkast til eldiviðar og so naumlega, að jörðin þarf hrístak af öðrum að þiggja.[502]

Loks er það Helliskot (Elliðakot) en um það segir:

> Skógur til eldiviðar mjög eyddur.[503]

Jarðir þær, sem konungur átti í Garðahreppi/Álftaneshreppi, höfðu áður verið í eigu Viðeyjarklausturs, sem konungur sló eign sinni á, eða Skálholtsstóls. Hafði Skálholtsbiskup verið látinn skipta á jörðum við konungsvaldið með hirðstjórabréfi 27. september 1563.[504]

Um 1700 voru nær allar jarðir í hreppnum í eign konungs eða Garðakirkju. Því vaknar sú spurning, hvort hinir svonefndu almenningar/almenningur hafi verið á einhvern hátt tengdir eignarréttarböndum við jarðir Skálholtsstóls, Viðeyjarklausturs eða Garðakirkju fyrir siðbreytingu. Jafnvel að þeir hafi upphaflega verið í eigu einhverra jarða, sem biskupsstóllinn, klaustrið og kirkjurnar áttu, og landsetum stóls, klausturs og kirkna leyft að nýta skóginn og skógurinn þannig orðið almenningur, þar sem engum einkaaðilum var til að dreifa. Í þessu sambandi má benda á máldaga Viðeyjarklausturs frá 1284 sem greinir frá ítökum klaustursins í jarðir annarra manna. Þar kemur m.a. fram að klaustrið eigi:

> Samvidvnnar skog j hravnvm vt fra hvaleyri.[505]

Í greinargerð Þjóðskjalasafns segir að framangreint sé aðeins tilgáta, sem ekki verði sönnuð, en sé bent á til umhugsunar.

Um 1860 hófust deilur um hvort jörðin Fellsendi í Þingvallasveit teldist nýbýlisland eða Þingvallaeign. Meðal annars var deilt um hvort Mosfellsheiðarland væri almenningur/afréttur. Nánar er sagt frá þessu máli í kaflanum um Mosfellsheiðarland.

Þann 22. júlí 1865 fór fram útmæling á jörðinni Lækjarbotnum að ósk Þorsteins Þorsteinssonar sem hugðist reisa þar nýbýli. Þessu máli tengist bréf frá 18. júlí 1866. Þar kemur fram:

> að þér herra Sýslumaður með hinum útnefndu áreiðarmönnum leggið úrskurð á það, hvort land það sem áreiðargjörðin hefir tiltekið, sé almenningur, eða hvort það beri að álíta sem part úr Helliskotslandi.[506]

---

[501] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 281.
[502] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 283.
[503] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 289.
[504] *Íslenzkt fornbréfasafn* XIV. b. s. 155-158.
[505] *Íslenzkt fornbréfasafn* II. b. s. 247, sjá einnig s. 248.

Nánar er fjallað um þetta mál í kafla 5.13. um Lækjarbotna.

Deilur stóðu um jörðina Vilborgarkot á ofanverðri 19. öld. Meðal annars var deilt um hvort jörðin hefði verið hluti almennings. Nánar er fjallað um þessar deilur í kafla 5.14. um Vilborgarkot.

5.25.2. Almenningur og almenningsskógar Álftaness

Skúli Magnússon getur Almenningsins [á Álftanesi] í lýsingu sinni á Gullbringu- og Kjósarsýslu frá 1785 með eftirfarandi orðum:

> Milli Kálfatjarnarsóknar og Garðasóknar er hálent hraunsvæði, sem Almenningur nefnist. Er það 2 mílur að breidd og 3 mílna langt frá sjónum upp að fjöllunum. Landslag og gróður er þar með sama hætti, sem fyrr segir um Kálfatjarnarþingsókn; þó er þarna meira smáhrís og lyng. [507]

Sýslumaðurinn í Gullbringu- og Kjósarsýslu tilkynnti hreppstjórunum í Álftaneshreppi, þann 31. desember 1825, um að gefin hefði verið út konungsúrskurður þess efnis að landsmenn mættu ekki ganga of nærri skóglendi hér á landi.[508] Hreppstjórarnir sendu bréf til bændanna í Hraunum þann 21. febrúar 1826. Í bréfinu kom fram að ábúendur kirkjujarða megi ekki taka skógarhrís í svokölluðum almenningi án leyfis.[509]

Árið 1839 var Garðabrauð metið. Í lýsingu koma m.a. fram eftirfarandi upplýsingar:

> Kirkiann i Gördum á land sem liggr til fialls fyrir ofan Setbergs, Áss, Ofridarstada og Hvaleyrarland; þar hefur verid og getur verid gód Selstada, (landamerkin siást i medfylgiandi afskrift Nr. 5).
> J þessu landi má og heja, enn fiærlægdin ollir því, ad bædi eg og sumir minir Formenn hafa heldr keypt engi a Ellidavatni sem þó er langt í burtu en nota þetta so kallada kyrkiuland til hejabla. Skogur hefir og nockur verid i þessu landi og hans Menjar siást en þó heita megi þrotin. Verdr hann ej varinn vegna fiærlægdar, og þad því sídur sem so kalladr almenningur, liggur saman vid þetta land, hvar allir leifa sér hrísrif jafnvel á klaka til fódurs Nautpeningi. Landid má því heita Prestakallinu ardlaust ...[510]

Árni Helgason segir í lýsingu sinni á Garðaprestakalli frá 1842 að í Almenningnum [í Álftaneshreppi] sé nokkur skógur og að hrís vaxi:

> ... innan um Almenninginn og upp undan honum, með svokölluðum Undirhlíðum.[511]

---

[506]Skjal nr. 2(238).
[507]Skúli Magnússon, "Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu." s. 122.
[508]Skjal nr. 2 (126) a-b. Bréfið er ársett 1825 en réttara mun vera 1826.
[509]Skjal nr. 2 (126) a-b.
[510]Skjal nr. 2 (190).
[511]Árni Helgason, "Lýsing Garðaprestakalls 1842.", s. 201.

Þann 24. október 1847 bað bóndinn á Þorbjarnarstöðum nokkra aðila að kanna ástand skóglendis sem væri í eigu Hraunajarðanna Straums og Þorbjarnarstaða. Skoðunargerðin fór fram fjórum dögum síðar og var niðurstaða þeirra sem framkvæmdu hana sú að skógurinn væri í slæmu ásigkomulagi.[512] Í bréfi sem bændur í Hraunum sendu stiftamtmanni þann 29. október 1847 óska þeir eftir rannsókn á skógareyðingu á landi sínu.[513]

Almennningsskógar Álftaness voru síðan umfjöllunarefni bréfs sem stiftamtmaður sendi sýslumanni í Gullbringu- og Kjósarsýslu þann 3. desember 1847.[514] Í bréfinu kemur fram að 16. apríl það ár ákvað sýslumaðurinn að bændur sem ekki ættu skóg sjálfir mættu höggva við í almenningnum. Stuttu eftir að hann tók þessa ákvörðun gerðu sjö bændur [Hraunabændur] kröfu til einkaréttar á notkun almenningsskógarins. Sýslumaðurinn var andsnúinn kröfunni því að hann taldi að þessi réttur tilheyrði jörðum í Gullbringusýslu.

Í bréfinu kemur fram að stiftamtmaður tók ekki undir eignaréttarkröfu bændanna sjö. Hann var hins vegar ekki heldur sammála sýslumanninum um að allar jarðir í Gullbringusýslu hefðu rétt til skógarhöggs til einkanota á þessu svæði. Að mati stiftamtmanns var þetta land í eigu konungs. Stiftamtmaðurinn var þó ekki viss um að yfirvöld vildu taka við skóginum, enda væri hann illa farinn, og því kynnu þau að kjósa að fela einhverjum öðrum aðila umsjón hans. Áður en að yfirvöld gætu tekið þessa ákvörðun yrði hins vegar að finna út hver væru mörkin milli beitilandsins í Almenningnum og skógarins þar og því skipaði stiftamtmaðurinn sýslumanninum að gera úttekt á skóginum við fyrsta tækifæri.[515]

Í bréfi Árna Helgasonar prófasts í Görðum 13. janúar 1848 til sýslumanns í Gullbringu- og Kjósarsýslu (sjá kafla um *Garða*) segir hann jarðabókina 1760 eigna kirkjunni ítak í svonefndum Almenningi. Henn segir um Kirkjulandið (fyrir ofan byggðina á Álftanesi að allir viðurkennir að þetta land tilheyri Garðakirkju en hvað beit áhræri megi það þó teljast almenningur.[516]

Í kjölfar þess að stiftamtmaður komst að þeirri niðurstöðu að almenningsskógarnir á Álftanesi væru ennþá í eigu Danakonungs skipaði hann svo fyrir að farin yrði skoðunarferð um svæðið til þess að kanna hvað af almenningnum væri beitarland og hvað skóglendi þannig að ákvarða mætti hvaða hluta hans hægt væri að friða. Þann 18. maí 1848 voru skoðunarmenn skipaðir í þessa ferð. Sama dag var hún auglýst og jafnframt var Guðmundi Guðmundssyni, Lambhaga, tilkynnt hvað stæði til og hann beðinn að láta nágranna sína vita af henni, ekki síst eigendur Óttarsstaða, Lambhaga, Lónakots og Hvassahrauns.[517]

---

[512]Skjal nr. 2 (126) a-b.
[513]Skjal nr. 2 (126) a-b.
[514]Skjal nr. 2 (125).
[515]Skjal 2 (125) a-b.
[516]Skjal nr. 2 (127) a-b.
[517]Skjal nr. 2 (113) og skjal nr. 2 (121) a-b.

Áreiðin fór fram 2. júní 1848 og samkvæmt henni voru mörk skóglendisins eftirfarandi:

> ad nedan byrjar þad nyrdst vid Kolbeinshæd, gengur svo til vesturs nidur ad Markhólum fyrir nordan Lónakotssel, hvar skógurinn endar mót sudri. Þó gengur skógartúnga þríhyrndt nidur frá Alfaraveginum. Hennar botn eda breidd er ad ofan, og gengur frá Laungubrekkum til sudurs ad Markhólum. Spordur skógarspildu þessarar endar í útnordri vid Brunnhólavördu skamt fyrir ofan Lónakot.
> ad nordan gengur skógarlandid frá Kolbeinshæd til Landsudurs lángs med Kaphelluhrauni og brunanum upp ad Stórhöfdastíg, þadan
> til sudurs í Fremstahöfda lángs med brunanum sudur ad „fjallinu eina“ þadan
> til vesturs og útnordurs í krókum og hlikkjum alt nidur ad Markhólum.
> Alt þetta land, sem álítst vera 1 ferhyrnings míla ad stærd, vidurkenna allir þeir, sem mætt hafa, ad kallad sé med adalnafni (generelt) „Almenníngur“.
> Landid er alt skógi vaxid, og er skógurinn ad nordann og ad ofan vída ílla högginn og sumstadar upprættur, en álítst þó ad géta, væri hann fridadur, aptur tekid gódum framförum. Þará móti er skógurinn þess sunnar sem dregur blómlegri, einkum fyrir ofan og nedan Þorbjarnarstada, Straums, Ottarstada og Lónakotssel, en skógarhyrnan fyrir nedan alfararaveginn nidurundir Lónakot er mjög svo brudd af saudfé.
> Gjördarmannanna álit og meining er, ad sú nýnefnda skógarspilda upp frá Lónakoti ad alfaraveginum hljóti ad vera beitarland bædi vegna nærlægdar þess vid Lónakot og Ottarstadi og líka hins, ad þetta skógarland er í sjálfu sér lítilfjörlegt. Þarámóti finna þeir ei ástædu til ad skipta hinu ödru hér ad framan tilgreinda skógarlandi í tvent, svo ad nokkud af því ákvardist til ad vera beitiland, en nokkud land er frida skuli, sem eginlegt skógarland, heldur er þad þeirra álit, ad Land þad alt beri ad álíta sem skóg, er frida beri.
> Sýslumadurinn framlagdi bref frá Stiftsprófasti Herra Arna Helgasyni, Riddara af Dannebroge til Sysslumannsins, dagsett 29da Mai þ. á. hvarí hann gefur til kynna, ad jardabókin frá 1760 eigni nokkrum Garda kyrkju jördum og Prestsetrinu Gördum skógarhögg í Almenníngnum, og óskar hann ad þetta verdi tekid til greina. Brefid innfærist þannig látandi: [A]
> Eigendurnir af jördunum Þorbjarnastödum, Straumi, Ottarstödum og Lónakoti samt af Hvassahrauni athugudu ad selstödur þeirra lægju í því að framan tiltekna skógarlandi, og ad þar hefdi verið frá alda ödli, þótt med millibilum, haft í seli frá tedum jördum einsog þeir hefdu beitt fé sínu í þessu tilgreinda landi og yrkt þar skóg. Þeir geima ser því rett sinn í þessu tilliti um leid og þeir framleggja eitt bréf til Sýsslumannsins af dags dato þetta áhrærandi þannig látandi: [B][518]

A

[518]Skjal nr. 2 (58) a-b.

Þared eg heyri ad einhverskonar Skodunar giörd tilstandi, yfir þann so kallada almenning her í Hreppnum, vildi eg ecki gleyma, sem Beneficiarius Garda Prestakalls ad minnast á þad, vid Herra Sysslumanninn, ad i þessum sokallada Almenningi er nockrum Jördum Garda kirkiu, og Gördum lika, eignad Skógarhögg í þessum Almenningi i Jardabókinni 1760, er eg vegna Prestakallsins finn skyldu mína óska ad meigi vera óskaddad.

Gördum 29da Maji 1848.

A. Helgason.

Til Hera Sysslumans Th. Gudmundsen.
Framlagt vid skodunargjörd á Almenníngsskógnum þ. 2 Juni 1848

Th. Gudmundsen.[519]

B

Epter briefe frá vidkomande Herra Síslumans af 18 Maj þ. a. hvar í hann bodar öllumm Hrauna jarda eigendumm ad vera til Stadar, epterriettingar og auglysingar þann 2an junj næst komande til mótsvid sig og álitsmenn á þeim Sokallada almenníngе - þar óckur eru ofann nemdar jarder seldar undann tekníngarlaust med öllumm Herlogheitumm gögnumm og gjædumm til ytstu Landa merki, ljka Sagdar ockar kaupenda, fullkomnasta eign þadann í fra - undann fillum vid því ecke hier underskrifader menn, ad begiöra af vidkomande Sýslumanne í sínu lögsagnar ummdæmi ad Seiga ockur enn fullkomnare vissu firer áminstre eign vorri með áreid og fimtar dóme á því Hrauna jarda landi Sem bruna Hraun Halda þad land kallast ad ödru nafne Almenníngur alt nidur ad sjó.

Þessu til stadfestu ockar underskrifud nöfn med eiginnhandar ritumm.

Staddur á Þorbiarnarstödum, þann 2an Juni 1848. Gudm. Ejolfson, Magnús Arnason, Gudm. Gudmundsson, handsalad Jon Hiörtsson, handsalad Haflyde Jonsson, Gisli Eyjolfsson, handsalad Pall Jonsson.

Til Síslumans í Kiósar og Gullbryngu Sýslumm.

Framlagt vid skodunargjörd á Almenníngsskóginum þ. 2. Júni 1848.

Th. Gudmundsen.[520]

Stuttu eftir að áreiðargerðin fór fram var í tvígang beðið um umsögn vitna varðandi landamerki Hraunajarða. Sú fyrri var gefin þann 5. júní 1848 að beiðni eigenda Hraunajarða en þeir vildu fá upplýsingar um hvað ákveðnir aðilar vissu um eignir Hraunajarða og notkun þeirra. Samkvæmt vitnunum var það land sem afmarkaðist af svokölluðu brunahrauni áður fyrr kallað Hraunapláss eða Almenningur. Það land höfðu allar Hraunajarðir nýtt sér. Hver jörð hafði sitt svæði

[519]Skjal nr. 2 (115).
[520]Skjal nr. 2 (114).

samkvæmt ákveðnum landamerkjum.[521] Seinni vitnisburðurinn var tekinn degi seinna að undirlagi Guðmundar Guðmundssonar eiganda jarðarinnar Straums. Í honum greindu vitni frá því hvað þeim hafi verið sagt varðandi landamerki jarðarinnar og notkun ábúenda á henni. Lýsingin er svohljóðandi:

> Landa mörk höfumm vid heirt ad væru þesse - ad nordann vid sio - úr Briniolfs skarde í Hádeigeshæd frá Straume ur Hadeig<is>hæd í þufu á austur enda ás midmunda hæd fra Þorbiarnarstödumm þadann beina stebnu uppa Hafurbiarnar Holt af þúfu á Hafurbiarnar Holte í Heimsta Höfda beint upp í brúna - ad sunnann - fra brune firer ofann raud Hóla í nordasta Hraunhol beinastebnu í þufu á eiólfs hól sem er [sem er, verður helzt lesið úr þessu orði] firer ofann steinhus þadann í nordur enda gvendarbrun<n>s Hædar So í nónhól af nonhól í Skip Hól þadann í markhól firer ofann vatna skier vid sjo.[522]

Þann 7. júní skrifaði Guðmundur Guðmundsson sýslumanninum í Reykjavík. Þar kemur fram að hann hafi haft samband við stiftamtmann sem hafi hvatt hann til þess að sýna sýslumanni báða vitnisburðina svo að hann gæti kynnt sér þá áður en hann léti skoðunargerðina frá 2. júní frá sér fara. Í bréfinu kemur einnig fram að eigendur Hraunajarða töldu sig eiga landsvæði það sem afmarkað er af brunahrauninu og að þeir vildu að skóglendi þeirra á landspildunni yrði friðað.[523] Þremur dögum síðar, eða 10. júní, bað sýslumaður stiftamtmann að svara því hvort fyrirhuguð friðlýsing almenningsskóga Álftaness gæti haft áhrif á nýtingarmöguleika Hraunajarða á því landi sem eigendur þeirra teldu sig eiga þar.[524]

Hinn 19. júní 1848 voru almenningsskógar Álftaness gerðir að friðlýstu svæði og öðrum en ábúendum Hraunajarða bannað að nýta landið. Með yfirlýsingunni fylgdi eftirfarandi lýsing á mörkum hins friðlýsta svæðis:

> ... að neðan frá Kolbeinshæð alt suður að Markhólum að norðan frá Kolbeinshæð með Kapelluhrauni og brunanum að Stórhöfðastíg, þaðan til suðurs – í Fremstahöfða langs með brunanum suður að Fjallinu eina, þaðan til vesturs og útnorðurs niður að Markhólum.

Í friðlýsingunni kemur einnig fram að jarðeigendur í Álftaneshreppi megi ekki nýta skóg í almenningnum nema með leyfi hreppstjórans. Þar stendur einnig að Guðmundi Guðmundssyni í Litla-Lambhaga hafi verið falið eftirlit með yrkingu almenningsins undir umsjón hreppstjóranna á Álftanesi.

Friðlýsingin var þinglesin á manntalsþingi sem haldið var í Görðum þann 20. júní 1848.[525]

---

[521]Skjal nr. 2 (129) a-b.
[522]Skjal nr. 2 (129) a-b.
[523]Skjal nr. 2 (129) a-b.
[524]Skjöl nr. 2 (122) og 2 (129) a-b.
[525]Skjal nr. 2 (49), skjal nr. 2 (122) og skjal nr. 2 (128).

Í bréfi sem sýslumaðurinn í Gullbringu- og Kjósarsýslu sendi hreppstjórunum í Álftaneshreppi þann 19. júní 1848 greindi hann þeim frá því að þeir hefðu verið skipaðir yfirumsjónarmenn almenningsins.[526]

Sama dag, þ.e. 19. júní, var Guðmundi Guðmundssyni, sem settur hafði verið umsjónarmaður svæðisins, tilkynnt um þær skyldur sem honum höfðu verið lagðar á herðar varðandi almenninginn.[527]

Í bréfi sýslumanns til Suðuramtsins þann 24. janúar 1849 lagði hann til að eignarréttindi eða í það minnsta notkunarréttindi á almenningsskógum Álftaness yrðu færð í hendur eigenda Hraunajarða. Einnig kom fram í bréfinu að bréfritari teldi að Hraunajarðir og aðrar jarðir í Álftanesshreppi ættu að hafa afnotarétt af því landsvæði sem var friðlýst þann 19. júní 1848.[528]

Þann 21. júní 1849 skrifaði eigandi hálfra Óttarsstaða undir lögfestu á jarðarhlut sínum. Þar kemur eftirfarandi fram:

> Af Fjallgrensbala suðurá Helluhól norðan á Búðarhólum á milli jarðarinnar Heimalands og [og, tvítekið] almennings afrjettar. ... Líka lýsi jeg eign minni það ítak í almennings afrjetti Alptanesshrepps, sem ofantaldri jörð minni ber að lögum innan hjer ofantaldra takmarka. ...[529]

Nánar er fjallað um þessa lögfestu í kafla 5.4. um Óttarsstaði.

Manntalsþingsréttur var settur að Görðum fyrir Álftaneshrepp þann 22. júní 1849. Þar var lesin upp lögfesta Guðmundar Guðmundssonar sjálfseignarbónda í Straumsseli frá 21. sama mánaðar fyrir eignarjörðu hans Straumi:

> Á milli jarðarinnar Heimalands og afrjettar að öðru nafni Almennings, af Heimstahöfða suður í Fjallgrensbala miðjan. ... Líka lýsi jeg eign mína það ítak í almennings afrjetti Alptaneshrepps sem ofantaldri jörð minni ber að lögum.[530]

Nánar er fjallað um þessa lögfestu í kafla 6.5. um Straum.

Þann 21. júní 1849 samdi umsjónarmaður almennings Álftaness greinargerð um umsjónarsvæði sitt. Í henni er m.a. svohljóðandi lýsing á svæðinu:

> Með því mjer er á hendur falið í brjefi til mín af 19 Juni næstliðið ár frá viðkomandi herra sýslumanni [Th. Guðmundsen, yfirstrikað] að boði Stiftamtsins umsjón þess almennings, sem er að finna í Alptaneshrepp, þá orsakast jeg til að lysa þess almennings takmörkum fyrir alþyðu á manntalsfundinum í Görðum innan sama hrepps, sem jeg veit glöggast fráskilið annara eignum og er því að álíta sjerskilið almennings sameignar land gamlra lögbílisjarða í Alptaneshrepp, hvers takmörk eru þessi. Fyrst

[526]Skjal nr. 2 (122).
[527]Skjal nr. 2 (122).
[528]Skjal nr. 2 (123).
[529]Skjal nr. 2 (51).
[530]Skjal nr. 2 (52) a-b.

> milli Garðakirkju fjall<l>lands, ur steinhusi suður í Markagil á Marraka eða undirhlíðum þaðan á Hæðstaholt, á Dauðadölum á annan veg ur Dauðadölum norður í Húsfell af Húsfelli upp á Þríhnjuka þaðan á suðurenda Blafells, á milli afrjetta Alptanes og se<l>tjarnarneshreppa. A milli Gullbríngu og Arnessyslna af Bláfjöllum vestur á Kistufell. A milli Alptaneshrepps og almennings og Krísivíkur lands af Kistufelli niður á syðra Horn á Fagradalsbrún þaðan í Marrakagil, so í þúfu á fjallinu eina þaðan í Helguflöt norðaná Buðarhólum. A milli jarðanna Heimalands og afrjettar af Buðarhólum eptir Buðarhólagjá, þaðan aptur í Steinhús. Þetta ofantalið afrjettar og almennings land, sem er að finna fráskilið annara eignum lísi jeg til rjettarins fullkomnari úrskurðar gamallra lögbylisjarðajarða afrjettur að öðru nafni almenníngsland í Alptaneshrepp með öllum þeim herlegheitum sem þar er að finna.[531]

Greinargerðin var þinglesin næsta dag.

Eigandi jarðarinnar Lónakots, Hafliði Jónsson, birti lögfestu fyrir jörð sína, sem dagsett er 8. nóvember 1849, á manntalsþingi sem haldið var að Görðum 21. júní 1850. Á þinginu kom fram athugasemd við lögfestuna frá sýslumanni [Gullbringu- og Kjósarsýslu]. Hún var á þá leið að hann taldi sig muna að hluti af því landi sem samkvæmt lögfestunni var í eigu Lónakots hefði verið talið tilheyra svokölluðum almenningi við skoðunargerð sem farin var á svæði, er kallaðist almenningsskógur, nokkrum árum áður í því skyni að friða almenninginn enda teldist hann konungseign. Sýslumaðurinn vildi þó ekki mótmæla lögfestunni ekki síst vegna þess að það hefði ávallt verið skoðun hans að almenningsskógurinn tilheyrði bæði Hraunajörðum og öðrum fyrrverandi konungsjörðum[532] í Álftaneshreppi.[533]

Á manntalsþingi sem haldið var að Görðum þann 18. júní 1852 var úrskurður Th. Gudmundsen [Þórðar Guðmundssonar] sýslumanns varðandi almenningsskóginn birtur. [Hér er líklega átt við úrskurðinn sem hann kvað upp 19. júní 1848.[534, 535]

Í yfirlýsingum dagsettum 12. og 24. júní 1865 kemur fram að umboðsmenn Hraunajarða hafi ákveðið að banna notkun á skógi þessara jarða. Samkvæmt yfirlýsingunni frá 24. júní liggur skógurinn fyrir neðan hinn svokallaða Almenning eftir þeim landamerkjum sem voru ákveðin við áreiðargerð árið 1848.[536] Yfirlýsingin frá 24. júní var þinglesin tveimur dögum síðar.[537]

---

[531]Skjal nr. 2 (50). Í skjali nr. 2 (203) a-b kemur fram að fulltrúum á manntalsþinginu þóttu skýrsluhöfundur hafa staðið sig vel.
[532]Að mati sýslumannsins áttu hinar jarðirnar, þ.e. ekki Hraunajarðirnar, aðeins yrkingarrétt í almenningsskóginum.
[533]Skjal nr. 2 (207) a-b.
[534]Sjá skjöl nr. 2 (49), skjal nr. 2 (122) og skjal nr. 2 (128).
[535]Skjal nr. 2 (209) a-b.
[536]Í skjalinu, sem er að finna í Jarðaskjölum Gullbringu- og Kjósarsýslu og Afsals- og veðmálabók 1861 - 1868, stendur 1847. Þetta hlýtur að vera villa því í aukadómsmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu 1844 - 1848 sem er samtímaheimild, og jarðaskjalinu frá 12. júní, stendur 1848.
[537]Skjal nr. 2 (101) og skjal nr. 2 (131).

Á 7. áratug 19. aldar reis upp deila milli tveggja bænda í Álftaneshreppi, annars vegar þeirra Kristjáns Matthíassonar á Hliði og Runólfs Eyjólfssonar á Skógtjörn, og sveitunga þeirra, Árna Hildibrandssonar í Hafnarfirði eiganda jarðarinnar Þorbjarnarstaða hins vegar, um skóglendi á Suðurnesjum. Orsök deilunnar var sú að Kristján og Runólfur höfðu sent vinnumenn sína til þess að sækja hrís á svæði sem kallaðist Fornasel en selið töldu þeir vera hluta af almenningi sem íbúar Álftaneshrepps hefðu aðgang að. Nánar er fjallað um þetta mál í kafla 6.6. um Þorbjarnarstaði.

Sýslumaðurinn í Gullbringu- og Kjósarsýslu skrifaði þann 8. júlí 1873 bréf til Suður- og Vesturamtsins er snérist um svokallaðan Almenning sem samkvæmt bréfinu var allmikill hraunfláki er lá í Álftaneshreppi fyrir sunnan Hafnarfjörð. Í bréfinu stendur að nokkuð skóglendi sé á svæðinu sem hafi verið friðlýst þann 19. júní 1848 vegna ofnotkunar.[538] Friðunin hafði hins vegar ekki verið virt sem skyldi og í bréfi sem Hraunabændur sendu sýslumanninum þann 14. júní [1873] báðu þeir um að skóglendið yrði friðað að nýju og í þetta sinn fyrir öllum nema eigendum Hraunajarða. Sýslumaðurinn lagði nú þetta mál í dóm amtsins með þeim orðum að það gæti flækt málið að Hraunajarðirnar kynnu að eiga land á svæðinu. Þannig hefðu, eða a.m.k. höfðu, jarðirnar í seli á almenningnum sem þær teldu liggja innan sinna landamerkja. Í lok bréfsins kemur fram að aðrir íbúar Álftaneshrepps hafi líka nokkurra hagsmuna að gæta hvað varðar almenninginn,[539] þó þeir væru minni en Hraunajarða. Síðan nefnir sýslumaðurinn að bréfinu fylgi uppdráttur af fyrrnefndu skóglendi sem að sögn hans er nokkurn veginn réttur.[540]

Þann 19. september sama ár sendi amtið svarbréf þar sem sýslumanninum var tjáð að það óskaði eftir áliti sveitarstjórnar Álftaneshrepps áður en það tæki ákvörðun um almenninginn. Í bréfinu kemur einnig fram að eigendur Hraunajarða vilji að hann verði friðaður í hálfa öld.[541]

Þann 4. október 1873 fór sýslumaðurinn í Gullbringu- og Kjósarsýslu ásamt fleirim í vettvangsferð til þess að skoða skóglendi í svokölluðum Almenningi í Álftaneshreppi. Í leiðangrinum kynnti fulltrúi Hraunajarða, Árni Hildibrandsson í Hafnarfirði, landakröfur þeirra fyrir viðstöddum. Hann rökstuddi mál sitt með því að benda á að í afsalsbréfi Þorbjarnarstaða frá 31. maí 1848 kæmi fram að bæði Gjásel og Jónssel væru í Þorbjarnarstaðalandi eða innan þeirra takmarka sem tilgreind væru í bréfinu og að Hraunajarðirnar ættu frá þeim mörkum, sem tiltekin voru í því, í beina stefnu frá landnorðri til landsuðurs. Eftir að hafa kannað skóglendið komust

[538]Í bréfinu stendur að eigendur Hraunajarða hafi mótmælt þeim takmörkunum sem sett hafi verið við skoðunargerðina við notkun skógarins á þeim forsendum að hluti Almenningsins væri í þeirra eigu og þeir nýttu hann í eldivið og sem beitiland.
[539]Samkvæmt sýslumanninum hafa þessar jarðir rétt til viðarhöggs í Almenningnum en líklega ekki til beitarnota. Þessi réttur byggist á dýrleika jarðanna.
[540]Skjal nr. 2 (185).
[541]Skjal nr. 2 (185).

skoðunarmennirnir að þeirri niðurstöðu að rétt væri að friða það í ákveðinn tíma. Til þess að slík friðun kæmi að gagni yrði hins vegar fyrst að ákvarða mörk milli Krísuvíkur og Álftaneshreppslands og Hraunajarðanna og Almenningsins. Í lok ferðarinnar var ákveðið að næsta vor skyldi ákvarða mörk svæðanna sem síðast var getið.[542]

Í bréfi sem sýslumaðurinn í Gullbringu- og Kjósarsýslu sendi amtmanninum yfir Suður- og Vesturamti þann 6. október 1873 greindi hann honum frá því að hann hefði framkvæmt skoðunargerð á almenningsskóginum þann 3. október[543] með það að markmiði að athuga ástand hans og til þess að kynna svæðið fyrir sveitarstjórn Álftaneshrepps en amtið hafði beðið hana um álit á þessu landsvæði. Skoðunarmenn voru sammála um að friðun væri nauðsynleg en í bréfinu stendur jafnframt að vegna þess að þeir gátu m.a. ekki komið sér saman um mörk Almenningsins hafi skoðunarmennirnir ekki orðið ásáttir um hve mikil friðunin ætti að vera. Vegna þessa taldi sýslumaðurinn æskilegt að haldin yrði opinber áreiðargerð á landsvæðið[544] til þess að reyna að ákveða hvað Hraunajarðirnar ættu og hvað væri almenningur. Einnig ætti að nota áreiðargerðina til þess að skera úr um hversu langt Almenningurinn næði til austurs og suðurs þar til hann kæmi saman við Krísuvíkurland.[545]

Þann 22. júní 1874 á manntalsþingi Álftaneshrepps í Hafnarfirði upplýstu þingvottarnir Sigurður Vigfússon og Árni Hildibrandsson að:

> ... þrátt fyrir ítrekud bönn hafi hin sídustu ár verid haldid fram ad rífa hrís og lyng í löndum þeim sem liggja ad Hafnarfirdi.[546]

Hinn 12. september 1874 var, að beiðni Árna bónda Hildibrandssonar í Hafnarfirði, gerð áreið á landamerki Hraunajarða og almenningsskóganna til þess að ákveða landamerkjalínur milli þessara staða. Áreiðarmenn urðu sammála um eftirfarandi landamerki:

> ... bein stefna af kletti þeim, er liggur næst fyrir ofan Snókalönd, á Stórastein, þaðan á Eyólfsbala og þaðan í Háholt sem liggur nálægt landamerkjum Hvassahrauns og Lónakots, [Yfirstrikun] væri sanngjarnlegust og réttust landamerki milli Almenningsskógar og Hraunjarða. Til glöggvari auðkenningar hlóðu áreiðarmenn vörðu á Eyólfsbala, og aðra ofaná Stórastein. En fremur eru [yfirstrikun] 2 vörður í beinni stefnu milli Stórasteins og klettsins hjá Snókalöndum, er áður var getið. Þá kom og áreiðarmönnum saman um, að bezt væri að hlaða vörðu á þennan stein hjá

[542]Skjal nr. 2 (152).
[543]Þessi dagsetning er ekki í samræmi við þá sem gefin er upp í málsgreininni hér á undan (4. október, sjá skjal nr. 2 (152)). Önnur hvor dagsetningin er því vitlaus.
[544]Í bréfinu kemur fram að hrepparnir [Álftaneshreppur] og eigendur Hraunajarða styðji slíka áreið. Þar stendur einnig að það séu helst tómthúsmenn sem sæki hrís í skóginn [Almenninginn]. Hrístaka þeirra sé ólögleg.
[545]Skjal nr. 2 (185).

> Snókalöndum, til þess að landamerkin yrðu sem glöggvust, og lofaði herra Árni Hildibrandsson að sjá um að það yrði gjört.[547]

Þann 29. júní 1875 var þessi áreiðargerð þinglesin á manntalsþingi Álftaneshrepps.[548]

Í bréfi, sem embætti sýslumannsins í Keflavík sendi Landmælingum Íslands þann 1. september 1992, var kvartað yfir því hvernig norður- og austurmörk Krísuvíkur voru merkt inn á kort sem Landmælingar gáfu út 1989. Það sem embættinu þótti ámælisvert var að stofnunin byggði þessi mörk á óundirritaðri og ódagsettri greinargerð frá Garðabæ en í henni er dómur frá 14. desember 1971 um norðurmörk jarðarinnar Krísuvíkur véfengdur nokkuð sem sýslumannsembættið taldi að væri vanhugsað.

Með bréfinu fylgdi greinargerð Garðabæjar. Í henni voru dregnar eftirfarandi ályktanir:

1. Að sýslumörk Árnessýslu liggi eftir vatnaskilum um háhrygg Bláfjalla og af syðstu öxl Bláfjalla í Kistufell og þaðan um Lyngskjöld og Sýslustein í Seljabótarnef.
2. Að norðurmörk Krísuvíkur samkvæmt dómi hinn 14. des. 1971 fái ekki staðist og kemur þar þrennt til:
3. Lína sú, sem þar er ákveðin frá Markhelluhól um punktinn M í Undirhlíðum liggur langt norðan nyrstu marka Herdísarvíkur sem eru í Kóngsfell, og þessi lína sker ekki sýslumörk Árnessýslu fyrr en í Bláfjöllum í námd við Hákoll. Ekki fær staðist, að Krísuvík hafi átt land þangað austur.
4. Lýsing almenningsskóga Álftaneshrepps telur suðurmörk þess lands vera af syðstu öxl Bláfjalla í Kistufell og þaðan niður í syðra horn á Fagradalsbrún og þaðan í Markrakagil. Línan af Fagradalsbrún í Markrakagil liggur um Breiðdal. Samkvæmt þessari lýsingu gæti Krísuvík ekki átt land nema að línunni Kistufell – Fagradalsbrún.
5. Samkvæmt vitnisburðum Árna Björnssonar o. fl. frá 1603 þá eru austurmörk Krísuvíkur af Lyngskildi í miðjum Breiðdal og þaðan í Markrakagil. Sú lína liggur einmitt um suðurbrún Fagradals og kemur þessi vitnisburður þar með heim og saman við lýsingu almenningsskóga Álftaneshrepps nær 250 árum síðar. Sú þríhyrnda landsspilda, sem hefur hornpunkta í Lyngskildi, suðurbrún Fagradals og Kistufelli hefur því sennilega verið almenningur.

Í greinargerðinni stóð einnig:

> Hafa ber í huga í þessu sambandi, að markalýsingar eiga að öllu jöfnu við heimalönd jarðanna en almenningum er miður eða ekki lýst. Undantekning er

[546]Skjal nr. 2 (210) a-b.
[547]Skjal nr. 2 (59) og skjal nr. 2 (133).
[548]Skjal nr. 2 (156).

> þó hin ítarlega lýsing á almenningsskógi Álftaneshrepps. Við afmörkum hreppamarka inn á kort á síðari árum hefur þessi almenningur Áftnesinga gleymst, að því er virðist. Suðurmörk Garðakirkjulands virðast jafnframt talin norðurmörk Krísuvíkur og eru framlengd allt austur í Stóra–Kóngsfell. Þetta er augljóslega rangt. Með vísan til framanritaðs eru suðurmörk almenningsskógar Álftaneshrepps nú talin mörk Garðabæjar, með þeirri breytingu, að línan Bláfjöll – Kistufell er sveigð til norðurs um Kongsfell til samræmis við markalýsingu Herdísarvíkur.

Fjallað er um síðustu ályktarnirnar þrjár, þ.e. þær sem snúa að dómnum frá 1971, í bréfi sýslumannsembættisins. Þar segir:

> Fyrsta röksemd er að Krísuvík hafi ekki átt land til Bláfjalla og að Herdísarvík eigi einungis land að Kistufelli. Dómlínan nær einungis rétt norður fyrir Litla–Kóngsfell, en ekki til Bláfjalla eins og segir í greinargerðinni.
> Önnur röksemd er að suðurmörk almenningsskóga Álftanesshrepps séu frá syðstu öxl Álftanesshrepps í Kistufell og þaðan í syðra horn á Fagradalsbrún og þaðan í Markrakaagil. Krísuvík geti því ekki hafa átt þetta land. Í eignarrétti eru almenningar talin þau landsvæði sem enginn á tilkall til. Ef nokkur eignarréttur hefur stofnast Álftanesshreppi til handa, er þar í mesta lagi um skógarítak að ræða, en ekki beinan eignarrétt. Dæmi um slíkt ítak er að finna víða hér á landi, en fátítt er að menn byggi beinan eignarrétt sinn á landi á ítaki.
> Þriðja röksemdin er vitnisburður Árna Björnssonar o.fl. frá 1603 um landamerki Krísuvíkur. Undirritaður hefur því miður ekki komist í þennan vitnisburð og getur því ekki tjáð sig um hann. Hugsanlegt er þó að landamerki geti hafa breyst með samningum, hefð eða dómum frá 1603 til 1971 en ekkert verður fullyrt um það. Það breytir hins vegar engu um það að dómar skulu standa og einnig dómurinn frá 14. desember 1971. ...[549]

5.25.3. Kóngsland

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns var gerð yfir Vatnsleysustrandarhrepp á dögunum 24. september til 6. október 1703. Inni í hreinriti Jarðabókarinnar er laus miði sem útgefandinn prentar neðanmáls aftan við Þóroddskot sem var þriðja hjáleiga Hvassahrauns. Efni miðans fjallar m.a. um kóngsland og er svohljóðandi:

> Það sem Suðurnesjamenn kalla Almenníng tekur til suður við Hvassahrauns land og Tröllladyngjur, gengur so norður eftir fyrir ofan lönd allra Hraunabæjanna og endast so norðan til, þar sem hann mætir Ásslandi, so sem við taglið á Kapelluhrauni. Þá kemur Garðastaðarland og selstaða. Þar fyrir norðan tekur til það, sem Innnesíngar kalla kóngsland, gengur það norður og

[549] Skjal nr. 4 (58) í máli 1/2004 Grindavík og Vatnsleysuströnd

> austur með fjöllunum inn að Elliðaám og upp undir Hellirsheiði, fyrir ofan Vífilsstaði, Urriðakot, Elliðavatn og hina aðra bæina. Er þetta land eigi sjerdeilis kóngsland, þó það so kallað sje, heldur er það so sem afrjettur eður óskift land þeirra kóngsjarðanna, sem liggja upp og inn undan Álftanesi.[550]

Kóngslandið kemur við sögu í umfjöllun nokkurra konungsjarða í Álftaneshreppi í Jarðabók Árna og Páls frá 1703. Um Urriðakot segir:

> Hrístekju til kolgjörðar og eldiviðar hefur jörðin frí í kóngsins landi.[551]

Um Hagakot segir Jarðabókin:

> Hrís uppá þann ákveðna kvaðarhest má taka í kóngslandi.[552]

Svipuð ummæli eru um Hofstaði:

> Hrís á þá áskildu hesta er tekið í kóngslandi.[553]

Loks er það Arnarnesið en um það segir Jarðabókin:

> Skóg til kolgjörðar og hrísstekju sem kvöð er hefur jörðin í almenníngi eður kóngslandi.[554]

Jarðir þær, sem konungur átti í Garðahreppi / Álftaneshreppi, höfðu áður verið í eigu Viðeyjarklausturs, sem konungur sló eign sinni á, eða Skálholtsstóls. Hafði Skálholtsbiskup verið látinn skipta á jörðum við konungsvaldið með hirðstjórabréfi 27. september 1563.[555]

Um 1700 voru nær allar jarðir í hreppnum í eign konungs eða Garðakirkju. Því vaknar sú spurning, hvort hinir svonefndu almenningar/almenningur, hafi verið á einhvern hátt tengdir eignarréttarböndum við jarðir Skálholtsstóls, Viðeyjarklausturs og Garðakirkju fyrir siðbreytingu. Jafnvel að þeir hafi upphaflega verið í eigu einhverra jarða, sem biskupsstóllinn, klaustrið og kirkjurnar áttu, og landsetum stóls, klausturs og kirkna leyft að nýta skóginn og skógurinn þannig orðið almenningur, þar sem engum einkaaðilum var til að dreifa.

Þetta er aðeins tilgáta, sem ekki verður sönnuð, en rétt að benda á til umhugsunar.

Að endingu er vert að benda á eitt atriði hvað nafnið varðar. Svo virðist sem að fljótlega eftir að landsvæði kemst í eigu konungs sé farið að kenna það við hann. Þessu til merkis skal bent á tvö bréf Knúts Steinssonar hirðstjóra sem bæði eru skrifuð 4. júlí 1558. Þar talar hann um Bessastaði og Garða á Kóngsnesi en ekki Álftanesi. Páll Stígsson hirðstjóri gerir slíkt hið sama í bréfi frá 2. júlí 1562.[556]

---

[550] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 3. b. s. 157.
[551] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 224.
[552] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 226.
[553] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 227.
[554] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 227.
[555] *Íslenzkt fornbréfasafn* XIV. b. s. 155-158.
[556] *Íslenzkt fornbréfasafn* XIII. b. s. 316-318 og 754.

5.25.4. Afréttarlönd sveitarfélaga á Stór–Reykjavíkursvæðinu

5.25.4.1. Almennt

Á manntalsþingi í Görðum á Álftanesi var lesið eftirfarandi forboð 18. maí 1789:

> item upplesed Forbod fyrer Alptnesinga og Seltierninga ad reka þeirra Saud Fie i Esiuna a Kialarnesi samt LögFestur fyrer Garda Kyrkiu og Hvaleÿrar Lande ¨[557]

Þetta forboð var einnig lesið á manntalsþingi í Reykjavík daginn eftir, 19. maí 1789.[558]

Nokkru síðar, nánar tiltekið þann 15. júní 1791, var eftirfarandi innfært í þingbók á manntalsþingi að Lágafelli:

> Sömuleidis var tekid vara fÿrir óreglulegum upprekstri í Esjuna af Saudpeníngi, er ad<u>r skal verid hafa tídkad<u>r Sysslunnar Innbÿggiurum til stórs skada. ...[559]

Þann 15. maí 1877 á sýslunefndarfundi Gullbringu- og Kjósarsýslu greindi oddvitinn frá því að engar uppástungur um afnot upprekstrarlands hefðu borist úr Árnessýslu og því var málinu frestað.[560]

Fénaður Reykvíkinga gekk mjög á því landi sem taldist til Árnessýslu. Á sýslunefndarfundi Árnessýslu 22. maí 1877 var eftirfarandi bókað:

> Framlagt var bréf frá Sýslunefnd Gullbríngusýslu, dags. 28. Júli f.á., snertandi upprekstur geldpenings Reykjavíkrmanna og fleiri, uppí lönd Arnesínga sunnan Hellisheiði. Og er þar mælst til, að maður úr Arnessýslu, annar fyrir Reykjavík, og þriðji fyrir Gullbríngusýslu, verði kosnir í nefnd, til að íhuga [yfirstrikað: útkljá] málefnið.

Sýslunefndin tók þessu vel, og vill sýna lit á, að samkomulag geti ákomist sem fyrst, þar sem hún hyggur, að Árnessýsla með réttu eigi allt land frá Hellisheiði suður á Bolaöldu og þvert norður í Borgarhóla og Sauðafell. Þareð nú Árnesíngar þykjast eiga hér mestan hlut að máli, vill nefndin, að þrír menn úr vestasta hluta Árnessýslu og tveir menn að sunnan (úr Reykjavík og Gullbr.sýslu) verði kjörnir til þess, að segja álit sitt um málefnið, koma sér saman um reglugjörð fyrir notkun landsins, borgun Sunnanmanna fyrir hana, m.fl., sem þarað lítur. Árnesíngar vænta, að kostnaður sá, er af þessu leiðir, ekki komi þeim við og ákveður nú Sýslunefndin [breytt úr: fyrir hönd Sýslunefndarinnar], að fundr hinna væntanlegu kjörnu manna skuli eiga sér stað á Kolviðarhól, á þeim degi, er Sýslumaðurinn í Gullbríngusýslu ákveður, með nægum

[557]Skjal nr. 2 (81) a-b í máli 3/2004 Kjalarnes.
[558]Skjal nr. 2 (82) a-b í máli 3/2004 Kjalarnes.
[559]Skjal nr. 2 (84) a-b í máli 3/2004 Kjalarnes.
[560]Skjal nr. 2 (222).

fyrirvara. Nefndin fól oddvita á hendur, að nefna hina áðurnefndu 3 menn til samkomunnar.[561]

> Á sýslunefndarfundi Gullbringu- og Kjósarsýslu þann 23. nóvember 1877 var lagt fram bréf sýslumanns Árnesinga frá 12. júlí sama ár þar sem hann leggur til að sýslurnar tvær setji á fót nefnd til þess að ákvarða sameiginlegt upprekstrarland. Fundarmenn fólu oddvita nefndarinnar að sjá til þess að á komandi vori myndi fyrirhuguð nefnd semja frumvarp til reglugerðar um upprekstur og afnot upprekstrarlands. Hér er líklega átt við undirbúning fjallskilareglugerðar.[562]

Árið 1919 sendi Stjórnarráð Ísland sýslumönnum bréf þar sem óskað var eftir skýrslu um þau svæði í sýslunni sem talin væru almenningar svo og um „afréttarlönd“ sem ekki sannanlega hefðu tilheyrt eða tilheyrðu nokkru lögbýli.[563] Í svari sýslumanns Gullbringu- og Kjósarsýslu, 8. janúar 1920, segir að ekkert svæði í sýslunni verði talið almenningur er eigi sannanlega tilheyri einhverju lögbýli í sýslunni.[564] Um svör hreppstjóra í Grafnings- og Ölfushreppum er fjallað í kafla 5.2. um stjórnsýslumörk.

Í júní 1923 var útbúið landamerkjabréf fyrir Helgadal sem var þinglýst 27. júní sama ár. Þar kemur fram:

> Gagnvart afrjett Mosfellshrepps: Frá vörðunni uppi á Stórhól beint í vörðu á Hjálmi (bungu á suðurbrún Grímarsfells).[565]

Engin umfjöllun er um afréttarmálefni í Gullbringusýslu í bókinni *Göngur og réttir*. Ekki heldur aðrar sveitir í Kjósarsýslu nema Kjós.

Þann 7. júlí 1993 höfðaði Ölfushreppur mál fyrir Héraðsdómi Suðurlands í þeim tilgangi að fá úr því skorið hvar hluti vesturmarka hreppsins lægju. Nánar tiltekið vildi hreppurinn fá staðfest að landamerki og jafnframt sveitarfélagamörk á „afréttum“ stefnandans annars vegar og hinna stefndu hins vegar lægju frá Seljabótarnefi til norðurs í Sýslustein og síðan til norðausturs um Litla–Kóngsfell, Stóra–Kóngsfell, Rauðuhnjúka og í Vífilsfell. Málið var höfðað gegn Reykjavíkurborg, Seltjarnarneskaupstað, Kópavogskaupstað, Garðabæ, Bessastaðahreppi, Hafnarfjarðarkaupstað, Magnúsi Hjaltested bónda á Vatnsenda, og öðrum þeim sem töldu sig eiga beinan eða óbeinan eignarrétt að landamerkjum þeim, sem fram komu í dómkröfum stefnandans. Grindavíkurbær óskaði eftir því þann 23. febrúar 1994 að fá að gerast aðili að málinu og var það samþykkt. Í málsskjölum kemur fram að hinir stefndu höfðu eitt og annað við kröfur stefnandans að athuga og settu fram ýmsar gagnkröfur.

Dómurinn fjallaði ekki um eignarhald og verða því aðeins nokkur atriði nefnd.

---

[561]Skjal nr. 8 (82) í máli 6/2004 Ölfus.
[562]Skjal nr. 2 (223).
[563]Skjal nr. 2(246).
[564]Skjal nr. 2(243).
[565]Skjal nr. 2 (6).

Minnst er á varðandi þrætulandið að af framburði vitna og aðila eða forsvarsmanna þeirra sem fyrir dóm hafi komið verði ráðið að sauðfé úr þeim sveitarfélögum er þarna eigi aðliggjandi „afrétti“ hafi gengið saman á þrætulandinu og fjallskil ekki miðast við glögga línu. Þar á eftir er talað um að í málinu njóti ekki glöggra landamerkjalýsinga eða landamerkjabréfa frá fyrri öldum sem unnt sé að treysta.

Í niðurstöðu dómsins kemur fram að aðilar málsins reisi kröfur sínar um mörk „afréttanna“ einkum á lýsingum Þórðar Sveinbjörnssonar, sýslumanns í Árnessýslu, og Ólafs Hannessonar Finsen, sýslumanns í Gullbringu- og Kjósarsýslu, auk landakorts sem Björn Gunnlaugsson mældi og teiknaði árið 1831. Líkt og minnst hefur verið eru þessar heimildir tengdar.

Það var skoðun héraðsdóms að telja verði að þarna hafi yfirvöld verið að ákvarða þau mörk, er þau töldu réttust milli sýslanna og ætla megi að Björn hafi nýtt sér upplýsingar sýslumannanna við kortagerð sína. Því verði lýsingar sýslumannanna, svo langt sem þær ná, lagðar til grundvallar úrlausn þessa ágreinings ásamt korti Björns Gunnlaugssonar að svo miklu leyti sem lýsingarnar og kortið samræmist síðari tíma ákvörðunum. Þótt það liggi fyrir að uppdráttur Björns hafi ekki hlotið staðfestingu stjórnvalda og ljóst sé að honum hafi ekki verið þinglýst hefði hann auk sönnunargildis réttaráhrif vegna tómlætis aðila og vegna þess að menn hafi farið að treysta honum sem vafalausri heimild.

Niðurstaða dómsins var sú að mörkin skyldu dregin frá Vífilsfelli eftir hæstu tindum Bláfjalla í suðurenda þeirra. Síðan frá suðurenda Bláfjalla í Litla–Kóngsfell og þaðan eftir þinglýstri landamerkjalínu í umsömdu landamerkjabréfi Grindvíkinga og Selvogsinga frá 1980 úr Litla – Kóngsfelli í Sýslustein undir Geitahlíð og í sjó fram við Seljabótarnef, allt eftir þeirri hnitasetningu sem í dómsorði greinir.

Málinu var áfrýjað til Hæstaréttar þann 26. júlí 1995. Í forsendum dóms Hæstaréttar kemur fram að dómkröfur í héraðsdómi hafi lotið að því að staðfest yrðu landamerki og jafnframt sveitarfélagamörk á „afréttum“. Málið var hins vegar ekki höfðað sem eignardómsmál á grundvelli ákvæða í réttarfarslögum og hvað lagarök varðaði var einkum vísað til landamerkjalaga og sveitarstjórnarlaga. Síðan segir að í málinu verði hvorki skorið úr um eignarétt né inntak þeirra réttinda er kunni að fylgja niðurstöðu dóms um markalínur.

Einnig kemur fram í greinargerðinni að eins og sagði í hinum áfrýjaða dómi séu aðilar sammála um að leggja Vífilsfell, Sýslustein undir Geitahlíð og Seljabótarnef til grundvallar sem merkjapunkta. Ágreiningur sé hins vegar um önnur kennileiti. Fyrst verði að skera úr um hvort Litla–Kóngsfell eigi að vera merkjapunktur.

Hæstiréttur komst að þeirri niðurstöðu að svo ætti að vera og því skyldi leggja merkjalínuna úr Litla–Kóngsfelli í Sýslustein og Seljabót til grundvallar við lausn málsins. Niðurstaða Hæstaréttar var umfram annað byggð á landamerkjabréfi sem

eigendur jarðanna Herdísarvíkur og Krísuvíkur undirrituðu ásamt sveitarstjórnum og sýslunefndum í báðum sýslum auk landbúnaðarráðuneytisins þann 16. febrúar 1980. Í dómnum kemur fram að þetta landamerkjabréf sé í samræmi við lýsingar í landamerkjabréfum Herdísarvíkur og Krísuvíkur sem þinglýst var 1889 og 1890.

Hæstiréttur féllst ekki á rök héraðsdóms varðandi kort Björns Gunnlaugssonar og lýsingar sýslumannanna á mörkunum.

Hæstaréttur taldi að þau mörk sem dregin voru í héraðsdóminum væru glögg af náttúrunnar hendi og samrýmdust vel þeim lýsingum sem einkum verði að líta til. Bláfjallahryggurinn skeri sig úr í landslaginu og sé markalína um hann hæstan eðlilegt framhald þess merkjapunkts sem aðilar séu ásáttir um á Vífilsfelli. Þegar lína sé dregin úr Bláfjallahorni (suðurenda Bláfjalla) skipti sköpum að Litla–Kóngsfell hafi verið ákvarðað sem merkjapunktur.

Niðurstaða Hæstaréttar var því sú að landamerki á hinu umdeilda svæði skyldu ákveðin hin sömu og niðurstaða héraðsdóms kvað á um.[566]

5.25.4.2. Fjallskilareglugerðir

Elsta fjallskilareglugerð fyrir Kjósar- og Gullbringusýslu er frá árinu 1891. Þar segir í 1. grein:

> Hreppsnefnd hvers þess hrepps, er afrjett á, skal annast um, að geldur fjenaður (hross, naut og sauðfje sje rekinn til afrjetta á þeim tíma, sem hentast er, eptir árferði og öðrum kringumstæðum. Hreppsnefnd hvers þess hrepps, sem engan afrjett á, skal ef unnt er, og hún álítur þess þörf, útvega hreppsbúum sumarhaglendi fyrir geldfjenað þeirra móti hæfilegu endurgjaldi úr hreppssjóði. Skulu þeir fjáreigendur skyldir til að reka fjenað sinn á hið fengna haglendi, sem að áliti hreppsnefndar ekki hafa nægilegt haglendi fyrir fjenaðinn heima.[567]

Í 6. grein II. kafla eru ákvæði um að högun gangna skuli boðin með fjallgangnaseðli 3 vikum fyrir fyrstu fjallgöngur.

Næsta fjallskilareglugerð, frá 1896, kveður svo á í 1. grein:

> Að svo miklu leyti sem heimalönd að áliti hreppsnefndar eru eigi nægileg til sumarbeitar, ber öllum, sem geldfjenað eiga, að reka hann til afrjettar þar sem hann er, að öðrum kosti koma fjenaði sínum til göngu yfir sumartímann hjá öðrum, sem land hafa. Verði hlutaðeigandi óánægður með ráðstöfun hreppsnefndar, skal hlíta ítölu í landið. Sama gildir um þá, sem fjenað taka, ef þeir ofsetja í land sitt. Hreppsnefndin sjer um, að þetta sje ekki vanrækt.[568]

Óbreytt ákvæði voru í fjallskilareglugerð frá árinu 1902.

---

[566] Hrd. 1996/2848.
[567] Skjal nr. 4 (53).
[568] Skjal nr. 4 (27).

Sérstök fjallskilareglugerð fyrir Kjósarsýslu var sett árið 1909. Ákvæðin, sem helst skipta máli, eru eftirfarandi:

> 1. gr. *Notkun og vörn afrjettarlands* sveitar getur hreppsnefnd hlutast til um eftir þörfum. Skal hún skipa fyrir um smalanir til rjetta og annað er þar að lýtur. -
> 2. gr. Að því leyti sem heimalönd, að áliti hreppsnefndar, eigi eru nægileg til sumarbeitar fyrir fjenað ábúenda, ber öllum, er geldfjenað eða dilkær eiga, að reka slíkan fjenað til afrjettar, ef til er, eða koma honum fyrir til sumargöngu hjá öðrum, er nægt land hafa til þess. ...
> 7. gr. Hver sá, er land hefir til ábúðar eða eigin afnota, er skyldur að smala það til haustskila ...[569]

Önnur fjallskilareglugerð fyrir Kjósarsýslu var sett árið 1921. Eftirtektarverð er skilgreining á upprekstrar- og heimalöndum sem kemur fram í 4. grein. Hér eru teknar upp 1. og 4. grein og hluti 5. greinar:

> 1. gr. Sýslunefnd hefir yfirstjórn og umsjón allra fjallskilamálefna sýslunnar. Hreppsnefnd hefir stjórn og framkvæmd á slíkum málefnum í sveitarfélagi sínu, eða í samvinnu, þar sem fleiri sveitarfélög en eitt hafa réttafélag sameiginlegt. ...
> 4. gr. Land allt í sýslunni greinist í upprekstrarlönd og heimalönd. Það teljast upprekstrarlönd, sem búpeningur gengur í á sumrum, en eru svo fjarlæg byggð, eða þannig á sig komin, að lítt notast á vetrum, hvort sem eru lönd einstakra jarða eða félagsleg afréttarlönd, og sé skipaðar leitir í þeim til rétta. Öll önnur lönd, nærlægari byggð, sem búfénaður getur í gengið, teljast heimalönd.
> 5. gr. Enginn má taka annara skepnur í félagslegt upprekstrarland (afrétt), né án leyfis hreppsnefndar hafa það til sérnota fyrir sig ...[570]

Þriðja sérstaka fjallskilareglugerðin fyrir Kjósarsýslu er frá árinu 1954. Teknar eru upp 1. grein og hlutar 2. og 4. greinar:

> 1. gr. ... Sýslunefnd hefur yfirstjórn allra fjallskilamála sýslunnar. Hreppsnefndir hafa stjórn og allar framkvæmdir fjallskilamála í sveitarfélögum og í samvinnu, þegar fleiri sveitarfélög hafa upprekstur eða réttarhald sameiganlega. Verði ágreiningur milli hreppsnefnda út af fjallskilamálum, skal sýslunefnd skera úr.
> 2. gr. ... Hreppsnefndum er heimilt að greina allt land í hreppum í heimaland og upprekstrarland, ef ástæður þykja til. Telst þá upprekstrarland, þar sem búpeningur gengur á sumrin en notast lítt eða ekkert á vetrum sökum fjarlægðar frá byggð.
> Enginn má hafa til sérnota fyrir sig félagslegt upprekstrarland án leyfis hreppsnefndar. ...

[569]Stjórnartíðindi 1909 B, s. 126-130. Fjallskilareglugerð fyrir Kjósarsýslu.
[570]Skjal nr. 4 (30).

> 4. gr. ... Þar sem upprekstrarlönd eru notuð á sumrum, ber öllum þeim sem eiga eða hafa undir höndum sauðfé, ótamin hross eða geldneyti að reka fénað sinn á afrétt svo tímanlega að vorinu, sem árferði og aðrar ástæður leyfa, nema þeir hafi örugglega girt landsvæði fyrir þann fénað ...[571]

Gullbringusýsla og Hafnarfjörður fengu eigin fjallskilareglugerð árið 1914. Þar segir í 2. grein:

> Enginn má heimildarlaust reka sauðfjenað eða hross í land annars manns, nje heldur án leyfis hlutaðeigandi landráðanda eða hreppsnefndar ónáða fje á fjalli eða í annars manns landi.[572]

Hér virðist ekki gert ráð fyrir afréttum á viðkomandi svæði. Sama má segja um fjallskilareglugerð Gullbringusýslu og Hafnarfjarðarkaupstaðar frá árinu 1939, 4. grein:

> Skylt er öllum grasbýlismönnum og fjáreigendum að smala sjálfir heimalönd sín og koma fénaði þaðan til allra lögrétta.
>
> Fjallskyldur er hver sá, sem fénað á eða hefir til umráða, hvort sem jörð hefir til afnota eða eigi. Hann er og skyldur að sækja fé til rétta innan sýslugirðingar eftir fyrirlagi hreppsnefndar eða bæjarstjórnar.[573]

Allnokkrar breytingar urðu í næstu fjallskilareglugerð Gullbringusýslu og Hafnarfjarðar árið 1965. Þá var fyrst tekið tillit til „afréttarlands“ sýslunnar í Krísuvík:

> 1. gr. Sýslunefnd hefur á hendi yfirstjórn allra afréttar- og fjallskilamála í Gullbringusýslu og Hafnarfirði. Sveitarstjórnir hafa á hendi stjórn og framkvæmd mála þessara hver í sínum hreppi eða í samvinnu tvær eða fleiri saman, þar sem henta þykir. Heimilt er sveitarstjórnum að fela öðrum framkvæmd fjallskilamála að einhverju eða öllu leyti.
>
> 2. gr. Eigi fleiri en eitt sveitarfélag sameiginlegt afréttarsvæði eða lönd innan sýslunnar þar sem fé þeirra gengur saman, skulu sveitarstjórnir þær, sem hlut eiga að máli, kjósa fjallskilanefnd til að sjá um fjallskil og vorsmalanir. ...
>
> 3. gr. Afréttarnefnd, skipuð einum manni úr hverjum hreppi, hefur með höndum niðurröðun á fjallskilum á afréttarlandi sýslunnar í Krýsuvík. Nefnd þessi skal, eigi síðar en í 20. viku sumars hafa lokið störfum og sent hverju sveitarfélagi eða eftir atvikum fjallskilanefnd tilkynningu um hvað hverju sveitarfélagi (upprekstrarfélagi) beri að leggja til fjallskila á þessu svæði.[574]

[571] Skjal nr. 4 (32).
[572] Skjal nr. 4 (28).
[573] Skjal nr. 4 (31).
[574] Skjal nr. 4 (33).

Árið 1988 voru afréttar- og fjallskilamálefni Hafnarfjarðar aðskilin frá Gullbringusýslu með staðfestingu fjallskilasamþykktar fyrir Kjósarsýslu, Reykjavík, Seltjarnarnes, Kópavog, Garðabæ og Hafnarfjörð. Þar eru eftirfarandi ákvæði:

> 1. gr. Sýslunefnd Kjósarsýslu hefur á hendi yfirstjórn allra afréttar- og fjallskilamála í Kjósarsýslu, Reykjavík, Seltjarnarnesi, Kópavogi, Hafnarfirði og Garðabæ.
> Sveitarstjórnir hafa á hendi stjórn og alla framkvæmd fjallskilamála í sveitarfélögunum og í samvinnu þegar fleiri sveitarfélög hafa upprekstur og réttarhald sameiginlega. Verði ágreiningur milli sveitarstjórna út af fjallskilamálum sker sýslunefnd úr.
> Heimilt er sveitar<s>tjórn að fela öðrum framkvæmd fjallskilamála.
> 2. gr. Eigi fleiri en eitt sveitarfélag afréttarsvæði eða lönd innan sýslunnar þar sem fé þeirra gengur saman, skulu sveitarstjórnir þær sem hlut eiga að máli kjósa fjallskilanefnd til að sjá um fjallskil og vorsmalanir. ...
> 3. gr. Öllum þeim sem jörð hafa til ábúðar eða umráða ber skylda til að smala land sitt á vorin eftir fyrirmælum sveitarstjórnar ...
> 4. gr. Hreppsnefndum er heimilt að greina allt land í hreppum í heimaland og upprekstrarland, ef ástæður þykja til. Telst þá upprekstrarland þar sem búpeningur gengur á sumrin en notast lítt eða ekki á vetrum sökum fjarlægðar frá byggð.
>
> 5. gr. Enginn má hafa til sérnota fyrir sig félagslegt upprekstrarland án leyfis sveitarstjórnar.[575]

Nú er í gildi fjallskilasamþykkt fyrir Landnám Ingólfs Arnarsonar frá árinu 1996:

> 1. gr. ... Samþykkt þessi tekur til allra afréttar- og fjallskilamála í Árnessýslu vestan vatna, Gullbringusýslu, Kjósarsýslu og öllum kaupstöðum í Kjalarnesþingi, þ.e. allra sveitarfélaga eða hluta sveitarfélaga vestan Ölfusár, Sogs, Þingvallavatns, þjóðgarðsgirðingar og varnarlína í Hvalfjörð (Landnámshólf).
> 2. gr. ... Hver sýsla er fjallskilaumdæmi sem skiptist í fjallskiladeildir eftir sveitarfélögum. Kaupstaður telst til fjallskilaumdæmis þeirrar sýslu sem kaupstaðarlandið hefur áður legið undir.
> Héraðsnefndir hafa á hendi yfirstjórn allra afréttar- og fjallskilamála, hver á sínu svæði. Sveitarstjórnir annast stjórn og framkvæmd þessara mála, hver í sínu sveitarfélagi, eða í samvinnu tvær eða fleiri saman þar sem henta þykir. Heimilt er sveitarstjórnum að fela öðrum, svo sem félögum sauðfjáreigenda, framkvæmd fjallskilamála, að einhverju eða öllu leyti.
> 3. gr. ... Eigi fleiri en eitt sveitarfélag sameiginlegt afréttarsvæði eða upprekstrarlönd þar sem fé þeirra gengur saman, skulu viðkomandi sveitarstjórnir eða fulltrúar þeirra kjósa fjallskilanefnd til að sjá um lögboðin fjallskil ...

[575]Skjal nr. 4 (34).

> 5. gr. ... Upprekstrarlönd eru afréttir og þau heimalönd sem leituð eru félagslega samkvæmt ákvæðum um fjallskil, sbr. 11. og 12. gr. V. kafla þessarar samþykktar. Skulu þau eingöngu nýtt til sumarbeitar. ...
>
> Enginn má hafa til sérnota fyrir sig félagslegt upprekstrarland án leyfis sveitarstjórnar. [576]

5.25.5. Afréttur Álftaneshrepps

Engar heimildir hafa fundist sem afmarka „afrétt“ Álftaneshrepps nákvæmlega.

Í Vilchinsmáldaga frá 1397 koma m.a. eftirfarandi upplýsingar fram:

> Peturskyrkia j Gordum a aalftanesi aa heimaland allt. Havsastader. selskard. hlid. backi. dysiar. hraunshollt. hiallaland. afriett j mulatuni.[577]

Á lausum miða í kaflanum um Vatnsleysustrandarhrepp í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er minnst á Kóngsland. Þar stendur m.a.:

> Þá kemur Garðastaðarland og selstaða. Þar fyrir norðan tekur til það, sem Innnesíngar kalla kóngsland, gengur það norður og austur með fjöllunum inn að Elliðaám og upp undir Hellirsheiði, fyrir ofan Vífilsstaði, Urriðakot, Elliðavatn og hina aðra bæina. Er þetta land eigi sjerdeilis kóngsland, þó það so kallað sje, heldur er það so sem afrjettur eður óskift land þeirra kóngsjarðanna, sem liggja upp og inn undan Álftanesi.[578]

Nánar er fjallað um þetta í kafla 5.25.3. um Kóngsland.

Þann 25. maí 1830 var manntalsþingsréttur settur að Görðum fyrir Álftaneshrepp. Þar bar eitt og annað á góma m.a. sauðfjárleitir eins og sjá má á eftirfarandi klausu:

> Líka var talad um ad giöra þá radstöfun í haust ad öll sudurfiöllinn yrdu leitud nockrum dögum ádur enn Kollafiardarrettir eru haldnar, og ad Réttir einnig verdi haldid hér uppundir fiöllunum nockru ádur bædi fyrir Seltjarnar og Alptaneshreppa.[579]

Árni Helgason hefur uppi eftirfarandi orð um upprekstrarland í lýsingu Garðaprestakalls frá 1842:

> Fjöllin milli Árness- og Gullbringusýslu. Þangað hefir öll Gullbringusýsla upprekstur kauplaust. Rétt fyrir þennan hrepp er sett í Kirkjulandinu næstliðið ár.[580]
>
> Árni getur þess einnig að rjúpnaveiði teljist meðal útivinnu karlmanna.[581]

---

[576] Skjal nr. 4 (35).

[577] *Íslenzkt fornbréfasafn* IV. b. s. 107-108. Sömu upplýsingar koma fram í ágripi Garðamáldaga sem ársettur hefur verið til 1477, sbr. Skjal nr. 4 (47).

[578] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. III. b. Kaupmannahöfn 1923, s. 157.

[579] Skjal nr. 2 (201) a-b.

[580] Árni Helgason, “Lýsing Garðaprestakalls 1842.”, s. 209.

Þann 25. október 1930 var Helgadalsrúst, í „afréttarlandi“ Garðahrepps, friðlýst. Samkvæmt tilkynningunni er rústin í dalkvos sem er skammt fyrir neðan Helgafell. Friðlýsingin var tekin til þinglestar 15. nóvember 1938.[582]

Landmælingar Íslands óskuðu eftir því við félagsmálaráðuneytið, 23. febrúar 2000, að gengið yrði frá lögsögu Garðabæjar á meginhluta „afréttarsvæðisins“ norðan og vestan Bláfjalla.[583] Ráðuneytið framsendi málið til Bessastaðahrepps og Garðabæjar, 1. mars s.á. með beiðni um að gengið yrði frá formlegu samkomulagi um hvernig farið yrði með stjórnsýslu á „afrétti“ fyrrum Álftaneshrepps.[584] Frá því samkomulagi var gengið 23. ágúst s.á. Þar segir í 1. grein:

> Aðilar eru sammála um að Garðabær fari með stjórnsýslu á afrétti fyrrum Álftaneshrepps þar með talið í svonefndum „Almenningsskógum Álptaneshrepps“, sem eru hluti af afrétti fyrrum Álftaneshrepps.[585]

Einnig er tekið fram að samkomulagið hafi engin áhrif á rétt einstaklinga til upprekstrar búfjár í „afréttinn“ eða önnur eignarréttindi sem sveitarfélögin eða einstaklingar/félög þar kynnu að eiga í „afréttinum“.[586]

Í kröfulýsingu Garðabæjar kemur fram að Hafnarfjarðarkaupstaður hafi mótmælt staðfestingu samkomulagsins árið 2001 og ekki hafi af henni orðið enn.[587]

Árið 2004, 8. september, var tekin vitnaskýrsla af Axel Þóri Gestssyni um landamerki Lækjarbotna og Vatnsenda. Axel staðfesti vitnaskýrslu sína fyrir dómi 19. október 2004 þar sem mættu fulltrúar Kópavogskaupstaðar, eigenda Vatnsenda og Seltjarnarneskaupstaðar. Var Axel spurður af þeim ýmissa spurninga varðandi landamerkin. Í máli hans kom m.a. fram að mörk væru úr Hnífhól um Einihlíðargafl í miðjuna á Húsfelli. Einiberjahlíð væri lítil brekka, eiginlega þar sem Kristallsdalir enduðu [ætla má að það sé næst Grindaskörðum], sem væru skorningar utan í fjallinu, ekki beint dalir, sem lægu frá Þríhnjúkum suður í Grindaskörð. Þar fyrir ofan væri „afréttur“ Garðahrepps. Mörk milli „afréttar“ og eignarlanda væru milli Kóngsfells [fram kemur að átt er við Stóra-Kóngsfell] og Sandfells.[588]

5.25.6. Afréttur Seltjarnarneshrepps

Eftirfarandi stendur í kaflanum um Hólm í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns sem saminn var árið 1703:

---

[581]Árni Helgason, “Lýsing Garðaprestakalls 1842.”, s. 215.
[582]Skjal nr. 2 (141).
[583]Skjal nr. 5 (12).
[584]Skjal nr. 5 (13).
[585]Skjal nr. 5 (11).
[586]Skjal nr. 5 (11).
[587]Skjal nr. 5.
[588]Skjöl nr. 20 (42) og 24 (17).

> Engjar eru nær öngvar heima við, en útheyjaslægjur brúkar jörðin frí þar sem heita Fóhölluvot.[589]

Í neðanmálsgrein í Hólmskaflanum kemur fram að Fóhölluvot séu nú, árið 1923, kölluð Fóelluvötn eða aðeins Vötn.

Þann 11. desember 1822 sótti Guðmundur Guðmundsson á Lágafelli til stiftamtmanns um útmælingu á nýbýlislandi í Fóelluvötnum og sagðist hafa lagt drög að því að fyrirætlan sinni yrði lýst næst þegar Landsyfirréttur kæmi saman. (Guðmundur mun einnig hafa sótt um til sýslumanns en sú umsókn hefur ekki fundist.) Síðar í sama mánuði, eða þann 27., samþykkti amtmaður að slík útmæling skyldi fara fram um leið og áform Guðmundar hefðu verið birt í Landsyfirrétti.[590]

Ekki eru heimildir fyrir því hvað gerðist næst en þann 4. nóvember 1825 bað Guðmundur Jónsson sýslumann um útmælingu á sama landi.[591] Guðmundur þessi Jónsson er vafalaust faðir Guðmundar Guðmundssonar en þeir búa báðir á Lágafelli 1816 er manntalið var tekið og eru þeir feðgar þá 65 og 26 ára gamlir.[592]

Sýslumaður Gullbringu- og Kjósarsýslu skrifaði amtmanni, 10. sama mánaðar, og sagði Guðmund Guðmundsson aldrei hafa beðið um útmælingu á grundvelli amtsbréfsins frá 27. desember 1822 og aldrei birt tilkynningu í Landsyfirrétti. Hins vegar hafi hann sett upp sel í Fóelluvötnum árið 1823 og á síðastliðnu sumri heyjað þar og reist hús yfir fé og fólk til hirðingar á fénu. Munnlegar kvartanir hefðu komið frá nágrönnum því að stóði og öðrum fénaði, sem rekinn hefði verið til fjalls, hefði verið bægt niður í heimahaga og fénaður, sem hefði runnið uppeftir, verið rekinn lengra upp til fjalls svo að hann hefði ekki verið auðfundinn.

Einnig hefði sýslumaður Árnesinga, í bréfi til sýslumanns frá 5. október 1825, mótmælt notkun Guðmundar á Fóelluvötnum, þau væru eini áningarstaðurinn milli Ölfuss og Reykjavíkur þar sem íbúar austursýslanna gætu áð hrossum sínum. Þetta hefði mikil áhrif á nauta- og stóðbúskap í Ölfusi og Grafningi, sem og Mosfellssveit og Gullbringusýslu því að oft gæti skort vatn ef gripir kæmust ekki í Fóelluvötnin. Einnig segist sýslumaður Árnesinga hafa heyrt að Guðmundur beiti fé sínu í „afrétt“ Ölfusinga sem hann hvorki hafi né muni fá leyfi til. Loks bregður hann Guðmundi um ófrómleika.

Sýslumaðurinn í Gullbringu- og Kjósarsýslu tók í bréfi sínu undir tvö fyrstu atriðin og kvaðst þrátt fyrir litla staðþekkingu gera ráð fyrir að nýbýli þrengdi að högum. Konungsjarðirnar Helliskot og Hólmur væru næstu jarðir, en engin full vissa væri um hversu langt úthagar þeirra næðu til fjalls þar eð engin landamerkjabréf væru til fyrir þessar jarðir, ekki fremur en aðrar konungsjarðir sem hann hefði umsjón með. Ekki væri þó ólíklegt að hagar Helliskots næðu upp undir Vötn. Ef svo væri myndi 20

---

[589] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 283.
[590] Skjöl nr. 2(230, 232)
[591] Skjal nr. 2(234).
[592] *Manntal á Íslandi 1816*. Akureyri og Reykjavík 1947-1974. s. 445.

hndr. jörð tæpast rúmast þar því mörk Gullbringusýslu væru að sögn óðara hinum megin við Vötnin. Bæjarstæði væri ekkert á þessum stað, bæinn yrði að byggja á hrauninu sem umlykti Vötnin en yfir þau flæddi á hverju ári og því væri ekkert túnstæði þar.

Einnig benti sýslumaður á að Guðmundur hefði haft hálft Lágafell til ábúðar síðan árið 1822 og gæti að eigin sögn fengið það allt næsta vor. Það benti til þess að hann hygðist ekki setjast að á nýbýlinu heldur nýta það sem haga fyrir skepnur sínar og undir yfirskini nýbýlisréttarins ávinna sér einkarétt til nýtingar svæðisins.[593]

Amtmaður í Suðuramtinu fór að tillögu sýslumanns í bréfi 15. nóvember 1825. Útmælingunni skyldi neitað þar sem auglýsing hefði ekki verið birt í Landsyfirrétti. Ef málinu yrði haldið til streitu, yrði að fara fram skoðun á landinu þar sem ákveðið yrði hvort þar yrði útmælt býli og þá hversu stórt og með hvaða dýrleika. Að því loknu yrði að byggja þar bæ og beiðandinn að setjast þar að eða byggja öðrum býlið.[594]

Þann 1. desember 1825 skrifaði sýslumaður Guðmundi Guðmundssyni á Lágafelli og skýrði honum frá úrskurði amtmanns og bannaði honum að hafa nokkra selstöðu eða útibú við Fóelluvötn á næstkomandi vori og allt þangað til að hann fengi sér löglega útmælt jarðarstæði.[595]

Ekki kemur fram í þessum skjölum að Fóelluvötn séu „afréttarland“ einhverra ákveðinna aðila umfram aðra.

Þann 25. maí 1830 var manntalsþingsréttur settur að Görðum fyrir Álftaneshrepp. Þar var fjallað um réttir í Seltjarnarneshreppi líkt og kemur fram í kaflanum: Afréttarland Álftaneshrepps hér að framan.[596] Degi síðar var manntalsþingsréttur settur í Reykjavík fyrir Seltjarnarneshrepp. Þar voru hin ýmsu mál tekin fyrir m.a. sauðfjárleitir en undir lokin var:

> ... talad um ad leita hédan úr sveit sudur afréttir og halda sídan Réttir þar uppfrá nockru fyrir Kollafiardar Réttardag.[597]

Staða grenjasvæðis í nágrenni Helliskots var inntak vitnisburðar sem fyrrverandi ábúandi býlisins gaf þann 21. júní 1838. Samkvæmt ábúandanum var grenjasvæðið á hrauntanganum fyrir sunnan Helliskots-bú austan Hólms-búfjárhaga. Grenjaplássið lá í „afrétti“ nálægt Helliskotsbúfjárhögum.[598] Nánar er fjallað um þetta mál í kafla 5.17. um Helliskot (Elliðakot).

Þann 21. júní 1849 samdi umsjónarmaður almennings Álftaness greinargerð um umsjónarsvæði sitt. Þar stendur eftirfarandi:

---

[593]Skjal nr. 2(233).
[594]Skjal nr. 2(225).
[595]Skjal nr. 2(226).
[596]Sjá skjal nr. 2 (201) a-b.
[597]Skjal nr. 2 (202) a-b.
[598]Skjal nr. 2 (100).

> Fyrst milli Garðakirkju fjall<l>lands, ur steinhusi suður í Markagil á Marraka eður undirhlíðum þaðan á Hæðstaholt, á Dauðadölum á annan veg ur Dauðadölum norður í Húsfell af Húsfelli upp á Þríhnjuka þaðan á suðurenda Blafells, á milli afrjetta Alptanes og se<l>tjarnarneshreppa. [599]

Nánar er fjallað um greinargerðina í kafla 5.25.2. um Almenning og Almenningsskóga Álftaness.

Þann 22. júlí 1865 fór fram útmæling á jörðinni Lækjarbotnum að ósk Þorsteins Þorsteinssonar sem hugðist reisa þar nýbýli. Við þessa athöfn talaði Halldór K. Friðriksson og mælti hann fyrir hönd Þorsteins Þorsteinssonar. Hann mótmælti bæði kröfu Benedikts Sveinssonar assessors og eignarkröfu Jóns Halldórssonar:

> ... til lands þessa, með því [það sje alkunnugt, yfirstrikað] hann viti ekki betur en að það sje alkunnugt, að hið útmælda land sje kallað afrjettarland, og hvað Seltjarnarneshreppur og Rvík hafi að minnsta kosti að sínum hluta orðið að greiða til vegabóta yfir þetta svæði ...[600]

Nánar er fjallað um þetta mál í kafla5.13. um Lækjarbotna.

Þann 30. september 1880 skrifuðu fimm Reykvíkingar bæjarfógeta og kvörtuðu yfir hrossatöku Ölfusinga. Bréf fimmmenninganna hófst á eftirfarandi orðum:

> Eins og yður er fullkunnugt herra bæjarfógeti, eiga Reykvíkingar afrjettarland upp við Lækjarbotna og upp frá þeim upp undir sýsluskil Gullbringu og Árnessýslu, og hafa því fullan upprekstrarrjett þar bæði fyrir hross og sauðfjenað, og þennan rjett hafa þeir og notað hingað til, enda vitum vjer enga meinbugi á því. En nú á síðari árum hafa bæði Mosfellingar og Árnessýslubúar gjört Reykvíkingum allmiklar búsifjar, er þeir hafa tekið hross þeirra jafnvel í Reykvíkinga eigin afrjettarlandi og selt þau ...[601]

Samkvæmt bréfinu höfðu Ölfusingar nýlega smalað saman öllum hrossum fyrir vestan Hellisheiði og niður undir Lækjarbotna og rekið þau austur í Ölfus. Þar hafi hross þeirra og annarra Reykvíkinga verið réttuð, án þess að eigendum þeirra hafi verið gert boð um það og fyrirhugað hafi verið að selja þau innan fárra daga. Það var með naumindum að maður sem þar var staddur fékk því framgengt að leysa hrossin úr haldi gegn því skilyrði að reka þau aftur til Reykjavíkur og skilja ekkert þeirra eftir í „afréttarlandinu“. Bréfritararnir telja athæfi Ölfusinga óþolandi og leita á náðir bæjarfógeta með ósk um að hann beiti sér fyrir því að Ölfusingar hætti að smala „afréttarlönd“ annarra hreppa en einkum og sér í lagi Reykvíkinga. Þeir benda á að það sé mikil réttarskerðing að fénaður fái ekki að ganga óáreittur í „afréttarlandi“

[599]Skjal nr. 2 (50). Í skjali nr. 2 (203) a-b kemur fram að fulltrúum á manntalsþinginu þóttu skýrsluhöfundur hafa staðið sig vel.
[600]Skjal nr. 2 (146).
[601]Skjal nr. 2 (187).

þeirra, svo ekki sé minnst á eignarréttinn, þ.e. að mönnum heimilist að selja eigur annarra án vitundar þeirra og vilja.[602]

Bæjarfógeti sendi amtmanni umkvörtun fimmmenninganna 4. október 1880 og óskaði þess að rannsakað yrði hvort hún væri á rökum reist og ef svo væri að séð væri til þess að Ölfusingar léti af þessu athæfi sínu. Amtmaður kom þessu á framfæri við sýslumann Árnessýslu og bað hann að leita skýringa hjá hreppsnefnd Ölfushrepps. Sýslumaður sendi svar nefndarinnar með bréfi til amtmanns 19. apríl 1881.[603] Amtmaður sendi bæjarfógeta Reykjavíkur svo skýrslu hreppsnefndarinnar 23. maí sama ár. Í skýrslu nefndarinnar sem er dagsett 6. apríl 1881 segir að henni sé:

> ... með öllu ókunnugt að Reikvíkingar eigi nokkurt afrjettarland til móts við Ölvesinga og Mosfellinga, vjer vitum ekki betur enn að fullkomin skilnaður hafi samkvæmt 1 gr. tilsk. 26. nóv. 1846 fyrir laungu verið gjörður á sameiginlegum eignum Seltjarnarhrepps og Reikjavíkur kaupstaðar, og að afrjett Seltjerninga, Mosfellinga og Ölvesinga hafi hvörki fyrir þennan skilnað né eptir hann tilheirt öðrum enn búendum þessara hreppa. Takmörk Reik<j>avíkur kaupstaðar hafa verið ákveðin með Rentukamers bréfi frá 27. apríl 1793 og með konúngs úrskurði frá 24. febr. 1835 og í hvörugu þessu lagaboði er minst á að Reikjavík eigi sérstaka afrétt eða part úr afrjett sveita þeirra sem næstar eru kaupstaðnum.[604]

Hreppsnefndin segist ennfremur ekki mæla gegn því að einstaka Reykvíkingur hafi heimildarlaust rekið fénað sinn í „afrétt“ Mosfellinga og Seltirninga. Flestir virði þó eignarrétt nágranna sinna á umræddu fjalllendi og biðji þá sem upprekstrarrétt eigi um leyfi eða kaupi sér leyfi til þess að reka fénað sinn á „afrétt“. Að endingu segir nefndin að þeir Reykvíkingar sem ekki virði eignarrétt annarra að „afréttarlöndum“ geta ekki vænst þess að skepnur sem þeir reki þangað verði leyft að dvelja þar afskiptalaust.[605] Ekki kemur fram í skjölum amtmanns að nokkur eftirmál hafi orðið.

Kæra bæjarstjórnar Reykjavíkur og hreppsnefndar Seltjarnarneshrepps á hendur Guðmundi Magnússyni, bónda í Elliðakoti (Helliskoti), vegna landamerkja jarðarinnar og „afréttarlands“ hreppanna var lögð fyrir merkjadóm Gullbringu- og Kjósarsýslu um miðbik árs 1891. Nánar er fjallað um málið í kafla 5.17. um Elliðakot.

Oddviti Seltjarnarneshrepps og bæjarfógetinn í Reykjavík, sem einnig sat í bæjarstjórn, gerðu eftirfarandi landamerkjalýsingu fyrir „afréttarland“ Seltjarnarneshrepps og Reykjavíkurbæjar 16. september 1890:

---

[602]Skjal nr. 2 (187).
[603]Skjal nr. 2 (187).
[604]Skjal nr. 2 (176).
[605]Skjal nr. 2 (176).

> Samkvæmt landamerkjalögum 17. marz 1882 1. gr. lýsir undirskrifuð hreppsnefnd og bæjarstjórn, landamerkjum afréttarlands síns eptir því sem hún veit réttast og sannast.
>
> Fyrst að norðvestanverðu úr svokölluðu hraunsnefi, neðanvert við Lækjarbotnaland, og svo eptir hraunhólum þeim sem liggja úr hraunsnefinu, beint norður í á, og svo ræður áin allt uppí átthaga- (eða nátthaga-) vatn, og svo eptir því vatni miðju, þangað til áin fellur í vatnið fyrir norðan átthagann og sem sú á ræður suðaustur með heiðarbrúninni, svo úr henni neðan til við uppsprettu hennar, eptir árfarvegi og í aðalfossvallaána, þar sem hún fellur niðurúr gljúfrinu fram af heiðarbrúninni, svo ræður sú á sem liggur með heiðarjaðrinum (Elliðakotsheiði) alla leið að norðanverðu við Tóelluvötn [svo í skjalinu], allt upp fyrir norðan ás þann, er skilur efri- og neðrivötn, þaðan eru merkin áframhald með sömu heiði upp árfarveginn sem liggur sunnan undir Liklafelli, og eptir þeim farveg austur og uppí sýslumörk.[606]

Eigandi Elliðakots neitaði að samþykkja þessa merkjalýsingu og varð úr áðurnefnt landamerkjamál.

Um Botna eða Lækjarbotna segir í fasteignamatinu 1916-1918 að jörðin sé nýbýli sem byggt hafi verið úr „afrétti“ Seltjarnarnessveitar eftir 1860.[607]

Í fasteignamatinu 1916-1918 er að finna eftirfarandi umsögn um „afrétt“ Seltjarnarnessveitar:

> Afrétt sveitarinnar (og Rvíkur, sem var jörð í Seltj.hr.) er austasta hornið af sveitinni, fyrir ofan núver. Lækjarbotnaland, ekki stórt og undirorpið ágangi ferðamanna (áningum í Fóelluvötnum, sem eru aðal-graslendið í afréttinni).[608]

Í bréfi félagsmálaráðuneytisins 10. desember 1948 um mörk Kópavogshrepps eftir skiptingu úr Seltjarnarneshreppi segir.

> Fjallskil og refaeyðing á afrétti skal vera sameiginleg, þar til hreppsnefndir ákveða annað með samþykki sýslunefndar Kjósarsýslu.[609]

Hluti „afréttarins“ hefur verið friðlýstur sem fólkvangur, sbr. auglýsingu um fólkvang í Bláfjöllum 21. mars 1973, en tekið er fram af sveitarfélögum á svæðinu að með stofnun fólkvangsins teldu þau ekki á neinn hátt raskað eignarrétti á landi sem fólkvangurinn tekur til.[610]

Seltjarnarness- og Kópavogskaupstaðir gerðu með sér samkomulag um nýtingu lands sveitarfélaganna við mörk Árnessýslu 17. maí 1974. Námur til efnistöku í landinu skyldu nýttar sameiginlega og miðað við jafnan eignarhluta hvors

---

[606]Skjal nr. 21 (19).
[607]Skjal nr. 2 (109) a-b.
[608]Skjal nr. 2 (109) a-b.
[609]Skjal nr. 24 (7).
[610]Skjal nr. 24 (18).

sveitarfélags. Hluti svæðisins færi undir fólkvang í Bláfjöllum og unnið yrði að því að afmarka stærð og landamerki svæðisins.[611]

Flugmálafélag Íslands leitaði til bæjarstjórna Seltjarnarness- og Kópavogskaupstaða varðandi aðstöðu til framkvæmda á Sandskeiði 19. mars 1976 og vitnaði til þess að á fyrstu árum síðari heimsstyrjaldar hefði Svifflugfélag Íslands gert samning við Seltjarnarneshrepp um afnot af Sandskeiðinu til 15 ára.[612] Á grundvelli fyrrnefnds samkomulags munu bæjarstjórar sveitarfélaganna hafa gert samning við Hákot sf. um heimild til efnistöku í námum bæjarfélaganna á Sandskeiði 22. apríl 1980.[613] Annar efnistökusamningur varðandi Sandskeiðið var gerður við Vífilsfell sf. ári síðar, 28. ágúst 1981. Þann 23. mars 1999 var samið við Völ hf. um efnistökurétt í Bolöldum í landi Kópavogs og Seltjarnarness til þriggja ára.[614] Síðar gerðu bæjarstjórarnir samning við Bolaöldur ehf. um nýtingu jarðefnanámu í Bolaöldum í norðurhlíðum Vífilfells til sex mánaða 10. júní 2002.[615]

Árið 1994 fékk Reykjavíkurborg hluta af Lækjarbotnalandi í makaskiptum. Við samningsgerðina urðu Reykjavíkurborg og Kópavogskaupstaður sammála um mörk heimalands Lækjarbotna og „afréttar“.[616] Sjá kafla 5.13. um Lækjarbotna.

Einnig kemur fram í skjölum frá Kópavogsbæ að bærinn hefur fengið greitt frá fyrirtækinu Kambi fyrir efnistöku á Sandskeiði á árunum 1997-1998[617] og framlengt afnot af malarnámu í landi Kópavogs (ótiltekið hvar) árið 1998.[618]

Árið 2004, þann 8. september, var tekin vitnaskýrsla af Axel Þóri Geststssyni um landamerki Lækjarbotna og Vatnsenda en hann var starfsmaður eða aðstoðarmaður föður síns, sem hafði aðstöðu fyrir fjárbúskap á Vatnsenda 1941-1948 og í Lækjarbotnum 1948-1968. Axel staðfesti vitnaskýrslu sína fyrir dómi 19. október 2004 þar sem mættu fulltrúar Kópavogskaupstaðar, eigenda Vatnsenda og Seltjarnarneskaupstaðar. Var Axel spurður ýmissa spurninga varðandi „afréttar“mörk. M.a. spurði annar lögmaður Kópavogsbæjar:

> GM. Þú talar um að mörkin á milli sem sagt eignarlanda og afréttarins hafi legið frá Kóngsfelli og í Sandfellið, var þá miðað við Sandfellsgilið og þaðan í Kóngsfellið?
>
> Axel svaraði:
>
> Nei, þá var það eiginlega miðað við, það var kallað Arnarsetur, hnúkur austast á Sandfellinu og það var eiginlega miðað við það.

„Afrétti“ Seltjarnarness lýsti Axel svo:

---

[611]Skjal nr. 8 (9).
[612]Skjal nr. 22 (8).
[613]Skjal nr. 22 (7)
[614]Skjal nr. 8 (11), sbr. skjal nr. 8 (12).
[615]Skjal nr. 8 (10).
[616]Skjal nr. 24 (2).
[617]Skjal nr. 8 (14).
[618]Skjal nr. 8 (13).

> Hann er efri hlutinn á því sem við vorum að tala um áðan á Mosunum [varðandi Lækjarbotna] og það allt saman og Vötnin upp í Lykla Fell og úr Lykla Felli í hérna Vífilsfellið og svo náttúrlega með sýslumörkunum suður Bláfjöllin og að Syðstahnúk í Bláfjöllunum og síðan út í Kóngsfell, því að það var alltaf farið í gegnum þessa Rauðahnúka sem kallaðir voru.[619]

Einnig er fjallað um þetta mál í kafla 5.10. um Vatnsenda.

Magnús Hjaltested á Vatnsenda lýsti smölun í Bláfjöllum og nágrenni þeirra þannig fyrir rétti 14. febrúar 1994: Hvað varðar Jósepsdal og Sauðadali hefði helst þurft 3-4 menn. Farið var inn í Jósepsdal um mynni dalsins, þar sem hann snýr niður að Draugahlíðum. Dalurinn smalaður og helst reynt að hóast á við Selvogsing, sem þá var uppi á brúninni fyrir botni Jósepsdal. Snúið við þegar búið var að hreinsa dalinn af fé, farið upp Ólafsskarð og riðið kringum hnúkana (Blákollur efsti hnúkurinn og ber hæst). Komið niður í Sauðadali, þeir smalaðir og komið niður með Draugahlíðum. Einn maður fór síðan upp á Vífilfellsöxlina og beið þar sunnanmanna (Rauðuhnúkaleitarmanna sem fóru suðvestur eftir leitarsvæðinu og sneru þar við) og var í fyrirstöðu svo að fé færi ekki upp í Vífilfellskrókinn, þ.e. gil fyrir innan Vífilfellsöxlina, af því að þaðan væri mjög erfitt að ná fé til baka. Suðurkanturinn á þeirri smalamennsku sem þeir hefðu hérna megin fjallsins væri kallað að vera sendur í Rauðuhnúka (sem væru á Bláfjallasvæðinu). Smölun þar lýsti Magnús þannig að hann hefði farið með öðrum inn eftir landi sem kallað væri, þar voru námur sem kallaðar voru Rauðuskriður. Riðið var inn með Bláfjöllum og farið alveg þangað sem nú stæðu Bláfjallaskálarnir. Þar fyrir ofan væri Heiðin há og farið var upp á brún hennar og ef fé var á Heiðinni há var riðið eftir því og farið fyrir það. Þarna var snúið við og riðið niður aftur sömu leið og Vífilfellskrókur smalaður og manninum, sem fór á Vífilfellsöxl, mætt. Síðan var fénu safnað saman, það rekið niður og reynt að ná því saman í Lakheiði og Fóelluvötnum.[620]

Sauðfjáreigendafélag Kópavogs og Fjáreigendafélag Reykjavíkur hafa a.m.k síðari ár annast leitir á svæðinu.[621]

Seltjarnarneskaupstaður hefur haldið því fram að hann einn hefði lögsögu yfir „afrétti“ Seltjarnarneshrepps hins forna, sbr. bréf 6. mars 2000 til félagsmálaráðuneytisins.[622]

5.25.7. Afréttur Mosfellshrepps

Samkvæmt Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns árið 1704 virðast bændur í allstórum hluta Kjalarneshrepps hafa rekið geldneyti og hross á Mosfellsheiði, er þar

[619]Skjöl nr. 20 (41), 24 (16 og 17).
[620]Skjal nr. 20 (42).
[621]Skjöl nr. 14 (6-8), 24 (25 og 27).
[622]Skjöl nr. 22 (3 og 4).

einkum talað um Hvannavelli, og virðist ekki hafa verið greitt fyrir.[623] Um þetta er fjallað nánar í kafla 5.22. um Mosfellsheiði.

Skúli Magnússon hefur uppi eftirfarandi orð um „afréttarlönd“ í Varmárþingsókn í lýsingu sinni á Gullbringu- og Kjósarsýslu frá 1785:

> Mosfellsheiði og Kjósarheiði nefnist öll víðáttan frá byggð í Kjós og Mosfellssveit upp að Henglinum, sem áður er nefndur. Þar er mjög gott og grösugt afréttarland á sumrum og er notað úr öllum sýslunum, Gullbringusýslu, Kjósarsýslu og Árnesssýslu.[624]

Um „afréttarlönd“ Mosfellinga segir Stefán Þorvaldsson í lýsingu Mosfells- og Gufunessókna frá 1855:

> Afréttarlönd eru engin að kalla, og flestir fá upprekstur í búfjárhögum annarra, einkum þeirra, sem eiga dali eða fjalllönd. Réttir eru tvær, önnnur í Mosfellssveit, norðanvert í Seljadal, sunnan undir Grímansfelli, og nefnist Kambsrétt; er hún haldin miðvikudaginn í 22. viku sumars; hin á Kjalarnesi, ... Hvortveggi þessar réttir eru sóttar af Mosfellssveitar og Kjalarnessmönnum, ...[625]

Einnig kemur þar fram varðandi Bringur:

> Í austur fram af Mosfellsdal liggur graslendi mikið og víðlent... Hæðir þessar eru nefndar „Bringur“ eða „Mosfellsbringur“ og liggja undir Mosfell til selstöðu og slægna, og eru þar allgott sumarbeitiland, en örðugt að sækja þangað heyskap og enn torveldara að verja þær fyrir afréttarfénaði og stóðhrossum.[626]

Um 1860 hófust deilur um hvort jörðin Fellsendi í Þingvallasveit teldist nýbýlisland eða Þingvallaeign. Meðal annars var deilt um hvort Mosfellsheiðarland væri almenningur/ afréttur. Nánar er sagt frá þessu máli í kafla 5.22. um Mosfellsheiðarland.

Eftirfarandi umsögn er að finna um Miðdal í fasteignamatinu 1916-1918:

> Lml. vafasöm gagnv. Mosv.afrétt...

Í sama fasteignamati segir um (Mosfells) Bringur:

> Land ákveðinn hluti úr heiðarlandinu, útsuðurhorn þess; rúmt og gott ætíð, er til nær, en talsvert snjóþungt. Smölun erfið (í afréttarjaðri).[627]

Eftirfarandi umsögn um „afréttarland“ Mosfellssveitar er að finna í fasteignamati Kjósarsýslu frá 1916-1918:

---

[623] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 333 og 336.
[624] Skúli Magnússon, “Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu.” , s. 134.
[625] Stefán Þorvaldsson, “Lýsing Mosfells- og Gufunesssókna.”, s. 237.
[626] Stefán Þorvaldsson, “Lýsing Mosfells- og Gufunesssókna.”, s. 235-236.
[627] Skjal nr. 2 (109) a-b.

> Ágreiningur er nú um afréttarland sveitarinnar. Lítur út fyrir að það hafi „týnzt“, orðið í óskilum, og finnendur hirt það og skift milli sín. Eftir því sem ég hef næst komist (af umsögn gamalla manna fyrir 30 árum) átti Mosfellskirkja nyrsta hluta heiðarlandsins, suður að Þrívörðu ás (eða Klofningatjörn) og þaðan (stefna á Stórhól) að Köldukvísl; þar fyrir sunnan var Mosfellinga-afrétt, takmörkuð af sömu línu alt í Stórhól á Grímarsfelli, að austan af fyrrnefndum sýslumörkum (Þrívörður - austasti Borgarhóll – Bolaalda – að Hengilsdalskvísl), að sunnan kvíslin ofan móts við Lyklafell; að vestan lína um Lyklafell í Illagil (í Grímarsfelli sunnanverðu), þar sem það fellur í Hrafnagil (Seljadalsá), þá Illagil, og úr því efst, í Stórhól (sem er þar upp frá). En mest alt þetta land hafa á síðari árum Grafn. og Ölveshr. að austan, Mosfellskirkja að norðan, Þormóðsdalur, Miðdalur og Elliðakot að vestan, viljað eigna sér. En nefndar jarðir eru allar landmiklar án þess viðauka, og verða nú metnar án tillits til hans (afréttarlandið talið sveitinni).[628]

Í byrjun annars áratugar 20. aldar kærði oddviti Ölfushrepps ólöglega smölum á „afrétti“ hreppsins til yfirvalda. Þann 14. september 1911 voru tvö vitni yfirheyrð vegna málsins í lögreglurétti Gullbringu- og Kjósarsýslu. Fyrra vitnið hét Gunnar Gunnarsson, til heimilis að Geithálsi. Hann skýrði frá því að þrjú undanfarin haust hefði hann að undirlagi leitarstjóra Mosfellshrepps, Gísla Björnssonar bónda í Miðdal, og annars manns verið leitarmaður á Mosfellshreppsafrétt. Gunnar kvaðst hafa farið sömu leiðina, upprunalega eftir fyrirlagi leitarstjóra, í öllum þessum ferðum sínum. Að sögn hans lá hún:

> Frá Brekku norður undan Hengli og fram á Þjófahlaup, frá Þjófahlaupi fram með árfarvegi sem liggur til Lyklafells.[629]

Gunnar sagðist aldrei hafa farið lengra austur. Í vitnisburði hans segir og:

> Síðastliðið haust, er hann var á niðurleið ásamt dreng frá Elliðakoti, kveðst hann hafa mætt 5 leitarmönnum Ölfushrepps á svokölluðum Melum norðanvið Norðurvelli. Tóku þeir nokkuð af fjárhóp, er þeir ráku, og fóru með fje það austur, með þeim ummælum að þeir hefðu smalað í Ölfusafrjetti.[630]

Seinna vitnið var leitarstjóri Mosfellshrepps, Gísli Björnsson. Hann kvaðst hafa gegnt þeirri stöðu nokkur undanfarin ár og sagðist hafa lagt fyrir leitarmenn að smala, og sjálfur smalað, sama pláss og smalað hefði verið undanfarið, a.m.k. síðastliðin 50 ár, átölulaust af Ölfushrepps hálfu. Að sögn Gísla höfðu takmörkin í smalamennskunni venjulega verið:

---

[628]Skjal nr. 2 (109) a-b.
[629]Skjal nr. 2 (219).
[630]Skjal nr. 2 (219).

> Niður með Brekkunni fram með Þjófahlaupi og suður að árförunum fyrir neðan Norðurvelli.[631]

Landamerkjabréf fyrir Þormóðsdal var undirritað í júní 1923 og því var þinglýst 25. júní 1924. Samkvæmt því eru landamerkin svohljóðandi:

> 1. Gagnvart afrjettarlandi Mosfellshrepps:
> Frá vörðu uppi á Hjálmi (hárri móbergsbungu á suðurbrún Grímarsfells) bein lína um stóra fuglaþúfu (merkjaþúfu) neðst á norðurbarmi gljúfursins (að Seljadalsá) í ána miðja (í botni Neðra – Seljadals).[632]

Árið 1977 var Tryggva Einarssyni, Miðdal, Mosfellshreppi, og Oddi Andréssyni, Neðrahálsi í Kjós, falið að gera afréttarskrá fyrir Kjósarsýslu skv. 6. gr. laga nr. 42/1969. Í bréfi frá 14. desember 1978 komust þeir að þeirri niðurstöðu:

> að afréttur hafi ekki verið til í Kjósarsýslu samkvæmt skilningi okkar á merkingu þess orðs, þar sem öll lönd innan sýslunnar hafa frá upphafi og nokkuð fram á 20. öldina fylgt ákveðnum jörðum.

Tryggvi og Oddur benda á að algengt sé að jarðeignir séu keyptar til sveitarfélaga eða opinberra stofnana. Síðan segja þeir m.a.:

> Um alla útjörð, hvort heldur er til fjalla eða á lá<g>lendi er umferð heimil gangandi fóki samkvæmt náttúruverndarlögum. En nytjar lands hvort heldur er á láði eða úr legi s.s. veiðar hverskonar eru óheimilar án leyfis viðkomandi eignaraðila eða umboðsmanns hans.[633]

5.26. Sel á Stór – Reykjavíkursvæðinu

Þeir hlutar Jarðabókar Árna Magnússonar og Páls Vídalíns sem fjalla um Álftaness- og Seltjarnarneshreppa voru teknir saman árið 1703. Ári síðar voru lýsingar sínar á jörðum í Mosfellshreppi gerðar. Í þessum kafla verður greint frá því hvað stendur í Jarðabókinni um sel kröfujarða í hreppunum þremur.

Um jörðina Lónakot segir:

> Selstöðu á jörðin í eigin landi, og eru hagar þar góðir, en þegar þurkur gengur, verður þar stórt mein að vatnsskorti.[634]

Í kaflanum um Óttarsstaði stendur eftirfarandi:

> Selstöðu á jörðin í almenníngi, eru þar hagar góðir, en vatnslaust í þerrasumrum. Aðra selstöðu á jörðin í Lónakotslandi, so sem á móti þeim skipsuppsátrum, er Lónakotsmenn hafa við Óttarstaði.[635]

---

[631] Skjal nr. 2 (49) í máli 6/2004 Ölfus.
[632] Skjal nr. 2 (15).
[633] Skjal nr. 4(36).
[634] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 160.
[635] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 162.

Um hjáleigur Óttarsstaða segir í Jarðabókinni:

> Selstöðu brúkar hann og þá fyrskrifuðu í Lónakotslandi.[636]

Umsögnin um hina hjáleigu Óttarsstaða er svohljóðandi:

> Selstöðu má hann og brúka ef vill.[637]

Jörðin Straumur átti selstöðu:

> ... þar sem heitir Straumssel, þar eru hagar slæmir, en oft mein að vatnsskorti þá þurkar ganga.[638]

Samkvæmt Jarðabókinni átti jörðin Þorbjarnarstaðir selstöðu:

> ... þar sem kallað er Gjásel, þar eru hagar góðir, en vatn slæmt.[639]

Hjáleiga Þorbjarnarstaða, Lambhagi, hafði sömu selstöðu og heimajörðin.[640] Í kafla 5.7. um Hvaleyri kemur fram að:

> Selstöðu á jörðin þar sem heitir Hvaleyrarsel, þar eru hagar sæmilegir og vatnsból gott.[641]

Jörðin Ófriðarstaðir átti selstöðu:

> ... i heimalandi, eru þar hagar sæmilegir en vatnsskortur mikill, og hefur því til forna bóndinn neyðst til að færa selið að eður i Ássland, og fyrir það halda sumir að Áss hafi skipstöðu eignast í Ófriðarstaðalandi sem áður greinir.[642]

Hamarskot var eign Garðakirkju en um það segir Jarðabókin:

> Selstöðu eigna nokkrir jörðinni í Garðakirkjulandi þar nærri sem heitir Sljettahlíð hjá hellir nokkrum og skuli þar kallast enn í dag Hamarskotssel.[643]

Í Jarðabókinni kemur fram að Garðar áttu selstöðu:

> ... þar sem heitir við Kaldá, þar eru bæði hagar og vatnsból gott.[644]

Görðum fylgdi þó nokkar hjáleigur. Í kaflanum um hjáleiguna Sandhús stendur:

> Selstöðu á jörðin og hefur brúkað átölulaust þar sem heita Norðurhellrar.[645]

Norðurhellar hafa líklega tilheyrt Garðakirkjulandi því við Egilsbúð, sem byggð var út úr konungsjörðinni Hliði, segir:

---

[636] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 163.
[637] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 163.
[638] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 164.
[639] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 165.
[640] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 167.
[641] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 168.
[642] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 173.
[643] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 174-175.
[644] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 180.
[645] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 192.

> Selstöðu hefur jörðin haft þar sem heita Norðurhellrar, þó ei ummælalaust af Garðastaðarhaldara, en ei hefur sú misgreining til laga komið.[646]

Garðakirkja átti jörðina Selskarð en um hana segir:

> Selstöðu má jörðin brúka í staðarins landi.[647]

Nes á Seltjarnarnesi átti samkvæmt Jarðabókinni selstöðu:

> ... þar sem heitir Nesssel í Seljadal undir Grímafelli, og hefur um lánga stund ekki brúkuð verið.[648]

Suðurreykir höfðu góða selstöðu samkvæmt Jarðabókinni.[649] Jörðin Hraðastaðir hafði selstöðu í heimalandi samkvæmt jarðabók Árna og Páls.[650] Um Mosfell segir sama heimild:

> Selstöðu á staðurinn undir Grímarsfelli.[651]

Að endingu er það svohljóðandi umsögn Jarðabókarinnar um Minna Mosfell:

> Selstaða var áður brúkuð frí þar sem nú eru Skeggjastaðir.[652]

Árið 1755 voru konungsjarðir í Álftaness- og Seltjarnarneshreppum metnar. Um Hvaleyri segir:

> Hvalöre. ... Landing fölger ... Ligeleedes goed Selstade op til Fiælds som Aarlig kand forbruges. [653]

Í sama mati segir um Nes við Seltjörn:

> Næss med HalvBoelet Grotte. ... Selstade haver icke været forbrugt i Sidste afvigte 50 Aar, som dog formeenes op til Fields at tihöre Jorden ...[654]

Um jarðir í Mosfellssveit segir Skúli Magnússon í lýsingu Gullbringu- og Kjósarsýslu frá 1785:

> Skilyrði eru og góð til að hafa í seli á heiðinni [Mosfellsheiði] uppi undir afréttarlandinu.[655]

Árið 1839 var Garðabrauð metið. Í lýsingu koma m.a. fram eftirfarandi upplýsingar:

> Kirkiann i Gördum á land sem liggr til fialls fyrir ofan Setbergs, Áss, Ofridarstada og Hvaleyrarland; þar hefir verid og getur verid gód Selstada, ...[656]

---

[646] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 195.
[647] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 222.
[648] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 239.
[649] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 311.
[650] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 321.
[651] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 324.
[652] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 324.
[653] Skjal nr. 2 (124) a-b.
[654] Skjal nr. 2 (124).
[655] Skúli Magnússon, "Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu." s. 133.

Um selstöður segir Árni Helgason í lýsingu Garðaprestakalls frá árinu 1842:

> Ég veit ekki nema það, að Garðar eiga selstöðu í því svokallaða Kirkjulandi, sem liggur fyrir ofan byggðina, frá Elliðavatns- og Vatnsendalandi, suður að Krýsuvíkurlandi og upp undir fjöllin. Hitt veit ég og, að nú brúkar enginn hér selstöður, og séu Garðar undanteknir, sem höfðu pening í seli til 1832, hafa ei selstöður héðan verið brúkaðar í næstliðin 50 a 60 ár.[657]

Í lýsingu Mosfells- og Gufunessókna sem séra Stefán Þorvaldsson samdi árið 1855 hefur hann uppi eftirfarandi orð um sel:

> Seljadalur er og dalur óbyggður, sunnan undir Grímansfelli, liggur frá vestri til austurs, milli Grímansfells að norðan og Seljadalsbrúna svonefndra að sunnan.

Neðanmáls bætir Stefán við:

> Þar eru seltóftir gamlar, sem fyrrum höfðu verið hafðar af Seltjarnarnesi. Þar heitir enn Nesssel.[658]

Ennfremur bætir hann við:

> Selstöður eru hvergi hafðar nema frá Mosfelli, við Leirvogsvatn undir Illaklifi; er þangað langur vegur og slitróttur yfirferðar.[659]

Stefán Þorvaldsson ræðir einnig um Mosfellsbringur í lýsingu sinni. Hjá honum kemur m.a. þetta fram:

> Í austur fram af Mosfellsdal liggur graslendi mikið og víðlent ... Hæðir þessar eru nefndar „Bringur“ eða „Mosfellsbringur“ og liggja undir Mosfell til selstöðu og slægna ... [660]

E.J. Stardal ræðir um Mosfellssel í grein sem birtist árið 1985. Selið er norðan við Illaklif, sem girðir Leirvogsvatn að austanverðu, fast:

> ... við bratta stórgrýtta urð má enn sjá greinilegar hústóftir Mosfellssels og kvíar úr hlöðnu stórgrýti. Selför þangað mun hafa lagst niður skömmu eftir miðja síðustu öld. Graslendið norðan við klifið dregur nafn af selinu og er kallað Selflá.[661]

Um fornt sel nálægt Bringum segir Egill Stardal sömu grein:

> Skammt ofan við bæjarstæðið en niður við ána eru rústir af ævafornum selstöðvum, samkvæmt gömlum heimildum frá Mosfellsstað. Heitir sel þetta

[656]Skjal nr. 2 (190).
[657]Árni Helgason, “Lýsing Garðaprestakalls 1842.” s. 209.
[658]Stefán Þorvaldsson, “Lýsing Mosfells- og Gufunesssókna.” s. 223.
[659]Stefán Þorvaldsson, “Lýsing Mosfells- og Gufunesssókna.” s. 237.
[660]Stefán Þorvaldsson, “Lýsing Mosfells- og Gufunesssókna.” s. 235.
[661]E.J. Stardal, “Mosfellsheiði og nágrenni.”, s. 125-126.

Helgusel. Þar er fallegur foss í ánni og heitir einnig Helgufoss og hvammurinn ofan við selið heitir enn Helguhvammur.[662]

Og um Seljadal í Mosfellssveit segir Egill:

Seljadalur ber nafn með réttu því í þann dal var selför frá ýmsum bæjum vestan heiða, átti Nes á Seltjarnarnesi þar sel undir Grímarsfelli og sér þar enn á tóftir þess. Víkursel frá Reykjavík var neðar miklu eða skammt austur af Selvatni. Dalurinn skiptist í tvo hluta, Efri- og Neðri-Seljadal, og skilja hólar hlutana að og heita þar Þrengslin. Eftir dalnum endilöngum fellur Seljadalsá í mörgum hlykkjum og endar ferð sína í Hafravatni.[663]

[662]E.J. Stardal, “Mosfellsheiði og nágrenni.”, s. 134.
[663]E.J. Stardal, “Mosfellsheiði og nágrenni.”, s. 136.

6. NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

6.1. Inngangur

Ágreiningur aðila máls þessa varðar eignarréttarlega stöðu og að hluta afmörkun þess sem í kröfugerð íslenska ríkisins er nefnt Almenningar í Hafnarfirði, Almenningsskógar Álftaneshrepps, fjallland Garðakirkju og afréttur í Múlatúni, afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna, Vilborgarkot og afréttur Mosfellsbæjar, þ.e. hvort þar séu eignarlönd eða þjóðlendur.

Kröfum aðila er lýst í kafla 3 en hér skal þess getið að þær hafa tekið nokkrum breytingum undir rekstri málsins, að hluta til fyrir milligöngu óbyggðanefndar. Þessar breytingar hafa fyrst og fremst miðað að því að einfalda kröfugerð og afmarka ágreining við raunverulegt eignarréttarlegt inntak. Í tilefni af þjóðlendukröfum íslenska ríkisins bárust óbyggðanefnd upphaflega kröfulýsingar frá eigendum jarðanna Miðdals I, Miðdals II og Hraðastaða II auk lands Alcan (hluta jarðarinnar Straums). Á síðari stigum málsins var kröfulínum íslenska ríkisins breytt að hluta. Eftir þá breytingu er ekki ágreiningur á milli annars vegar íslenska ríkisins og hins vegar eigenda Miðdals I, Miðdals II, Hraðastaða II og lands Alcan um eignarréttarlega stöðu lands innan merkja jarðanna, svo sem þeir hafa skilgreint þau. Jarðir þessar koma því ekki sérstaklega til umfjöllunar í úrskurði þessum, nema að því er varðar ákvörðun um málskostnað í þeim tilfellum að kröfum var lýst. Þó ber að athuga að eigendur Miðdals II og Hraðastaða II gerðu einnig aðrar kröfur í málinu og koma þær kröfur því sérstaklega til umfjöllunar í úrskurði þessum.

Í þeim köflum sem hér fara á eftir verður gerð grein fyrir þeim sérstöku forsendum sem úrskurður óbyggðanefndar í máli þessu byggir á. Þar verður fyrst fjallað um landnám á því svæði sem hér er til umfjöllunar og því næst koma niðurstöður óbyggðanefndar um eignarréttarlega stöðu einstakra landsvæða, í staðfræðilegri röð frá vestri til austurs.[664] Loks verður fjallað um ákvörðun málskostnaðar.

Umfjöllun þessi er í beinu samhengi og samræmi við „Almennar niðurstöður óbyggðanefndar“, ásamt viðauka við þær, í fyrri úrskurðum og vísar til þeirra.[665] Í hinum almennu niðurstöðum er gerð grein fyrir athugunum og niðurstöðum um nokkrar staðreyndir og lagaatriði sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þeirra mála sem undir nefndina heyra. Nánar tiltekið er gefið yfirlit um gróðurfar á Íslandi

---

[664] Umfjöllun um staðhætti og gróðurfar á svæðinu er byggð á skýrslu Ingva Þorsteinssonar, ráðgjafa óbyggðanefndar á sviði náttúrufræði, sbr. skjal nr. 26, útgefnum kortum Landmælinga Íslands, örnefnaskrám frá Örnefnastofnun Íslands, athugunum í vettvangsferð, sbr. kafla 4.3., og almennum upplýsingaritum, svo sem árbókum Ferðafélags Íslands.

[665] Sjá kaflann *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* í málum nr. 1-7/2000 og *Viðauka við almennar niðurstöður óbyggðanefndar* í málum nr. 1-5/2001. Kaflar þessir voru felldir saman, með lítilsháttar breytingum, og fyrst birtir þannig sem viðauki með úrskurðum í málum nr. 1-9/2003. Sami viðauki fylgir hér.

við landnám og þær breytingar sem á því hafa orðið síðan. Einnig er fjallað um landnám, hefð og lög sem stofnunarhætti eignarréttinda. Gerð er grein fyrir flokkun lands í *jarðir*, *almenninga* og *afrétti* og eignarréttarlegri þýðingu þessara hugtaka. Hugað er sérstaklega að ákveðnum tilvikum sem virðast á mörkum framangreindra flokka sem og eignarhaldi á og undir jöklum og mörk við jökul eða á. Þá er fjallað um það hvort og þá hvaða vísbendingar um eignarréttarlega stöðu lands megi draga af fyrirkomulagi fjallskila og tilvist ítaka til lands eða sjávar, hvaða réttur felist í fjörueign og hver séu merki sjávarjarða til hafsins. Því næst er fjallað um efni og gildi þeirra heimilda sem helst fjalla um eignarréttindi fyrr á tímum. Í því sambandi er gerð sérstök grein fyrir jarðamötum og jarðabókum, máldögum og vísitasíum, lögfestum, jarðabréfum og landamerkjabréfum, afsals- og veðmálabókum. Loks eru dregnar saman meginniðurstöður um þau atriði sem að framan hafa verið rakin. „Almennar niðurstöður óbyggðanefndar“ fylgja í viðauka með úrskurði þessum.

Þá hefur Hæstiréttur kveðið upp fyrstu dóma réttarins í þjóðlendumálum, varðandi úrskurð óbyggðanefndar í máli nr. 4/2000, Biskupstungnaafréttur og efstu lönd í Biskupstungnahreppi. Dómar þessir voru kveðnir upp 21. október 2004 í málum nr. 47 og 48/2004. Jafnframt liggja fyrir úrskurðir óbyggðanefndar í málum nr. 1-7/2000 í uppsveitum Árnessýslu (svæði 1), nr. 1-5/2001 í Austur-Skaftafellssýslu (svæði 2) og nr. 1-9/2003 í Vestur-Skaftafellssýslu og Rangárvallasýslu (svæði 3). Af þessum heimildum er einnig tekið mið, enda hafi einstakar niðurstöður almenna skírskotun.

Þess ber einnig að geta að óbyggðanefnd hefur í fyrri úrskurðum lagt til grundvallar að eðlismunur væri á þjóðlendu og eignarlandi, sbr. 1. gr. þjóðlendulaga nr. 58/1998. Þjóðlenda væri landsvæði utan eignarlanda og því yrði eignarland ekki gert að þjóðlendu með því að eigandi þess afsalaði sér eignarráðum sínum. Þannig hefur óbyggðanefnd talið að jarðir í eigu ríkisins væru eignarland enda þótt ríkið hafi ekki kallað eftir slíkum rétti vegna ósamrýmanlegrar kröfu sinnar um afmörkun aðliggjandi þjóðlendu. Á þetta reyndi í dómi Hæstaréttar 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 (Íslenska ríkið gegn íslenska ríkinu vegna annars vegar Skaftafells I og III og hins vegar aðliggjandi þjóðlendu) en þar varð niðurstaðan sú að rannsóknarskylda óbyggðanefndar samkvæmt 5. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998 breytti engu um að málsaðilar færu með forræði á máli sínu fyrir nefndinni. Með vísan til þessa dóms beindi óbyggðanefnd þeirri fyrirspurn til fjármálaráðherra, sbr. bréf dags. 10. mars 2006, hvort skilja bæri þjóðlendukröfur þannig að land í eigu ríkisins væri lagt til þjóðlendu, í þeim tilvikum þegar nefndin teldi að land á kröfusvæði væri eignarland. Með bréfi ráðuneytisins, dags. 28. sama mánaðar, var erindinu svarað á þann veg að í þjóðlendukröfu ríksins fælist ekki afsal á landi í eigu ríkisins og því ætti niðurstaða óbyggðanefndar gagnvart ríkisjörðum að ráðast af sömu atriðum og lögð væru til grundvallar um annað eignarland. Verður því við það miðað í úrskurðum óbyggðanefndar hér eftir.

Af framangreindum dómi Hæstaréttar frá 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 verður þannig dregin sú ályktun að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, og verði að leysa úr máli á þeim grundvelli. Umfjöllun í úrskurðum óbyggðanefndar mun því einskorðast við þau landsvæði sem gerð hefur verið þjóðlendukrafa til en ekki gerð sérstök grein fyrir landsvæðum sem liggja innan þess landsvæðis sem nefndin hefur upphaflega tekið til meðferðar en utan þjóðlendukröfusvæða íslenska ríkisins, svo sem verið hefur.

6.2. Landnám

Í kafla 5 hér að framan er gerð ítarleg grein fyrir frásögn Landnámu af landnámi á því svæði sem hér er til umfjöllunar. Getið er ýmissa manna og Ingólfur Arnarson þar fyrstur nefndur til sögunnar en landnám hans spannaði land „milli Ölfusár ok Hvalfjarðar fyrir útan Brynjudalsá, milli ok Öxarár, ok öll nes út.“

Af hálfu íslenska ríkisins er á því byggt í málinu, sem og í öðrum málum á svæði 4, að landnám Ingólfs, svo sem því er lýst hér að framan, beri fremur brag af hertöku eða yfirráðatöku lands, en landnámi. Á þennan málatilbúnað ríkisins er ekki fallist af hálfu óbyggðanefndar. Þvert á móti hefur ekki verið sýnt fram á það af hálfu íslenska ríkisins að af lýsingum Landnámu, og rannsóknum þar að lútandi, verði ráðinn neinn slíkur munur á tilhögun og eðli landnáms Ingólfs annarsvegar og öðrum landnámslýsingum hins vegar. Er þá ekki síst hafður samanburður af fyrstu landnámunum sem óumdeilanlega sýnast hafa verið verulega miklu stærri en síðari landnám. Sé tilgreining Landnámu þannig lögð óbreytt til grundvallar samkvæmt skýrum texta sínum má ráða að allt það landsvæði sem tekist er á um í þessu máli hafi í öndverðu verið numið.

Óbyggðanefnd hefur í fyrri úrlausnum sínum byggt á því að skýrar frásagnir Landnámu hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar en talið hæpið að af takmörkuðum lýsingum í Landnámu verði afdráttarlausar ályktanir dregnar um það hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi. Á hinn bóginn hefur nefndin í fyrri málum lagt það til grundvallar að landsvæði sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum eru samnotaafréttir séu þjóðlenda. Sönnunarbyrðin hvíli á þeim sem öðru haldi fram. Þó svo ekki sé útilokað að slík landsvæði hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti þá skorti iðulega allt samhengi eignarréttar og sögu, yfirfærslu þeirra eignarréttarlegu heimilda sem mögulega hafi verið stofnað til á grundvelli námsins. Nýting landsins hafi fyrst og fremst, fyrr og síðar, falist í sumarbeit fyrir búfénað. Reglur um afmörkun á afréttum hafi verið mun rýmri en varðandi jarðir og fyrst og fremst miðast við hagsmuni eigenda aðliggjandi jarða. Þá sé ljóst að löggjafinn hafi ráðstafað eignarréttindum að slíkum afréttum til annarra en afréttarhafa og ekki lagt á þá sömu skyldur og eigendur jarða. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hafi um aldir verið talinn fara með hafi einungis verið um að ræða heimildir til tak-

markaðrar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar.[666] Að þessu virtu er a.m.k. ekki sjálfgefið að eignarhaldi samnotaafrétta sé öðruvísi farið í þeim tilvikum þar sem af Landnámu má draga afdráttarlausari ályktanir um upphaflegt nám og að sönnunarbyrði sé þá öðruvísi farið en alla jafna. Raunar virðist allt eins líklegt í þeim tilvikum að upphaflegt eignarhald hafi fallið niður og tilheyrsla samnotaafréttar hafi orðið til með svipuðum hætti og á ónumdum landsvæðum, þ.e. viðkomandi landsvæði tekið til sumarbeitar og annarra takmarkaðra nota. Málið kann hins vegar að horfa öðruvísi við undir þessum sömu kringumstæðum þegar um afrétti einstakra jarða eða stofnana er að ræða, enda benda slík tengsl þá fremur til órofins eignarhalds frá öndverðu.

Um frekari ályktanir hér að lútandi fyrir niðurstöður máls þessa verður fjallað hér í framhaldinu.

6.3. Lónakot

Hér verður fjallað um landsvæði það sem lýst er í landamerkjabréfi fyrir Lónakot, dags. 7. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890.

Lónakot tilheyrir svokölluðum Hraunajörðum. Að Lónakoti liggur Hvassahraun að suðvestan og Óttarsstaðir að austan. Til norðurs er hafið.

Landsvæðið sem um ræðir er mjög flatt, einsleitt og er þakið misgömlum hraunlögum. Bæjarstæðin eru nálægt hafi nyrst á landsvæðinu. Í allgrónum hraunbreiðunum er nokkuð um dældir og skúta. Frá bæjarstæðum niður við sjó að suðurmörkum eru aðeins um 4,5 km.

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá punkti sem er við alfaraveginn á bæjarmörkum Hafnarfjarðar að punkti sem er nefnt NA-horn Almennings. Samkvæmt þessari kröfugerð er nokkur hluti hraunsins upp af Lónakoti innan þjóðlendu. Á móti hefur eigandi Lónakots lýst kröfu um beinan eignarrétt að sama landsvæði. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1 og kröfum gagnaðila í kafla 3.3.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. skjöl nr. 1 og 1 (20) er almennt byggt á því að landnám og lög séu frumstofnunarhættir beins eignarréttar. Grundvöllur að beinum eignarrétti hafi verið lagður á landnámsöld við nám. Eftir það hafi lönd undirorpin beinum eignarrétti aldrei getað aukist heldur hafi eigandalaus svæði orðið fleiri með tímanum. Þá er því haldið fram að landnám Ingólfs Arnarsonar, svo sem því er lýst í Landnámu, beri brag af hertöku eða yfirráðatöku lands, fremur en námi og því hafi aðrir numið einstök svæði í landnámi hans. Byggt er á því að hraunið fyrir ofan jarðir í Hafnarfirði sé almenningur og hluti af hinum svonefnda Suðurnesjaalmenning. Fyrir gildistöku þjóðlendulaga hafi eignarréttarleg merking hugtaksins almenningar verið sú sama og þjóðlendur hafi núna. Því er hafnað að jörðin Lónakot geti gert kröfur inn í Suðurnesjaalmenning enda byggjast þær kröfur á síðari lögfestum og

[666] Sbr. *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* (í viðauka).

landamerkjabréfum sem ekki geta talist grundvöllur beins eignarréttar. Sérstaklega er byggt á skoðunar- og áreiðargerð stiftamtmanns frá 1848 þar sem merkjum almenningsins er lýst.

Af hálfu eigenda Lónakots, sbr. skjöl nr. 18 og 18(7), er vísað til landamerkjabréfs jarðarinnar, dags. 7. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890, og landamerkjabréfs um merki milli Lónakots og Óttarsstaða, dags. 26. maí 1890 og þingl. 9 júní 1890. Byggt er á því að íslenska ríkið hafi í fyrri málum fyrir óbyggðanefnd talið það nægja landeigendum að rekja heimildir sínar til Landnámu. Nú vilji íslenska ríkið hins vegar beita öðrum reglum um land á Reykjanesi en annars staðar á landinu. Þá er byggt á því að með dómi Hæstaréttar í Biskupstungnamáli nr. 48/2004 hafi rétturinn fallið frá fyrri viðhorfum sínum til heimildargildis Landnámu. Mótmælt er þeim staðhæfingum ríkisins að hluti jarðarinnar Lónakots hafi fallið úr einkaeign og orðið almenningar. Þá er vísað til þess að kröfulína íslenska ríkisins sé dregin eftir óskilgreindum sjónarmiðum. Hún styðjist ekki við réttarheimildir, sögulegar heimildir né heimildir um náttúrufar. Hafnað er þeim skilningi sem íslenska ríkið leggur í hugtakið almenningur. Merking hugtaksins sé mjög á reiki í fornum heimildum. Þá þekkist örnefnið almenningur víða um land án þess að það hafi sérstaka eignarréttarlega merkingu. Mótmælt er þeim skilningi íslenska ríkisins að ekki hafi verið hægt að stofna til eignarréttinda yfir landi sem ekki var í einkaeign eftir gildistöku Jónsbókar 1281. Ákvæði Jónsbókar hafi ekki komið í veg fyrir að eignarréttur stofnist yfir landi t.d. fyrir hefð og öðrum stofnunarháttum eignarréttar. Vísað er til að þess að það sé almenn sönnunarregla í íslenskum rétti að sá sem hefur athugasemdalausa þinglýsta eignarheimild að landi teljist eigandi þess gagnvart þriðja aðila. Véfengi þriðji aðili þinglýsta landamerkjalýsingu hefur sá sami sönnunarbyrðina fyrir því að hún sé röng. Loks er byggt á því að eigendur lands hafi réttmætar væntingar til að þeir verði ekki sviptir landi sínu án bóta. Vísað er til dóma Mannréttindadómstóls Evrópu því til stuðnings.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Lónakots er rakin í kafla 5.3. Þar kemur fram að Lónakots er getið í heimildum allt frá því um miðja 16. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.[667] Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum Lónakots er lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar og hvað ráðið verður af eldri heimildum um sama efni. Jafnframt verður litið til gagna um merki þeirra landsvæða sem liggja að Lónakoti. Athugun þessi tekur fyrst og fremst til sunnanverðra vestur- og austurmerkja að því leyti sem þau liggja

[667] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

innan kröfusvæðis íslenska ríkisins. Að fenginni niðurstöðu um landamerki Lónakots verður fjallað um eignarréttarlega stöðu þess landsvæðis sem til umfjöllunar er.

Landamerkjum Lónakots er lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar, dags. 7. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890. Að auki eru til landamerkjabréf um merki Hvassahrauns gagnvart Lónakoti og Óttarsstöðum, dags. 13. júní 1890 og þingl. 16. júní 1890, og um merki milli Lónakots og Óttarsstaða, dags. 26. maí 1890 og þingl. 9. júní 1890. Þá er til lögfesta fyrir Lónakot, dags. 8. nóvember 1849.

Samkvæmt landamerkjabréfi Lónakots, dags. 7. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890, eru merki jarðarinnar til vesturs, gagnvart Hvassahrauni, „...við sjó í svonefndum Markakletti, austanvert við Hraunsnes, úr honum í Skógarhól, úr Skógarhól í Stóra-Grænhól, úr Stóra-Grænhól í Hólbrunnsvörðu; úr Hólbrunnsvörðu í Skorásvörðu; úr Skorásvörðu í mið-Krossstapa, sem er hornmark á Lónakotslandi.“ Landamerkjabréf Lónakots er áritað vegna Hvassahrauns. Merkjum er lýst með sambærilegum hætti í landamerkjabréfi um mörk Hvassahrauns og Lónakots, dags. 7. júní 1890 og þingl. 16. júní 1890. Það bréf er áritað vegna beggja jarðanna. Þá er mörkum lýst með sama hætti í landamerkjabréfi um mörk Hvassahrauns gagnvart Lónakoti og Óttarsstöðum, dags. 13. júní 1890 og þingl. 16. júní 1890. Bréfið er samþykkt vegna jarðanna þriggja. Í lögfestu Lónakots, dags. 8. nóvember 1849, segir að vesturmerki jarðarinnar séu „ ...úr bótarhellunni sunnanvert í hraunsnesi og þadan í markahólana og svo beint í Krísivíkurmörk ad ofanverdu.“ Samkvæmt þessu eru ljóst að framangreind landamerkjabréf lýsa merkjum Lónakots gagnvart Hvassahrauni skemur en gert er í lögfestunni 1849 enda eru norðurmörk Krýsuvíkur mun sunnar.

Samkvæmt landamerkjabréfi Lónakots, dags. 7. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890, eru merki jarðarinnar til austurs, gagnvart Óttarsstöðum, miðuð við „ ...sjó, úr krosssprungnum hól, með þúfu á; úr honum í Sjónarhól, og þaðan í klett, fyrir austan Lónakotssel, og úr honum í mið-Krossstapa.“ Bréfið er áritað vegna Óttarsstaða. Í landamerkjabréfi Óttarsstaða gagnvart Lónakoti, dags. 26. maí 1890 og þingl. 9. júní 1890, er sambærileg lýsing á mörkum jarðanna. Bréfið á áritað vegna Lónakots. Samkvæmt lögfestu Lónakots, dags. 8. nóvember 1849, eru merki jarðarinnar til austurs „ ...úr bodafarinu eda bodafarsklifinu vid sjóinn, beint í Smalaskála þadan midt á millum Lónakots og Ottarstada selja, og þadan beint í Krísivíkur mörk.“ Samkvæmt þessu er austurmerkjum jarðarinnar lýst lengra til suðurs í lögfestunni en gert er í landamerkjabréfi hennar.

Framangreind landamerkjabréf lýsa merkjum til suðurs skemur en lögfesta Lónakots frá 1849. Miða bréfin við að mörk jarðarinnar nái ekki lengra en að Miðkrossstapa sem er hornmark Lónakots til suðurs. Er sú lýsing í samræmi við kröfur eigenda Lónakots í máli þessu og verður hún lögð til grundvallar.

Í kjölfar þess að landamerkjalög taka gildi 1882 eru gerð landamerkjabréf fyrir Lónakot. Fyrirliggjandi gögn benda til þess að landamerkjum jarðarinnar sé þar rétt lýst. Landamerkjabréf Lónakots eru undirrituð af fyrirsvarsmönnum jarðarinnar,

þinglesin, færð í landamerkjabók og á þeim byggt síðan um merki hennar, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna sem þýðingu hafi hér. Þetta bendir allt til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að rétthafar að viðkomandi landsvæðum hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Kemur þá til skoðunar hvort land innan framangreindra merkja Lónakots hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu. Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Lónakot hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem hér er byggt á um landamerki hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Hraunið hefur þar ekki verið undanskilið, enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð.

Heimildir um svonefndan Almenning sunnan Hraunajarða eru óljósar. Þær skera ekki úr um landfræðilega afmörkun svæðanna né heldur hver hafi verið eignarréttarleg staða þeirra sbr. kafla 6.8. Þá telur óbyggðanefnd að örnefnið almenningur vísi allt eins til notkunar viðkomandi landsvæðis en eignarréttarlegrar stöðu þess.

Að öllu framangreindu virtu hefur af hálfu íslenska ríkisins ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja Lónakots sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.[668]

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Lónakots, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

6.4. Óttarsstaðir

Hér verður fjallað um land innan merkja Óttarsstaða eins og þau verða ráðinn af heimildum.

Óttarsstaðir tilheyra svokölluðum Hraunajörðum. Að Óttarsstöðum liggur Lónakot og Hvassahraun að vestan og Straumur að austan. Til norðurs er hafið en til suðurs er Krýsuvík.

Landsvæðið sem um ræðir er flatt, láglent og einsleitt og er þakið misgömlum hraunlögum. Bæjarstæðin eru nálægt hafi nyrst á landsvæðinu. Úfin hraunbreiðan er nokkuð vel gróin mosaþembu og fer hækkandi til suðurs. Syðst á Óttarsstaðajörðinni

[668] Sbr. einnig lokakafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

er að finna Búðarvatnsstæði í um 100 m hæð. Frá bæjarstæðum niður við sjó að suðurmörkum eru um 8 km í beinni loftlínu.

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá punkti við svokallaðan Alfaraveg á bæjarmörkum Hafnarfjarðar að punkti sem nefndur er NA-horn Almennings. Samkvæmt þessari kröfugerð er m.a. Miðkrosstapi, Óttarsstaðasel og Búðarvatnsstæði innan þjóðlendu. Á móti hefur eigandi Óttarsstaða lýst kröfu um beinan eignarrétt að sama landsvæði. Jafnframt hefur Hafnarfjarðarbær gert kröfu um að allt land innan staðarmarka sveitarfélagsins sem ríkið gerir kröfu um að úrskurðað verði þjóðlenda, sé eignarland. Þá gera jarðeigendur í Álftaneshrepp hinum forna, Prestsetrasjóður og sveitarfélagið Garðabær kröfu til landsvæðis innan merkja Óttarsstaða. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í köflum 3.3., 3.4., 3.5., 3.6. og 3.8.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. skjöl nr. 1 og 1 (20), er almennt byggt á því að landnám og lög séu frumstofnunarhættir beins eignarréttar. Grundvöllur að beinum eignarrétti hafi verið lagður á landnámsöld við nám. Eftir það hafi lönd undirorpin beinum eignarrétti aldrei getað aukist heldur hafi eigandalausum svæðum fjölgað með tímanum. Þá er því haldið fram að landnám Ingólfs Arnarsonar, svo sem því er lýst í Landnámu, beri brag af hertöku eða yfirráðatöku lands, fremur en námi og því hafi aðrir numið einstök svæði í landnámi hans. Hraunið ofan við jarðir í Hafnarfirði sé almenningur og hluti af hinum svokallaða Suðurnesjaalmenning. Fyrir gildistöku þjóðlendulaga hafi eignarréttarleg merking hugtaksins almenningar verið sú sama og þjóðlendur hafi núna. Jörðin Óttarsstaðir geti ekki gert kröfur inn í Suðurnesjaalmenning enda byggjast þær kröfur á síðari lögfestum og landamerkjabréfum sem ekki geta talist grundvöllur beins eignarréttar. Sérstaklega er byggt á skoðunar og áreiðargerð frá 1848 þar sem merkjum almenningsins er lýst greinilega.

Af hálfu eigenda Óttarsstaða, sbr. skjöl nr. 19 og 19(22), er vísað til þriggja landamerkjabréfa fyrir Óttarsstaði, öll dags. 26. maí 1890 og þingl. 9. júní 1890. Byggt er á því að íslenska ríkið hafi í fyrri málum fyrir óbyggðanefnd talið það nægja landeigendum að rekja heimildir sínar til Landnámu. Nú vilji íslenska ríkið hins vegar beita öðrum reglum um land á Reykjanesi en annars staðar á landinu. Þá er byggt á því að með dómi Hæstaréttar í Biskupstungnamáli nr. 48/2005 hafi rétturinn fallið frá fyrri viðhorfum sínum til heimildargildis Landnámu. Mótmælt er þeim staðhæfingum ríkisins að hluti jarðarinnar Óttarsstaða hafi fallið úr einkaeign og orðið almenningar. Þá er vísað til þess að kröfulína íslenska ríkisins sé dreginn eftir óskilgreindum sjónarmiðum. Hún eigi ekki neinn stuðning í réttarheimildum, sögulegum heimildum né í heimildum um náttúrufar. Hafnað er þeim skilningi sem íslenska ríkið leggur í hugtakið almenningur. Merking hugtaksins sé mjög á reiki í fornum heimildum. Örnefnið Almenningur þekkist víða um land án þess að það hafi sérstaka eignarréttarlega merkingu. Þá er mótmælt þeim skilningi íslenska ríkisins að ekki hafi

verið hægt að stofna til eignarréttinda yfir landi sem ekki var í einkaeign eftir gildistöku Jónsbókar 1281. Ákvæði Jónsbókar hafi ekki komið í veg fyrir að eignarréttur stofnist yfir landi t.d. fyrir hefð og öðrum stofnunarháttum eignarréttar. Vísað er til þess að það sé almenn sönnunarregla í íslenskum rétti að sá sem hefur athugasemdalausa þinglýsta eignarheimild að landi teljist eigandi þess gagnvart þriðja aðila. Véfengi þriðji aðili þinglýsta landamerkjalýsingu hefur sá sami sönnunarbyrðina fyrir því að hún sé röng. Loks er byggt á því að eigendur lands hafi réttmætar væntingar til að þeir verði ekki sviptir landi sínu án bóta. Vísað er til dóma Mannréttindadómstóls Evrópu því til stuðnings.

Sjónarmiðum jarðeigenda í Álftaneshreppi hinum forna, Prestssetrasjóðs, Hafnarfjarðarkaupsstaðar og sveitarfélagsins Garðabæjar er lýst í kafla 6.8. um réttarstöðu ætlaðs almennings sunnan Hafnarfjarðar.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Óttarsstaða er rakin í kafla 5.4. Þar kemur fram að Óttarsstaða er getið í heimildum allt frá því á fyrri hluta 16. aldar. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.[669] Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum Óttarsstaða er lýst í landamerkjabréfum jarðarinnar og hvað ráðið verður af öðrum heimildum um sama efni. Jafnframt verður litið til gagna um merki þeirra landsvæða sem liggja að Óttarsstöðum. Athugun þessi tekur fyrst og fremst til sunnanverðra vestur- og austurmerkja að því leyti sem þau liggja innan kröfusvæðis íslenska ríkisins. Að fenginni niðurstöðu um landamerki Óttarsstaða verður fjallað um eignarréttarlega stöðu þess landsvæðis sem til umfjöllunar er.

Landamerkjum Óttarsstaða er lýst í landamerkjabréfi um mörk Lónakots og Óttarsstaða, landamerkjabréfi um mörk Óttarsstaða og Hvassahrauns og landamerkjabréfi um mörk Óttarsstaða og Straums. Bréfin eru öll dagsett 26. maí 1890 og þingl. 9. júní 1890. Þá er til lögfesta fyrir Óttarsstaði, dagsett 21. júní. 1849.

Samkvæmt landamerkjabréfi um merki Óttarsstaða og Lónakots eru mörk Óttarsstaða til vesturs ,, ...rjett fyrir ofan sjáfarkampinn, þaðan í Markhól, sem klappað er á Ótta. Lón. – Frá Markhól í Sjónarhól, frá Sjónarhól í vörðu austanvert við Lónakotssel; frá þeirri vörðu í Miðkrossstapa.“ Bréfið er áritað vegna beggja jarðanna. Þá er bréfið í samræmi við landamerkjabréf Lónakots, dags. 7. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890, en það bréf er áritað vegna Óttarsstaða. Sunnan Miðkrossstapa liggja Óttarsstaðir að Hvassahrauni í Vatnsleysustrandarhreppi. Samkvæmt landamerkjabréfi um mörk Hvassahrauns og Óttarsstaða, dags. 26. maí 1890 og þingl.

[669] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

9. júní 1890, eru mörk jarðanna ,, ...frá Mið-Krossstapa í Klofningsklett, sem varða er hjá, sunnanvert við Einirhól. Frá Klofningskletti í Búðarvatnstæði, frá Búðarvatnsstæði í Markhelluhól, sem er hornmark frá Óttarsstöðum, Hvassahrauni og Krísuvík; í hann er klappað Ótta., Hvass., Krv.“ Bréfið er áritað vegna beggja jarðanna. Í gerðarbók fasteignamats 1916-1918 er vesturmerkjum Óttarsstaða lýst ,, ...úr Markaviki að fyrir innan Grunnfót, þaðan beina línu um stein og uppí Krossstapa þaðan að Krísuvíkurlandi um markhól“. Framangreind lýsing fasteignamats er í ágætu samræmi við landamerkjabréfin. Í lögfestu eiganda Óttarsstaða, dags. 21. júní 1849, eru mörkin sögð úr Helluhól norðan Búðarhóla og frá ,,Búðarhólum línu niður á Valklett þaðan á Sauðaskjól, af Sauðaskjóli niður á Krumhól og Innraklif við sjó á milli jardanna Óttarsstada og Lónakots.“ Í greinargerð Magnúsar Más Lárussonar telur hann það vafalaust að Helluhól er sá sami og Markhelluhóll. Að því virtu er lögfestan í ágætu samræmi við landamerkjabréfið að því er varðar merki að vestan.

Samkvæmt landamerkjabréfi um mörk Óttarsstaða og Straums, dags. 26. maí 1890 og þingl. 9. júní 1890, eru merki Óttarsstaða til austurs ,, ...við sjó, á Vatnaskersklöpp, og yfir miðjan Markhól. - Þaðan beint í Stóra-Nónhól, frá Nónhól í Gvendarbrunn, frá Gvendarbrunni í Mjósundavörðu, frá Mjósundavörðu í Klofaklett, suður og upp af Steinhúsi. Á Klofaklett er klappað: Ótta., Str., og varða hlaðin hjá. Frá Klofakletti í Markastein, suður og uppaf Eyólfshól; á þennan Markastein er klappað: Ótta., Str. - Frá þessum Markasteini sömu stefnu upp að Krísuvíkurlandi“. Bréfið er áritað vegna beggja jarðanna. Í landamerkjabréfi Straums, dags. 31. maí 1890 og þingl. 9. júní 1890, er orðrétt sama lýsing á mörkum jarðanna. Bréfið er áritað vegna Óttarsstaða. Í gerðarbók fasteignamats 1916-1918 eru merki Óttarsstaða til austurs sögð ,,..úr Vatnaskersklöpp við sjó og í Stóra Nónhól þaðan í Mjósunda vörðu, þaðan um steinhús og upp að fjallinu Eina og tekur þar við Krísuvíkurland.“ Samkvæmt lögfestu Óttarsstaða, dags. 21. júní 1849, eru merki jarðarinnar til austurs, gagnvart Straumi, ,, ...ur Valnaskeri uppá Markhól, svo í Skiphól þaðan í Nónhól af Nónhól á nordurenda Gvendarbrunshædar, svo sunnan vid Mjósund upp í steinhús þadan á Eiólfshól eptir Eiólfshólsbölum uppá miðjann Fjallgrensbala.“ Lögfestan er í ágætu samræmi við landamerkjabréfið utan þess að hún lýsir ekki merkjum í land Krýsuvíkur. Í örnefnaskrá fyrir jörðina Straum kemur fram að Fjallgrensbali sé austan við Gömluþúfu. Þar segir einnig að Fjallsgrensgil sé sama gil og heitir Sauðabrekkugjá austar. Samkvæmt svokölluðum Herforingjaráðskortum, mæld 1914 og endurskoðuð 1983, er Gamlaþúfa og Sauðabrekkugjá u.þ.b. 1500 m. norðan við norðurmörk Krýsuvíkur.

Merki Óttarsstaða til suðurs þarfnast sérstakrar skoðunar en ekki er til sérstakt landamerkjabréf um merki jarðarinnar til suðurs. Eins og áður segir lýsa landamerkjabréf Óttarsstaða merkjum að austan og vestan í land Krýsuvíkur. Landamerkjabréfin eru árituð vegna Krýsuvíkur og gagnkvæmt. Í landamerkjabréfi Krýsuvíkur, dags. 14. maí 1890 og þingl. 20. júní 1890, segir að norðurmerki jarðarinnar séu ,, ...úr Markhelluhól sjónhending, norðanvert við Fjallið Eina, í Melrakkagil **(=** Markrakkagil**)** í Undirhlíðum og þaðan sama sjónhending að

vesturmörkum Herdísarvíkur, eða sýslumörkum Gullbringu- og Árnessýslu.“ Í lögfestu Óttarsstaða, dags. 21. júní 1849 eru suðurmörk jarðarinnar dregin frá „Fjallgrensbala suðurá Helluhól nordan á Búðarhólum á milli jarðarinnar Heimalands og almennings afrjettar.“ Sýnist því lögfestan gera ráð fyrir því að almenningur eða afréttur sé sunnan við heimaland jarðarinnar. Nákvæm staðsetning Fjallgrensbala en hann liggur trúlegast skammt undan norðurmörkum Krýsuvíkur. Áður hefur verið nefnt að líklegast sé Helluhól annað nafn á Markhelluhól. Síðarnefnda örnefnið er tilgreint sem hornmark Óttarsstaða, Hvassahrauns og Krýsuvíkur í landamerkjabréfi Óttarsstaða og Krýsuvíkur, dags. 7. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890. Leiðir þetta til þeirrar niðurstöðu að landamerkjabréfið og lögfestan eru samhljóða um vestanverð suðurmerki Óttarsstaða. Af framansögðu er ljóst að lögfesta Óttarsstaða mælir landamerkjabréfi jarðarinnar ekki í mót.

Um mörk Krýsuvíkur og jarða í Hafnarfirði stóðu lengi deilur. Í máli nr. 329/1964 fyrir landamerkjadómi Gullbringu og Kjósarsýslu og Hafnarfjarðar, uppkveðnu 14. desember 1971, var dæmt um norðurmörk Krýsuvíkur gagnvart landi í Hafnarfirði. Stefnendur í málinu voru jarðeignadeild íslenska ríkisins og Sýslusjóður Gullbringusýslu en þeir aðilar komu fram sem eigendur Krýsuvíkur. Í dómkröfum þeirra var sérstaklega tekið fram að norðurmörk Krýsuvíkurlands væru gagnvart landi jarðanna Óttarsstaða, Straums, Þorbjarnarstaða ásamt Stóra-Lambhaga og lands Hafnarfjarðarkaupsstaðar en bærinn var eigandi Hvaleyrar og Garðakirkjulands. Af hálfu eigenda jarðarinnar Óttarsstaða voru ekki gerðar kröfur í málinu og ekki óskað eftir að aðild að því. Niðurstaða dómsins var sú að suðurmerki Hafnarfjarðarlands gagnvart Krýsuvík og landsvæðis sunnan Garðakirkjulands væru: „Bein lína frá punkti D [Markraki í Dauðadölum] [...], hnit X = 686.237,81, Y = 392.971,53 í punktinn M [í Markrakagili] [...], hnit ca. X = 692.830, Y = 392.030 og fylgja mörkin síðan markalínu Krísuvíkur að Krísuvíkurvegi.“ Samkvæmt þessu liggur fyrir dómsúrlausn um norðurmerki Krýsuvíkur og suðurmerki lands í Hafnarfirði og er hún bindandi um úrslit sakarefnisins.

Óbyggðanefnd telur að landamerkjabréf Óttarsstaða frá árinu 1890 bendi ótvírætt til þess að eigendur jarðarinnar hafi litið svo á að merki hennar næðu að landi Krýsuvíkur. Þetta er skýrt tekið fram í lýsingum á vestur- og austurmerkjum og þar á milli hafa merki Krýsuvíkur sem jafnframt eru sveitafélagamörk ráðið

Í kjölfar þess að landamerkjalög taka gildi 1882 eru gerð þrjú landamerkjabréf fyrir Óttarsstaði. Landamerkjabréfin eru undirritað af fyrirsvarsmönnum jarðarinnar, þinglesin, færð í landamerkjabók og á þeim byggt síðan um merki hennar, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna sem þýðingu hafi hér. Þetta bendir allt til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að rétthafar að viðkomandi landsvæðum hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Kemur þá til skoðunar hvort land innan framangreindra merkja Óttarsstaða hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu. Ekki eru heimildir um annað en að jörðin hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem hér er byggt á um landamerki hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Hraunið hefur þar ekki verið undanskilið, enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð.

Heimildir um svonefndan Almenning sunnan Hraunajarða eru óljósar. Þær skera ekki úr um landfræðilega afmörkun svæðanna né heldur hver hafi verið eignarréttarleg staða þeirra sbr. kafla 6.8. Þá telur óbyggðanefnd að örnefnið Almenningur vísi allt eins til notkunar viðkomandi landsvæðis en eignarréttarlegrar stöðu þess.

Samkvæmt því telur óbyggðanefnd ekki að land Óttarsstaða hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu. Staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar eru ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Einnig ber þess að geta að talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja á Reykjanesskaga, sem og á Íslandi í heild, verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er, sbr. skjal nr. 26. Þá verður fyrirkomulag smölunar ekki talið hafa eignarréttarlega þýðingu.

Að öllu framangreindu virtu hefur af hálfu íslenska ríkisins ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja Óttarsstaða sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.[670]

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Óttarsstaða, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

6.5. Straumur

Hér verður fjallað um landsvæði það sem lýst er í landamerkjabréfi fyrir Straum, dags. 31. maí 1890 og þingl. 9. júní 1890.

Straumur tilheyrir svokölluðum Hraunajörðum. Að Straumi liggja Óttarsstaðir að vestan og Þorbjarnarstaðir og Lambhagi að austan. Til norðurs er hafið en til suðurs er Krýsuvík.

Landsvæðið sem um ræðir er flatt, einsleitt og að mestu þakið hrauni. Bæjarstæðin eru nálægt hafi nyrst á landsvæðinu. Úfin hraunbreiðan er nokkuð vel gróin mosaþembu og fer hækkandi til suðurs. Syðst á Straumsjörðinni er að finna Sauðabrekkugjá og Fjallgjá í um 100 m hæð. Frá bæjarstæðum niður við sjó að suðurmörkum eru um 7 km í beinni loftlínu.

---

[670] Sbr. einnig lokakafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá punkti sem það segir vera NA-horn Almennings og síðan umhverfis land Alcan í Straumsvík. Samkvæmt þessari kröfugerð er hluti svæðisins innan þjóðlendu. Á móti hefur Hafnarfjarðarbær gert þá kröfu að allt land innan staðarmarka sveitarfélagsins sem ríkið gerir kröfu um að úrskurðað verði þjóðlenda, sé eignarland. Þá gera jarðeigendur í Álftaneshreppi hinum forna, Prestsetrasjóður og sveitarfélagið Garðabær kröfu til landsvæðis innan merkja Straums. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í köflum 3.4., 3.5., 3.6 og 3.8.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. skjöl nr. 1 og 1 (20), er almennt byggt á því að landnám og lög séu frumstofnunarhættir beins eignarréttar. Grundvöllur að beinum eignarrétti hafi verið lagður á landnámsöld við nám. Eftir það hafi lönd undirorpin beinum eignarrétti aldrei getað aukist heldur hafi eigandalausum svæðum fjölgað með tímanum. Þá er því haldið fram að landnám Ingólfs Arnarsonar, svo sem því er lýst í Landnámu, beri brag af hertöku eða yfirráðatöku lands, fremur en námi og því hafi aðrir numið einstök svæði í landnámi hans. Byggt á því að hraunið fyrir ofan jarðir í Hafnarfirði sé almenningur og hluti af hinum svonefnda Suðurnesjaalmenning. Fyrir gildistöku þjóðlendulaga hafi eignarréttarleg merking hugtaksins almenningar verið sú sama og þjóðlendur hafi núna. Þá er því hafnað að gagnaðilar íslenska ríkisins geti gert kröfur inn í Suðurnesjaalmenning enda byggjast þær kröfur á síðari lögfestum og landamerkjabréfum sem ekki geta talist grundvöllur beins eignarréttar. Sérstaklega er byggt á skoðunar- og áreiðargerð stiftamtmanns frá 1848 þar sem merkjum almenningsins er lýst.

Sjónarmiðum jarðeigenda í Álftaneshreppi hinum forna, Prestssetrasjóðs, Hafnarfjarðarkaupsstaðar og sveitarfélagins Garðabæjar er lýst í kafla 6.8. um Réttarstöðu ætlaðs almennings sunnan Hafnarfjarðar.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Straums er rakin í kafla 5.5. Þar kemur fram að Straums er getið í heimildum allt frá síðari hluta 15. aldar. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.[671] Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum Straums er lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar og hvað ráðið verður af öðrum heimildum um sama efni. Jafnframt verður litið til gagna um merki þeirra landsvæða sem liggja að Straumi. Athugun þessi tekur til norðurmerkja jarðarinnar og norðanverðra vestur- og austurmerkja innan kröfusvæðis íslenska ríkisins. Að fenginni niðurstöðu um landamerki Straums verður fjallað um eignarréttarlega stöðu þess landsvæðis sem til umfjöllunar er.

---

[671] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Landamerkjum Straums er lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar, dags. 31. maí 1890 og þingl. 9. júní 1890. Suðurmerkjum jarðarinnar er ekki lýst sérstaklega í landamerkjabréfinu. Ástæða er því til að huga sérstaklega að því hversu langt suður merkjum er lýst að vestan og austan.

Samkvæmt landamerkjabréfi Straums eru merki jarðarinnar til vestur, gagnvart Óttarsstöðum, miðuð við ,, ...sjó á Vatnaskersklöpp, yfir miðjan Markhól og þaðan beint í Stóra-Nónhól; frá Nónhól, í Gvendarbrunn; frá Gvendarbrunni í Mjósundavörðu; frá Mjósundavörðu í Klofaklett, suður og upp af Steinhúsi. – Á Klofaklett er klappað: „Ótta.“, „Str.“ og varða hlaðin hjá. Frá Klofakletti í Markastein, suður og uppaf Eyólfshól; á þennan Markastein er klappað: „Ótta.“, „Str.“ Frá þessum Markasteini sömu stefnu upp að Krísuvíkurlandi.“ Landamerkjabréf Straums er áritað af hálfu Óttarsstaða. Í landamerkjabréfi um mörk Óttarsstaða og Straums, dags. 26. maí 1890 og þingl. 9. júní 1890, er merkjum lýst orðrétt með sama hætti. Bréfið er áritað vegna beggja jarðanna. Í vitnisburði um merki Straums, dags. 6. júní 1848, segir að merki jarðarinnar gagnvart Óttarsstöðum séu ,, fra brune firer ofann raud Hóla í nordasta Hraunhol beinastebnu í þufu á eiólfs hól sem er firer ofann steinhus þadann í nordur enda gvendarbrun<n>s Hædar So í nónhól af nonhól í Skip Hól þadann í markhól firer ofann vatna skier vid sjo.“ Vesturmörkum Straums er næst lýst í lögfestu eigenda jarðarinnar, dags. 21. júní 1849. Þar eru merkin að vestan sögð ná frá Fjallgrenisbala miðjum ,,... niður á Eiólfshól fyrir ofan steinhús sunnanvið Mjósund í norðurenda Gvendarbrunnshæðar þaðan í Stóranónhól í Skiphól niður á Markhól og Vatnasker.” Merkjum er lýst með samsvarandi hætti í lögfestu fyrir Óttarsstaði, dags. 21. júní 1849.

Samkvæmt landamerkjabréfi Straums, dags. 31. maí og þingl. 9. júní 1890, eru merki jarðarinnar til austurs, gagnvart, Þorbjarnarstöðum og Lambhaga ,,....við sjó á Pjetursbyrgi á neðsta hólmanum, og þaðan beint í svonefnda Tóu; úr Tóu beint í Vestari-Tobbukletta yfir miðjan Jónshöfða, og í vörðu vestarlega á há - Hafurbjarnarholti(nu), og þaðan beina stefnu mitt á milli Stóra-Steins, og Fjárskjólskletts, í vörðu á há-Fremstahöfða og þaðan hina sömu beinu stefnu þar til að Krísuvíkurland tekur við“. Landamerkjabréfið er áritað vegna Óttarsstaða. Landamerkjabréf Þorbjarnarstaða með Stóra-Lambhaga lýsir merkjum með sambærilegum hætti í landamerkjabréfi þeirrar jarðar, dags. 6. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890. Bréfið er ekki áritað af hálfu Straums. Samkvæmt vitnisburði, dags. 6. júní 1848, eru merki jarðarinnar til austurs ,,...úr Briniolfs skarde í Hádeigeshæd frá Straume ur Hadeig<is>hæd í þufu á austur enda ás midmunda hæd fra Þorbiarnarstödumm þadann beina stebnu uppa Hafurbiarnar Holt af þúfu á Hafurbiarnar Holte í Heimsta Höfda beint upp í bruna. Austurmörkum Straums er næst lýst í lögfestu eigenda jarðarinnar, dags. 21. júní 1949. Samkvæmt henni eru mörkin dregin úr ,, ...ur Brynjólfsskardi suður á Hádeieshæð þaðan í þúfu á Midmundahæð beina línu upp á Hafurbjarnarholt, af þúfu á austurenda

Hafurbjarnarholts á Heimstahöfða.“ Lýsing í fasteignamati Þorbjarnarstaða frá 1916-1918 lýsir merkjum með samsvarandi hætti.

Suðurmerki Straums þurfa hér sérstakrar skoðunar við. Í vitnisburðinum frá 1848 er merkjum lýst suður í Bruna (Brune). Staðsetning Bruna er á reiki og því liggur ekki fyrir hve langt mörkum er lýst til suðurs í vitnisburðinum. Óbrynnishólabruni er hins vegar merktur inn á kort og er stórt svæði og gæti allt eins náð að norðurmörkum Krýsuvíkur. Í lögfestu Straums frá 1849 er merkjum að sunnan milli afréttar og heimalands lokað með línu frá ,,Heimstahöfða suður í Fjallgrensibala miðjan“. Ekki er með öruggri vissu hægt að segja til hvar Heimstihöfði er. Samkvæmt örnefnaskrá fyrir jörðina Straum er Fjallgrensbali austan við Gömluþúfu. Þar segir einnig að Fjallsgrensgil sé sama gil og heitir Sauðabrekkugjá austar. Gamlaþúfa og Sauðabrekkugjá liggja skammt undan norðurmörkum Krýsuvíkur. Samkvæmt lögfestunni er ekki gengið út frá að merkjum sé lýst að Krýsuvíkurlandi enda segir að línan frá ,,Heimstahöfða suður í Fjallgrensibala miðjan“ skilji á milli heimalands og afréttar. Landamerkjabréf Straums lýsir hins vegar vestur- og austurmerkjum jarðarinnar allt að landi Krýsuvíkur. Bréfið er áritað vegna Krýsuvíkur. Samkvæmt landamerkjabréfi Krýsuvíkur liggja merki jarðarinnar að norðan úr ,, ...Markhelluhól sjónhending, norðanvert við Fjallið Eina, í Melrakkagil **(=** Markrakkagil**)** í Undirhlíðum og þaðan sama sjónhending að vesturmörkum Herdísarvíkur, eða sýslumörkum Gullbringu- og Árnessýslu.“ Landamerkjabréf Krýsuvíkur er ekki áritað af hálfu Straums.

Um mörk Krýsuvíkur og jarða í Hafnarfirði stóðu lengi deilur. Í máli nr. 329/1964 fyrir landamerkjadómi Gullbringu og Kjósarsýslu og Hafnarfjarðar, uppkveðnu 14. desember 1971, var dæmt um norðurmörk Krýsuvíkur gagnvart landi í Hafnarfirði. Stefnendur í málinu voru jarðeignadeild íslenska ríkisins og Sýslusjóður Gullbringusýslu en þeir aðilar komu fram sem eigendur Krýsuvíkur. Í dómkröfum stefnenda var sérstaklega tekið fram að norðurmörk Krýsuvíkurlands væru gagnvart landi jarðanna Óttarsstaða, Straums, Þorbjarnarstaða ásamt Stóra-Lambhaga og lands Hafnarfjarðarkaupsstaðar. Eigandi Straums gerði ekki sjálfstæðar kröfur í málinu en lýsti því yfir að fylgt yrði niðurstöðu dómsins. Hafnarfjarðarbær tók til varna í málinu sem eigandi Hvaleyrar og Garðakirkjulands. Niðurstaða dómsins var sú að suðurmerki Hafnarfjarðarlands gagnvart Krýsuvík og landsvæðis sunnan Garðakirkjulands væru: ,,Bein lína frá punkti D [Markraki í Dauðadölum] [...], hnit X = 686.237,81, Y = 392.971,53 í punktinn M [í Markrakagili] [...], hnit ca. X = 692.830, Y = 392.030 og fylgja mörkin síðan markalínu Krísuvíkur að Krísuvíkurvegi“. Samkvæmt þessu liggur fyrir dómsúrlausn um norðurmerki Krýsuvíkur og suðurmerki lands í Hafnarfirði. Dómurinn er bindandi um úrslit sakarefnisins.

Svo sem að framan greinir kveður landamerkjabréf Straums skýrt á um að merki jarðarinnar nái allt að landi Krýsuvíkur. Ekki liggur fyrir hve langt til suðurs

merkjum er lýst í vitnisburði um merki jarðarinnar frá 1848 og lögfestu eigenda jarðarinnar frá 1849 en líkur standa til að þau séu skammt norðan við dæmd norðurmörk Krýsuvíkur. Óbyggðanefnd telur að landamerkjabréf Straums frá 1890 bendi ótvírætt til þess að eigendur jarðarinnar hafi litið svo á að merki hennar næðu að landi Krýsuvíkur. Þetta er skýrt tekið fram í lýsingum á vestur- og austurmerkjum og þar á milli hafa merki Krýsuvíkur sem jafnframt eru sveitafélagamörk ráðið.

Í kjölfar þess að landamerkjalög taka gildi 1882 eru gerð landamerkjabréf fyrir Straum. Óbyggðanefnd telur jafnframt að líta verði til þess að land á þessu svæði liggur að sveitarfélagamörkum að sunnan. Landamerkjabréf Straums er undirritað af fyrirsvarsmönnum jarðarinnar, þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki hennar, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna sem þýðingu hafi hér. Þetta bendir allt til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að rétthafar að viðkomandi landsvæðum hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Kemur þá til skoðunar hvort land innan framangreindra merkja Straums hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Straumur hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem hér er byggt á um landamerki hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Hraunið hefur þar ekki verið undanskilið, enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð.

Heimildir um svonefndan Almenning sunnan Hraunajarða eru óljósar. Þær skera ekki úr um landfræðilega afmörkun Almenningsins né heldur hver hafi verið eignarréttarleg staða þeirra sbr. 6.8. Þá telur óbyggðanefnd að örnefnið Almenningar vísi allt eins til notkunar viðkomandi landsvæðis en eignarréttarlegrar stöðu þess.

Samkvæmt því telur óbyggðanefnd ekki að land Straums hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu. Þá verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Einnig ber þess að geta að talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja á Reykjanesi, svo sem á Íslandi í heild, verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er, sbr. skjal nr. 26. Þá verður fyrirkomulag smölunar á þessu svæði ekki talið hafa eignarréttarlega þýðingu.

Að öllu framangreindu virtu hefur af hálfu íslenska ríkisins ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja Straums sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.[672]

[672] Sbr. einnig lokakafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Straums, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

6.6. Þorbjarnarstaðir með Stóra Lambhaga

Hér verður fjallað um landsvæði það sem lýst er í landamerkjabréfi fyrir Þorbjarnarstaði með Stóra-Lambhaga, dags. 6. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890.

Þorbjarnarstaðir tilheyra svokölluðum Hraunajörðum. Að Þorbjarnarstöðum liggur Straumur að vestan og Hvaleyri að austan. Til norðurs er hafið en til suðurs er Krýsuvík.

Landsvæðið sem hér um ræðir er láglend hraunslétta. Hraunbreiðan er nokkuð vel gróin mosaþembu og fer hækkandi til suðurs. Kapelluhraun kallast neðsti hluti hraunflekans en ofar kallast hann Bruninn og enn ofar Háibruni. Brunnhólar eða Brundhólar er að finna sunnan til á jörðinni í um 100 m hæð.

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá punktum umhverfis land Alcan í Straumsvík síðan í punkt á Kolbeinshæð og þaðan í punkt við Stórhöfðastíg.

Samkvæmt þessari kröfugerð er nokkur hluti svæðisins upp af Þorbjarnarstöðum innan þjóðlendu. Á móti hefur Hafnarfjarðarbær gert þá kröfu að allt land innan staðarmarka sveitarfélagsins sem ríkið gerir kröfu um að úrskurðað verði þjóðlenda, sé eignarland. Þá gera eigendur jarða í Álftaneshreppi hinum forna, Prestsetrasjóður og sveitarfélagið Garðabær kröfu til lands innan merkja Þorbjarnarstaða. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í kafla 3.4, 3.5, 3.6, og 3.8.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. skjöl nr. 1 og 1 (20) er almennt byggt á því að landnám og lög séu frumstofnunarhættir beins eignarréttar. Grundvöllur að beinum eignarrétti hafi verið lagður á landnámsöld við nám. Eftir það hafi lönd undirorpin beinum eignarrétti aldrei getað aukist heldur hafi eigandalaus svæði orðið fleiri með tímanum. Þá er því haldið fram að landnám Ingólfs Arnarsonar, svo sem því er lýst í Landnámu, beri brag af hertöku eða yfirráðatöku lands, fremur en námi og því hafi aðrir numið einstök svæði í landnámi hans. Byggt á því að hraunið fyrir ofan jarðir í Hafnarfirði sé almenningur og hluti af hinum svonefnda Suðurnesjaalmenning. Fyrir gildistöku þjóðlendulaga hafi eignarréttarleg merking hugtaksins almenningar verið sú sama og þjóðlendur hafi núna. Þá er því hafnað að gagnaðilar íslenska ríkisins geti gert kröfur inn í Suðurnesjaalmenning enda byggjast þær kröfur á síðari lögfestum og landamerkjabréfum sem ekki geta talist grundvöllur beins eignarréttar. Sérstaklega er byggt á skoðunar- og áreiðargerð stiftamtmanns frá 1848 þar sem merkjum almenningsins er lýst.

Sjónarmiðum jarðeigenda í Álftaneshreppi hinum forna, Preststsetrasjóðs, Hafnarfjarðarkaupsstaðar og sveitarfélagsins Garðabæjar er lýst í kafla 6.8. um réttarstöðu ætlaðs almennings sunnan Hafnarfjarðar.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Þorbjarnarstaða (með Lambhaga) er rakin í kafla 5.6. Þar kemur fram að Þorbjarnarstaða er getið í heimildum allt frá lokum 14. aldar. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.[673] Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum Þorbjarnarstaða er lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar og hvað ráðið verður af öðrum heimildum um sama efni. Jafnframt verður litið til gagna um merki þeirra landsvæða sem liggja að Þorbjarnarstöðum. Athugun þessi tekur fyrst og fremst til sunnanverðra vestur- og austurmerkja að því leyti sem þau liggja innan kröfusvæðis íslenska ríkisins. Að fenginni niðurstöðu um landamerki Þorbjarnarstaða verður fjallað um eignarréttarlega stöðu þess landsvæðis sem til umfjöllunar er.

Landamerkjum Þorbjarnarstaða er lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar, dags. 6. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890. Þá er merkjum einnig lýst í afsali fyrir Þorbjarnarstöðum, dags. 31. maí 1848 og í lýsingu fasteignamats frá 1916 til 1918.

Samkvæmt landamerkjabréfi Þorbjarnarstaða ásamt Lambhaga, eru merki jarðarinnar til vesturs, gagnvart Straumi „ ...˙bein lína frá sjó, úr grjótbirgi í Hólmanum upp í klett sem nefnist tóu, þaðan vestan til í Tobbukletta vestri, og yfir miðjan Jónshöfða og þaðan í vörðu vestan til á Hafurbjarnaholti; svo frá þeirri vörðu bein stefna á milli stóra steins og Fjósskjólskletts og sömu stefnu í vörðu á Fremsta Höfða og þaðan upp að vesturtakmörkum Krísuvíkurlands.“ Bréfið er ekki áritað af hálfu Straums. Merkjum er lýst með samsvarandi hætti í landamerkjabréfi Straums, dags. 31. maí 1890 og þingl. 6. júní 1890. Landamerkjabréf Straums er áritað vegna Þorbjarnarstaða. Í gerðarbók fasteignamats frá 1916- 1918 eru vesturmörkin miðuð við ˝ ¨.grjótbyrgi í Hólmum, við sjó uppí klett sem nefnist Tóa, þaðan vestan til vestur Tobbukletta og yfir miðjan Jónshöfða, þaðan í vörður vestan til á Hafurbjarnarholti; frá þeirri vörðu bein lína milli stóra steins og tjórskjólsklett þaðan sömu stefnu í vörðu á fremsta höfða, það að Krísuvíkur landi.“ Samkvæmt afsali fyrir Þorbjarnarstaði, dags. 31. maí 1848 eru merki jarðarinnar gagnvart Straumi sögð „... úr heimsta Höfda í þúfu á austurenda Hafurbjarnarhóls, nordanverdu á Hafurbjarnarholti ad sjá í Hellu á Laufshöfda og beina línu í midmundahæd fyrir sunnan Þorbjarnarstadi, nidurí Hádegishól frá Straumi, þadan í Brynjúlfsskard (ad sunnan). Staðsetning Heimstahöfða (Fremsta-höfða) í mörkum Þorbjarnarstaða og Straums liggur ekki fyrir. Heimstihöfði er þó sunnar en Hafurbjarnarholt sem er austan við Gömluþúfu.

---

[673] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Samkvæmt landamerkjabréfi Þorbjarnarstaða ásamt Lambhaga, dags. 6. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890, er merkin til austurs, gagnvart Hvaleyri, sögð vera samkvæmt máldaga Hvaleyrarkirkju frá 15. öld eða „ ...norðurbrún Nýjahrauns milli fjalls og fjöru.“ Í landamerkjabréfinu eru þetta sögð norðurmörk Þorbjarnarstaða og Lambhaga en það er í samræmi við málvenju á svæðinu þegar vísað til átta. Bréfið er ekki áritað vegna Hvaleyrar. Máldaginn sem vísað er til í landamerkjabréfinu var byggður á vitnisburði Hafliða Gissurarsonar um landeign og landmerki Hvaleyrar frá 1448 eða síðar. Í máldaganum sagði um mörkin að þau væru „sydvr j nyia hravn ok sidann ofan med ollv nyia hravni.“ Landamerkjabréf Þorbjarnarstaða er ekki áritað vegna Hvaleyrar. Í gerðarbók fasteignamats 1916-1918 er merkjum lýst með samsvarandi hætti og í landamerkjabréfinu. Í landamerkjabréfi Hvaleyrar, dags. 7. júní 1890 og þingl. 10. júní 1890, segir að sunnanverðu liggi „ ...takmörk jarðarinnar úr Melrakka- (eða Markraka-) gili niður með hinu svonefnda „nýa hrauni“ (sem neðst er kallað „Kapelluhraun“); liggja mörkin fram með norðurbrún þess hrauns og niður til sjáfar; en þaðan, úr útnorðurhorni Kapelluhrauns, - alla leið strandlengis, inn ósinn hjá Óseyri og inní Hvaleyrartjörn, að hinum áminnsta stóra steini fyrir sunnan Skiphól, myndar sjórinn takmörk jarðarinnar.“ Landamerkjabréf Hvaleyrar er áritað vegna Þorbjarnarstaða. Samkvæmt afsali fyrir Þorbjarnarstaði frá 1848 eru austurmörk Þorbjarnarstaða gagnvart Hvaleyri sögð vera „ ...af fremsta skeri í Lambhagaeyri og uppad Tvíriddara og beina stefnu eptir Kapelluhraunsbruna ad sjó á Ogrinnishóla allt uppad nordasta Snókalandi ad (nordan) þadan í Hellu í Eyólfsbala, svo í þúfu í Brunnhól hvar Búdarhólagjá byrjar.“ Eyjólfsbalar eru upp af Gömluþúfu en Búðarhólagjá er talin hinn sama og Sauðabrekkugjá sem liggur u.þ.b. 1500 m norðan við Krýsuvíkurmerkin.[674]

Suðurmerki Þorbjarnarstaða þurfa hér sérstakrar skoðunar við en í landamerkjabréfi jarðarinnar er þeim ekki lýst sérstaklega. Í afsali fyrir Þorbjarnarstaði, dags. 31. maí 1848, er merkjum jarðarinnar lokað að sunnan. Eru suðurmerkin miðuð við „..í þúfu í Brunnhól hvar Búdarhólagjá byrjar og beint sem gjáinn heldur í Stakkhól ad ofan sem sést á bak vid heimsta Höfda.“ Um landið fyrir ofan Búðarhólsgjá er gerð svohljóðandi athugasemd í afsalinu: „[L]and fyrir ofan Búdarhólagjá sem nær uppad Gardakirkjulandamerkjum, hvílir undir herra sýsslumanns úrskurd eptir þess háa Stiftamts skipan, ad segja hvert heldur þad er Hraunajardanna eign selt med jördinni eda óseld konungs eign.“

Í landamerkjabréfi Þorbjarnarstaða með Lambhaga eru merkjum jarðarinnar til vesturs lýst í land Krýsuvíkur. Um austurmerki jarðarinnar er sagt að þau séu miðuð við „..norðurbrún Nýjahrauns milli fjalls og fjöru.“ Nýjahraun er annað heiti á Kapelluhrauni sem talið er hafa runnið frá Undirhlíðum til sjávar. Nýjahraun getur því allt eins náð að norðurmörkum Krýsuvíkur. Sú niðurstaða styðst við landamerkjabréf

[674] Dönsk herforingjaráðskort, mæld 1914 og endurskoðuð 1983.

Hvaleyrar sem segir að vesturmerki þeirrar jarðar séu úr Melrakkagili niður með Nýjahrauni.

Um mörk Krýsuvíkur og jarða í Hafnarfirði stóðu lengi deilur. Í máli nr. 329/1964 fyrir landamerkjadómi Gullbringu og Kjósarsýslu og Hafnarjarðar gerðu Jarðeignadeild íslenska ríkisins og sýslusjóður Gullbringusýslu þær kröfur að norðurmörk Krýsuvíkurjarðar gagnvart landi Óttarsstaða, Straums, Þorbjarnarstaða og Stóra Lambhaga yrðu með tilteknum hætti. Eigandi Þorbjarnarstaða gerði ekki sjálfstæðar kröfur í málinu en lýsti því yfir að fylgt yrði niðurstöðu dómsins. Hafnarfjarðarbær tók til varna í málinu sem eigandi Hvaleyrar og Garðakirkjulands. Niðurstaða dómsins var sú að suðurmerki Hafnarfjarðarlands gagnvart Krýsuvík og landsvæðis sunnan Garðakirkjulands væru: „...Bein lína frá punkti D [Markraki í Dauðadölum] [...], hnit X = 686.237,81, Y = 392.971,53 í punktinn M [í Markrakagili] [...], hnit ca. X = 692.830, Y = 392.030 og fylgja mörkin síðan markalínu Krísuvíkur að Krísuvíkurvegi“. Samkvæmt þessu liggur fyrir dómsúrlausn um norðurmerki Krýsuvíkur og suðurmerki lands í Hafnarfirði. Dómurinn er bindandi um úrslit sakarefnisins.

Svo sem að framan greinir kveður landamerkjabréf Þorbjarnarstaða og Stóra Lambhaga skýrt á um að vesturmerki jarðarinnar nái að landi Krýsuvíkur. Samanburður við landamerkjabréf Hvaleyrar leiðir til sömu niðurstöðu að því er varðar merkin að austan. Í afsali fyrir Þorbjarnarstöðum frá 1848 er fyrirvari um eignarhald á landsvæði ofan Búðarhólagjá sem liggur skammt norðan við Krýsuvík. Óbyggðanefnd telur að landamerkjabréf Þorbjarnarstaða bendi til þess að eigendur jarðarinnar hafi litið svo á að vestur- og austurmerki hennar næðu að landi Krýsuvíkur. Þar á milli hafa merki Krýsuvíkur sem jafnframt eru sveitafélagamörk ráðið.

Í kjölfar þess að landamerkjalög taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf fyrir Þorbjarnarstaði ásamt Lambhaga. Óbyggðanefnd telur jafnframt að líta verði til þess að land á þessu svæði liggur að sveitarfélagamörkum að sunnan. Landamerkjabréf Þorbjarnarstaða er undirritað af fyrirsvarsmönnum jarðarinnar, þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki hennar, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna sem þýðingu hafi hér. Þetta bendir allt til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að rétthafar að viðkomandi landsvæðum hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst. Sá formgalli sem á landamerkjabréfi Þorbjarnarstaða er að því leyti að áritun vantar vegna aðliggjandi jarða verðu ekki talin hafa efnislega þýðingu hér.

Kemur þá til skoðunar hvort land innan framangreindra merkja Þorbjarnarstaða hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Í afsali Þorbjarnarstaða frá 1848 er eins og áður segir gerður fyrirvari um eignarhald á landsvæði ofan Búðarhólsgjá (Sauðabrekkugjá). Er þar væntanlega verið

að vísa til þess að Hraunajarðir voru allar í eigu konungs áður en þær voru seldar á fyrri hluta 19. aldar en vafi hafi leikið á því hvað hafi fylgt með í kaupunum. Óbyggðanefnd telur að nefndur fyrirvari í afsali Þorbjarnarstaða frá 1848 hafi ekki úrslitaáhrif við mat á eignarréttarlegri stöðu lands ofan við Búðarhólsgjá.

Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Þorbjarnarstaðir hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem hér er byggt á um landamerki hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Hraunið hefur þar ekki verið undanskilið, enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð. Heimildir um svonefndan Almenning ofan Hafnarfjarðar eru óljósar. Þær skera ekki úr um landfræðilega afmörkun Almenningsins á svæðinu né heldur hver hafi verið eignarréttarleg staða þeirra sbr. kafla 6.8. Þá telur óbyggðanefnd að örnefnið Almenningur vísi allt eins til notkunar viðkomandi landsvæðis en eignarréttarlegrar stöðu þess.[675] Niðurstaða aukaréttardóms Gullbringu og Kjósarsýslu frá 1867 í máli Árna Hildibrandssonar eiganda Þorbjarnarstaða gegn tveimur bændum á Álftanesi styður þá ályktun. Af dómnum má ráða að Almenningsskógar Álftanes hafi a.m.k. að hluta verið innan landamerkja Hraunajarða. Réttindi bænda á Álftanesi innan merkja Þorbjarnarstaða eru af dómnum nefnd skógarítak. Dómurinn er nánar rakinn í kafla 6.8. um réttarstöðu ætlaðra almenninga ofan Hafnarfjarðar.

Samkvæmt því telur óbyggðanefnd ekki að land Þorbjarnarstaða hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu. Þá verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Einnig ber þess að geta að talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja á Reykjanesi, svo sem á Íslandi í heild, verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er, sbr. skjal nr. 26. Þá verður fyrirkomulag smölunar á þessu svæði ekki talið hafa eignarréttarlega þýðingu.

Að öllu framangreindu virtu hefur af hálfu íslenska ríkisins ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja Þorbjarnarstaða sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.[676]

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Þorbjarnarstaða, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

6.7. Hvaleyri

Hér verður fjallað um landsvæði það sem lýst er í landamerkjabréfi fyrir Hvaleyri, dags. 6. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890. Hvaleyri er fyrrum konungsjörð en komst í

[675] Sbr. umfjöllun um almenninga í *Almennum niðurstöðum óbyggðannefndar* (í viðauka).
[676] Sbr. einnig lokakafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

eigu einkaaðila 1815. Hafnarfjarðarbær eignaðist hluta Hvaleyrarjarðar 1912 en hún komst að fullu í eigu bæjarins 1956.

Að Hvaleyri liggur Lambhagi og Þorbjarnarstaðir að vestan og Ás, Jófríðarstaðir og Garðakirkjuland að austan. Til norðurs er hafið en til suðurs er Krýsuvík.

Landsvæði sem hér um ræðir og liggur sunnan við kröfulínu íslenska ríkisins er þakið hrauni og liggur í 70-100 m hæð. Talsvert úfin hraunbreiðan er nokkuð vel gróin mosaþembu og fer lítið eitt hækkandi til suðurs. Hraunbreiðan er oftast nefnd Bruninn einu nafni, en ber engu að síður fleiri nöfn. Óbrinnishólar (123 m) liggja austan til á svæðinu.

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá punktum umhverfis land Alcan í Straumsvík síðan í punkt á Kolbeinshæð og þaðan í punkt við Stórhöfðastíg.

Samkvæmt þessari kröfugerð er hraunið upp af Hvaleyri innan þjóðlendu. Á móti hefur Hafnarfjarðarbær gert þá kröfu að allt land innan staðarmarka sveitarfélagsins sem ríkið gerir kröfu um að úrskurðað verði þjóðlenda, sé eignarland. Þá gera jarðeigendur í Álftaneshrepp hinum forna, Prestsetrasjóður og sveitarfélagið Garðabær kröfu til landsvæða innan merkja Hvaleyrar. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í kafla 3.4., 3.5., 3.6 og 3.8.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. skjöl nr. 1 og 1 (20) er almennt byggt á því að landnám og lög séu frumstofnunarhættir beins eignarréttar. Grundvöllur að beinum eignarrétti hafi verið lagður á landnámsöld við nám. Eftir það hafi lönd undirorpin beinum eignarrétti aldrei getað aukist heldur hafi eigandalaus svæði orðið fleiri með tímanum. Þá er því haldið fram að landnám Ingólfs Arnarsonar, svo sem því er lýst í Landnámu, beri brag af hertöku eða yfirráðatöku lands, fremur en námi og því hafi aðrir numið einstök svæði í landnámi hans. Byggt er á því að hraunið fyrir ofan jarðir í Hafnarfirði sé almenningur og hluti af hinum svonefnda Suðurnesjaalmenning. Fyrir gildistöku þjóðlendulaga hafi eignarréttarleg merking hugtaksins almenningar verið sú sama og þjóðlendur hafi núna. Þá er því hafnað að jarðir í Hafnarfirði geti gert kröfur inn í almenning enda byggjast þær kröfur á síðari lögfestum og landamerkjabréfum sem ekki geta talist grundvöllur beins eignarréttar. Sérstaklega er byggt á skoðunar- og áreiðargerð stiftamtmanns frá 1848 þar sem merkjum almenningsins er lýst.

Sjónarmiðum jarðeigenda í Álftaneshreppi hinum forna, Prestssetrasjóðs, Hafnarfjarðarkaupsstaðar og sveitarfélagins Garðabæjar er lýst í kafla 6.8. um réttarstöðu ætlaðs almennings sunnan Hafnarfjarðar.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Hvaleyrar er rakin í kafla 5.7. Þar kemur fram að Hvaleyrar er getið í heimildum allt frá lokum 12. aldar. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.[677] Þá er vafalaust að

[677] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum Hvaleyrar er lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar og hvað ráðið verður af öðrum heimildum um sama efni. Jafnframt verður litið til gagna um merki þeirra landsvæða sem liggja að Hvaleyri. Athugun þessi tekur til norðurmerkja jarðarinnar og norðanverðra vestur- og austurmerkja innan kröfusvæðis íslenska ríkisins. Að fenginni niðurstöðu um landamerki Hvaleyrar verður fjallað um eignarréttarlega stöðu þess landsvæðis sem til umfjöllunar er.

Landamerkjum Hvaleyrar er lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar, dags. 7. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890. Suðurmerkjum jarðarinnar er ekki lýst sérstaklega í landamerkjabréfinu. Ástæða er því til að huga sérstaklega að því hversu langt suður merkjum er lýst að vestan og austan.

Samkvæmt landamerkjabréfi Hvaleyrar eru merki jarðarinnar til vesturs, gagnvart Þorbjarnarstöðum og Stóra Lambhaga, „ ...úr Melrakka- (eða Markraka-) gili niður með hinu svonefnda „nýa hrauni“ (sem neðst er kallað „Kapelluhraun“); liggja mörkin fram með norðurbrún þess hrauns og niður til sjáfar; en þaðan, úr útnorðurhorni Kapelluhrauns, - alla leið strandlengis, inn ósinn hjá Óseyri og inní Hvaleyrartjörn, að hinum áminnsta stóra steini fyrir sunnan Skiphól, myndar sjórinn takmörk jarðarinnar...“ Landamerkjabréf Hvaleyrar er áritað vegna Stóra-Lambhaga og Þorbjarnarstaða. Landamerkjabréf Þorbjarnarstaða og Stóra Lambhaga, dags. 6. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890, er í ágætu samræmi við bréf Hvaleyrar. Í fyrrnefnda bréfinu er vísað til máldaga Hvaleyrar frá 15. öld um að mörkin séu „norðurbrún Nýjahrauns milli fjalls og fjöru“. Með hliðsjón af málvenju á svæðinu er ljóst að hér er átt við austurbrún hraunsins. Landamerkjabréf Þorbjarnarstaða og Stóra-Lambhaga er ekki áritað vegna Hvaleyrar. Máldaginn sem vísað er til í landamerkjabréfi Þorbjarnarstaða og Stóra-Lambhaga er að öllum líkindum máldagi frá 1448 sem byggir á vitnisburði Hafliða Gissurarsonar. Samkvæmt honum eru merki Hvaleyrar til austurs „ofan med ollv nyia hravni“. Í afsalsbréfi Jón Illugasonar, dags. 8. september 1842, er tekin upp merkjalýsing máldagans.

Samkvæmt landamerkjabréfi Hvaleyrar 1890, eru merki jarðarinnar til austurs, gagnvart Ási, Jófríðarstöðum og Garðakirkju „ ...úr hinum stóra steini í Hvaleyrartjörn, sunnanvert við Skiphól uppí Fuglastapaþúfur; þær bera hvor í aðra; þaðan beina stefnu rjett fyrir sunnan Ásstekk; uppeptir þaðan í Bleikistein, sem er í norðanverðum Bleikisteinshálsi, þaðan um Hvaleyrarselshöfða, Þormóðshöfða og Fremmstahöfða uppí Steinhús. Að ofanverðu (austanverðu): úr Steinhúsi suður í Melrakkagil (sem sumir nefna Markrakagil);“ Bréfið er áritað vegna Jófríðarstaða, Áss og Garðakirkju. Í landamerkjabréfi Garðakirkju er merki jarðarinnar til austurs miðuð við „ ...Melrakkaskarð (Vatnsskarð, Markrakagil) í Undirhlíðum, sem er

norðanvert við Fjallið Eina, þaðan til norðurs ofanvert við Hvaleyrar- og Áslönd í Steinhús, sem er við neðri Kaldárbotna, þaðan móts við Jófríðarstaðaland“. Landamerkjabréf Garðakirkju er áritað af hálfu Franz Siemsen en hann var í fyrirsvari fyrir Flensborgarskóla sem átti hluta Hvaleyrar. Samkvæmt máldaga Hvaleyrar frá 1848 eru merkin til austurs „..firir svnnann vtann ok ofan ok vp vr hvaleyrar vatnni ok nordur j kornnstapa hravn. ok alltt vp med gotvnni firir svnnann ok vp yfer þormodz hofda ok þar sydvr j nyia hravn“. Samkvæmt örnefnaskrá fyrir Hvaleyri er Þormóðshöfði annað heiti á Miðhöfða sem er sunnan við Hvaleyrarvatn. Nýjahraun er hins vegar annað heiti á Kapelluhrauni sem talið er hafa runnið frá Undirhlíðum til sjávar. Samkvæmt því nær Nýjahraun að Markraka sem vísað er til í landamerkjabréfum Hvaleyrar, Garðakirkju og Krýsuvíkur. Í fyrrnefndu afsalsbréfi frá 1842 er lýsing máldagans tekin upp. Í vísitasíu Garðakirkju frá 1661 sem byggð er á lögfestu Þorkels Arngrímssonar prests í Görðum eru vesturmerki Garðakirkju sögð vera á „...sydri hraunbrúnina hjá Nordrhellrum og so sudureptir Snillubúdahraunsjadri [Smyrlabúða-] og i midjan Kétshellir og so hraunid allt fram ad steinhúsinu og uppi sydri Kaldárbotna, og allt Helgafell.“ Helgafell liggur nokkru norðar en Marrakagil og því ljóst að merkjum er þar lýst skemur en samkvæmt landamerkjabréfum Hvaleyrar og Garðakirkju. Í bréfi Árna Helgasonar prófasts í Garði til sýslumanns árið 1848 er merkjum lýst með sambærilegum hætti og í visitasíunni nema að frá Helgafelli „er farið suður í Markragil á Marraka“. Af samhengi lýsingarnar má ráða að átt sé við Markraka í Undirhlíðum en ekki á Dauðadölum. Samkvæmt því getur lýsing Árna Helgasonar samrýmst landamerkjabréfum Hvaleyrar og Garðakirkju.

Hvaleyri á eins og fyrr segir merki gagnvart Ási og Jófríðarstöðum þegar norðar dregur. Merki þessi liggja utan við kröfusvæði íslenska ríkisins og þarfnast ekki nánari athugunar.

Samkvæmt landamerkjabréfi Hvaleyrar lokast merkin að sunnan í Markrakagili sem einnig hefur verið nefnt Markraki, Melrakaskarð og Vatnsskarð. Í máldaganum er merkjum hins vegar lokað með línu frá Þormóðshöfða „..og þar sudur í Nyahraun og sidan ofan með ollu Nyjahrauni.“ Af jarðfræðikortum og öðrum heimildum er ljóst að Nýjahraun nær suður að Undirhlíðum og þar með að Markraka. Er máldagi Hvaleyrar því í samræmi við landamerkjabréf jarðarinnar. Í landamerkjabréfi Krýsuvíkur, dags 14. maí 1890 og þinglesið 20. júní 1890, segir að merki jarðarinnar til norðurs séu „...Markhelluhól sjónhending, norðanvert við Fjallið Eina, í Melrakkagil **(=** Markrakkagil**)** í Undirhlíðum og þaðan sama sjónhending að vesturmörkum Herdísarvíkur, eða sýslumörkum Gullbringu- og Árnessýslu.“ Landamerkjabréfið er ekki áritað vegna Hvaleyrar.

Um mörk Krýsuvíkur og landsvæða í Hafnarfirði stóðu lengi deilur. Í máli nr. 329/1964 fyrir landamerkjadómi Gullbringu og Kjósarsýslu og Hafnarfjarðar gerðu Jarðeignadeild ríkisins og sýslusjóður Gullbringusýslu þær kröfur að norðurmörk Krýsuvíkurjarðar gagnvart landi Óttarsstaða, Straums, Þorbjarnarstaða og Stóra

Lambhaga og Hafnarfjarðarkaupstaðar yrðu með tilteknum hætti. Hafnarfjarðarbær tók til varna í málinu sem eigandi Hvaleyrar og Garðakirkjulands. Niðurstaða dómsins var sú að suðurmerki Hafnarfjarðarlands gagnvart Krýsuvík og landsvæðis sunnan Garðakirkjulands væru: ,,Bein lína frá punkti D [Markraki í Dauðadölum] [...], hnit X = 686.237,81, Y = 392.971,53 í punktinn M [í Markrakagili] [...], hnit ca. X = 692.830, Y = 392.030 og fylgja mörkin síðan markalínu Krísuvíkur að Krísuvíkurvegi.“ Samkvæmt þessu liggur fyrir dómsúrlausn um norðurmerki Krýsuvíkur og suðurmerki lands í Hafnarfirði. Dómurinn er bindandi um úrslit sakarefnisins og hlaut að vekja réttmætar væntingar eigenda Hvaleyrar um að suðurmörk jarðarinnar væru óumdeild.

Svo sem að framan greinir kveður landamerkjabréf Hvaleyrar á um það að suðurmerki jarðarinnar nái að Markrakagili en gilið er jafnframt í merkjum Garðakirkjulands og Krýsuvíkur. Eldri heimildir um merki jarðarinnar mæla bréfinu ekki í mót.

Í kjölfar þess að landamerkjalög taka gildi 1882 eru gert landamerkjabréf fyrir Hvaleyri. Fyrirliggjandi gögn benda til þess að landamerkjum jarðarinnar sé þar rétt lýst. Landamerkjabréf Hvaleyrar er undirritað af fyrirsvarsmönnum jarðarinnar, þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki hennar, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna sem þýðingu hafi hér. Þetta bendir allt til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að rétthafar að viðkomandi landsvæðum hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst. Sá formgalli, sem á landamerkjabréfi Hvaleyrar er að því leyti að áritun vantar vegna Krýsuvíkur verður ekki talin hafa efnislega þýðingu hér.

Kemur þá til skoðunar hvort land innan framangreindra merkja Hvaleyrar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Hvaleyri hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem hér er byggt á um landamerki hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Hraunið hefur þar ekki verið undanskilið, enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð.

Heimildir um svonefndan Almenning sunnan Hafnarfjarðar eru óljósar. Þær skera ekki úr um landfræðilega afmörkun almenninga á svæðinu né heldur hver hafi verið eignarréttarleg staða þeirra sbr. kafla 6.8. Þá telur óbyggðanefnd að örnefnið Almenningur vísi allt eins til notkunar viðkomandi landsvæðis en til eignarréttarlegrar stöðu þess.[678] Samkvæmt því telur óbyggðanefnd ekki að land Hvaleyrar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu. Þá verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingar-möguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Einnig ber þess að geta að

[678] Sbr. umfjöllun um almenninga í *Almennum niðurstöðum óbyggðannefndar* (í viðauka).

talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja á Reykjanesi, svo sem á Íslandi í heild, verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er, sbr. skjal nr. 26. Þá verður fyrirkomulag smölunar á þessu svæði ekki talið hafa eignarréttarlega þýðingu.

Að öllu framangreindu virtu hefur af hálfu íslenska ríkisins ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja Hvaleyrar sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.[679]

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Hvaleyrar, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

6.8. Réttarstaða ætlaðs almennings sunnan Hafnarfjarðar

Svo sem lýst er í köflum 6.3.-6.7. um einstakar jarðir hér að framan er það niðurstaða óbyggðanefndar að allt þjóðlendukröfusvæði íslenska ríkisins sunnan Hafnarfjarðar sé eignarland. Því til stuðnings er vísað til þeirrar umfjöllunar sem hér fer á eftir og tekur til ætlaðs almennings sunnan Hafnarfjarðar. Hér verður þannig gerð grein fyrir og tekin afstaða til þeirra röksemda sem íslenska ríkið hefur haldið fram kröfum sínum til stuðnings og varðar landsvæðið sameiginlega. Jafnframt er hér gerð grein fyrir kröfum gagnaðila íslenska ríkisins sem gera kröfu um beinan eignarrétt að landsvæðinu á grundvelli annarra gagna en landamerkjabréfa einstakra jarða.

Samkvæmt kröfulýsingu íslenska ríkisins liggur Almenningurinn sunnan jarðanna Lónakots, Óttarsstaða, Straums, Þorbjarnarstaða, Stóra-Lambhaga og Hvaleyrar. Til suðurs er Krýsuvík. Að austan liggur Almenningurinn að Garðakirkjulandi og að vestan að Hvassahrauni í Vatnsleysustrandarhreppi.

Samkvæmt framansögðu er afmörkunin að norðan við kröfulínu íslenska ríkisins sem liggur frá punkti við Alfaraveginn í mörkum Hafnarfjarðar og Vatnsleysu, að punkti sem er NA-horn Almennings og síðan umhverfis land Alcan í Straumsvík. Þaðan er farið í punkt á Kolbeinshæð og að punkti við Stórhöfðastíg. Frá Stórhöfðastíg er farið í Steinhús. Að austan afmarkast svæðið af Garðakirkjulandi með línu sem er dregin úr Steinhúsi að Markrakagili í Undirhlíðum. Að sunnan er miðað við línu frá Markrakagili og að vörðu í Markhelluhól sem er dómlína landamerkjadóms Gullbringu og Kjósarsýslu og Hafnarfjarðar í máli nr. 329/1964 uppkveðnu 14. desember 1971. Að vestan er dregin lína frá vörðu á Markhelluhól meðfram austurmörkum Hvassahrauns og að fyrrnefndum punkti við Alfararveginn í merkjum Hafnarfjarðar og Vatnsleysu. Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að land þetta sé þjóðlenda. Af hálfu Garðabæjar, Hafnarfjarðarbæjar, Prestssetrasjóðs og eigenda lögbýlisjarða í Álftaneshreppi hinum forna er því haldið fram að landsvæðið

[679] Sbr. einnig lokakafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

sé undirorpið beinum eignarrétti. Það sama gera eigendur Lónakots og Óttarsstaða að því leyti sem kröfusvæðið er innan merkja jarðanna.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. skjöl nr. 1 og 1 (20), er almennt byggt á því að landnám og lög séu frumstofnunarhættir beins eignarréttar. Grundvöllur að beinum eignarrétti hafi verið lagður á landnámsöld við nám. Eftir það hafi lönd undirorpin beinum eignarrétti aldrei getað aukist heldur hafi eigandalausum svæðum fjölgað með tímanum. Þá er byggt á því að landnám Ingólfs Arnarsonar megi fremur líkja við yfirráðatöku lands en eiginlegt nám. Hraunið ofan við jarðir í Hafnarfirði sé almenningur og hluti af hinum svokallaða Suðurnesjaalmenningi. Fyrir gildistöku þjóðlendulaga hafi eignarréttarleg merking hugtaksins almenningar verið sú sama og þjóðlendur hafi núna. Ekki sé hægt að gera kröfur um beinan eignarrétt inn í almenninga enda byggjast þær kröfur á síðari lögfestum og landamerkjabréfum sem ekki geta talist grundvöllur beins eignarréttar. Vísað er til skoðunar- og áreiðargjörðar, dags. 2. júní 1848, og lýsingu á Almenningsskógum Álftaness, dags. 22. júní 1849 og þingl. 22. sama mánaðar, þar sem merkjum Almenningsins sé lýst.

Af hálfu Hafnarfjarðarbæjar, sbr. skal nr. 8(3), er byggt á 72. gr. stjórnarskrárinnar og 25. og 26. gr. þinglýsingarlaga nr. 39/1978. Vísað er í jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1700 sem staðfesti að svæðið sé almenningur. Þá er vísað til skoðunar- og áreiðargjörðar, dags. 2. júní 1848, en hún skeri úr um mörk milli Hraunajarða og Almenningsins. Áreiðargjörðin sé þinglýst og undirrituð af öllum viðkomandi. Þá hafi amtmaður úrskurðað að mörkin væru þau sem í áreiðinni greindi. Byggt er á því að áreið, dags. 12. september 1874, um merki Hraunajarða og Almennings sé ekki viðurkennd sem rétt merkjalýsing. Ekki liggi fyrir að breyta hafi átt mörkunum frá 1848. Þá er því haldið fram að landamerkjabréf fyrir Hraunajarðir frá árinu 1890 breyti ekki efni áreiðarinnar frá 1848. Í bréfunum sé farið langt út fyrir hin eiginlegu eignamörk til suðurs. Bréfin feli því ekki í sér sönnun um beinan eignarrétt yfir landi sem fyrr var afmarkað sem almenningur. Af hálfu Hafnarfjarðarbæjar er þess hins vegar ekki krafist að landsvæðið sé þjóðlenda heldur eignarland bæjarins og það stutt eftirfarandi rökum. Í fyrsta lagi að með gildistöku þjóðlendulaga nr. 58/1998 hafi ekki átt að skerða hagsmuni sveitarfélaga til lands á láglendi og nálægt þéttri byggð. Í öðru lagi hafi sveitarfélög ávallt notið þess réttar að ráðstafa landi í einskis manns eigu innan sinna marka til mismunandi þarfa. Í þriðja lagi er byggt á makaskiptasamningi, dags. 28. apríl 1964, milli Hafnarfjarðar og Garðahrepps en í hlut Hafnarfjarðar kom sá hluti Garðahrepps sem lá sunnan við Hafnarfjörð. Í kjölfarið hafi Alþingi samþykkt frumvarp til laga um breytingu á lögsagnarumdæmi Hafnarfjarðar. Í þriðja lagi vísar bærinn til þess að hluti svæðisins sé skipulagt sem byggingarsvæði.

Af hálfu sveitarfélagsins Garðabæjar, sbr. skjöl nr. 5 og 5(18), er byggt á 72. gr. stjórnarskrárinnar um friðhelgi eignarréttar og vísað til þess að landsvæðið hafi verið numið í öndverðu. Ráða megi af niðurstöðu dóms Hæstaréttar í máli nr. 48/2004

að íslenska ríkinu beri að gæta hófs við kröfugerð um þjóðlendumörk. Vegna skilnings íslenska ríkisins á afréttarhugtakinu er bent á að með lögfestingu þjóðlendulaga nr. 58/1998 var ætlunin að hugtakið afréttur yrði ekki notað til lýsingar á ákveðnu eignarformi heldur gæti hvort heldur er verið innan eignarlands og þjóðlendu. Byggt er á merkjalýsingu Almenningsskóga Álftaness dags. 21. júní 1849, sem sé í samræmi við landamerkjalýsingu Garðakirkjulands 1890. Merkjalýsing Almenningsskóganna sé þinglýst og í samræmi við eldri heimildir um staðhætti, gróðurfar og nýtingu landsvæðisins. Það að landið sé tilgreint sem „sameignarland“ gamalla lögbýlisjarða í merkjalýsingunni, sem nú tilheyri Garðabæ, feli í sér eignarréttindi enda hafi landið verið nýtt á ýmsan máta um aldir. Þá er vísað til umfjöllunar um Garða í jarðamati 1849 en af henni megi ráða að Almenningsskógalandið sé hluti Garðalands. Loks er vísað til fasteignamats 1932 en þar sé ekki að finna upplýsingar um að aðrar jarðir en Garðar hafi átt upprekstarrétt á svæðinu.

Af hálfu eigenda gamalla lögbýlisjarða í sveitarfélaginu Álftanesi, sbr. skjöl 7 og 7(1), er byggt á 72. gr. stjórnarskrárinnar um friðhelgi eignarréttarins og 1. gr. 1. viðauka við Mannréttindasáttmála Evrópu sbr. lög nr. 62/1994. Þá er vísað til 25. og 26. gr. þinglýsingarlaga nr. 39/1978. Byggt er á því að landið hafi allt verið numið í öndverðu. Vísað er til merkjalýsingar á Almenningsskógum Álftaness, dags. 21. júní 1849, en af henni megi ráða að landið sé í óskiptri sameign eigenda lögbýlisjarða á Álftanesi. Orðalag lýsingarinnar staðfesti að um beinan eignarrétt sé að ræða. Landið hafi aldrei verið almenningur eða afréttur í þeim skilningi að afnot af landinu væru takmörkuð við beitarafnot eða sameiginleg afnot með öðrum. Samkvæmt 6. gr. laga nr. 6/1986 um afréttarmálefni og fjallskil skulu héraðsnefndir semja skrá yfir alla afrétti er héraðsbúar nota. Engin slík skrá sé fyrir Almenningsskóga Álftaness enda ekki um afrétt að ræða. Þá er byggt á því að megintilgangur þjóðlendulaga hafi verið að eyða óvissu um eignarhald að miðhálendi Íslands en Almenningsskógar Álftaness tilheyri ekki beinlínis miðhálendinu. Vísað er til þeirrar meginreglu íslensk réttar að þinglýstum heimildum verði ekki hnekkt nema fyrir liggi óyggjandi sönnun þess að þær séu rangar. Loks er vísað til 1. mgr. 2. gr. laga um hefð en landeigendur hafi haft umráð landsins í fullan hefðartíma.

Af hálfu Prestssetrasjóðs f.h. íslensku þjóðkirkjunnar, sbr. skjöl nr. 13 og 13(7) er því haldið fram að allt landið hafi verið numið í öndverðu. Mótmælt er málatilbúnaði íslenska ríkisins um að landsvæðið hafi aldrei verið numið. Slíkt stenst ekki í ljósi heimilda um nám og upplýsinga um staðhætti og gróðurfar. Vísað til þess að eignarrétturinn sé friðhelgur sbr. 72. gr. stjórnarskrárinnar og 1. gr. samningsviðauka nr. 1 við mannréttindasáttmála Evrópu. Byggt er á merkjalýsingu Almenningsskóga Álftaness, dags. 21. júní 1849 og þinglýst 22. júní 1849, sem feli í sér ótvíræða eignarheimild jarðeigenda að Almenningsskógunum. Sem eigandi Garðakirkjujarða sé þjóðkirkjan tiltölulegur eigandi að Almenningsskógum Álftaness.

Landsvæðið uppfylli að engu leyti skilgreiningu Grágásar um Almenninga, m.a. þar sem fjórðungsmenn hafi aldrei átt þetta land saman. Landsvæðið sé greinilega einkaafréttarland Álftnesinga og hafi um aldir einnig verið notað til skógatekju. Landeigendur og fjáreigendur á hafi í samræmi við gildandi fjallskilareglugerð á hverjum tíma séð um fjallskil á þrætusvæðinu en upplýsingar um fjallskil geti þó ekki ráðið úrslitum sbr. almennar niðurstöður óbyggðanefndar. Þá er vakin á athygli á því að samkvæmt fjallskilareglugerðum er landsvæði þetta einkum nefnt upprekstarland en ekki afréttur. Bendi það frekar til þess að landið sé háð beinum eignarrétti. Loks er vísað til þess að hefðarsjónarmið, venjuréttur og réttmætar væntingar landeiganda leiði til þess að allt umrætt landsvæði teljist eignarland.

Sjónarmiðum eigenda Lónakots og Óttarsstaða er lýst í köflum 6.3 og 6.4.

Í köflum 6.3.-6.7. er rakið að landamerkjabréf Lónakots, Óttarsstaða, Straums, Þorbjarnarstaða ásamt Stóra-Lambhaga og Hvaleyrar frá árinu 1890 lýsi merkjum þannig að allt það landsvæði sem hér er til umfjöllunar sé innan merkja þeirra. Landamerkjabréf Lónakots lýsir merkjum í Miðkrossstapa en þar fyrir ofan tekur við land Óttarsstaða. Landamerkjabréf Óttarsstaða og Straums lýsa merkjum að Krýsuvíkurlandi. Í landamerkjabréfi Þorbjarnarstaða ásamt Stóra-Lambhaga er vesturmerkjum jarðarinnar lýst í land Krýsuvíkur en austurmerkin eru sögð fylgja Nýjahrauni sem líklegast nær að mörkum Krýsuvíkur í suðri. Í landamerkjabréfi Hvaleyrar er merkjum hins vegar lýst í Melrakagil sem einnig er nefnt Markraki, Markrakagil, Melrakaskarð og Vatnsskarð. Merki Garðakirkjulands og Krýsuvíkur liggja einnig að nefndu Melrakagili. Eldri máldagar og lögfestur um merki jarðanna eru ýmist í samræmi við bréfin eða loka merkjum að sunnan skammt norðan við dæmd norðurmerki Krýsuvíkur. Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2. Jafnframt styðja staðhættir og fyrirliggjandi heimildir um gróðurfar á þessu svæði þá niðurstöðu að stofnað hafi verið til beins eignarréttar yfir svæðinu með námi.

Kemur þá fyrst til umfjöllunar hvað ráðið verður af heimildum um afmörkun ætlaðs almennings sunnan Hafnarfjarðar.

Fyrsta heimildin, sem gefur vísbendingu um afmörkun hinna svonefndu almenninga á svæðinu er lýsing í gögnum sem fylgdu með jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá árinu 1703 en þar segir: „ ...það sem Suðurnesjamenn kalla Almenníng tekur til suður við Hvassahrauns land og Trölladyngjur, gengur so norður eftir fyrir ofan lönd allra Hraunabæjanna og endast so norðan til, þar sem hann mætir Ásslandi.“ Næst er almenningurinn afmarkaður í lýsingu Skúla Magnússonar á Gullbringu- og Kjósarsýslu frá árinu 1785. Segir Skúli að „milli Kálfatjarnarsóknar og Garðasóknar [..] [sé] hálent hraunsvæði, sem Almenningur nefnist. Er það 2 mílur að breidd og 3 mílna langt frá sjónum upp að fjöllunum.“

Lónakot, Óttarsstaðir, Straumur og Þorbjarnarstaðir eru að jafnaði taldar til hinna svokölluðu Hraunajarða. Um miðja 19. öldina risu deilur um eignarréttindi Hraunajarða í almenningnum. Þann 2. ágúst 1848 var farin áreið til að staðreyna hvað af almenningnum væri skógur og hvað beitarland. Það land sem var afmarkað sem skógur tekur að stærstum hluta til þess landsvæðis sem hér er til umfjöllunar. Hinn 19. júní 1848 voru almenningsskógar Álftaness gerðir að friðlýstu svæði og öðrum en ábúendum Hraunajarða bannað að nýta landið. Merki hins friðlýsta svæðis voru „ ...að neðan frá Kolbeinshæð alt suður að Markhólum að norðan frá Kolbeinshæð með Kapelluhrauni og brunanum að Stórhöfðastíg, þaðan til suðurs – í Fremstahöfða langs með brunanum suður að Fjallinu eina, þaðan til vesturs og útnorðurs niður að Markhólum.“ Var framangreind afmörkun byggð á áreiðinni, dags. 2. ágúst 1848. Í lögfestu eiganda hálfra Óttarsstaða, dags. 21. júní 1849, segir að mörk jarðarinnar milli heimalands jarðarinnar og almenningsafréttar séu frá „ ...Fjallgrensbala suðurá Helluhól norðan á Búðarhólum á milli jarðarinnar Heimalands og [og, tvítekið] almennings afrjettar.“ Í lögfestu eiganda Straums, dags. 22. júní 1849, segir að mörk heimalands og afréttar (Almennings) sé Heimstahöfði suður í Fjallgrensbala miðjan. Samkvæmt þessu töldu eigendur Óttarsstaða og Straums heimaland þeirra jarða ná töluvert inn í skóglendi Almenningsins eins og það var afmarkað í friðlýsingunni frá 1848.

Þann 21. júní 1849 var samin merkjalýsing fyrir Almenningsskóga Álftaness af Guðmundi Guðmundssyni umsjónarmanni þeirra. Þar var afmarkað svæði sem nær allt austur í Bláfell og að Helguflöt í vestri. Til norðurs náði svæðið að Steinhúsum en til suðurs að Kistufelli í Krýsuvík. Samkvæmt þessari lýsingu ná Almenningsskógarnir yfir mun stærra svæði en hér er til skoðunar. Nær afmörkunin inn á það svæði sem hér er til umfjöllunar með línu úr Fjallinu eina „ ....þaðan í Helguflöt norðaná Buðarhólum. A milli jarðanna Heimalands og afrjettar af Buðarhólum eptir Buðarhólagjá, þaðan aptur í Steinhús.“ Búðarhólar eru neðan við Búðarvatnsstæði en í greinargerð Magnúsar Más Lárussonar, prófessors, frá júní 1961 segir að vafalítið sé Búðarhólagjá hin sama og Sauðabrekkugjá. Samkvæmt svokölluðum Herforingjaráðskortum liggur Sauðabrekkugjá ca. 1500 m. frá norðurmörkum Krýsuvíkur.[680] Steinhús er í merkjum Hvaleyrar og Garðakirkjulands norðvestan við Helgafell. Samkvæmt því tekur friðlýsing frá 19. júní 1848 til mun stærri hluta af landsvæðum innan merkja jarða í Hafnarfirði heldur en afmörkun umsjónarmannsins, dags. 21. júní 1849. Í máli þessu styðst kröfulína íslenska ríkisins að meginstefnu við lýsinguna frá 1848.

Hinn 12. september 1874 var gerð ný áreið á landamerki Hraunajarða og almenningsskóganna til þess að ákveða landamerkjalínur þar á milli. Áreiðarmenn urðu sammála um mörkin væru „ ... bein stefna af kletti þeim, er liggur næst fyrir

[680] Dönsk herforingjaráðskort, mæld 1914 og endurskoðuð 1983.

ofan Snókalönd, á Stórastein, þaðan á Eyólfsbala og þaðan í Háholt sem liggur nálægt landamerkjum Hvassahrauns og Lónakots.“ Miðar framangreind áreiðarlýsing við að mörk Hraunajarða liggi nokkuð sunnar en mörk skógarins samkvæmt friðlýsingunni, dags. 19. júní 1848.

Ljóst er að framangreindar heimildir eru misvísandi um stærð þess svæðis sem nefnt hefur verið Almenningur. Af þeim verða ekki dregnar afdráttarlausar ályktanir um afmörkun svonefndra Almenninga í Hafnarfirði. Þá hefur ekki tekist að leiða í ljós staðsetningu margra þeirra örnefna sem nefnd eru í fyrirliggjandi heimildum.

Í kafla 5.25.2. eru rakin þau gögn málsins sem fjalla um Almenninga og Almenningsskóga Álftaness. Gögn þessi eru afrakstur af skjalaframlagningu málsaðila, skýrslutökum við aðalmeðferð málsins og kerfisbundinni leit á vegum óbyggðanefndar að frumheimildum um merki, ráðstafanir að eignarrétti og nýtingu þessa landsvæðis.

Að því er varðar eignarréttarlegt inntak hugtaksins almenningar, skal þess fyrst getið að í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar er komist að þeirri niðurstöðu að hugtakið almenningur hafi ekki mikið sjálfstætt gildi við mat á grunneignarrétti á landi. Hugtakið hafi margræða merkingu í löggjöf fyrr og síðar en hefðbundin greining geri ráð fyrir að almenningar séu á landi, hafi og í vötnum en hugtakið hafi allt eins verið notað um ítaksrétt, t.d. rétt til nytja af skógi og fjöru. [681]

Í umfjöllun um jarðir í jarðabókinni 1703 kemur fram að Óttarsstaðir, Straumur, Þorbjarnarstaðir og Hvaleyri hafi átti skóg til kolagjörðar í almenningum en um Lónakot segir að jörðin hafi átt skóg án þess að tiltekið sé hvar hann hafi verið. Athygli vekur að um hjáleiguna Lambhaga segir að „ ...hrísrif [hafi] jörðin í Þorbjarnarstaðarlandi þar sem heita almenningar, er það haft til kolagjördar og eldiviðar.“ Samkvæmt því gátu almenningar verið innan merkja jarða. Þá segir um jörðina Óttarsstaði að „ ...skóg til kolgjörðar og eldiviðar [sæki] ábúandi í almenning betalningslaust.“ Umfjöllun jarðabókar um rétt jarða til að brúka skóg í almenningum verður að skoðast í því ljósi að framangreindar jarðir voru í eigu konungs þegar jarðabókin var skrifuð. Gæti nefndur almenningur allt eins hafa verið landsvæði í eigu konungs sem ábúendur viðkomandi jarða höfðu sameiginleg afnot af. Það styður þá niðurstöðu að flestar konungsjarðir á Álftanesi áttu samsvarandi rétt í almenningum. Þær jarðir á Álftanesi sem voru í eigu kirkjunnar áttu að jafnaði ekki slík réttindi í almenningi. Kirkjujarðirnar áttu hins vegar skógarítak í landi kirkjunnar, væntanlega Garðakirkjulandi.

Niðurstaða aukaréttardóms Gullbringu- og Kjósarsýslu frá 1867 í máli Árna Hildibrandssonar eiganda Þorbjarnarstaða gegn tveimur bændum á Álftanesi byggir á því að Almenningsskógar Álftaness hafi a.m.k. að hluta verið innan landamerkja Hraunajarða. Forsaga málsins var sú að Árni kærði tvo bændur á Álftanesi þar sem

[681] Sbr. umfjöllun um hugtakið almenningur í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

vinnuhjú þeirra hefðu tekið skóg við Fornasel innan merkja Þorbjarnarstaða. Hinir stefndu héldu því fram að Hraunajarðir hefðu ekki meiri rétt til skógtekju en aðrar fyrrverandi konungsjarðir í hreppnum en samkvæmt áreiðargjörð frá 1848 væri allur skógurinn almenningur. Niðurstaða dómsins var sú að sá staður sem vinnuhjúin tóku skóg væri innan landamerkja Þorbjarnarstaða og jarða þar í kring en svo sagði „...þareð það á hinn bóginn verður að álítast sannað, að hinir innstefndu hafi í mörg undanfarin ár, stöðugt látið taka skóg á sama stað, sem þeir fullyrða að sje hinn svokallaða Almenningur, einnig að þetta land er hið sama, sem með áreiðargjörð 1848 var álitið sem Almenningur, er ætti að vera sameiginlegt skógarland fyrir allar jarðirnar í Alptanesshreppi, þá álíst að kærandi hafi ekki nægilega sannað einkarjett sinn til hagnýtingar á þessu landi, sem þrætan er risin út af, að það í þessari sök geti komist til mála, að hinir innstefndu sje dæmdir í sekt.” Athygli vekur að réttindi fyrrverandi konungsjarða í almenningnum eru í dómabók nefnd skógarítak.

Óbyggðanefnd telur þannig allt eins líklegt að réttur jarða til að brúka skóg í almenningum hafi verið hefðbundinn ítaksréttur. Slíkur réttur hefur verið skilgreindur þannig að hann veiti rétthafa tiltekin þröng umráð og takmörkuð not fasteignar sem er í eigu og umráðum annars eða annarra aðila.[682] Bendir það fremur til þess að almenningurinn hafi verið undirorpinn beinum eignarrétti. Eins og rakið er í köflum 5.3.-5.6. komust Hraunajarðir úr konungseigu á fyrri hluta 19. aldar. Í kjölfarið risu deilur um eignarhald á almenningnum en eigendur Hraunajarða töldu hann hafa fylgt með í kaupunum. Amtmaður taldi hins vegar að almenningarnir væru eign konungs. Þá kemur fram í bréfi stiftamtmanns, dags. 29. desember 1847, að sýslumaður Gullbringusýslu taldi réttindin í almenningnum tilheyra jörðum í Gullbringusýslu sameiginlega. Í bréfi sýslumanns Gullbringusýslu til Suðuramtsins, dags. 24. janúar 1849, lagði sýslumaður hins vegar til að eignarréttindi eða notkunarréttindi almenningsskóganna yrðu færð í hendur Hraunajarða.

Í merkjalýsingu umsjónarmanns Almenningsskóga Álftaness, dags. 21. júní 1849 og þingl. 22. sama mánaðar, kemur fram að landsvæðið sem þar er afmarkað sé afréttur og almenningsland gamalla lögbýlisjarða í Álftaneshreppi. Hér ber þess að gæta að merkjalýsingin er einhliða yfirlýsing umsjónarmanns Almenningsskóga Álftaness og var ekki samþykkt af jarðeigendum á svæðinu. Í svokölluðu Bláfjallamáli, hrd. 1996:2848, sem varðaði m.a. mörk sveitarfélaganna Ölfus og Grindavík breytti framangreind lýsing engu um lyktir málsins og var niðurstaða dómsins reist á landamerkjabréfum jarða á mörkum sveitarfélaganna.

Í máli nr. 329/1964 fyrir landamerkjadómi Gullbringu- og Kjósarsýslu og Hafnarfjarðar, uppkveðnu 14. desember 1971, var dæmt um suðurmerki Hafnarfjarðar og norðurmörk Krýsuvíkur. Stefnendur í málinu voru eigendur Krýsuvíkur, þ.e. Jarðeignadeild ríkisins og sýslusjóður Gullbringu- og Kjósarsýslu. Af hálfu þeirra var

[682] Sbr. umfjöllun um hugtakið ítak í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

byggt á því að norðurmörk Krýsuvíkur væru gagnvart jörðunum Óttarsstöðum, Straumi, Þorbjarnarstöðum, Stóra Lambhaga og lands Hafnarfjarðarkaupstaðar. Í niðurstöðu dómsins um suðurmerki Hafnarfjarðar sagði: „Landamerki Hafnarfjarðarlands að sunnanverðu verður því bein lína frá Markraka, punktinum D, í Dauðadölum, í punktinn M í Markrakagili og fylgja mörkin síðan markalínu Krísuvíkur.....að Krísuvíkurvegi.“ Segir svo í niðurstöðu dómsins: „Milli norðurmarka Krísuvíkur og suðurmarka Hafnarfjarðar samkvæmt framanrituðu myndast geiri á landsvæði því sem nefnt er Leirdalur og Dauðadalir, því framangreindar markalínur koma fyrst saman í Markrakagili. Virðist þessi geiri vera hluti þess landsvæðis sem samkvæmt gögnum málsins má ætla að sé eða hafi verið afréttur eða almenningur.“ Umræddur geiri liggur utan við það landsvæði sem hér er til umfjöllunar. Af forsendum dómsins má ráða að annað landsvæði sem til umfjöllunar var í málinu hafi að áliti dómsins verið eignarland. Dómi þessum var ekki áfrýjað til Hæstaréttar. Við meðferð málsins var gefin út opinber stefna og hverjum þeim stefnt sem teldi til réttar yfir landsvæði sem lægi að Krýsuvíkurlandi að norðan og landi Hafnarfjarðarkaupstaðar að austan og sunnan. Þá var nærliggjandi sveitarfélögum skriflega boðið að gæta réttar síns í málinu enda taldi dómurinn hugsanlegt að um afréttarland eða almenning væri að ræða. Ekki kom fram áhugi hjá viðkomandi sveitarfélögum að gerast aðilar að málinu.

Jarðabók Árna og Páls greinir frá seljum innan þess landsvæðis sem hér er til umfjöllunar. Af jarðabókinni er ljóst að jarðir gátu átt sel hvort heldur í eigin landi, landi annarrar jarðar eða almenningum. Í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar er rakið að á grundvelli nýlegra rannsókna hafi þeirri kenningu verið haldið fram að seljabúskapur hafi mjög snemma orðið mikilvægur þáttur í íslenskum landbúnaði. Í þeim rannsóknum hafi verið dregin sú ályktun að selstæði hafi í fyrstu verið í heimalöndum en snemma færst yfir á svæði sem öllum var heimilt að nýta. Þessi sameiginlegu sellönd hafi síðan komist í einkaeigu eða ábúendur einstakra jarða gert tilkall til þeirra.[683]Þær takmörkuðu heimildir sem liggja fyrir um seljabúskap á þessu landsvæði leiða ekki til afdráttarlausrar niðurstöðu um eignarréttarlega stöðu þess.

Að landsvæði því sem hér er til umfjöllunar liggja landsvæði sem úrskurðuð hafa verið eignarlönd sbr. kafli 6.10. í máli þessu og kaflar 6.4. og 6.14. í máli nr. 1/2004 hjá óbyggðanefnd. Er þannig leitt í ljós að allt landsvæðið vestan, sunnan og austan merkja hins ætlaða almennings er eignarland. Telur óbyggðanefnd að gögn málsins styðji ekki þá niðurstöðu að gera eigi mun á umræddu landsvæði og aðliggjandi eignarlöndum að þessu leyti.

---

[683] *Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar (í viðauka).*

Landamerkjabréf jarða í Hafnarfirði mæla því í mót að þjóðlendu sé að finna á svæðinu enda taka bréfin til alls þess lands sem gerð er krafa um af hálfu ríkisins. Bréfin eru að jafnaði árituð af fyrirsvarsmönnum jarðanna, þinglesin, færð í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki jarðanna, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda.

Þá telur óbyggðanefnd að örnefnið Almenningur vísi allt eins til notkunar viðkomandi landsvæðis en eignarréttarlegrar stöðu þess.

Ljóst er þannig að heimildir um svokallaðan Almenning í Hafnarfirði eru óljósar. Þær skera hvorki úr um landfræðilega afmörkun né eignarréttarlega stöðu. Samkvæmt framangreindu og svo sem lýst er í köflum 6.3.-6.7. er það niðurstaða óbyggðanefndar að innan merkja jarða í Hafnarfirði sé ekki að finna þjóðlendu.

6.9. Garðakirkjuland

6.9.1. Almenn atriði

Hér verður fjallað um landsvæði það sem lýst er í landamerkjabréfi fyrir Garðakirkju, dags. 7. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890.

Að Garðakirkjulandi lágu Hvaleyri, Ás, Setberg og Jófríðarstaðir að vestan og Vatnsendi, Vífilsstaðir og Arnarnes að austan. Til norðurs er hafið og jarðir á Álftanesi en til suðurs er Krýsuvík og afréttur Álftaneshrepps hins forna.

Ágreiningssvæði Garðakirkjulands í máli þessu má í megindráttum skipta í annars vegar gróið láglendi og hins vegar hraunlendi með ýmsum hraunmyndunum. Gróðursæl Heiðmörkin er allra nyrst á svæðinu og þar eru hæðir og hjallar nokkuð einkennandi í landslagi. Frá Arnarbæli að Heiðmerkurgirðingu eru 2,5 km. Norðar taka við Búrfellsdalir, Búrfellsgjá og loks Búrfellið sjálft sem er 179 m hár gígur. Hraunslétta í um 140 m hæð breiðir úr sér til norðurs sem nefnist Skúlatúnshraun eftir gróinni bungu sem ber nafnið Skúlatún. Nokkuð er um fell sem standa uppúr hraunbreiðunni og helst bera að nefna Valahnúka (201 m), Helgafellið (340 m) og Húsfellið (278 m) á austurmörkum. Frá Arnarbæli að Leirdalshöfða eru um 9 km í beinni loftlínu.

6.9.2. Sjónarmið aðila

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá punkti í Steinhúsi og þaðan í punkt í Syðri Kaldárbotnum og umhverfis Helgafell og í punkt Strandartorfu og þaðan í punkt í Húsfelli. Samkvæmt þessari kröfugerð er nokkur hluti svæðisins innan þjóðlendu. Á móti hefur sveitarfélagið Garðabær, Hafnarfjarðarkaupstaður, íslenska þjóðkirkjan og eigendur Selskarðs gert þá kröfu að allt landsvæðið verði úrskurðað eignarland. Þá gera eigendur Selskarðs kröfu um að viðurkenndur verði beitarréttur jarðarinnar í landspildunni sem seld var Hafnarfjarðarbæ sbr. afsal, dags. 30. ágúst 1913. Kröfum

íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í kafla 3.4., 3.5., 3.6., 3.7. og 3.8.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. skjöl nr. 1 og 1 (20) er almennt byggt á því að landnám og lög séu frumstofnunarhættir beins eignarréttar. Grundvöllur að beinum eignarrétti hafi verið lagður á landnámsöld við nám. Eftir það hafi lönd undirorpin beinum eignarrétti aldrei getað aukist heldur hafi eigandalaus svæði orðið fleiri með tímanum. Þá er því haldið fram að landnám Ingólfs Arnarsonar, svo sem því er lýst í Landnámu, beri brag af hertöku eða yfirráðatöku lands, fremur en námi og því hafi aðrir numið einstök svæði í landnámi hans. Fyrir gildistöku þjóðlendulaga hafi eignarréttarleg merking hugtaksins almenningar verið sú sama og þjóðlendur hafi núna. Vísað til lögfestu séra Þorkels Arngrímssonar frá 1661 fyrir Garðakirkjuland en á henni byggist íslenska kröfulína ríkisins. Lögfestan nái til eignarlandsins en með landamerkjabréfi Garðakirkju séu mörkin færð út að afréttarmörkum. Slíkt sé þekkt aðferð við gerð landamerkjabréfa. Byggt er á Garða- og Bessastaðamáldaga frá 1397 og biskupavísitasíu, dags. 28. ágúst 1780, en þar sé tilgreint að Garðakirkja eigi afrétt í Múlatúni. Loks er vísað til úrskurða óbyggðanefndar varðandi jarðirnar Þingvelli og Stafafell en þar hafi lönd utan heimalanda verið úrskurðuð þjóðlendur.

Af hálfu íslensku þjóðkirkjunnar, sbr. skjöl nr. 13 og 13(7) er því haldið fram að allt landið hafi verið numið í öndverðu. Vísað til þess að eignarrétturinn sé friðhelgur sbr. 72. gr. stjórnarskrárinnar og 1. gr. samningsviðauka nr. 1 við mannréttindasáttmála Evrópu. Þá er byggt á landamerkjabréfi Garðakirkju frá 1890 sem staðfest sé með lögum nr. 13/1912 sem gefi merkjalýsingunni sérstakt vægi. Landamerkjabréfið sé í samræmi við lögfestu fyrir Garðakirkjulandi frá 1661 og lýsingu á Almenningsskógum Álftanes frá 1849. Einnig er byggt á almennum niðurstöðum óbyggðanefndar um að land jarða sem hafa þinglýst landamerkjabréf og styðjist við eldri heimildir sé eignarland. Það sé einnig í samræmi við dóm Hæstaréttar í máli nr. 48/2004. Þá liggi fyrir að ríkisvaldið hafi margsinnis viðurkennt að land innan landamerkja jarða sé eignarland. Loks leiði hefðarsjónarmið, venjuréttur og réttmætar væntingar landeiganda til þess að allt land Garðakirkju teljist eignarland.

Af hálfu sveitarfélagsins Garðabæjar, sbr. skjöl nr. 5 og 5(18), er byggt á 72. gr. stjórnarskrárinnar um friðhelgi eignarréttar en sveitarfélagið sé þinglýstur eigandi Garða og fleiri jarða sbr. afsal, dags. 23. desember 1993. Vísað er til dóms Hæstaréttar í máli nr. 48/2004 en af honum megi ráða að íslenska ríkið verði að gæta hófs við kröfugerð um þjóðlendumörk. Ríkinu beri við kröfugerð sína að taka mið af því að það hefur í orðum og verki viðurkennt eignarrétt Garðabæjar að Garðakirkjulandi. Vísað er í landamerkjabréf Garðakirkju, dags. 7. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890, sem hafi án vafa verið ætlað að tilgreina eignarland kirkjunnar. Landamerkjalýsingin hafi einnig verið staðfest með lögum nr. 13/1912. Þá hafi merkjalýsingin jafnframt verið staðfest með þinglýsingu afsals ráðherra Íslands til Hafnarfjarðarkaupstaðar árið 1913. Gildi landamerkjabréfsins sé enn ríkara þar sem

það samrýmist lýstum landamerkjum samkvæmt merkjalýsingu Almenningsskóga Álftaneshrepps frá 1849. Að auki er byggt á eiginhandarbréfi séra Árna Helgasonar prófast í Görðum frá 1848 og lögfestu séra Þorkels Arngrímssonar frá 1661. Þessar eldri heimildir styðji merki sem tilgreind eru í landamerkjabréfinu frá 1890. Loks er vísað til fasteignamats frá 1916 til 1918.

Af hálfu Hafnarfjarðarbæjar, sbr. skal nr. 8(3), er byggt á 72. gr. stjórnarskrárinnar og 25. og 26. gr. þinglýsingarlaga nr. 39/1978. Þá er því að haldið fram að með gildistöku þjóðlendulaga nr. 58/1998 hafi ekki verið ætlunin að skerða hagsmuni sveitarfélaga til skipulags lands á láglendi. Vísað er til landamerkjabréfs Garðakirkju, dags. 7. júní 1890 og þingl. 9. júní. 1890. Einnig er byggt á afsali ráðherra Íslands til Hafnarfjarðarkaupstaðar vegna Garðakirkjulands, dags. 30. ágúst 1913. Í afsalinu hafi verið vísað til landamerkjabréfsins um mörk landaspildunnar. Afsalið hafi verið byggt á lögum nr. 13/1912 en með lögum nr. 31/1959 hafi lögsögumörkum Hafnarfjarðarkaupstaðar verið breytt til samræmis við kaupin.

Af hálfu eigenda Selskarðs, sbr. skjöl nr. 6 og 6(12), er byggt á landamerkjalýsingu fyrir Garðakirkju dags. 7. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890. Selskarð sé ein af kirkjujörðum Garðakirkju og eigi tiltölulegan hlut í óskiptu landi Garðakirkju sbr. dóm Gestaréttar Reykjavíkur frá 29. desember 1920. Þá er vísað til afsals fyrir Selskarði dags. 29. maí 1912 og landaskipta á Garðatorfu frá 1932. Varðandi beitarrétt Selskarðs í landi því sem selt var Hafnarfjarðarkaupstað 1913 er vísað í afsal, dags. 30. ágúst 1913. Loks er vísað til örnefnaskrár fyrir Garðakirkjuland og álitsgerða um örnefni á svæðinu.

6.9.3. Niðurstaða

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Garðakirkju er rakin í kafla 5.8. Þar kemur fram að Garðakirkju er getið í heimildum allt frá byrjun 12. aldar. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.[684] Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum Garðakirkju er lýst í landamerkjabréfi hennar og hvað ráðið verður af eldri heimildum um sama efni. Jafnframt verður litið til gagna um merki þeirra landssvæða sem liggja að Garðakirkjulandi. Athugun þessi tekur til suðurmerkja svæðisins og sunnanverðra vestur- og austurmerkja innan kröfusvæðis íslenska ríkisins. Að fenginni niðurstöðu um landamerki Garðakirkju verður fjallað um eignarréttarlega stöðu þess landsvæðis sem til umfjöllunar er.

---

[684] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar (í viðauka).

Í gögnum meðfylgjandi jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín frá árinu 1703 er að finna lýsingu sem tekur m.a. til Garðakirkjulands. Í lýsingunni segir að ,, ...það sem Suðurnesjamenn kalla Almenníng tekur til suður við Hvassahrauns land og Trölladyngjur, gengur so norður eftir fyrir ofan lönd allra Hraunabæjanna og endast so norðan til, þar sem hann mætir Ásslandi, so sem við taglið á Kapelluhrauni. Þá kemur Garðastaðarland og selstaða. Þar fyrir norðan tekur til það, sem Innnesíngar kalla kóngsland, gengur það norður og austur með fjöllunum"

Landamerkjum Garðakirkju er lýst heildstætt í landamerkjabréfi jarðarinnar, dags. 7. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890. Þá er einnig að finna lýsingar á merkjum kirkjulandsins í Vísitasíu frá 1661 og bréfi Árna Helgasonar prófasts frá árinu 1848.

Verður þá litið til vesturmerkja Garðakirkju. Samkvæmt landamerkjabréfi Garðakirkju er merki hennar til vesturs, gagnvart Hvaleyri, Jófríðarstöðum og Ási miðuð við ,, ...Melrakkaskarð (Vatnsskarð, Markrakagil) í Undirhlíðum, sem er norðanvert við Fjallið Eina, þaðan til norðurs ofanvert við Hvaleyrar- og Áslönd í Steinhús, sem er við neðri Kaldárbotna, þaðan móts við Jófríðarstaðaland í norður vestanvert við Gráhelluhraun beina línu í svonefndan Moldarkrika, þá til norðvesturs í vörðu á Hlíðarþúfum, þá sömu línu í norðuröxl á Mosahlið, enn sömu línu í vörðu norðanhallt á Kvíholti, loks sömu línu miðt á milli Gíslahúss og Bjarnabæjar í vörðu fremst á miðjum Hamri við Hafnarfjarðarbotn." Bréfið er áritað af hálfu Jófríðarstaða. Landamerkjabréf Garðakirkju er ekki áritað vegna Hvaleyrar en Franz Siemsen áritar bréfið vegna Arnarnes og Hvammskotslands. Árið 1890 var Franz Siemsen einnig í fyrirsvari fyrir Flensborgarskóla og Ás, sbr. landamerkjabréf Hvaleyrar, dags. 7. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890, en hluti Hvaleyrar var þá í eigu skólans. Fyrirsvarsmaður Flensborgarskóla og Áss hafði því fulla vitneskju um landamerkjabréf Garðakirkju og ekki er að sjá að hann hafi gert við það athugasemdir. Samkvæmt landamerkjabréfi Hvaleyrar eru merki jarðarinnar gagnvart Garðakirkju að „...ofanverðu (austanverðu): úr Steinhúsi suður í Melrakkagil (sem sumir nefna Markrakagil); sú lína liggur í suðurslakkanum á óbrynnishólum." Ber því landamerkjabréfi Hvaleyrar saman við landamerkjabréf Garðakirkju. Landamerkjabréf Hvaleyrar er áritað vegna Garðakirkju.

Í vísitasíu frá 1661 sem byggð er á lögfestu Þorkels Arngrímssonar prests í Görðum eru vesturmerki Garðakirkju sögð vera á ,, ...sydri hraunbrúnina hjá Nordrhellrum og so sudureptir Snillubúdahraunsjadri [Smyrlabúða-] og i midjan Kétshellir og so hraunid allt fram ad steinhúsinu og uppi sydri Kaldárbotna, og allt Helgafell." Samkvæmt því er ljóst að í landamerkjabréfi Garðakirkju er vesturmerkjum lýst lengra til suðurs en gert er í vísitasíunni. Í bréfi Árna Helgasonar prófasts til sýslumanns árið 1848 er merkjum lýst með sambærilegum hætti og í visitasíunni nema að frá Helgafelli ,,er farið suður í Markragil á Marraka". Af samhengi lýsingarnar má ráða að átt sé Markraka í Undirhlíðum en ekki í Dauðadölum. Samkvæmt því getur lýsing Árna Helgasonar samrýmst

landamerkjabréfi jarðarinnar. Í lýsingu umsjónarmanns Almenningsskóga Álftaness á skógunum, dags. 21. júní 1849 og þingl. 22. júní 1849, er Garðakirkjuland ekki talið til Almenningsskóganna. Merki skógarins gagnvart Garðakirkjulandi að vestan eru sögð „ ...ur steinhusi suður í Markagil á Marraka eða undirhlíðum.“ Er sú lýsing í samræmi við landamerkjabréf Garðakirkju. Eigendur Krýsuvíkur í máli nr. 1/2004 fyrir óbyggðanefnd hafa staðsett Markrakagil (Marrkagil, Vatnsskarð, Melrakkaskarð) norðar en sveitarfélagið Garðabær, Hafnarfjarðarkaupstaður, Prestssetrasjóður og eigendur jarða á Álftanesi hafa gert í þessu máli. Styðjast eigendur Krýsuvíkur við niðurstöðu í dómi í máli nr. 329/1964 fyrir landamerkjadómi Gullbringu og Kjósarsýslu og Hafnarfjarðar uppkveðnum 14. maí 1971. Verður sú niðurstaða dómsins lögð hér til grundvallar eins og vikið verður að síðar.

Garðakirkja á eins og fyrr segir merki gagnvart Ási og Jófríðarstöðum þegar norðar dregur. Þá á hún einnig merki gagnvart jörðum á Álftanesi. Merki þessi liggja utan við kröfusvæði íslenska ríkisins og þarfnast ekki nánari athugunar.

Samkvæmt landamerkjabréfi Garðakirkju eru merki jarðarinnar til austurs, gagnvart jörðum á Álftanesi, Arnarnesi og Vatnsenda, frá Hnoðraholti, sögð „ ... norðan Vetrarmýri beina línu til austur landsuðurs í miðja Kjóavelli, þaðan beina línu í suður landsuður í Arnarbæli, þaðan í austur landsuður uppí Hnífhól, þaðan til austurs landsuðurs í miðt Húsfell, úr miðju Húsfelli beint til suðurs í efri Strandartorfu, þaðan beint í (suður) Markraka í Dauðadölum“. Landamerkjabréfið er áritað af hálfu Arnarness en eigandi Vatnsenda vildi ekki árita bréfið sökum ókunnugleika. Í óþinglýstri yfirlýsingu Vatnsenda, dags. 22. maí 1883, eru mörkin gagnvart Garðakirkju sögð „ ...austast í Strandartorfu þaðan í Búrfellsdal þaðan í Hnífhól og þaðan í Arnarbæli úr Arnarbæli eru landamerki millum Vatnsenda og Vífilsstaða beina stefnu í Markastein vestaní Vatnsendahvarfi“. Yfirlýsing Vatnsenda er í samræmi við landamerkjabréf Garðakirkju að öðru leyti en því að miðað er við Búrfellsdal í stað Húsfells. Svo sem segir í kafla 6.11. eru slíkir ágallar á merkjalýsingu Vatnsenda að hún getur ekki talist lögformlegt landamerkjabréf.

Í vísitasíu Garðakirkju frá 1661 eru merkin að austan sögð „..úr strandartorfu og í Husfell, ur Husfelli og í hnífhól, ur hnífhól og heim i Arnarbæli.“ Í lýsingu Árna Helgasonar frá 1848 eru austurmerkin sögð úr „...daudadölum og i strandartorfu, úr strandartorfu rettsýnis í húsfell, so úr husfelli og í hnífhól úr hnífhól og heim í Arnarbæli.“ Landamerkjabréf Garðakirkju lýsir því merkjum lengra til suðurs en gert er í vísitasíunni frá 1661. Lýsing Árna Helgasonar frá 1848 er hins vegar í samræmi við landamerkjabréfið.

Samkvæmt landamerkjabréfi Garðakirkju eru suðurmerki jarðarinnar, gagnvart Krýsuvík og Almenningsskógum Álftanes, Markraki í Dauðadölum „ ...þaðan til vesturs í Melrakkaskarð (Vatnsskarð, Markrakagil) í Undirhlíðum, sem er norðanvert við Fjallið Eina. Landamerkjabréf Krýsuvíkur, dags. 7. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890, tilgreinir einnig Melrakkaskarð sem merki gagnvart Garðakirkju.

Landamerkjabréf Garðakirkju er áritað af hálfu Krýsuvíkur og gagnkvæmt. Í vísitasíunni frá 1661 eru suðurmerkin ,, ...allt Helgafell. strandartorfu, úr strandartorfu og í Husfell“. Í lýsingu Árna Helgasonar eru suðurmerkin sögð ,, ...allt helgafell i markraka, úr markraka og í daudadali“. Hér virðist frekar átt við Markraka í Undirhlíðum en í Dauðadölum og samrýmist lýsingin því landamerkjabréfi Garðakirkju. Landamerkjabréfið er einnig í samræmi við lýsingu á Almenningsskógum Álftanes, dags. 21. júní 1849 og þingl. 22. júní 1849 en þar eru mörkin að norðan gagnvart Garðakirkjulandi ,, Markagil á Marraka eða undirhlíðum þaðan á Hæðstaholt, á Dauðadölum.“ Í fasteignamati 1916-1918 segir að Garðakirkja eigi land að sunnan að Krýsuvík. Hér ber þess að geta í Vilchinsmáldaga frá 1397 og Gíslamáldaga frá 1570 er greint frá því að Garðakirkja eigi afrétt í Múlatúni. Samkvæmt greinargerð Magnúsar Más Lárussonar um merki Krýsuvíkur, dags. í júlí 1961, telur hann Múlatún vera það sem yngri heimildir nefna Skúlatún. Skúlatún liggur sunnan við Helgafell en norðan við Lönguhlíð.

Í máli nr. 329/1964 fyrir landamerkjadómi Gullbringu og Kjósarsýslu og Hafnarfjarðar, uppkveðnu 14. desember 1971, var dæmt um suðurmerki Hafnarfjarðar. Í niðurstöðu dómsins sagði: ,,Landamerki Hafnarfjarðarlands að sunnanverðu verður því bein lína frá Markraka, punktinum D, í Dauðadölum, í punktinn M í Markrakagili.“ Segir svo í niðurstöðu dómsins: ,,Milli norðurmarka Krísuvíkur og suðurmarka Hafnarfjarðar samkvæmt framanrituðu myndast geiri á landsvæði því sem nefnt er Leirdalur og Dauðadalir, því framangreindar markalínur koma fyrst saman í Markrakagili. Virðist þessi geiri vera hluti þess landsvæðis sem samkvæmt gögnum málsins má ætla að sé eða hafi verið afréttur eða almenningur“. Af þessu má ljóst vera að dómurinn er í niðurstöðu sinni að afmarka eignarland frá almenningi eða afrétti. Dómi þessum var ekki áfrýjað til Hæstaréttar og var Jarðeignadeild ríkisins meðal aðila málsins. Hafnarfjarðarbær var aðili málsins sem eigandi Hvaleyrar og Garðakirkjulands sem nefnt er Hafnarfjarðarland í dómnum. Við meðferð málsins var gefin út opinber stefna og hverjum þeim stefnt sem teldi til réttar yfir landsvæði sem lægi að Krýsuvíkurlandi að norðan og landi Hafnarfjarðarkaupstaðar að austan og sunnan. Þá var nærliggjandi sveitarfélögum skriflega boðið að gæta réttar síns í málinu enda taldi dómurinn hugsanlegt að um afréttarland eða almenning væri að ræða. Viðkomandi sveitarfélög gerðust hins vegar ekki aðilar að málinu. Dómurinn er bindandi um úrslit sakarefnisins og hlaut að vekja réttmætar væntingar eigenda Garðakirkjulands um að norðurmörk jarðarinnar væru óumdeild.

Merkjalýsingin landamerkjabréfs Garðakirkju, dags. 7. júní 1890 og þingl. 9. júní 1890, hefur verið staðfest af dómstólum að því er varðar suðurmerki jarðarinnar. Landamerkjabréfið var einnig lagt til grundvallar við sölu íslenska ríkisins á hluta Garðakirkjulands til Hafnarfjarðar, sbr. afsal dags. 30. ágúst 1913. Þá er tilvísun til merkjalýsingar landamerkjabréfsins í lögum nr. 13/1912 um sölu á eign Garðakirkju

af kaupstaðarstæði Hafnarfjarðar og nokkrum hluta af öðru landi hennar. Auk alls þessa er landamerkjabréfið í samræmi við lýsingu á Almenningsskógum Álftanes frá 1849 og samrýmist lýsingu séra Árna Helgasonar í Görðum frá 1848. Með hliðsjón af öllu framangreindu verður landamerkjabréf Garðakirkju lagt til grundvallar við ákvörðun á merkjum Garðakirkjulands. Óljós merkjalýsing vísitasíunnar frá 1661 verður ekki talin breyta þeirri niðurstöðu.

Í kjölfar þess að landamerkjalög taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf fyrir Garðakirkju. Fyrirliggjandi gögn benda til þess að landamerkjum jarðarinnar sé þar rétt lýst. Landamerkjabréf Garðakirkju er undirritað af fyrirsvarsmönnum jarðarinnar, þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki hennar, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna sem þýðingu hafi hér. Þetta bendir allt til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að eigendur Garðakirkjulands hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Kemur þá til skoðunar hver sé eignarréttarleg staða lands innan framangreindra merkja.

Samkvæmt lýsingu í gögnum meðfylgjandi jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín frá árinu 1703, og fyrr er getið, er Garðakirkjuland að milli svokallaðs Almennings og Kóngslands. Er kirkjulandið þannig aðskilið frá Almenningnum og samkvæmt lýsingunni gengur hann ekki ofan við kirkjulandið heldur einungis að því.

Ekki eru heimildir um annað en að Garðakirkjuland hafi verið byggt og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem hér er byggt á um landamerki hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Fjallendi Garðakirkju hefur þar ekki verið undanskilið, enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð. Ekki verður annað séð en eignarhald þetta hafi verið án ágreinings eða athugasemda.

Með lögum nr. 13/1912 um sölu á eign Garðakirkju og afsali íslenska ríkisins, dags. 30. ágúst 1913 virðist byggt á því að allt land samkvæmt landamerkjabréfi Garðakirkju sé eignarland. Dómkröfur Jarðeignadeildar íslenska ríkisins og sýslusjóðs Gullbringusýslu í áðurnefndu dómsmáli frá 1971 sýnast byggja á hinu sama. Er kröfulýsing íslenska ríkisins í máli þessu í ósamræmi við framangreint.

Heimildir Vilchinsmáldaga frá 1397 og Gíslamáldaga frá 1570 um afrétt kirkjunnar í Múlatúni verða ekki taldar leiða til þess að land innan merkja Garðakirkju verði talið hafa mismunandi eignarréttarlega stöðu. Staðhættir, gróðurfar og nýtingarmöguleikar hafa ekki úrslitaáhrif í því sambandi. Þá ber þess að geta að talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja á svæðinu, sem og Íslandi í heild, verið mun meiri víðáttu og grósku en nú er, sbr. skjal. nr. 26. Loks verður fyrirkomulag smölunar ekki talið hafa eignarréttarlega þýðingu.

Að öllu framangreindu virtu hefur af hálfu íslenska ríkisins ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja Garðakirkju sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.[685]

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Garðakirkju, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

Með hliðsjón af framangreindri niðurstöðu óbyggðanefndar um eignarland innan landamerkja Garðakirkju verður ekki talið að krafa eigenda Selskarðs um beitarréttindi þarfnist sjálfstæðrar skoðunar í máli þessu, sbr. 7. gr. og 5 mgr. laga nr. 58/1998.

6.10. Afréttur Álftaneshrepps hins forna (norðausturhluti Almenningsskóga Álftaness)

6.10.1. Almenn atriði

Hér verður fjallað um þann hluta Almenningsskóga Álftaness sem telst til afréttar Álftaneshrepps hins forna.

Almenningsskógar Álftaness voru afmarkaðir í lýsingu umsjónarmanns þeirra, Guðmundar Guðmundssonar, dags. 21. júní 1849 og þingl. 22. júní sama ár. Lýsingin tekur að hluta til lands sem liggur innan merkja jarða í Hafnarfirði og er fjallað um þann hluta landsvæðisins í köflum 6.3.-6.8. hér að framan. Syðsti hluti Almenningsskóganna liggur innan merkja Krýsuvíkur og er fjallað um hann í kafla 6.4. í máli 1/2004, Grindavík og Vatnsleysa. Þá liggur suðausturhluti Almenningsskóganna innan Ölfushrepps og er fjallað um hann í köflum 6.3. og 6.9. í máli 6/2004, Ölfus. Hér verður hins vegar fjallað um þann hluta Almenningsskóganna sem landamerkjabréf jarða taka ekki til og liggur utan marka sveitarfélagsins Ölfuss.

Að vestan liggur umrætt landsvæði að Garðakirkjulandi og Hvaleyri (hornpunktur) og að norðaustan að afrétti Seltjarnarneshrepps hins forna eins og hann hefur verið afmarkaður í máli þessu. Að sunnan liggur landsvæðið að jörðinni Krýsuvík og að Ölfusafrétti. Af hálfu íslenska ríkisins er gerð krafa um að framangreint svæði verði úrskurðað þjóðlenda. Á móti hafa Hafnarfjarðarbær, Garðabær, Prestssetrasjóður og eigendur jarða í Álftaneshreppi hinum forna lýst kröfu um beinan eignarrétt að sama landsvæði.

Það landsvæði sem hér er til umfjöllunar má skipta í tvo hluta hvað varðar staðhætti og landslag. Að vestanverðu við rætur Lönguhlíðar er land tiltölulega hallalítið í um 180-200 m. hæð. Norðan Leirdalshöfða liggur dalverpi er nefnist Leirdalur og austar breiðir úr sér mosagróin hraunbreiða í 200 m hæð. Dauðadalir

[685] Sbr. einnig lokakafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

nefnist lægð í hrauninu. Að austanverðu rís land hins vegar skarpt við Kristjánsdali og gnæfir þar Stóribolli (550 m) hæst í miklum fjallaklasa. Frá Bláfjallahorni sem er austast á umræddu svæði að Markrakagili í Undirhlíðum eru 14 km í beinni loftlínu.

6.10.2. Sjónarmið aðila

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. skjöl nr. 1 og 1 (20), er byggt á því að grundvöllur að beinum eignarrétti hafi verið lagður á landnámsöld við nám. Eftir það hafi lönd undirorpin beinum eignarrétti aldrei getað aukist heldur hafi eigendalausum svæðum fjölgað með tímanum. Þá er því haldið fram að landnám Ingólfs Arnarsonar, svo sem því er lýst í Landnámu, beri brag af hertöku eða yfirráðatöku lands, fremur en námi og því hafi aðrir numið einstök svæði í landnámi hans. Byggt er á lýsingu í jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín frá 1703 en þar komi fram að landsvæðið austan við Garðakirkjuland sé afréttur. Vísað er til merkjalýsingar fyrir Almenningsskóga Álftaness frá 1849 en hún beri ótvírætt með sér að landsvæðið sé afréttur eða almenningur jarða í Álftaneshrepp hinum forna. Orðalag merkjalýsingarnar um að það sé „almennings sameignarland gamalla lögbýlisjarða í Álftaneshreppi“ vísi ekki til beins eignarréttar en er hugsanlega gömul útgáfa af hugtakinu almannaeign. Þrátt fyrir að merkjalýsingin sé þinglýst er enginn þinglýstur eigandi. Landsvæðið sé ekki jörð og ekki metið til verðs í fasteignamati.

Af hálfu Hafnarfjarðarbæjar, sbr. skal nr. 8(3), er vísað til 72. gr. stjórnarskrárinnar og 25. og 26. gr. þinglýsingarlaga nr. 39/1978. Byggt er á merkjalýsingu Almenningsskóga Álftaness, dags. 21. júní 1849 og þingl. 22. júní sama ár. Hafi verið ágreiningur um mörk landsvæðisins hafi verið leyst úr slíkum deilum með merkjalýsingunni og jafnframt kveðið á um eignarréttarlega stöðu þess. Hafnarfjarðarkaupstaður hafi verið stærsti einstaki eigandi gamalla lögbýlisjarða sem tilheyrðu Álftaneshreppi hinum forna og eigi því sem slíkur mestu réttindin í afréttinum. Hagsmunir bæjarins fari saman við hagsmuni eigenda gamalla lögbýlisjarða í Álftaneshreppi hinum forna og er því vísað til greinargerðar lögmanns þeirra, sbr. skjal nr. 7(2).

Af hálfu eigenda tilgreindra lögbýlisjarða í sveitarfélaginu Álftanesi, sbr. skjöl 7 og 7(2), er því haldið fram að landsvæðið hafi verið numið í öndverðu. Byggt er á 72. gr. stjórnarskrárinnar um friðhelgi eignarréttarins og 1. gr. 1. viðauka við Mannréttindasáttmála Evrópu sbr. lög nr. 62/1994. Jafnframt er vísað til 25. og 26. gr. þinglýsingarlaga nr. 39/1978. Byggt er á merkjalýsingu Almenningsskóga Álftaness, dags. 21. júní 1849 og 22. júní sama ár, en af henni megi ráða að landið sé í óskiptri sameign eigenda lögbýlisjarða á Álftanesi. Orðalag lýsingarinnar staðfesti að um beinan eignarrétt sé að ræða. Landið hafi aldrei verið almenningur eða afréttur í þeim skilningi að afnot af landinu væru takmörkuð við beitarafnot eða sameiginleg afnot með öðrum. Samkvæmt 6. gr. laga nr. 6/1986 um afréttarmálefni og fjallskil skulu héraðsnefndir semja skrá yfir alla afrétti er héraðsbúar nota. Engin slík skrá sé til fyrir

Almenningsskóga Álftaness enda sé ekki um afrétt að ræða. Verði landsvæðið talið þjóðlenda sé ljóst að eigendur lögbýlisjarðanna hafi eftir sem áður allar hagnýtingarheimildir að Almenningsskógunum á grundvelli merkjalýsingarinnar frá 1849. Þá er því haldið fram að megintilgangur þjóðlendulaga hafi verið sá að eyða óvissu um eignarhald að miðhálendi Íslands en Almenningsskógar Álftaness tilheyri ekki miðhálendinu. Vísað er til þeirrar meginreglu íslensks réttar að þinglýstum heimildum verði ekki hnekkt nema fyrir liggi óyggjandi sönnun þess að þær séu rangar. Loks er vísað til 1. mgr. 2. gr. laga um hefð en landeigendur hafi haft umráð landsins í fullan hefðartíma.

Af hálfu sveitarfélagsins Garðabæjar, sbr. skjöl nr. 5 og 5(18), er byggt á afsölum íslenska ríkisins að jörðum í Garðabæ á árunum 1992-1998. Með þeim löggerningnum hafi íslenska ríkið afsalað til Garðabæjar öllum réttindum sem það kynni að eiga innan Almenningsskógalandsins. Eignar- og afnotaréttur að landsvæðinu hafi líklega einnig fylgt jörðum sem Garðabær var þegar eigandi að árið 1992. Vísað er til 72. gr. stjórnarskrárinnar um friðhelgi eignarréttar og þess að landsvæðið hafi verið numið í öndverðu. Byggt er á merkjalýsingu Almenningsskóga Álftaness, dags. 21. júní 1849, sem sé í samræmi við landamerkjalýsingu Garðakirkjulands frá 1890. Í merkjalýsingu Almenningsskóganna komi fram að landsvæðið hafi verið nýtt til beitar og skógyrkingar. Merkjalýsingin sé þinglýst og í samræmi við eldri heimildir um staðhætti, gróðurfar og nýtingu landsvæðisins. Það að landið sé tilgreint sem sameignarland gamalla lögbýlisjarða í merkjalýsingunni, sem nú tilheyri Garðabæ, feli í sér eignarréttindi enda hafi landið verið nýtt á ýmsan máta um aldir. Þá er vísað til umfjöllunar um Garða í jarðamati 1849 en af henni megi ráða að Almenningsskógalandið sé hluti Garðalands. Byggt er á því að landsvæðið sé ekki almenningur í lögfræðilegum skilningi heldur standi nær að kalla það afréttarland jarða í Garðahreppi. Vegna skilnings íslenska ríkisins á afréttarhugtakinu er bent á að með lögfestingu þjóðlendulaga nr. 58/1998 var ætlunin að hugtakið afréttur yrði ekki notað til lýsingar á ákveðnu eignarformi heldur gæti hvort heldur er verið innan eignarlands og þjóðlendu. Þá er því haldið fram að niðurstaða dóms Hæstaréttar í máli nr. 48/2004 feli í sér að íslenska ríkinu beri að gæta hófs við kröfugerð um þjóðlendumörk. Loks er vísað til venjuréttar og þess að skilyrði hefðar séu uppfyllt.

Af hálfu Prestssetrasjóðs f.h. íslensku þjóðkirkjunnar, sbr. skjöl nr. 13 og 13(7), er því haldið fram að allt landið hafi verið numið í öndverðu. Mótmælt er málatilbúnaði íslenska ríkisins um að landsvæðið hafi aldrei verið numið. Slíkt standist ekki í ljósi heimilda um nám og upplýsinga um staðhætti og gróðurfar. Vísað er til þess að eignarrétturinn sé friðhelgur sbr. 72. gr. stjórnarskrárinnar og 1. gr. samningsviðauka nr. 1 við mannréttindasáttmála Evrópu. Byggt er á merkjalýsingu Almenningsskóga Álftaness, dags. 21. júní 1849 og þinglýst 22. júní sama ár, sem feli í sér ótvíræða eignarheimild jarðeigenda að Almenningsskógunum. Sem eigandi Garðakirkjujarða sé þjóðkirkjan tiltölulegur eigandi að Almenningsskógum Álftaness.

Landsvæðið uppfylli að engu leyti skilgreiningu Grágásar um almenninga, m.a. þar sem fjórðungsmenn hafi aldrei átt þetta land í sameiningu. Landsvæðið sé greinilega einkaafréttarland Álftnesinga og hafi um aldir einnig verið notað til skógatekju. Landeigendur og fjáreigendur hafi í samræmi við gildandi fjallskilareglugerð á hverjum tíma séð um fjallskil á þrætusvæðinu en upplýsingar um fjallskil geti þó ekki ráðið úrslitum sbr. almennar niðurstöður óbyggðanefndar. Þá er vakin á athygli á því að skv. fjallskilareglugerðum sé landsvæði þetta einkum nefnt upprekstrarland en ekki afréttur. Bendi það frekar til þess að landið sé háð beinum eignarrétti. Loks er vísað til þess að hefðarsjónarmið, venjuréttur og réttmætar væntingar landeiganda leiði til þess að allt umrætt landsvæði teljist eignarland.

6.10.3. Niðurstaða

Í kafla 5.25. hér að framan eru rakin þau gögn málsins sem fjalla um Almenningsskóga Álftaness og afréttarnot í Gullbringusýslu. Gögn þessi eru afrakstur af skjalaframlagningu málsaðila, skýrslutökum við aðalmeðferð málsins og kerfisbundinni leit á vegum óbyggðanefndar að frumheimildum um merki, ráðstafanir að eignarrétti og nýtingu þessa landsvæðis.[686] Af þeim má ráða að við gildistöku þjóðlendulaga hafi landsvæði það sem hér er til umfjöllunar talist til almenninga eða afrétta, samkvæmt þeirri eignarréttarlegu flokkun lands sem almennt var miðað við fram að þeim tíma.[687] Hvort í því hafa falist bein eða óbein eignarréttindi til landsvæðisins, þ.e. hvort þar er eignarland eða þjóðlenda samkvæmt skilgreiningum í 1. gr. þjóðlendulaga, er hins vegar atriði sem þarfnast nánari athugunar.

Engin heildstæð merkjalýsing er til fyrir afrétt Álftaneshrepps hins forna. Hér kemur því til nánari athugunar hvernig það landsvæði sem hér er til umfjöllunar er afmarkað og hvaða heimildir búa þeirri afmörkun að baki. Að fenginni niðurstöðu um landamerki gagnvart aðliggjandi svæðum verður fjallað um eignarréttindi innan þess landsvæðis sem til umfjöllunar er.

Verður þá fyrst litið til vesturmerkja landsvæðisins. Samkvæmt merkjalýsingu Almenningsskóganna frá árinu 1849 gengur Garðakirkjuland inn í Almenningsskóganna þannig að Garðakirkjuland er umlukið þeim að vestan, sunnan og austan. Það landsvæði sem hér er til umfjöllunar liggur að Garðakirkjulandi auk geira sem liggur sunnan kirkjulandsins og norðan Krýsuvíkur. Samkvæmt merkjalýsingu Almenningsskóganna eru merki til vesturs, gagnvart Garðakirkjulandi, miðuð við ,, ...Markagil á Marraka eða undirhlíðum þaðan á Hæðstaholt, á Dauðadölum á annan veg ur Dauðadölum norður í Húsfell.“ Í landamerkjabréfi Garðakirkju, dags. 14. maí 1890 og þingl. 20. júní sama ár, eru austur- og suðurmerki Garðakirkjulands miðuð við Húsfell ,, ...beint til suðurs í efri Strandartorfu, þaðan

[686] Sjá nánar í kafla 4.
[687] Sbr. umfjöllun um hugtakið afréttur í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

beint í (suður) Markraka í Dauðadölum, þaðan til vesturs í Melrakkaskarð (Vatnsskarð, Markrakagil) í Undirhlíðum, sem er norðanvert við Fjallið Eina.“ Landamerkjabréf Garðakirkju er í ágætu samræmi við merkjalýsingu Almenningsskóganna. Bréfið er ekki áritað vegna Almenningsskóganna. Í máli nr. 329/1964 fyrir landamerkjadómi Gullbringu og Kjósarsýslu og Hafnarjarðar, uppkveðnu 14. desember 1971, var m.a. dæmt um suðurmerki Hafnarfjarðarlands en byggt var á því að Garðakirkjuland væri í eigu bæjarins. Niðurstaða dómsins var sú að landamerki Hafnarfjarðarlands að sunnanverðu væru ,, ...bein lína frá Markraka, punktinum D, í Dauðadölum, í punktinn M í Markrakagili og fylgja mörkin síðan markalínu Krísuvíkur“. Var niðurstaðan m.a. reist á landamerkjabréfi Garðakirkju frá 1890. Sagði svo í niðurstöðu dómsins: ,,Milli norðurmarka Krísuvíkur og suðurmarka Hafnarfjarðar samkvæmt framanrituðu myndast geiri á landsvæði því sem nefnt er Leirdalur og Dauðadalir, því framangreindar markalínur koma fyrst saman í Markrakagili. Virðist þessi geiri vera hluti þess landsvæðis sem samkvæmt gögnum málsins má ætla að sé eða hafi verið afréttur eða almenningur.“ Dómi þessum var ekki áfrýjað til Hæstaréttar og var Jarðeignadeild ríkisins meðal aðila málsins. Við meðferð málsins var gefin út opinber stefna og hverjum þeim stefnt sem teldi til réttar yfir landsvæði sem lægi að Krýsuvíkurlandi að norðan og landi Hafnarfjarðarkaupstaðar að austan og sunnan. Þá var nærliggjandi sveitarfélögum skriflega boðið að gæta réttar síns enda taldi dómurinn hugsanlegt að um afréttarland eða almenning væri að ræða. Viðkomandi sveitarfélög gerðust hins vegar ekki aðilar að málinu.

Verður þá litið til suðurmerkja landsvæðisins en þau miðast við norðurmörk Krýsuvíkur og Ölfusafrétt. Í áðurnefndu máli fyrir landamerkjadómi Gullbringu- og Kjósarsýslu og Hafnarfjarðar var niðurstaðan sú að norðurmörk Krýsuvíkur væru ,,bein lína frá vörðu á Markhelluhól, hnit X – 696.942,32, Y – 392.328,03, um punktinn M í Markrakagili í Undirhlíðum, hnit ca. X – 692.830, Y - 392.030, að vesturmörkum Herdísarvíkur eða sýslumörkum Gullbringu- og Árnessýslu.“ Niðurstaðan var reist á landamerkjabréfi Krýsuvíkur, dags. 14. maí 1890 og þingl. 20. júní 1890. Í kaflanum um Krýsuvík í máli 1/2004 er komist að þeirri niðurstöðu að skýra verði dóminn frá 1971 í samræmi við forsendur hans og meðfylgjandi kort þannig að norðurmörk Krýsuvíkur nái ekki lengra til austurs en að skurðpunkti við línu sem dregin er úr Litla-Kóngfell í Stóra-Kóngsfell. Í dómi Hæstaréttar, 10. október 1996 (Hrd. 1996/2848) var leyst úr ágreiningi um lögsagnarumdæmi sveitarfélaga í Árnessýslu annars vegar og Gullbringusýslu hins vegar. Gagnvart því svæði sem hér er til umfjöllunar liggur sveitarfélagalínan úr Bláfjallahorni í Litla-Kóngsfell en þar fyrir austan og sunnan er Ölfusafréttur sbr. niðurstöðu óbyggðanefndar í máli 6/2004. Samkvæmt framansögðu miðast suðurmörk þessa hluta Almenningsskóga við línu sem dregin er frá Markrakagili í Undirhlíðum og þaðan í punkt norðaustan við Litla-Kóngsfell. Þaðan liggur línan í Litla-Kóngsfell og þá austur í Bláfjallahorn.

Næst verður litið til merkja landsvæðisins að norðaustanverðu, gagnvart afrétti Seltjarnarneshrepps hins forna, en þau eru miðuð við merkjalýsingu Almenningsskóganna frá 1849. Samkvæmt henni eru merkin ,, ...af Húsfelli upp á Þríhnjuka þaðan á suðurenda Blafells, á milli afrjetta Alptanes og se<l>tjarnarneshreppa“. Ekki er til heildstæð lýsing á afrétti Seltjarnarneshrepps hins forna.

Í gögnum sem fylgja með jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá árinu 1703 er að finna lýsingu sem tekur að hluta eða öllu yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar. Þar kemur fram að austan við Garðakirkjuland taki við land ,, ...sem Innnesíngar kalla kóngsland, gengur það norður og austur með fjöllunum inn að Elliðaám og upp undir Hellirsheiði, fyrir ofan Vífilsstaði, Urriðakot, Elliðavatn og hina aðra bæina.“ Athygli vekur að landsvæðinu norðan Garðakirkju er hér lýst sem einni heild og ekki er gerður greinarmunur á afrétti eða óskiptu landi konungsjarða á Álftanesi annars vegar og Seltjarnarnesi hins vegar.

Ekki eru fleiri heimildir um afmörkun á Almenningsskógum Álftaness en þær sem að framan greinir. Þannig var hvorki gert heildstætt landamerkjabréf fyrir Almenningsskóganna í kjölfar setningar landamerkjalaga árið 1882 né árið 1919. Þá er ekki að finna afmörkun á afréttum í Gullbringusýslu í fjallskilareglugerðum sem settar hafa verið fyrir sveitarfélög á svæðinu. Merkjalýsing Almenningsskóga Álftaness frá 1849 var ekki samþykkt eða staðfest af jarðeigendum og þá virðist hafa verið horft fram hjá henni við gerð landamerkjabréfa jarða á ofanverðri nítjándu öld, sbr. landamerkjabréf jarða í Grindavík, Ölfusi og Hafnarfirði. Á merkjalýsinguna verður því að líta á sem einhliða lýsingu umsjónarmanns Almenningsskóga Álftaness á merkjum þeirra. Loks ber þess að geta að í dómi Hæstaréttar, 10. október 1996 (Hrd. 1996/2848) í svokölluðu Bláfjallamáli, var niðurstaða um lögsagnarumdæmi sveitarfélaga m.a. reist á landamerkjabréfum jarða í Grindavík og Ölfusi en merkjalýsing Almenningsskóganna réð ekki niðurstöðu málsins.

Kemur þá til skoðunar hver sé eignarréttarleg staða lands innan merkja þess landsvæðis sem afmarkað hefur verið hér að framan.

Fyrirliggjandi heimildir um landsvæðið eru fábrotnar og mun færri en um vestur- og suðurhluta Almenningsskóganna. Þær heimildir sem taka til landsvæðisins tengjast flestar beitarafnotum. Í jarðabók Árna Magnúsar og Páls Vídalín frá 1703 segir um landsvæðið austan Garðakirkjulands að það sé ,, ...eigi sjerdeilis kóngsland, þó það so kallað sje, heldur er það so sem afrjettur eður óskift land þeirra kóngsjarðanna, sem liggja upp og inn undan Álftanesi.” Í jarðarbókinni er einnig getið um réttindi jarða í Álftaneshreppi til skógartekju í almenningum. Í lýsingum Selvogsþinga 1840 eftir séra Jón Vestmann segir um Stórkonugjá sem liggur norðaustan við Litla-Kóngsfell: „Annars er pláss þetta, eins og allur fjallgarðurinn vestanvert efsta og fjarsta afréttarpláss Álptnesinga …“ Í sóknarlýsingu séra Árna Helgasonar frá 1842 segir um upprekstrarlönd sóknarinnar að þau séu fjöllin ,,milli

Árness- og Gullbringusýslu. Þangað [hafi] öll Gullbringusýsla upprekstur kauplaust.“ Í sömu sóknarlýsingu segir Árni að í „ ...fjallgarði þeim, sem er milli Árness- og Gullbringusýslna [séu] víst merkilegri dalir; meðal fleiri hefi ég heyrt nefnda Kristjánsdali; og er þar gott beitiland fyrir sauðfé á sumardag“. Í merkjalýsingu umsjónarmanns Almenningsskóganna frá 1849 segir um eignarréttarlega stöðu svæðisins: „ ...ofantalið afrjettar og almennings land, sem er að finna fráskilið annara eignum lísi jeg til rjettarins fullkomnari úrskurðar gamallra lögbylisjarðajarða afrjettur að öðru nafni almenníngsland í Alptaneshrepp með öllum þeim herlegheitum sem þar er að finna.“ Eins og rakið er í kafla 6.8. stóðu um miðja 19. öld deilur um eignarhald á vesturhluta Almenningsskóganna. Ekki er að sjá að slíkur ágreiningur hafi risið um þann hluta Almenningsskóganna sem hér er til umfjöllunar.

Í svari sýslumanns Gullbringu- og Kjósarsýslu við fyrirspurn Stjórnarráðs Íslands um afrétti og almenninga í umdæmi hans, dags. 8. janúar 1920, segir að „ ...ekkert svæði í Gullbringu- og Kjósarsýslu [verði] talið almenningur, er eigi sananlega tilheyri einhverju lögbýli í sýslunum.“ Óbyggðanefnd telur að af svari sýslumanns verði ekki dregin sú ályktun að allt land innan sýslunnar sé háð beinum eignarrétti.

Í forsendum fyrir niðurstöðu landamerkjadóms Gullbringu- og Kjósarsýslu og Hafnarfjarðar frá 1971 er vikið að eignarréttarlegri stöðu þess landsvæðis sem féll utan við merki Garðakirkjulands og Krýsuvíkur en segir þar: „Milli norðurmarka Krísuvíkur og suðurmarka Hafnarfjarðar samkvæmt framanrituðu myndast geiri á landsvæði því sem nefnt er Leirdalur og Dauðadalir, því framangreindar markalínur koma fyrst saman í Markrakagili. Virðist þessi geiri vera hluti þess landsvæðis sem samkvæmt gögnum málsins má ætla að sé eða hafi verið afréttur eða almenningur.“ Af þessu má ljóst vera að dómurinn er í niðurstöðu sinni að afmarka eignarland frá almenningi eða afrétti.

Við skýrslutökur hjá óbyggðanefnd gerðu Björn Erlendsson og Úlfar Ármannsson grein fyrir upprekstri á það landsvæði sem hér er til umfjöllunar. Af þeim skýrslutökum má ráða að landsvæðið hafi verið nýtt sem afréttur jarða í Álftaneshreppi hinum forna. Þess ber að gæta að upprekstri á svæðið hefur nú verið hætt og hluti þess tekinn undir landgræðslu og skógrækt. Þann 5. júlí 1995 gerðu Landgræðsla ríkisins, Reykjanesfólkvangur, Bessastaðarhreppur og Garðabær með sér samning um landgræðslu í afrétti Garðabæjar og Bessastaðahrepps m.a. Leirdal. Fjórum árum síðar gerðu Skógræktarfélag Garðabæjar, Skógræktarfélag Álftanes, Skógræktarfélag Íslands, bæjarstjóri Garðabæjar og sveitarstjóri Bessastaðahrepps samning, dags. 11. júní 1999, um ræktun landgræðsluskóga í Leirdal og hæðunum í grennd innan um Almenningsskóga Álftaneshrepps. Í síðarnefnda samningnum var aðkoma sveitarfélaganna á þeim grundvelli að þau væru eigendur eða umráðamenn landsvæðisins. Í samningnum er tekið fram að landsvæðið sé mjög rýrt, lítt gróið og skóglaust. Var svæðið afmarkað af mörkum Hafnarfjarðar að norðan með línu sem

dregin var úr Markagili norðan Háuhnúka í Hæstaholt á Dauðadölum. Að sunnan var svæðið afmarkað með línu úr Fjallinu eina sbr. kort sem fylgdi samningnum. Syðsti hluti svæðisins liggur því innan merkja Krýsuvíkur. Óbyggðanefnd telur ekki að af samningum þessum eða þeirri nýtingu, sem fram hefur farið á grundvelli þeirra, verði neinar ályktanir dregnar um eignarréttindi umræddra sveitarfélaga eða annarra aðila. Með hliðsjón af framangreindum samningi um skógrækt á svæðinu frá 1999, sem engan veginn fer saman við sauðfjárbeit, megi hins vegar líta svo á að landsvæðið milli Garðakirkjulands og Krýsuvíkur hafi verið tekið úr hefðbundnum afréttarnotum.

Óbyggðanefnd telur að afréttur þessi kunni að hafa verið að öllu eða einhverju leyti innan upphaflegs landnáms á þessu svæði eða hafi á annan hátt orðið undirorpinn beinum eignarrétti. Að námi svæðisins er vikið hér fyrr sbr. kafla 6.2. Þar kemur m.a. fram sú afstaða óbyggðanefndar að ekki sé sjálfgefið að eignarhaldi samnotaafrétta sé öðruvísi farið í þeim tilvikum þar sem af Landnámu má draga afdráttarlausari ályktanir um upphaflegt nám og að sönnunarbyrði sé þá öðruvísi farið en alla jafna. Raunar virðist allt eins líklegt í þeim tilvikum að upphaflegt eignarhald hafi fallið niður og tilheyrsla samnotaafréttar hafi orðið til með svipuðum hætti og á ónumdum landsvæðum, þ.e. viðkomandi landsvæði tekið til sumarbeitar og annarra takmarkaðra nota. Málið kunni hins vegar að horfa öðruvísi við undir þessum sömu kringumstæðum þegar um afrétti einstakra jarða eða stofnana er að ræða, enda bendi slík tengsl þá fremur til órofins eignarhalds frá öndverðu. Ekkert liggur hins vegar fyrir um afmörkun eða yfirfærslu þeirra beinu eignarréttinda sem þar kann að hafa verið stofnað til í öndverðu. Í því efni brestur því sönnun, samhengi eignarréttar og sögu liggur ekki fyrir. Réttindi sem þar kann að hafa verið stofnað til eru því niður fallin. Að öllu þessu virtu er það mat óbyggðanefndar að norðausturhluti Almenningsskóga sé afréttur Álftaneshrepps hins forna. Telur nefndin að afrétturinn sé svokallaður samnotaafréttur og að frásögn Landnámu um upphaflegt nám svæðisins skipti ekki máli við mat á tilvist beins eignarréttar að landsvæðinu.

Í máli þessu er ekki sýnt fram á annað en að réttur til afréttar Álftaneshrepps hins forna hafi orðið til á þann veg, að íbúar á svæðinu hafi tekið landsvæði þetta til sumarbeitar fyrir búpening, undir umsjón hreppsins, á sama hátt og gildir um samnotaafrétti almennt. Að slepptum rétti til skógartekju hefur ekki verið sýnt fram á að jarðir hafi átt þar önnur réttindi. Um afréttarnotkun og fjallskil voru snemma settar opinberar reglur, sem sveitarstjórnum var falið að annast framkvæmd á.

Að öllu framangreindu virtu hefur ekki verið sýnt fram á það af hálfu Prestssetrasjóðs, Hafnarfjarðarkaupsstaðar, Garðabæjar og eigenda gamalla lögbýlisjarða í Álftaneshreppi hinum forna að landsvæði það sem hér er til umfjöllunar, sé eignarland. Eins og notkun landsins hefur verið háttað hefur ekki verið

sýnt fram á að eignarhefð hafi verið unnin á því. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um þjóðlendu að ræða.[688]

Heimildir benda hins vegar til þess að jarðir í Álftaneshreppi hinum forna hafi átt þar upprekstrarrétt en hann sé að hluta fallinn niður þ.e. á geira sunnan Garðakirkjulands og norðan Krýsuvíkur.

Óbyggðanefnd telur þannig að landsvæði það sem hér er til umfjöllunar sé þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998, en hún afmarkast svo: Frá Húsfelli er dregin lína suðaustur í Þríhnjúka og þaðan í Bláfjallahorn. Frá Bláfjallahorni vestur í Litla-Kóngsfell og þaðan í norðaustur í átt að Stóra-Kóngsfelli þar til norðurmörk Krýsuvíkur skera línuna. Frá þeim skurðarpunkti ráða norðurmörk Krýsuvíkur að Markrakagili í Undirhlíðum. Frá Markrakagili er farið norðaustur í Hæstaholt í Dauðadölum (Markraka) og þaðan norður í áðurnefnt Húsfell.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að hluti þess landsvæðis, sem samkvæmt framangreindu er þjóðlenda, sé afréttur jarða í Álftaneshreppi hinum forna, nú í Hafnarfjarðarkaupstað, Garðabæ og sveitarfélagsins Álftaness, í skilningi 1. gr. og b-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998. Um rétt til upprekstrar á afréttinn og annarra hefðbundinna nota sem afréttareign fylgja fer eftir ákvæðum laga þar um, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998. Þar ber sérstaklega að nefna 7. gr. laga um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 21/1986, og 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

Umrædd þjóðlenda og afréttur afmarkast svo:

> *Frá Húsfelli er dregin lína suðaustur í Þríhnjúka og þaðan í Bláfjallahorn. Frá Bláfjallahorni vestur í Litla-Kóngsfell og þaðan í norðaustur í átt að Stóra-Kóngsfelli þar til norðurmörk Krýsuvíkur skera línuna. Þaðan ráða norðurmörk Krýsuvíkur þar til komið er að skurðarpunkti við línu sem liggur frá Húsfelli með stefnu yfir Hæstaholt á Dauðadölum. Frá þeim skurðarpunkti er þeirri línu síðan fylgt í áðurnefnt Húsfell.*

Það sem eftir stendur af framangreindri þjóðlendu, svo sem hún var afmörkuð hér að framan, er svokallað Skógræktarsvæði, norðan Krýsuvíkur en sunnan Garðakirkjulands. Umrædd þjóðlenda, sbr. 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998, afmarkast svo:

> *Frá Markrakagili í Undirhlíðum er farið norðaustur að Hæstaholti á Dauðadölum. Þaðan er dregin lína til suðurs með því að tekin er stefna af Húsfelli og þeirri stefnu fylgt frá framangreindu Hæstaholti á Dauðadölum að skurðarpunkti við dæmd norðurmörk Krýsuvíkur. Frá þeim skurðarpunkti ráða norðurmörk Krýsuvíkur til vesturs að fyrrnefndu Markrakagili í Undirhlíðum.*

---

[688] Sbr. einnig lokakafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Eftirtaldir hlutar þess svæðis sem hér hefur verið lýst þjóðlenda og að hluta afréttur jarða í Álftaneshreppi hinum forna eru háðir sérstökum eignarréttarlegum takmörkunum samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999, sbr. nánari skilgreiningu í náttúruminjaskrá: „Reykjanesfólkvangur“, sbr. auglýsingu nr. 520/1975 og ,,Bláfjöll“, sbr. auglýsingu nr. 173/1985. Þá er hluti landsvæðisins innan vatnsverndarsvæðis, sbr. reglugerð nr. 796/1999 um varnir gegn mengun vatns, sbr. lög um hollustuhætti og mengunarvarnir, nr. 77/1998.

6.11. Vatnsendi

6.11.1. Almenn atriði

Hér verður fjallað um landsvæði það sem afmarkað er í kröfugerð eigenda Vatnsenda í máli þessu, þ.e. annars vegar eiganda jarðarinnar Vatnsenda og hins vegar Reykjavíkurborgar sem eiganda svokallaðs „eignarnámslands í Heiðmörk“. Á því svæði sem hér er til umfjöllunar liggur Vatnsendi að Garðakirkjulandi til vesturs, jörðinni Elliðavatni til austurs og að Elliðavatni til norðurs. Að suðvestan og sunnanverðu nær landsvæði þetta, eins og það er afmarkað í endanlegri kröfugerð eiganda Vatnsenda, í Húsfell, Þríhnúka og Stóra-Kóngsfell.

Landsvæði þessu má í megindráttum skipta í annars vegar gróið láglendi og hins vegar hraunfláka. Vestan og sunnan stöðuvatnsins er láglendi, þ. á m. Heiðmörk, gróðursælt og afgirt svæði í 70-150 metra hæð yfir sjávarmáli. Heiðmörkin teygir sig frá vestri til austurs og tekur til landsvæðis innan merkjalýsinga bæði Vatnsenda og Elliðavatns, auk fleiri jarða. Fyrir u.þ.b. miðri Heiðmörk er Strípur, hvass hraundrangi. Sunnan Heiðmerkurgirðingar og upp undir Húsfell (288 m) og Þríhnúka (554 m) er hrjóstrugur hraunfláki sem nefndur er Húsfellsbruni eða Bruninn, í 200-300 metra hæð yfir sjávarmáli. Hraun þetta er afar illfært á köflum, töluvert sprungið og margar djúpar gjár undir þykkri mosaþembu. Frá sunnanverðum bakka Elliðavatns og að Heiðmerkurgirðingu eru 3 km og þaðan eru u.þ.b. 8 km í beinni loftlínu að Stóra-Kóngsfelli.

6.11.2. Sjónarmið aðila

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína úr Húsfelli í Stríp. Samkvæmt þeirri kröfugerð fellur hluti Heiðmerkur og vestanverður Húsfellsbruni innan þjóðlendu. Á móti hefur eigandi jarðarinnar Vatnsenda lýst kröfu um beinan eignarrétt að þeim hluta þessa landsvæðis sem hann telur að liggi innan merkja jarðarinnar samkvæmt landamerkjalýsingu frá 1883 og sé í hans eigu. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum eiganda Vatnsenda í kafla 3.9. Jafnframt hefur Reykjavíkurborg lýst kröfum um beinan eignarrétt að svokölluðu „eignarnámslandi í Heiðmörk“, þ.e. landsvæði því innan merkjalýsingar Vatnsenda sem tekið var eignarnámi fyrir friðland í Heiðmörk á grundvelli heimildar í lögum nr. 57/1942. Þá ber þess að geta að

afmörkun Reykjavíkurborgar á kröfum sínum um beinan eignarrétt að Afrétti Seltjarnarneshrepps hins forna nær m.a. til þess hluta kröfusvæðis eiganda Vatnsenda sem er sunnan Heiðmerkurgirðingar. Jafnframt nær afmörkun Kópavogsbæjar og Seltjarnarneskaupstaðar á kröfum sínum um beinan eignarrétt að Afrétti Seltjarnarneshrepps hins forna m.a. til þess hluta kröfusvæðis eiganda Vatnsenda og Reykjavíkurborgar sem er sunnan línu sem dregin er á milli Húsfells og Stríps, sbr. kafla 6.13 um Afrétt Seltjarnarneshrepps hins forna.

Af hálfu íslenska ríkisins er því haldið fram að landnám Ingólfs Arnarsonar, svo sem því er lýst í Landnámu, beri brag af hertöku eða yfirráðatöku lands, fremur en námi og því hafi aðrir numið einstök svæði í landnámi hans. Þá er vísað til lýsingar á Kóngslandi í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1703, merkjalýsingar fyrir Almenningsskóga Álftaneshrepps frá 1849 og þess álits Magnúsar Más Lárussonar, prófessors, í greinargerð frá árinu 1965, að Elliðavatn og Vatnsendi telji sér miðbikið af Kóngslandi með merkjalýsingum sínum frá 1883. Land þetta sé ótvírætt allt sameiginlegur afréttur jarðanna upp og inn undan Álftanesi, þ.e. jarðanna í Seltjarnarnes- og Álftaneshreppi. Af framangreindri merkjalýsingu syðsta hluta Kóngslandsins frá 1849, þ.e. afrétt jarðanna í Álftaneshreppi, sé ótvírætt að þar fyrir norðan sé afréttur jarðanna í Seltjarnarneshreppi hins forna, nánar tiltekið norðan línu sem dregin er á milli Húsfells, Þríhnjúka og suðurenda Bláfjalla. Þaðan hafi afrétturinn náð norður og austur með fjöllunum og inn að Elliðaám. Lækjarbotnaland sé óumdeilt úr afréttinum. Á þeim tíma þegar jarðabókin var samin, þ.e. um 1700, hafi nær allar jarðir í Álftanes- og Seltjarnarneshreppum verið í eigu konungs en seldar einstaklingum á tímabilinu 1790-1850. Ekkert bendi til að nokkur breyting hafi orðið á rétti jarðanna til afréttarlandsins við þá sölu og hið sama gildi um síðari tíma gerninga.

Íslenska ríkið heldur því einnig fram að með merkjalýsingum Vatnsenda og Elliðavatns frá 1883 hafi eigendur þessara jarða eignað sér sinn hvorn hlutann úr hinum sameiginlega afrétti. Þessum lýsingum hafi aldrei verið þinglýst, svo sem þó hafi verið lögskylt samkvæmt landamerkjalögum. Þá er vísað til þess að í dómi aukaréttar Kjósar- og Gullbringusýslu frá 1884 um merki þessara jarða segi að Strípur sé hornmark fyrir landareignir jarðanna. Það geti varla táknað annað en að þar, í hornmarkinu, endi sameiginleg mörk jarðanna. Við taki afréttur Seltjarnarneshrepps, þar sem þær hafi átt beitarrétt í eins og aðrar jarðir í sveitinni. Nokkur óvissa sé hins vegar um merki Elliðavatns og Vatnsenda gagnvart afréttinum og aðeins hægt að leiða líkur að þeim. Með vísan til lýsingar á merkjum Almenningsskóga Álftaness sé rétt að miða aðalkröfulínu við Húsfell, viðmiðun við Stríp styðjist við landamerkjadóminn frá 1884 og loks sé suðvesturhornið á Selfjalli hornmark við Lækjarbotnaland.

Af hálfu eiganda Vatnsenda er byggt á því að landsvæði þetta hafi verið numið og undirorpið einkaeignarrétti frá þeim tíma. Tilgangur þjóðlendulaga hafi verið að skera úr um ágreining varðandi hálendissvæði landsins en ekkert slíkt sé að finna í

landnámi Ingólfs Arnarsonar. Heimildir, svo sem fasteignamat 1849 og 1916-1918, staðfesti að Vatnsendi hafi frá öndverðu verið landmikil jörð, með mikla og góða sauðfjárhaga en jafnframt að hluta erfið yfirferðar. Landamerkjalýsingar Vatnsenda og Elliðavatns frá Stríp í átt að Kóngsfelli hafi ekki skarast og enginn ágreiningur verið um þær. Kóngsfell sé eina sýnilega kennileitið horft til suðurs frá Stríp. Umfjöllun um hornmark í forsendum dóms um merki jarðanna 1884 þýði einfaldlega að Strípur hafi verið það landamerki sem aðilar voru síðast sammála um. Tvö eiðfest vitni, sem búið hafi lengi á Elliðavatni á 19. öld, hafi borið að Kóngsfell væri landamerki á milli jarðanna. Þá liggi fyrir vitnaskýrsla frá árinu 2004 þar sem einnig komi fram að Kóngsfell hafi verið landamerki Vatnsenda.

Eigandi Vatnsenda vísar einnig til þess að eftir dóminn 1884 hafi ávallt verið gengið út frá því að Vatnsendi ætti land langt suður fyrir Stríp. Þannig hafi spilda úr landi Vatnsenda, nánar tiltekið hluti Heiðmerkur, verið tekin eignarnámi með lögum nr. 57/1942. Spilda þessi nái langt suður fyrir Stríp en í umræðum um málið á Alþingi sé þess hvergi getið að eignarréttur sé vafa undirorpinn. Girðingarstæði Heiðmerkurgirðingar hafi miðast við nýtilegt svæði til skógræktar en ekki landamerki. Hvergi sé vísað til þess í matsgerðum að eignarnámslandið hafi miðast við endimörk Vatnsendalands. Gert hafi verið hlið á girðinguna svo að bóndinn á Vatnsenda kæmist með fé sitt suður fyrir Heiðmörk. Í Húsfellsbruna hafi verið gróður í svonefndum krikum. Húsfellsbruni hafi ekki verið nýttur af öðrum. Eigandi Vatnsenda hafi einn sleppt fé á land sitt, smalað það og varið ágangi annarra, svo sem í ágreiningsmáli við Reykjavíkurborg um borholur á landsvæði í Vatnsendakrikum sem upp kom 1990. Fram kemur að Vatnsendakrikar séu á suðurmörkum Heiðmerkurgirðingar og Vatnsendalands. Þá hafi Landsvirkjun greitt eignarnámsbætur vegna línustæðis Búrfellslínu 3b, sem liggi langt sunnan Heiðmerkur, í gegnum Húsfellsbruna og úr landi Vatnsenda sunnan Húsfells. Einnig hafi verið leigður réttur til námutöku og vatnstöku ofan Heiðmerkur. Þá hafi eigandi Vatnsenda átt aðild að svokölluðu Bláfjallamáli og gætt þar hagsmuna sinna. Ekkert í málinu gefi tilefni til að ætla að lýsing landamerkjabréfs Vatnsenda á Kóngsfelli sem landamerkjapunkti sé röng. Ríkar kröfur verði að gera til sönnunar að þessu leyti. Loks er vísað til hefðar og óslitinna eignarafnota innan merkja samkvæmt landamerkjalýsingu. Eigendur Vatnsenda hafi einir sleppt fé á landið, leigt það út til ýmissa nota og í fyrri tíð skipt á beitarrétti fyrir slægjur. Land á svæðinu hafi verið tekið eignarnámi og eignarréttur að því alkunnur. Kópavogsbær hafi virt landamerki Vatnsenda og veitt liðsinni við að verja landið ágangi annarra, sbr. einnig aðild að Bláfjallamáli. Eignarhefð sé því fullnuð.

Af hálfu Reykjavíkurborgar er vísað til þess að framkvæmd eignarnáms á spildu úr Vatnsendalandi, þ.e. hluta Heiðmerkur, hafi byggst á lögum um heimild fyrir Reykjavíkurbæ til þess að taka eignarnámi hluta af landi jarðarinnar Vatnsenda í Seltjarnarneshreppi, nr. 57/1942. Eignarnámsframkvæmdin hafi verið í samræmi við

lög nr. 61/1917 og eignarnámsþoli afsalað landinu þegar uppgjöri hafi verið lokið samkvæmt yfirvirðingu. Afsali hafi verið þinglýst á árinu 1951 og eignaraðild Reykjavíkurborgar aldrei vefengd né heldur lögmæti eignarnámsins. Reykjavíkurborg hafi því öðlast fullkominn eignarrétt að landinu byggðan á lögum og teljist það eignarland. Hafi einhver hluti landsins ekki verið háður beinum eignarrétti þegar eignarnámið fór fram verði því ekki haldið fram nú. Einnig er vísað til náms, hefðar og venju, en landið hafi verið verndað og nýtt af Reykjavíkurborg með margvíslegum hætti í 50-60 ár samfleytt. Það hafi verið afgirt og öðrum meinuð afnot af því nema með leyfi. Af hálfu Reykjavíkurborgar og annarra hafi verið litið svo á að Heiðmörkin væri eignarland.

Um rökstuðning Kópavogsbæjar, Reykjavíkurborgar og Seltjarnarneskaupstaðar fyrir kröfum sínum um beinan eignarrétt að Afrétti Seltjarnarneshrepps hins forna, sem að hluta skarast við kröfusvæði eiganda Vatnsenda, vísast til kafla 6.13.

6.11.3. Niðurstaða

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar að Vatnsenda er rakin í kafla 5.10. Þar kemur fram að Vatnsenda er getið í heimildum allt frá 13. öld. Af heimildum verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.[689] Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Fyrstu og einu heildstæðu lýsinguna á landamerkjum Vatnsenda er að finna í yfirlýsingu eiganda jarðarinnar, dags. 22. maí 1883. Merkjalýsing þessi var meðal málsskjala í landamerkjaágreiningi á milli eigenda Vatnsenda og Elliðavatns sem varðaði merki jarðanna utan ágreiningssvæðis hér og lauk með dómi aukaréttar Gullbringu- og Kjósarsýslu 19. maí 1884. Skjal þetta er einhliða yfirlýsing eiganda Vatnsenda, ósamþykkt af fyrirsvarsmönnum aðliggjandi landsvæða annarra en Árbæjar, því hefur ekki verið þinglýst og er ekki að finna í landamerkjabók sýslumanns. Á það verður ekki litið sem landamerkjabréf, í samræmi við fyrirmæli landamerkjalaga, nr. 5/1882 eða 41/1919. Svo sem fram kemur í dómi Hæstaréttar 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 gátu menn ekki með gerð merkjalýsingar einhliða aukið við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Að þessu virtu getur yfirlýsing þessi ein og sér ekki nægt til að sanna beinan eignarrétt eiganda Vatnsenda að öllu því landi sem merkjalýsingin tekur til, heldur verða önnur atriði jafnframt að koma til sem stutt geta sömu niðurstöðu. Er þá einkum til þess að líta hvort fyrir hendi séu trúverðugar eldri heimildir sem fallið geta að lýsingunni, hvort ágreiningur hafi

[689] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar (í viðauka).

verið uppi, hvernig nýtingu hafi verið háttað og hvernig hagað sé staðháttum og gróðurfari, sbr. einnig framangreindan dóm.

Kemur þá til skoðunar hvernig framangreind merkjalýsing eiganda Vatnsenda frá 1883 fái samrýmst heimildum um merki aðliggjandi landsvæða. Athugun þessi tekur fyrst og fremst til suðurmerkja jarðarinnar og sunnanverðra vestur- og austurmerkja, gagnvart Afrétti Álftaneshrepps hins forna (norðausturhluta Almenningsskóga Álftaness) og Afrétti Seltjarnarneshrepps hins forna, þ.e. innan kröfusvæðis íslenska ríkisins. Merki jarðarinnar að öðru leyti liggja utan kröfusvæðis íslenska ríkisins og verða ekki talin þarfnast nánari athugunar hér. Að fenginni niðurstöðu um landamerki Vatnsenda verður fjallað um eignarréttarlega stöðu þess landsvæðis sem til umfjöllunar er.

Sunnanverðum vesturmerkjum Vatnsenda er lýst „... austast í Strandartorfu þaðan í Búrfellsdal þaðan í Hnífhól og þaðan í Arnarbæli ...“. Tekið er fram að þessi merki séu „greiningin milli Vatnsenda og Garðakirkjulands“. Samkvæmt landamerkjabréfi Garðakirkju, dags. 7. júní 1890 og þingl. 9. sama mánaðar, er einnig miðað við Arnarbæli, Hnífhól og Strandartorfu en á milli hinna tveggja síðastnefndu örnefna er hins vegar miðað við Húsfell en ekki Búrfellsdal, nokkru norðar og vestar. Eldri gögn um merki Garðakirkjulands miða einnig við Húsfell og Strandartorfu, sbr. kafla 6.9., án þess þó að fram komi hvaða landsvæði liggi á móti. Bréf Garðakirkju er áritað af ábúanda Vatnsenda um að honum hafi verið sýnt skjalið, en sökum ókunnugleika skjóti hann því til samþykkis landsdrottins. Ekkert liggur fyrir um að landsdrottinn hafi í kjölfarið gert við það athugasemdir.

Austan og sunnan Garðakirkjulands, og jafnframt suðvestan kröfusvæðis eiganda Vatnsenda, er landsvæði sem nefnt hefur verið Afréttur Álftaneshrepps hins forna. Svo sem fram kemur í kafla 6.10. er fyrirliggjandi þinglesin lýsing umsjónarmanns „Almennings Álftaness“ frá 1849, þar sem m.a. segir að merki svæðisins liggi úr Húsfelli í Þríhnjúka.

Samkvæmt framangreindu er yfirlýsing eiganda Vatnsenda frá 1883 í ósamræmi við þinglýsta merkjalýsingu Garðakirkjulands frá 1890 að því leyti sem hún miðar við Búrfellsdal, vestan Húsfells, og þinglýsta merkjalýsingu „Almennings Álftaness“ frá 1849 að því leyti sem hún miðar við Strandartorfu, sunnan Húsfells. Endanlegar kröfur núverandi eiganda Vatnsenda að þessu leyti miða við að merki til suðvesturs og suðurs liggi á milli Húsfells og Þríhnjúka, en ekki svo sem eigandi Vatnsenda lýsti þeim 1883.

Um suðausturmerki Vatnsenda, gagnvart Elliðavatni, segir í yfirlýsingu eiganda Vatnsenda frá 1883 að þau liggi úr há-Þinganesi „og þaðan beint suður í Stríp á austur jaðri Strípshrauns fyrir ofan svo kallaðan Brandskrika og svo í vörðu sem stendur á hraunbrún fyrir austan Vatnsendakrika og þaðan beina stefnu suður í

Kongsfell.“ Síðastgreinda örnefnið, þ.e. Kóngsfell, er ritað fyrir ofan textann „til afrjettar“ sem strikað hefur verið yfir, án þess að ljóst sé hver gerði þá breytingu eða hvenær. Yfirlýsing þessi er árituð um mótmæli vegna Elliðavatns, án þess að fram komi að hverju þau mótmæli lúta.

Fyrstu og einu heildstæðu lýsinguna á landamerkjum Elliðavatns er að finna í yfirlýsingu eiganda jarðarinnar, dags. 20. júní 1883, sbr. kafla 6.12. Merkjum Elliðavatns að suðvestanverðu er lýst „frá sýslumörkum að austnorðanverðu við Kóngsfell og þaðan beina stefnu norður í svokallaðan Stríp ...“. Yfirlýsing þessi er einungis undirrituð af eiganda Elliðavatns og henni hefur ekki verið þinglýst. Skjal þetta var meðal málsskjala í áðurnefndum landamerkjaágreiningi á milli eigenda Vatnsenda og Elliðavatns. Svo sem segir í kafla 6.12. eru einnig slíkir ágallar á þessari merkjalýsingu að hún getur ekki talist lögformlegt landamerkjabréf.

Sé tekið mið af merkjalýsingu Vatnsenda, eins og hún hljóðar eftir þá breytingu sem áður greindi, miða báðir jarðeigendur við Stríp og í Kóngsfell. Í dómi aukaréttar Gullbringu- og Kjósarsýslu 19. maí 1884 um merki Vatnsenda og Elliðavatns segir m.a. svo „Málsaðilar hafa orðið ásáttir um, að Strípur í jaðri Strípshrauns sé hornmark fyrir landeignir jarðanna og er því rétt að merki séu ákveðin þaðan.“ Dómurinn sker síðan úr um merki jarðanna frá Stríp og til norðurs. Landsvæðið þar sunnan við, þ.e. línan á milli Stríps og Kóngsfells var þannig ekki til umfjöllunar í málinu og ekki tekin afstaða til þess af hálfu dómsins hvort merki jarðanna næðu þangað. Orðalagið „hornmark“ í forsendum dómsins verður ekki talið ráða úrslitum að þessu leyti. Ljóst er hins vegar að eigendur jarðanna hafa verið sammála um þá merkjalínu, hvort sem það hefur verið strax við gerð merkjalýsinga Vatnsenda og Elliðavatns í maí og júní 1883, eða þegar yfirlýsingu Vatnsenda var breytt.

Samkvæmt framangreindu hefur lýsing austurmerkja í yfirlýsingu eiganda Vatnsenda frá 1883 stuðning af dómi Gullbringu- og Kjósarsýslu 1884 suður í Stríp en lína sú sem dregin er úr Stríp í Kóngsfell, styðst einungis við yfirlýsingu eiganda Elliðavatns. Lýsing vesturmerkja í sömu heimild stangast á við þinglýstar merkjalýsingar aðliggjandi landsvæða en merkjum á milli syðstu punkta til vesturs og austurs er ekki lýst. Eigandi Vatnsenda afmarkar kröfusvæði sitt svo sem að framan greinir með Stóra-Kongsfelli að suðaustanverðu og Þríhnjúkum að suðvestanverðu og til suðurs með línu þar á milli. Sunnan þessarar línu er suðvesturhorn þess landsvæðis sem um er fjallað í kafla 6.13. og nefnt Afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna. Þar hafa sveitarfélögin Kópavogur, Reykjavík og Seltjarnarnes gert kröfu um eignarland. Kröfusvæði þessara sveitarfélaga vegna afréttarins tekur þó til mun stærra svæðis, nánar tiltekið stórs hluta af kröfusvæðum eigenda Vatnsenda og Elliðavatns, auk landsvæðis suðaustan jarðarinnar Lækjarbotna. Ekki hafa komið fram neinar sjálfstæðar merkjalýsingar fyrir afrétt Seltjarnarneshrepps hins forna og verður afmörkun hans því fyrst og fremst ráðin af merkjum aðliggjandi landsvæða, þ. á m.

Vatnsenda. Þannig eru landsvæði suðvestan, sunnan og suðaustan við sunnanverð kröfusvæði eigenda Vatnsenda og Elliðavatns sem eru utan merkja jarða, nánar tiltekið Afréttur Álftaneshrepps hins forna og afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna, auk Selvogsafréttar, suðaustan hinna tveggja fyrrnefndu og kröfusvæðis Elliðavatns, sjá mál nr. 6/2004 hjá óbyggðanefnd.

Kemur þá til skoðunar hvort nýting, staðhættir og gróðurfar varpi frekara ljósi á afmörkun Vatnsendajarðar og eignarréttarlega stöðu lands á ágreiningssvæði vegna jarðarinnar Vatnsenda í máli þessu. Vafalaust er að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2. Sé litið til nýtingar, staðhátta og gróðurfars á svæðinu má greina það upp í tvo hluta, þ.e. Heiðmörk og Húsfellsbruna.

Nyrst er Heiðmörk, í megindráttum á milli stöðuvatnsins að norðanverðu og girðingar að sunnanverðu. Sá hluti Heiðmerkur sem liggur innan merkjalýsingar Vatnsenda frá 1883 var tekinn eignarnámi um miðja síðustu öld, á grundvelli laga um heimild fyrir Reykjavíkurbæ til þess, nr. 57/1942. Í máli þessu gerir Reykjavíkurborg kröfu um beinan eignarrétt að þessu landsvæði. Svæðið er girt, enda þótt ágreiningur sé á milli Reykjavíkurborgar og eiganda Vatnsenda um afmörkun þess að hluta, og nýtt sem útivistarsvæði. Ræktaður hefur verið þar skógur um áratugaskeið, lagðir vegir og göngustígar og svæðið að öðru leyti skipulagt í þessum tilgangi. Innan Heiðmerkur eru einnig vatnstökusvæði Orkuveitu Reykjavíkur.

Sunnan Heiðmerkurgirðingar er svokallaður Húsfellsbruni, úfið og illfært hraunsvæði sem teygir sig frá Húsfelli að vestanverðu og að Sandfelli að austanverðu. Sé litið sérstaklega til kröfusvæðis eiganda Vatnsenda í máli þessu, þ.e. vestanverðs Húsfellsbruna, liggur norðurjaðar þess nokkuð norður fyrir Húsfell að vestanverðu og að austanverðu rennur Bruninn yfir Strípshraun og teygir sig inn í Heiðmörk. Hraunið á upptök sín og suðurjaðar við Stóra-Kóngsfell. Samkvæmt skýrslum þeim sem liggja fyrir í málinu hafa beitarnot á Húsfellsbrunasvæðinu fyrst og fremst tekið til gróðurkrika sem skerast inn í hraunjaðarinn norðanverðan, svo sem Vatnsendakrika og Heykrika. Bóndinn á Vatnsenda hafi rekið fé á þetta svæði, gegnum hlið á Heiðmerkurgirðingu, og séð um smölun þar en annað fé hafi þó runnið inn á þetta land. Auk gróðurkrikana hafi féð leitað yfir í Húsfell, en á því svæði sé gott beitiland. Um þetta liggja fyrir skýrslur Þorsteins Hjaltested bónda á Vatnsenda, Axels Þóris Gestssonar, sem um árabil kom að fjárbúskap á Bláfjallasvæðinu og aðliggjandi jörðum, og Ólafs Dýrmundssonar, landnýtingarráðunauts hjá Bændasamtökunum og fjáreiganda í Reykjavík og Kópavogi um áratugaskeið.

Um önnur not er það að segja að Landsvirkjun lagði Búrfellslínu 3B yfir Húsfellsbruna á árinu 1991 og voru eiganda Vatnsenda úrskurðaðar eignarnámsbætur af því tilefni. Liggur línan, ásamt vegslóða, norðan Sandfells en sunnan Húsfells. Þá hefur eigandi Vatnsenda gert samning við Skeiðarás hf., dags. 1.9.1990, um rétt til efnistöku á öllu nýtanlegu efni úr landi jarðarinnar Vatnsenda, ofan Heiðmerkur og

annan samning, dags. 22.5.2002, við Kópavog um leigu á landspildu í Vatnsendakrika og rétti til vatnstöku. Ekkert liggur fyrir um nánari afmörkun eða vinnslu á grundvelli þessara samninga. Loks skal þess getið að Húsfellsbruni er innan Reykjanesfólkvangs, sbr. auglýsingu nr. 520/1975, Bláfjallafólkvangs, sbr. auglýsingu nr. 173/1985, og á vatnsverndarsvæði, sbr. rg. nr. 796/1999 um varnir gegn mengun vatns, sbr. lög um hollustuhætti og mengunarvarnir, nr. 77/1998.

Yfirlýsingar eigenda Vatnsenda og Elliðavatns um afmörkun jarðanna eru gerðar skömmu eftir að landamerkjalög tóku gildi 1882. Verulega skortir hins vegar á að fyrirmæli laganna um landamerkjabréf hafi verið uppfyllt, áritanir skortir og skjölunum var ekki þinglýst. Sú kynning sem lögin mæla fyrir um fór þannig aldrei fram og tækifæri til athugasemda eða mótmæla gafst ekki. Í því sambandi skal áréttað að jörðin liggur á byggðarmörkum. Lína sú sem eigendur þessara tveggja jarða draga sín á milli frá Stríp suður yfir Húsfellsbruna og í Kóngsfell styðst ekki við heimildir um nýtingu, staðhætti og gróðurfar nema að mjög takmörkuðu leyti, nánar tiltekið við norðurjaðar Húsfellsbruna, sunnan Heiðmerkurgirðingar, þar sem gróðurkrikar skerast inn í hraunið.

Því er áður lýst hvernig ekki verður litið svo á að dómur um merki jarðanna Vatnsenda og Elliðavatns frá 1884 feli í sér að þau endi við Stríp. Þessu til frekari stuðnings ber að geta þess að Strípur er fyrir u.þ.b. miðri Heiðmörk og sunnan hans er bæði ræktað land innan girðingar og gróðurkrikar við og innan jaðars Húsfellsbruna. Nýting, staðhættir og gróðurfar mæla þannig gegn því að merki Vatnsenda og Elliðavatns nái ekki lengra en að Stríp, svo sem miðað er við í þjóðlendukröfu íslenska ríkisins.

Með hliðsjón af framangreindu telur óbyggðanefnd eðlilegt að leggja til grundvallar yfirlýsingar eigenda Vatnsenda og Elliðavatns á Húsfellsbrunasvæðinu að því marki sem þær hafa stuðning af þinglýstum landamerkjabréfum aðliggjandi jarða, enda mæla staðhættir og eignarréttarleg staða aðliggjandi landsvæða því ekki í mót. Merki jarðanna tveggja gagnvart Húsfellsbruna liggi þannig frá Húsfelli, sbr. yfirlýsingu eiganda Vatnsenda, landamerkjabréf Garða og merkjalýsingu Almenningsskóga, og þaðan í Markhól, sbr. yfirlýsingu eiganda Elliðavatns og landamerkjabréf Hólms, sjá einnig kafla 6.12. um Elliðavatn. Norðanvert Húsfell, Heiðmörk, Vatnsendakrikar og nyrsti hluti Húsfellsbruna eru norðan þessara marka.

Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Vatnsendi, norðan línu þeirrar sem að framan er lögð til grundvallar, hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Á því svæði hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Ekki verður annað séð en að þetta eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda sem þýðingu hafi hér. Engar heimildir eru um að land innan þessara merkja hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi.

Hins vegar er ekki í ljós leitt að ráðstafanir og nýting eigenda Vatnsenda á landsvæðinu sunnan framangreindrar línu, svo sem grein hefur verið gerð fyrir þeim, fái grundvallað eignarrétt byggðan á hefð eða öðrum þeim stofnunarháttum eignarréttinda sem grein hefur verið gerð fyrir í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar. Krafa eigenda Vatnsenda um beinan eignarrétt á þessu svæði verður því ekki talin eiga við rök að styðjast.

Að öllu framangreindu virtu telur óbyggðanefnd að eigandi Vatnsenda hafi ekki sýnt fram á að suðurhluti þess landsvæðis sem afmarkað er í óþinglýstri merkjalýsingu 1883 og eignarlandskrafa hans í máli þessu tekur til, þ.e. sunnan línu sem dregin er á milli Húsfells og Markhóls, sé eignarland. Um þennan hluta kröfusvæðis eiganda Vatnsenda er einnig fjallað í kafla 6.13., og komist að þeirri niðurstöðu að þar sé þjóðlenda og afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna. Vísast nánar þangað um það atriði.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur ekki verið sýnt fram á að norðurhluti þess landsvæðis sem afmarkað er í óþinglýstri merkjalýsingu eiganda Vatnsenda 1883, nánar tiltekið norðan línu sem dregin frá Húsfelli og í stefnu á Markhól, þar til kemur að skurðarpunkti við vesturmerki jarðarinnar Elliðavatns, sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé eignarland, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.[690]

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að norðurhluti þess landsvæðis sem afmarkað er í óþinglýstri merkjalýsingu eiganda jarðarinnar Vatnsenda frá árinu 1883, nánar tiltekið norðan línu sem dregin er frá Húsfelli og í stefnu á Markhól þar til kemur að skurðarpunkti við vesturmerki jarðarinnar Elliðavatns, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver sé efnislega réttur handhafi þeirra eignarréttinda eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

6.12. Elliðavatn

6.12.1. Almenn atriði

Hér verður fjallað um landsvæði það sem afmarkað er í kröfugerð eiganda jarðarinnar Elliðavatns í máli þessu. Að norðanverðu liggur jörðin á milli Vatnsenda til vesturs, jarðanna Hólms og Lækjarbotna til austurs og að samnefndu vatni til norðurs. Að sunnanverðu nær Elliðavatn, eins og jörðin er afmörkuð í kröfugerð eiganda, að sýslumörkum Gullbringu- og Árnessýslna.

Landsvæði þessu má í megindráttum skipta í annars vegar gróið láglendi og hins vegar hraunfláka. Nyrst og við stöðuvatnið er Heiðmörk, gróðursælt og afgirt svæði í 70-150 metra hæð yfir sjávarmáli. Heiðmörkin teygir sig frá vestri til austurs

[690] Sbr. einnig lokakafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

og tekur til landsvæðis innan merkjalýsinga bæði Vatnsenda og Elliðavatns, auk fleiri jarða. Fyrir u.þ.b. miðri Heiðmörk er Strípur, hvass hraundrangi. Sunnan Heiðmerkurgirðingar og upp undir Stóra-Kóngsfell (602 m) og Bláfjallakvos er hrjóstrugur hraunfláki sem nefndur er Húsfellsbruni eða Bruninn, í 200-300 metra hæð yfir sjávarmáli. Hraun þetta er afar illfært á köflum, töluvert sprungið og margar djúpar gjár undir þykkri mosaþembu. Frá suðaustanverðum bakka Elliðavatns og að Heiðmerkurgirðingu eru 3 km og þaðan eru u.þ.b. 10 km í beinni loftlínu að sýslumörkum í Bláfjöllum.

6.12.2. Sjónarmið aðila

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá Stríp og í suðvesturhornið á Selfjalli. Samkvæmt þeirri kröfugerð fellur hluti Heiðmerkur, austanverður Húsfellsbruni og Bláfjallakvos, alla leið að sýslumörkum í Bláfjöllum, innan þjóðlendu. Á móti hefur eigandi Elliðavatns lýst kröfu um beinan eignarrétt að þeim hluta þessa landsvæðis sem hann telur að liggi innan merkja jarðarinnar samkvæmt landamerkjalýsingu frá 1883. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum eiganda Elliðavatns í kafla 3.11. Þá ber þess að geta að afmörkun Kópavogsbæjar og Seltjarnarneskaupstaðar á kröfum sínum um óskiptan, beinan eignarrétt að Afrétti Seltjarnarneshrepps hins forna nær m.a. til þess hluta kröfusvæðis eiganda Elliðavatns sem er sunnan línu sem dregin er á milli Stríps og Stóra-Markhól (girðingarhorni), sbr. einnig kafla 6.13. um Afrétt Seltjarnarneshrepps hins forna. Jafnframt nær afmörkun Reykjavíkurborgar á kröfum sínum um beinan eignarrétt, í óskiptri sameign með Kópavogsbæ og Seltjarneskaupstað, að Afrétti Seltjarnarneshrepps hins forna m.a. til þess hluta kröfusvæðis eiganda Elliðavatns sem er sunnan línu sem dregin er á milli vörðubrots við hraunbrún austan Vatnsendakrika og Stóra-Markhóls (girðingarhorns), þ.e.a.s. nokkru sunnar en kröfulína Kópavogsbæjar og Seltjarnarneskaupstaðar.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. skjöl nr. 1 og 1(20), er því haldið fram að landnám Ingólfs Arnarsonar, svo sem því er lýst í Landnámu, beri brag af hertöku eða yfirráðatöku lands, fremur en námi og því hafi aðrir numið einstök svæði í landnámi hans. Þá er vísað til lýsingar á Kóngslandi í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1703, merkjalýsingar fyrir Almenningsskóga Álftaneshrepps frá 1849 og þessa álits Magnúsar Más Lárussonar, prófessors, í greinargerð frá árinu 1965, að Elliðavatn og Vatnsendi telji sér miðvikið af Kóngslandi með merkjalýsingum sínum frá 1883. Land þetta sé ótvírætt allt sameiginlegur afréttur jarðanna upp og inn undan Álftanesi, þ.e. jarðanna í Seltjarnarnes- og Álftaneshreppi. Af framangreindri merkjalýsingu syðsta hluta Kóngslandsins frá 1849, þ.e. afrétti jarðanna í Álftaneshreppi, sé ótvírætt að þar fyrir norðan sé afréttur jarðanna í Seltjarnarneshreppi hins forna, nánar tiltekið norðan línu sem dregin er á milli Húsfells, Þríhnjúka og suðurenda Bláfjalla. Þaðan hafi afrétturinn náð norður og

austur með fjöllunum og inn að Elliðaám. Lækjarbotnaland sé óumdeilt úr afréttinum. Á þeim tíma þegar jarðabókin var samin, þ.e. um 1700, hafi nær allar jarðir í Álftaness- og Seltjarnarneshreppum verið í eigu konungs en seldar einstaklingum á tímabilinu 1790-1850. Ekkert bendi til að nokkur breyting hafi orðið á rétti jarðanna til afréttarlandsins við þá sölu og hið sama gildi um síðari tíma gerninga.

Íslenska ríkið heldur því einnig fram að með merkjalýsingum Elliðavatns og Vatnsenda frá 1883 hafi eigendur þessara jarða eignað sér sinn hvorn hlutann úr hinum sameiginlega afrétti. Þessum lýsingum hafi aldrei verið þinglýst, svo sem þó hafi verið lögskylt samkvæmt landamerkjalögum. Þá er vísað til þess að í dómi aukaréttar Kjósar- og Gullbringusýslu frá 1884 um merki þessara jarða segi að Strípur sé hornmark fyrir landareignir jarðanna. Það geti varla táknað annað en að þar, í hornmarkinu, endi sameiginleg mörk jarðanna. Við taki afréttur Seltjarnarneshrepps, sem þær hafi átt beitarrétt í eins og aðrar jarðir í sveitinni. Nokkur óvissa sé hins vegar um merki Elliðavatns og Vatnsenda gagnvart afréttinum og aðeins hægt að leiða líkur að þeim. Með vísan til lýsingar á merkjum Almenningsskóga Álftaness sé rétt að miða aðalkröfulínu við Húsfell, viðmiðun við Stríp styðjist við landamerkjadóminn frá 1884 og loks sé suðvesturhornið á Selfjalli hornmark við Lækjarbotnaland.

Af hálfu eiganda Elliðavatns, sbr. skjöl nr. 21 og 21(16), er vísað til þriggja afsala þáverandi eigenda til bæjarstjórnar Reykjavíkur frá árunum 1923, 1927 og 1928, og yfirlýsingar Reykjavíkurborgar frá 2004 um að jörðin skuli færð á nafn Orkuveitu Reykjavíkur. Byggt er á því að landsvæði þetta hafi verið numið, sbr. lýsingar í Landnámu á landnámi Ingólfs Arnarsonar. Jörðin sé þar nánast í miðju. Láglendisbelti liggi frá vatninu að Heiðmerkurgirðingu og sum staðar allnokkuð út fyrir hana. Landið innan Heiðmerkurgirðingar og næst henni hafi augljóslega gegnt lykilhlutverki í búskap á Elliðavatni. Stór, fullgróin svæði, svo sem Grenikriki og Miðkriki, séu þó einnig sunnan girðingar og í innan við 150 m hæð yfir sjávarmáli. Einnig er vísað til hefðar. Búast megi við að við landnám hafi birkiskógur og kjarr þakið mikinn hluta þjóðlendukröfusvæðis íslenska ríkisins, þ. á m. það svæði sem Húsfellsbruni hafi runnið yfir skömmu eftir landnám, þó þannig að eftir urðu gróðurkrikar og eyjar. Húsfellsbruni sé einungis 310 m þar sem hann er hæstur. Skógur hafi verið frumskilyrði fyrir búsetu á jörðinni og þurft að sækja hann sífellt lengra, allt til fjalla áður en yfir lauk. Ekki sé annað í ljós leitt en að eigendur Elliðavatns hafi ætíð nýtt allt land innan landamerkja, eftir tilefnum og tækifærum á hverjum tíma. Rekinn hafi verið búskapur á Elliðavatni til 1941 en frá 1963 hafi aðallega verið stunduð þar skógrækt, auk þess sem Orkuveita Reykjavíkur stundi þar mikla vatnstöku fyrir höfuðborgarsvæðið. Stór og smá vatnstökusvæði séu víða, sum afgirt, og allt til Bláfjalla sé mikill fjöldi borholna. Holur þessar séu ýmist stórar vinnsluholur, vatnshæðarholur eða tilraunaholur. Austustu vinnsluholurnar séu austan Kóngsfells, til afnota fyrir Bláfjallasvæðið.

Eigandi Elliðavatns heldur því enn fremur fram að landamerki jarðarinnar hafi verið kunn lengi, enda þótt formlegrar lýsingar njóti ekki við fyrr en 1883. Landamerkjadeila Elliðavatns og Vatnsenda hafi einungis náð til svæðisins sunnan við Stríp. Jafnframt liggi merkin ekki í beinni línu norðan og sunnan Stríps. Það orðalag í forsendum landamerkjadómsins að Strípur sé „hornmark fyrir landeignir jarðanna“ tákni því ekki að merki endi þar. Þá komi fram í tveimur vitnisburðum sem gefnir hafi verið vegna þess máls að merki nái suður fyrir Stríp og allt til Kóngsfells. Annar vitnisburðurinn lýsi einnig merkjum að austanverðu allt að sýslumörkum. Merki Elliðavatns hafi að öðru leyti verið ágreiningslaus og staðfest að norðanverðu.

Í greinargerð af hálfu eiganda Elliðavatns segir að ekki sé ljóst af hverju landamerkjalýsingu jarðarinnar hafi ekki verið þinglýst í kjölfar þess að lýsing hennar á norðanverðum vesturmerkjum var staðfest með dómi og ekkert liggi fyrir um að þinglýsingu hennar hafi verið hafnað. Það eina sem kunni að hafa valdið vafa á þessum tíma séu sýslumörk en ekki hafi verið skorið úr um þau fyrr en með dómi í Bláfjallamáli (Hrd. 1996 2848). Skortur á þinglýsingu þýði ekki að lýsingin sé röng. Landamerki jarðarinnar séu samþykkt af eigendum allra aðliggjandi jarða. Engar athugasemdir hafi verið gerðar af valdsmönnum þegar lýsingin hafi verið lögð fram í dómi eða af öðrum hvað snertir landamerki eða eignaryfirráð. Eftir kaup Reykjavíkurborgar á jörðinni og innlimun í lögsagnarumdæmi Reykjavíkur hafi ekki borið skylda til þinglýsingar landamerkjabréfs, enda hafi þar gilt lög um mælingu og skrásetningu lóða og landa í lögsagnarumdæmi Reykjavíkur, nr. 35/1914, en ekki landamerkjalög.

Þá segir í greinargerð sama aðila að ekki njóti við heimilda um að litið hafi verið á land Elliðavatns sem afrétt. Húsfellsbruni sé ekki beitiland eða á nokkurn hátt til þess fallinn að vera afréttur. Þó séu heimildir um að austasti hluti landsins hafi verið smalaður í svokallaðri Rauðuhnjúkaleit. Þannig hafi aðeins það svæði sem liggi næst Bláfjöllum verið undirorpið almennum fjallskilum og ekki óeðlilegt, þar sem það liggi að afrétti. Engar heimildir séu um að aðrir hafi átt sjálfstæðan upprekstrarrétt á beitiland jarðarinnar eða að einhver hluti þess geti talist afréttur í skilningi laga. Af umfjöllun um svokallað Kóngsland eða afrétt Seltjarnarneshrepps á lausum seðli í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns 1703 verði ekki dregnar aðrar ályktanir en sú að norðan landamerkja sé sameiginlegt land jarðanna í Seltjarnarneshreppi hinum forna. Þetta land tengist suðurhluta Kóngslandsins, þ.e. Almenningsskógum Álftaneshrepps, um Bláfjöll norðan Elliðavatnslands.

Um rökstuðning Kópavogsbæjar, Reykjavíkurborgar og Seltjarnarneskaupstaðar fyrir kröfum sínum um beinan eignarrétt að Afrétti Seltjarnarneshrepps hins forna, sem að hluta skarast við kröfusvæði eiganda Elliðavatns, vísast til kafla 6.13.

6.12.3. Niðurstaða

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar að Elliðavatni er rakin í kafla 5.11. Þar kemur fram að Elliðavatns er getið í heimildum allt frá 13. öld. Af heimildum verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.[691] Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Fyrstu og einu heildstæðu lýsinguna á landamerkjum Elliðavatns er að finna í yfirlýsingu eiganda jarðarinnar, dags. 20. júní 1883. Merkjalýsing þessi var meðal málsskjala í landamerkjaágreiningi þeim á milli eigenda Vatnsenda og Elliðavatns sem lauk með dómi aukaréttar Gullbringu- og Kjósarsýslu 19. maí 1884. Skjal þetta er einhliða yfirlýsing eiganda Elliðavatns, ósamþykkt af fyrirsvarsmönnum aðliggjandi landsvæða, því hefur ekki verið þinglýst og er ekki að finna í landamerkjabók sýslumanns. Á það verður ekki litið sem landamerkjabréf, í samræmi við fyrirmæli landamerkjalaga, nr. 5/1882 eða 41/1919. Svo sem fram kemur í dómi Hæstaréttar 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 gátu menn ekki með gerð merkjalýsingar einhliða aukið við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Að þessu virtu getur yfirlýsing þessi ein og sér ekki nægt til að sanna beinan eignarrétt eiganda Elliðavatns að öllu því landi sem merkjalýsingin tekur til, heldur verða önnur atriði jafnframt að koma til sem stutt geta sömu niðurstöðu. Er þá einkum til þess að líta hvort fyrir hendi séu trúverðugar eldri heimildir sem fallið geta að lýsingunni, hvort ágreiningur hafi verið uppi, hvernig nýtingu hafi verið háttað og hvernig hagað sé staðháttum og gróðurfari, sbr. einnig framangreindan dóm.

Kemur þá til skoðunar hvernig framangreind merkjalýsing eiganda Elliðavatns frá 1883 fái samrýmst heimildum um merki aðliggjandi landsvæða. Athugun þessi tekur fyrst og fremst til sunnanverðra vestur- og austurmerkja og suðurmerkja, gagnvart Vatnsenda, Hólmi, Lækjarbotnum og Afrétti Seltjarnarneshrepps hins forna, þ.e. innan kröfusvæðis íslenska ríkisins. Merki jarðarinnar að öðru leyti liggja utan kröfusvæðis íslenska ríkisins og verða ekki talin þarfnast nánari athugunar hér. Að fenginni niðurstöðu um landamerki Elliðavatns verður fjallað um eignarréttarlega stöðu þess landsvæðis sem til umfjöllunar er.

Samkvæmt því er greinir í yfirlýsingu eiganda Elliðavatns liggja merki jarðarinnar að suðaustanverðu í „Markhól, austarlega og ofarlega í Vatnsheiði, svo þaðan beina stefnu að sunnanverðu við Selfjall suður til sýslumarka“.

Austan við Elliðavatn er jörðin Hólmur og sunnan hennar nýbýlið Lækjarbotnar. Í landamerkjabréfi Hólms, dags. 28. júlí 1883, er merkjum að suðvestanverðu lýst „í hæsta Markhólinn fyrir austan Vatnsheiðina“. Að

---

[691] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

suðaustanverðu er merkjum lýst upp undir Selfjall og síðan með brunahrauninu vestur fyrir fjallið. Bréf Hólms er einungis undirritað af fyrirsvarsmanni þeirrar jarðar en það er þinglesið 7. júní 1889. Samkvæmt framangreindu miða bréf Elliðavatns og Hólms bæði við Markhól og þar endar merkjalýsing Hólms að þessu leyti. Í yfirlýsingu eiganda Elliðavatns er hins vegar haldið áfram þaðan, beina stefnu að sunnanverðu við Selfjall og suður til sýslumarka.

Sunnan við Hólm er jörðin Lækjarbotnar. Um merki hennar er kveðið í nýbýlabréfi frá 11. febrúar 1868, þ.e. nokkru áður en landamerkjabréf Hólms er gert. Af lýsingu nýbýlabréfsins má m.a. ráða hvernig land Lækjarbotna er afmarkað gagnvart Hólmi, og miðast þar við austurhlið brunahraunsins fyrir norðan Selfjallið, í suðvesturhorn fjallsins. Þaðan er merkjum Lækjarbotna lýst í Sandfellshnjúk.

Hér ber þess að geta að í aðdraganda þess að gefið var út nýbýlaleyfi vegna Lækjarbotna komu fram mótmæli eiganda jarðarinnar Helliskots, nokkru austar en Hólmur, þess efnis að landsvæði þetta hefði ávallt verið notað þaðan og tilheyrði Helliskoti. Það gæti hann þó ekki sannað. Beiðandi leyfisins hélt því hins vegar fram að þarna væri „almenningur“ eða „afréttarland“. Þessum ágreiningi lauk með úrskurði sýslumanns 4. desember 1866, þess efnis að Lækjarbotnar ættu að teljast nýbýli en ekki afbýli frá Helliskoti. Fram kemur að eigendur Helliskots hafi ekki sýnt fram á eignarrétt sinn að landinu með skýrum hætti.

Samkvæmt því er greinir í yfirlýsingu eiganda Elliðavatns 1883 liggja merki jarðarinnar að suðvestanverðu „frá sýslumörkum að austnorðanverðu við Kóngsfell“ og í svokallaðan Stríp. Til vesturs við Elliðavatn er jörðin Vatnsendi. Fyrstu og einu heildstæðu lýsinguna á landamerkjum hennar er að finna í yfirlýsingu eigandans, sem dagsett er mánuði fyrr en lýsing Elliðavatns, þ.e. 22. maí 1883. Yfirlýsing þessi var einnig meðal málsskjala í áðurnefndum ágreiningi um merki Elliðavatns og Vatnsenda.

Um suðausturmerki Vatnsenda segir að þau liggi úr há-Þinganesi „og þaðan beint suður í Stríp á austur jaðri Strípshrauns fyrir ofan svo kallaðan Brandskrika og svo í vörðu sem stendur á hraunbrún fyrir austan Vatnsendakrika og þaðan beina stefnu suður í Kongsfell.“ Síðastgreinda örnefnið, þ.e. Kóngsfell, er ritað fyrir ofan textann „til afrjettar“ sem strikað hefur verið yfir, án þess að ljóst sé hver gerði þá breytingu eða hvenær. Yfirlýsing þessi er árituð um mótmæli vegna Elliðavatns, án þess að fram komi að hverju þau mótmæli lúta. Svo sem segir í kafla 6.11. eru einnig slíkir ágallar á þessari merkjalýsingu að hún getur ekki talist lögformlegt landamerkjabréf.

Sé tekið mið af merkjalýsingu Vatnsenda, eins og hún hljóðar eftir þá breytingu sem áður greindi, miða báðir jarðeigendur við Stríp og suður í Kóngsfell. Í dómi aukaréttar Gullbringu- og Kjósarsýslu 19. maí 1884 um merki Vatnsenda og Elliðavatns segir m.a. svo „Málsaðilar hafa orðið ásáttir um, að Strípur í jaðri Strípshrauns sé hornmark fyrir landeignir jarðanna og er því rétt að merki séu ákveðin

þaðan.“ Dómurinn sker síðan úr um merki jarðanna frá Stríp og til norðurs. Landsvæðið þar sunnan við, þ.e. línan frá Stríp og yfir Húsfellsbruna í Kóngsfell, var þannig ekki til umfjöllunar í málinu og ekki tekin afstaða til þess af hálfu dómsins hvort merki jarðanna næðu þangað. Orðalagið „hornmark“ í forsendum dómsins verður ekki talið ráða úrslitum að þessu leyti. Ljóst er hins vegar að eigendur jarðanna hafa verið sammála um þá merkjalínu, hvort sem það hefur verið strax við gerð merkjalýsinga Vatnsenda og Elliðavatns í maí og júní 1883, eða þegar yfirlýsingu Vatnsenda var breytt.

Um sýslumörk þau, milli Gullbringusýslu og Árnessýslu, sbr. tilvísun í yfirlýsingu eiganda Elliðavatns 1883, var dæmt í svokölluðu Bláfjallamáli, H 1996 2848. Niðurstaða dómsins er m.a. að sýslumörk liggi eftir hæstu tindum Bláfjalla í Bláfjallahorn og þaðan í Litla-Kóngsfell. Af hálfu Ölfushrepps, í Árnessýslu, hafði þess hins vegar verið krafist að merkin skyldu liggja nokkru vestar, og m.a. dregin um Stóra-Kóngsfell. Kröfugerð eiganda Elliðavatns fyrir óbyggðanefnd miðar við að merki eignarlands Elliðavatns nái að hinum dæmdu sýslumörkum. Vestan þeirra er Bláfjallakvos, sbr. einnig kafla 6.13. hér á eftir, og sunnan sýslumarka er Selvogsafréttur, sem fjallað er um í máli nr. 6/2004 hjá óbyggðanefnd.

Samkvæmt framangreindu hefur lýsing vesturmerkja í yfirlýsingu eiganda Elliðavatns frá 1883 stuðning af dómi Gullbringu- og Kjósarsýslu 1884 suður í Stríp en lína sú sem dregin er úr Stríp í Kóngsfell, styðst einungis við yfirlýsingu eiganda Vatnsenda. Þá hefur lýsing austurmerkja í sömu heimild einungis stuðning af landamerkjabréfi aðliggjandi jarðar, þ.e. Hólms, suður að Markhól. Lína sú sem dregin er úr Markhól og suður til sýslumarka styðst hins vegar ekki við aðrar heimildir, og til sýslumarka er vísað án nánari tilgreiningar.

Eigandi Elliðavatns afmarkar kröfusvæði sitt svo sem að framan greinir með Stóra-Kóngsfelli að suðvestanverðu og sýslumörkum þeim í Bláfjöllum sem dæmd voru 1996 að suðaustanverðu. Þar á milli er dregin lína til suðausturs úr Stóra-Kóngsfelli. Suðaustan hinnar síðastnefndu línu er suðvesturhorn þess landsvæðis sem um er fjallað í kafla 6.13. og nefnt Afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna. Þar hafa sveitarfélögin Kópavogur, Reykjavík og Seltjarnarnes gert kröfu um eignarland. Kröfusvæði þessara sveitarfélaga vegna afréttarins taka þó til mun stærra svæðis, nánar tiltekið stórs hluta af kröfusvæðum eigenda Elliðavatns og Vatnsenda, auk landsvæðis suðaustan jarðarinnar Lækjarbotna. Ekki hafa komið fram neinar sjálfstæðar merkjalýsingar fyrir afrétt Seltjarnarneshrepps hins forna og verður afmörkun hans því fyrst og fremst ráðin af merkjum aðliggjandi landsvæða, þ. á m. Elliðavatns.

Þannig eru landsvæði suðvestan, sunnan og suðaustan við sunnanverð kröfusvæði eigenda Elliðavatns og Vatnsenda sem eru utan merkja jarða og sveitarfélög gera eignarlandskröfu til, nánar tiltekið afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna og Selvogsafréttur, sjá mál nr. 6/2004 hjá óbyggðanefnd, auk Afréttar

Álftaneshrepps hins forna (norðausturhluta Almenningsskóga Álftaness), sem liggja að hluta á milli hinna tveggja fyrrnefndu en ekki að kröfusvæði eiganda Elliðavatns.

Kemur þá til skoðunar hvort nýting, staðhættir og gróðurfar varpi frekara ljósi á afmörkun Elliðavatns og eignarréttarlega stöðu lands á ágreiningssvæði vegna jarðarinnar máli þessu. Vafalaust er að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2. Sé litið til nýtingar, staðhátta og gróðurfars á þessu landsvæði má greina það upp í þrjá hluta, Heiðmörk, Húsfellsbruna og Bláfjallasvæði.

Nyrst er Heiðmörk, í megindráttum á milli stöðuvatnsins að norðanverðu og girðingar að sunnanverðu. Bæjarstjórn Reykjavíkur keypti jörðina Elliðavatn í þremur hlutum 1923, 1927 og 1928, og um miðja síðustu öld var ákveðið að girða svæðið og nýta sem útivistarsvæði. Í fyrri afsölunum tveimur er m.a. tekið fram að jörðin sé seld „með afrjetti“ eða „afrjettarlandi“. Ræktaður hefur verið skógur í Heiðmörk um áratugaskeið, lagðir vegir og göngustígar og svæðið að öðru leyti skipulagt til útivistar. Vatnstökusvæði Orkuveitu Reykjavíkur eru m.a. innan Heiðmerkur.

Sunnan Heiðmerkurgirðingar er svokallaður Húsfellsbruni, úfið og illfært hraunsvæði sem teygir sig frá Húsfelli að vestanverðu og að Sandfelli að austanverðu. Sé litið sérstaklega til kröfusvæðis eiganda Elliðavatns í máli þessu, þ.e. austanverðs Húsfellsbruna, liggur norðurjaðar þess nokkuð sunnan við Markhól og suðurjaðar þess að Bláfjallakvos og upp undir Stóra-Kóngsfell, þ.e.a.s. að þrætulandinu í Bláfjallamálinu. Samkvæmt skýrslum þeim sem gefnar hafa verið í máli þessu hafa beitarnot á Húsfellsbrunasvæðinu fyrst og fremst náð til gróðurkrika sem skerast inn í hraunjaðarinn. Um önnur og síðari tíma not er það fyrst og fremst að segja að eigandi Elliðavatns, Orkuveita Reykjavíkur, stundar vatnstöku með stórum og smáum borholum allt til Bláfjalla. Ekkert liggur fyrir um nánari afmörkun eða vinnslu á einstökum vatnstökusvæðum. Loks skal þess getið að Húsfellsbruni er innan Reykjanesfólkvangs, sbr. auglýsingu nr. 520/1975, Bláfjallafólkvangs, sbr. auglýsingu nr. 173/1985, og á vatnsverndarsvæði, sbr. rg. nr. 796/1999 um varnir gegn mengun vatns, sbr. lög um hollustuhætti og mengunarvarnir, nr. 77/1998.

Þriðji og síðasti hluti þess landsvæðis sem afmarkað er í yfirlýsingu eiganda Elliðavatns 1883, þ.e. svæðið sunnan Húsfellsbruna en norðan sýslumarka, hefur verið hafður til sumarbeitar fyrir búfé með sama hætti og þau aðliggjandi landsvæði til norðurs og suðurs sem fjallað er um í kafla 6.13. og vísast þangað nánar um það efni.

Yfirlýsingar eigenda Elliðavatns og Vatnsenda voru gerðar skömmu eftir að landamerkjalög tóku gildi 1882. Verulega skortir hins vegar á að fyrirmæli laganna um landamerkjabréf hafi verið uppfyllt, áritanir skortir og skjölunum var ekki þinglýst. Sú kynning sem lögin mæla fyrir um fór þannig aldrei fram og tækifæri til athugasemda eða mótmæla gafst ekki. Lína sú sem eigendur þessara tveggja jarða draga sín á milli frá Stríp og suður yfir Húsfellsbruna í Kóngsfell styðst ekki við

heimildir um nýtingu, staðhætti og gróðurfar nema að mjög takmörkuðu leyti, nánar tiltekið við norðurjaðar Húsfellsbruna, sunnan Heiðmerkurgirðingar, þar sem gróðurkrikar skerast inn í hraunið.

Því er áður lýst hvernig ekki verður litið svo á að dómur um merki jarðanna Elliðavatns og Vatnsenda frá 1884 feli í sér að þau endi við Stríp. Þessu til frekari stuðnings ber að geta þess að Strípur er fyrir u.þ.b. miðri Heiðmörk og sunnan hans er bæði ræktað land innan girðingar og gróðurkrikar við og innan jaðars Húsfellsbruna. Nýting, staðhættir og gróðurfar mæla þannig gegn því að merki Elliðavatns og Vatnsenda nái ekki lengra en að Stríp.

Með hliðsjón af framangreindu telur óbyggðanefnd eðlilegt að leggja til grundvallar yfirlýsingar eigenda Elliðavatns og Vatnsenda að því marki sem þær hafa stuðning af þinglýstum landamerkjabréfum aðliggjandi jarða, enda mæla staðhættir og eignarréttarleg staða aðliggjandi landsvæða því ekki í mót. Merki jarðanna tveggja gagnvart Húsfellsbruna liggi þannig frá Markhóli, sbr. yfirlýsingu eiganda Elliðavatns og landamerkjabréf Hólms, og í Húsfell, sbr. yfirlýsingu eiganda Vatnsenda, landamerkjabréf Garða og merkjalýsingu Almenningsskóga, sbr. einnig kafla 6.11. um Vatnsenda. Heiðmörk, Elliðavatnsheiði og nyrsti hluti Húsfellsbruna eru innan þessara marka.

Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Elliðavatn, norðan línu þeirrar sem að framan er lögð til grundvallar, hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma, fram á 20. öld. Á því svæði hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Ekki verður annað séð en að það eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda sem þýðingu hafi hér. Engar heimildir eru um að land innan þessara merkja hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi.

Hins vegar er ekki í ljós leitt að ráðstafanir og nýting eigenda Elliðavatns á landsvæðinu sunnan framangreindrar línu, svo sem grein hefur verið gerð fyrir þeim, fái grundvallað eignarrétt byggðan á hefð eða öðrum þeim stofnunarháttum eignarréttinda sem grein hefur verið gerð fyrir í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar. Krafa eigenda Elliðavatns um beinan eignarrétt á þessu svæði verður því ekki talin eiga við rök að styðjast.

Að öllu framangreindu virtu telur óbyggðanefnd að eigandi Elliðavatns hafi ekki sýnt fram á að suðurhluti þess landsvæðis sem afmarkað er í óþinglýstri merkjalýsingu 1883 og eignarlandskrafa hans í máli þessu tekur til, þ.e. sunnan línu sem dregin er á milli Markhóls og Húsfells að norðanverðu og sýslumarka að sunnanverðu, sé eignarland. Um þennan hluta kröfusvæðis eiganda Elliðavatns er einnig fjallað í kafla 6.13., og komist að þeirri niðurstöðu að þar sé þjóðlenda og afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur ekki verið sýnt fram á að norðurhluti þess landsvæðis sem afmarkað er í óþinglýstri merkjalýsingu eiganda Elliðavatns 1883, nánar tiltekið norðan línu sem dregin er frá Markhól og í stefnu á Húsfell, þangað til kemur að skurðarpunkti við austurmerki jarðarinnar Vatnsenda, sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé eignarland, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.[692]

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að norðurhluti þess landsvæðis sem afmarkað er í óþinglýstri merkjalýsingu eiganda jarðarinnar Elliðavatns frá árinu 1883, nánar tiltekið norðan línu sem dregin er frá Markhól og í stefnu á Húsfell, þangað til kemur að skurðarpunkti við austurmerki jarðarinnar Vatnsenda, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver sé efnislega réttur handhafi þeirra eignarréttinda eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

6.13. Afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna

6.13.1. Almenn atriði

Hér verður fjallað um Afrétt Seltjarnarneshrepps hins forna svo sem afmörkun landsvæðisins verður ráðin af heimildum. Ástæða er til að geta þess hér í upphafi að svo sem fram kemur í H 1996 2848 (Bláfjallamál) var meginhluti þess lands sem Reykjavík, Seltjarnarnes og Kópavogur byggja í dag upphaflega í Seltjarnarneshreppi hinum forna. Jarðir þær sem voru innan hreppsins áttu sameiginlegan afrétt en í máli þessu er deilt um afmörkun landsvæðisins, eignarréttarlega stöðu þess og handhöfn eignarréttinda. Seltjarnarneshreppur hinn forni skertist smám saman, með því að tilteknar jarðir voru lagðar undir lögsögu Reykjavíkur og Kópavogur gerður að sjálfstæðu sveitarfélagi.

Landsvæði því sem í kröfugerð íslenska ríkisins, Kópavogsbæjar, Reykjavíkurborgar, Seltjarnarneskaupstaðar og fleiri aðila er nefnt Afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna, eða Kóngsland, má skipta í þrjá hluta. Austasti hlutinn liggur sunnan jarðanna Elliðakots og Lækjarbotna og austan kröfusvæðis eiganda jarðarinnar Elliðavatns í máli þessu. Miðhlutinn nær yfir sunnanverða Heiðmörk, Húsfellsbruna og Bláfjallasvæði, þ.e. stærsta hluta kröfusvæða eigenda Vatnsenda og Elliðavatns. Loks liggur syðsti hlutinn suðaustur af kröfusvæði eiganda Vatnsenda og suðvestur af kröfusvæði Elliðavatns. Til austurs við þau þrjú landsvæði sem að framan greinir eru Selvogsafréttur og Ölfusafréttur, sbr. sveitarfélaga- og afréttamörk þau sem dæmd voru í svokölluðu Bláfjallamáli (Hrd. 1996/2848).

[692] Sbr. einnig lokakafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Eignarréttarleg staða framangreinds landsvæðis er til efnislegrar úrlausnar hér í þessum kafla en samhengis vegna er einnig fjallað um miðhluta þess í köflum 6.11. um Vatnsenda og 6.12. um Elliðavatn.

6.13.2. Sjónarmið aðila

Þeim hlutum kröfulínu íslenska ríkisins sem liggja yfir kröfusvæði eigenda Vatnsenda og Elliðavatns er lýst í köflum 6.11.2. og 6.12.2. Sú lýsing nær að suðvesturhorni Selfjalls. Þaðan er þjóðlendukröfulínan dregin í Sandfell, áfram í móbergsklett með rauf í, þúfu á Holtstanga og síðan eftir syðstu kvísl Fossvallaár þar til kemur að Elliðakotslandi, þá er farið upp Fossvallaána og síðan í norðurkvísl Lyklafellsárinnar í vatnsfarveginn við norðurenda Vatnsássins og meðfram brún Elliðakotsheiðar og upp í Nautapoll og svo upp eftir farvegi Lyklafellsárinnar að sýslumörkum. Samkvæmt þeirri kröfugerð falla Sandskeið, Vífilsfellshraun, Rauðuhnúkar og suðvestanverð Bláfjöll ásamt Vífilsfelli innan þjóðlendu. Að suðaustan lokast þjóðlendukröfusvæði íslenska ríkisins í málinu af sveitarfélaga- og afréttamörkum þeim sem dæmd voru í svokölluðu Bláfjallamáli (H 1996/2848).

Á móti hafa Kópavogsbær og Seltjarnarneskaupstaður lýst kröfum um óskiptan, beinan eignarrétt að sömu landsvæðum sem hluta af afrétti Seltjarnarneshrepps hins forna. Jafnframt hefur Reykjavíkurborg með sama hætti lýst kröfu um beinan eignarrétt, í óskiptri sameign með Kópavogsbæ og Seltjarnarneskaupstað. Sá munur er á afmörkun sveitarfélaganna á kröfusvæðum sínum að þessu leyti að Kópavogsbær og Seltjarnarneskaupstaður draga kröfulínu sína nokkru sunnar en Reykjavíkurborg. Nánar tiltekið felst munurinn í því að Reykjavíkurborg gerir ráð fyrir að eignarland jarðarinnar Lækjarbotna nái nokkuð skemmra til suðurs en Kópavogsbær og Seltjarnarneskaupstaður, og fari saman við þjóðlendukröfulínu íslenska ríkisins. Eigandi Elliðavatns afmarkar kröfugerð sína vegna afréttarins við austasta hluta hans, samkvæmt framangreindu, en endanleg kröfugerð eigenda Geirlands og Vatnsenda miðar ekki við tiltekna afmörkun.

Þá hefur eigandi jarðarinnar Geirlands lýst aðalkröfu um fullkomin eignarréttindi í hinum forna afrétti Seltjarnarness, eins og hann kunni að verða endanlega ákvarðaður. Einnig hefur eigandi Elliðavatns lýst aðalkröfu um beinan eignarrétt að „sameignarlandi Seltjarnarness hins forna“, utan umkrafinna landamerkja jarðarinnar og að virtum rétti annarra. Einnig hefur eigandi Vatnsenda lýst aðalkröfu um beinan eignarrétt að afrétti Seltjarnarneshrepps hins forna eins og hann kunni endanlega að verða afmarkaður, að virtum rétti annarra.

Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum annarra vegna Afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna í köflum 3.9.-3.12., 3.14. og 3.18-3.19.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. nánar skjöl nr. 1 og 1(20), er því haldið fram að grundvöllur að beinum eignarétti að landi hérlendis hafi verið lagður á landnámsöld við nám. Eftir það hafi lönd undirorpin eignarrétti aldrei getað aukist, heldur hafi

eigendalaus svæði orðið fleiri með tímanum. Þetta verði helst ráðið af lögtöku nýbýlatilskipunarinnar árið 1776 sem beinlínis hafi verið lögfest svo að til væru úrræði til að efla byggð með því að taka eigendalaus svæði og gera að eignarlöndum. Tilskipunin hafi gert ráð fyrir því að landi væri útvísað, þó ekki stærra landi en hentaði fyrir meðal bú. Jafnframt hafi ekki verið heimilt að taka land til eignar nema undir býli. Því megi segja að tilskipunin hafi verið samin í sama anda og landnámsreglur forfeðranna. Samkvæmt þeim hafi þurft nám til grundvallar eignarrétti að býli, en nám hafi ekki þurft vegna lands sem tekið var til afnota sem almenningur eða afréttur. Af hálfu ríkisins er byggt á því að afréttir, eins og þeir voru skilgreindir fyrir gildistöku þjóðlendulaga 1998 hafi verið þjóðlendur, þar sem tilteknum jörðum fylgdi réttur til afréttarnota. Seltjarnarneshreppur hinn forni hafi náð yfir allt nesið sem liggi á milli Kollafjarðar og Skerjafjarðar og allt til fjalla. Austasta jörðin hafi verið Kópavogur en Arnarnes í Álftaneshreppi austan Kópavogslækjar. Elliðaárnar hafi markað skil við Mosfellssveit.

Íslenska ríkið vísar til lýsingar á Kóngslandi í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1703 en af henni megi ráða að afréttur þessi liggi að jörðunum Vífilsstöðum, Urriðakoti, Vatnsenda, Elliðavatni, Hólmi og Elliðakoti. Nýbýlið Lækjarbotnar hafi verið stofnað í hluta þessa afréttar á grundvelli nýbýlatilskipunar og af merkjalýsingu þeirra megi sjá útmörk Hólmslands, sem hafi verið útvörður við afréttinn. Prófessor Magnús Már Lárusson lýsi því í greinargerð frá árinu 1965 að afrétturinn um Sandskeið og Fóelluvötn, norður og austur að sýslumörkum, virðist vera nyrsti hluti þessa Kóngslands en svæðið austur og suðaustur af Helgafelli gæti verið syðsti hluti landsins. Þá gæti verið að Elliðavatn og Vatnsendi teldu sér miðbikið af Kóngslandi með merkjalýsingum sínum frá 1883. Af lýsingu jarðabókarinnar 1703 og merkjalýsingu fyrir syðsta hluta Kóngslandsins frá 1849, þ.e. Almenningsskóga Álftaness, sé ótvírætt að land þetta sé allt sameiginlegur afréttur jarðanna upp og inn undan Álftanesi, þ.e. jarðanna í Seltjarnarnes- og Álftaneshreppi. Í síðarnefndu heimildinni komi fram að þar fyrir norðan sé afréttur jarðanna í Seltjarnarneshreppi hins forna, nánar tiltekið norðan línu sem dregin er á milli Húsfells, Þríhnjúka og suðurenda Bláfjalla. Þaðan hafi afrétturinn náð norður og austur með fjöllunum og inn að Elliðaám (eða að Lyklafellsá skv. landamerkjadómi frá 1892). Á þeim tíma þegar jarðabókin var samin, þ.e. um 1700, hafi nær allar jarðir í Álftaness- og Seltjarnarneshreppum verið í eigu konungs en seldar einstaklingum á tímabilinu 1790-1850. Ekkert bendi til að nokkur breyting hafi orðið á rétti jarðanna til afréttarlandsins við þá sölu og hið sama gildi um síðari tíma gerninga.

Íslenska ríkið heldur því einnig fram að með merkjalýsingum Elliðavatns og Vatnsenda frá 1883 hafi eigendur þessara jarða eignað sér sinn hvorn hlutann úr hinum sameiginlega afrétti. Þessum lýsingum hafi aldrei verið þinglýst, svo sem þó hafi verið lögskylt samkvæmt landamerkjalögum. Þá er vísað til þess að í dómi aukaréttar Kjósar- og Gullbringusýslu frá 1884 um merki þessara jarða segi að Strípur

sé hornmark fyrir landareignir jarðanna. Það geti varla táknað annað en að þar, í hornmarkinu, endi sameiginleg mörk jarðanna. Við taki afréttur Seltjarnarneshrepps, sem þær hafi átt beitarrétt í eins og aðrar jarðir í sveitinni. Nokkur óvissa sé hins vegar um merki Elliðavatns og Vatnsenda gagnvart afréttinum og aðeins hægt að leiða líkur að þeim. Með vísan til lýsingar á merkjum Almenningsskóga Álftaness sé rétt að miða aðalkröfulínu við Húsfell, viðmiðun við Stríp styðjist við landamerkjadóminn frá 1884 og loks sé suðvesturhornið á Selfjalli hornmark við Lækjarbotnaland.

Íslenska ríkið byggir einnig á því að land það, norður af jörðinni Hólmi, sem lagt var til nýbýlisins Lækjarbotna hljóti að hafa verið úr Afrétti Seltjarnarneshrepps hins forna.

Af hálfu Seltjarnarneskaupstaðar, sbr. nánar skjöl nr. 22 og 22(2), er því haldið fram að landsvæði þetta hafi verið numið og frá þeim tíma háð beinum eignarrétti. Mörk Afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna séu að mestu leyti landfræðilega glögg og landsvæðið í beinu og eðlilegu framhaldi af þeim sveitum sem hafi nytjað það frá alda öðli. Svæðið liggi við þéttbýli, fjarri óbyggðum og sé nær allt byggilegt. Not þess hafi verið mun fjölbreytilegri en hefðbundinna afrétta. Samkvæmt frásögn Landnámu um landnám Ingólfs Arnarsonar hafi m.a. stofnast til eignarréttar yfir landsvæði afréttarins og sá réttur hafi aldrei verið skilinn frá einstökum jörðum í hreppnum. Engu breyti þó að svæðið sé nefnt „Afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna“, enda sé það hugtak margslungið. Nytjar svæðisins séu meiri og verðmætari en beit eingöngu. Meðal annars eigi byggð eftir að teygja sig þangað inn. Stór hluti þessa svæðis hafi verið tekinn undir fólkvang og sé eitt helsta útivistarsvæði landsmanna. Reist hafi verið mannvirki til útivistar og beri þar hæst skíðasvæðið í Bláfjöllum, lagðir göngustígar og akvegir til að gera almenningi kleift að stunda þar útivist. Starfræktur sé flugvöllur á Sandskeiði og í nágrenni hans sé umfangsmikið malarnám. Um svæðið liggi vegir og raflínur auk þess sem reistar hafi verið girðingar víða. Þar hafi farið fram eyðing sprengiefnis, umfangsmikil landgræðsla og víða borað eftir köldu vatni. Allt þetta hafi verið gert með samþykki og/eða að tilstuðlan Seltjarnarneskaupstaðar. Ávallt hafi verið litið svo á, í öllum þessum framkvæmdum að Seltjarnarneskaupstaður sé eigandi svæðisins og hafi kaupstaðurinn farið með öll not þar sem eigandi eignarlands.

Vísað er til þess að sameign á eign breyti því ekki að um einkaeignarrétt sameigenda sé að ræða. Ekki hafi þýðingu þó að ekki hafi verið þinglýst sérstöku landamerkjabréfi fyrir svæðið, enda séu mörk þess glögg og ráðist m.a. af dómákveðnum merkjum, hefðbundnum og viðurkenndum merkjum sem og landamerkjaskrám aðliggjandi jarða. Þessi mörk séu ágreiningslaus gagnvart íslenska ríkinu. Þá er að auki vísað til lýsingar í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1703 þar sem svæðinu sé lýst og þá sem nyrsta hluta Kóngslands. Þá megi ráða af merkjalýsingu fyrir Almenningsskóga Álftnesinga frá 1849 að mörk Afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna hafi verið vel þekkt og afmörkuð. Íslenska ríkið hafi

aldrei gert athugasemdir við eignarhald sveitarfélagsins þrátt fyrir að hafa haft til þess mörg tækifæri. Þvert á móti hafi ríkisvaldið í raun viðurkennt þann eignarrétt á öllu því landsvæði sem talist hafi til Seltjarnarneshrepps með því að leggja til Reykjavíkur hinar ýmsu jarðir hreppsins. Þá er vísað til hefðar. Landeigendur hafi ekki glatað réttindum sínum þó svo að þeir hafi einungis nýtt landið á takmarkaðan hátt, enda sé það ekki skilyrði fyrir eignarrétti að eigandi nýti það á sérstakan hátt eða yfir höfuð. Við mat á því beri ekki að fara eftir nýtingu heldur skráðum heimildum. Því sé ekki hægt að telja landsvæði til þjóðlendna einungis vegna þess að helstu not hafi verið sumarbeit búfjár eða að það hafi ekki verið notað yfirleitt.

Að því er varðar kröfur eigenda jarðanna Vatnsenda og Elliðavatns er byggt á því af hálfu Seltjarnarneskaupstaðar að þær eigi ekki við nein rök að styðjast. Orðalag í landamerkjadómi frá 1884 um að Strípur sé hornmark á milli jarðanna sé ekki hægt að skilja öðruvísi en þannig að þar endi sameiginleg mörk jarðanna og þar fyrir sunnan taki við afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna. Landamerkjabréf eigenda þessara jarða séu óþinglýst og vitni einungis um tilraun þáverandi eigenda til sjálftöku. Engu breyti þó að eigendur þessara jarða hafi í gegnum tíðina átölulaust beitt fé sínu á einhvern hluta afréttarins. Þeim og mörgum öðrum bændum hafi verið leyfð beitarafnot svo lengi sem þau afnot sköðuðu ekki hagsmuni Seltjarnarness sem landeiganda.

Varðandi kröfugerð Reykjavíkurborgar vegna afréttarins er því haldið fram af hálfu Seltjarnarneskaupstaðar að í lok 19. aldar og allt fram á miðja 20. öld hafi margar jarðir verið teknar undan Seltjarnarneshreppi og lagðar til Reykjavíkur. Þær hafi ekki verið teknar til búskapar og hvergi tekið fram í lögum að þær séu lagðar til Reykjavíkur með öllum gögnum og gæðum. Þá virðist sem Reykjavík hafi ekki tekið á sig allar þær skuldbindingar sem hvílt hafi á öðrum landeigendum um fjallskil o.fl. Hlutdeild jarðanna í óskiptri sameign og önnur réttindi sem fylgdu bújörðum féllu því þar fyrir utan. Ekki hafi verið lagðar fram neinar heimildir um not Reykjavíkur á afréttinum önnur en þau sem Seltjarnarneskaupstaður hafi samþykkt. Við skiptingu Kópavogs út úr Seltjarnarneshreppi árið 1948 hafi hins vegar allt land í hreppnum, nema það sem var sérstaklega tilgreint, orðið eignarland í óskiptri sameign Seltjarnarness og Kópavogs.

Af hálfu Kópavogsbæjar, sbr. nánar skjöl nr. 24 og 24(13), er því haldið fram að landsvæði þetta hafi verið numið, sbr. frásögn Landnámu, og frá þeim tíma ávallt háð beinum eignarrétti. Ekki liggi fyrir neinar heimildir um að nám þessa landsvæðis hafi verið öðru vísi en nám annars lands á Íslandi, því mótmælt eða það dregið í efa. Afrétti Seltjarnarneshrepps hins forna sé lýst í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1703 og svæðið nefnt Kóngsland.

Í greinargerð Kópavogsbæjar segir einnig að yfir þessi svæði liggi að mestu Húsfellsbruni sem runnið hafi skömmu eftir landnám. Á því sé jafnframt Sandskeið, þar sem starfræktur sé svifflugvöllur. Flugvöllurinn byggi á leyfi hreppsnefndar

Seltjarnarneshrepps frá 1938 og samþykkt bæjarráðs Kópavogs um stækkun athafnasvæðis frá 1993. Kópavogsbær hafi í gegnum tíðina lagt fasteignagjöld á mannvirki Svifflugfélagsins á Sandskeiði. Bláfjallafólkvangur liggi einnig innan þessa svæðis, allt frá Heiðmerkurgirðingu upp í Bláfjöll, sbr. auglýsingu 21. mars 1973, en stjórn hans sé í höndum samvinnunefndar sveitarfélaga. Þá sé þarna að finna vinsælt skíða- og útivistarsvæði í Bláfjöllum og sunnan við Lækjarbotna séu malarnámur Kópavogs og Seltjarnarneskaupstaðar við Bolöldu og víðar. Samningar séu á milli sveitarfélaganna um sameiginleg afnot þeirra. Malarnám sé þar enn mikið og hafi sveitarfélögin þó nokkrar tekjur af því. Landsvæðið hafi verið nýtt sem beitiland fyrir fé allt fram á miðja síðustu öld. Ofarlega í Lækjarbotnum sé að finna skilarétt sem nefnist Fossvallarétt og í gegnum tíðina hafi Kópavogsbær leigt sauðfjáreigendafélögum á höfuðborgarsvæðinu og jafnframt kostað uppbyggingu á, m.a. að beiðni Sauðfjáreigendafélags Kópavogs sem stofnað hafi verið árið 1957. Smalað hafi verið í réttina á haustin en leitir eða göngur hafi verið í tvennu lagi. Önnur leitin hafi verið kölluð Rauðuhnjúkaleit en hin Sauðdalaleit. Fyrir ofan Lakheiði í Lækjarbotnum sé að finna mikið sand- og votlendi. Sauðfjáreigendur í Kópavogi hafi grætt þar upp landið á fyrri hluta síðustu aldar og af þeim sökum sé þar nú allgott beitiland. Kópavogsbær hafi í gegnum tíðina þurft að bera kostnað af nýtingu afréttarins fyrir búfé, einkum vegna fjallskila, nota og uppbyggingar rétta, refaeyðingar og uppgræðslu.

Af hálfu Reykjavíkurborgar, sbr. nánar skjöl nr. 16 og 16(3), er því haldið fram að afréttarsvæði Seltjarnarneshrepps hins forna hafi náð til jarða sem nú séu innan lögsagnarumdæma Seltjarnarness, Reykjavíkur og Kópavogs. Afréttarland þetta hafi verið nefnt Kóngsland, sbr. lýsingu í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns 1703 og fleiri heimildir frá 18. og 19. öld. Afrétturinn um Sandskeið og Fóelluvötn, norður og austur að sýslumörkum, sé nyrsti hluti þessa Kóngslands en syðst séu svokallaðir Almenningsskógar Álftaness, þ.e. svæðið austur og suðaustur af Helgafelli.

Kröfulínur Reykjavíkurborgar að norðan, gagnvart Helliskoti, eru sagðar styðjast við dóm merkjadóms Kjósar- og Gullbringusýslu frá 12. apríl 1892. Suðausturlínan gagnvart Ölfushreppi miðist við Sýslustein-Vífilsfell eins og yfirlýsingar málsaðila í H 1996 2848 (Bláfjallamál) beri með sér og markalínan frá Vífilsfelli í suðurenda Bláfjalla miðist við niðurstöðu sama dóms. Markalínan Bláfjallahorn-Þríhnjúkar-Húsfell byggist á markalýsingu Almenningsskóga Álftaness frá 22. júní 1849 og mörk norðan Húsfells séu byggð á landamerkjabréfi Garðakirkju frá 7. júní 1890, sem m.a. lýsir merkjum frá Arnarbæli í Hnífhól og þaðan í Húsfell. Kröfugerð Reykjavíkurborgar miði við beina línu úr Húsfelli í Arnarbæli, enda sé staðsetning Hnífhóls ekki örugg.

Reykjavíkurborg byggir á því að afréttur þessi hafi verið óskipt land eða sameignarland jarðanna í Seltjarnarnes- og Álftaneshreppi hinum fornu.

Kóngslandinu sé lýst sem eignarlandi í Jarðabókinni 1703 en hún sé nokkuð sterk heimild um eignarrétt. Vísað er til landnáms Ingólfs Arnarsonar og því haldið fram að numið hafi verið til eignar og engin breyting á eignarrétti síðan. Staðhættir og gróðurfar sé hagstæðara landeigendum á þessu svæði en í upplöndum Árnessýslu, sbr. Hrd. 21. október 2004 í máli nr. 48/2004. Við landnám hafi birkiskógar og kjarr þakið mikinn hluta eldri hrauna á kröfusvæðinu og landgæði sem þá fólust í jarðvegi og gróðri margföld miðað við það sem síðar varð og nú er. Þá sé landsvæði þetta ekki hálent, Sandskeiðssvæðið t.d. í 170-180 m hæð og Húsfellsbruni hæst í 310 m.

Reykjavíkurborg heldur því fram að sveitarfélögin þrjú séu komin að máli þessu sem jarðeigendur. Rétt sé að hlutur hvers sveitarfélags í málefnum afréttarins væri í réttu hlutfalli við dýrleika þeirra lögbýla sem lögð hafa verið undir þau. Ætla megi að hlutur Reykjavíkur sé yfir 70%. Réttur jarðanna hafi ekki horfið við það að Reykjavíkurbær og síðar -borg hafi keypt þær. Hann hafi ekki heldur horfið við það að skepnuhald hafi verið bannað á því landi sem áður tilheyrði jörðunum og Reykvíkingum með því gert illmögulegt að stunda fjárbúskap og þar með fjárrekstur í afréttinn. Ennfremur liggi svæði þetta að eignarlöndum, þar sem séu Garðakirkjuland og Helliskot, og veiti það líkur fyrir hinu sama á norðurhluta Kóngslandsins. Landamerkjaskrár Vatnsenda og Elliðavatns séu óþinglýstar, hafi ekki verið áritaðar af eigendum aðliggjandi lands og lýsingar þeirra fari ekki saman við merkjalýsingar beggja vegna. Þær séu einnig óskýrar að sunnanverðu sem bendi til að merkin til fjalls, þ.e. Strípur – (Stóra) Kóngsfell og Markhólar – Sunnanvert við Selfjall – Sýslumörk, hafi fremur verið stefnulínur en eiginlegar markalínur.

Einnig segir í greinargerð af hálfu Reykjavíkurborgar að af fjallskilareglugerðum og fjallskilasamþykktum á svæðinu sé ljóst að Reykjavík hafi ætíð verið með í fjallskilum eins og aðrir landeigendur á svæðinu. Í Afréttaskrá fyrir Kjósarsýslu segi að öll lönd innan Kjósarsýslu hafi fylgt ákveðnum jörðum og því sé ekki um eiginlega afrétti að ræða, þá væntanlega samnotaafrétti. Seinni tíma tilfæringar og ráðstafanir Vatnsendabónda veiti honum ekki eignarrétt að sameignarlandi sem samtímis sé nýtt af öðrum. Sá misskilningur Kópavogsbæjar og Seltjarnarneshrepps að Reykjavík sé ekki sameigandi þeirra að afréttinum eigi rætur að rekja til skiptingar afréttar á milli Seltjarnarness og Kópavogs um miðja síðustu öld. Þar hafi einungis verið hægt að skipta því sem Seltjarnarnes hafi átt en Reykjavík hafi haldið sínu.

Reykjavíkurborg telur sig hafa gegnt forystuhlutverki um nýtingu afréttarins en með breyttum búskaparháttum og stofnun friðlands ofan Reykjavíkur sé hann að breytast í útivistarland fyrir íbúa á höfuðborgarsvæðinu. Sveitarfélögunum sé nauðsyn að hafa eignarhald á þessu landi nú sem fyrr. Þar fari fram margvísleg starfsemi, svo sem þjónusta við íþrótta- og útivistarfólk, starfsemi Svifflugfélagsins og þar hafi verið reistur fjöldi mannvirkja, sérstaklega í Bláfjöllum. Reykjavíkurborg hafi staðið fyrir stofnun Bláfjallanefndar og umfangsmiklum rekstri á svæðinu og sveitarfélögin sett

reglur um friðun og umgengni. Sveitarfélög á höfuðborgarsvæði og Reykjanesi hafa staðið að Fólkvangi í Bláfjöllum, sbr. auglýsingu frá 21. mars 1973, og sýnt ótvírætt í verki að landinu sé sinnt. Ekki sé hægt að sjá nokkra ástæða til að ríkið grípi í taumana og geri landið að þjóðlendu. Það sé mikilvægt vatnstökuland fyrir sveitarfélögin á höfuðborgarsvæðinu, verndað sem slíkt og vatn sem þaðan kemur nýtt, bæði í Gvendarbrunna og með borunum í Heiðmörk og nágrenni. Breyting landsins í þjóðlendu mynda skerða rétt þeirra verulega í þessum efnum.

Af hálfu eiganda Geirlands kemur fram að jörðin sjálf liggi utan við þjóðlendukröfusvæði íslenska ríkisins. Um sé að ræða hluta úr landi jarðarinnar Lækjarbotna sem seldur hafi verið árið 1927. Eignarhlutdeild í afréttinum hafi fylgt við þau kaup. Á jörðinni hafi verið búið með sauðfé, kýr og hross og afréttur nýttur til beitar og upprekstrar allt frá árinu 1928. Frá sama tíma hafi námuréttur í afrétti verið nýttur. Eigandi jarðarinnar frá 1927 hafi stundað vörubílaútgerð með búskap öll sín búskaparár og nýtt sér efnistöku í afréttinum. Meðal námustaða hafi verið Bolalda við Vífilsfell og Sandskeið. Síðari eigendur hafi haldið áfram efnistöku í afréttinum og haft atvinnu af henni ásamt búskap. Afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna sé í óskiptri sameign þeirra býla sem upprekstrar- og nýtingarrétt eigi þar enda hafi landið verið numið í öndverðu og háð beinum eignarrétti síðan. Landsvæði þetta sé við bæjardyr eigenda Geirlands og sameigenda þeirra, á láglendi, nálægt þéttri byggð og m.a. á aðalskipulagi Kópavogs. Ætla megi að það verði að einhverju leyti nýtt undir íbúðarbyggð í nánustu framtíð. Það hafi verið auðnumið, vel gróið og ritaðar heimildir um nám þess. Jarðeigendur hafi síðan farið með afréttinn sem sína eign og haft þar fullkomin eignarráð ásamt því að bera þær skyldur sem þeim hafi borið á hverjum tíma, þ. á m. um fjallskil. Afrétturinn hafi verið nýttur til fulls allt frá landnámsöld eftir því sem mögulegt hafi verið á hverjum tíma. Gróðurfar, staðhættir, landnýting og heimildir styðji þannig beinan eignarrétt jarðeigenda. Þá varði málið atvinnu landeigenda sem hafi alla tíð haft atvinnu af því að nýta sér námurétt á afréttareigninni, nú hin síðari ár í námu á Sandskeiði en áður m.a. í Bolöldu við Vífilsfell. Þá er á því byggt að jörðin njóti umkrafinna réttinda samkvæmt reglum um hefð enda afrétturinn nýttur um aldir, þ.m.t. eigendum Geirlands frá 1928 og fyrir þann tíma eigendum Lækjarbotna.

Krafa eiganda Elliðavatns vegna afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna er byggð á því að norðan þess lands sem afmarkað sé í landamerkjalýsingu jarðarinnar, allt að sýslumörkum, sé sameignarland þeirra jarða sem mynduðu Seltjarnarneshrepp hinn forna. Landið hafi verið numið í öndverðu og haldist í eignarráðum síðan. Þá hafi það verið nýtt sem afréttur frá Elliðavatni, sbr. einnig þær röksemdir sama aðila sem raktar eru í kafla 6.12.2, um þá jörð.

Af hálfu eiganda Vatnsenda er því haldið fram að jörðin sé ein af þeim fáu sem nýti afréttinn enn í dag og sjái að langmestu um smölun hans. Jörðin eigi eignarrétt að afréttinum að gættum rétti annarra sem slíkan rétt kunni að eiga. Aðild

eiganda Vatnsenda að hæstaréttarmálinu nr. 256/1995 (Bláfjallamál) hafi byggt á eignaraðild hans að afréttarlandinu og aldrei verið vefengd. Sökum landnáms í öndverðu sé allt land á svæðinu undirorpið eignarrétti. Sjá einnig kafla 6.11.2., um jörðina Vatnsenda.

6.13.3. Niðurstaða

Í kafla 5.25. hér að framan eru rakin þau gögn málsins sem fjalla um Afrétt Seltjarnarneshrepps hins forna. Gögn þessi eru afrakstur af skjalaframlagningu málsaðila, skýrslutökum við aðalmeðferð málsins og kerfisbundinni leit á vegum óbyggðanefndar að frumheimildum um merki, ráðstafanir að eignarrétti og nýtingu þessa landsvæðis.[693] Af þeim virðist ótvírætt að við gildistöku þjóðlendulaga hefur „Afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna“ talist til afrétta, samkvæmt þeirri eignarréttarlegu flokkun lands sem almennt var miðað við fram að þeim tíma.[694] Hvort í því hafa falist bein eða óbein eignarréttindi, þ.e. hvort þar er eignarland eða þjóðlenda samkvæmt skilgreiningum í 1. gr. þjóðlendulaga, er hins vegar atriði sem þarfnast nánari athugunar.

Kemur þá fyrst til umfjöllunar hvað ráðið verður af heimildum um afmörkun afréttarins. Sú umfjöllun mun þó fyrst og fremst fjalla um aðra afmörkun en gagnvart jörðunum Vatnsenda og Elliðavatni, þar sem um það efni er fjallað í köflum 6.11. og 6.12.

Verður þá hugað nánar að austasta hluta afréttarins, sunnan jarðanna Lækjarbotna og Elliðakots, vestan og norðan Ölfus- og Selvogsafrétta í Árnessýslu og austan kröfusvæðis eiganda Elliðavatns. Um Ölfus- og Selvogsafrétti er fjallað í máli nr. 6/2004 hjá óbyggðanefnd.

Um merki afréttarsvæðisins til norðurs, þ.e.a.s. gagnvart Elliðakoti, var dæmt í merkjadómi Gullbringu- og Kjósarsýslu 12. apríl 1892. Málsaðilar voru annars vegar bæjarstjórn Reykjavíkur og hreppsnefnd Seltjarnarneshrepps og hins vegar eigandi Elliðakots. Þess skal getið hér að áður höfðu oddviti Seltjarnarneshrepps og bæjarfógetinn í Reykjavík í sameiningu ritað undir „Landamerkjalýsingu á afréttarlandi Seltjarnarneshrepps og Reykjavíkurbæjar“, dags. 16. september 1890 en óþinglýst. Niðurstaða dómsins var sú að merki afréttarlands Reykjavíkur og Seltjarnarness gagnvart Elliðakoti skyldu liggja „Frá sýslumörkum eptir árfarvegi Lyklafellsárinnar fyrir sunnan Lyklafell og niður í Nautapoll. Úr Nautapolli meðfram heiðarbrún (Elliðakotsheiði) í vatnsfarveginn við norðurenda Vatna-ássins. Úr því ræður norðurkvísl Lyklafellsárinnar þangað til hún fellur í Fossvallaá.“ Málsaðilar leggja þessi merki til grundvallar kröfum sínum hér.

---

[693] Sjá nánar í kafla 4.
[694] Sbr. umfjöllun um hugtakið afréttur í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Suðvestur af Elliðakoti og norðan afréttarins er jörðin Lækjarbotnar. Merki milli afréttarins og jarðarinnar ráðast af merkjalýsingu í nýbýlaleyfi fyrir Lækjarbotna, útgefnu 11. febrúar 1868 og þinglesnu 3. júní 1882. Hér ber þess að geta að í aðdraganda þess að gefið var út nýbýlaleyfi vegna Lækjarbotna komu fram mótmæli eiganda jarðarinnar Elliðakots (Helliskots), þess efnis að landsvæði þetta hefði ávallt verið notað þaðan og tilheyrði þeirri jörð. Það gæti hann þó ekki sannað. Beiðandi leyfisins hélt því hins vegar fram að þarna væri „almenningur“ eða „afréttarland“. Þessum ágreiningi lauk með úrskurði sýslumanns 4. desember 1866, þess efnis að Lækjarbotnar ættu að teljast nýbýli en ekki afbýli frá Helliskoti. Fram kemur að eigendur Helliskots hafi ekki sýnt fram á eignarrétt sinn að landinu með skýrum hætti. Samkvæmt framangreindu verður að líta svo á að land Lækjarbotna hafi áður verið hluti afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna.

Í nýbýlaleyfi Lækjarbotna er merkjum lýst svohljóðandi, frá austri til vesturs: „... syðsta kvíslin af Fossvallaám frá Lækjarmóti, sem rennur frá bænum, upp að þúfu, sem stendur í Holtstanga fyrir neðan Neðrivötn, þaðan til útsuðurs í mógrýtisklett, með rauf í, er snýr í suður, svo sömu stefnu eptir langri brekku alla leið að Sandfellshnjúk, sem það nær langt til norðurs. Þaðan til norðvesturs í suðvesturhorn á Selfjalli ...“ Íslenska ríkið leggur framangreinda lýsingu til grundvallar þjóðlendukröfu sinni og miðar við að norðanmegin sé eignarland, þ.e. nýbýlið Lækjarbotnar, en sunnanmegin þjóðlenda, þ.e. afrétturinn. Reykjavíkurborg afmarkar eignarlandskröfu sína til afréttarins með sama hætti og staðsetur örnefni eins. Kópavogsbær og Seltjarnarneskaupstaður vísa einnig til sömu merkjalýsingar en staðsetja örnefnin „Sandfellshnjúk“ og „mógrýtisklett með rauf í“ annars staðar en íslenska ríkið og Reykjavíkurborg. Jafnframt er vísað til þess að með samningi, dags. 28. nóvember 1994, hafi Kópavogur og Reykjavíkurborg haft makaskipti á spildum úr landi Lækjarbotna og Elliðavatns. Þessi samningur hafi breytt framangreindum merkjum Lækjarbotna að norðvestanverðu, þ.e. gagnvart jörðinni Elliðavatni. Kröfulína ríkisins að norðvestanverðu liggi í gegnum þá spildu úr landi Lækjarbotna sem Reykjavíkurborg hafi fengið í sinn hlut.

Óbyggðanefnd fór á vettvang og kannaði örnefni þau sem samkvæmt framangreindu er ágreiningur um. Að lokinni þeirri athugun telur nefndin að staðhættir beri glöggt með sér að „mógrýtisklettur með rauf í“ sé rétt staðsettur á kröfulínukorti Kópavogs og Seltjarnarneskaupstaðar en „Sandfellshnúkur“ hins vegar rétt staðsettur á kröfukorti íslenska ríkisins, einnig svo sem hann verði skýrður samkvæmt orðanna hljóðan.

Um merki austasta hluta Afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna til suðausturs, þ.e.a.s. gagnvart Ölfusafrétti, var dæmt í svokölluðu Bláfjallamáli (H 1996 2848). Niðurstaða dómsins var að sveitarfélaga- og afréttarmörk liggi úr stöpli á Vífilsfelli eftir hæstu tindum Bláfjalla í Bláfjallahorn og þaðan í Litla-Kóngsfell. Málsaðilar leggja þessi merki til grundvallar kröfum sínum hér, sbr. einnig mál nr. 6/2004 hjá

óbyggðanefnd þar sem fjallað er um Ölfusafrétt. Þá liggja mörk sveitarfélaga og afrétta til norðausturs frá Vífilsfelli ágreiningslaus úr Vífilsfelli í Sýslustein og verður við þá línu miðað hér.

Kemur þá næst til athugunar syðsti hluti afréttarins, sunnan kröfusvæða eigenda jarðanna Vatnsenda og Elliðavatns, norðan og vestan Selvogsafréttar og austan Afréttar Álftaneshrepps hins forna (norðausturhluta Almenningsskóga Álftaness). Suðausturmörk miðast við merkjalínu þá eftir hæstu tindum Bláfjalla í Bláfjallahorn sem dæmd var í áðurnefndu Bláfjallamáli. Afmörkun til vesturs miðast við þinglýsta merkjalýsingu Almenningsskóga Álftaness frá 1849 þar sem merkjum gagnvart Afrétti Seltjarnarneshrepps er lýst úr Bláfjallahorni í Þríhnjúka. Aðilar þjóðlendumáls þessa leggja framangreind merki til grundvallar kröfum sínum, sbr. einnig kafla nr. 6.10.

Svo sem áður er rakið er landsvæði það sem nefnt hefur verið afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna utan landamerkjabréfa jarða. Engin lögformleg lýsing á merkjum afréttarins liggur fyrir, enda var hvorki gert landamerkjabréf fyrir svæðið í kjölfar gildistöku landamerkjalaga árið 1882 né árið 1919. Ljóst er einnig að afmörkun hans hefur verið umdeild og orðið tilefni dómsmála. Framangreind afmörkun austasta og syðsta hluta afréttarins, að öðru leyti en gagnvart kröfusvæðum eigenda jarðanna Vatnsenda og Elliðavatns, hefur því að hluta verið leidd til lykta fyrir dómstólum en styðst að öðru leyti við þinglýstar merkjalýsingar aðliggjandi landsvæða.

Kemur þá til skoðunar hver sé eignarréttarleg staða lands innan merkja Afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna, svo sem þau hafa verið skilgreind hér að framan og sbr. einnig kafla um kröfusvæði eigenda Vatnsenda og Elliðavatn.

Þegar þessa landsvæðis er getið í skriflegum heimildum er það fyrst og fremst í tengslum við upprekstur og afréttarnot. Búfjáreigendur í Seltjarnarneshreppi hinum forna hafa haft af landsvæðinu hefðbundin afréttarnot, undir umsjón sveitarfélaga, á sama hátt og gildir um samnotaafrétti almennt. Um þau not liggja fyrir margvísleg gögn og af eldri heimildum ber að geta um gögn meðfylgjandi Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá árinu 1703, en af þeim má ráða að „afrjettur eður óskipt land þeirra kóngsjarðanna, sem liggja upp og inn undan Álftanesi“ hafi gengið norður og austur með Bláfjöllum, inn að Elliðaám og upp undir Hellisheiði, fyrir ofan bæina. Í lýsingu séra Árna Helgasonar á Garðaprestakalli 1842 segir að öll Gullbringusýsla hafi upprekstur „kauplaust“ í fjöllin milli Árnes- og Gullbringusýslu. Þá kemur fram í þinglýstri merkjalýsingu fyrir Almenningsskóga Álftaness frá 1849 að lýst sé merkjum gagnvart afrétti Seltjarnarneshrepps. Deilur um nýbýli í Fóelluvötnum, grenjavinnsla nálægt Helliskotsbúfjarhögum og mótmæli Reykvíkinga við hrossasmölun Ölfusinga, allt á 19. öld, benda einnig til að þar hafi verið afréttur. Sama máli gegnir um deilu Reykjavíkurbæjar og Seltjarnarneshrepps annars vegar og eiganda jarðarinnar Elliðakots hins vegar sem lauk með dómi 1892. Þá telur

óbyggðanefnd að af svari sýslumanns Gullbringusýslu, dags. 8. janúar 1920, við fyrirspurn Stjórnarráðs Íslands um afrétti og almenninga í umdæmi hans, verði ekki dregin sú ályktun að allt land innan sýslunnar sé háð beinum eignarrétti.

Afréttarnot á þessu svæði koma glöggt fram í Bláfjallamáli (Hrd. 1996 2848), enda þótt í því máli sé „hvorki skorið úr um eignarrétt né inntak þeirra réttinda er kunna að fylgja niðurstöðu dóms um markalínur“, eins og segir í forsendum Hæstaréttar. Landsvæði það sem þar bar á milli aðila liggur í megindráttum sunnan og suðaustan Stóra-Kóngsfells og Rauðuhnjúka en vestan og norðan Bláfjalla. Innan þess er stærsti hluti þess sem hér að framan hefur verið nefnt syðsti hluti afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna. Þar er jafnframt syðsti hluti kröfusvæðis eiganda jarðarinnar Elliðavatns, sbr. kafla 6.12.

Í héraðsdómi í Bláfjallamálinu er rakið hvernig smalamennska á Bláfjallasvæðinu hafi verið í tvennu lagi, annars vegar svokölluð Rauðuhnjúkaleit og hins vegar Sauðadalaleit. Skýrslugjafar voru Magnús Hjaltested bóndi á Vatnsenda og Axel Þórir Gestsson, sem um árabil kom að fjárbúskap á þessu svæði. Fram kemur að við Rauðuhnjúkaleit hafi verið farið frá Sandskeiði og vestur og suður fyrir Rauðuhnjúka og Stóra-Kóngsfell og upp á heiðarbrúnina við enda Bláfjalla. Ekki hafi verið farið lengra nema fé sæist á heiðinni en annars hafi Heiðin há ekki verið smöluð af þeim. Síðan hafi verið farið til baka og m.a. smalað í hlíðum Bláfjalla. Hin leitin hafi farið í Jósepsdal og Sauðadali. Einnig segir svo í umfjöllun héraðsdóms:

> Þrætulandið í máli þessu er nokkuð gróið, en þó mjög rýrt beitiland, að mestu í 400 til 600 metra hæð yfir sjávarmáli, og hefur verið allt fram á miðja þessa öld nær einungis nýtt sem afréttarland. Af framburði vitna og aðila eða forsvarsmanna þeirra, sem fyrir dóm hafa komið, verður ráðið, að sauðfé úr þeim sveitarfélögum, er þarna eiga aðliggjandi afrétt, hafi gengið saman á þrætulandinu og fjallskil ekki miðast við glögga línu. Virðast þannig báðir aðilar hafa hugað að fé og smalað í haustleitum í Bláfjallakvosinni, þ.e. á svæðinu sunnan og vestan Bláfjalla. ...

Framangreint er í ágætu samræmi við skýrslur þær sem gefnar hafa verið fyrir óbyggðanefnd eða lagðar fram að þessu leyti. Því er þó við að bæta að á undanförnum áratugum hafa Sauðfjáreigendafélag Kópavogs og Fjáreigendafélag Reykjavíkur annast fjallskil á afréttinum í sameiningu og lagt til menn í leitir. Fé fækkaði mikið á síðari hluta síðustu aldar og á Seltjarnarnesi mun hafa verið fjárlaust frá því um miðjan 7. áratuginn.

Af þessu má ráða að Afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna hefur verið hafður til sumarbeitar fyrir búfé með sama hætti og samnotaafréttir almennt.

Að því er tekur til annarra nota en beitar hefur verið lagður fram samningur, dags. 28. ágúst 1981, á milli annars vegar Kópavogs og Seltjarnarness og hins vegar Vífilsfells s.f., þar sem sveitarfélögin leigja fyrirtækinu rétt til efnistöku í malarnámi á Sandskeiði. Gögn málsins bera einnig með sér að á árinu 1980 hafi sömu sveitarfélög

hafi heimilað Hákoti sf. efnistöku í námu á Sandskeiði „fyrst um sinn“. Þá hefur Svifflugfélag Íslands haft starfsemi á Sandskeiði allt frá 1937 en samningur um 1940 mun hafa verið gerður samningur við Seltjarnarneshrepp um landsafnot. Ráðist hefur verið í framkvæmdir á svæðinu, byggð skýli og gerð flugbraut. Náttúruverndarráð lýsti Bláfjöll fólkvang með auglýsingu nr. 97/1973, að fengnu samþykki framangreindra þriggja sveitarfélaga, meðal annarra. Tekið er fram að með stofnun fólkvangs sé „ekki á neinn hátt raskað eignarrétti að landi því, sem fólkvangurinn tekur til“.

Óbyggðanefnd telur að þau takmörkuðu not sem sýnt hefur verið fram á að höfð hafi verið af landinu, þ.e. fyrst og fremst beitarafnot, sem þó hafa farið minnkandi, geti ekki grundvallað eignarrétt byggðan á hefð eða öðrum þeim stofnunarháttum eignarréttinda sem grein hefur verið gerð fyrir í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar, sbr. viðauka með úrskurði þessum. Síðari tíma ráðstafanir og breytt nýting á 20. öld, vatnstaka, námuvinnsla og mannvirkjagerð, hið síðastnefnda einkum á Bláfjallasvæðinu, fær ekki breytt þeirri eignarréttarlegu stöðu. Þar er til þess að líta að upplýsingar og heimildir um raunverulega nýtingu vatns og efnisnáma á svæðinu eru óljósar og ekki með þeim hætti, með tilliti til tíma, umráða og umfangs, að mögulegt sé að til takmarkaðra réttinda geti hafa stofnast á grundvelli hefðar. Hér gegnir sama máli um Kópavogsbæ, Seltjarnarneskaupstað og eiganda jarðarinnar Geirlands.

Afréttur þessi kann að hafa að öllu eða einhverju leyti verið innan upphaflegs landnáms eða á annan hátt orðið undirorpinn beinum eignarrétti. Að námi svæðisins er vikið hér fyrr sbr. kafla 6.2. Þar kemur m.a. fram sú afstaða óbyggðanefndar að ekki sé sjálfgefið að eignarhaldi samnotaafrétta sé öðruvísi farið í þeim tilvikum þar sem af Landnámu má draga afdráttarlausari ályktanir um upphaflegt nám og að sönnunarbyrði sé þá öðruvísi farið en alla jafna. Raunar virðist allt eins líklegt í þeim tilvikum að upphaflegt eignarhald hafi fallið niður og tilheyrsla samnotaafréttar hafi orðið til með svipuðum hætti og á ónumdum landsvæðum, þ.e. viðkomandi landsvæði tekið til sumarbeitar og annarra takmarkaðra nota. Málið kunni hins vegar að horfa öðruvísi við undir þessum sömu kringumstæðum þegar um afrétti einstakra jarða eða stofnana er að ræða, enda bendi slík tengsl þá fremur til órofins eignarhalds frá öndverðu. Ekkert liggur hins vegar fyrir um afmörkun eða yfirfærslu þeirra beinu eignarréttinda sem þar kann að hafa verið stofnað til í öndverðu. Í því efni brestur því sönnun, samhengi eignarréttar og sögu liggur ekki fyrir. Réttindi sem þar kann að hafa verið stofnað til eru því niður fallin. Að öllu þessu virtu er það mat nefndarinnar að engin vafi leiki á því að afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna sé svokallaður samnotaafréttur og að frásögn Landnámu um upphaflegt nám svæðisins skipti ekki máli við mat á tilvist beins eignarréttar að landsvæðinu.

Í máli þessu er þannig ekki sýnt fram á annað en að réttur til afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna hafi orðið til á þann veg, að íbúar á svæðinu hafi tekið

landsvæði þetta til sumarbeitar fyrir búpening og, ef til vill, annarrar takmarkaðrar notkunar. Um afréttarnotkun og fjallskil voru snemma settar opinberar reglur, sem sveitarstjórnum var falið að annast framkvæmd á.

Að öllu framangreindu virtu hefur af hálfu Kópavogsbæjar, Reykjavíkurborgar, Seltjarnarneskaupstaðar, og eigenda jarðanna Vatnsenda, Elliðavatns og Geirlands, ekki verið sýnt fram á að afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna sé eignarland. Eins og notkun afréttarlandsins hefur verið háttað, hefur ekki heldur verið sýnt fram á að eignarhefð hafi verið unnin á því. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé þjóðlenda.[695]

Heimildir benda hins vegar til þess að um afrétt jarða í Seltjarnarneshreppi hinum forna hafi verið að ræða. Ljóst er að einstakir hlutar þess svæðis sem hér hefur verið fjallað um, eru misjafnlega fallnir til beitar. Beitarsvæði taka þó breytingum, auk þess sem þau eru ekki endilega samfelld. Land það sem hér er til umfjöllunar verður því talið falla undir skilgreininguna „landsvæði ... sem að staðaldri hefur verið notað til sumarbeitar fyrir búfé“, sbr. 1. gr. laga nr. 58/1998.

Kemur þá til skoðunar hvort breyting hafi orðið á rétti jarða í Seltjarnarneshreppi hinum forna til afréttar hreppsins við það að hreppurinn klofnaði í þrennt. Jörðin Reykjavík var áður innan Seltjarnarneshrepps hins forna en með konunglegri tilskipun hinn 15. apríl 1803 var kaupstaðarlóðin Reykjavík gerð að sérstöku lögsagnarumdæmi. Eftir þann tíma hefur lögsagnarumdæmi Reykjavíkur verið stækkað með því að tilteknar jarðir hafa verið lagðar undir það með lögum, sbr. t.d. lög nr. 5/1894, 46/1923 og 49/1929. Ekki kemur fram að réttur jarðanna til afréttar sé af þeim tekinn. Þá sýna önnur gögn að Seltjarnarneshreppur og Reykjavík hafa farið sameiginlega með forræði afréttarins, sbr. landamerkjadeilu þá við eiganda jarðarinnar Elliðakots sem lauk með dómi árið 1892. Þess skal einnig getið að í forsendum héraðsdóms í Bláfjallamáli (sbr. H 1996 2848), þar sem aðild áttu meðal annars Reykjavíkurborg, Seltjarnarneskaupstaður og Kópavogskaupstaður, segir svo „Hefur það verið óumdeilt, að afréttur sá, er hér um ræðir, fylgdi sveitarfélögunum þremur og að hann lægi að Mosfellsbæ að norðan, Árnessýslu (Ölfushreppi) að austan og Almenningsskógum Álftnesinga að sunnan.“

Að því er varðar skiptingu Kópavogshrepps út úr Seltjarnarneshreppi hinum forna 1948 segir í bréfi félagsmálaráðuneytis frá 10. desember það ár til sýslumannsins í Kjósarsýslu, að fjallskil og refaeyðing á afrétti skuli vera sameiginleg, þar til hreppsnefndir ákveði annað með samþykki sýslunefndar. Ennfremur liggur fyrir að í aðdraganda þessa gerði sýslunefnd Kjósarsýslu það að tillögu sinni að báðir hinir nýju hreppar hefðu sameiginleg afnot afréttarlands Seltjarnarneshrepps hins forna, sbr. bréf formanns undirbúningsnefndar að skiptingu þess hrepps, dags. 27. nóvember 1947. Með vísan til framangreinds verður að telja að

[695] Sbr. einnig lokakafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

skipting Seltjarnarneshrepps hins forna í þrjú sveitarfélög hafi ekki falið í sér breytingu á rétti einstakra jarða til afréttar.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar, sbr. einnig umfjöllun í almennum niðurstöðum nefndarinnar, að land afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna, svo sem það er afmarkað hér á eftir, teljist þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

> *Frá Sýslusteini austan Lyklafells eftir árfarvegi Lyklafellsárinnar fyrir sunnan Lyklafell og niður í Nautapoll. Úr Nautapolli meðfram heiðarbrún í vatnsfarveginn við norðurenda Vatna-ássins. Úr því ræður norðurkvísl Lyklafellsárinnar þangað til hún fellur í Fossvallaá. Syðsta kvíslin af Fossvallaám frá Lækjarmóti, sem rennur frá bænum, upp að þúfu, sem stendur í Holtstanga fyrir neðan Neðrivötn, þaðan til útsuðurs í mógrýtisklett, með rauf í, er snýr suður, þaðan í Sandfellshnjúk. Þaðan til norðvesturs í suðvesturhorn á Selfjalli og þaðan í Markhól. Úr Markhól í Húsfell, þaðan í Þríhnjúka og áfram í Bláfjallahorn og eftir hæstu tindum Bláfjalla í stöpul á Vífilsfelli. Þaðan í fyrrgreindan Sýslustein.*

Sama landsvæði er afréttur jarða í Seltjarnarneshreppi hinum forna, nú í Kópavogsbæ, Reykjavíkurborg og Seltjarnarneskaupstað, í skilningi 1. gr. og b-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998. Um rétt til upprekstrar á afréttinn og annarra hefðbundinna nota sem afréttareign fylgja fer eftir ákvæðum laga þar um, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998. Þar ber sérstaklega að nefna 7. gr. laga um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 21/1986, og 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

Eftirtaldir hlutar þess svæðis sem hér hefur verið lýst þjóðlenda og afréttur eru háðir sérstökum eignarréttarlegum takmörkunum samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999, og nánari skilgreiningu í náttúruminjaskrá: „Eldborg í Bláfjöllum“ og „Bláfjöll“.

6.14. Vilborgarkot

Hér verður fjallað um landsvæði það sem lýst er í áreiðargjörð fyrir Vilborgarkot, dags. 7. september 1863. Að Vilborgarkoti liggur Hólmur að vestan og norðan, Miðdalur að austan og Elliðakot (Hellirskot) að suðaustan.

Landsvæðið sem um ræðir er að mestu lág grágrýtisholt og ásar í 100-110 m hæð yfir sjó. Hæsta holtið er Kotás. Landsvæðið einkennist einna helst af lítt grónum holtum og melum. Gróið land er hins vegar fjölbreytilegt.

Samkvæmt kröfulýsingu íslenska ríkisins er miðað við að allt land Vilborgarkots samkvæmt áreið, dags. 7. september 1863, sé þjóðlenda. Er línan dreginn að austan ,, ...frá Horni í ána þar sem ósin fellur í ána og þar sem ósin tilvísar uppí grasþúfu í útnorður frá Helliskoti, frá þeirri þúfu með Miðdalsmörkum í

Sólheimatjörn, þaðan frá vestri endi [enda] af Sólheimatjörn, og þvert suður í grjótlág við ána fyrir austan Hólm, og þaðan fram með áni, fyrir norðan, eftir Dugós." Á móti hafa ætlaðir eigendur Vilborgarkots gert kröfu um að allt framangreint landsvæði teljist eignarland. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í kafla 3.13.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. skjöl nr. 1 og 1 (20), er byggt á dómi Landsyfirréttar frá 21. júlí 1873 í máli nr. 10/1873. Í málinu hafi ábúandi Vilborgarkots verið sýknuð af kröfum umboðsmanns konungsjarða um leigugjald þar sem hér á landi gilti eigi að konungur ætti það land er enginn finnst eigandi að heldur er það land almenningur og fylgir þeim reglum er þar um gilda. Álítur íslenska ríkið dóminn vera fordæmisgefandi um að land Vilborgarkots teljist nú almenningur. Ekki sé vitað til þess að stofnað hafi verið til beins eignarréttar yfir landsvæðinu síðar.

Af hálfu ætlaðra eigenda Vilborgarkots, sbr. skjöl 10 og 10 (10), er vísað til þess að eignarréttur þeirra byggist á þinglýstum eignarheimildum. Röð þinglýstra eignarheimilda að jörðinni samkvæmt afsals- og veðmálabókum Gullbringusýslu er óslitinn frá 1932. Ljóst sé að nokkur þinglýst skjöl finnist ekki og a.m.k. ein eignarheimild fyrir 1932. Ríkinu hafi borið að varðveita skjöl varðandi eignarheimildir að jörðinni og það verði að vera á áhættu þess að þau eru ekki tiltæk. Þá beri við úrlausn málsins að líta til þess að það var fulltrúi ríkisins sem gaf út eignarheimildina 1932 en það sé fyrsta tiltæka eignarheimildin eftir dóm Landsyfirréttar frá 1873. Jafnframt er vísað til þess að eigendur Vilborgarkots hafi greitt eignarskatta af jörðinni í samræmi við skráningu fasteignamats og með því hafi ríkið viðurkennt eignarrétt þeirra að jörðinni. Þá er því haldið fram að skilyrði hefðar séu uppfyllt. Loks er byggt á því að með dómi Landsyfirréttar frá 1873 hafi ekki verið skorið um hvort jörðin væri eign ábúandans eða almenningur. Yfirlýsing dómsins um að konungur eigi ekki almenninga merki að jafnvel þótt það hefði legið fyrir að ábúandinn væri ekki eigandi hefði konungur ekki getað krafist leigu, þar sem færi um landið eftir reglum um almenninga.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Vilborgarkots er rakin í kafla 5.14. Þar kemur fram að Vilborgarkots er getið í heimildum frá árinu 1704. Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Í máli þessu er ekki deilt um landamerki Vilborgarkots. Af hálfu ríkisins er gerð krafa til alls lands Vilborgarkots eins og því er lýst hér að framan. Óbyggðanefnd er því ekki nauðsyn að taka afstöðu til merkja Vilborgarkots nema komist verði að þeirri niðurstöðu að landsvæðið sé þjóðlenda. Verður þá næst tekin til skoðunar eignarréttarleg staða innan þess landsvæðis sem til umfjöllunar er.

Í máli þessu liggur fyrir að Vilborgarkot var um langan aldur eyðijörð. Í jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín 1704 kemur fram að jörðin sé eyðijörð og hafi verið það „ ...fram yfir allra þeirra manna minni, sem nú eru á lífi" Þar segir

einnig að jörðin hafi bæði verið nýtt frá Hólmi og Hellirskoti (Elliðavatni) og hafi ábúendur Hellirskots byggt þar fjárhús. Jörðin er sögð eign konungs. Þann 21. júlí 1863 var gerð áreið til að mæla út jörð til handa Jóni Bjarnasyni úr Vilborgarkotslandi. Var sú áreið á dönsku og ógreinileg um landamerki Vilborgarkots. Ný áreið var því farin 7. september sama ár en þá var nefndur Jón þegar farinn að yrkja landið og byggja sér bæ. Áreiðarmennirnir álitu jörðina vera 8 hundruð að dýrleika, 4 hundruð frá Hólmi og 4 hundruð frá Hellirskoti. Við áreiðina lét eigandi Hellirskots bóka að hann áliti að Vilborgarkot væri ekki nýbýli heldur afbýli frá Hellirskoti. Umboðsmaður konungsjarða áskildi sér hins vegar rétt til að gefa út byggingarbréf á þeim parti sem gengi frá Hólmi en sú jörð var í eigu konungs. Þá lét Jón Bjarnason bóka að hann hefði rétt til að heimta landið með nýbýlisrétt. Í gögnum með fyrri áreiðinni kom fram að Vilborgarkot lægi að Miðdal, Hellirskoti og Hólmi og hefði verið nýtt til slægna og torfskurðar af þeim tveimur síðastnefndu.

Í dómi Landsyfirréttar frá 21. júlí 1873, í máli nr. 10/1873, var leyst úr hvort ábúanda Vilborgarkots hefði borið að greiða landsskuld til umboðsmanns konungsjarða í Gullbringu- og Kjósarsýslu. Stefndi í málinu var Dómhildur Jónsdóttir, ekkja Jóns Bjarnasonar. Af hálfu umboðsmanns virðist sem að krafa um greiðslu landskuldar hafa verið studd þeim rökum að Vilborgarkot væri afbýli frá konungsjörðinni Hólmi. Dómurinn taldi að ekki hefði verið sannað að það land sem Jóni Bjarnasyni hefði verið útvísað 1863 væri konungseign jafnvel þótt Vilborgarkotsland hefði verið notað að meira og minna leyti frá Hólmi meðan fyrrnefnd jörð var í eyði. Um það hvort Vilborgarkotslandi hefði verið útvísað eftir nýbýlatilskipun 15. apríl 1776 sagði dómurinn í forsendum sínum: „Að vísu virðist hann [Jón Bjarnason] eigi hafa fengið slíka útvísun á landinu, sem tilskipun 15. apríl 1776 hljóðar um, en slíkt atriði getr þó eigi gefið inu opinbera rétt gegn honum til að heimta gjaldið, því hér á landi á eigi konungr það land, er enginn finst eigandi að, heldr er það land almenningr, og fylgir þeim reglum er þar um gilda.” Dómhildur Jónsdóttir var því sýknuð af kröfum umboðsmannsins. Í framangreindu máli reyndi ekki á kröfu Dómhildar Jónsdóttur um óðals og eignarrétt að Vilborgarkoti en þeirri kröfu hafði verið vísað frá í undirrétti. Í dómi Landsyfirréttar var raunar ekki kveðið skýrt á um það að Vilborgarkot væri almenningur enda þótt slíkt hafi verið gefið í skyn. Niðurstaða um það hvort Vilborgarkotsland væri eign ábúanda eða almenningur hefði allt að einu leitt til sömu niðurstöðu fyrir stefnda þ. e. sýknu um greiðslu landsskuldar.

Árið 1883 hófst málarekstur að nýju en nú á milli umboðsmanns þjóðjarða og Þorsteins Jónssonar, umráðamanns Vilborgarkots. Krafðist umboðsmaðurinn þess að Þorsteinn skilaði þeim hluta Vilborgarkots sem var útmældur úr landi þjóðjarðarinnar Hólms og teldist 4 hundruð að mati. Lauk málinu með dómi Hæstaréttar Danmerkur 17. október 1887 (Lyfrd. yngri bls. 244). Taldi dómurinn ekkert fram komið í málinu sem styddi það að Vilborgarkot hefði áður verið sjálfstæð jörð. Þá komst dómurinn að

þeirri niðurstöðu að með útmælingargerð Vilborgarkots árið 1863 hefði farið fram löggild útvísun samkvæmt nýbýlatilskipunni frá 1776. Jörðinni hefði þó ekki verið útvísað til eignar og yrði hvorki felld undir 1. gr. né 9. gr. tilskipuninnar. Útvísun yrði því að skoðast framkvæmd eftir 3. gr. tilskipuninnar „að áskildum eignarrjetti annara.“ Kröfugerð umboðssjóðsins var hins vegar með þeim að hætti að stefndi, Þorsteinn, var sýknaður. Af hálfu Hæstaréttar Danmerkur kom þannig skýrt fram að stofnun Vilborgarkots hefði farið fram á grundvelli 3. gr. nýbýlatilskipuninnar sem fjallaði um nýbýlastofnun á landi í eigu annarra og hljóðar svo:

> Ef nokkur kemur fram með óefanlegan eignarrétt til landsins, þá skal þó, eptir amtmannsins tilsögn , gjörast þvílík forréttíng, sem áður er sagt. Finni þá sýslumaðurinn og þeir tilteknu menn, að útlendið liggur notalaust og án sérlegrar brúkunar, en gæti þó lagt af nóg rúm og hentugleika til eins nýbýlis, þá skal þvílíkt býli upp takast, þó á þann hátt, að eigandinn hafi sinn rétt óskerðan til að láta uppbyggja það og líka að koma sér saman við þann tilkomandi ábúanda á sannsýnilegan og löglegan hátt, um landskuld og kvígildaleigur [...] Vér allranáð viljum eptirláta þvílíkum nýbýlingum, og sem síðar skal sagt verða, þó svo, að landeigandinn hafi sinn rétt óskerðan.

Á grundvelli þessa dóms Hæstaréttar Danmerkur er hafið yfir vafa að landsvæði sem hér er til umfjöllunar er eignarland. Hefðarsjónarmið eru þeirri niðurstöðu til fyllingar enda hafa umráðamenn Vilborgarkots á hverjum tíma haft af henni víðtæk not eins og nú verður nánar rakið.

Í forsendum dóms Landsyfirréttar frá 1873 kemur fram að Jón Bjarnason hafði þegar 1863 byggt á sinn kostnað bæ í Vilborgarkoti án þess að greiða fyrir notkun landsins. Þann 6. júlí 1881 veðsetti Þorsteinn Jónsson Vilborgarkot og var veðskuldabréf þess efnis þinglesið 6. júní 1884 með athugasemd um að hvorki veðseljandi né veðkaupandi hefðu þinglýsta eignarheimild fyrir henni veðsettu eign. Á næstu áratugum var jörðin nokkrum sinnum veðsett, að því er virðist án athugasemda, t.a.m. í upphafi aldar af Guðmundi Magnússyni í Elliðakoti sem þá var talinn eigandi jarðarinnar. Árið 1905 lét Guðmundur reisa gisti- og veitingahús í Vilborgarkotslandi sem hann nefndi Geitháls og flutti þangað búferlum árið eftir. Í aprílmánuði 1918 auglýsti Guðmundur Geitháls til sölu ásamt eyðijörðinni Vilborgarkoti. Í auglýsingu sagði að jörðinni fylgdi góð beit, tún, matjurtargarðar, slægjur, mótak og silungsveiði. Árið 1928 seldi Helgi Jónsson, Vilborgarkot, til Sigvalda Jónssonar en tekið var fram í afsali að eignarheimild seljanda væri ekki þinglesin. Á nauðungsölu, 27. desember 1932, var Vilborgarkot ásamt Geithálsi seld til Sturlu Jónssonar, kaupsmanns. Í uppboðsafsalinu sagði að jörðin hefði verið þinglýst eign Sigvalda Jónssonar. Jafnframt var tekið fram að jörðinni fylgdi íbúðarhús og önnur mannvirki en að fyrri eigandi hefði leigt út veiðiréttinn í Hólmsá til 10 ára. Er uppboðsafsalið fyrsta þinglýsta eignarheimildin að Vilborgarkoti sem hér liggur fyrir og hefur aðilaskiptum að jörðinni síðan verið þinglýst. Af framangreindu

er ljóst að umráðamenn Vilborgarkots hafa frá árinu 1863 farið með landið líkt og það væri þess eign og komið þannig fram gagnvart öðrum.

Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Vilborgarkot hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum frá 1863. Innan þeirra marka sem hér er byggt á um landamerki hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt.

Landsvæðið sem hér er til umfjöllunar er umlukið eignarlandi annarra jarða. Styður því eignarréttarleg staða aðliggjandi svæða þá niðurstöðu að landsvæðið sé eignarland. Staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Þá ber þess að geta að talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja á svæðinu, svo sem á Íslandi í heild, verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er, sbr. skjal nr. 26.

Að öllu framangreindu virtu hefur af hálfu íslenska ríkisins ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja Vilborgarkots sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.[696]

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Vilborgarkots, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

6.15. Stóra-Mosfellsheiðarland

Hér verður fjallað um landsvæði það sem lýst er í landamerkjabréfi Stóra-Mosfells, dags. 29. maí 1890 og þingl. 4. júní 1890. Í landamerkjabréfinu er lýst merkjum á tveimur aðskildum landsvæðum. Annars vegar er gerð grein fyrir landi sem er auðkennt sem Stóra Mosfellslands. Afmarkar það land í kringum býlið sjálft í Mosfellsdal og nágrenni þess. Hins vegar er gerð grein fyrir landi sem nefnt er Stóra-Mosfellsheiðarland og liggur í heiðinni austan Mosfellsdals. Sú umfjöllun sem hér fer á eftir verður að mestu bundin við þann hluta Stóra-Mosfells. Innan marka Stóra-Mosfellsheiðarlands eins og það er afmarkað í tilvitnuðu landamerkjabréfi er þess að gæta að árið 1930 var nýbýlinu Svanastöðum skipt út úr landinu. Þá var nýbýlinu Seljabrekku, áður nefnt Jónssel, skipt úr Mosfellsheiðarlandi 1934 og Mosfellsbringum árið 1939 en hluti þess tilheyrir nú Seljabrekku. Loks var nýbýlinu Selholti skipt úr Seljabrekku 1956. Af hálfu íslenska ríkisins er miðað við að kröfugerð þess taki ekki til þessa útskipta lands. Eigandi Seljabrekku telur hins vegar að kröfugerðin taki til lands innan merkja nýbýlisins.

[696] Sbr. einnig lokakafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Að Stóra-Mosfellsheiðarlandi liggja Hraðastaðir, Laxnes og Skeggjastaðir að vestan en Grafningsafréttur og jarðirnar Fellsendi og Heiðarbær í Þingvallasveit að austan. Til norðurs er Stardalur en til suðurs er Miðdalur og Þormóðsdalur.

Landsvæðið sem hér er til umfjöllunar er tiltölulega slétt heiðarflæmi í 200 - 330 m hæð. Heiðarflæmið liggur milli Litla Sauðafells (346 m) að norðan og Borgarhóla (410 m) og Grímannsfells eða Grimarsfells (484 m) að sunnan. Leirvogsvatn og Geldingatjörn eru í um 215 m hæð vestan til á Mosfellsheiði og austar breiðir úr sér tiltölulega gróið heiðarflæmi.

Samkvæmt endanlegri kröfugerð íslenska ríkisins hefur það dregið kröfulínu sína frá punkti í Borgarhól og þaðan beint um Leirdalsenda í Stórhól austast á Grímmannsfelli, þaðan beint í Köldukvísl austan fjallsins, þar sem lína, sem dregin er milli Þrívarða í Moldarbrekkum og vörðu á Stórhól á Grímmannsfelli sker ána. Þaðan beint yfir Geldingatjörn í Blásteinbringu, og svo upp að Leirvogsvatni í punkt þar sem Leirvogsá rennur úr vatninu svo eftir vatninu og úr því eftir Bugðu upp að Rjúpnagilsenda, þaðan beint í Sýslusteina austan á Sauðafelli og svo í Sæluhúsatóft. Samkvæmt þessari kröfugerð eru m.a. hluti Leirvogsvatns, Geldingatjarnar og Litla - Sauðfells innan þjóðlendu.

Á móti hefur Mosfellsbær lýst kröfu um beinan eignarrétt að því landsvæði sem hann telur að falli innan landamerkja Stóra Mosfells samkvæmt landamerkjabréfi jarðarinnar, dags. 29. maí 1890 og þingl. 4. júní 1890. Þá hefur eigandi Seljabrekku lýst kröfu um einkaeignarrétt að landsvæði vestan Leirvogsvatns sem liggur að hluta innan kröfusvæðis íslenska ríkisins. Af hálfu tveggja eigenda Hraðastaða II er gerð krafa um að viðurkenndur verði upprekstrarréttur jarðarinnar á afrétt Mosfellinga fari svo að Mosfellsheiðarland verði úrskurðað þjóðlenda.

Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í kafla 3.15., 3.16. og 3.17.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. skjöl nr. 1 og 1(20), er almennt byggt á því að landnám og lög séu frumstofnunarhættir beins eignarréttar. Grundvöllur að beinum eignarrétti hafi verið lagður á landnámsöld við nám. Eftir það hafi lönd undirorpin beinum eignarrétti aldrei getað aukist heldur hafi eigandalaus svæði orðið fleiri með tímanum. Þá er því haldið fram að landnám Ingólfs Arnarsonar, svo sem því er lýst í Landnámu, beri brag af hertöku eða yfirráðatöku lands, fremur en námi og því hafi aðrir numið einstök svæði í landnámi hans. Vísað er til þess að samkvæmt jarðabók Árna og Páls hafi jarðir á Kjalarnesi átt geldnauta-, hesta- og geldfjárupprekstur á Mosfellsheiði. Á tímum sjálfseignarbænda sé líklegt að Mosfellsheiðin hafi verið afréttarland bænda í Mosfellssveit en síðar hafi jarðir í Mosfellssveit komist í konungseigu og Mosfellsheiðin fylgt með. Byggt er á því að Mosfellsheiði hafi aldrei verið jörð eða hluti af jörð heldur hafi hún í upphafi verið samnotaafréttur jarða í Mosfellssveit. Eftir að jarðirnar hafi orðið kirkjujarðir hafi kirkjuvaldið talið sig geta höndlað með heiðina og jarðirnar í sitthvoru lagi. Byggt er á því að umráð Mosfells

yfir Mosfellsheiði megi rekja til siðaskipta þegar konungur sölsaði undir sig eignir Viðeyjarklausturs. Afréttarlandið hafi verið notað til að tryggja kirkjunni tekjur til uppihalds presta. Vísað er til lýsingu Gullbringu og Kjósarsýslu frá 1782-1785 og fasteignamats Kjósarsýslu 1916-1918 en þar sé Mosfellsheiði nefnd afréttur. Þá er byggt á dómi Hæstaréttar um Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiði, hrd. 1997:1162, en ákveðna samsvörun sé að finna með þessum tveimur heiðum og Mosfellsheiði. Loks er vísað til landamerkjabréfs Stóra-Mosfells, dags. 29. maí 1890 og þingl. 4. júní 1890, en tekið fram að ekki sé að öllu leyti farið eftir afmörkun bréfsins. Ráða þar sjónarmið um nálægð við byggð, nýtingarmöguleikar og nám.

Af hálfu Mosfellsbæjar, sbr. skjöl nr. 12 og 12(12), er byggt á því að allt land innan sveitarfélagamarka Mosfellsbæjar sé innan landnáms Ingólfs Arnarsonar. Mosfellskirkja hafi í fyrstu verið í einkaeign og ekki sé útilokað að heiðarlandið hafi verið eign Mosfells frá fyrstu tíð eins og örnefnið Mosfellsheiði gefi til kynna. Ljóst sé af heimildum að Mosfell hafi farið með eignarréttinn að heiðinni á fyrri tíð en helstu gæði landsins hafi verið beitarítök, slægjur, selstaða og veiðiréttindi í Leirvogsvatni. Þá er vísað til þess að presturinn á Mosfelli hafi leigt út slægjulönd og beitarafnot. Byggt er á landamerkjabréfi Stóra-Mosfells, dags. 29. maí 1890 og þingl. 4. júní 1890, og afsals íslenska ríkisins á Mosfellsheiðarlandi, dags. 24. maí 1933. Afsalið beri það með sér að það hafi verið skilningur ríkisins að verið væri að selja eignarland. Vísað er til laga nr. 53/1927 um heimild til sölu á nokkrum hluta Mosfellsheiðar. Ekki fari milli mála samkvæmt efni laganna að löggjafinn var að gefa fyrirmæli um sölu eignarlands. Hvort sem Mosfellsheiði hafi verið eignarland eða ekki fyrir söluna til Mosfellsbæjar þá sé það viðurkennt í íslenskum rétti að löggjafinn megi ráðastafa eigendalausum svæðum. Þá er byggt á því að skilyrði hefðar séu uppfyllt. Loks er því haldið fram að Mosfellsheiði sé eign í skilningi Mannréttindasáttmála Evrópu og vísað til dóma Mannréttindadómstóls Evrópu því til stuðnings.

Af hálfu eiganda Seljabrekku, sbr. skjöl nr. 17 og 17(9), er því haldið fram að eignarrétt að Mosfellsheiði megi rekja allt aftur til landnáms. Hann megi jafnframt rekja til settra laga um sölu Mosfellsheiðar nr. 23/1927 en við setningu laganna hafi enginn efi verið um eignarrétt Stóra - Mosfells að heiðinni. Þá beri afsalið fyrir Mosfellsheiði frá 1933 það greinilega með sér að land það sem selt var hafi verið undirorpið beinum eignarrétti. Þá er byggt á því að Seljabrekka sé jörð samkvæmt fyrri úrskurðum óbyggðanefndar og allt land hennar sé eignarland í skilningi 1. gr. þjóðlendulaga nr. 58/1998. Vísað er til afsals íslenska ríkisins á landi jarðarinnar, dags. 26. ágúst 1999 og þingl. 6. september 1999. Merkjum sé reyndar ekki lýst en þar vísað til þess að kaupandi hafi kynnt sér merkin. Þau merki sem kaupanda hafi verið kunnugt um hafi verið merki samkvæmt byggingabréfum Seljabrekku frá 1968 og 1985. Að auki hafi kaupanda verið kunnugt um að land hefði komið frá Selholti í makaskiptum við Mosfellsbæ 1956. Samkvæmt þeim merkjum sé fjórðungur

jarðarinnar nú innan kröfusvæðis íslenska ríkisins. Byggt er á því að íslenska ríkið hafi sönnunarbyrðina um að land innan kröfusvæðis sé eigendalaust. Loks er vísað til hefðar, venjuréttar og meðalhófsreglu stjórnsýsluréttar.

Af hálfu eiganda Hraðastaða, sbr. skjöl nr. 11 og 11(6), er því haldið fram að það sé meginregla íslensks réttar að afréttareign eða réttur til upprekstrar fylgi jörðum. Byggt er á að afréttur Mosfellinga sé innan eignarlanda jarða sem eru innan fleiri sveitarfélaga en Mosfellsbæjar og verði hann því ekki afmarkaður með nákvæmum hætti og ekkert tilefni til afmörkunar þar sem um eignarlönd sé að ræða. Jafnframt er vísað til 5. gr. þjóðlendulaga.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar lands Stóra-Mosfells er rakin í kafla 5.22. Þar kemur fram að jarðarinnar er getið í heimildum allt frá því á 12. öld og sagnir um hana megi rekja enn lengra aftur. Af þeim heimildum verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.[697] Hér ber þess að geta að land jarðarinnar er í seinni tíma heimildum tvískipt en þjóðlendukrafa íslenska tekur einungis að hluta til hins aðskilda heiðarlands. Ekki verður annað ráðið af heimildum en Stóra-Mosfellsheiðarland hafi fylgt Stóra-Mosfelli frá öndverðu. Um það brestur hins vegar heimildir hvort land jarðarinnar hafi verið tvískipt frá upphafi eða það komið síðar til. Að þessum sérsjónarmiðum verður að gæta við hið eignarréttarlega mat.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum Mosfellsheiðarlands er lýst í fyrirliggjandi heimildum. Að fenginni niðurstöðu um þau landamerki verður svo fjallað um eignarréttindi innan þess landsvæðis sem til umfjöllunar er.

Landamerkjum Stóra-Mosfellsheiðarlands er svo sem fyrr segir lýst heildstætt í landamerkjabréfi Stóra-Mosfells, dags. 24. maí 1890 og þingl. 4. júní 1890.

Verður þá fyrst litið til vesturmerkja Mosfellsheiðar. Samkvæmt landamerkjabréfinu eru merki heiðarinnar til vesturs, gagnvart Hraðastöðum, „ ...úr Stórhól beint í Helgufoss, eptir ánni niður á móts við Markavörðu.“ Landamerkjabréf Mosfells er ekki áritað vegna Hraðastaða. Samkvæmt landamerkjabréfi Hraðastaða, dags. 30. maí og þingl. 4. júní 1890, eru merki jarðarinnar, gagnvart Mosfelli, Gljúfrið austanvert við svonefndan Hraðablett „...og Kaldakvísl alla leið niður á móts við Laxnesslækjarmynni“. Landamerkjabréf Hraðastaða er ekki áritað vegna Mosfells. Bréfið er ekki í samræmi við landamerkjabréf Stóra-Mosfells því Helgufossar eru vestan við hinn svonefnda Hraðablett. Endanleg kröfulína íslenska ríkisins miðar við landamerkjabréf Hraðastaða og er jörðin því utan kröfusvæðis. Samkvæmt dómi Hæstaréttar 6. september 2005, í máli 367/2005, er óbyggðanefnd ekki heimilt að fara út fyrir kröfur aðila. Kemur því framangreind skörun á landamerkjabréfum Hraðastaða og Stóra-Mosfells ekki til frekari skoðunar hér. Samkvæmt

[697] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

landamerkjabréfi Mosfells liggja merki Mosfellsheiðar að vestan einnig að jörðunum Laxnesi og Skeggjastöðum. Merki þessi liggja utan við kröfusvæði íslenska ríkisins og þarfnast því ekki athugunar.

Samkvæmt landamerkjabréfi Stóra-Mosfells eru merki Mosfellsheiðar til norðurs, gagnvart Stardal á Kjalarnesi, „...eptir Leirvogsá (frá Skeggjastaðamörkum í Ríp) uppí Leirvogsvatn og úr Leirvogsvatni eptir Bugðu uppað Rjúpnagilsenda.“ Bréfið er áritað af Guðmundi Einarssyni eftir umboði prófastsins í Kjalarnesþingi. Samkvæmt landamerkjabréfi Stardals eru merki jarðarinnar til suðurs, gagnvart Mosfellsheiðarlandi, úr „...efsta Rjúpnagilsbotni, ræður gilið ofaní bugðu svo ræður Bugða ofan í Leirvogsvatn, svo ræður Áin að læk þeim sem er fyrir vestan beitarhús frá Stardal“. Landamerkjabréf Stardals er í samræmi við landmerkjabréf Stóra-Mosfells og er áritað vegna síðarnefndu jarðarinnar.

Verður þá næst fjallað um austurmerki Stóra-Mosfellsheiðarlands. Samkvæmt landamerkjabréfi Stóra-Mosfells eru merki landsins, gagnvart jörðunum Fellsenda og Heiðarbæ (hornmark) í Þingvallasveit og Grafningsafrétt, „... úr Rjúpnagilsenda beint í Sýslusteina austan á Sauðafelli, úr þeim beint í Þrívörður á Moldbrekkum, þaðan beint í vörðuna á Stóra-Borgarhól.“ Landamerkjabréf Stóra-Mosfells er hvorki áritað vegna fyrrnefndra jarða í Þingvallasveit né Grafningsafréttar. Landamerkjabréf Stóra-Mosfells er í samræmi við dóm sýslumanns Árnessýslu, dags. 22. nóvember 1873. Niðurstaða dómsins var sú að merki Mosfellskirkjulands að austan væru „...úr Rjúpnagili í Sýslustein, þaðan beint í Moldbrekkur við sæluhús og þaðan eptir beinni línu í Borgarhóla.“ Var niðurstaðan m.a. reist á lögfestu Þingvalla frá 1870 og vitnisburðum aðila. Þá er landamerkjabréfið einnig í samræmi við samkomulag um mörk Mosfellsheiðar milli Ölfushrepps og Grafningshrepps annars vegar og Mosfellsbæjar og Miðdals I hins vegar, dags. 23. júní 1991 og birt í Stjórnartíðindum 11. apríl 1991. Að því leyti sem mörkin snúa að Mosfellslandi var lína dregin „... frá Sæluhústótt á Moldbrekkum í steyptan stöpul á Borgarhólum....“

Þá verður litið til suðurmerkja Mosfellsheiðar. Samkvæmt landamerkjabréfi Stóra - Mosfells eru merki heiðarinnar að sunnan, gagnvart Miðdal og Þormóðsdal, „ ...úr vörðunni í Borgarhól beint um Leirdalsenda í Stórhól austast í Grímmansfelli.“ Landamerkjabréfið er áritað vegna Miðdals og Þormóðsdals. Samkvæmt landamerkjabréfi Miðdals, dags. 26. maí 1890 og þingl. 4. júní 1890, eru merkin gagnvart Mosfelli „ ...eptir beinni línu úr Stórhól í Grímmansfellsenda í fyrstnefnda vörðu á stóra Borgarhól“ Landamerkjabréfið er ekki áritað vegna Mosfells. Samkvæmt landamerkjabréfi Þormóðsdals, dags. 1. mars 1884 og þingl. 10. júní 1886, eru mörkin gagnvart Mosfelli, varða „ ...upp af Torfdalshrygg sem er vestar í brúninni á Grímannsfelli, úr tjeðri vörðu austur eptir hábrúninni á Grímannsfelli, sem vötnum hallar til suðurs, áframhaldandi lína á eystri brún sem vötnum hallar austuraf.“ Landamerkjabréf Þormóðsdals er áritað vegna Mosfellskirkjulands. Af

framansögðu er því ljóst að landamerkjabréf Stóra-Mosfells er í samræmi við landamerkjabréf aðliggjandi jarða að sunnan.

Í kjölfar þess að landamerkjalög taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf fyrir Stóra-Mosfell, þar með talið Stóra-Mosfellsheiðarland. Landamerkjabréfið er undirritað af fyrirsvarsmönnum jarðarinnar, þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki hennar, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna sem þýðingu hafi hér. Þetta bendir allt til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að rétthafar að viðkomandi landsvæðum hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst. Sá formgalli, sem á landamerkjabréfi Stóra - Mosfells er að því leyti að áritun vantar vegna Hraðastaða, Skeggjastaða, Stardals, Heiðarbæjar og Fellsenda verður ekki talin hafa efnislega þýðingu hér.

Kemur þá til sérstakrar skoðunar eignarréttarleg staða lands innan framangreindra merkja og auðkennt er sem Stóra-Mosfellsheiðarland.

Samkvæmt lýsingum Landnámabókar er vafalaust að landnám Ingólfs Arnarsonar náði m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2. Af hálfu íslenska ríkisins er á því byggt í málinu að landnám Ingólfs beri fremur brag af hertöku eða yfirráðatöku lands, en landnámi. Á þennan málatilbúnað ríkisins er ekki fallist af hálfu óbyggðanefndar. Þvert á móti hefur ekki verið sýnt fram á það að af lýsingum Landnámu, og rannsóknum þar að lútandi, verði ráðinn neinn slíkur munur á tilhögun og eðli landnáms Ingólfs annarsvegar og öðrum landnámslýsingum hins vegar. Eins og rakið er benda heimildir ekki til annars en Stóra-Mosfellsheiðarland hafi fylgt Stóra-Mosfelli frá öndverðu. Hér hagar því þannig til að samhengi eignarréttar og sögu liggur fyrir.

Sú tvískipting á landi Stóra-Mosfells og lýst er í landamerkjabréfi jarðarinnar hlýtur almennt séð að leiða til þess að auknar kröfu verði gerðar til sönnunar á því hvort hið aðskilda heiðarland sé háð beinum eignarrétti sbr. dóm Hæstaréttar um Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiði (hrd. 1997:1162) og fyrri niðurstöður óbyggðanefndar. Hér ber þess þó að gæta að ekki er ósennilegt er að þær jarðir sem liggja að Stóra-Mosfellsheiðarlandi að vestan hafi verið hluti af hinni fornu Mosfellsjörð. Þannig sé óljóst hvort heiðin hafi ekki verið landfræðilega aðskilin frá Mosfellsjörðinni í upphafi. Þarf því að huga að fleiri atriðum.

Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Stóra-Mosfell ásamt Mosfellsheiðinni hafi verið nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Heiðin var nýtt til beitar fyrir sauðfé, hross, geldneyti og jafnframt til slægna. Niðurstaða í fyrrnefndu dómsmáli frá 1873 var m.a. reist á því að Mosfellsprestar hefðu „..stöðugt yrkt eða léð slægjur í Sauðafellsflóa.“ Sauðafellsflói er í norðausturmörkum Mosfellsheiðar. Af öðrum heimildum má sjá að Mosfellsprestur lagði bann við notkun annarra af heiðinni nema með sínu leyfi. Vísast þar til forboðs

prestsins á Mosfelli sem var lesið á manntalsþingi þann 30. maí 1864 og fundargerðar hreppsnefndar Mosfellshrepps, dags. 10. júní 1911.

Í þingskjölum frumvarps til laga um heimild til sölu Mosfellsheiðar frá árinu 1927, kemur fram að Mosfellsprestur hafi leigt bæði heimamönnum og utansveitarmönnum slægjur í heiðinni og haft af því talsverðar tekjur. Þá kemur fram að mikilla heyja hafi verið aflað á heiðinni fyrir búið á Mosfelli og þar hafi aðalútheyjarheyskapur jarðarinnar verið. Í þingskjölunum kemur einnig fram að hreppsbúar hafi áður fyrr greitt leigu til Mosfellshrepps fyrir upprekstur á heiðina.

Í nokkrum fyrirliggjandi heimildum er Mosfellsheiði nefnd afréttur, þar á meðal í fasteignamati 1916-1918 og lýsingu Skúla Magnússonar á Gullbringu- og Kjósarssýslu frá 1782-1785. Í vitnisburðum bænda á Kjalarnesi í dómsmáli frá 1860 kom fram að þeir töldu Mosfellsheiði vera afrétt eða almenning. Þá er í umfjöllun jarðarbókar 1703 getið um upprekstur nokkurra bæja á Kjalarnesi á Mosfellsheiði. Framangreindar heimildir virðast taka að hluta eða öllu leyti til þess lands sem hér er til umfjöllunar. Heimildir eru hins vegar misvísandi og má þar vísa til lýsingu Stefáns Þorvaldssonar á Mosfells- og Gufunessóknum frá 1855. Segir hann að „...þar séu afréttarlönd engin að kalla, og flestir [fái] upprekstur í búfjárhögum annarra, einkum þeirra, sem eiga dali eða fjalllönd“. Jafnframt kemur fram í svari sýslumanns Gullbringu- og Kjósarsýslu, dags. 8. janúar 1920, til Stjórnarráðs Íslands að „...ekkert svæði í Gullbringu- og Kjósarsýslu [verði] talið almenningur, er eigi sananlega tilheyri einhverju lögbýli í sýslunum.“

Afnot af Stóra-Mosfellsheiðarlandi hafa samkvæmt framansögðu verið umfangsmikil og fjölþættari en gerist um hefðbundna afrétti. Í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar, sbr. kafla 4.4., er m.a. fjallað um þann flokk afrétta sem teljast *afréttir einstakra jarða og stofnana*. Þar er átt við þá afrétti sem skv. elstu heimildum tilheyrðu einstökum jörðum, lögpersónum eða stofnunum, fyrst og fremst kirkjunum. Rekstur annarra aðila var þá heimilt skv. venjum og samningum, en gegn greiðslu afréttartolls. Segir svo í almennu niðurstöðunum að það hvort tiltekinn afréttur einstakrar jarðar eða stofnunar er undirorpinn beinum eða óbeinum eignarrétti heimajarðar sé hins vegar ekki einhlítt og verði að meta í hverju tilviki fyrir sig. Hér háttar þannig til að vafi leikur á hvort Stóra-Mosfellsheiðarland sé afréttur. Yrði litið svo á telur óbyggðanefnd að landsvæðið myndi falla í flokk *afrétta einstakra jarða og stofnana.* Óbyggðanefnd telur hins vegar allt eins líklegt að upprekstur Mosfellinga, Kjalnesinga o.fl. á Stóra-Mosfellsheiðarland, og heimildir greina frá, falli undir hefðbundinn ítaksrétt. Í íslenskum rétti hafa ítök eða ítaksréttindi verið skilgreind sem réttindi er veiti rétthafa tiltekin þröng umráð og takmörkuð not fasteignar sem er í eigu og umráðum annars eða annarra aðila.[698] Bendir það til þess að Stóra-Mosfellsheiðarland hafi verið undirorpið beinum eignarrétti.

[698] Sbr. umfjöllun um hugtakið ítak í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Eins og rakið er að framan er Stóra-Mosfellsheiðarland tiltölulega slétt heiðarflæmi og að mestu milli 200 og 300 metra yfir sjávarmáli. Verða staðhættir og nýtingarmöguleikar taldir mæla fremur með því að landið sé talið eignarland. Þá er landsvæðið umlukið eignarlandi að undanskildum Grafningsafrétti suðaustan Mosfellsheiðar. Er þannig leitt í ljós að allt landsvæðið sunnan, vestan, norðan og norðaustan við Mosfellsheiði er eignarland. Styður því eignarréttarleg staða aðliggjandi svæða þá niðurstöðu að landsvæðið sé eignarland.

Af hálfu íslenska ríkisins er ekki gerð krafa til alls þess lands sem er afmarkað sem Stóra-Mosfellsheiðarland í landamerkjabréfi Stóra-Mosfells og þar sögð ráða sjónarmið um nálægð við byggð, nýtingarmöguleikar og nám. Er þannig slegið föstu af hálfu íslenska ríkisins að framangreind atriði geti skipt máli við hið eignarréttarlega mat. Óbyggðanefnd telur ljóst að kröfur íslenska ríkisins í þessu máli eru ekki í fullu samræmi við þau sjónarmið. Þannig er auðsætt að kröfulína íslenska ríkisins gagnvart eignarlöndum í Hafnarfirði byggjast ekki á þeim sjónarmiðum

Koma þá næst til skoðunar lög nr. 53/1927 um sölu á nokkrum hluta úr kirkjueigninni Mosfellsheiðarlandi. Lögin mæltu fyrir um heimild til handa ríkisstjórn Íslands að selja Mosfellshreppi Stóra-Mosfellsheiðarland að undanskildu hinu svonefnda Jónsseli. Af efni laganna og lögskýringargögnum má ráða að íslenska ríkisins hafi litið svo á að landsvæðið væri eignarland. Lögin voru hins vegar aðeins heimildarlög og mæltu ekki fyrir um skyldu til að selja eignarland. Hafi Mosfellsheiðarland verið eigendalaust við setningu laganna verður þó ekki litið svo að lögin hafi ein og sér breytt landsvæðinu í eignarland. Jafnframt telur óbyggðanefnd að ekki verði skýrlega ráðið af afsali kirkjumálaráðaherra á Mosfellsheiðarlandi, dags. 24. maí 1933 og þingl. 26. júní 1933, hvort verið er að selja eignarland eða óbein eignarréttindi. Heiðarlandið var selt með því skilyrði að það yrði aðeins notað til upprekstrar fyrir skepnur hreppsbúa og félli það endurgjaldslaust aftur til ríkisins ef brotið væri gegn þessu skilyrði. Framangreind skilyrði afsalsins hljóta að vekja upp efasemdir um hvort yfirfærsla á beinum eignarrétti hafi farið fram við söluna. Það verð sem greitt var fyrir heiðina bendir til að um óbein eignarréttindi hafi verið að ræða en samanburður við söluverð á eignarlöndum árið 1933 leiðir í ljós að kaupverð Mosfellsheiðar var afar lágt. Það fellur hins vegar utan við hlutverk óbyggðanefndar að taka afstöðu til greinds álitaefnis sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998. Allt eina verða lög nr. 54/1927 um sölu Mosfellsheiðarlands og afsal dómsmálaráðherra árið 1933 talin styðja þá niðurstöðu að landsvæðið sem hér um ræðir sé undirorpið beinum eignarrétti.

Að öllu framangreindu virtu hefur af hálfu íslenska ríkisins ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja Mosfellsheiðar innan Stóra-Mosfells sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um

eignarland að ræða, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.[699]

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að Stóra - Mosfellsheiðarland, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

Með hliðsjón af framangreindri niðurstöðu óbyggðanefndar um eignarland innan landamerkja Stóra - Mosfells verður ekki talið að krafa eigenda Hraðastaða II um beitarréttindi þarfnist sjálfstæðrar skoðunar í máli þessu, sbr. 7. gr. og 5 mgr. laga nr. 58/1998.

Krafa eiganda Hraðastaða um beitarréttindi á landsvæðum sem liggja innan annarra sveitarfélaga en Mosfellsbæjar er óljós og vanreifuð. Krafan hefur ekki fengið frekari stoð við rannsókn óbyggðanefndar og kemur ekki til frekari skoðunar hér.

6.16. Landsnet hf.

Í máli þessu gerir Landsnet hf. kröfur vegna háspennulína sem liggja innan kröfusvæðis íslenska ríkisins. Hér er um að ræða háspennulínur Landsnets hf. sem liggja frá orkuverum á Þjórsársvæðum og Sogsvirkjun. Nánar tiltekið eru þetta háspennulínurnar Búrfellslína 2 og 3, Sogslína 2 og 3 og Brennimelslína 1. Af hálfu Landsnets hf. er gerð krafa um að háspennulínurnar fái að standa ótímabundið á landi því sem þær fara um og fyrirtækið hafi ótakmarkaðan umferðarrétt að þeim sbr. 2. mgr. 5. gr. þjóðlendulaga nr. 58/1998.

Með vísan til úrskurða óbyggðanefndar á svæði 1 í Árnessýslu er það niðurstaða óbyggðanefndar að Landsnet hf. sé eigandi framangreindra orkuveitna sem liggja innan úrskurðaðrar þjóðlendu í máli þessu og njóti lögvarins réttar til nýtingar þeirra. Hins vegar er Landsnet hf. hvorki eigandi lands né annarra réttinda á svæði því sem orkuveiturnar liggja um, sbr. 1. gr. , 2. gr. og 7. gr. laga nr. 58/1998.

6.17. Um málskostnað

Í samræmi við 2. mgr. 17. gr. laga nr. 58/1998 hefur óbyggðanefnd lagt mat á það hvað telja megi nauðsynlegan kostnað vegna hagsmunagæslu fyrir nefndinni í máli þessu. Við það mat hefur nefndin m.a. litið til þess hvort aðilar, sem svipaðra hagsmuna eigi að gæta, hafi sameinast um aðstoð lögmanns og annarra sérfræðinga, enda rekist hagsmunir ekki á. Við mat á fjárhæð kostnaðar hefur nefndin enn fremur litið til þess hvað telja megi sanngjarnt og eðlilegt endurgjald fyrir hagsmunagæslu í máli þessu. Þess ber að geta að málskostnaðar var ekki krafist af hálfu Landsnets hf.

---

[699] Sbr. einnig lokakafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

7. ÚRSKURÐARORÐ[700]

Landsvæði það sem afmarkað er hér á eftir, þ.e. Afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna, nú Kópavogsbæjar, Reykjavíkur og Seltjarnarneskaupstaðar, er þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

> *Frá Sýslusteini austan Lyklafells eftir árfarvegi Lyklafellsárinnar fyrir sunnan Lyklafell og niður í Nautapoll. Úr Nautapolli meðfram heiðarbrún í vatnsfarveginn við norðurenda Vatna-ássins. Úr því ræður norðurkvísl Lyklafellsárinnar þangað til hún fellur í Fossvallaá. Syðsta kvíslin af Fossvallaám frá Lækjarmóti, sem rennur frá bænum, ræður upp að þúfu, sem stendur í Holtstanga fyrir neðan Neðrivötn, þaðan til útsuðurs í mógrýtisklett, með rauf í, er snýr suður, þaðan í Sandfellshnjúk. Þaðan til norðvesturs í suðvesturhorn á Selfjalli og þaðan í Markhól. Úr Markhól í Húsfell, þaðan í Þríhnjúka og áfram í Bláfjallahorn. Síðan eftir hæstu tindum Bláfjalla í stöpul á Vífilsfelli. Þaðan í fyrrgreindan Sýslustein.*

Sama landsvæði er jafnframt afréttur jarða í Seltjarnarneshreppi hinum forna, nú Seltjarnarneskaupstað, Kópavogsbæ og Reykjavíkurborg, í skilningi 1. gr. og b-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998.

Landsvæði það sem afmarkað er hér á eftir, þ.e. Afréttur Álftaneshrepps hins forna (norðaustanverður hluti Almenningsskóga Álftaness), er þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

> *Frá Húsfelli er dregin lína suðaustur í Þríhnjúka og þaðan í Bláfjallahorn. Frá Bláfjallahorni vestur í Litla-Kóngsfell og þaðan í norðaustur í átt að Stóra-Kóngsfelli þar til norðurmörk Krýsuvíkur skera línuna. Þaðan ráða dæmd norðurmörk Krýsuvíkur þar til komið er að skurðarpunkti við línu sem liggur frá Húsfelli með stefnu yfir Hæstaholt á Dauðadölum. Frá þeim skurðarpunkti er þeirri línu síðan fylgt í áðurnefnt Húsfell.*

Sama landsvæði er jafnframt afréttur jarða í Álftaneshreppi hinum forna, nú Garðabæ, Hafnarfirði og sveitarfélaginu Álftanesi, í skilningi 1. gr. og b-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998.

Skógræktarsvæði norðan Krýsuvíkur en sunnan Garðakirkjulands, sem er til meðferðar í máli þessu, svo sem það er afmarkað hér á eftir, er þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

---

[700] Sjá til skýringar fylgiskjal nr. I (Kort). Við afmörkun þjóðlendu í hverju máli fyrir sig er miðað við orðalag í fyrirliggjandi heimildum um það landsvæði sem til meðferðar er. Blæbrigðamunur kann því að vera á lýsingum á sömu línu á milli einstakra mála.

Frá Markrakagili í Undirhlíðum er farið norðaustur að Hæstaholti á Dauðadölum. Þaðan er dregin lína til suðurs með því að tekin er stefna af Húsfelli og þeirri stefnu fylgt frá framangreindu Hæstaholti á Dauðadölum að skurðarpunkti við dæmd norðurmörk Krýsuvíkur. Frá þeim skurðarpunkti ráða norðurmörk Krýsuvíkur til vesturs að fyrrnefndu Markrakagili í Undirhlíðum.

Landsnet hf. fer með eignarrétt að Búrfellslínu 2, Búrfellslínu 3, Sogslínu 2, Sogslínu 3 og Brennimelslínu 1, sem liggja yfir framangreinda afrétti og nánar hefur verið fjallað um í úrskurðinum og nýtur lögvarins réttar til nýtingar þeirra.

Útlagður kostnaður málsaðila, annarra en fjármálaráðherra vegna íslenska ríkisins, utan þóknunar lögmanna, hefur þegar verið endurgreiddur úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998. Þóknun málflytjenda ákvarðast svo: Andri Árnason hrl., kr. 1.000.000; Björn Erlendsson, kr. 350.000; Eyvindur G. Gunnarsson hdl., kr. 1.000.000; Guðmundur Benediktsson hrl., kr. 1.000.000; Halldór Backmann hrl., kr. 240.000; Jón G. Briem hrl., kr. 680.000; Jörundur Gauksson hdl., v/Mosfellshrepps kr. 1.000.000 og v/Hraðastaða kr. 200.000; Ólafur Björnsson hrl., kr. 1.200.000; Ólafur Örn Svansson hdl., kr. 715.000; Páll Arnór Pálsson hrl., v/Reykjavíkurborgar kr. 1.000.000 og v/Seljabrekku kr. 500.000; Ragnar Aðalsteinsson hrl., v/Lónakots kr. 620.000 og v/Óttarsstaða I &II kr. 620.000; Sigurbjörn Þorbergsson hdl., kr. 1.200.000; Sigurður Sigurjónsson hrl., kr. 141.000; Sigurður A. Þóroddsson hrl., kr. 1.200.000; Valgarður Sigurðsson hrl., kr. 1.200.000; Þórður Clausen Þórðarson hrl., kr. 1.200.000, en þóknun lögmanna greiðist úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998.

Gerður er fyrirvari um hnitasetningu þjóðlendulínu að liðnum málsskotsfrestum eða að fenginni dómsniðurstöðu.

Í framangreindum niðurstöðum óbyggðanefndar felst ekki afstaða til ágreinings um staðarmörk sveitarfélaga.

Kristján Torfason

Karl Axelsson

Allan V. Magnússon

A L M E N N A R N I Ð U R S T Ö Ð U R

Ó B Y G G Ð A N E F N D A R

í málunum nr. 1-7/2000 (uppsveitir Árnessýslu)

og 1-5/2001 (sveitarfélagið Hornafjörður)

ÓBYGGÐANEFND

Sérprentun 3. júní 2004

EFNISYFIRLIT

FORMÁLI **3**

1. INNGANGUR **4**

2. GRÓÐURFAR VIÐ LANDNÁM OG SÍÐARI BREYTINGAR **4**

3. STOFNUN EIGNARRÉTTINDA **5**

3.1. Landnám 5
3.2. Hefð 8
3.3. Lög 12

4. FLOKKUN LANDS **13**

4.1. Almennt 13
4.2. Jörð 14
4.3. Almenningar 20
4.4. Afréttir 22
4.5. Jörð eða afréttur? 29
4.6. Jöklar 30
4.7. Fjallskil 36
4.8. Ítök 39
4.9. Fjörur og rekaeign 42

5. HEIMILDIR UM EIGNARHALD **47**

5.1. Almennt 47
5.2. Jarðamöt og jarðabækur 47
5.3. Máldagar og vísitasíur 49
5.4. Lögfestur 52
5.5. Jarðabréf og landamerkjabréf 53
5.6. Afsals- og veðmálabækur 57
5.7. Aðrar heimildir 58

6. NIÐURSTAÐA **59**

FORMÁLI

Í úrskurðum óbyggðanefndar á fyrsta landsvæðinu sem tekið var til meðferðar, sjá mál nr. 1-7/2000, er í kaflanum „Almennar niðurstöður óbyggðanefndar“ gerð grein fyrir athugunum og niðurstöðum um nokkrar staðreyndir og lagaatriði sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þeirra mála sem undir nefndina heyra. Í úrskurðum óbyggðanefndar á næsta landsvæði sem tekið var til meðferðar er í kaflanum „Viðauki við almennar niðurstöður óbyggðanefndar“ aukið við þessa umfjöllun og nokkrum nýjum atriðum bætt við, sjá mál nr. 1-5/2001. Framangreindir tveir kaflar hafa nú verið felldir saman, með lítilsháttar breytingum, og fara hér á eftir.

1. INNGANGUR

Hér verður gerð grein fyrir almennum athugunum og niðurstöðum óbyggðanefndar um nokkrar staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu geta haft við úrlausn þeirra mála sem undir nefndina heyra.

Í upphafi verður gefið yfirlit um gróðurfar á Íslandi við landnám og þeim breytingum sem á því hafa orðið síðan. Þá verður fjallað um landnám, hefð og lög sem stofnunarhætti eignarréttinda.

Því næst verður gerð grein fyrir flokkun lands í *jarðir*, *almenninga* og *afrétti* og eignarréttarlegri þýðingu þessara hugtaka. Hugað verður sérstaklega að ákveðnum tilvikum sem virðast á mörkum framangreindra flokka ásamt eignarhaldi á landi undir jöklum og mörk við jökul eða á. Þá verður fjallað um hvort og þá hvaða vísbendingar um eignarréttarlega stöðu lands má draga af fyrirkomulagi fjallskila og tilvist ítaka til lands eða sjávar, hvaða réttur felist í fjörueign og hver séu merki sjávarjarða til hafsins.

Loks verður fjallað um efni og gildi þeirra heimilda sem einna helst fjalla um eignarréttindi fyrr á tímum. Gerð verður sérstök grein fyrir jarðamötum og jarðabókum, máldögum og vísitasíum, lögfestum, jarðabréfum og landamerkjabréfum, afsals- og veðmálabókum.

2. GRÓÐURFAR VIÐ LANDNÁM OG SÍÐARI BREYTINGAR

Íslandi má skipta í þrjú hæðar- eða gróðurbelti, þ.e. *láglendisbelti, hlíðabelti og hálendis- eða fjallbelti.*[1] Þessi skipting byggist á því að lífsskilyrði fyrir plöntur og aðrar lífverur, þ. á m. búsetuskilyrði fyrir fólk, fara stigversnandi með vaxandi hæð yfir sjávarmáli og lækkandi meðalhita. Höfuðeinkenni gróðurfars breytast því frá láglendisbelti og upp til efstu gróðurmarka á hálendi, tegundum plantna fækkar mjög, harðgerar tegundir verða ríkjandi, uppskerumagn minnkar og gróðurþekjan verður gisnari.

Gróðurbeltin eru í mismunandi hæð í hinum ýmsu landshlutum, eftir því hvort um er að ræða innhéruð eða útnes, eftir snjóalögum o.s.frv. Milli gróðurbeltanna eru að sjálfsögðu ekki skörp skil heldur breytist gróðurfar stig af stigi með vaxandi hæð yfir sjávarmáli. Í grófum dráttum nær láglendisbelti landsins upp í 100-150 m hæð og sums staðar nokkru hærra sunnanlands. Hlíðabeltið tekur við og nær upp í 300-400 m hæð, en þar ofan við er hálendisbeltið. Ætla má að um landnám hafi mörkin legið nokkru ofar.

[1] Steindór Steindórsson, 1964: *Gróður á Íslandi*. Reykjavík. S. 28.

Talið er að við landnám hafi gróður þakið um $^{2}/_{3}$ hluta af yfirborði landsins.[2] Mikill hluti láglendis- og hlíðabelta, svo og hálendisbeltis upp að 600-700 m hæð á miðhálendinu, hefur verið þakinn nokkuð samfelldum gróðri og jarðvegi. Ofar hefur gróðurinn orðið stöðugt gisnari, uns hann hefur horfið að mestu í 800-1000 m hæð. Í fjalllendi útnesja og í bröttum fjallahlíðum hafa efri mörk samfellds gróðurs legið neðar.

Við landnám hefur birkiskógur og kjarr sett mestan svip á gróðurfar í láglendis- og hlíðabeltum og jafnvel teygt sig upp í hálendisbelti við bestu aðstæður. Áætlað er að skóglendi og kjarr hafi þakið um $^{1}/_{4}$ hluta landsins. Það var langverðmætasta gróðurlendi landsins vegna mikillar grósku, fjölþættra nota og jarðvegsverndar. Ofan skógarmarka hafa smárunnar, ýmsar lyngtegundir og harðgerar jurtir verið ríkjandi tegundir. Þar sem jarðvatnsstaða var há, á láglendi og hálendi, var gróskumikill votlendisgróður. Rýr mosagróður tók við þegar nálgaðist efri mörk gróðurs, og loks voru plöntur á stangli á því landi sem í daglegu tali er nefnt ógróið.

Nú þekur gróður aðeins um $^{1}/_{4}$ hluta landsins í heild og um $^{10}/_{100}$ hluta ísfrírra svæða miðhálendisins, í stað nær helmings um landnám. Aðeins um $^{1}/_{100}$ hluti landsins er skógi eða kjarri vaxinn. Gróðurþekja landsins hefur þannig bæði dregist saman og gæði hennar rýrnað.

Langmest hefur rýrnun landgæða orðið í hálendisbeltinu, einkum á miðhálendinu. Afleiðingar þessa eru m.a. þær að verulegur hluti miðhálendisins, sem um landnám og fram eftir öldum var vel fallið til sumarbeitar, er nú gróðursnauðar auðnir.

3. STOFNUN EIGNARRÉTTINDA

Þeir stofnunarhættir eignarréttinda sem huga þarf sérstaklega að í þessu sambandi eru landnám, hefð og lög.

3.1. Landnám

Hér á landi var fyrst stofnað til eignarréttar yfir landi með námi. Telja verður líklegt að eigi síðar en með gildistöku ákvæða Jónsbókar um afrétti og almenninga hafi nám verið útilokað. Vafalaust er þó að eftir lögtöku nýbýlatilskipunar 1776 er nám úr sögunni sem stofnunarháttur eignarréttar hér á landi.[3]

Landnámabók hefur löngum verið talin mikilvægasta heimildin um upphaf byggðar á Íslandi. Þar eru nefndir um 430 karlar og konur sem námu land eða eignuðust það úr landnámi annarra. Þá eru þar nöfn um 600 bæja sem risið eiga að hafa á

---

[2] Ingvi Þorsteinsson og Sigurður Blöndal, 1986: *Gróðureyðing og endurheimt landgæða*. Reykjavík. S. 13.

[3] Sbr. Gaukur Jörundsson: „Um afrétti og almenninga“, óbirt fjölrit, bls. 10-11. Gaukur Jörundsson, 1982-83: *Eignaréttur* II (fjölr.). Reykjavík. S. 133-134. Þorgeir Örlygsson, 1994: „Um eignarhald á landi og náttúruauðlindum.“ *Afmælisrit. Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 565.

landnámsöld, þ.e. á árunum 874-930. Efni Landnámu er spunnið úr þremur meginþáttum: landnámafrásögnum, greinargerð fyrir landnámsmönnum, ætt þeirra og niðjum og fróðleik af ýmsum toga sem lýsir m.a. viðskiptum manna, stjórnarfari, trú og siðum, skipakosti, húsakynnum, búpeningseign og landsháttum.

Landnáma er varðveitt í fimm gerðum, misjafnlega heillegum. Þrjár þeirra eru að stofni til frá miðöldum en tvær voru ritaðar á 17. öld. Melabók mun vera elst þeirra og standa næst frumgerð Landnámabókar, sem talin er rituð á fyrri hluta 12. aldar en er nú glötuð. Ljóst er því að tvö hundruð ár hið minnsta hafa liðið þar til frásagnir um landnám voru skráðar. Allmikill efnislegur munur er á varðveittum gerðum Landnámabókar en þó eru landnámalýsingar yfirleitt nokkuð samhljóða.

Ýmsar sagnir er að finna í Landnámu um það hvernig menn fóru að því að nema land. Í Hauksbókargerð Landnámu er greint frá því að Íslendingar hafi leitað til Haralds konungs hárfagra um aðstoð við að setja reglur um stærð landnáma. Þá voru sett ákvæði um að enginn skyldi víðara nema en hann mætti eldi yfir fara á einum degi með skipverjum sínum.[4] Um konur virðist hins vegar hafa gilt sú regla að þær skyldu ekki nema víðara land en leiða mætti kvígu tvævetra vorlangan dag sólsetra á milli, vel fóðraða.[5] Fleiri aðferðir eru tilfærðar. Helgi magri, sem nam allan Eyjafjörð, er t.d. sagður hafa gert eld mikinn við hvern vatnsós og helgað sér svo allt hérað, væntanlega allt vatnasvæði árinnar. Stundum virðist kvikfé sjálft hafa ráðið ferðinni. Í upphafi þess hluta Landnámu sem fjallar um Sunnlendingafjórðung segir m.a. á þessa leið: „Sumir þeir, er fyrstir kómu út, byggðu næstir fjǫllum ok merkðu at því landskostina, at kvikféit fýstisk frá sjónum til fjallanna.“[6]

Á síðustu áratugum hafa ýmsir fræðimenn á sviði sagnfræði og bókmennta sett fram kenningar um sannfræði Landnámu. Annars vegar hefur því verið haldið fram að treysta megi frásögnum Landnámu í meginatriðum. Hér má nefna kenningar eins og þær að markmiðið með ritun Landnámu hafi verið að skapa grundvöll fyrir innleiðingu óðalsréttar hér á landi, undirbúa skiptingu landsins í kirkjusóknir eða varðveita ættartölur, með tilliti til erfða, hjúskapar o.fl., auk áhuga á sögu forfeðranna.[7] Hins vegar hefur því verið haldið fram að frásagnir Landnámu eigi lítið skylt við sögulegan veruleika. Í því sambandi ber að nefna þá kenningu að markmiðið hafi verið að renna stoðum undir eignarheimildir höfðingjaættanna fyrir þeim jörðum, einkum aðalbólum, sem þær töldu sig eiga á ritunartíma Landnámu.[8] Ennfremur hefur

---

[4] *Landnámabók*, 1986. Jakob Benediktsson gaf út. (Íslensk fornrit. 1. b.) Reykjavík. S. 337.
[5] *Landnámabók* 1986, s. 321.
[6] *Landnámabók* 1986, s. 337.
[7] Sbr. Barði Guðmundsson, 1938: „Uppruni Landnámabókar.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 6-7, 20. Jón Jóhannesson, 1954-58: „Sannfræði og uppruni Landnámu.“ *Saga. Tímarit Sögufélags.* S. 225-226. Einar Gunnar Pétursson, 1986: „Efling kirkjuvalds og ritun Landnámu.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 193-222.
[8] Sveinbjörn Rafnsson, 1974: *Studier i Landnámabók. Kritiska bidrag till den isländska fristatstidens historia.* Lundi. S. 203-217. Sveinbjörn Rafnsson, 1976: „Aðferðir og viðhorf í Landnámurannsóknum.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 222-225, 231-233.

því verið haldið fram að sum nöfn landnámsmanna séu dregin af kennileitum, náttúrufari eða búskaparháttum.[9] Heimildargildi Landnámu er því umdeilt meðal fræðimanna.

Í úrlausnum dómstóla hafa skýrar lýsingar Landnámu á umfangi landnáms verið taldar hafa sönnunargildi við mat á því hvort stofnast hafi til eignarréttar yfir tilteknu landsvæði. Þessi afstaða kemur fram í H 1994 2227 (Geitland). Þar er frásögn Landnámu um nám Geitlands talin sanna að í kjölfar landnáms hafi landsvæðið verið eignarland. Jafnframt ber að nefna H 1960 726 (Skeljabrekka) þar sem talið var auðsætt af frásögn Landnámu að landspilda hefði í öndverðu verið hluti af landi jarðarinnar Skeljabrekku. Takmarkaðar lýsingar í Landnámu hafa hins vegar fremur verið taldar mæla gegn því að land hafi verið numið og þannig orðið undirorpið beinum eignarrétti, sbr. H 1997 1162 (Auðkúluheiði), H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur), H 1999 111 (Gilsá) og H 1999 2006 (Sandfellshagi). Þá hafa dómstólar litið til gróðurfars og staðhátta við mat á því hvort líkur séu á að landsvæði hafi verið numið, sbr. einkum H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur) og H 1999 111 (Gilsá).

Það er álit óbyggðanefndar að Landnáma lýsi a.m.k. þeirri skiptingu lands sem menn töldu rétta eða voru ásáttir um á ritunartíma einstakra gerða. Þá er ljóst að landnámalýsingar hennar hafa verið vel kunnar landsmönnum og sannleiksgildi þeirra óumdeilt fram á síðustu áratugi. Þetta endurspeglast í úrlausnum dómstóla. Nefndin telur því að skýrar frásagnir Landnámu hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar. Jafnframt benda frásagnir Landnámu almennt séð til þess að landnám hafi í einhverjum tilvikum náð lengra inn til landsins en lýst landamerki jarða á síðari tímum. Rannsóknir á sviði sagnfræði, fornleifafræði og náttúrufræði styðja þetta.[10] Svo sem fram kemur í kafla 2. hefur gróðurfar inn til landsins verið þannig að landnámsmenn kunna að hafa séð sér hag í að nema land ofar en byggð hefur náð á síðari tímum. Hins vegar hljóta staðhættir, þar á meðal hæð yfir sjávarmáli og fjarlægð frá byggð, að hafa takmarkað möguleika á nýtingu. Afar takmarkaðar ályktanir verða því dregnar af gróðurfari.

Í Landnámu er hins vegar sjaldan lýst nákvæmlega umfangi landnáms eða landamerkjum. Þetta á ekki hvað síst við inn til landsins. Óbyggðanefnd telur hæpið að af takmörkuðum lýsingum í Landnámu verði afdráttarlausar ályktanir dregnar um það hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi.

Þá er ýmislegt óljóst um aðferðir við landnámið og hverju landnámsmenn sóttust eftir, þ.e.a.s. hvort þeir hafi einvörðungu miðað við gróðurfar og staðhætti eða hvort önnur atriði skiptu einnig máli, svo sem heppileg kennileiti, samgönguleiðir,

---

[9] Sbr. Þórhallur Vilmundarson, 1982: „- stad. Island." *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 16. b. Kaupmannahöfn. D. 578-584. Sjá ennfr. greinar Þórhalls Vilmundarsonar í *Grímni. Riti um nafnfræði*. 1-3. b. (1980-1996).

völd og áhrif o.s.frv. Óvissa um aðferðir við landnám er of mikil til þess að hægt sé að fullyrða um stærð landnáma á þeim grundvelli.

3.2. Hefð

Hugtakið hefð er hvorki að finna í Grágás né Jónsbók. Í Jónsbók má þó sjá þess merki að afnot manna af tilteknum fasteignatengdum hlunnindum hafi þótt benda til ákveðinna réttinda. Í 26. kapitula landsleigubálks stendur m.a.: „Nú hefir maður skóg, eng eða haga, reka eða aðrar landsnytjar .xx. [þ.e. 20] vetr eða lengr, átǫlulaust, þá á sá er haft hefir, nema hinn hafi lǫgleg vitni til, at hann á, ef hann skal úræntr vera.“[11]

Enda þótt hugtakið komi ekki fyrir í lögbókunum virðist sem mönnum hafi snemma verið það kunnugt. Undir lok 12. aldar deildu leikmenn og Þorlákur biskup Þórhallsson um yfirráð kirkjueigna (staðamál fyrri). Bændur kröfðust forræðis yfir kirkjueignum í krafti „landsskapar ok fornrar hefðar“ en biskupinn kvað forna hefð ekki vega þyngra en lög kirkjunnar[12]. Þessi frásögn getur ekki ein og óstudd talist heimild um hefð í lagalegum skilningi. Allt eins er líklegt að orðið sé hér notað um eitthvað sem haldist hafi órofa um ótiltekinn tíma (sbr. orðasambandið „í hefð og haldi“).

Sumir fræðimenn hafa getið sér þess til að *hefð* sé komin inn í norræn lög úr kanónískum rétti. Í því sambandi er bent á að orðasamböndin „…sem að fornu hefir verið“ og „frá arilds tíð“ gætu verið þýðingar á latneska hugtakinu „praescriptio immemorialis“.[13]

Kaldangursrecess (Koldinghúsrecess) frá 13. desember 1558 var lögleiddur með konungsbréfi 20. mars 1563. Í konungsbréfi þessu segir að recessinn „skuli einnig ganga fyrir lög um þau efni, „sem íslensk lög þar um ekki áhræra né forklára“.“ Í recessnum, 50. kapitula, segir m.a. um 20 vetra hefð:

> Jtem huada godz og eigner nauckur madur hefur med haund haft og halldit xx wetur oklagad og okiært. þui ma hann kuijdulaust hallda og skal þad ecki wndan honum ganga nema suo finnist og bijuijsist þad sie j panta sett edur lient.[14]

Jón Þorkelsson þjóðskjalavörður athugaði á sínum tíma hvar vitnað væri til Kaldangursrecess í dómum og skjölum. Nefndi hann að í alþingisdómi 30. júní 1581, um Bjarneyjartolla, og í dómi Erlends sýslumanns Magnússonar 9. apríl 1594, um

---

[10] Sbr. Kristján Eldjárn, 1974: „Fornþjóð og minjar.“ *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 115. Jakob Benediktsson, 1974: „Landnám og upphaf allsherjarríkis.“ *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 165.
[11] *Jónsbók*. Kong Magnus Hakonssons lovbog for Island vedtaget paa Altinget 1281 og réttarboetr de for Island givne retterbøder af 1294, 1305 og 1314. Kaupmannahöfn 1904. S. 156.
[12] Sbr. *Biskupa sögur*. 1. b. Kaupmannahöfn 1858. S. 281 (Oddaverja þáttur, ritaður í byrjun 13. aldar).
[13] Wallén, Per-Edwin, 1981: „Hævd. Sverige.“ *Kulturhistorisk lexikon for nordisk middelalder.* 7. b. Kaupmannahöfn (2. útg.). D. 285. Magnús Már Lárusson, 1981: „Hævd. Island.“ Sama rit, d. 287-288.
[14] *Íslenskt fornbréfasafn*. 13. b. Reykjavík 1933-1939. S. 355. Sbr. *Alþingisbækur Íslands*. 1. b. Reykjavík 1912-1914. S. 425-426. *Alþingisbækur Íslands*. 3. b. Reykjavík 1917-1918. S. 33-35.

Kleifarblá, sé vitnað í 50. kapitula í recessinum.[15] Af rannsókn Jóns verður ekki séð að recess þessi hafi haft þýðingu utan þessa.

Rétt er að taka fram að Kaldangursrecess er að engu getið í þeim umræðum sem fram fóru um miðja 19. öld um setningu hefðarlaga.

Af athugun á dómum í Íslensku fornbréfasafni og Alþingisbókum Íslendinga verður ekki dregin önnur og víðtækari ályktun en sú, að sá sem hafði haft umráð eignar um árabil væri líklegur eigandi hennar nema annað kæmi fram í dómum eða skjölum, svo sem oft er gerður fyrirvari um. Er sá fyrirvari einnig í samræmi við fyrrnefnt ákvæði Jónsbókar.

Í Dönsku lögum Kristjáns V. frá 1683 voru ákvæði um hefð og fleira. Samsvarandi ákvæði voru í Norsku lögum frá 1687 og segir þar m.a. svo í 5. bók, 5. kapitula, 3. gr:

> Hvis andet Gods og Ejendom nogen haver haft i Haand og Hævd i tyve Aar ulast og ukært til Tinge, det beholder hand uden anden Adkomst at fremvise, angerløst og uafvundet, med mindre det bevisis, at hand hafde det, enten til Pant, eller i Forlæning, eller i Forsvar.

Ákvæði þessi voru aldrei birt hér á landi en mörg dæmi eru þess að Yfirréttur og Landsyfirréttur beittu þessum lögum, sbr. t.d. dóm frá 5. maí 1830 þar sem vitnað er án nokkurs fyrirvara til Norsku laga 5-5-3.[16]

Þá var í erindisbréfi fyrir biskupana á Íslandi frá 1. júlí 1746 ákvæði í 16. gr. þar sem gert var ráð fyrir því að á 100 árum mætti hefða eignir og réttindi, sem verið hefðu kirkjueign.[17]

Vorið 1836 lagði Bjarni Thorsteinson amtmaður til við kansellíið í Kaupmannahöfn að 26. kapituli landsleigubálks Jónsbókar yrði numinn úr gildi og tekin upp ákvæði Dönsku laga um hefð. Fram kom að óljóst þætti hvort reglan í Jónsbók tæki einungis til hlunninda eða einnig til fasteigna. Kansellíið bar málið undir Landsyfirrétt og síðan embættismannanefndina sem skipuð var 22. ágúst 1838. Við athugun lögfróðra manna kom í ljós að íslenskir dómstólar á 17. og 18. öld og fram á þá 19. höfðu í langflestum tilvikum tekið mið af Dönsku og Norsku lögum í þeim málum sem snertu hefð. Flestir nefndarmanna voru þeirrar skoðunar að rétt væri að innleiða hér dönsk hefðarlög.[18]

Árið 1845 var lagt fyrir ráðgjafaþingið frumvarp kansellísins til tilskipunar um hefð og fyrningu. Var þar gert ráð fyrir að ákvæði Dönsku laga um hefð og fyrningu yrðu lögleidd hér á landi.

---

[15] *Íslenskt fornbréfasafn*. 13., s. 351.
[16] *Landsyfirrjettardómar og hæstarjettardómar í íslenzkum málum 1802-1873*. 3. b. Reykjavík 1925-1931. S. 360-374.
[17] *Lovsamling for Island*. 2. b. Kaupmannahöfn 1853. S. 653.
[18] *Tíðindi frá Alþingi Íslendinga. Fyrsta þing 1. júlí til 5 augúst 1845*. Reykjavík 1845. S. 2-12.

Í umræðum á ráðgjafaþinginu kom fram að algengt var að farið væri að ákvæðum Dönsku og Norsku laga um hefð enda þótt þau ákvæði hefðu ekki verið lögleidd hér. Skiptar skoðanir voru um þetta frumvarp. Þeir sem voru því fylgjandi töldu að hefðarlög gætu verndað eignarréttinn og leyst úr þeirri réttaróvissu sem ríkt hefði. Þeir sem andvígir voru tilgreindu ýmis rök gegn frumvarpinu. Í fyrsta lagi væru eignir og ítök oft langt hvert frá öðru og frá eigendum og þess vegna væri erfitt fyrir þá að verja rétt sinn gagnvart þeim sem vildu sölsa undir sig eignir þeirra í skjóli hefðarlaga. Að auki vísaði frumvarpið almennt til danskra lagareglna um hefð án þess að ljóst væri hver ákvæði lögleiða ætti hér. Ef hin danska hefð fengi lagagildi hér á landi gegn vilja þjóðarinnar þá væri það band á komið sem ekki yrði seinna leyst. Einnig var bent á að ákvæði Jónsbókar hefði ekki valdið neinum ágreiningi eða misskilningi fyrr en á síðustu tímum þegar íslenskir lögfræðingar hefðu farið að meta íslensk lög minna en hin dönsku. Loks tóku þeir fram að búast mætti við málaferlum sem ekki yrði séð fyrir endann á og myndu valda ærnum kostnaði ef frumvarpið yrði samþykkt. Lyktir málsins urðu þær að frumvarpið var fellt með 16 atkvæðum gegn 8 og engin tilskipun sett.[19]

Þrátt fyrir að Landsyfirréttur hefði um árabil dæmt eftir Dönsku og Norsku lögum fór að bera á efasemdum um gildi þeirra er leið á 19. öld. Loks var kveðið á um það í dómi 19. desember 1887 að enda þótt „eignar-hald á fasteign (possessio)“ hafi varað óátalið í 30-40 ár, veitti það eigi eignarheimild eftir íslenskum lögum.[20] Í dómi Landsyfirréttar frá 12. október 1896 var upprekstrarfélagi fjögurra hreppa í Mýrasýslu hins vegar dæmdur beinn eignarréttur að landsvæðinu Hellistungum á grundvelli upprekstur „um ómuna tíð“ og með skírskotan til Jónsbókar, 26. kap. llb. i.f.[21]

Samkvæmt framansögðu voru réttarreglur um hefð yfir fasteignum óljósar og lagaframkvæmd misvísandi allt til loka 19. aldar. Með setningu hefðarlaga, nr. 46/1905, fengust loks skýrar reglur á þessu sviði. Felld voru úr gildi þau ákvæði hér að lútandi sem löggjafinn taldi gildandi rétt, þ.e. ákvæði 26. kapítula landsleigubálks Jónsbókar sem og 16. gr. í erindisbréfi til biskupa frá 1. júlí 1746. Fleiri atriði tengd lögtöku hefðarlaga skipta og verulegu máli í þessu sambandi. Í greinargerð með frumvarpi til hefðarlaga segir svo:

> Þar sem nú hefur fundizt ástæða til að leggja fyrir alþingi frumvarp til laga um hefð, þá byggist þetta ekki að eins á því, að eins og hefð er til í lögum allra siðaðra þjóða og hefur verið álitin nauðsynleg til að tryggja viðskiptalífið, eins muni vera þörf á þessu rjettartæki hjer á landi, heldur miklu fremur á því, að svo að segja árlega eykst þörfin á því fyrir landbúnaðinn að hafa greið og góð lántökuskilyrði, en eitt aðalskilyrði fyrir

[19] *Tíðindi frá Alþingi…1845*, s. 466.
[20] *Landsyfirrjettardómar og hæstarjettardómar í íslenzkum málum*. 3. b. (1886-1889) Reykjavík 1890. S. 236-241.
[21] *Landsyfirrjettardómar og hæstarjettardómar í íslenzkum málum*. 5. b. (1895-1898) Reykjavík 1901. S. 327-330.

> því er, að eigendur jarðanna hafi formlega eignarheimild fyrir jörðum sínum. Nú er það vitanlegt, að hjer á landi hafa menn verið mjög skeytingarlausir með að láta þinglýsa eignarheimildum sínum. Hefur löggjafinn fundið það vel, að þetta var óheppilegt fyrir viðskiptalífið, og sjest það meðal annars af því, að með lögum 15. febr. 1895 var fasteignarsölugjaldið afnumið, til þess að fá menn því heldur til að láta þinglýsa eignarheimildum sínum. …
>
> Auk framangreindra ástæðna fyrir því að lögleiða hefð hjer á landi, skal það einnig tekið fram, að með því að nú mun víðast vera búið að þinglýsa landamerkjum fyrir jörðum samkv. landamerkjalögum 17. marz 1882, þá er þar viss grundvöllur á að byggja um eignarhaldið milli jarðanna innbyrðis, og virðast því að miklu leyti burtfallnar ástæður þær, er menn höfðu á móti hefðinni 1845...[22]

Af þessu má ráða að setning laga um hefð 1905 hafi verið þáttur í viðleitni löggjafans í lok 19. aldar og byrjun þeirrar 20. að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna, sjá einnig í köflum 5.2. og 5.5. Þess er jafnframt að geta að eitt meginhlutverk hefðar er að styðja við og auka réttarvernd eignarréttinda sem eru lögmæt einnig af öðrum ástæðum.[23]

Samkvæmt 1. gr. hefðarlaga má vinna hefð á hverjum hlut, jafnt fasteign sem lausafé, er getur verið eign einstakra manna, án tillits til þess, hvort hann var áður einstaks manns eign eða opinber eign. Niðurlag ákvæðisins verður ekki skilið svo að hefð verði ekki unnin á verðmætum sem ekki eru beinum eignarrétti háð. Þvert á móti verður að líta svo á að þar sem hægt er að hefða eign einstaklings eða hins opinbera sé því fremur hægt að hefða fasteignaréttindi sem ekki eru beinum eignarrétti háð.[24] Meginskilyrðið fyrir hefð á fasteign er 20 ára óslitið eignarhald sem fullnægir tilteknum huglægum og hlutlægum skilyrðum, sbr. 2. gr. laganna.

Ótvírætt er að virk yfirráð og bein hagnýting án löggernings eru veigamiklir þættir við mat á eignarhaldi samkvæmt hefðarlögum. Jafnframt hafa ráðstafanir að lögum, t.d. afsal eignar, veðsetning, stofnun ítaks og veiting leyfa til hagnýtingar eignar, verið taldar veigamikil vísbending um eignarhald. Þá getur viðhorf hefðanda og annarra aðila haft þýðingu í þessu sambandi, auk annarra atriða sem minna máli skipta.

Í Hæstarétti hafa gengið nokkrir dómar þar sem reynt hefur á hvort aðilar hafi hefðað beinan eignarrétt að afréttum eða öðrum svæðum utan landamerkja jarða. Ber hér að nefna H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari), H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði). Í öllum tilvikum var eignarhefð talin ósönnuð en ekki örlar á ráðagerð um að eigendalaus svæði verði ekki hefðuð. Af þessum dómum er ljóst að hefðbundin

---

[22] *Alþingistíðindi* 1905. A. Þingskjöl. Reykjavík 1905. S. 148, sbr. s. 426-428.
[23] *Alþingistíðindi* 1905, A, s. 140. Gaukur Jörundsson, 1982-1983: *Eignarréttur* II, s. 156, 159.
[24] Sbr. Gaukur Jörundsson: „Um afrétti og almenninga“ (óbirt fjölrit), s. 14-15.

afréttarnot, þ.e.a.s. sumarbeit og e.t.v. önnur takmörkuð notkun, eru ekki nægjanleg ein sér. Jafnframt virðast ráðstafanir að lögum, svo sem sala tiltekinna réttinda, ekki hafa þýðingu við þetta mat. Samt sem áður verður af þessum dómum ráðið að ekki sé útilokað að hefða eignarrétt að slíku landsvæði. Skilyrði til þess eru hins vegar þröng.

Þá kemur til skoðunar hverjar séu kröfur dómstóla til eignarhefðar þegar um er að ræða land sem liggur innan merkja jarðar. Í H 1997 2792 (Laugavellir) var eignarhefð viðurkennd, enda þótt not hefðanda, sem jafnframt studdi rétt sinn við kaupsamning, hefðu verið sambærileg afréttarnotum, þ.e. beit og eftir atvikum önnur þrengri nýting. Í H 1939 28 (Einarsnes) taldist eignarhefð einnig fullnuð, enda þótt eignarheimild væri sögð glötuð og ekki annar grundvöllur fyrir hendi en takmörkuð not.

Þá er og ljóst að nytjar af þessu tagi hafa ekki nægt til að vinna eignarhefð með útrýmandi hætti innan marka jarðar svo sem þau hafa verið afmörkuð í landamerkjabréfi hennar, sbr. H 1991 1444 (Skógar og Brúsholt) og H 1995 2120 (Nefsholt og Gata).

Það er áður rakið að skýrum réttarreglum um hefð var ekki til að dreifa fyrir setningu hefðarlaga nr. 46/1905. Í 12. gr. laganna kom fram að telja mætti eignarhald hefðanda fyrir gildistöku laganna til hefðartíma, þó þannig að engin hefð teldist fullnuð fyrr en í árslok 1910. Ljóst er að með þessu var ákveðið að hefðarlög giltu afturvirkt en ákvæðið tók þó aðeins til hefðarhalds sem fyrir hendi var við gildistöku laganna.

Um þýðingu venjuréttar er það að segja að afnot lands sem ekki uppfylla skilyrði hefðarlaga til hefðarhalds, geta ekki stofnað til eignarréttinda yfir landinu. Hins vegar kann viðurkennd beiting tiltekinna eignarráða, sem styðjast við aðrar eignarheimildir, að hafa áhrif á mat á því hvers eðlis eignarráðin eru, t.d. um sönnunarbyrði fyrir gildi eða efni eignarheimildar. Þýðing venju er því sönnunarlegs eðlis fremur en að þar geti verið um að ræða sjálfstæða eignarheimild.

3.3. Lög

Þá verður hugað að stofnun eignarréttinda með lögum. Átjánda öldin hefur löngum verið talin eitt mesta harðindatímabil í sögu þjóðarinnar og fjöldi jarða lagðist í eyði. Viðbrögð stjórnvalda voru þau að senda til landsins þriggja manna nefnd (landsnefndina fyrri) til að kynna sér landshagi og leggja fram tillögur um úrbætur. Það var við þessar aðstæður sem nýbýlatilskipunin um landnám og byggingu eyðijarða var gefin út, 15. apríl 1776. Í henni fólst heimild til að byggja jarðir á óbyggðum svæðum, jafnvel innan eignarlanda. Tilgangurinn var að hamla gegn fólksfækkun og eyðingu jarða með því að hvetja ungt fólk til að stofna heimili og byggja upp hin eyddu býli.

Samkvæmt ákvæðum tilskipunarinnar var skylt að taka í notkun „útlendi“ jarða sem lá notalaust og átti jarðeigandinn að hafa forgangsrétt til að byggja þar upp

nýbýli. Ef hann gerði það ekki var öðrum látið það eftir. Á öðrum óbyggðum landsvæðum, þ. á m. „afréttaralmenningum“, höfðu allir jafnan rétt til að stofna nýbýli samkvæmt tilteknum reglum. Þetta gilti einnig um lönd og jarðir sem forðum voru í byggð en höfðu um langan aldur legið í eyði. Var þá litið svo á að enginn gæti lengur talist eigandi eða erfingi slíkra jarða.

Nýbýlatilskipunin var í gildi í rúm hundrað ár en ekki verður séð að hún hafi borið þann árangur sem til var ætlast. Þó er talið að um þrjátíu jarðir og hjáleigur hafi verið byggðar fyrstu tíu árin sem tilskipunin var í gildi, flestar að frumkvæði þeirra sem töldust eigendur þessara eyðijarða. Sjaldgæft er því að stofnað hafi verið til eignarréttinda á grundvelli nýbýlatilskipunar.[25]

Í 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1897, sem við tóku af nýbýlatilskipuninni var kveðið á um að nýbýli mætti stofna á eyðijörðum og í öðrum óbyggðum löndum, er enginn gæti sannað sína eign. Í 2. gr. laganna var kveðið sérstaklega á um það að nýbýlingur skyldi láta vita um fyrirætlun sína ef hann vildi stofna nýbýli á eyðijörð eða í óbyggðu landi og var þá gefinn sex mánaða frestur ef einhver vildi gefa sig fram með heimildarskírteini fyrir landinu. Skilyrði til stofnunar nýbýla voru þannig þrengd verulega og munu þess engin þekkt dæmi að nýbýli hafi verið reist á grundvelli þessara nýbýlalaga.[26]

4. FLOKKUN LANDS

4.1. Almennt

Flokkun lands á grundvelli eignarhalds hefur verið með ýmsu móti í íslenskum rétti og hugtakanotkun ekki alltaf samræmd. Lengst af var að meginstefnu til greint á milli *jarða* og *afrétta*, auk *almenninga*. Þessi skipting kemur þegar fram í Grágás og má glögglega sjá í eftirfarandi ákvæði Jónsbókar:

> Svá skulu almenningar vera sem at fornu hafa verit, bæði hit efra ok hit ytra; en ef menn skilr á, kallar annarr sér, annar afrétt eða almenning, þá festi sá lǫg fyrir er sér kallar ok stefni þing er menn eigu því máli at skipta, ok hafi haft upp þingboð fyrir fimt. [27]

Hér má að auki nefna tilskipun um veiði á Íslandi 1849 og frumvarp til landbúnaðarlaga 1878.[28] Í nýbýlatilskipun 1776 og landamerkjalögum, bæði 1882 og 1919, er gengið út frá flokkun lands í jarðir og afrétti en hugtakið almenningur er ekki

---

[25] Þorkell Jóhannesson, 1950: *Saga Íslendinga*. 7. b. Reykjavík. S. 254-255.
[26] Þorkell Jóhannesson, 1948: *Alþingi og atvinnumálin. Landbúnaður og útvegsmál. Höfuðþættir*. (Saga Alþingis IV.) Reykjavík. S. 70.
[27] *Jónsbók* 1904, s. 185 (52. k. llb). Sbr. einnig *Grágás. Lagasafn íslenska þjóðveldisins.* Gunnar Karlsson, Kristján Sveinsson, Mörður Árnason sáu um útgáfuna. Reykjavík 1992. S. 342, 369 (46. k., 74. k. lbþ.).
[28] Frumvarp til landbúnaðarlaga fyrir Ísland (álit meirihlutans), Reykjavík 1877. Frumvarp til landbúnaðarlaga fyrir Ísland (álit minnihlutans). Reykjavík 1878. Sjá einnig 1.-2. gr. veiðitilskipunar frá 20. júní 1849 (*Lovsamling for Island*. 14. b. Kaupmannahöfn 1868. S. 316).

notað. Þess í stað er í nýbýlatilskipun talað um „afréttaralmenninga“ og í landamerkjalögum um „aðrar óbyggðar lendur“.[29] Á síðari tímum hefur þessi flokkun riðlast, ný hugtök komið fram og hin eldri verið notuð í fleiri en einni merkingu.

Með þjóðlendulögunum er komið á þeirri nýskipan að land er flokkað í tvennt, *eignarland* og *þjóðlendu*, sjá 1. gr. laga nr. 58/1998. Eignarland er skilgreint sem „landsvæði sem er háð einkaeignarrétti þannig að eigandi landsins fer með öll venjuleg eignarráð þess innan þeirra marka sem lög segja til um á hverjum tíma.“ Þjóðlenda er skilgreind sem „landsvæði utan eignarlanda þó að einstaklingar eða lögaðilar kunni að eiga þar takmörkuð eignarréttindi.“ Hugtakið afréttur er ekki lengur notað sem lýsing á ákveðnu eignarformi lands og er skilgreint sem „landsvæði utan byggðar sem að staðaldri hefur verið notað til sumarbeitar fyrir búfé.“ Afréttur getur þannig verið hvort heldur er í eignarlandi eða þjóðlendu.

Hugtökin jörð, afréttur og almenningur samkvæmt hinni eldri flokkun hafa þýðingu við úrlausn mála á grundvelli þjóðlendulaga. Ræðst hún nánar af því hvernig þau falla að hugtökunum *eignarland* og *þjóðlenda*. Verður nú hugað að *jörðum*, *afréttum* og *almenningum* í þessu sambandi og einkanlega litið til stofnunar, nýtingar, afmörkunar og inntaks réttinda og skyldna. Óbyggðanefnd leggur þó áherslu á að sú flokkun er ekki fortakslaus og að dæmi finnist um landsvæði sem ekki verða felld í neinn framangreindra flokka, sbr. einnig umfjöllun í kafla 4.5.

4.2. Jörð

Komið hefur fram að helstu stofnunarhættir beins eignarréttar hér á landi eru nám, hefð og lög. Samkvæmt því sem í Landnámu greinir voru sum landnám í öndverðu mjög stór en var smám saman skipt niður í smærri einingar, jarðir. Um þetta eru ýmis dæmi, sbr. t.d. eftirfarandi frásögn af Skalla-Grími Kveldúlfssyni:

> Skalla-Grímr var þar um vetrinn, sem hann kom af hafi, ok kannaði þá allt herað. Hann nam land útan frá Selalóni ok et efra til Borgarhrauns ok suðr allt til Hafnarfjalla, herað allt svá vítt sem vatnfǫll deila til sjóvar. …Síðan skipaði hann heraðit sínum félǫgum, ok þar námu margir menn síðan land með hans ráði. Skalla-Grímr gaf land Grími enum háleyska fyrir sunnan fjǫrð á milli Andakílsár ok Grímsár; hann bjó á Hvanneyri. Úlfr hét son hans, faðir Hrólfs í Geitlandi.[30]

Allt frá tíma Grágásar hafa íslensk lög gert ráð fyrir að landsvæði jarðar væri afmarkað með landamerkjum.[31] Þannig er mælt fyrir um það í Jónsbók að við sölu lands skyldu aðilar „kveða á um merki með sér, um land ok skóga ok engjar ok reka,

---

[29] Í nýbýlatilskipuninni er greint á milli víðátta í byggðum sveitum, eignarlanda, afréttaralmenninga og loks eyðilanda og eyðijarða í byggð (*Lovsamling for Island.* 4. b. Kaupmannahöfn 1854. S. 251-257). Sjá 1. gr. landamerkjalaga nr. 5/1882 og 41/1919.
[30] *Landnámabók* 1986, s. 71, sbr. einnig s. 139-146, 230-232.
[31] *Grágás* 1992, s. 342 (46. k. lbþ.).

veiðar ok afréttu ef eru, ok allra gœða skulu þeir geta þeira, er því landi eigu at fylgja, þó at þat sé í ǫnnur lǫnd, eða aðrir menn eigi þanneg ítǫk“. Jafnframt var seljanda jarðar skylt að ganga á merki innan tólf mánaða, með þeirri undantekningu m.a. að eigi var „skylt at ganga á merki þar er fjǫll þau eru, er vatnfǫll deilaz millum heraða, ok eigi er skylt at ganga ór búfjárgangi á fjǫll upp, kveða skal þar á merki“[32]. Væri uppi ágreiningur um eignarhald á tilteknu landsvæði og „kallar annarr sér, annarr afrétt eða almenning“ skyldi leysa úr því máli eftir ákveðnum reglum. Í því fólst m.a. að sá „er sér kallar þá jǫrð“ þurfti að leiða fram vitni máli sínu til stuðnings. Svardagi vitnis skyldi vera á þessa leið: „þat hefir ek heyrt, at þar skilr mark á meðal eignar bónda ok almennings eða afréttar …“[33]

Með landamerkjalögum, nr. 5/1882, var þó fyrst kveðið á um almenna skyldu landeiganda eða umráðamanns jarðar til að setja glögg landamerki fyrir jörð sinni, þar sem þau voru ekki fyrir, halda þeim við og skrásetja, sbr. 1.-3. gr. Samsvarandi ákvæði eru í 1.-3. gr. núgildandi landamerkjalaga, nr. 41/1919.

Þá kemur til skoðunar hver hafi verið réttur jarðeiganda innan merkja jarðar sinnar. Þar verður einna helst litið til þeirra landsnytja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. beitar, veiði, vatns, reka og jarðefna. Síðar verður vikið að hliðstæðum atriðum varðandi afrétti.

Frá tíma Grágásar og fram á þennan dag hefur landeigandi átt beit og annan jarðargróður á jörð sinni, sjá nánar í kafla 4.7. Hann hefur sjálfur stjórnað því hvenær, hversu lengi og hvaða fjölda fjár þar væri beitt.

Á sama tíma hefur að meginreglu verið kveðið á um einkarétt jarðeiganda til veiði fugla, fiska og annarra nytjadýra á jörð sinni.[34] Í sumum tilvikum hefur beinlínis verið tekið fram að rétt landamerki jarðar hverrar skyldu ráða veiði á landi.[35]

Hér má að auki nefna þá meginreglu vatnalaga, nr. 15/1923, að vatnsréttindi fylgi landareign hverri, sbr. ákvæði 2. gr.[36] Regla þessi á rætur að rekja til ákvæða Grágásar og Jónsbókar.[37] Um vatnsréttindi voru þó að sönnu fábrotin fyrirmæli lengst af í íslenskri löggjöf og lutu þá fyrst og fremst að notum vatns til neyslu og áveitu. Stóð um það nokkur fræðilegur ágreiningur í hvaða mæli vatnsréttindi tilheyrðu

---

[32] *Jónsbók* 1904, s. 124 (6. k. lbb). Samkvæmt ákvæðum Jónsbókar voru menn einnig í vissum tilvikum skyldir til að gera svokallaðan „löggarð“ um töðuvöll sinn, engjar og einnig bæja á milli, sbr. bls. 159-163 (31.–32. k. llb.).

[33] *Jónsbók* 1904, s. 186 (52. k. llb.).

[34] Sjá t.d. *Jónsbók* 1904, s. 188-192 (56.-57. k. llb.); 1. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 1. mgr. 121. gr. vatnalaga, nr. 15/1923; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 61/1932; 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 112/1941; 1. mgr. 2. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 53/1957; 1. mgr. 2. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970, og 2. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994.

[35] Sjá t.d. 3. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 1. mgr. 4. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954 og 1. mgr. 4. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966.

[36] Sjá nú einnig 2.-3. gr. laga nr. 57/1998 um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu.

[37] Sjá t.d. *Grágás* 1992, s. 324-325, 350-351 (34., 35. og 52. k. lbþ.). *Jónsbók* 1904, s. 188-190 (56. k. llb.).

viðkomandi fasteign og endurspeglast sá ágreiningur m.a. í viðhorfum innan Fossanefndarinnar svokölluðu sem lagði drögin að gildandi löggjöf um vatnsréttindi, vatnalögum nr. 15/1923.[38] Með þeim var sú tilhögun þó óumdeilanlega staðfest að allir helstu þættir vatnsréttinda og vatnsnota tilheyrðu þeirri fasteign sem land ætti undir vatninu, þ.m.t. orkunýtingarrétturinn, sbr. 49. gr. laganna. Hefur það enn frekar verið staðfest með síðari niðurstöðum Hæstaréttar, sbr. t.d. H 1955 431 og H 1963 173. Með lögtöku laga nr. 57/1998 var jafnframt staðfest að eigandi fasteignar færi með eignarráð þess grunnvatns sem undir fasteign hans fyndist.

Á sama hátt hefur sú meginregla gilt að hver maður ætti reka fyrir sínu landi.[39] Rekabálkur Jónsbókar er að stærstum hluta enn í gildi, sjá nánar í kafla 4.9.

Af ákvæðum Grágásar um rétt leiglendings til mótaks í leigulandi og Jónsbókar um sams konar rétt til torfskurðar verður jafnframt ályktað að jarðeigandi hafi átt einkarétt til jarðefna á jörð sinni.[40] Sama meginregla virðist koma óslitið fram í síðari tíma löggjöf.[41] Framangreind lagaákvæði miðast við og endurspegla tilganginn með stofnun hverrar jarðar, að stunda þar búskap og nýta þannig landið til viðurværis.

Þá hafa eigendur og ábúendur jarða átt sérstökum lögákveðnum skyldum að gegna. Nefna má að samkvæmt ákvæðum Grágásar og Jónsbókar skyldu þeir bera boð um þinghald milli bæja.[42] Höfuðskyldan hefur þó fyrr og síðar falist í skattgreiðslum.

Elsta dæmi um jarðamat á Íslandi er að finna í tíundarlögunum 1096/97.[43] Tíund var í reynd 1% eignarskattur sem lagður var á jarðnæði bænda og flestar aðrar eigur landsmanna. Með jarðabókum á 17. öld og síðar leituðust stjórnvöld við að fá sem gleggsta hugmynd um skattskyldar jarðeignir í landinu og verðmæti þeirra og eru dæmi um að reynt hafi verið að meta jarðir að nýju til að komast sem næst raunvirði þeirra. Sjá nánar í kafla 5.2.

Notkun hugtaksins *jörð* í löggjöf hefur verið breytileg og á stundum óljós. Þannig bregður fyrir hugtakinu *aðalbóli* í Grágás og *höfuðbóli* í Jónsbók þegar rætt er um þær jarðir sem síst skyldi farga undan ættargóssi. Hugtakið *staður* er einnig víða notað í heimildum um sérstakan flokk kirkjujarða. Það táknaði fyrst og fremst full eignarráð kirkjustofnunar yfir heimalandi sínu.[44]

---

[38] Ólafur Lárusson sýnist þó hafa verið þeirrar skoðunar að vatnsréttindi, þ.m.t. réttur til grunnvatns, hafi jafnan fylgt landareign og studdi þá skoðuna sína m.a. túlkun ákvæða Grágásar og Jónsbókar þ.a.l., sbr. Ólafur Lárusson, Skrifaðir kaflar úr hlutarétti, Vatnsrjettur, Reykjavík 1929. Í H 1963 173 segir síðan beinlínis að það sé forn regla í íslenskum rétti að hver maður eigi vatn og veiði fyrir sinni jörð, sbr. 56. kap. llb. Jónsbókar.

[39] Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 134-136, 194-196 (6. og 60. k. llb.).

[40] Sjá *Grágás* 1992, s. 345 (48. k. lbþ.). *Jónsbók* 1904, s. 135-136 (6. og 7. k. llb.).

[41] Sjá 3. k., 8.-10. gr. tilskipunar frá 13. júní 1787 um verslunar og siglingamálefni á Íslandi (*Lovsamling for Island*. 5. b. Kaupmannahöfn 1855. S. 454-455), 1. mgr. 3. gr. og 13. gr. námulaga, nr. 61/1907, 1. gr. námulaga, nr. 24/1973 og 3. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998.

[42] *Grágás* 1992, s. 182 (42. k. um fjárleigur). *Jónsbók* 1904, s. 106-108, 110-112 (29. og 32. k. ffb.).

[43] Sjá einnig t.d. lög um fasteignamat, nr. 22/1915, 3/1938, 70/1945, 28/1963, 94/1976, 6/2001.

[44] Sbr. Magnús Stefánsson 2000: *Staðir og staðamál. Studier i islandske egenkirkelige og beneficialrettslige forhold i middelalderen*. I. Bergen. S. 35.

Í Grágás og Jónsbók er ekki minnst á hjáleigur enda var leiguliða óheimilt að leigja út frá sér nema með leyfi landeiganda.[45] Ekkert virðist þó hafa verið því til fyrirstöðu að sjálfseignarbóndi leigði öðrum skika af landi sínu. Sjálft hugtakið *hjáleiga* kemur ekki fyrir í heimildum fyrr en í byrjun 15. aldar.[46] Fram að þeim tíma voru önnur hugtök notuð eins og *heimalönd*, *smálönd* og *hjábýli.*[47] Hjáleigubyggð mun fyrst hafa myndast á 13. öld en vaxið mjög á 14. öld.[48]

Sumar hjáleigur urðu til í sellöndum þegar reynt var að breyta selstæði í varanlegan bústað.[49] Á grundvelli nýlegra rannsókna hefur þeirri kenningu verið haldið fram að seljabúskapur hafi mjög snemma orðið mikilvægur þáttur í íslenskum landbúnaði. Þar er jafnframt dregin sú ályktun að selstæði hafi í fyrstu verið í heimalöndum en snemma færst yfir á svæði sem öllum var heimilt að nýta. Þessi sameiginlegu sellönd hafi síðan komist í einkaeigu eða ábúendur einstakra jarða gert tilkall til þeirra.[50] Um þetta verður þó varla fullyrt nema hvert tilvik sé skoðað sérstaklega.

Hvernig sem til hjáleigubúskapar var stofnað í öndverðu var lengi ekki gert ráð fyrir að hjáleigur væru tíundaðar sérstaklega í jarðabókum. Það er ekki fyrr en í tilskipun um nýtt jarðamat frá 1. september 1848 að kveðið er á um að hjáleigur skuli metnar sem sérstakar jarðir ef þær hafi sín sérstöku landmerki og virðist þeirri reglu hafa verið fylgt í löggjöf eftir þann tíma.

Lögbýli var annað hugtak yfir jörð og þá gjarnan notað til að greina á milli *heimajarðar* og hjáleigu. Elstu dæmi þess í Orðabók Háskólans eru frá 16. öld. Í Grágás kemur þó fyrir hugtakið *lögbú* þegar rætt er um þá menn sem rétt sé að kveðja til búakviðar, en merkingin er að öðru leyti óljós. Í Jarðabók Árna og Páls má einnig sjá þess merki að lögbýli hafi verið skilgreint sem jörð er ætti skyldurekstur á afrétt.[51] Þau hugtök sem hér hefur verið gerð grein fyrir lýsa mismunandi tegundum jarða en veita ekki frekari vitneskju um eignarréttarlega þýðingu hugtaksins jörð í samanburði við hugtökin afréttur og almenningur.

Þá kemur til athugunar hvort land innan jarðar geti haft mismunandi eignarréttarlega stöðu.

---

[45] *Grágás* 1992, s. 344 (48. k. lbþ.).
[46] *Íslenskt fornbréfasafn*. 3. b. Kaupmannahöfn 1896. S. 660 (árið 1401). Ólafur Lárusson (1944) telur elstu öruggu heimildina þar sem *hjáleiga* kemur fyrir vera frá 1431 (*Byggð og saga*. Reykjavík. S. 55).
[47] Árni Daníel Júlíusson, 1996: *Bønder i pestens tid. Landbrug, godsdrift og social konflikt i senmiddelalderens islandske bondesamfund*. Kaupmannahöfn. S. 94.
[48] Helgi Þorláksson, 1991: *Vaðmál og verðlag*. Reykjavík. S. 462-463.
[49] Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 4. b. Kaupmannahöfn 1925 og 1927. S. 398. *Jarðabók Árna og Páls* 5 (Kph. 1931-1933), s. 98. *Jarðabók Árna og Páls* 6 (Kph. 1938), s. 231. *Jarðabók Árna og Páls* 7 (Kph. 1940), s. 232. *Jarðabók Árna og Páls* 8 (Kph. 1926), s. 382, 398, 431. *Jarðabók Árna og Páls* 9 (Kph. 1930), s. 335. *Jarðabók Árna og Páls* 10 (Kph. 1943), s. 4, 298. *Jarðabók Árna og Páls* 11 (Kph. 1943), s. 13, 66, 96, 98, 111, 123, 148, 153, 225, 252, 257, 272, 280, 333, 347, 368.
[50] Hitzler, Egon 1979: *Sel – Untersuchungen zur Geschichte des isländischen Sennwesens seit der Landnahmezeit.* Ósló. S. 213-215, 226.
[51] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 13. b. *Fylgiskjö*l. Reykjavík. S. 24.

Hugtakið *heimaland* kemur víða fyrir í heimildum, ekki síst máldögum. Í Jónsbók birtist það fyrst í fyrirsögn 53. kafla landsleigubálks: „Um afréttarfé ef það gengur í heimaland.“ Einnig er minnst á það í réttarbót Hákonar Magnússonar konungs árið 1305:

> Þat er góðr vilji várr um geldfé at þat sé sektalaust í heimalǫndum ef hreppstjórar og grannar lofa ok gefa enga sǫk á því.[52]

Hér sýnist *heimaland* merkja jörð aðskilda frá því landsvæði þar sem geldfé gengur að jafnaði, þ.e. afrétti.

Í máldögum er heimaland haft um þá jörð sem kirkja stóð á, stundum til aðgreiningar frá öðrum jörðum sem eignaðar voru kirkjunni. Í yngri heimildum eru þó dæmi um að heimaland hafi verið sérstök bújörð, aðskilin frá þeirri jörð sem hún heyrði undir. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segir t.d. um jörðina Íshól í Ljósavatnshreppi að hún sé eign staðarins í Laufási og kallist „heimaland þess staðar“, þó að þaðan liggi næstum hálf önnur þingmannaleið, eða 50 km, til Íshóls.[53]

Einnig hefur verið bent á að í heimildum frá 18. öld virðist *heimaland* stundum vera haft um „einskonar millistig á milli lögbýlis og hjáleigu, þó skyldara hjáleigu“. Býli sem á þennan hátt nefnist heimalönd í fyrrgreindum heimildum séu einatt mjög forn hjálönd eða hjáleigur sem byggst hafi áður en kom til hinnar eiginlegu hjáleigubyggðar. Venjuleg merking orðsins heimaland sé önnur, þ.e. afmörkuð landareign ákveðinnar, einstakrar jarðar heima fyrir, gagnstætt afrétti.[54]

Hugtök þau sem hér hefur verið fjallað um koma víða fyrir í fjallskilareglugerðum án þess að þau séu skilgreind nánar. Þó er að finna undantekningar eins og fjallskilareglugerð fyrir Mýrasýslu, nr. 88/1892, en þar segir meðal annars svo í 4. gr.:

> *Heimalönd*. Heimaland jarðar liggur umhverfis bæ hennar og út frá túni, og er hvergi sundur skorið af annarri landareign. Sumra jarða heimalandi utanhúss má aftur skipta í tvennt:
>
> *a. Búfjárhagar* er sá hluti af landareign jarðar, er búpeningur hennar gengur jafnaðarlega í árið um kring. Hér með teljast og engjar í heimalöndum. Flestra jarða heimaland heyrir allt undir þennan staflið.
>
> *b. Útlenda* kallast hér sá hluti af heimalandi jarðar, er liggur út frá búfjárhögum hennar á eina hlið eða fleiri, og verður sökum fjarlægðar eða afstöðu eigi varinn almennings fé, eða notaður stórum meir til sumarbeitar af

[52] *Jónsbók* 1904, s. 292.
[53] *Jarðabók Árna og Páls* 11, s. 143.
[54] Björn Teitsson,1973: *Eignarhald og ábúð á jörðum í Suður-Þingeyjarsýslu 1703-1930*. Reykjavík. S. 78-79.

> ábúanda þeirrar jarðar en mörgum öðrum. Þetta á aðeins við um landmiklar jarðir, er liggja við afrétt.[55]

Í tilvitnaðri fjallskilareglugerð er gert ráð fyrir að útlenda sé hluti heimalands. Sami eða svipaður skilningur kemur reyndar fram í nýbýlatilskipuninni 15. apríl 1776 þegar fjallað er um „útlendi“ eignarlanda en þar skyldi jarðeigandinn hafa forgangsrétt til að byggja upp nýbýli. Einnig er rétt að benda á það sem Þorvaldur Thoroddsen segir í riti sínu Lýsing Íslands að útlendur „[heiti] þeir hlutir af heimalandi, er liggja út frá búfjárhögum“.[56]

Í löggjöf tuttugustu aldar gætir þess í sívaxandi mæli að þær fasteignir eða fasteignaréttindi sem áður höfðu án sundurgreiningar verið felld undir jarðarhugtakið séu flokkaðar og skipt upp með nýjum hætti. Í fjölda laga er vikið að hugtökunum jörð, lögbýli, landareign lögbýla, eyðijarðir og heimaland jarða. Settar eru fram ýmsar skilgreiningar, sem oft vísa til annarra laga að einhverju leyti.[57]

Niðurstaða óbyggðanefndar er sú að almennt megi gera ráð fyrir því að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Tilgangurinn með stofnun hverrar jarðar hefur verið að stunda þar búskap árið um kring. Samt sem áður getur að sjálfsögðu verið land innan jarðar sem ekki verður nýtt til landbúnaðar, enda getur setning merkja hæglega hafa tekið mið af öðrum atriðum. Nýting landsins hefur ráðist af búskaparháttum og umfangi bús á hverjum tíma. Innan merkja jarðar sinnar hefur eigandi farið með umráð og hagnýtingu, ráðstafanir með löggerningum, veðsett jörðina og látið hana ganga að erfðum, á sama hátt og gildir um eignarland almennt.

Landsvæði hverrar jarðar hefur frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Óbyggðanefnd telur hvorki verða ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt séð hafi verið gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu. Heimaland jarðar sýnist að jafnaði hafa tekið til alls lands henni tilheyrandi, gagnstætt hins vegar afréttum. Ekki virðist almennt hafa verið gert ráð fyrir skiptingu jarðar í heimaland, undirorpið sérstakri og meiriháttar nýtingu, og annað land, úthaga eða afréttarland, í takmarkaðri notum. Einstök dæmi um slíka skiptingu finnast þó og eins kann það í öðrum tilvikum að valda nokkrum vafa þegar undir einstakar jarðir lá eða liggur sjálfstætt afréttur, sjá einnig kafla 4.4. og 4.5. Í slíkum tilvikum er þó oft fyrir að fara glöggum og óumdeildum merkjum milli heimajarðar og afréttar, sbr. t.d. afréttina Auðkúluheiði og Eyvindarstaðaheiði. Af slíkum einstökum dæmum verða hins vegar engar almennar ályktanir dregnar um mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðar. Sýnist þvert á móti mega leggja þá meginreglu til grundvallar að heimaland jarðar nái til alls lands henni tilheyrandi, nema sérstök frávik leiði til annars.

---

[55] *Stjórnartíðindi fyrir Ísland árið 1892*. B-deild. Reykjavík 1892. S. 140.
[56] Þorvaldur Thoroddsen, 1919: *Lýsing Íslands*. 3. b. Kaupmannahöfn. S. 189.
[57] Sjá t.d. vatnalög, lög um lax- og silungsveiði, jarðalög, ábúðarlög og lög um fasteignamat.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum er eða hefur verið jörð eða hluti hennar sé beinum eignarrétti háð.

Þó svo að hugtakanotkun hafi ekki fyrr og síðar verið samræmd milli einstakra laga á þessu sviði, er ekki þar með sagt að hún stangist á. Mestu máli skiptir í þessu sambandi að við það mat sem fram fer fyrir óbyggðanefnd sýnist eftir sem áður mega líta til hinnar fornu og almennu skiptingar í *jarðir*, *afrétti* og *almenninga*, þar sem *jörð* hefur þá réttarstöðu og réttarsögulegu stöðu, sem hér hefur verið gerð grein fyrir.

4.3. Almenningar

Hugtakið almenningur hefur haft margræða merkingu í löggjöf fyrr og síðar. Hefðbundin greining gerir ráð fyrir að almenningar séu á landi, hafi og í vötnum en hugtakið hefur allt eins verið notað um ítaksrétt, t.d. rétt til nytja af skógi eða fjöru.[58] Eftirfarandi umfjöllun miðast fyrst og fremst við landalmenninga, þ.e. afmarkað landsvæði. Um slík landsvæði giltu tilteknar reglur sem einkum vörðuðu rétt til beitar, veiði og reka.

Fræðimenn hefur greint á um hvernig háttað sé eignarrétti að almenningum og hvort þá sé fyrst og fremst að finna inn til lands eða út við haf.[59] Sett hefur verið fram sú kenning að land sé annað hvort eignarland eða almenningur. Almenningar séu svæði inn til lands sem fjórðungsmenn hafi átt saman á grundvelli Grágásar og síðar Jónsbókar. Þar væri um að ræða sektarfé til fjórðungsmanna, land sem varð eftir þegar farið var að setja merki á milli býla, eða ónumið land.[60] Eignarrétturinn hefði flust yfir til ríkisins ekki síðar en við gildistöku nýbýlatilskipunarinnar 1776. Hugtakið afréttur fæli einvörðungu í sér ítaksrétt í almenningsland, þ.e. ríkisland, að þeim tilvikum undanskildum þegar um beitiland tilheyrandi einstökum jörðum væri að ræða.[61] Ítaksrétturinn fæli fyrst og fremst í sér rétt til beitar og veiði. Þessum sömu sjónarmiðum var haldið fram af hálfu ríkisins í H 1981 1584 (Landmannaafréttar-dómur síðari) en var hafnað.

Einnig hafa komið fram gerólíkar kenningar um almenninga. Almenningar hafi legið við sjó og verið veiðistöðvar en ekki grasnytjar eða upprekstrarlönd til fjalla. Þeir hafi orðið til löngu eftir að landið var numið, með samkomulagi við land-

---

[58] Sjá t.d. *Íslenskt fornbréfasafn.* 2. b. Kaupmannahöfn 1893. S. 305, 310, 620, 708, 866, 868-869. *Íslenskt fornbréfasafn.* 4. b. Kaupmannahöfn 1897. S. 141. *Íslenskt fornbréfasafn.* 9. b. Reykjavík 1909-1913. S. 642.

[59] Sbr. Þorvaldur Thoroddsen 1919, s. 187-189.

[60] Bjarni Jónsson frá Vogi, 1917-1919: *Almenningar og afrjettir.* Nefndarálit meiri hluta Fossanefndar (B). S. 20-22, 24. Sjá hins vegar Eggert Briem, 1917: „Um afrjettir og almenninga." *Lögrjetta* 11. apríl 1917. S. 61-62.

[61] Bjarni Jónsson frá Vogi 1917-1919, s . 27-30.

eiganda. Alþýða manna í fjórðungnum hafi þá öðlast þar þau réttindi sem lög gerðu ráð fyrir í almenningum, yfirleitt gegn greiðslu tolls.[62]

Helsta ákvæði Grágásar um almenninga hljóðar svo:

> Það er mælt að almenningar eru á landi hér. Það er almenning er fjórðungsmenn eiga allir saman. Þar eiga menn að fiskja og fygla svo að koma þangað er mánaður lifir vetrar og vera þar sjö mánaði. Þá skal almenning liggja fimm mánaði svo að sá einn skal þá beita er næstur býr. Þar eiga menn að höggva við og telgja og færa til skips eða búða, og er þá heilagur viðurinn.[63]

Helsta ákvæði Jónsbókar um almenninga hljóðar svo:

> Þat eru almenningar er at fornu hafa verit. Sætr má hverr þeira gera er þann almenning eigu er vill at sitja í sumarsetri, ef þat er ór búfjárgangi. En ef tveir menn ganga báðir í eina sláttu senn, hafi báðir þat er þeir slá. En ef þá skilr á, hvárr þeira fyrri orti á, hafi sá sitt mál er sannar með einseiði, nema hinn hafi fleiri vátta í móti. Fiskivǫtn ǫll i almenningi eru ǫllum jafnheimil; þar megu menn fiskja ok fygla. Engi skal beita almenning frá krossmessu á vár ok til Bótólfsvǫku; þar eigu menn at telgja við ok fœra til skips eða búða, ok er þá heilagr viðrinn. Nú koma menn þar ǫðru skipi ok fá eigi þar farm, en aðrir hafa meirr en farm sínu skipi, hvárt er þat er viðr eða hvalr, þá er rétt at þeir taki farm sínu skipi, ok bœti hinum fyrir starf sitt. Nú kemr hvalr, þá er menn eru í almenningi, þá skal boð upp skera sá er næstr býr ok láta fara alla vega sem dagr deiliz; sekr er hann sex aurum við konung, ef hann skerr eigi boð upp, en eyri hverr er fellir, nema nauðsyn banni …[64]

Samkvæmt Jónsbók var gerður sá meginmunur á almenningum og afréttum að í þeim fyrrnefndu mátti slá og gera sel en í þeim síðarnefndu ekki.[65]

Því hefur verið haldið fram að ýmis ákvæði Jónsbókar um almenninga upp til fjalla miðist við aðstæður í Noregi en ekki á Íslandi.[66] Í því sambandi hefur verið bent á beina samsvörun tveggja helstu ákvæða Jónsbókar um þetta efni, í 52. og 59. k. llb., við norsk lög.[67] Óvíst er því að hve miklu leyti þau hafa haft raunverulega þýðingu hér á landi, a.m.k. er ljóst að afréttarsvæði er að finna víða um land en almenninga „hið efra“ sér lítinn stað. Að löggjöf frátalinni eru heimildir um þá ekki aðrar en örnefni á stöku stað. Heimildir um almenninga við sjávarsíðuna eru hins vegar all-nokkrar. Þá sjaldan vísað er í fyrrnefnt ákvæði Jónsbókar virðist hafa verið um slíka

---

[62] Eggert Briem 1917, s. 61-62.
[63] *Grágás* 1992, s. 369 (74. k. lbþ.).
[64] *Jónsbók* 1904, s. 193-194 (59. k. llb.).
[65] *Jónsbók* 1904, s. 176, 193 (46. og 59. k. llb.).
[66] Eggert Briem 1917, s. 61-62.
[67] Sjá eldri Frostaþingslög (k. XIV, 7 og 8) og landslög Magnúsar Hákonarsonar (llb., 61. k.) í *Norges gamle love indtil 1387*. 1. b. Christiania 1846. S. 250-251. *Norges gamle love indtil 1387.* 2. b. Christiania 1848. S. 144-145.

almenninga að ræða.[68] Hins vegar verður ekki séð að almenningur hafi almennt verið notað um óbyggð svæði sem enginn hafði nytjar af. Um slík svæði virðist fremur hafa verið notað orðið óbyggðir, stundum e.t.v. einnig öræfi.[69]

Þess eru samt sem áður ýmis dæmi í síðari tíma löggjöf að fjallað sé um almenninga.[70] Hugtakið er þá oft notað í mun víðtækari merkingu en áður. Þannig er gert ráð fyrir að almenningar séu landsvæði sem enginn aðili geti talið til einstaklings-eignarréttinda yfir.[71] Ekki er þá gerður greinarmunur á annars vegar almenningum skv. hinum eldri skilningi hugtaksins, og hins vegar öræfasvæðum, sem engar hefðbundnar nytjar eru af.[72]

Óbyggðanefnd telur að heimildir bendi ekki til að hér á landi hafi verið að finna afmörkuð landsvæði inn til landsins sem lotið hafi reglum um almenninga. Hafi einhvern tíma svo verið, hefur munur á þeim og afréttum orðið lítill eða enginn er tímar liðu fram.[73] Heimildir skortir hins vegar um hvernig það kann að hafa gerst. Í því sambandi má benda á að í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns eru jöfnum höndum notuð orðin afréttur og almenningur eða almenningsafrétt, þegar um er að ræða afrétt sem margir nota sameiginlega.[74] Þá er ljóst að stærstur hluti lands utan einstakra jarða hefur fyrr og síðar verið í afréttarnotum. Samkvæmt þessu verður ekki talið að hugtakið almenningur hafi mikið sjálfstætt gildi við mat á grunn-eignarrétti á landi sem verið hefur í slíkum notum. Ekki er þó útilokað að slík land-svæði finnist og eins getur hugtakið haft þýðingu við mat á takmörkuðum eignar-réttindum.

4.4. Afréttir

Uppruni hugtaksins *afréttur* er óljós en sett hefur verið fram sú kenning að afréttur hafi í upphafi merkt þá athöfn að reka geldfé úr heimahögum til fjarlægara beitilands.

---

[68] Sjá t.d. *Íslenskt fornbréfasafn.* 8. b. Reykjavík 1906-1913. S. 485. Að vísu kemur hugtakið almenningur fyrir sem afmarkað beitiland í svonefndum Þjórsártungudómi, en um sanngildi hans leikur vafi. Sbr. Aðalgeir Kristjánsson og Stefán Karlsson, 1979: „Fimm hundruð ára dómur eða fals?“ *Gripla* III. S. 104-114.

[69] Sbr. *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 43.

[70] Sjá t.d. 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1879 ásamt fylgiskjölum þeirra laga, 4. gr laga um afréttarmálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969, 4. gr. laga um afréttarmálefni, fjallskil o.fl., nr. 6/1986.

[71] Gaukur Jörundsson, 1982-1983: *Eignaréttur* II, s. 133. Þorgeir Örlygsson: „Um eignarhald á landi og náttúruauðlindum.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 576. Sjá einnig 2. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954; 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966; 1. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994; 8.-1. gr. tilskipunar frá 13. júní 1787 um verslunar og siglingamálefni á Íslandi. Sjá einnig 1. gr. námulaga, nr. 50/1909.

[72] Sbr. t.d. 1. gr. landamerkjalaga, nr. 5/1882, 1. mgr. 1. gr. landamerkjalaga, nr. 41/1919.

[73] Ólafur Lárusson, 1950*: Eignarréttur.* Reykjavík. S. 83.

[74] Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 12. b. Atriðisorðaskrá. Reykjavík 1990. S. 7 (almenningsafrétt, almenningur).

Síðar hafi það að auki farið að merkja réttinn til að reka fé í þetta beitiland. Loks hafi þriðja merkingin komið við hlið hinna, þ.e. svæðið sem rekið var á.[75]

Afréttur hefur oft verið skilgreindur sem afmarkað landsvæði, að jafnaði utan byggðar, sem að fornu og/eða nýju hefur verið nýtt sem sumarbeitiland.[76] Þessi skýring virðist komast einna næst því sem sagt er um afrétti í Grágás og Jónsbók.[77]

Allt frá tíma Grágásar hafa íslensk lög fyrst og fremst gert ráð fyrir að afréttur væri afmarkaður frá aðliggjandi jörðum, fremur en að þess gerðist þörf að hann væri skýrt afmarkaður í heild sinni. Í kafla 4.2. var gerð grein fyrir ákvæðum Jónsbókar um úrlausn ágreinings er „kallar annarr sér, annarr afrétt eða almenning“ og merkjalýsingu (eða merkjagöngu) við sölu lands. Sá er næstur bjó afrétt gat stefnt þeim við sig til garðlags er afréttinn áttu, að tilteknum skilyrðum uppfylltum.[78] Ákvæði Grágásar voru mjög keimlík því sem hér hefur verið lýst en ekki eins ítarleg. Í landamerkjalögum, nr. 5/1882, er einungis kveðið á um að landamerkjum afrétta og annarra óbyggðra lendna skuli haldið við „að því leyti því verður við komið“. Skylda jarðeigenda til merkjasetningar, viðhalds merkja og skrásetningar þeirra er hins vegar afdráttarlaus. Landamerkjalög, nr. 41/1919, sem enn gilda, verður að skilja svo að landamerki afrétta skuli skrásett. Hins vegar kemur skýrt fram að einungis skuli setja merki og halda við merkjum ef sá krefst þess sem land á að afrétti. Enn sem fyrr miðast því ákvæði landamerkjalaga fyrst og fremst við að afmarka lönd jarða. Síður er talin þörf á að afmarka afrétti í heild sinni með skýru móti. Sjá nánar í kafla 5.5.

Ætla má að sum afréttarlönd hafi legið innan upphaflegra landnáma. Önnur hafa legið utan þeirra. Sú kenning hefur verið sett fram að réttur til afrétta hafi í upphafi orðið til með afnotanámi á landi sem hvorki var háð eignarrétti einstaklinga né ríkis.[79] Af heimildum verður hins vegar ekki ráðið að landnámsmenn hafi numið land til annars en fullrar eignar. Afréttir virðast þannig hafa orðið til á þrennan hátt. Í fyrsta lagi er mögulegt að landsvæði hafi verið numið, gengið kaupum og sölum og fyrr eða síðar verið lagt til afréttar. Í öðru lagi getur verið um það að ræða að land hafi verið numið en beinn eignarréttur ekki yfirfærst og fallið niður. Í aldanna rás hafi menn óátalið farið að nýta svæðið sem afrétt. Í þriðja lagi kann ónumið landsvæði að hafa verið tekið til afnota sem afréttur, enda þótt með óformlegum hætti væri.

Með tilliti til uppruna afrétta má flokka þá í þrennt. Í fyrsta lagi er um þá afrétti að ræða sem kalla má *samnotaafrétti*. Þar er um að ræða afrétti sem skv. elstu heimildum hafa verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Sýnast afréttir þeir sem lögbækurnar tóku til einkum falla í þennan

---

[75] Bjarni Jónsson frá Vogi 1917-1919, s. 43.
[76] Efnislega svo í lögum um afréttarmálefni, fjallskil o.fl. Sjá jafnframt 1. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998.
[77] *Jónsbók* 1904, s. 176-177, 187 (46. og 54. k. llb.). Sbr. einnig Grágás 1992, s. 330-331, 340, 342 (38., 44. og 46. k. lbþ.).
[78] *Jónsbók* 1904, s. 187 (54. k. llb.).
[79] Þórður Eyjólfsson: „Um afrétti og réttindi, sem afréttareign fylgja.“ September 1970 (ópr. fjölr.). S.1.

flokk. Óhætt sýnist að álykta sem svo að hluti þeirra landsvæða, a.m.k., sem viðkomandi afréttir taka og/eða tóku til hafi legið utan þeirra svæða sem numin voru en eignarheimildir snemma fallið niður, hafi svo verið. Rétturinn til þeirra hafi orðið til með því að íbúar byggðarlagsins hafi tekið viðkomandi landsvæði, sem legið hefur utan þáverandi byggðarmarka, til sumarbeitar fyrir búpening og eftir atvikum annarra takmarkaðra nota.

Í öðru lagi er um að ræða *afrétti einstakra jarða og stofnana*, en þar er um þá afrétti að ræða sem skv. elstu heimildum tilheyrðu einstökum jörðum, lögpersónum eða stofnunum, fyrst og fremst kirkjunum. Rekstur annarra aðila var þá heimill skv. venjum og samningum, en gegn greiðslu afréttartolls. Umræddir afréttir eru að meginstefnu til skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða í sumum tilvikum af öðrum fasteignum. Tilurð þessara afrétta er ekki með öllu ljós en þeim skýringum hefur m.a. verið hreyft að umræddir afréttir hafi verið hluti af landnámi einstakra landnámsjarða, en vegna legu sinnar, landkosta og búskaparhátta verið nýttir til upprekstrar.

Í þriðja lagi er svo um það að ræða að land eða hluti lands einstakra jarða hafi verið lagt til afréttar.

Eignarréttarleg þýðing hugtaksins í löggjöf hefur verið á reiki. Hefðbundin greining gerir ráð fyrir að afréttir verið flokkaðir í þrennt. Í fyrsta lagi er um að ræða afrétti sem eru fullkomið eignarland, t.d. þegar lönd jarðar hafa verið lögð til afréttar. Í öðru lagi geta afréttir verið í afréttareign, og hún eingöngu talin fela í sér þrengri eignarráð, fyrst og fremst beitarrétt og veiði. Í þriðja og síðasta lagi er um að ræða afréttarítök sem felast þá í rétti jarðar eða jarða til upprekstur á afrétt tilheyrandi annarri jörð eða stofnun, oftast gegn gjaldi. Sá afréttur getur verið hvort heldur er háður beinum eignarrétti eða einungis afréttareign, sbr. fyrri flokkana tvo. Hugtakið afréttareign getur svo haft víðtækari skírskotun, þ.e. framangreint afbrigði takmarkaðra eignarréttinda að landi.

Þá kemur til skoðunar hver hafi verið réttur manna til landsnytja innan afrétta (og almenninga). Þar verður einna helst litið til þeirra landsnytja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. beitar, reka, veiði, vatns og jarðefna, sbr. kafla 4.2.

Frá tíma Grágásar og fram á þennan dag hefur verið kveðið á um það í löggjöf hverjir mættu reka á afrétt, hvenær, hversu lengi mætti beita þar og hverjar skorður yrðu settar við fjölda fjár. Ákvæði Grágásar og Jónsbókar miðuðust við afrétt er menn „eigu tveir eða fleiri saman.“ Samkvæmt lögum um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969 áttu „allir búfjáreigendur, sem landsafnot hafa í hreppi eða á félagssvæði...“ upprekstrarrétt á afrétt hrepps eða annars upprekstrarfélags. Um upprekstrarrétt á afréttarland, sem lá undir einstaka jörð eða stofnun, fór hins vegar eftir fornri venju

eða samningum. Sömu reglur er að finna í núgildandi lögum um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 6/1986.[80] Sjá nánar í kafla 4.7.

Ákvæði lögbókanna um beit í almenningi voru rýmri en varðandi afréttina. Enn fremur var tekið fram að hver sem vildi mætti gera sel í almenningi, en það var bannað í afréttum, og öllum var heimilt að nýta sér reka í almenningi, hvort heldur var viður eða hvalur, svo framarlega sem hann hafði ekki áður verið öðrum merktur, sjá nánar í kafla 4.9.[81]

Í Grágás er kveðið á um rétt manna til að veiða í almenningum.[82] Sams konar ákvæði voru í gildi samkvæmt Jónsbók.[83] Ekki er minnst á afrétti sérstaklega í þessu sambandi. Árið 1849 er gefin út tilskipun um veiði á Íslandi og réttur til veiði á afréttum, sem fleiri eigi saman, bundinn við þá menn sem afrétt heyri til en í almenningum er veiði öllum mönnum jafnheimil.[84] Með lögum nr. 63/1954 eru reglur um fuglaveiðar rýmkaðar mjög og öllum íslenskum ríkisborgurum heimilaðar fuglaveiðar í almenningum og afréttum utan landareigna lögbýla, enda gæti enginn sannað eignarrétt sinn til þeirra. Heimild til dýraveiða í almenningum og afréttum utan landareigna lögbýla, enda geti enginn sannað eignarrétt sinn til þeirra, er veitt íslenskum ríkisborgurum og erlendum ríkisborgurum með lögheimili hér á landi með lögum nr. 64/1994.[85]

Engin sérákvæði hafa verið í íslenskri löggjöf um vatnsréttindi á afréttum og almenningum. Miklar deilur urðu um það í byrjun síðustu aldar hvernig eignarrétti að vatni væri háttað, í tilefni af auknum möguleikum til nýtingar vatnsorku. Lyktir urðu þær að í vatnalögum, nr. 15/1923, er sett sú almenna regla að vatnsréttindi fylgi eignarrétti að landi. Þess skal þó getið að við undirbúning vatnalaganna var Fossanefndin svokallaða sammála um að ríkið ætti öll vatnsréttindi utan landareigna einstakra manna.[86]

Með vatnalögum, nr. 15/1923, var heimild til veiða í vötnum á afréttum og almenningum, sem héruð ættu eða notuðu með löglegri heimild og væru ekki einstaks manns eign, bundin við héraðsmenn. Öllum var hins vegar heimil veiði í vötnum á afréttum og almenningum og öðrum lendum utan landareigna lögbýla, enda gæti enginn sannað einstaklingsréttar heimild til þeirra. Umrædd regla þótti ekki fyllilega skýr og var það fyrst með dómi Hæstaréttar í Landmannaafréttarmálinu, H 1955 108 og með gildistöku 5. gr. lax- og silungsveiðilaga nr. 53/1957 sem tekið var af skarið

---

[80] *Jónsbók* 1904, s. 176-177 (46. k. llb.). *Grágás* 1992, s. 330-331 (38. k. lbþ.). Lög um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969, 7.-8. gr., og nr. 6/1986, 7.-8. gr.
[81] *Jónsbók* 1904, s. 193-194 (59. k. llb.). Grágás 1992, s. 369 (74. k. lbþ.).
[82] *Grágás* 1992, s. 349, 369 (50. og 74. k. lbþ.).
[83] *Jónsbók* 1904, s. 193-194 (59. k. llb.).
[84] Sjá 2. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.
[85] Sjá 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954, 2. mgr. 5. gr. laga fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966 og 1. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994.

um það, og án tillits til þess hvort að fyrir lægi sönnun um eignarrétt að viðkomandi landsvæði, að veiði í vötnum á afrétti tilheyrði búendum sem upprekstrarrétt ættu á afréttinn til búsþarfa á sama hátt sem verið hefði enda væri veiðiréttur í þeim vötnum ekki í einkaeign, sbr. nú 5. gr. laga nr. 76/1970 um lax- og silungsveiði.

Allt að einu þykir verða að skýra 5. gr. lax- og silungsveiðilaga til samræmis við eignarhald viðkomandi afréttar/landsvæðis og að hún samkvæmt hljóðan sinni taki fyrst og fremst til samnotaafrétta. Lúti viðkomandi landsvæði, þ.e. afréttur beinum eignarrétti er veiðirétturinn að sama skapi á hendi þess sama aðila og fer með hinar beinu eignarréttarheimildir, skv. meginreglu 1. mgr. 2. gr. laga nr. 76/1970, einstaklinga, sveitarfélaga eða annarra. Sé afréttarland ekki undirorpið beinum eignarrétti, en allt að einu í afréttareign ákveðinna aðila, sbr. flokkunin í afrétti kirkna og stofnana hér að framan og afréttareignin eftir atvikum verið framseld sem slík, þá er ástæða til þess að ætla að veiðiréttur sé á hendi þess aðila sem er handhafi afréttareignarinnar. Á öðrum þeim landsvæðum sem hvorki falla í flokk afrétta né sýnt verði fram á tilvist einstaklingseignarréttarheimilda til veiði þá tilheyrir veiðiréttur, að óbreyttu, íslenska ríkinu, sbr. 1. mgr. 2. gr. laga nr. 58/1998.[87]

Í Grágás og Jónsbók er ekki fjallað um rétt til jarðefna utan eignarlanda. Með tilskipun frá árinu 1878 er mælt fyrir um heimild hvers og eins til hagnýtingar tilgreindra jarðefna á fjöllum, þjóðvegum og öðrum stöðum, sem einskis eign væru. Árið 1907 er kveðið á um það í lögum að landssjóður teljist námueigandi í „afrjettum, almenningum og öræfum, sem ekki eru metin til dýrleika“.[88]

Skyldur þeirra er hagsmuna hafa átt að gæta á afréttum hafa fyrst og síðast falist í að fylgja lagareglum, samþykktum eða samningum um tilhögun nýtingarinnar. Heimildir benda ekki til þess að afréttir hafi verið tíundaðir sérstaklega til skatts fyrr en á 20. öld. Sjá nánar í kafla 5.2.

Frá tíma nýbýlatilskipunarinnar 1776 má, a.m.k. framan af, merkja þann mun á samnotaafréttum og afréttum einstakra jarða og stofnana að löggjafinn hefur talið sig hafa rýmri heimildir til að skipa málum á hinum fyrrnefndu.[89] Í nýbýla-

---

[86] Nefndarálit minnihluta Fossanefndar, bls. IV og 32 og Nefndarálit meirihluta Fossanefndar, sbr. 16. og 17. gr. þess frumvarps og athugasemdir við þær greinar.

[87] Sjá 123. gr. vatnalaga, nr. 15/1923, lög um lax- og silungsveiði, nr. 61/1932; lög um lax- og silungsveiði, nr. 112/1941; 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 53/1957 og 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

[88] Sbr. tilskipun frá 13. júní 1787 um verslunar og siglingamálefni á Íslandi, 8.-10. gr.; 13. gr. námulaga, nr. 61/1907; og 1. gr. námulaga, nr. 50/1909. Í síðari löggjöf um þetta efni er ekki fjallað sérstaklega um afrétti og almenninga.

[89] Skýr dæmi um þetta má sjá í 1. og 4. gr. nýbýlalaga frá 1897, hugsanlega 2. gr. veiðitilskipunar frá 20. júní 1849, 1. og 13. gr. námulaga nr. 61/1907, 1. mgr. 12. gr. laga um fasteignamat og fasteignaskráningu nr. 28/1963, 7. og 8. gr. laga um afréttamálefni, fjallskil o.fl. nr. 6/1986, sbr. greinargerð með upphaflegu frumvarpi til þeirra laga. Auk þess má benda á þau gögn sem lágu til grundvallar þingsályktunartillögum frá 1917 og 1919 og svo sjálfum vatnalögunum frá 1923. Það veldur þó vafa að í viðkomandi lögum eru ekki alltaf gerðir fyrirvara vegna þeirra landsvæða eða afrétta sem sveitarfélög hafa eignast á síðari tímum og eiga hugsanlega fullkomnar eignarheimildir fyrir.

tilskipuninni er einn flokkur óbyggðra landsvæða nefndur *afréttaralmenningur,* sbr. kafla 4.3. Það hugtak á sér eldri sögu og kemur m.a. fyrir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns í svipaðri merkingu og *samnotaafréttur.* Í nýbýlatilskipuninni virðist ekki gert ráð fyrir að afréttaralmenningar séu háðir beinum eignarrétti en viðurkennt að eigendur og ábúendur nærliggjandi jarða kunni að eiga þar einhvern nýtingarrétt.

> Í 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1897, sem við tóku af nýbýlatilskipuninni segir svo: Nýbýli má stofna á eyðijörðum og í öðrum óbyggðum löndum, er enginn getur sannað sína eign. Svo má og stofna nýbýli í afrjettum, er sveitarfélög eiga, og almenningum, ef sveitarstjórnir þeirra sveitarfélaga er afrjettina eiga eða eiga hagsmuna að gæta í almenningnum, leyfa það, og sýslunefndin veitir til þess samþykki sitt.

Í 2. gr. laganna er kveðið sérstaklega á um það að nýbýlingur skuli láta vita um fyrirætlun sína ef hann vilji stofna nýbýli á eyðijörð eða í óbyggðu landi og var þá gefinn sex mánaða frestur ef einhver vildi gefa sig fram með heimildarskírteini fyrir landinu.

Í upphaflegu frumvarpi til nýbýlalaga var ekki miðað við afrétti sveitarfélaga heldur afrétti ótilgreint. Stjórnarráðið taldi það hins vegar ekki ætlun þingsins að lögin tækju til afrétta sem væru eign einstakra aðila, jarða eða kirkna og því var orðalagi ákvæðisins breytt til þessa horfs.

Á sama tíma sýnast afréttir einstakra jarða og stofnana hafa verið aðgreindir frá samnotaafréttum og þá yfirleitt ekki neinir fyrirvarar gerðir varðandi grunneignarrétt jarðeigandans. Sama afstaða endurspeglast og í þeim sölum ríkisjarða sem áttu sér stað á fyrstu áratugum aldarinnar en þá voru afréttir einstakra jarða og stofnana seldir, að því er virðist sem bein og fyrirvaralaus eignarlönd.[90] Breytingar má þó merkja í síðari tíma löggjöf þar sem ekki virðist gerður neinn grundvallarmunur á samnotaafréttum og afréttum einstakra jarða og stofnana.[91]

Dómstólar hafa frá árinu 1955 fjallað um eignarréttartilkall einstaklinga, sveitarfélaga og ríkis til einstakra afrétta.[92] Í H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri) og H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari) var tekist á um eignarréttartilkall að Landmannaafrétti. Í fyrra málinu var beinu eignarréttartilkalli afréttarhafa hafnað, enda voru þeir ekki taldir hafa sýnt fram á tilvist slíks réttar, hvorki fyrir nám, löggerninga, hefð né með öðrum hætti. Afnot sem falist hefðu í sumarbeit fyrir sauðfé, veiði og öðrum takmörkuðum notum styddu ekki eignarréttartilkall í beinni

---

[90] Sjá H 1994 2227 (Geitland) og H 1997 1162 (Auðkúluheiði).
[91] Í dæmaskyni má benda á að samkvæmt ákvæði 2. mgr. 5. gr. laga nr. 33/1966 um fuglaveiði og fuglafriðun og 2. gr. námulaga nr. 24/1973, sbr. athugasemdir með þeirri grein, sýnist sönnunarbyrðin um beinan eignarrétt að afrétti í öllum tilvikum hvíla á þeim aðila, sem heldur slíkum rétti fram.
[92] Sjá jafnframt Lyfrd. eldri VII-223 og Lyfrd. yngri V-327.

merkingu. Í H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur), H 1971 1137 (Reyðarvatn) um afrétt Lundarreykjadalshrepps austan Reyðarvatns, H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði) var eignarréttartilkalli afréttarhafa í öllum tilvikum hafnað.

Auk þeirra atriða sem réðu tilhögun sönnunarbyrði í Landmannaafréttar-dóminum fyrri sýnast lega, staðsetning og landshættir hafa áhrif, sem og upplýsingar sem raktar verða til Landnámu og þá eru gerðar kröfur um heimildir varðandi órofa framsal réttinda yfir viðkomandi afréttum. Afsöl og/eða aðrar eignarheimildir sýnast þá ekki heldur duga einar og sér heldur eru þær kröfur gerðar að meintur rétthafi sýni fram á að sá sem afsalaði hafi í raun verið réttilega komin að umræddum réttindum. Í H 1971 1137 (Reyðarvatn) var eignarréttur Andakílshrepps að afrétti sínum staðfestur en til afréttarins hafði sérstaklega verið lögð Gullberastaðatunga, úr landi jarðarinnar Gullberastaða. Til athugunar í því sambandi er einnig niðurstaðan í H 1975 55, landa-merkjamáli á Arnarvatnsheiði, þar sem engir fyrirvarar voru a.m.k. gerðir um eignar-rétt Hálsa- og Reykholtsdalshreppa að afrétti sínum, landsvæði sem fyrrum hafði verið skipt út úr jörðinni Kalmanstungu.

Séu framangreindir dómar skoðaðir með hliðsjón af því sem áður greindi um flokkun afrétta með tilliti til uppruna virðist óhætt að fella Landmannaafrétt undir *samnotaafrétt*, sbr. H 1955 108 og H 1981 1584. Þá sýnast afréttir Lundarreykjadals-hrepps austan Reyðarvatns, Auðkúluheiði og Eyvindarstaðaheiði verða felldir undir flokkinn *afréttir einstakra jarða og stofnana*, sbr. H 1971 1137, H 1997 1162, H 1997 1183 og að auki H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur). Loks virðast Gullberastaðatunga við Reyðarvatn og Kalmanstunguland á Arnarvatnsheiði dæmi um það að *lönd eða hluti lands einstakra jarða hafi verið lögð til afréttar*, sbr. H 1971 1137 og H 1975 55.

Óbyggðanefnd telur ekki hægt að útiloka að landsvæði sem samkvæmt fyrir-liggjandi heimildum eru samnotaafréttir hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti. Samhengi eignarréttar og sögu liggur hins vegar ekki fyrir. Nýting landsins hefur fyrr og síðar fyrst og fremst falist í sumarbeit fyrir bú-fénað. Reglur um afmörkun á afréttum hafa verið mun rýmri en varðandi jarðir og fyrst og fremst miðast við hagsmuni eigenda aðliggjandi jarða. Þá er ljóst að lög-gjafinn hefur ráðstafað eignarréttindum á afréttum til annarra en afréttarhafa og ekki lagt á þá sömu skyldur og eigendur jarða. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðrar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum er samnotaafréttur sé þjóðlenda.

Að því er varðar afrétti einstakra jarða og stofnana, virðist munurinn sá að réttindi einstakra jarða til landsvæðisins og tilheyrsla þess í því sambandi eru meiri en varðandi samnotaafréttina. Jafnframt hefur löggjafinn ekki ráðstafað eignarréttindum á slíkum svæðum á sama hátt og á samnotaafréttum. Hvort tiltekinn afréttur einstakrar

jarðar eða stofnunar er undirorpinn beinum eða óbeinum eignarrétti heimajarðar er hins vegar ekki einhlítt og verður að meta í hverju tilviki fyrir sig. Kröfur dómstóla til sönnunar að því er varðar annars vegar afrétti einstakra jarða og stofnana og hins vegar samnotaafrétti virðast þó sambærilegar.

Um lönd eða hluta lands einstakra jarða sem lagt hefur verið til afréttar vísast til kafla 4.2. um hugtakið *jörð*, sbr. einnig H 1971 1137 (Reyðarvatn) og H 1975 55 (Arnarvatnsheiði).

4.5. Jörð eða afréttur?

Hér hefur að framan verið gerð grein fyrir þeirri flokkun lands sem byggt var á fram að gildistöku þjóðlendulaga og fól í sér skiptingu í jarðir, afrétti og almenninga. Í kafla 4.2. kemur fram að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Um hugtakið jörð segir einnig að þó svo hvorki verði ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt sé gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu, annars vegar heimaland, undirorpið sérstakri og meiriháttar nýtingu, og hins vegar annað land, úthagi eða afréttarland í takmarkaðri notum, þá finnist allt að einu einstök dæmi um slíka skiptingu. Af slíkum dæmum verði þó engar almennar ályktanir dregnar um mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðar.

Afrétti hefur óbyggðanefnd flokkað í þrennt á grundvelli uppruna, sbr. kafla 4.4. Í fyrsta lagi samnotaafrétti, þ.e. þá afrétti sem skv. elstu heimildum hafa verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Í öðru lagi afrétti einstakra jarða og stofnana, sem skv. elstu heimildum tilheyrðu einstökum jörðum, lögpersónum eða stofnunum, fyrst og fremst kirkjunum. Umræddir afréttir eru að meginstefnu skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða, í sumum tilvikum, af öðrum fasteignum. Í þriðja lagi er um að ræða jarðir sem að hluta eða öllu leyti hafa verið lagðar til afréttar og gilda þar um sambærilegar sönnunarkröfur og um eignarhald að landi jarða yfirleitt.

Til viðbótar og fyllingar þessum meginforsendum er óhjákvæmilegt að huga nokkru nánar að ákveðnum tilvikum sem virðast á mörkum framangreindra flokka. Innan merkja jarða kunna að finnast svæði sem kölluð eru afréttur en hafa þó ekki sjálfstæða afmörkun. Jafnvel er sá möguleiki fyrir hendi að þau séu á einhvern hátt afmörkuð. Hér má einnig nefna svæði sem kölluð eru afréttarland, fjallhagi, beitiland, upprekstrarland eða eru auðkennd með sambærilegum hætti. Í þessu þarf ekki að felast mismunandi eignarréttarleg staða lands innan jarðarinnar. Hugsanlegt er að vísað sé til gamalgróinnar notkunar á viðkomandi jarðarhluta sem beitarlandi. Þýðing hugtaksins afréttur hefur lengi verið á reiki og ekki ósennilegt að notkun þess í tímans rás sé með einhverjum afbrigðum, e.t.v. tengdum staðháttum. Í sveitarfélögum þar sem ekki finnast afréttir samkvæmt þeirri flokkun sem óbyggðanefnd hefur lagt til grundvallar kann það jafnvel að vera notað um fjalllendi jarða á svæðinu almennt. Það

er mat óbyggðanefndar að slík aðstaða ein og sér, og þá einkum ef svæði er kallað afréttur án sjálfstæðrar afmörkunar, raski ekki þeim eignarréttarlegu forsendum, þ.m.t. sönnunarstöðu, sem óbyggðanefnd hefur byggt á viðvíkjandi réttarstöðu jarða. Gera þarf hins vegar skýran greinarmun á tilvikum af þessu tagi og afréttum einstakra jarða eða stofnana sem eru skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða öðrum fasteignum.

Í þessu samhengi skal það rifjað upp að land jarða kann að vera nýtt sem beitiland með svipuðum hætti og afréttir, jafnvel þannig að viðkomandi landsvæði sé alfarið tekið undir fjallskilaframkvæmd. Eins og fram kemur í almennri umfjöllun óbyggðanefndar um fjallskil, sbr. kafla 4.7., gefur slík tilhögun ein og sér hins vegar enga vísbendingu um eðli eignarhalds að því landi. Í sögulegu ljósi getur það þó haft þýðingu við sönnunarmat um tilvist eignarréttar ef einstök landsvæði, sem gert er tilkall til sem hluta jarðar, hafa verið nýtt sem upprekstrarland af einhverju tagi af eigendum og ábúendum annarra jarða. Einstök tilvik af þessum toga verður að meta sérstaklega.

4.6. Jöklar

Í Landnámu er þess hvergi getið að menn hafi numið jökla til eignar, og kann því að hafa verið trúað að þar byggju hálftröll eða goðumlíkar persónur (sbr. frásagnirnar um Bárð Snæfellsás og Hallmund í Balljökli). Enda þótt jöklar séu ekki nefndir sérstaklega í lögbókunum fornu verður sú ályktun dregin að lögsaga þjóðveldisins hafi einnig náð til þeirra; sakamenn voru a.m.k. ekki óhultir á „fjöllum“ og í „óbyggðum“.[93] Ef marka má frásögn Grettis sögu hafa grið milli manna tekið jafnt yfir fjöll og jökla sem byggðar lendur.[94]

Því hefur verið haldið fram að einhverjir hinna norsku landnámsmanna hafi þekkt jökla af eigin raun úr heimkynnum sínum. Hins vegar er erfitt að segja til um hversu nákvæm og víðtæk þekking þeirra á jöklum var.[95] Elsta lýsing á jöklum á Íslandi er í riti Saxo Grammaticus (Saxa hins málspaka), *Gesta Danorum*, sem samið var um 1200. Þar er í fyrsta skipti lýst hreyfingu skriðjökla, nánar tiltekið hverfihreyfingu, þegar neðri hluti jökulsins hverfist upp á yfirborðið.[96] Saxi lýsir þessu sem furðufregn, og er alls ekki víst að frumbyggjar Íslands hafi í öndverðu verið betur að sér en hann um þann eiginleika skriðjökla að færast úr stað.[97] Hér er einnig ástæða til

---

[93] Sbr. *Grágás* 1992, s. 472. *Jónsbók* 1904, s. 43, 272-273.

[94] *Íslendinga sögur*. 6. b. Guðni Jónsson bjó til prentunar. [Reykjavík] 1953. S. 233 (72. k.): „Nú skulum vér vera sáttir ok sammála hverr við annan í huga góðum, hvárt sem vér finnumst á fjalli eða fjöru, skipi eða skíði, jörðu eða jökli, í hafi eða á hestbaki…“

[95] Sigurður Þórarinsson, 1960: „Glaciological Knowledge in Iceland before 1800. A Historical Outline.“ *Jökull. Ársrit Jöklarannsóknafélags Íslands*. S. 1-2, 15.

[96] Sigurður Þórarinsson 1960, s. 14-15.

[97] Sbr. Saxo Grammaticus, 1985: *Danmarks Krønike*. Kaupmannahöfn. S. XXII-XXIII.

að benda á það sem stendur í formála Guðmundar sögu Arasonar eftir Arngrím ábóta Brandsson (rituð um 1350):

> Á sjánum liggja þeir hafísar, at með sínum ofvægilegum vexti taka þeir at fylla norðrhöfin, en yfir háfjöll landsins svo *óbræðiligir jöklar* með yfirvættis hæð og vídd, at þeim mun ótrúligt þykkja, sem fjarri eru fæddir.[98]

Landsmenn áttu eftir að komast að því, þótt síðar yrði, að stærð jökla var ekki föst og óbreytanleg heldur gátu þeir hlaupið fram í náttúruhamförum eins og gerðist við eldgosið í Knappafellsjökli 1362. En hægfara breytingar gátu einnig átt sér stað, og má nefna sem dæmi að um 1700 var landnámsbærinn Fell (Fjall) við Breiðá kominn undir jökul.[99] Um svipað leyti (1695) lauk Þórður Þorkelsson Vídalín Skálholtsrektor við ritgerð sína um jökulfjöll á Íslandi þar sem hann, sennilega fyrstur manna, setti fram frostþenslukenninguna svonefndu til skýringar á jöklaskriði.[100] Þá er þess að geta að jökulhlaup voru eitt af því sem Árni Magnússon og Páll Vídalín áttu að gefa sérstakan gaum að þegar þeir voru sendir í rannsóknarleiðangur um landið í byrjun 18. aldar.[101]

Jökull hefur verið skilgreindur sem massi af ís og snjó sem orðinn er þjáll og hreyfanlegur og hnígur og skríður undan eigin fargi.[102] Í aðdraganda að setningu vatnalaga í byrjun 20. aldar var ágreiningur um eignarrétt að vatni og eignarhæfi þess. Niðurstaðan varð sú að í vatnalögum, nr. 15/1923, er ekki kveðið á um eignarrétt landeiganda að vatni á landi sínu heldur felst í þeim að landeigandi á aðeins þann rétt sem lögin heimila honum sérstaklega. Þar var raunar um að ræða allar helstu hagnýtingarheimildir vatns.[103] Vatnalögin gera mun á mismunandi afbrigðum vatns en um jökla er ekki fjallað sérstaklega.

Eignarréttarleg staða jökulsvæða hefur ekki verið til sérstakrar umfjöllunar í íslenskri lögfræði. Jöklar hafa einna helst verið nefndir sem dæmi um óbyggð svæði sem enginn hafi nytjar af, eða landalmenninga samkvæmt síðari tíma flokkun. Með því hefur þó alls ekki verið útilokað að jökull geti fallið innan eignarlands og jafnvel gerður skýr fyrirvari um að sá möguleiki væri fyrir hendi.[104]

---

[98] *Byskupa sögur*. 3. b. Hólabyskupar. Guðni Jónsson bjó til prentunar. [Reykjavík] 1953. S. 150. (Skáletur óbn.)
[99] *Landnámabók* 1986, s. 233 (1. nmgr.).
[100] *Dissertationcula de montibus Islandiæ chrystallinis* (Smárit um jökulfjöll Íslands) (sbr. Sigurður Þórarinsson 1960, s. 16-17).
[101] *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 38.
[102] Minnisblað Odds Sigurðssonar, jöklafræðings, til óbyggðanefndar, dags. 13.1.2003.
[103] Um aðdragandann að setningu vatnalaganna, sjá t.d. Gaukur Jörundsson, 1982-83: *Eignaréttur* I. Reykjavík. S. 43.
[104] Sbr. þessi orð Sigurðar Líndals: „Auk afrétta og almenninga kunna að vera til lönd inni á hálendinu, til dæmis öræfa- og jöklasvæði, sem enginn einstaklingur getur leitt heimildir að eða skírskotað til sérréttinda yfir né heldur neinn almannaréttur er bundinn við“ („Eignarréttur á landi og orkulindum.“ *Sérprentun úr skýrslu aðalfundar Sambands íslenskra rafveitna* 1983. S. 18). – Sbr. einnig Þorgeir Örlygsson: „Landalmenningur er landsvæði, sem enginn aðili telur til einstaklingseignarréttinda yfir. Nú á tímum er erfitt að benda á staði, sem ótvírætt verða taldir til landalmenninga, þótt e.t.v. sé það ekki útilokað. Miðað við landnýtingu og búskaparhætti síðustu áratugi má ætla, að erfitt sé að finna

Í almennum athugasemdum við frumvarp til þjóðlendulaga kemur fram að byggt sé á nokkrum meginatriðum, m.a. þessum:

> Tekið verði upp nýtt hugtak fyrir landsvæði utan eignarlanda, þjóðlenda. Þetta hugtak taki til þeirra landsvæða sem nú eru ýmist nefnd afréttur, almenningur, óbyggðir eða hálendi utan eignarlanda. Jöklar, sem ekki teljast innan eignarlanda, falli undir flokk þjóðlendna.[105]

Um jökla er ekki fjallað að öðru leyti í greinargerðinni og þeir eru ekki nefndir í ákvæðum laganna.

Um ákvörðun eignarmarka/landamerkja að eða á jökli hefur ekki verið tekið af skarið í íslenskri réttarframkvæmd. Jaðrar jökla taka breytingum, ýmist ganga fram eða hopa. Meginálitaefnið er hvernig með skuli fara þegar landamerki virðast miðuð við jökuljaðar og merkjum jarðar að jökli því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi.

Í úrskurðum óbyggðanefndar í málum á svæði 1 er vikið að mörkum afréttar innan þjóðlendu við jökul og talið að með hliðsjón af því að um einhliða ákvörðun afréttarmarka sé að ræða en ekki mörk tveggja afrétta eða afréttar og eignarlands sé fullnægjandi að miða við jaðar jökulsins eins og hann var við gildistöku laga nr. 58/1998, sbr. 3. mgr. 1. gr. laganna, enda eingöngu um beitarréttindi að ræða sem ráðist af gróðurfari og hafi ekki þýðingu í öðru sambandi. Engin afstaða er tekin til þessa álitamáls að því er eignarland varðar, enda ekki gefið að sömu reglur eigi að gilda. [106] Verður nú hugað nánar að því atriði.

Í grein sinni „Landamerki fasteigna“ reifar Tryggvi Gunnarsson þrjár leiðir sem til álita komi um mörk eignarlanda við jökul. Í fyrsta lagi mætti hugsa sér að merkin væru breytileg og miðuðust við jökulbrún á hverjum tíma. Í öðru lagi gætu þau náð að elstu þekktu jökulbrún, sbr. reglu vatnalaga um „fornan miðjan farveg“ í ám. Loks væri í þriðja lagi hægt að taka mið af jökulbrún á þeim tíma þegar landamerkin voru skráð eða þau ákveðin með öðrum hætti.[107] Taka ber fram að grein þessi er rituð fyrir gildistöku þjóðlendulaganna 1998. Niðurstaða Tryggva er sú að réttast sé að landamerkin séu breytileg og miðist við jökulbrúnina eins og hún er á hverjum tíma. Telur Tryggvi að þeir sem völdu jökul sem landamerkjaviðmiðun hafi gert sér grein fyrir því að jökulbrúnin færðist til. Með vísan til reglna íslensks réttar varðandi breytingu á fjöru og landauka sem þar myndast sé ástæða til að ætla að

---

landsvæði utan fullkominna eignarlanda og sérstakra friðlanda, sem ekki hafa að einhverju marki verið nýtt til sauðfjárbeitar eða sauðfé farið þar um á sumrin og verið smalað að hausti. Ekki er þó hægt að útiloka, að slík svæði finnist inni á hálendinu. Jöklar landsins, að því marki sem þeir falla ekki innan fullkominna eignarlanda, teljast að öllum líkindum almenningar“ („Um eignarhald á landi og náttúruauðlindum.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík 1994. S. 592).

[105] Þskj. 598. Alþtíð. 1997-1998, 122. lögþ. A: 2598.

[106] Sjá t.d. kafla 12.10. í máli nr. 5/2000 hjá óbyggðanefnd.

[107] Tryggvi Gunnarsson, 1994: „Landamerki fasteigna.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 510-512.

dómstólar beiti hliðstæðri reglu varðandi breytingar á landamerkjum þar sem jökulbrún færist til og landamerki í samræmi við breytingar á jökulbrúninni. Sérstök sjónarmið kunni síðan að koma upp, ef jökull hverfi með öllu þar sem hann hafi áður skilið að fasteignir.

Ástæða er til að huga hér nánar að reglum um merki sjávarjarða til hafsins, sjá einnig kafla 4.9. Þau hafa ýmist verið miðuð við neðri mörk fjöru eða netlög.[108] Fjaran er svæðið á milli stórstraumsflóðmáls og stórstraumsfjörumáls. Netlög eru í ýmsum lögum skilgreind sem sjávarbotn 115 metra út frá stórstraumsfjörumáli landareignar. Dómstólar hafa lagt til grundvallar að eigandi sjávarjarðar eignist landauka til sjávar.[109] Fjara jarðarinnar og netlög færast út og inn í samræmi við landauka eða landtap, þ.e. breytt stórstraumsfjörumál, og landamerki hennar þar með. Með lögum nr. 73/1990 voru auðlindir hafsbotnsins utan netlaga og svo langt til hafs sem fullveldisréttur Íslands nær lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 1. gr. Netlög eru þar skilgreind með sama hætti og áður, sbr. 3. mgr. 2. gr., og ekki verður talið að ætlunin hafi verið að afnema til frambúðar áðurgreindan rétt sjávarjarða til landauka og fastsetja þar með í eitt skipti fyrir öll mörk sjávarjarða til hafsins. Vilji löggjafans til slíkrar breytingar hefði þurft að koma skýrt fram. Gildistaka laga nr. 73/1990 hafði þannig ekki í för með sér að merki sjávarjarða til hafsins væru endanlega fastsett.

Samkvæmt ákvæði 1. gr. laga um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998, er eignarhaldi á landi skipt í tvo flokka, eignarlönd og landsvæði utan eignarlanda, þ.e. þjóðlendur. Um leið eru þjóðlendur lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 2. gr. Í greinargerð með frumvarpi til þjóðlendulaganna kemur skýrt fram að jökull getur hvort heldur er verið í eignarlandi eða þjóðlendu, sbr. þá athugasemd sem að framan greindi. Þetta bendir ótvírætt til þess að löggjafinn hafi ekki álitið að jökulrönd væri í eðli sínu afmörkun á eignarlandi og þjóðlendu. Breytingar á stöðu jökuls ættu því ekki að hafa í för með sér að eignarland breyttist í þjóðlendu og öfugt. Um eignarréttarlega stöðu þess lands sem hulið er jökli fer þannig eftir sömu reglum og um önnur landsvæði. Gildistaka þjóðlendulaganna hafði í för með sér endanlega skiptingu lands í annars vegar eignarland og hins vegar þjóðlendur. Hér skilur á milli laga um eignarrétt íslenska ríkisins að auðlindum hafsbotnsins og þjóðlendulaga. Í fyrra tilvikinu er gert ráð fyrir að nýtt land, þ.e. landauki, eigi eftir að verða til og merki eða eignamörk því ekki fastsett. Í síðara tilvikinu er hins vegar fjallað um allt land sem við gildistöku laganna var ofan sjávar, þ.m.t. landsvæði undir jökli, og merki endanlega fastsett. Land sem kemur undan jökli er þannig ýmist eignarland eða þjóðlenda, um það fer ekki eftir reglunni um merki sjávarjarða til hafsins.

---

[108] Í H 1996 2518 og 2525 er talinn vafi um beinan eignarrétt fasteignareiganda í netlögum.
[109] Sbr. H 1946 345. Sjá einnig Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I. Reykjavík. S. 45. Gaukur Jörundsson, 1982-83: *Eignaréttur* II. Reykjavík. S. 136.

Vatnsréttindi á jökulsvæðum í eignarlandi og túlkun vatnalaga í því sambandi er ekki til úrlausnar fyrir óbyggðanefnd. Tilkall annarra en íslenska ríkisins til vatnsréttinda á jökulsvæðum í þjóðlendum verður að meta í hverju tilviki fyrir sig.

Kemur þá til skoðunar hvort taka skuli mið af elsta þekkta jökuljaðri, legu jökuls þegar landamerki voru skráð, við gildistöku þjóðlendulaganna eða einhverju öðru, í þeim tilvikum að landamerki virðast miðuð við jökuljaðar.

Vísindamenn hafa slegið því föstu að jöklar landsins séu stærri nú en á landnámstíma.[110] Hafi landnám náð að jökli hefur það land sem horfið hefur undir jökul tilheyrt aðliggjandi jörðum. Þar getur jafnvel verið um að ræða heilar jarðir sem lítið eða ekkert er vitað um í dag. Lega jökuls á landnámstíma verður ekki ákvörðuð með nokkurri vissu. Töluvert er hins vegar vitað um stöðu jökuls við lok nítjándu aldar og byrjun þeirrar tuttugustu, þegar sett höfðu verið landamerkjalög og ætla má að flest landamerkjabréf hafi verið gerð. Jöklar voru þá stærstir á sögulegum tíma en síðan hafa þeir almennt hopað, þó ekki alla leið aftur til stöðu sinnar um landnám. Innan þess jökuljaðars sem miðað kann að hafa verið við í kringum 1900 er í sumum tilvikum jökullaust land nú. Við gildistöku þjóðlendulaga 1998 lá jökuljaðarinn þannig á milli upphaflegra landnámsmarka og stöðu við gerð flestra landamerkjabréfa um aldamótin 1900, almennt séð þó nær hinni síðarnefndu. Óhætt er þannig að slá fastri þeirri meginreglu að land sem komið hefur undan jökli á tímabilinu frá því landamerkjalög eru sett 1882 og þar til þjóðlendulög taka gildi 1998 var jökullaust við landnám.

Óljóst er hvort landnámsmenn hafa gert sér grein fyrir því að jökuljaðar væri breytingum undirorpinn en ekki fer á milli mála að um aldamótin 1900 var löngu orðið ljóst að svo væri. Jaðar jökulsins hefur að sjálfsögðu afmarkað það landsvæði sem nýtanlegt hefur verið og með honum eru dregin glögg skil frá náttúrunnar hendi. Eðli máls samkvæmt er hins vegar erfitt að finna þar fastan viðmiðunarpunkt. Mun þetta ástæða þess að merkjum er oft lýst „í jökul“ ótilgreint eða kennileiti skammt undan jökli. Sums staðar á landinu hagar þannig til að ein og sama jörðin liggur milli sjávar og jökuls. Jafnglögg merki af völdum náttúrunnar kunna að hafa verið talin svo sjálfsögð viðmiðun að ekki þyrfti umfjöllunar við í landamerkjalýsingu. Gagnvart jöklinum sjálfum er þá engri landamerkjalínu lýst. Ekki verður talið að viðkomandi jarðeigandi hafi þar með lýst því yfir að hann gæfi eftir eignarrétt eða afsalaði sér tilkalli til þess lands sem í tímans rás hefur horfið undir jökul. Líkur eru hins vegar á að í flestum tilvikum sé útilokað að afmarka það. Óbyggðanefnd ber að draga mörk á

---

[110] Sjá eftirfarandi greinar Odds Sigurðssonar jarðfræðings: „Útbreiðsla jökla á Íslandi á sögulegum tíma.“ Greinargerð, júlí 2001. „Minnispunktar um breytingar jökla frá landnámi Íslands“, dags. 7.6.2002. „Variations of termini of glaciers in Iceland in recent centuries and their connection with climate.“ Óbirt handrit, ódags. Minnisblað Odds Sigurðssonar, jarðfræðings, um hugtakið jökul o.fl., dags. 13.1.2003. – Helgi Björnsson, 1979: „Glaciers in Iceland.“ *Tímaritið Jökull. Jöklarannsóknafélag Íslands*. 29. árg. – Sigurður Þórarinsson, 1974: „Ofgnótt jökla.“ *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 43-48.

milli eignarlanda og þjóðlendna, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998, og niðurstaðan hverju sinni hlýtur að ráðast af tiltækum heimildum og almennum sönnunarreglum. Staðhættir og sönnunarstaða geta því leitt til sambærilegrar niðurstöðu og ef eignarréttur hefði verið gefinn eftir.

Ef líkindi eru fyrir því að land hafi verið numið inn til jökla styður það þá niðurstöðu að land sem jökullinn hefur skilað frá gerð landmerkjabréfanna falli til aðliggjandi jarða. Ekki verður talið að jökull hafi hopað svo hratt undanfarna rúma öld að komið sé í ljós að ráði land jarða sem ofar kunna að hafa legið, enda staða jökuls 1998 nær því sem var um 1900 en um landnám. Tilkall til lands sem komið hefur undan jökli kann jafnframt að byggjast á hefðarreglum. Til skoðunar koma þá almenn atriði eins og tímalengd, yfirráð, hagnýting, ráðstafanir að lögum, viðhorf hefðanda og annarra aðila o.fl. Staðhættir kunna að vera með þeim hætti að um eðlilegt framhald tiltekinnar jarðar sé að ræða, líkt og landauki til hafs, og nýting annarra útilokuð. Frávik frá þessum almennu ályktunum eru þó að sjálfsögðu möguleg og verður að skoða hvert tilvik fyrir sig. Jafnframt hlýtur réttur þessi að takmarkast við land sem komið var undan jökli við gildistöku þjóðlendulaga 1998, þegar löggjafinn kvað á um eignarhald ríkis á öllu því landi sem ekki væri sannanlega undirorpið beinum eignarrétti. Mögulegar væntingar jarðeigenda um rétt til þess lands sem kemur undan jökli eftir þann tíma njóta ekki réttarverndar sem eignarréttindi í skilningi 72. gr. stjórnarskrár. Þá ber þess að geta að frá gildistöku þjóðlendulaganna er ekki unnt að öðlast eignarréttindi innan þjóðlendna fyrir nám eða hefð, sbr. 8. mgr. 3. gr.

Niðurstaða óbyggðanefndar er því sú að gildistaka þjóðlendulaga hafi undir þessum kringumstæðum haft það í för með sér að merki jarða gagnvart jökli væru fastsett, án tillits til síðari breytinga á jökuljaðrinum. Sú niðurstaða er jafnframt í eðlilegu samræmi við markmið og tilgang löggjafarinnar. Þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi ber þannig að miða við stöðu jökuljaðarsins 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll., enda sé jökullinn í þjóðlendu. Lega jökuljaðarsins kann þó að virðast óljós þar sem smájöklar eða fannir liggja aðskilið frá meginjöklinum. Í þeim tilvikum þar sem eignarland liggur að jökli í þjóðlendu verður að telja eðlilegt að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem þannig kann að vera fyrir hendi. Óbyggðanefnd telur því eðlilegt að í slíkum tilvikum miðist þjóðlendulína við jaðar meginjökuls, eins og hann er skilgreindur af sérfræðingum á því sviði. Smájöklar og fannir verða þá innan eignarlands á sama hátt og jökulsker eða annað land umlukið jökli verður innan þjóðlendu.

Sé jökulsvæði innan merkja jarðar gilda hins vegar þau almennu sjónarmið um túlkun landamerkja sem óbyggðanefnd hefur áður gert grein fyrir. Ljóst er að enda þótt lega jökuljaðarsins verði ákvörðuð með landfræðilegum gögnum er hann óhentug viðmiðun vegna lögunar sinnar og breytileika. Önnur og e.t.v. heppilegri útfærsla er hins vegar ekki á valdsviði óbyggðanefndar, en sá möguleiki fyrir hendi að ríkisvaldið

og einstakir jarðeigendur nái um slíkt samkomulagi, eftir atvikum með nauðsynlegri aðkomu löggjafarvalds, sbr. ákvæði 40. gr. stjórnarskrár og II. kafla þjóðll.

4.7. Fjallskil

Af dómsúrlausnum má ráða að fyrirkomulag og tilhögun fjallskila og smölunar og nýting því tengd kunni að hafa áhrif við mat á eðli og inntaki eignarréttar að viðkomandi landi og þá þannig að litið sé til þess hvort með land hefur verið farið sem eignarland varðandi fjallskil eða ekki.

Lagafyrirmæli um smölun og fjallskil hafa haldist í hendur við byggð og búskap í landinu. Í þjóðveldislögunum, Grágás, voru allmörg ákvæði um afrétti, almenninga og ágang búfjár og munu þau flest hafa verið tekin upp í Jónsbók. Þá voru ennfremur tekin upp ákvæði í þessa veru í Réttarbót Eiríks konungs frá 1294. Þessi ákvæði giltu, a.m.k. að formi til, allt til þess að sett voru lög nr. 42/1969, um afréttamálefni, fjallskil o.fl.

Í Jónsbók kemur skýrt fram að landeigandi eða leiguliði hans átti einn beit á jörð sinni og skyldi greiða honum bætur, áverkabót og landnám, ef þessi réttur var brotinn.[111] Í réttarbót Hákonar konungs frá 1305 er þó mælst til þess að geldfé sé sektarlaust í heimalöndum ef hreppstjórar og grannar lofa og gefa enga sök á því.[112] Jarðeigandi átti einnig gróður á jörð sinni að því undanskildu að sá sem átti engi á annars manns landi mátti eiga þar rifhrís.[113]

Í Grágás og Jónsbók giltu mjög svipaðar reglur um hvenær mætti fara með búfé í sel, almenninga og afrétti og hvaða leiðir skyldu farnar. Markmiðið var hvort tveggja að vernda nærliggjandi bújarðir fyrir ágangi upprekstrarfjár og tryggja hagsmuni allra þeirra sem hlut áttu í afréttinum. Meginreglan var sú að allir þeir sem afrétt áttu skyldu reka fé sitt í miðjan afrétt er átta vikur voru af sumri en úr afrétti er fjórar vikur lifðu sumars. Tekið var sérstaklega fram að menn skyldu ekki reka málnytu sína í afrétt nema ítala væri. Samkvæmt Grágás máttu þeir menn er næstir bjuggu afrétti beita þangað búfé sínu yfir vetrarmánuðina en í Jónsbók var þetta bundið því skilyrði að þeir ættu hlut í afréttinum. Afréttareiganda var vetrarbeit því aðeins heimil að hann þyrfti ekki að reka fé sitt yfir land annarra. Þó skyldi ævinlega hvíla afrétt í tvær vikur, frá því er sex vikur voru af sumri til áttundu viku.[114]

Fleiri ákvæði voru sett til að vernda hina sameiginlegu beit afréttareigenda; t.d. mátti ekki gera sel og slá í afrétti.

Um lögréttir á haust og fjallgöngur sagði svo m.a. í 49. kapítula landsleigubálks Jónsbókar:

---

[111] Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 134-136, 144-145 (6. og 18. k. llb.).
[112] *Jónsbók* 1904, s. 292.
[113] *Jónsbók* 1904, s. 152-154 (24. k. llb.).
[114] *Jónsbók* 1904, s. 176-177 (46. k. llb.). *Grágás* 1992, s. 330-331 (38. k. lbþ.).

> Eigi skulu réttir fyrr vera en .iiii.[þ.e. fjórar] vikur lifa sumars. Hverr maðr er sauði á skal ganga eitt sinn á fjall, ok um landeign sína hvert sinn er lǫgrtt skal vera, skipa svá ǫðrum gǫngum sem þeir ráða. Sekr er sá hálfri mǫrk við konung er eigi gengr um landeign sína, ok ábyrgiz sauði við þá er eigu, alla þá er í hans landi váru sénir þá er hann átti gǫnguna.

Síðan er kveðið á um það hvað gert skuli við óskilafé. Í tilvitnaðri grein er gert ráð fyrir að hver maður smali sitt eigið land jafnframt því sem hann gangi á fjall að hausti ásamt öðrum afréttareigendum. Ef afréttarfé gekk í land bónda var honum heimilt að reka það í miðjan afrétt. Hann gat einnig haft það áfram í sínu eigin landi eða rekið það heim til þess manns sem féð átti. Í Jónsbók er ekki fjallað um aðra afrétti en þá sem voru í sameign tveggja manna eða fleiri. Í heimildum frá miðöldum má þó finna dæmi um beitarlönd sem kölluð voru afréttir og töldust í einkaeign. Var þá greint á milli „eignar sérlegrar“, sem var í einkanotum, og „afréttar“, sem tilteknir bændur höfðu heimild til að nýta gegn ítölu.[115]

Ákvæði lögbókanna um beit í almenningi voru að því leyti frábrugðin því sem hér hefur verið greint frá að nýtingartími þeirra var annar. Samkvæmt Grágás var heimilt að beita almenning frá því er mánuður lifði vetrar og næstu sjö mánuði en með lögtöku Jónsbókar virðist beit hafa verið leyfð í almenningi allan ársins hring nema frá krossmessu á vor (3. maí) til Bótólfsvöku (17. júní). Í Grágás var þeim sem næstur bjó almenningi heimilað að beita almenning þá fimm mánuði sem hann annars átti að liggja ónýttur en um slíkt er ekki getið í Jónsbók. Enn fremur var tekið fram að hver sem vildi mætti gera sel í almenningi, en það var bannað í afréttum, og öllum var heimilt að nýta sér reka í almenningi, hvort heldur var viður eða hvalur, svo framarlega sem hann hafði ekki áður verið öðrum merktur.[116]

Í tilskipun um sveitarstjórn 4. maí 1872, 39. gr., var svo fyrir mælt að sýslunefnd skyldi semja reglugerðir um notkun afrétta, fjallskil, fjárheimtur o.fl. Fóru sýslunefndir eftir það að semja fjallskilareglugerðir. Voru í fjallskilareglugerðunum sett ítarleg ákvæði um þessi efni er byggðu að mestu á ákvæðum Jónsbókar. Í mörgum tilvikum voru ákvæði þessara reglugerða misvísandi og í öðrum tilvikum stönguðust þau beinlínis á við gildandi rétt. Af fjallskilareglugerðum verða ekki dregnar almennar ályktanir um það efni sem hér er til úrlausnar, en einstaka reglugerð, sett með stoð í tilskipuninni frá 1872 eða síðari löggjöf, getur vissulega skipt máli að því er tekur til mats einstakra svæða.

Um afréttamálefni og fjallskil voru fyrst sett heildarlög hér á landi árið 1969, lög nr. 42/1969, um afréttamálefni, fjallskil o.fl. Voru þau lög síðar endurútgefin með áorðnum breytingum sem núgildandi lög nr. 6/1986. Það var þannig fyrst með löggjöf þessari sem hin dreifðu ákvæði í landsleigubálki Jónsbókar og réttarbót Eiríks

---

[115] *Íslenskt fornbréfasafn*. 8. b. Reykjavík 1906-1913. S. 149.
[116] *Jónsbók* 1904, s. 193-194 (59. k. llb.). *Grágás* 1992, s. 369 (74. k. lbþ.).

konungs frá 1294 voru leyst af hólmi. Ákvæði gildandi laga taka í ýmsu mið af reglum eldri löggjafar.

Ef litið er til helstu fyrirmæla gildandi laga er ljóst þegar af 3. og 4. gr. laganna að fyrirmæli þeirra taka að meira eða minna leyti til afrétta, annarra sameiginlegra sumarbeitilanda og heimalanda. Skulu nánari fyrirmæli sett í fjallskilasamþykktir fyrir einstök svæði, sbr. 3. gr. Í 4. gr. er skilgreint það land sem fjallskil taka til og það greint í annars vegar afrétti og hins vegar heimalönd. Samkvæmt lögunum er stjórn afréttamálefna og fjallskila í höndum héraðsnefndar. Í II. kafla laganna er fjallað um afrétti og notkun þeirra og þá greint á milli sameiginlegra afrétta hreppa eða upprekstrarfélaga, sbr. 7. gr., afréttarlanda, sem liggur undir einstaka jörð eða stofnun, sbr. 8. gr., og loks beitilanda einstakra jarða sem notað sé sameiginlega til beitar með líkum hætti og afréttir, sbr. 12. gr., og skuli reglum laganna um afrétti beitt um þau svæði eftir því sem við geti átt. Í V. kafla laganna eru síðan fyrirmæli um göngur og réttir, í VI. kafla er fjallað um smölun heimalanda eftir réttir og í VII. kafla er fjallað um eftirleitir og öræfaleitir.

Í meginatriðum má greina lagareglur þessar á þann veg að þar er í fyrsta lagi fjallað um notkun afrétta og rétt til þeirra nota. Í annan stað er síðan fjallað um smölun afréttanna og fyrirkomulag smölunar sem og skiptingu þess sameiginlega kostnaðar sem af hlýst og falla í þann flokk lönd þeirra einstöku jarða sem fjallað er um í 12. gr. laganna. Allt að einu er í lögunum, sbr. einkum ákvæði V. og VI. kafla, fjölþætt ákvæði sem taka til heimalanda einstakra jarða og kveða m.a. á um skyldu til vorsmölunar, sbr. 36. gr., skyldu jarðeiganda til smölunar heimlands samhliða leitum á afrétti, sbr. 39. gr., skyldu til smölunar heimalanda eftir réttir, sbr. 52. gr. o.s.frv. Um smölun eyðijarða er svo ákvæði í 41. gr. laganna. Að meginstefnu til er hins vegar gert ráð fyrir því að smölun heimalands annist jarðeigandinn sjálfur og beri af henni allan kostnað. Sinni eigandi ekki þeirri skyldu skal honum gert að greiða kostnað eftir mati. Í 2. mgr. 40. gr. laganna er svo sérstök regla þess efnis að heimilt sé að ákveða í fjallskilasamþykkt að haustsmölun heimalanda verði metin til aðalfjallskila, að meira eða minna leyti, eftir því sem til hagar á hverjum stað.

Þá mun nokkuð víða hátta þannig til að bændur sammælist um smölun heimalanda sinna og standa sameiginlega að smölun í landi tveggja eða fleiri jarða. Slík samvinna um smölun fellur þó alla jafna algjörlega utan þeirra lögbundnu fjallskila sem um er fjallað í lögum og fjallskilasamþykkt.

Af öllu þessu má sjá að löggjafinn hefur um langan aldur mælt fyrir um skyldur landeigenda til að smala jarðir sínar, sbr. upphaflega fyrirmæli 49. kapítula landsleigubálks Jónsbókar. Þá sýnist líka beinlínis hafa verið gengið út frá því að land einstakra jarða sé nýtt sem beitiland með svipuðum hætti og afréttir, jafnvel þannig að viðkomandi landsvæði sé alfarið tekið undir fjallskilaframkvæmd. Í slíkum tilvikum gefa fjallskil þannig alls enga vísbendingu um eðli eignarhalds að því landi.

Í dómum Hæstaréttar Íslands hefur svo sem fyrr segir verið litið til þess í nokkrum tilvikum hvernig fjallskilum hefur verið háttað á landsvæði því sem þá er til eignarréttarlegrar meðferðar. Í þessum dómum hefur ekki verið talið sannað að um beinan eignarrétt væri að ræða að viðkomandi landsvæði og sú niðurstaða þá m.a. rökstudd með vísan til þess að ekki hafi verið sýnt fram á eða í ljós leitt að með viðkomandi land hafi verið farið sem eignarland varðandi fjallskil. Verður ekki annað ráðið af dómum þessum en að fjallskil geti út af fyrir sig haft þýðingu um úrlausn máls en verði þó ekki ráðandi um niðurstöðu. Í dómum eru vísbendingar fremur í þá átt að framkvæmd fjallskila gæti hugsanlega stutt eignartilkall en að eignarréttur sem talin verður sannaður á grundvelli annarra gagna verði vefengdur á grundvelli þess hvernig framkvæmd fjallskila hefur verið háttað.

Í ljósi alls þessa er það mat óbyggðanefndar að ekki verði dregnar víðtækar ályktanir um eignarrétt að landi af upplýsingum um framkvæmd fjallskila að fornu og nýju. Skiptir þar auðvitað mestu máli sú staðreynd að lengst af hefur smölun heimlanda, þ.e. lands einstakra jarða, ekki einungis verið háð lögbundnum skyldum og kvöðum um skyldur til smölunar, heldur hefur því jafnframt verið þannig háttað að lönd einstakra jarða hafa verið nýtt með sambærilegum hætti og afréttir og þá fallið í einu og öllu undir viðkomandi fjallskilaframkvæmd. Eftir sem áður hafa slík landsvæði ekki verið talin falla í flokk afrétta, þau óumdeilt legið innan landamerkja viðkomandi jarðar og eftir atvikum enginn ágreiningur verið uppi um eignarrétt að þeim. Þannig getur bæði háttað svo til að með öllu skorti á upplýsingar um fjallskilaframkvæmd og/eða smölun á viðkomandi landsvæði eða að forsendur séu með einhverju því sérstaka móti sem nú hefur verið gerð grein fyrir. Hvað sem þessu líður verður þó ekki útilokað fyrirfram að upplýsingar í þessa veru geti haft eitthvert vægi við eignarréttarlegt mat. Það þarfnast þá sérstakrar skoðunar í hverju einstöku tilviki þar sem glöggar upplýsingar um tilhögun og forsendur fjallskila liggja á annað borð fyrir.

4.8. Ítök

Í íslenskum rétti hafa ítök eða ítaksréttindi verið skilgreind sem réttindi er veiti rétthafa tiltekin þröng umráð og takmörkuð not fasteignar sem er í eigu og umráðum annars eða annarra aðila.[117] Réttindi af þessum toga eiga sér langa sögu hér á landi og verður fyrst vikið að því hvað ráða megi af eldri rétti um ítök og inntak ítaksréttinda.

Í lögbókunum Grágás og Jónsbók er hugtakið *ítak* ekki skilgreint sérstaklega, en af einstökum ákvæðum má ráða í merkingu þess. Í landabrigðisþætti Grágásar er fjallað um þær réttarathafnir sem fram áttu að fara þegar maður vildi brigða öðrum land. Þar segir m.a. að brigðandi skyldi kveðja sér kviðar (væntanlega búakviðar) til

[117] Þorgeir Örlygsson, 1998: *Kaflar úr eignarétti* I. Reykjavík. S. 28 (hdr.). Gaukur Jörundsson, 1982-83: *Eignaréttur* I, s. 6. Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I, s. 13.

að ganga úr skugga um hvort unnt væri að selja leiguból „eða ítök í annarra manna löndum“ áður en til þess kæmi að aðalbólið væri selt.[118]

Kaflinn um landamerki og lagakaup í Jónsbók (6. k. landsbrigðabálks) hefst á þessa leið:

> Nú vill maðr selja land sitt við verði, þá skulu þeir kveða á um merki með sér, um land ok skóga ok engjar ok reka, veiðar ok afréttu ef eru, ok allra gœða skulu þeir geta þeira, er því landi eigu at fylgja, þó at þat sé í ǫnnur lǫnd, eða aðrir menn eigi þanneg ítǫk; síðan skulu þeir takaz í hendr ok kaupa með váttum tveim eða fleirum.[119]

Annars staðar í lögbókinni er nánar rætt um sams konar réttindi án þess þó að tekið sé fram að um ítök sé að ræða. Þannig er fjallað um skóg, beituteig, fjöru, veiði og engi í annars jörðu en síður eða jafnvel ekki notuð orðin skógar-, beitar-, fjöru-, veiði- og engjaítak.[120] Ákvæði lögbókanna leiðir því til þeirrar niðurstöðu að ítak sé „réttur til ákveðinna nytja á landi annars“,[121] og fær það vel samrýmst hinni lögfræðilegu skilgreiningu hugtaksins nú á dögum.

Til ítaka var stofnað með ýmsum hætti. Ítakaeign mun t.d. hafa orðið til við tímabundin lán hlunninda, kaup og ítakaskipti.[122] Elsta skjallega heimildin um ítaka-eign mun vera máldagi Stafholtskirkju sem talinn hefur verið frá miðri 12. öld.[123] Þar er greint frá því að prestur nokkur, Steini Þorvarðsson, hafi gefið kirkjunni m.a. þrjá hluti laxveiðar í Þverá, kerveiði í Norðurá undir fossi, Engines á Ströndum norður „ok reki með“ og selför í Þverárdal upp frá Kvíum. Í máldaganum er lýst einum algengasta stofnunarhætti kirknaítaka sem var gjöf í sáluhjálparskyni. Þannig hefur frá fyrstu tíð byggðar hér á landi verið stofnað til ítaka með beinni yfirfærslu eða afhendingu tiltekinna réttinda.

Frá 13. öld hafa varðveist nokkrar skrár um ítök, einkum reka, m.a. elsta reka-skrá Skálholtskirkju frá um 1270. Bendir það til þess að á þeim tíma hafi ítök verið orðin eftirsótt gæði sem ekki síst kirkjulegar stofnanir sóttust eftir.[124] Ítökum fjölgaði

---

[118] Sbr. *Grágás* 1992, s. 288.
[119] *Jónsbók* 1904, s. 124. Sambærilegur kafli er í Grágás (1992, s. 290) án þess að orðið *ítak* sé þar notað.
[120] Sbr. *Grágás* 1992, s. 296, 321, 329. *Jónsbók* 1904, s. 147-148, 150.
[121] Grágás 1992, s. 537. Sbr. Magnús Már Lárusson, 1981: „Jordejendom. Island.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 7. b. Kaupmannahöfn. D. 671.
[122] Páll Sigurðsson, 1992: „Kirknaítök. Saga þeirra og réttarþróun.“ *Svipmyndir úr réttarsögu. Þættir um land og sögu í ljósi laga og réttarframkvæmdar.* Reykjavík. S. 277.
[123] *Íslenskt fornbréfasafn.* 1. b. Kaupmannahöfn 1857-76. S. 178-180. Sbr. Páll Sigurðsson 1992, s. 279.
[124] *Íslenskt fornbréfasafn* 1, s. 67-76. Tímasetning rekaskrárinnar er ekki örugg. Sbr. einnig sama rit, s. 4, 246-248 (ítakaskrá Viðeyjarklausturs [1284]), 248-251 (reka- og landamerkjaskrá Þingeyraklausturs [1285]).

síðan jafnt og þétt, og í byrjun 18. aldar, þegar Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns var tekin saman, hafði myndast þéttriðið net ítaka um land allt.[125]

Ljóst er að ítakaeign skipti í margar aldir verulegu máli fyrir afkomu landsmanna og mun að einhverju leyti hafa stuðlað að jafnari dreifingu landgæða. Á sumum stöðum á landinu hagaði þannig til að jörð sem ekki átti mikilvæg hlunnindi eins og upprekstrarland, skóg eða fjörunytjar eða gat ekki nýtt þau í eigin landi vegna staðhátta fékk þau sem ítök í öðru landi. Nefna má sem dæmi að í Þórisdal í Lóni áttu nokkrar jarðir skógarítak. Ein þeirra var Efri-Fjörður í Lóni. Hún átti skógarítak í Skálahvömmum í Þórisdal eða Laxárdal, en í staðinn var heimilað útræði frá Klifunum (Þorgeirsstaðaklif).[126] Slík ítakaskipti munu víðar hafa tíðkast, ekki síst á þeim svæðum þar sem útræði var gott. Hraunskarð undir Jökli átti t.d. „frí kolatak í Hrísaskóg og raptvidahögg í jördunne til upheldis“ í staðinn fyrir uppsátur og „ítaksbúðir“ í Hraunskarðsjörð.[127] Annars staðar þar sem ekki var um ítök eða ítakaskipti að ræða var venjulega greitt ákveðið gjald fyrir útræðið, svonefndur vertollur.[128]

Mörg ítök gengu smám saman úr sér ýmist af völdum eyðingarafla náttúrunnar, ofnýtingar eða vegna breyttra búskaparhátta og urðu því ekki annað en inntakslaus réttur sem setti ákveðnar hömlur á eignarrétt fasteigna.[129] Um miðbik nýliðinnar aldar var því svo komið að fjölmörg þeirra ítaka sem á jörðum hvíldu komu ítakshafanum að litlu sem engu gagni auk þess sem ýmis þeirra virtist augljóslega hagkvæmara að nýta samhliða nýtingu á viðkomandi jörð. Lagasetning frá þeim tíma ber skýran vott um þá stefnu löggjafans að tryggja það, að eðlileg gæði fasteigna fylgi þeim sjálfum og séu nytjuð í sambandi við notkun þeirra.[130] Það var einkum gert með því að banna að tiltekin hlunnindi, sem fasteign fylgdu, væru frá henni skilin auk þess sem eigendum fasteigna sem ítök hvíldu á var gert kleift að leysa þau af eignum sínum gegn fjárgreiðslu. Þannig var t.d. lausn veiðiítaka í ám og vötnum heimiluð með lögum nr. 40/1942, sbr. nú lög nr. 76/1970 og lausn skógarítaka af jörðum með lögum nr. 100/1940, sbr. nú lög nr. 3/1955, sbr. lög nr. 76/1984. Þá fjalla lög nr. 13/1956 um sölu kirkjuítaka. Veigamesti þátturinn í þessari viðleitni löggjafans var þó setning laga nr. 113/1952 um lausn ítaka af jörðum en þau taka til allra ítaka í jarðir annarra en lax- og silungsveiðiítaka í ám og vötnum og skógarítaka, sbr. 2. og 3. gr.

---

[125] Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 12. b. (Atriðisorðaskrá), undir *afrétt, beit/beitarítak, melaslægja/meltak, lax/laxveiði, fugl/fuglatekja, eggjatak/eggjatekja/eggver, skógur/skógarítak, hrís/hrísrif/hrístak, torf, móskurður/mótak, engjatak/engjaítak, reki/rekaítak*.

[126] Þetta kom fram í vitnisburði Vilhjálms Geirs Þórhallssonar, eiganda Efra-Fjarðar, við skýrslutöku 9.9. 2002 í máli nr. 5/2001 hjá óbyggðanefnd. Sbr. einnig vitnisburð Þorsteins Geirssonar á Reyðará við sömu skýrslutöku.

[127] *Íslenskt fornbréfasafn*. 3. b. Kaupmannahöfn 1896. S. 141. Fleiri dæmi eru um slík ítakaskipti í þessari heimild sem talin er frá um 1360.

[128] Sbr. *Jarðabók Árna og Páls* 12, undir *naust, uppsátur, útræði, verbúð, vertollur*.

[129] Sbr. hugtakið *servitut* í merkingunni *ítak eða ískylda*.

[130] Þegar um miðja 19. öld tók að gæta þeirrar tilhneigingar löggjafans að sporna við frekari stofnun ítaka, sbr. 4. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.

laganna.[131] Með þeim var sú skylda lögð á þá sem töldu sig eiga slík ítök að lýsa þeim í samræmi við efni laganna. Væri það ekki gert féll ítakið úr gildi. Lögin hafa enn fremur að geyma reglur um það hvernig eigandi jarðar, sem ítak er í, eldra en 25 ára, getur leyst það af jörð sinni. Þrátt fyrir þessa viðleitni löggjafans er þó ljóst að enn kunna að finnast gild ítök hér á landi.

Óbyggðanefnd telur að tilvist ítaks í fasteign bendi fremur til þess að svæði það sem ítakið er á sé eða hafi einhvern tíma verið eignarland.[132] Þannig hafi réttur yfir viðkomandi landsvæði verið nauðsynlegur grundvöllur undir stofnun ítaks á því og ítakshafinn öðlast rétt sinn innan marka þess réttar sem handhafi hinna beinu eignarréttinda átti.

Þrátt fyrir þetta kunna að finnast ítök í landsvæðum sem ekki eru undirorpin beinum eignarrétti nú og ekki unnt að sýna óyggjandi fram á að hafi nokkurn tíman verið það. Sem dæmi um slíkt má nefna ákvæði í máldögum um takmörkuð réttindi kirknanna í Biskupstungum á Biskupstungnaafrétti. Þannig segir í máldaga kirkjunnar á Torfastöðum frá 1331 að hún eigi „skógarteig í Sandvatnshlíð".[133] Hið sama kemur fram í Vilkinsmáldaga frá 1397[134] og Gíslamáldaga frá 1570.[135] Þá segir í Gíslamáldaga um kirkjuna í Bræðratungu að hún eigi „Skógartungu undir Bláfelli".[136] Í máli nr. 4/2000, Biskupstungnaafréttur og efstu lönd í Biskupstungnahreppi, komst óbyggðanefnd að þeirri niðurstöðu að Framafréttur Biskupstungna, það landsvæði sem framangreind réttindi kirknanna náðu til, væri þjóðlenda. Nefndin útilokaði þó ekki að umrætt landsvæði hefði einhvern tíma verið undirorpið beinum eignarrétti en taldi umræddra máldaga eina og sér ekki veita næga sönnun í þeim efnum. Í slíkum tilvikum kann þó að vera um annars konar réttindi að ræða en ítök í hinni hefðbundnu lögfræðilegu merkingu hugtaksins.

4.9. Fjörur og rekaeign

Eignarréttur að fasteign sem liggur að sjó nær einnig til fjörunnar fram af henni, þ.e. svæðisins á milli stórstraumsflóðmáls og stórstraumsfjörumáls.[137] Undir yfirborði

---

[131] Í 1. gr. laga nr. 113/1952 segir að ítak merki í lögunum hvers konar afnot fasteignar, sem eigi séu samfara vörslum hennar eða þess hluta hennar, sem afnotin taki til, enda sé réttur til afnotanna byggður á heimild einkaréttareðlis. Í greinargerð með frumvarpi því sem varð að umræddum lögum segir í athugasemdum að fylgt sé hinni venjulegu fræðilegu skýringu á því hvað ítak sé.

[132] Í greinargerð með frumvarpi því sem varð að lögum nr. 113/1952 er í athugasemdum tekið fram að lögin taki ekki til ítaka í kaupstaðarlóðir eða í afrétti, sem sveitarfélög eiga. Í lögunum er þannig gert ráð fyrir því að unnt sé eða hafi verið að stofna til ítaka í afréttarlöndum. Með hliðsjón af hinni almennu lögfræðilegu skilgreiningu á hugtakinu ítak verður þó að ætla að með því sé átt við afréttarlönd sem undirorpin eru beinum eignarrétti eða hafi verið það á þeim tíma þegar til ítaksins var stofnað.

[133] *Íslenskt fornbréfasafn* 2, s. 669.

[134] *Íslenskt fornbréfasafn* 4, s. 49.

[135] *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 647.

[136] *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 648.

[137] Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I, s. 45. Gaukur Jörundsson, 1982-83: *Eignaréttur* I, s. 37. Þorgeir Örlygsson, 1998: *Kaflar úr eignarétti* I, s. 57.

sjávar taka við svokölluð netlög, sem í ýmsum lögum eru skilgreind sem sjávarbotn 115 metra út frá stórstraumsfjörumáli landareignar, sjá nánar síðar í þessum kafla.[138] Óumdeilt er að netlög fylgi sjávarjörðum en um hitt hefur fremur verið ágreiningur hvort eignarráð fasteignareiganda feli í sér beinan eignarrétt eða séu bundin við þau réttindi sem sérstaklega er mælt fyrir um í einstökum lögum.[139]

Kemur þá til skoðunar hver hafi verið réttur landeigandans í fjöru og netlögum jarðar sinnar. Þar verður helst litið til þeirra fjörunytja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. reka og veiði.

Rekinn hefur verið helsta verðmæti fjörunnar. Elstu ákvæði laga um reka eru í Grágás. Þau voru síðan tekin upp lítið breytt í rekabálk Jónsbókar, og er sá bálkur enn í gildi ásamt viðbótum um skotinn hval og skotmannshlut sem gefnar voru út í konungsbréfum 1778 og 1779.[140] Meginreglan var sú að jarðeigandi átti reka fyrir landi sínu. Í Jónsbók er reki nánar skilgreindur með svofelldum hætti: „Hverr maðr á reka allan fyrir sínu landi viðar ok hvala, sela ok fiska, fugla og þara, nema lǫgum sé frá komit.“[141] Eignarréttur jarðeiganda á viðar- eða hvalreka var þó því aðeins hafinn yfir vafa að hann merkti sér rekann eða kæmi böndum á hann.[142] Allan reka utan *rekamarka* var hverjum manni heimilt að flytja að landi, marka sér og slá eign sinni á, en landeigandi skyldi eiga alla aðra flutninga hvals og viðar.[143]

Sú skýring hefur verið gefin á rekamarki að það sé „sá hluti fjöru og hafs sem bóndi eða rekamaður má nýta á allan reka“.[144] Lúðvík Kristjánsson taldi hins vegar rekamark vera sömu merkingar og fjörumark og tákna merki milli deildra reka.[145] Í Staðarhólsbók Grágásar er rekamark við það miðað „að sjá mundi mega þaðan fisk á borði ef eigi bæri land fyrir“.[146] Lýsing Konungsbókar á rekamarki er nokkru ítarlegri, og er hún sambærileg við skilgreiningu Jónsbókar á *fiskhelgi*:

> Maður á að flytja við þann er hann finnur á floti fyrir utan það er fisk sér af borði, óflattan, fyrir annars manns landi. Það skal þorskur vera, sá skal svo mikill vera að hann sé álnar í öxarþærum flattur [álnarbreiður milli

---

[138] Sjá t.d. 3. mgr. 2. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998; 1. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994; og 1. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

[139] Í H 1996 2518 og 2525 er talinn vafi um beinan eignarrétt fasteignareiganda í netlögum.

[140] Sbr. opið bréf um rekatilkall á Íslandi frá 4. maí 1778, 5. gr., og konungsbréf (til stiftamtmanns) um landshlut af flutningshvölum á Íslandi frá 23. júní 1779, 1.-2. gr.

[141] *Jónsbók* 1904, s. 194.

[142] *Grágás* 1992, s. 351-352. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 194-195.

[143] *Grágás* 1992, s. 353-354. *Jónsbók* 1904, s. 196-197. Á öðrum stað í *Jónsbók* (s. 203) segir þó að þess hvals sem fluttur sé, eigi flytjendur þriðjung en landeigandi tvo hluti nema skot finnist í, þá eigi skotmaður þriðjung. Þetta ákvæði virðist eiga sér nokkra samsvörun í 71. k. landabrigðisþáttar Grágásar (*Grágás* 1992, s. 365).

[144] *Grágás* 1992, s. 552. Í Jónsbók virðist einnig gert ráð fyrir að rekamark geti tekið til hafsvæðis *út fyrir* netlög, sbr. þetta orðalag: „Ef maðr veiðir hval í rekamarki, þar er fisk sér á borði ok fyrir utan netlǫg, þá á sá allan er veiðir“ (*Jónsbók* 1904, s. 206 sbr. einnig s. 197).

[145] Lúðvík Kristjánsson, 1980: *Íslenzkir sjávarhættir*. 1. b. Reykjavík. S. 219.

[146] *Grágás* 1992, s. 353 (Staðarhólsbók). Skilgreining Konungsbókar er ítarlegri (sbr. *Grágás* 1992, s. 353-354). Samkvæmt *Jónsbók* 1904 (s. 206) var rekamark „þar er fisk sér á borði“.

> þunnildisnefja]. Sá fiskur heitir gildingur. Á því borði skal sjá þann fisk er til lands veit, þaðan úr fjöru er fyrvir [fellur út] utast.[147]

Fiskhelgi í þessu samhengi táknar svæðið út að rekamörkum sem að sínu leyti miðast við að óflattur þorskur sé í sjónmáli frá ströndinni.[148]

Síðar, sennilega snemma á 14. öld, var kveðinn upp svofelldur alþingisdómur um rekamark til lands:

> Rekamarck til landz sem leingst ut fiarar. og flod geingur leingst i logne. þa hvorke æser brim nie vindur.
>
> Þad var logtekid um rekamark a Auxararþijnge af badum l¹gm¹nnunum og allri logriettunne a dogum Häkonar kongz. sem væri i almennelegu flædarmäle þa siör rædur sier. Enn hvad hann æser brim edur vindur. edur kastar yfer Mälarkamp. edur eírartanga. so sem i logbok utvijsar. edur a land upp. þar sem so vid vijkur. þa eignast þad landeigande hvort þad er trie edur hvalur.[149]

Hér virðist lögrétta skilgreina það sem í síðari löggjöf er nefnt stórstraumsflóðmál.

Algengt var á miðöldum og síðar að fjara innan merkja tiltekinnar jarðar væri nýtt frá annarri jörð. Eigandi hinnar síðarnefndu nefndist þá *rekamaður* eða *fjörumaður*, en rétturinn var þó bundinn jörð hans en ekki persónu. Landeigandi og fjörumaður skiptu með sér fjörugögnum eftir ákveðnum reglum. Um þetta segir í Jónsbók:

> Ef maðr kaupir reka af landi manns at lǫgmáli réttu, ok skilja þeir þat eigi gjørr en svá, þá á landeigandi af fjǫru þeiri álnarlǫng kefli ǫll ok smæri, en rekamaðr á þar við allan annan útelgdan er þar rekr upp, ok svá hvali alla er þar hlaupa kvikir á land, nema menn valdi, og svá á hann þá hvali er þar rekr. Sá maðr er land á, hann á þara allan ok fugla alla, sela alla ok rostunga, ok svá ef maðr drepr sel; hann á þar at hafa hnísur ok háskerðinga, ok fiska alla, nema þar reki fleiri senn á land en .v. [5], þá á rekamaðr.[150]

Rekamaður átti einnig allan ómerktan við og hval sem menn fluttu úr almenningi[151], ef þeir fylgdu ekki festum eins og skylt var, og að auki allt það sem flaut í netlögum. Landeigandi átti hins vegar veiði alla í netlögum, flutninga hvals og viðar og allt það sem flaut utan netlaga og að rekamörkum og aðrir höfðu ekki áður eignað sér.[152] Enn fremur skyldi landeigandi en ekki fjörumaður (rekamaður) varðveita vogrek, þar til eigandi kæmi fram en eignast ella, og skotmannshlut og fá

---

[147] *Grágás* 1992, s. 353-354. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 203 og 206 (6. og 8. k. rekabálks).
[148] Sbr. Magnús Már Lárusson, 1981: „Hvalfangst“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 7. Kaupmannahöfn. D. 169.
[149] *Íslenskt fornbréfasafn* 11, s. 1-2.
[150] *Jónsbók* 1904, s. 196-197.
[151] Í Jónsbók er landeiganda eignaður allur flutningur (*Jónsbók* 1904, s. 197).
[152] *Grágás* 1992, s. 354-355, 365. *Jónsbók* 1904, s. 196-197. Sambærilegt ákvæði um rétt rekamanns til flutninga úr almenningi er ekki í Jónsbók.

ágóða af og hafa þriðjung af öllum þeim hvölum „er fyrir mönnum hlaupa á land“.[153] Í heimildum frá miðöldum eru einnig mörg dæmi um að rekinn væri ekki miðaður við ákveðið svæði heldur tiltekið magn af viði sem ýmist var kallað afdráttur eða afreiðsla.[154]

Af því sem hér hefur verið rakið má ályktа að fjörueign í landi annarrar jarðar hafi fyrst og síðast verið ítak en ekki falið í sér eignarrétt á landinu sjálfu.[155] Í því sambandi má benda á þau orð Hans Kuhn að fjöruítök séu í elstu máldögum og skrám aðeins kölluð fjörur eða rekafjörur.[156] Hér verður þó að hafa á þann fyrirvara að rekamanni tilheyrði ekki einvörðungu fjaran í merkingunni fjöruítak heldur einnig *rekagrunnurinn*, enda missti hann ekki rétt sinn til rekans þótt orpinn væri sandi eða grjóti.[157] Þegar þess er gætt að fjörur (reki) voru í mörgum tilvikum ítak í landi annarra en þeirra sem áttu rekann, þarf ekki að koma á óvart að fjörumörk og landamerki jarða til sjávar fóru ekki alltaf saman eins og t.d. landamerkjabréf jarða í Öræfum vitna um. Samkvæmt lögum um lausn ítaka af jörðum, nr. 113/1952, féllu önnur ítök en skógarítök og lax- og silungsveiðiítök úr gildi væri ítaksrétti ekki lýst með tilteknum hætti, sjá nánar í kafla 4.8.

Í lögbókunum er einnig gert ráð fyrir að fjörur geti verið almenningur og heimildir um almenninga við sjávarsíðuna eru allnokkrar.[158] Þar skyldu fjórðungsmenn eiga reka allan nema þann sem skot var í. Þá skyldu þeir menn varðveita „er lönd eigu næst“.[159] Samkvæmt þessu virðist ekki gert ráð fyrir því að almenningsfjara sé ítak í eignarlandi, en dæmi um slíkt kunna þó að finnast.[160]

Netlögum má líkja við „fiskveiðilögsögu“ sjávarjarða. Þau eru skilgreind á þessa leið í fornlögum:

> Þar eru netlög utast í sæ er selnet stendur grunn, tuttugu möskva djúpt, af landi eða af skeri og komi flár [þ.e. flotholt] upp úr sjánum að fjöru þá er þinur [þ.e. teinn á neti] stendur grunn. En fyrir það utan á hver að veiða að ósekju er vill.[161]

---

[153] *Grágás* 1992, s. 354. *Jónsbók* 1904, s. 197, 201-203, 208-209.
[154] Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 220. Sjá einnig *Íslenskt fornbréfasafn* 3, s. 56-57.
[155] Sbr. einnig hugtakið *ítaksreki* um þann reka jarða eða hluta hans sem gengið hafði undan jörðinni (Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 204).
[156] Kuhn, Hans, 1943-1948: „Hátúningamelur og Gnúpverjahreppur.“ *Árbók Hins íslenzka fornleifafélags*. S. 73. Austfirðingar nota orðið *sandur* um það sem Sunnlendingar kalla fjöru (Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 218).
[157] Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 203.
[158] Sjá nánar í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar um hugtakið almenningar.
[159] *Grágás* 1992, s. 369. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 193-194.
[160] Af þessu yfirliti má sjá að samkvæmt lögbókunum, Grágás og Jónsbók, áttu nokkrir aðilar lögverndaðan rétt til hvals eftir ákveðnum reglum: Í fyrsta lagi var það landeigandinn, í öðru lagi rekamaður, ef rekinn hafði verið seldur undan jörð, í þriðja lagi skotmaður, sem átti hálfan hval sem hann náði ekki að festa í fjöru og loks fjórðungsmenn ef um almenningsfjöru var að ræða. Fleiri áttu einnig sinn rétt til rekahvals að uppfylltum ákveðnum skilyrðum eins og leiglendingur og sá sem fyrstur kom að hval er fluttur hafði verið úr almenningi (sbr. „finnandaspik“). Sbr. *Grágás* 1992, s. 356, 365. Jónsbók 1904, s. 135.
[161] *Grágás* 1992, s. 354. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 196.

Landeigandinn átti einn alla veiði í netlögum og í fjörunni, og gilti einu þó að annar hefði eignast aðrar nytjar í fjöru og netlögum.[162] Eins og áður hefur komið fram virðist fiskhelgi samkvæmt Jónsbók hafa verið miðuð við rekamörk og verður því ekki í öllum tilvikum lögð að jöfnu við netlög.

Ekki er ljóst af lögbókunum hversu langt til sjávar netlög náðu enda mun það að nokkru hafa farið eftir aðstæðum eins og grunnsævi við sjávarstrendur. Lúðvík Kristjánsson getur sér þess til að netlög hafi verið miðuð við 6 þumlunga selmöskvalegg, og hefur því mesta dýpt netlaga um fjöru verið 120 þumlungar eða 6 álnir.[163] Alin jafngilti um 47,7 sm svo að netlög hafa náð út að 2,9 m dýpi.

Í skipan goðorðsmannsins Sæmundar Ormssonar um almenninga í Hornafirði, sem talin er frá um 1245, er því lýst yfir að land og fjöru skyldi helga 30 faðma þaðan frá sem efst féll í meðalflæðum. Rekald þar fyrir utan skyldi vera *almenningur*.[164] Talið hefur verið að Sæmundur hafi í skipan sinni verið að lýsa netlögum.[165] Í löggjöf frá miðbiki 19. aldar var miðað við 60 faðma (u.þ.b. 112 metra) frá stórstraumsfjörumáli.[166] Í 20. aldar löggjöf hefur fyrst og fremst verið við það miðað að netlög séu 115 metrar á haf út miðað við stórstraumsfjörumál.[167] Sýnist nú óhætt að miða þau mörk sem meginreglu, þó svo önnur viðmið gildi vissulega skv. þeim eldri lögum sem enn eru í gildi.

Merki sjávarjarða til hafsins miðast annað hvort við ytri mörk fjöru eða netlaga. Um þetta álitaefni er ekki þörf ítarlegrar umfjöllunar hér, enda fjalla þjóðlendulögin einungis um land ofan sjávar. Ljóst er að strandlengja landsins tekur breytingum, á einum stað kann að verða landrof en á öðrum landauki. Dómstólar hafa lagt til grundvallar að eigandi sjávarjarðar eignist þann landauka sem til verður í fjöru og netlögum fyrir landi hans.[168] Það á a.m.k. við um þann landauka sem til verður af náttúrulegum ástæðum eða fyrir tilverknað þriðja manns.[169]

Með lögum nr. 73/1990 voru auðlindir hafsbotnsins utan netlaga og svo langt til hafs sem fullveldisréttur Íslands nær lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 1. gr. Netlög eru þar skilgreind með sama hætti og áður, sbr. 3. mgr. 2. gr., og ekki verður talið að

---

[162] *Jónsbók* 1904, s. 197.
[163] Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 203.
[164] *Íslenskt fornbréfasafn* 1, s. 536.
[165] Sbr. Þorgeir Örlygsson, 1993: „Er Hornafjörður almenningur?“ *Tímarit Háskóla Íslands*. 6. árg. nr. 6. Reykjavík. S.33.
[166] Sbr. t.d. 3. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.
[167] Sjá t.d. 3. mgr. 2. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998; 1. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994, og 1. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.
[168] Sbr. H 1946 345. Sjá einnig Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I, s. 45 og Gaukur Jörundsson, 1982-83: *Eignaréttur* II, s. 136.
[169] Ekki verður ráðið af fyrirliggjandi réttarheimildum og fræðiskrifum að greinarmunur sé í þessu sambandi gerður á landauka sem til verður fyrir tilstilli fasteignareigandans sjálfs. Á það er þó bent að réttur fasteignareiganda í þessa veru geti ekki, í ljósi tækniframfara og nýrra viðhorfa, verið án takmarkana. Þær takmarkanir helgast þá af hagsmunum íslenska ríkisins, fullveldisrétti þess og eignarrétti, sbr. t.d. lög nr. 73/1990.

ætlunin hafi verið að afnema til frambúðar áðurgreindan rétt sjávarjarða til landauka og fastsetja þar með í eitt skipti fyrir öll mörk sjávarjarða til hafsins. Vilji löggjafans til slíkrar breytingar hefði þurft að koma skýrt fram. Gildistaka laga nr. 73/1990 hafði þannig ekki í för með sér að merki sjávarjarða til hafsins væru endanlega fastsett. Fjara og netlög færast út og inn í samræmi við landauka eða landtap, þ.e. breytt stórstraumsfjörumál, og landamerki þar með.

5. HEIMILDIR UM EIGNARHALD

5.1. Almennt

Í köflunum „Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru“ undir „Gögn og gagnaöflun“ í hverjum úrskurði fyrir sig kemur fram hvaða flokkar frumheimilda, útgefinna og óútgefinna, voru yfirfarnir á vegum óbyggðanefndar í þeim tilgangi að fullnægja rannsóknarskyldu nefndarinnar, sbr. einnig sérstakan kafla í hverjum úrskurði um það efni. Hér verður gerð nánari grein fyrir nokkrum mikilvægum heimildum og þýðingu þeirra fyrir úrlausnarefni óbyggðanefndar.

5.2. Jarðamöt og jarðabækur

Elsta dæmi um jarðamat á Íslandi er að finna í tíundarlögunum 1096/97. Jarðir voru metnar til hundraða en eitt hundrað á landsvísu jafngilti 120 álnum vöruvaðmáls eða einu kýrverði. Í tilefni af sölu konungsjarða á 17. öld var ákveðið að hvert jarðarhundrað skyldi jafngilda tveimur hundruðum á landsvísu (kúgildum).[170]

Lítið er vitað um matsreglur eða viðmiðanir þegar jarðamatið fór upphaflega fram. Þegar elsta varðveitta jarðabókin var gerð 1639, um jarðeignir konungs, var við það miðað að dýrleiki skyldi vera tuttuguföld landskuld. Sama var gert í jarðabókinni 1686 en hún er elsta varðveitta jarðabókin sem hefur að geyma jarðir í einkaeign. Í jarðabókinni 1695 var aftur snúið til hins gamla mats enda jafnan við það stuðst í fasteignaviðskiptum.[171] Þó ber að taka fram að í þessari jarðabók var eignarhlutur kirkju í heimalandi yfirleitt ekki reiknaður með í jarðamatinu og þess vegna var dýrleiki sumra kirkjujarða ekki í fullu samræmi við raunvirði þeirra.[172]

Á árunum 1702-1712 var gerð hér á landi ný og mjög nákvæm jarðabók. Jarðabók þessi er jafnan kennd við þá tvo menn sem unnu mest að henni, Árna Magnússon og Pál Vídalín. Jarðabókin þykir mjög traust heimild og skýrist það einkum af því hvernig að verki var staðið. Þeir Árni og Páll eða umboðsmenn þeirra ferðuðust um nær land allt að boði konungs og reyndu að kynna sér aðstæður á hverjum stað en jafnframt höfðu þeir þann háttinn á að boða bændur í héraði til fundar

[170] Sbr. *Lovsamling for Island*. 1. b. Kaupmannahöfn. S. 356.
[171] Sbr. Björn Lárusson, 1967: *The Old Icelandic Land Registers*. Lundi. S. 18. Björn Lárusson, 1982: *Islands jordebok under förindustriell tid.* Lundi. S. 18.
[172] Björn Lárusson 1967, s. 63.

og láta hvern ábúanda gera vandlega grein fyrir jörð sinni. Þetta var jafnharðan skráð niður og í lokin staðfest af áreiðanlegum mönnum í sveitinni. Þrátt fyrir það voru brögð að því að vitnisburður manna um jarðir sínar væri ekki nákvæmur, t.d. að meira væri gert úr landspjöllum en efni stóðu til eða að ekki væri samræmi á milli þess sem landeigendur sögðu og leiguliðar þeirra. En þá var stundum hægt að leiðrétta misræmið með samanburði við jarðabréf sem þeir Árni og Páll söfnuðu einnig á ferðum sínum. Í tengslum við jarðabókarverkið voru samdar tillögur að nýju jarðamati. Í tillögunum var gert ráð fyrir að grundvöllur matsins væri fóðurgildi jarðar, þ.e. hversu mörg kúgildi hún gæti borið í meðalári. Afréttur, útigangur, sellönd og ýmis hlunnindi skyldu metin til hundraða eftir ákveðnum reglum og greiða af þessu bæði tíund og landskyld. Frá því var horfið að ráðast í nýtt jarðamat hér á landi. Í stað þess lögðu þeir Árni og Páll hið forna jarðamat til grundvallar og höfðu hliðsjón af „almúgans tilsögn og undirrjettingu“ í votta viðurvist. Þó má sjá þess merki að reynt hafi verið í einhverjum mæli að leggja nýtt mat á jarðirnar, einkum þegar getið er sérstaklega um heyfóður og nýtingu úthaga, afrétta og hlunninda.

Tillögur þær sem hér hefur verið vikið að eru að verulegu leyti í samræmi við svonefnda „Bergþórsstatútu“ sem sögð var frá fyrri hluta 12. aldar. Í statútunni var þó reiknað með að ákveðið hlutfall væri á milli fóðurgildis jarðar og stærðar hennar; eins kýreldis tún væri 140 norskir faðmar að stærð. Afrétti og heiðalönd skyldi meta til helmings á við beit í heimalandi og virðast því tún hafa verið sex sinnum verðmætari miðað við hverja einingu lands en afréttir.[173] Þess skal getið að samkvæmt Jónsbók var meðalkýr lögð að jöfnu við sex ær „og fæði lömb sín, órotnar, loðnar og lembdar.“[174]

Flestum fræðimönnum ber saman um að Bergþórsstatúta sé fölsuð. Hún getur því ekki talist heimild um annað en það hvernig menn töldu á sínum tíma eðlilegt að meta jarðir og hlunnindi þeirra. Engu að síður má ætla að fóðurgildið, bæði af heyfeng og hagbeit, hafi upphaflega verið lagt til grundvallar jarðamatinu og þá ef til vill reiknað sem ákveðið hlutfall af smjörfjórðungum.[175] Þessu til stuðnings má nefna að skerðing á engi jarðar gat lækkað dýrleika hennar verulega og einnig eru dæmi um að selland hafi verið metið sérstaklega til tíundar.[176] Á sama hátt er svo að sjá sem afréttur einstakra jarða hafi, að minnsta kosti í sumum tilvikum, verið reiknaður með í jarðamatinu, einkum ef þær höfðu tekjur af upprekstrartollum.

Dýrleikinn var mikilvægt auðkenni jarða og grundvöllur skattlagningar og erfðaskipta en ýmsar heimildir, einkum kaupbréf, benda til að dýrleikinn hafi ekki ævinlega sýnt raunvirði jarða. Úr því var reynt að bæta í byrjun 19. aldar þegar fram

---

[173] Halldór Einarsson, 1833: *Om Værdie-Beregning paa Landsviis og Tiende-Ydelsen i Island*. Kaupmannahöfn. S. 165-175.
[174] *Jónsbók* 1904, s. 215 (6. k. kb.).
[175] Björn Lárusson 1982, s. 17.
[176] Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 10. b. Kaupmannahöfn 1943. S. 177. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 4. b. Kaupmannahöfn 1925 og 1927. S. 317.

fór jarðamat um land allt á árunum 1800-1806. Viðmiðunarreglur voru þó hinar sömu og áður, þ.e. hversu mörg kúgildi hver jörð gat borið, en jafnframt skyldu ýmis hlunnindi og útigangur metin sérstaklega til dýrleika.[177] Árið 1848 kom út jarðatal kennt við J. Johnsen en þar var nær einvörðungu farið eftir gömlu jarðamati. Sama ár, 27. maí, gaf konungur út tilskipun um nýtt jarðamat á Íslandi og skyldi hver jörð metin til peningaverðs „að því sem slíkar jarðir verða sanngjarnlega seldar eptir gæðum sínum“.[178] Hjáleigur voru ekki metnar sérstaklega til dýrleika fyrr en 1848 og því ekki getið um dýrleika þeirra í jarðamötum fyrr en eftir þann tíma. Jarðamat þetta var gefið út 1861 undir heitinu *Ný jarðabók fyrir Ísland.* Hinni fornu verðeiningu, hundraði, er haldið, en að baki henni stóð ekki lengur kúgildi heldur slegin mynt og seðlar.

Með lögum um fasteignamat nr. 22/1915, var kveðið svo á í 1. gr., að allar jarðeignir, lóðir og hús á landinu skyldi meta til peningaverðs tíunda hvert ár. Hér var um að ræða mikla breytingu frá því óreglulega fasteignamati sem tíðkast hafði, oft með löngu millibili.

Heimildir segja ekki ótvírætt til um það hvort afréttir hafi verið tíundaðir sérstaklega til skatts þó að sjá megi viðleitni í þá veru í þeim tillögum um nýjar jarðamatsreglur frá byrjun 18. aldar sem Árni Magnússon og Páll Vídalín virðast hafa ætlað að fara eftir og áður er getið. Þær tillögur tóku þó aldrei gildi. Í reglugerð rentukammers um nýtt jarðamat 1. sept. 1848 er gert ráð fyrir að tún og engjar, hagi og útbeit séu metin og einnig hlunnindi jarða en ekki er þar minnst á afrétti. Það mun ekki hafa verið fyrr en með fasteignalögunum nr. 22/1915 sem kveðið var skýrt á um að afréttir skyldu teknir til greina við jarðamat. Í 7. gr. laganna segir á þessa leið:

> Afrjettarlönd þau, sem eru eign sveita og einungis notuð til upprekstur, skal eigi meta sjerstaklega, en aftur á móti ber að taka upprekstrarrjettinn til greina við mat jarða þeirra, er hann eiga.
>
> Þrætulönd milli jarða skulu metin sjer í lagi.

Óbyggðanefnd telur að jarðamöt sýni tilvist sjálfstæðrar jarðar á þeim tíma sem um ræðir. Dýrleiki jarðar sé hins vegar fyrst og fremst heimild um landgæði fyrr á tímum, einkum grasfeng og útigang, en miklu síður um stærð jarða eða víðáttu. Jarðabækur og jarðamöt geta þannig gefið vísbendingar um eignarréttindi, landnýtingu og í einstaka tilvikum jafnvel um landamerki.

5.3. Máldagar og vísitasíur

Hugtakið *máldagi* var í fornu máli haft um hvers kyns samninga, munnlega og skriflega, en í þrengri merkingu var máldagi samningur sem gerður var við stofnun

[177] *Lovsamling for Island*. 6. b. Kaupmannahöfn 1856. S. 475-481.
[178] *Lovsamling for Island*. 14. b. Kaupmannahöfn 1868. S. 175.

kirkju. Máldaginn kvað á um réttindi og skyldur allra þeirra sem hagsmuna áttu að gæta, en hann var jafnframt skrá yfir eignir viðkomandi kirkju. Í kristinna laga þætti Grágásar segir svo:

> Þar er maður leggur fé til kirkju, hvort sem það er í löndum eða lausum aurum, í búfé eða tíundum af þeim bólstöðum er héraðsmenn skulu þangað inna, og skal sá maður er kirkju varðveitir láta gera þann máldaga á skrá allan, hvað hann hefir fjár gefið þangað, eða aðrir héraðsmenn til þeirrar kirkju. Þann máldaga er honum rétt að lýsa að Lögbergi eða í lögréttu eða á vorþingi því er hann heyr, hvað þar liggur fjár til þeirrar kirkju. Hann skal láta ráða [lesa] skrá og lýsa þann máldaga heima að kirkju um sinn [einu sinni] á tólf mánuðum hverjum, þá er menn hafa þangað tíðasókn flestir.[179]

Ákvæði þetta er talið vera frá biskupsárum Gissurar Ísleifssonar (1082-1118) og að líkindum sett í kjölfar tíundarlaganna 1096/1097.[180] Eins og fram kemur í tilvitnuðu ákvæði öðlaðist máldagi gildi um leið og honum hafði verið þinglýst á alþingi eða vorþingi.

Máldagi var í reynd samningur milli þriggja aðila: kirkjubónda, biskups og safnaðar. Bóndinn lagði kirkjunni til ákveðið stofnfé í samráði við biskup og nefndist það *heimanfylgja* hennar. Ávöxtur stofnfjár, svonefnd *afvinna*, ásamt tíund átti að duga fyrir rekstri kirkju en að auki bættust smám saman við gjafir af ýmsum toga, bæði í föstu og lausu, sem kirkjubóndinn eða einhver annar, er biskup skipaði til þess, hafði umsjón með. Sóknarfólkið greiddi tíund en fékk í staðinn kirkjulega þjónustu, sálusorgun og sakramenti í kirkju sinni. Hlutverk biskups var fyrst og síðast fólgið í því að gæta þess að kirkjan væri ekki hlunnfarin. Það gerði hann einkum í árlegum vísitasíuferðum sínum.[181]

Eins og flest opinber skjalagögn frá miðöldum fylgdi efnisskipan máldaga ákveðinni reglu sem var þáttur í trúverðugleika skjalsins. Venja var að greina fyrst frá stofnfé kirkjunnar. Engin eign var kirkju mikilvægari en grunnurinn sem hún stóð á og þess vegna var yfirleitt byrjað á því að tilgreina hversu stóran hlut kirkjan átti í heimalandi, þ.e. þeirri jörð sem hún stóð á. Hvorki aðrar fasteignir, eins og útjarðir (þ.e. jarðir utan heimajarðar kirkjunnar), né heldur afréttir gátu myndað þann grundvöll sem kirkja þurfti til að geta talist myndug og sjálfstæð, m.ö.o. *staður* að skilningi kirkjulaga. Þetta kom skýrt fram í svokölluðum *staðamálum* á síðari hluta 13. aldar.[182] Jafnframt gilti sú regla að kirkjueign mátti aldrei láta af hendi hvorki að hluta til né í heild sinni, nema önnur jafngóð kæmi í staðinn.[183]

---

[179] *Grágás* 1992, s. 12.
[180] Magnús Stefánsson, 1999: „Die isländischen Stiftungsurkunden – Kirkjumáldagar.“ *Karl von Amira zum Gedächtnis.* Peter Lang. Europäischer Verlag der Wissenschaften. S. 134-135.
[181] Hólabiskup átti að fara um allt umdæmi sitt á einu ári en Skálholtsbiskup á þremur árum.
[182] Sjá t.d. Magnús Stefánsson, 1978: „Frá goðakirkju til biskupskirkju.“ *Saga Íslands*. 3. b. Reykjavík. S. 123-126, 223-226.
[183] Sjá *Álitsgerð kirkjueignanefndar.* Fyrri hluti. 1984. S. 40-49.

Því næst voru aðrar eignir kirkjunnar taldar upp, fasteignir, fríður peningur og hlunnindi, síðan kirkjugripir, messuskrúði og bækur sem notaðar voru við helgihaldið. Að lokum var lýst kvöðum sem hvíldu á kirkjueigninni, ef nokkrar voru, og greint frá tíundarumdæmi eða upphæð tíundar um tiltekinn tíma. Þessi niðurröðun gat raskast af ýmsum ástæðum. Það gerðist t.d. þegar ný eign var færð inn í máldaga neðan við þann texta sem fyrir var í stað þess að skrifa hann allan upp að nýju. Í máldögum má því stundum sjá fasteignir nefndar á fleiri en einum stað ef þær voru lagðar til kirkju á mismunandi tímum.

Í kristinna laga þætti Grágásar var tekið fram að máldaginn skyldi lesinn upp við kirkju á þeim degi þegar tíðasókn þangað var mest. Trúlega hefur það verið á vígsludegi kirkjunnar eða einhverjum öðrum hátíðisdegi. Á þann hátt var reynt að tryggja hagsmuni kirkju og sóknarbarna í viðurvist vitna jafnframt því sem réttargildi heimildarinnar var endurnýjað. Ákvæði þetta hélst að mestu óbreytt í nýjum kristinrétti sem samþykktur var fyrir Skálholtsbiskupsdæmi 1275 og síðar (1354) einnig fyrir Hólabiskupsdæmi.[184] Þar var hins vegar ekki lengur tekið fram að máldaga skyldi lýst á alþingi (Lögbergi, lögréttu) eða vorþingi. Líklega hefur staðfesting biskups í viðurvist votta þá verið talin nægja til löggildingar máldaga. Um líkt leyti hafa biskupar eða skrifarar þeirra farið að skrá máldaga í sérstakar máldagabækur sem geymdar voru á biskupsstólunum. Á vísitasíuferðum hefur biskup síðan borið saman máldaga einstakra kirkna við það sem áður hafði verið skráð í máldagabók embættisins og var máldagabókin talin að öllu jöfnu hafa meira réttargildi. Elsta varðveitta máldagasafnið er frá 1318, kennt við Auðun rauða Þorbergsson biskup á Hólum.[185]

Máldagar eru flestir varðveittir í afskriftum frá 17. öld og eru þeir birtir í Íslensku fornbréfasafni. Sú útgáfa er með þeim annmörkum að þar hefur máldagasöfnum verið sundrað og einstakir máldagar tímasettir af mismikilli nákvæmni. Engu að síður hafa máldagar verið taldir með mikilvægustu heimildum okkar frá fyrri tíð. Til marks um það má geta þess að í íslensku lagasafni er enn að finna konungsbréf frá 5. apríl 1749 þar sem kveðið er á um að máldagi Gísla biskups Jónssonar (frá um 1575) sé auk máldagabókar Vilkins biskups (frá 1397) „áreiðanlegt og authentiskt“ kirkjuregistur.[186] Eftir siðaskipti tóku vísitasíubækur við af máldagabókum og voru þær lögboðnar með konungsbréfi 1. júlí 1746.[187]

Sagnfræðingar hafa yfirleitt ekki séð ástæðu til að efast um heimildargildi máldaga þó að sjálfsagt þyki að kynna sér varðveislusögu þeirra, aldur og samsetningu. Af úrlausnum dómstóla má ráða að heimildargildi máldaga og vísitasía

---

[184] *Norges gamle love indtil 1387*. 5. b. Christiania, 1895. S. 35.
[185] Magnús Már Lárusson, 1981: „Máldagi.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 11. b. Kaupmannahöfn. D. 265.
[186] *Lagasafn. Íslensk lög 1. október 1995*. S. 513-514.
[187] Björn K. Þórólfsson, 1956: *Biskupsskjalasafn*. Skrár Þjóðskjalasafns 3. Reykjavík. S. 47-48.

um tilvist eignarréttinda er metið með mikilli varfærni en að þessar heimildir geti þó, ásamt öðru, haft nokkra þýðingu.

5.4. Lögfestur

Í íslenskum réttarheimildum kemur hugtakið *lögfesta* fyrst fyrir í Jónsbók (1281) en mun þangað komið úr landslögum Magnúsar lagabætis. Lögfesta var að fornu notuð um lögformlega athöfn sem átti að tryggja tiltekin réttindi í fasteign. Leiguliði gat lögfest ábúðarrétt sinn gagnvart landeiganda (llb. 4), heimilt var að lögfesta landamerki milli jarða, beitarrétt og önnur ítök o.s.frv. (llb. 16, 26). Í öllum þessum tilvikum beindist lögfestan gegn ákveðnum einstaklingum (llb. 26). Einnig var unnt að lögfesta réttindi í þeim tilgangi að hún gilti almennt, en þá skyldi henni lýst við kirkju eða á þingi. Slík lögfesta gilti aðeins í 12 mánuði (llb. 17).[188]

Í Jónsbók er ætlast til að lögfestu sé fylgt eftir með dómsmáli, að öðrum kosti falli hún úr gildi (llb. 52). Í 26. kafla landsleigubálks segir í upphafi:

> Alt þat er menn skilr á um áverka á akri eða eng, holti eða haga, skóga, eða reka, þá skal lǫgfesta fyrir. Sá leggi fimtarstefnu er heldr þykkiz þurfa; hann skal svá mæla: Ek lǫgfesti eign þessa er N. heitir eða þar liggr, bú ok lóð, og alt þat er þar má til gagns af hafa, þar til er dómr fellur á, at lǫgmáli réttu…

Að vísu er ekki alls staðar tekið fram þar sem fjallað er um lögfestur að þeim skuli fylgt eftir með málsókn en gera verður ráð fyrir að til þess hafi verið ætlast. Páll Vídalín lögmaður skýrir þetta svo að lögfesta sé „að festa lög, lofa lögum“, þ.e. fylgja máli eftir til laga.[189] Fleiri dæmi má nefna um að löglærðir menn hafi lagt þennan sama skilning í ákvæði Jónsbókar um lögfestur. Ólafur Árnason á Höfðaströnd í Jökulfjörðum greinir t.d. frá því í bréfi 10. apríl 1704 að hann hafi 12. apríl 1686 lögfest 6 hundruð í Neðrabakka. Lögmaðurinn hafi hins vegar sagt sér í lögréttu (á Alþingi) að hafa lagasókn á eigninni eftir landabrigðum. Ólafur hafði enn ekki komið lagasókninni í verk með heimstefnu, þegar hann ritaði fyrrnefnt bréf, „sökum harðinda, fjúka og óveðráttu“. Hann varð því að sjá af þessum 6 hundruðum í Neðrabakka.[190] Annað dæmi er fimmtarstefna og dómsúrskurður sem fylgdi í kjölfar lögfestu Sigurðar Sigurðssonar landþingsskrifara fyrir jörðinni Háeyri.[191]

Hér má einnig geta þess að á Alþingi 1751 var langvarandi hefð eigenda Holts í Flóa á engjaplássinu Ljósateigi dæmd áreiðanlegri eignarheimild en einhliða lögfesta ráðsmannsins í Skálholti.[192] Þrátt fyrir fleiri dæmi af sama toga[193] virðist sú skoðun

---

[188] Sbr. Sigurður Líndal, 1982: „Foreløpige rettsmidler. Island.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 21. b. Kaupmannahöfn. D. 175-176.
[189] Páll Vídalín, 1854: *Skýríngar yfir Fornyrði Lögbókar þeirrar, er Jónsbók kallast…* Reykjavík. S. 165.
[190] *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 303. Sbr. *Jarðaskjöl frá 16. og 17. öld. Útdrættir.* Reykjavík 1993. S. 162.
[191] *Alþingisbækur*. 15. b. Reykjavík 1982. S. 519-521.
[192] Sjá *Alþingisbækur.* 14. b. Reykjavík 1977. S. 17, 28. Sbr. einnig *Alþingisbækur* 15, s. 300.

hafa verið almenn að lögfesta hafi nægt sem eignarheimild ef enginn hreyfði við andmælum.

Dómstólar hafa lagt lítið upp úr lögfestum sem sönnunargögnum um tilvist eignarréttinda en ekki er þó útilokað að þær geti, ásamt öðru, haft nokkra þýðingu.

5.5. Jarðabréf og landamerkjabréf

Fyrir gildistöku landamerkjalaga, nr. 5/1882, voru í gildi ákvæði Jónsbókar um að gera skyldi skriflegan samning við jarðakaup.[194] Fjöldi jarðabréfa hefur varðveist frá fyrri tíð en jafnljóst er að mikið hefur glatast auk þess sem ekki er víst að slíkir samningar hafi ævinlega verið gerðir við jarðakaup þrátt fyrir ákvæði laganna. Jarðabréfin eru einnig með þeim annmörkum að í þeim er sjaldan lýst umfangi jarða eða landamerkjum. Á vegum óbyggðanefndar fór fram athugun á rúmlega 1500 útgefnum jarðabréfum frá ýmsum tímum, einkum 17. og 18. öld. Niðurstaðan var sú að í 72 þeirra (um 5%) er landamerkjum lýst, stundum ítrekað um sömu jörð. Tekið skal fram að hér er ekki einungis um kaupbréf að ræða, heldur jarðabréf af hvers kyns toga, svo sem testamentisbréf, eignayfirlýsingar og vísitasíur. Jarðir voru gjarnan seldar „með öllum þeim gögnum og gæðum, landsnytjum og ítökum sem fylgt hefur og fylgja ber að fornu og nýju í ystu landamerki“ eða álíka orðalagi. Gera verður ráð fyrir að samningsaðilum hafi verið kunnugt um landamerkin, hvort sem þau voru til skráð eða einvörðungu varðveitt í munnlegri geymd.

Frá 1847 og til setningar landamerkjalaga 1882 komu ítrekað fram á Alþingi mál er vörðuðu nauðsyn þess að landamerki jarða hér á landi yrðu skýrð og skráð.[195] Af umfjöllun þingsins má ráða það almenna álit þingmanna að landamerki víða um land væru í ólestri.[196] Þingmenn virtust sammála um að eignarrétturinn væri að sama skapi óviss og brýn þörf úrbóta. Gera þyrfti mönnum mögulegt að vernda eignarréttindi sín til fasteigna landsins. Koma þyrfti fastri og áreiðanlegri skipan á landamerki og fyrirbyggja óvissu eftirleiðis.[197] Skyldu landeigenda til að gera landamerkjalýsingar var líkt við að skipa mönnum að merkja fé sitt, svo sem lögskipað hefði verið frá ómunatíð.[198] Þá var nefnt að slík skrásetning skapaði hentugan grundvöll fyrir nýtt fasteignamat.[199] Af þessu má ráða að setning landamerkjalaga 1882 hafi verið þáttur í

---

[193] Sjá t.d. *Alþingisbækur*. 10. b. Reykjavík 1967. S. 179.
[194] Sjá *Jónsbók* 1904, s. 222 (12. k. kb.).
[195] Sjá *Tíðindi frá Alþingi Íslendinga* 1847, s. 67-68; 1849, s. 26, 261-263. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 515-516; 1879 (fyrri partur), s. 24-28; 1881 (síðari partur), s. 118.
[196] Sjá *Tíðindi frá Alþingi Íslendinga* 1849, s. 28-29, 31, 337 *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 516-518; 1879 (fyrri partur), s.197, 485; 1879 (síðari partur), s. 763-764, 766; 1881 (fyrri partur), s. 553; 1881 (síðari partur), s. 408, 422.
[197] Sjá *Tíðindi frá Alþingi Íslendinga* 1849, s. 29, 31, 261, 274-275, 281, 513. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 517; 1879 (síðari partur), s. 763-764, 766, 783; 1879 (fyrri partur), s. 485. Sjá ennfr. *Alþingistíðindi* 1919 A I, s. 172.
[198] Sjá *Alþingistíðindi* 1879 (síðari partur), s. 766.
[199] Sbr. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 516-518; 1879 (síðari partur), s. 783. Sjá ennfr. *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 172.

viðleitni löggjafans í lok nítjándu aldar og byrjun þeirrar tuttugustu að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna, sjá einnig í köflum 3.3. og 5.2.

Í lögum um landamerki, nr. 5/1882, var í fyrsta skipti í íslenskri löggjöf kveðið á um almenna skyldu eigenda og umráðamanna jarða til að skrásetja nákvæma lýsingu á landamerkjum jarða sinna. Skyldi einnig getið ítaka eða hlunninda annarra í viðkomandi jörð svo og meðfylgjandi henni í annarra manna lönd. Eigendur aðliggjandi lands sem og aðilar ítaka skyldu rita samþykki sitt á bréfið, enda væru þeir sammála efni þess. Auk þinglesturs á næsta manntalsþingi var varðveisla landamerkjaskráa nú tryggð með færslu í landamerkjabók sýslumanns. Skrásetningu landamerkja, merkjasetningu og þinglýsingu landamerkjaskráa skyldi lokið innan fimm ára frá gildistöku laganna, að viðlögðum sektum. Kveðið var á um eftirlit sýslumanns með því að menn uppfylltu skyldur sínar í þessu efni. Ágreining skyldi útkljá fyrir merkjadómi.

Skylda til að halda við glöggum landamerkjum gilti því aðeins um afrétti og aðrar óbyggðar lendur „að því leyti því verður við komið“, sbr. 1. gr., í stað afdráttarlausrar skyldu jarðeigenda. Í ákvæði 2. gr. um skyldu til merkjasetningar virðist miðað við mörk milli tveggja jarða og skylda til skrásetningar landamerkja hvíldi á eiganda eða umráðamanni „hverrar jarðar“, sbr. 3. gr. Ekkert er minnst á afrétti eða aðrar óbyggðar lendur í því sambandi. Lögunum virtist þannig fyrst og fremst ætlað að fjalla um landamerki milli jarða.

Landamerkjalögin frá 1882 þóttu ekki ná tilgangi sínum til hlítar. Landamerkjaskrár voru ekki gerðar fyrir allar jarðir á landinu og margar einungis að nafninu til, án samþykkis allra hlutaðeigandi. Af þessum ástæðum þótti nauðsynlegt að endurskoða lögin og lauk þeirri vinnu með setningu núgildandi laga um landamerki o.fl., nr. 41/1919.[200] Í 1. gr. þeirra laga er kveðið á um skyldu eigenda eða fyrirsvarsmanna jarða til merkjasetningar. Jafnframt segir svo í ákvæðinu: „Sama er um merki milli jarða og afrjetta eða annara óbygðra lendna, ef sá krefst þess, er land á að afrjetti eða lendu.“ Í ákvæði laganna um viðhald merkja segir að eiganda eða fyrirsvarsmanni „lands“ sé skylt að halda við löglega settum merkjum að sömu tiltölu sem í 1. gr. segi um merkjagerð, sbr. 3. gr. Þá virðist ákvæði laganna um skyldu til skrásetningar landamerkja rýmra en ákvæði eldri laga að því leyti að þar er nú fjallað um „land“ í stað „jarðar“ og „fyrirsvarsmann“ í stað „umráðamanns“, sbr. 2. gr. laga nr. 41/1919 og 3. gr. laga nr. 5/1882. Eðlilegt virðist að túlka ákvæðið þannig að afréttir falli þar undir eins og önnur landsvæði. Sú skylda kemur þó ekki skýrt fram. Samkvæmt þessu skyldi skrásetja fyrirliggjandi landamerki afrétta en einungis setja merki og halda við merkjum ef sá krafðist þess sem land átti að afrétti. Enn sem fyrr miðast því ákvæði

[200] Sjá *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 172.

landamerkjalaga fyrst og fremst við að afmarka lönd jarða. Þessi ákvæði eru enn í gildi.

Þá er kveðið á um það í 6. gr. að jafnskjótt sem lögin komi til framkvæmda skyldu valdsmenn, hver í sínu umdæmi, rannsaka það hvort merkjaskrám þar hafi verið þinglýst. Komi í ljós að merkjaskrám hafi ekki verið þinglýst eða að samþykki sumra aðilja vanti á þinglýsta merkjaskrá, skyldi valdsmaður gefa til þess ákveðinn frest, að viðlögðum sektum, sbr. 7. gr. Jafnframt var kveðið á um að valdsmaður skyldi af sjálfsdáðum kveðja aðila fyrir dóm þegar hann fengi vitneskju um ágreining eða vafa þeirra á meðal um landamerki eða merkjaskrá væri eigi afhent til þinglýsingar, sbr. 8. gr.

Ljóst er að landamerkjalögin mæla fyrir um formsatriði, svo sem hvernig landamerki skuli úr garði gerð og hvað skuli koma fram í landamerkjaskrá.[201] Orðin landamerkjalýsing og -bréf hafa einnig verið notuð um þessa löggerninga. Lögin kveða hins vegar ekki á um efnisleg atriði, þ.e. hvar mörk skuli dregin eða hvaða réttindi fylgja í lönd annarra. Í samræmi við þetta felur landamerkjabréf ekki í sér sönnun um beinan eignarrétt yfir því landsvæði sem afmarkað er.

Gildi landamerkjabréfs er komið undir ýmsum atriðum. Þannig dregur augljóslega úr vægi þess ef eigendur eða fyrirsvarsmenn aðliggjandi lands hafa ekki áritað um samþykki sitt. Samanburður við landamerkjabréf þeirra, séu þau fyrir hendi, ætti þó að geta leitt í ljós hvort þar var um ágreining að ræða. Þá gat verið vandkvæðum bundið að afla tilskilinna áritana ef menn áttu mörk til óbyggða. Eignarhald á slíku svæði eða fyrirsvar vegna þess var e.t.v. óljóst eða ekki á neins manns hendi. Væri um afrétt að ræða verður að telja hreppsnefnd í fyrirsvari, en samkvæmt 17. gr. tilskipunar um sveitastjórn á Íslandi frá 4. maí 1872 skyldi hreppsnefnd sjá um „notkun afrjetta, fjallskil, fjárheimtur og ráðstafanir til að eyða refum,...“ Þess eru enda ýmis dæmi í kjölfar landamerkjalaganna að fyrirsvarsmenn hreppa áriti landamerkjabréf jarða sem liggja að afrétti og að gerð séu sérstök landamerkjabréf fyrir afrétti.

Auk þess að uppfylla formskilyrði þarf viðkomandi bréf að vera lögmætt að efni til. Þannig er ljóst að með gerð landamerkjabréfs máttu menn ekki einhliða auka við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Því dregur úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót. Á sama hátt eykur það gildi landamerkjabréfs ef því má finna stuðning í eldri heimildum.

Samkvæmt ákvæðum landamerkjalaga 1882 og 1919 skyldi sýslumaður hafa eftirlit með því að menn uppfylltu skyldu sínar til skrásetningar merkja. Hafi bréf verið þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki tiltekinnar jarðar, án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágranna eða sveitarfélag, virðist það benda til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var

[201] Sbr. *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 174.

talið gilda. Í þessu sambandi ber þess að geta að könnun óbyggðanefndar á dómum Landsyfirréttar á tímabilinu 1886-1920 bendir ekki til þess að í kjölfarið á setningu landamerkjalaganna hafi komið upp umtalsverður ágreiningur milli sveitarfélaga og eigenda efstu jarða um mörk jarða og afrétta. Jafnframt er ljóst að þinglýstir eigendur hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Ljóst virðist af úrlausnum dómstóla í einkamálum að við mat á gildi landamerkjabréfs skiptir máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði. Þegar um hefur verið að ræða svæði sem áður höfðu legið innan landamerkja jarða en verið keypt af hreppsfélögum og lögð til afrétta hefur landamerkjabréf verið talið ákvarða mörk eignarlands, sbr. H 1971 1137 (Reyðarvatn) og H 1975 55 (Arnarvatnsheiði).[202]

Hafi svæði hins vegar ekki legið innan landamerkja jarðar hefur landamerkjabréf haft aðra þýðingu. Litið hefur verið til margra atriða, svo sem Landnámu, staðhátta, gróðurfars og nýtingar, og komist að þeirri niðurstöðu að beinn eignarréttur væri ekki fyrir hendi. Tilvist landamerkjabréfs hefur ekki breytt þeirri niðurstöðu en bréfið talið ákvarða mörk afréttareignar, sbr. H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði).

Hæstiréttur hefur hins vegar í þremur refsimálum sýknað menn af ákæru um ólöglegar fuglaveiðar á eignarlandi, þrátt fyrir að veiðarnar færu örugglega fram innan landamerkja jarðar samkvæmt landamerkjabréfi, sbr. H 1999 2006 (Sandfellshagi), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur), og H 1994 2227 (Geitland).[203] Í öllum tilvikum var um að ræða jarðir með mörk til óbyggða. Taldi Hæstiréttur að vafi léki á um beinan eignarrétt yfir viðkomandi landsvæði. Í tveimur þessara mála var um það að ræða að eldri heimildir en landamerkjabréf jarðarinnar voru ekki fyrir hendi, sbr. H 1999 2006 (Sandfellshagi) og H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur). Staðhættir, gróðurfar og nýting þóttu hins vegar ekki benda til að stofnast hefði til beins eignarréttar yfir landsvæðinu. Sömu sjónarmið voru uppi í H 1999 111 (Gilsá), auk þess sem vafi var um hvar ákærði var við veiðarnar og hvar hann náði bráð sinni. Í H 1994 2227 (Geitland) var hins vegar um það að ræða að eldri heimildir voru taldar valda vafa um hvort landið væri eignarland. Niðurstöður Hæstaréttar í þessum málum ber að skoða í ljósi þeirrar meginreglu refsiréttar að vafa beri að meta ákærða í hag. Tekið er sérstaklega fram í H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur) og H 1999 111 (Gilsá) að vafi sé um að stofnast hafi að lögum til beins eignarréttar „þrátt fyrir“ umrætt landamerkjabréf.

Í málum þessum var til úrlausnar hvort brotið hefði verið gegn einkarétti landeiganda til fuglaveiða og vafi um beinan eignarrétt nægði til sýknu. Með hliðsjón af því að dómstólar hafa ekki tekið óyggjandi afstöðu til þess að einkarétti hvernig jarðir skuli afmarkaðar gagnvart öðrum landsvæðum, fyrst og fremst óbyggðum, er skiljanlegt að í refsimálum hafi verið talinn vafi á ferðum. Það er hins vegar verkefni

[202] Ennfremur til athugunar í þessu sambandi er H 1997 2792.

óbyggðanefndar að úrskurða að einkarétti um slík mörk þar sem vafi er á ferðum. Óbyggðanefnd telur því að almennar eða bindandi ályktanir um eignarréttarlega þýðingu landamerkjabréfa verði ekki dregnar af umræddum fjórum refsidómum.

5.6. Afsals- og veðmálabækur

Samkvæmt Grágás þurfti ekki að lýsa landakaupum á þingi en ýmsum kvöðum (lögmálum), svo sem forkaupsrétti og veði, skyldi lýsa að Lögbergi.[204] Samkvæmt 11. og 12. kapítula kaupabálks Jónsbókar var skylt að gera kaupbréf þegar menn keyptu jarðir. Ekki þurfti að lýsa gerningunum en áfram skyldi lesa lögmála á Alþingi, sbr. 8.-9. kapítula landsbrigðaþáttar í Jónsbók.[205]

Í 28. gr. 3. kapítula 5. bókar Dönsku laga, um kaup og sölu og makaskipti, sagði m.a. að afsöl á húsum og jörðum skyldu fram fara á þingi þar sem jörðin væri og skyldi lesa og árita öll afsalsbréf á fyrsta eða öðru þingi. Réttarfarsákvæði Norsku laga Kristjáns V. voru lögleidd hér með opnu bréfi 2. maí 1732. Í 1. bók, 10. gr. 3. kafla, voru ákvæði um störf manntalsþinga en á þeim skyldu fara fram þinglýsingar. Landsmenn hirtu ekki nægilega um skyldu þessa og var hún áréttuð með úrskurðum kansellísins 3. nóvember 1766 og 22. apríl 1790. Var stiftamtmanni falið að áminna menn um að láta lesa, áskrifa og bóka öll eignarskjöl og veðbréf en við það var miðað að þinglýsingar færu fram við lögþingsrétt. Áminning þessi kom fram með auglýsingu í lögþingsbókinni 1793. Ekki voru nánari reglur um hvernig skyldi standa að þinglýsingu jarðakaupa-, gjafa- og veðbréfa og var um það mikil óvissa hvar skyldi þinglýsa heimildarbréfum. Með tilskipun frá 24. apríl 1833, um afsalsbréf og pantsetníngar á Íslandi, voru settar ítarlegri reglur um þetta efni. Var þar kveðið svo á að efni heimildarbréfs um fasteign skyldi lesast á því þingi sem eigindómurinn heyrði til. Eftir gildistöku laga nr. 30/1928, um þinglýsing skjala og aflýsing, fóru þinglýsingar fram á manntalsþingi, en í Reykjavík bæjarþingi. Hætt var lestri sérhvers skjals en þess í stað voru ákvæði um lestur skrár yfir skjöl sem borist höfðu til þinglýsingar. Lög þessi tóku nær eingöngu til framkvæmdar þinglýsinga en snertu ekki efnisatriði nema í litlum mæli. Þau lög giltu fram að setningu núgildandi þinglýsingalaga nr. 39/1978.

Þinglýsingareglur fjölluðu fyrir gildistöku núgildandi þinglýsingalaga ekki um þýðingu þinglýsingar. Engu að síður var litið svo á að registur samkvæmt tilskipuninni frá 1833 ættu að veita hverjum sem hafa vildi „áreiðanlega skírslu um heimild að fasteignum, ískyldur þær (ítök, veðsetníngar o.s.frv.) er þeim fylgja, og hvört nokkuð það sé á þíngi birt sem verið geti umráðum eigandans til tálmunar ...“[206]

---

[203] Þess ber þó að geta að Geitland hefur ekki verið nýtt sem jörð um langan aldur.
[204] *Grágás* 1992, s. 300 (14. k. lbþ.).
[205] *Jónsbók* 1904, s. 127-128 (8.-9. k. lbb.), 221-222 (11.-12. k. kb.).
[206] Jón Johnsen, 1840: *Hugvekja um þinglýsingar, jarðakaup, veðsetningar og peningabrúkun á Íslandi.* Kaupmannahöfn. S. 57.

Þá var talið að í gildistíð laga nr. 30/1928 mætti binda nokkurt traust við þær upplýsingar sem fá mátti í afsals- og veðmálabókum ásamt tilheyrandi skrám þeirra.[207] Nær engin ákvæði fjölluðu þó um réttaráhrif þinglýsingar og var það m.a. yfirlýst hlutverk með frumvarpi því, sem varð að þinglýsingalögum nr. 39/1978, að bæta úr brýnni þörf að því leyti.[208]

Eins og áður segir virðist hafa verið brotalöm í framkvæmd þinglýsinga fram undir lok 18. aldar og að þá hafi verið um það óvissa hvort lesa ætti heimildarbréf að fasteignum á manntalsþingum eða lögþingsréttinum (á Alþingi, síðar Landsyfirréttinum). Eftir gildistöku tilskipunarinnar frá 1833 voru skjöl einungis lesin við undirrétt (manntalsþing) og hefur þá verið miðað við að það teldist til dómstarfa. Sama gegndi um þinglýsingar í gildistíð laga nr. 30/1928 og síðan núgildandi þinglýsingalaga nr. 39/1978 þangað til lög nr. 92/1989, um aðskilnað dómsvalds og umboðsvalds í héraði, öðluðust gildi 1. júlí 1992. Þá var kveðið svo á að störf við þinglýsingar teldust til stjórnsýslu. Enda þótt þinglýsing teldist til dómstarfa til ársins 1992, var viðurkennt að þau væru frábrugðin venjulegum dómstörfum þar sem um væri að ræða skráningu í bækur, samningu á skrám og framlagningu þeirra.[209] Það girti ekki fyrir dómsmeðferð ágreinings um efnisatriði skjala, þótt þeim hefði áður verið þinglýst og hafði þinglýsingin þannig ekki gildi sem dómur um það sem í skjalinu fjallaði. Einskorðaðist starf við þinglýsingu við formkönnun skjala.

Lestur skjala á þingi og skrásetning skjala í registur og síðar þinglýsingabækur hefur verið gerð í þeim tilgangi að skrá réttindi manna yfir viðkomandi eign. Skrár þessar hafa því verið réttindaskrár en þeim hefur aldrei verið ætlað það hlutverk að lýsa eiginleikum eignar eða ástandi á hverjum tíma.[210] Vissum skjölum hefur þó verið ætlað sérstakt hlutverk, svo sem jarðabréfum og landamerkjabréfum, en um þau hefur áður verið rætt. Þinglýsing slíkra skjala hefur þá haft svipað gildi og yfirlýsing gagnvart aðliggjandi jörðum eða svæðum, í því skyni að draga fram hugsanlegan ágreining um landamerki, en í þinglýsingunni fólst ekki staðfesting á efni skjalanna um stærð, legu eða annan eiginleika jarðanna.

5.7. Aðrar heimildir

Upplýsingar um eignarréttindi getur einnig verið að finna í ýmsum öðrum heimildum en þeim sem að framan greinir. Má þar fyrst nefna eldri dóma. Í því sambandi ber að líta til þess að vafi getur leikið á því hvort um frumrit sé að ræða, seinni tíma uppskrift eða jafnvel fölsun. Auk þess kann að vera vafi um upprunalegt gildi dómsins skv. þá-gildandi lögum. Þá er viðfangsefnið oft greiðsla afréttartolla, skylda til upprekstrar o.þ.h. Af úrlausnum verður sjaldan ráðið hvort til grundvallar er lagður beinn eða

[207] Þorgeir Örlygsson, 1993: *Þinglýsingar. Mistök í þinglýsingum. Réttarreglur.* Reykjavík. S. 29.
[208] *Alþingistíðindi* A 1977-1978, s. 1382.
[209] Þorgeir Örlygsson 1993, s. 46.
[210] Þorgeir Örlygsson 1993, s. 19.

óbeinn eignarréttur að viðkomandi landsvæði, enda ekki ljóst í hvaða mæli hugtök eignarréttar voru notuð í sambærilegri merkingu og í dag. Almennt gildi eldri dóma verður því að teljast takmarkað en einstakir dómar hljóta að koma til athugunar á þeim svæðum sem þeir fjalla um. Hlýtur aldur dóms að skipta nokkru máli og óhjákvæmilegt annað en að gildir dómar sem gengið hafa í gildistíð samtíma réttarskipunar okkar verði eftir því sem við á lagðir til grundvallar efnislegri niðurstöðu um einstök álitaefni.

Heimildir um stjórnsýslu veraldlegra yfirvalda er að finna í bréfa- og gerðabókum sýslumanna og hreppstjóra og enn fremur í skjalasöfnum æðstu embættismanna þjóðarinnar. Um hendur þeirra fóru m.a. flest erindi sem snertu sölu kirkjueigna.

Heimildir um eignaumsýslu kirkjunnar eru umtalsverðar. Áður var gerð grein fyrir máldögum og vísitasíum en fleiri má nefna. Bréfabækur biskupa eru einhliða heimildir en styðjast þó oft við eldri gögn að því leyti sem lýst er eignum og ítökum kirkna. Þá voru við flestar kirkjur sérstakar bækur sem nefndust kirkjustóll. Í þær voru skráðar eignir kirknanna og annað efni eftir skoðunargerð biskups eða prófasts. Skjalaflokkurinn klausturumboð veitir einnig mikilsverðar upplýsingar um eignir þeirra jarða sem á miðöldum heyrðu undir klaustrin en konungur lagði hald á eftir siðbreytingu.

Hér hefur verið fjallað um þær heimildir sem óbyggðanefnd telur almennt ástæðu til að kanna í hverju máli. Auk þeirra getur að sjálfsögðu verið sérstök ástæða til að kanna önnur prentuð eða óprentuð frumgögn. Jafnframt geta eftirheimildir á borð við almenn uppsláttarrit og ítarefni um svæðið, svo sem byggðar- og héraðslýsingar, t.d. sýslu- og sóknarlýsingar frá 19. öld og landfræðisaga Þorvaldar Thoroddsens, árbækur, o.s.frv. haft nokkra þýðingu. Loks geta fornleifarannsóknir varpað ljósi á búsetusögu viðkomandi svæðis.

Af úrlausnum dómstóla má ráða að heimildir af því tagi sem hér hefur verið gefið ágrip af, geti ásamt öðru haft nokkra þýðingu við mat á tilvist eignarréttinda.

6. NIÐURSTAÐA

Af úrlausnum dómstóla fyrir gildistöku þjóðlendulaga 1998 var ljóst að tiltekin landsvæði á hálendi Íslands væru ekki í eigu sveitarfélaga eða ríkis. Jafnframt mátti ætla að svipað ætti við um fleiri landsvæði en þau sem komið höfðu til umfjöllunar dómstóla. Réttarstaða þessara landsvæða var því að miklu leyti óljós. Þörfin á skýrum reglum um eignarráð og forræði jókst hins vegar með aukinni og fjölbreyttari nýtingu.

Þjóðlendulögin voru sett til að leysa úr þessum vanda. Með þeim er íslenska ríkið lýst eigandi slíkra svæða, þau kölluð þjóðlendur og óbyggðanefnd falið að greina á milli þeirra og eignarlanda. Jafnframt er gert ráð fyrir að innan þjóðlendu geti einstaklingar eða lögaðilar átt takmörkuð eignarréttindi og óbyggðanefnd falið að úrskurða um þau.

Hlutverk óbyggðanefndar er skilgreint í 7. gr. laga um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998. Samkvæmt því skal óbyggðanefnd:

> a. Kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.
>
> b. Skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.
>
> c. Úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

Verkefni óbyggðanefndar er þannig lögbundið og felst í að upplýsa um mörk eignarlanda og þjóðlendna og skilgreina óbein eignarréttindi innan þjóðlendu. Við úrlausn verkefnis síns hlýtur óbyggðanefnd að byggja annars vegar á heimildum um eignarréttindi og hins vegar almennum sönnunarreglum. Það er ekki á valdsviði óbyggðanefndar að ákvarða frá grunni mörk, eftir atvikum ný mörk, svo sem á grundvelli hæðarlínu eða annarra almennra viðmiðana af því tagi, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998. Óbyggðanefnd hefur ekki heimild til að svipta menn eignarlöndum sínum eða skerða eignarréttindi þeirra á annan hátt. Í vafa- og takmarkatilvikum er þó óhjákvæmilegt annað en að ætla nefndinni nokkurt svigrúm við mat á mörkum eignarlanda og þjóðlendna, í samræmi við þær sönnunarreglur íslensks réttar sem nefndin er bundin af og grein er gerð fyrir í forsendum þessum. Þá telur nefndin að heimildir hennar til afmörkunar og ákvörðunar marka afrétta innan þjóðlendu séu eðli málsins samkvæmt rýmri en þegar um fyrrgreind mörk eignarlanda og þjóðlendna er að ræða.

Frumstofnun eignarréttar hér á landi hefur farið fram með landnámi, hefð og lögum, sbr. löggjöf um nýbýli og þjóðlendur.

Landnáma er grundvallarheimildin um landnám Íslands en heimildargildi hennar er umdeilt meðal fræðimanna. Óbyggðanefnd telur að Landnáma lýsi a.m.k. þeirri skiptingu lands sem menn töldu rétta eða voru ásáttir um á ritunartíma einstakra gerða hennar. Af frásögnum þar og rannsóknum á sviði sagnfræði, fornleifafræði og náttúrufræði virðist jafnframt óhætt að draga þá almennu ályktun að landnám hafi víða náð lengra inn til landsins en byggð á síðari tímum. Óbyggðanefnd telur jafnframt að skýrar frásagnir Landnámu hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar. Af takmörkuðum lýsingum í Landnámu verða hins vegar engar afdráttarlausar ályktanir dregnar um það hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi.

Hefð er annar frumstofnunarháttur eignarréttar. Dómstólar hafa hafnað því að eignarhefð verði unnin á grundvelli hefðbundinna afréttarnota af landi utan landamerkja jarða. Eignarhefð hefur hins vegar verið viðurkennd á grundvelli sambærilegra nota innan landamerkja jarðar. Jafnframt er ljóst að nytjar af þessu tagi hafa ekki nægt til að vinna eignarhefð með útrýmandi hætti innan marka jarðar svo sem þau hafa verið afmörkuð í landamerkjabréfi hennar. Óbyggðanefnd telur að við mat á því hvort tekist hafi að fullna eignarhefð yfir landsvæði skipti máli hvort það er innan eða utan

landamerkja jarðar. Skilyrði fyrir því að eignarhefð verði unnin á landsvæði utan landamerkja jarðar eru þröng, þó að ekki sé slíkt útilokað.

Þá telur óbyggðanefnd það ekki á færi sínu, þrátt fyrir lögbundna rannsóknarskyldu nefndarinnar, að ákvarða einstökum aðilum réttindi á grundvelli réttarskapandi úrræðis sem hefðar, án þess að til komi beint og ótvírætt tilkall viðkomandi aðila um ákveðin og afmörkuð eignarréttindi og að hann eftir atvikum beri fyrir sig og byggi rétt á hefð.

Lög eru þriðji frumstofnunarháttur eignarréttar. Stofnun nýbýla á grundvelli nýbýlatilskipunar frá 15. apríl 1776 eða laga um nýbýli frá 6. nóvember 1897 virðist þó ekki hafa mikla almenna þýðingu í þessu sambandi enda fátíð, þó ekki sé hún dæmalaus.

Fram að gildistöku þjóðlendulaga var land að meginstefnu flokkað á grundvelli eignarhalds í *jarðir, afrétti* og *almenninga*. Þýðing þeirrar flokkunar nú ræðst af því hvernig hún fellur að hugtökunum *eignarland* og *þjóðlenda*.

Óbyggðanefnd telur að almennt megi gera ráð fyrir að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Tilgangurinn með stofnun hverrar jarðar hefur verið að stunda þar búskap árið um kring. Samt sem áður getur að sjálfsögðu verið land innan jarðar sem ekki verður nýtt til landbúnaðar, enda getur setning merkja hæglega hafa tekið mið af öðrum atriðum. Nýting landsins hefur verið í samræmi við búskaparhætti og umfang bús á hverjum tíma. Land hverrar jarðar hefur frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Innan merkja jarðar sinnar hefur eigandi almennt séð farið með umráð og hagnýtingu, gert ráðstafanir með löggerningum, veðsett jörðina og látið hana ganga að erfðum, á sama hátt og gildir um eignarland yfirleitt. Óbyggðanefnd telur hvorki verða ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt séð hafi verið gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu. Staðhættir, gróðurfar og nýtingarmöguleikar verða ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Einstök dæmi um slíka skiptingu finnast þó og eins kann það í öðrum tilvikum að valda nokkrum vafa þegar afréttur liggur eða lá sjálfstætt undir einstakar jarðir. Þá kunna að finnast svæði innan merkja jarða sem kölluð eru afréttur, e.t.v. með vísan til þess að sá hluti hennar hafi helst verið nýttur til beitar, án þess þó að eignarréttarleg staða þess landsvæðis hljóti að vera önnur. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum er eða hefur verið jörð sé beinum eignarrétti háð. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem öðru heldur fram.

Óbyggðanefnd telur að tilvist ítaks í fasteign bendi fremur til þess að svæði það sem ítakið er á sé eða hafi einhvern tíman verið eignarland. Þannig hafi réttur yfir viðkomandi landsvæði verið nauðsynlegur grundvöllur undir stofnun ítaks á því og ítakshafinn öðlast rétt sinn innan marka þess réttar sem handhafi hinna beinu eignarréttinda átti. Þrátt fyrir þetta kunna að finnast ítök í landsvæðum sem ekki eru

undirorpin beinum eignarrétti nú og ekki unnt að sýna fram á að hafi nokkurn tíman verið það. Í slíkum tilvikum kann þó að vera um annars konar réttindi að ræða en ítök í hinni hefðbundnu merkingu hugtaksins.

Óbyggðanefnd telur að heimildir bendi ekki til að hér á landi hafi verið að finna afmörkuð landsvæði inn til landsins sem lotið hafi reglum um almenninga svo óyggjandi sé. Hafi einhvern tíma svo verið, hefur munur á þeim og afréttum orðið lítill eða enginn er tímar liðu fram. Þá er ljóst að stærstur hluti lands utan einstakra jarða hefur fyrr og síðar verið í afréttarnotum. Samkvæmt þessu verður ekki talið að hugtakið almenningur hafi mikið sjálfstætt gildi við mat á grunneignarrétti á landi sem verið hefur í slíkum notum. Það getur hins vegar haft þýðingu við mat á takmörkuðum eignarréttindum og eins verður ekki útilokað að slík landsvæði finnist.

Óbyggðanefnd telur ekki hægt að útiloka að landsvæði sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum eru samnotaafréttir hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti. Samhengi eignarréttar og sögu liggur hins vegar ekki fyrir. Nýting landsins hefur fyrr og síðar fyrst og fremst falist í sumarbeit fyrir búfénað. Reglur um afmörkun á afréttum hafa verið mun rýmri en varðandi jarðir og fyrst og fremst miðast við hagsmuni eigenda aðliggjandi jarða. Þá er ljóst að löggjafinn hefur ráðstafað eignarréttindum á afréttum til annarra en afréttarhafa og ekki lagt á þá sömu skyldur og eigendur jarða. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðrar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum er samnotaafréttur sé þjóðlenda. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem öðru heldur fram.

Að því er varðar afrétti einstakra jarða og stofnana, virðist munurinn sá að réttindi einstakra jarða til landsvæðisins og tilheyrsla þess í því sambandi eru meiri en varðandi samnotaafréttina. Jafnframt hefur löggjafinn ekki ráðstafað eignarréttindum á slíkum svæðum á sama hátt og á samnotaafréttum. Hvort tiltekinn afréttur einstakrar jarðar eða stofnunar er undirorpinn beinum eða óbeinum eignarrétti heimajarðar er hins vegar ekki einhlítt og verður að meta í hverju tilviki fyrir sig. Kröfur dómstóla til sönnunar að því er varðar annars vegar afrétti einstakra jarða og stofnana og hins vegar samnotaafrétti virðast þó sambærilegar.

Um lönd eða hluta lands einstakra jarða sem hefur verið lagt til afréttar vísast til umfjöllunar um hugtakið *jörð*.

Landfræðileg afmörkun fasteigna var ekki skráð á samræmdan máta fyrr en í lok 19. aldar. Fram er komið að fyrir þann tíma eru heimildir um mörk jarða fágætar. Þá liggur fyrir að heimildargildi Landnámu er umdeilt og lýsingar hennar oft ónákvæmar. Úrskurður um eignarland eða þjóðlendu verður ekki byggður á þeim einum.

Með setningu laga um landamerki, nr. 5/1882, var í fyrsta skipti í íslenskri löggjöf kveðið á um almenna skyldu eigenda og umráðamanna jarða til að skrásetja nákvæma lýsingu á landamerkjum jarða sinna. Tilgangur löggjafans með setningu laga um landamerki 1882 og laga um hefð 1905 var sá að koma fastri skipan á afmörkun fasteigna og heimildir til þeirra. Hér má einnig nefna lög um fasteignamat 1915 þar sem kveðið var á um reglubundið mat fasteigna á tíu ára fresti. Með þessu móti leitaðist löggjafinn við að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna.

Samkvæmt ákvæðum landamerkjalaganna skyldi sýslumaður hafa eftirlit með því að menn uppfylltu skyldur sínar til skrásetningar merkja. Hafi bréf verið þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki tiltekinnar jarðar, án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágranna eða sveitarfélag, virðist það benda til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Séu bréf aðliggjandi jarða samhljóða hlýtur það að benda til hins sama. Könnun óbyggðanefndar á dómum Landsyfirréttar á tímabilinu 1886-1920 bendir ekki til þess að í kjölfarið á setningu landamerkjalaganna hafi komið upp umtalsverður ágreiningur milli sveitarfélaga og eigenda efstu jarða um mörk jarða og afrétta. Jafnframt er ljóst að þinglýstir eigendur hafa haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst. Ennfremur hlýtur gildistaka hefðarlaga árið 1905 að styrkja eignartilkall slíkra aðila.

Ljóst virðist af úrlausnum dómstóla að við mat á gildi landamerkjabréfs, skiptir máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði. Hafi gögn máls þótt bera með sér að afréttarlandsvæði væri einungis óbeinum eignarréttindum háð hefur tilvist landamerkjabréfs ekki breytt þeirri niðurstöðu. Í slíkum tilvikum hafa landamerkjabréf einungis verið talin ákvarða mörk afréttareignar. Hins vegar hafa dómstólar í einkamálum talið landamerkjabréf ákvarða mörk eignarlands í tilvikum þar sem um var að ræða landsvæði sem áður höfðu legið innan landamerkja jarða.

Með vísan til tilgangs landamerkjalaga 1882, síðari tíma löggjafar og úrlausna dómstóla, telur óbyggðanefnd að leggja verði til grundvallar að jörð, svo sem hún er afmörkuð í landamerkjabréfi, sé beinum eignarrétti háð. Útilokað er að fullyrða um rétta afmörkun og órofa yfirfærslu eignarréttinda allt frá landnámi og til dagsins í dag. Í þeim tilvikum þar sem einstaklingar eða lögaðilar hafa samkvæmt elstu heimildum farið með þau réttindi og skyldur sem í beinum eignarrétti felast, verður að telja eðlilegt að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem fyrir hendi kann að vera. Einstaklingar og lögaðilar hafa haft réttmætar ástæður til að vænta þess að beinn eignarréttur væri fyrir hendi og getað leitað til handhafa opinbers valds honum til verndar. Hins vegar er þó ljóst að meta verður sérstaklega gildi hvers landamerkjabréfs. Þannig dregur úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót.

Á hinn bóginn telur óbyggðanefnd að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum hefur ekki með einum eða öðrum hætti tilheyrt jörð, hafi

ekki orðið beinum eignarrétti háð fyrr en með setningu þjóðlendulaga. Ekki er hægt að útiloka að þessi landsvæði hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti en samhengi eignarréttar og sögu liggur ekki fyrir. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem slíku heldur fram.

Um eignarréttarlega stöðu þess lands sem hulið er jökli fer eftir sömu reglum og um önnur landsvæði. Þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi ber þannig að miða við stöðu jökuljaðarsins við gildistöku þjóðlendulaga, 1. júlí 1998, enda sé jökullinn í þjóðlendu. Sé jökulsvæði innan merkja jarðar gilda hins vegar almenn sjónarmið um túlkun landamerkja. Merki sjávarjarða til hafsins fylgja breytingum á stórstraumsfjörumáli og landamerki færast inn og út í samræmi við landauka eða landtap.

II. Aðilaskrá

Þjóðlendur	Fjármálaráðuneytið f.h. íslenska ríkisins
Afréttur Mosfellinga	Bjarni Bjarnason vegna Hraðastaða II
Afréttur Mosfellinga	Magnús Bjarnason vegna Hraðastaða II
Afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna	Bragi Sigurjónsson vegna Geirlands
Afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna	Kópavogsbær
Afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna	Reykjavíkurborg vegna Kóngslands
Afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna	Seltjarnarneskaupstaður
Afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna	Þorsteinn Hjaltested vegna Vatnsenda
Almenningsskógar Álftaness	Garðabær
Almenningsskógar Álftaness	Hafnarfjarðarkaupstaður
Almenningsskógar Álftaness	Landeigendafélag Álftaness og sveitarfélagið Álftanes vegna jarðanna Akrakots, Báruhaugseyrar, Bjarnastaða, Breiðabólsstaða, Brekku, Brekku í Bjarnakoti, Brekku í Kirkjubrú, Brekku í Núpakoti, Brekkuflatar, Deildar, Eyvindarstaða, Haukshúss, Hákots, Hliðs, Hliðsness, Kasthúss, Landakots, Litlabæjar, Melshúss, Oddakots, Selskarðs, Setbergs, Skógtjarnar, Svalbarða, Sveinskots, Sviðholts, Traðar, Þórukots
Almenningsskógar Álftaness	Prestsetrasjóður f.h. íslensku þjóðkirkjunnar
Eignarnámsland í Heiðmörk	Reykjavíkurborg
Elliðavatn	Orkuveita Reykjavíkur
Garðakirkjuland	Garðabær
Garðakirkjuland	Prestsetrasjóður f.h. íslensku þjóðkirkjunnar
Hraðastaðir II	Bjarni Bjarnason
Hraðastaðir II	Magnús Bjarnason

Land innan staðarmarka Hafnarfjarðar	Hafnarfjarðarkaupstaður
Lónakot	Birgir Kornelíusson
Lónakot	Haraldur Kornelíusson
Lónakot	Kornelía Kornelíusdóttir
Lónakot	Kornelíus Jónsson
Lónakot	Pétur Kornelíusson
Lækjarbotnar	Kópavogsbær
Miðdalur I	Margrét Tryggvadóttir
Miðdalur I	Sigurður Sigurjónsson
Miðdalur II	Mosfellsbær
Mosfellsheiði	Mosfellsbær
Óttarsstaðir I	Íslenskir aðalverktakar hf.
Óttarsstaðir I	Sigurður Markússon
Óttarsstaðir I	Straumsbúið sf.
Óttarsstaðir II	Birgir Sörensen
Óttarsstaðir II	Gréta Sörensen
Óttarsstaðir II	Leifur Sörensen
Óttarsstaðir II	Sína Þorleif Þórðardóttir
Sameignarland Seltjarnarness hins forna	Orkuveita Reykjavíkur
Selskarð	Björn Erlendsson
Selskarð	Halldóra Erlendsdóttir
Selskarð	Hákon Erlendsson
Selskarð	Jón Erlendsson
Selskarð	Jóhanna Jónsdóttir
Seljabrekka	Seljabrekka ehf.
Straumur	Alcan á Íslandi hf.
Vatnsendi	Þorsteinn Hjaltested
Vilborgarkot	Anna Kjartansson Macko
Vilborgarkot	Bergljót Gunnarsdóttir
Vilborgarkot	Hanna Gunnarsdóttir
Vilborgarkot	Magnús Gunnarsson
Vilborgarkot	Margrét Ingvarsdóttir
Vilborgarkot	Matthildur Ingvarsdóttir
Vilborgarkot	Ragnhildur Gunnarsdóttir

Vilborgarkot	Sigríður Ingvarsdóttir
Vilborgarkot	Stefania Margret Kjartansson
Vilborgarkot	Unnur Sande Gunnarsdóttir
Landsnet hf.	

III. Skjalaskrá[1]

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. f.h. fjármálaráðherra:

1 Kröfulýsing, dags. 6. 2. 2004.

1(1) Bréf óbyggðanefndar til fjármálaráðherra, dags. 27.10. 2003.

1(2) Kort sem sýnir leiðréttingu á kröfulínu ríkisins við Stríp. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).

1(3) Skjalaskrá, dags. 6.2. 2004.

1(4) Tilvísanaskrá, dags. 6.2. 2004.

1(5) Kort sem sýnir kröfulínu fjármálaráðherra á Stór-Reykjavíkursvæðinu. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).

1(6) Jarðabók ÁM um Vilborgarkot, bls. 288-289.

1(7) Jarðabók ÁM um Garða, bls. 180-181 og 175.

1(8) Jarðabók ÁM um Hamarskot, bls. 174 og 167.

1(9) Jarðabók ÁM um Þorbjarnarstaði, bls. 164-166.

1(12) Hnitsettur uppdráttur af lögsagnarumdæmi Hafnarfjarðar og Almenningsskógum Álftaneshrepps (mælikvarði 1:100.000).

1(13) Landamerkjaskrá um afréttarmörk Ölfus- og Grafningshreppa, dags. 22.5.1886.

1(14) Kort með breytingu á kröfulínu ríkisins við land Alcan. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).

1(16) Samningur milli Reykjavíkurborgar og Mosfellsbæjar ásamt fylgiskjölum, dags. 28.2.2001.

1(17) Bréf borgarstjóra til bæjarstjóra Mosfellsbæjar varðandi samkomulag um breytingu á mörkum sveitarfélaganna, dags. 30.3.2001.

1(18) Auglýsing um staðfestingu á samkomulagi milli Reykjavíkurborgar og Mosfellsbæjar um breytingu á mörkum sveitarfélaganna við Úlfarsfell, dags. 30.3.2001.

1(19) Greinargerð um landamerki Garðabæjar, ódags.

1(20) Greinargerð fjármálaráðuneytisins fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 17.9.2004.

1(21) Kort sem sýnir breytingu á kröfulínu ríkisins á Stór-Reykjavíkursvæðinu. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni (mælikvarði 1:100.000).

Lagt fram af óbyggðanefnd:

2 Yfirlit Þjóðskjalasafns Íslands yfir heimildaleit í óprentuðum frumgögnum, dags. 13.9.2005, auk viðbótar, dags. 9.5.2006.

Landamerkjabréf og önnur landamerkjaskjöl:

2(1) Bringur, þ.e. Mosfellsbringur og Seljabrekka, dags. 7.10. 1939.

2(2) Bringur, dags. 8.11.1939.

2(3) Elliðakot, dags. 28.7.1883.

2(4) Helgadalur, dags. 16.8.1884.

2(5) Helgadalur, dags. í júní 1923.

2(6) Helgadalur, dags. 16.8.1884.

2(7) Hraðastaðir, dags. 30.5.1890.

2(8) Lækjarbotnar, dags. 11.2.1868, ásamt uppskrift.

2(9) Miðdalur, dags. 26.5.1890.

2(10) Skeggjastaðir, dags. 2.6.1890.

2(11) Stóra-Mosfell, dags. 29.5.1890.

[1] Skjölum er raðað undir efnisflokka og þau því ekki í réttri númeraröð að öllu leyti. Sjá einnig í kafla 4.2.

2(12) Svansstaðir (síðar Leirvogsvatn), dags. 21.4.1933.
2(13) Vilborgarkot, dags. 11.6.1940.
2(14) Þormóðsdalur, dags. 1.3.1884.
2(15) Þormóðsdalur, dags. júní 1923.
2(16) Hvaleyri, dags. 7.6.1890.
2(17) Hvaleyri, dags. 9.6.1890.
2(18) a-b Lónakot, dags. 7.6.1890, ásamt uppskrift frá sýslumanninum í Keflavík.
2(19) a-b Óttarsstaðir og Hvassahraun, dags. 26.5.1890, ásamt uppskrift frá sýslumanninum í Keflavík.
2(20) a-b Óttarsstaðir og Straumur, dags. 26.5.1890, ásamt uppskrift frá sýslumanninum í Keflavík.
2(21) a-b Óttarsstaðir og Lónakot, dags, 26.5.1890, ásamt uppskrift frá sýslumanninum í Keflavík.
2(22) Setberg, dags. 5.6.1890.
2(23) a-b Straumur, dags. 31.5.1890, ásamt uppskrift frá sýslumanninum í Keflavík.
2(24) Þorbjarnarstaðir með Stóra-Lambhaga, dags. 6.6.1890, ásamt uppskrift.
2(25) Garðakirkja, dags. 7.6.1890, ásamt uppskrift Gunnars F. Guðmundssonar.
2(110) Suður-Reykjatorfan, dags. 22.5.1883.
2(119) Hvassahraun og Lónakot, dags. 7.6.1890, ásamt uppskrift frá sýslumanni.
2(120) Hvassahraun, Lónakot og Óttarsstaðir, dags. 13.6.1890, ásamt uppskrift frá sýslumanni.
2(248) a-b Krísuvík (Vigdísarvellir voru hjáleiga frá Krísuvík), dags. 14.5.1890, ásamt uppskrift.
2(249) Selvogs- og Ölfusafréttir, dags. 24.9.1889.
2(250) a-b Selvogs-, Ölfuss- og Grafningsafréttir, dags. 24.9.1889, 22.5.1886 og 3.10.1885, ásamt uppskrift.
2(253) a-b Krísuvík (Vigdísarvellir voru hjáleiga frá Krísuvík), dags. 14.5.1890, ásamt uppskrift.
2(254) Selvogs- og Ölfusafréttir, dags. 24.9.1889.
2(255) a-b Selvogs-, Ölfuss- og Grafningsafréttir, dags. 24.9.1889, 22.5.1886 og 3.10.1885, ásamt uppskrift.
2(256) Ás, dags. 7.6.1890.
2(257) Breiðholt, dags. 2.6.1890.
2(258) Jófríðarstaðir, dags. 6.6.1890.
2(259) Laxnes, dags. 23.5.1889.
2(260) Setberg, dags. 5.6.1890.
2(261) Stardalur, dags. 20.11.1888.
2(262) Garðakirkjuland, dags. 7.6.1890.
2(263) Gröf, dags. 7.11.1868
2(264) Hólmur, dags. 28.7.1883.
2(265) Gröf og Keldur, dags. 10.10.1909.
2(266) Vífilsstaðir, dags. 13.6.1923.
2(267) Gröf og Hólmur, dags. 13.12.1927.
Landamerkjabréf Vatnsendalands, sjá skjal nr. 2(66).
Landamerkjabréf Elliðavatns, sjá skjal nr. 2(80).
Landamerkjabréf Grafarholts, sjá skjal nr. 2(268).

Jarðabréf:

2(26) Bréf stiftamtmanns til sýslumanns í Árnessýslu, dags. 3.1.1870.
2(27) Bréf Þórðar Guðmundssonar á Litlahrauni til sýslumanns í Árnessýslu, dags. 8.6.1870.
2(28) Stefna til Ófeigs Vigfússonar að mæta við áreiðagerð og sáttaumleitanir, dags. 25.6.1870.

2(29) Spurningar frá Þórði Guðmundssyni, sem hann vill að verði lagðar fyrir aukarétt Gullbringu- og Kjósarsýslu, dags. 7.9.1871.
2(30) Sóknarskjal Þórðar Guðmundssonar lagt fyrir aukarétt Árnessýslu, dags. 28.8.1870.
2(31) Útskrift úr dómsmálabók Árnessýslu frá aukarétti, dags. 12.7.1870.
2(32) Útskrift úr aukaréttarbók Gullbringu- og Kjósarsýslu, dags. 10.10.1871.
2(33) Vitnisburðir um landamerki Mosfells, dags. 5.7. og 6.7.1850 (staðfest afrit).
2(34) Lögfesta Markúsar Snæbjörnssonar fyrir Þingvöllum, dags. 16.5.1740 (staðfest afrit).
2(35) Vitnisburður Guðmundar Jakobssonar um mörk Árness- og Gullbringusýslna, dags. 26.4.1871.
2(36) Vitnisburður Stefáns Þorvaldssonar um landamerki Mosfellsfjalllands, dags. 18.5.1869.
2(37) Vörn Páls Melsteðs fyrir Ófeig Vigfússon, dags. 10.9.1873.
2(38) Sáttaboð Þorkels Bjarnasonar til Ófeigs Vigfússonar, dags. 19.11.1868. (Afrit).
2(39) Tilkynning frá Páli Melsteð um málsmeðferð, dags. 12.9.1873.
2(40) Vitnisburður Björns Bjarnarsonar um sýslumörk Árness- og Gullbringu- og Kjósarsýslna, dags. 3.9.1873.
2(41) Vitnisburður Narfa Þorsteinssonar um sýslumörk, dags. 16.10.1869.
2(42) Vitnisburður Ingimundar Gíslasonar um sýslumörk, dags. 29.7.1869.
2(43) Vitnisburður Árna Björnssonar um sýslumörk, dags. 9.9.1869.
2(44) Vitnisburður Guðmundar Gamalíelssonar um mörk Mosfellskirkjulands, dags. 18.10.1871.
2(45) Vitnisburður Guðrúnar Ófeigsdóttur um landamerki Nesja, dags. 16.10.1871.
2(46) Vitnisburður Kláusar Bjarnasonar um sýslumörk Árness- og Gullbringu- og Kjósarsýslna, dags. 20.11.1871.
2(47) Framhaldssóknarskjal Þórðar Guðmundssonar, dags. 3.10.1873. Í málsskjölunum eru einnig afrit af brotum úr lýsingu Skúla Magnússonar á Gullbringu- og Kjósarsýslu og lýsingu Stefáns Þorvaldssonar á Mosfells- og Gufunessóknum í janúar 1855.
2(98) Bann við hrís- og lyngrifi og beit í landi nokkurra jarða, m.a. Garða og Hvaleyrar, dags. júní 1870.
2(99) Gullbringur. Leyfi til handa Jóhannesi Jónssyni Lund til að byggja bæ í heiðarlandi Mosfellskirkju, dags. 2.8.1856.
2(100) Helliskot. Fyrrverandi ábúandi vitnar um grenjasvæði, dags. 21.6.1838.
2(101) Hraunjarðir. Bann við hrísrifi í landi Hraunjarða, dags. 12.6.1865 og 24.6.1865.
2(102) Landamerki Vilborgarkots eftir útmælingargerð, dags. 7.9.1863.
2(103) Landamerki Þormóðsdals, dags. 1.3.1884.

Afsals- og veðmálabækur:

2(48) Afsal dóms- og kirkjumálaráðherra fyrir Mosfellsheiðarlandi, að undanskildu Jónsseli, Mosfellsbringum, Svanastöðum (síðar Leirvogsvatni) og veiðirétti í Leirvogsvatni og Leirvogsá, til Mosfellshrepps, dags. 24.5.1933.
2(49) Friðlýsing Almenningsskóga Álftaneshrepps 19.6.1848. Afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu 1848-1862. (Gull. og Kjós. XIX, 3). Skjal nr. 38. Lýst er mörkum og öðrum en ábúendum Hraunajarða bannað að nýta landið.
2(50) a-b Lýsing á mörkum almennings Álftnesinga 21.6.1849. Afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu 1848-1862. (Gull. og Kjós. XIX, 3). Skjal nr. 81. (Skjalið skrifað upp), ásamt óstaðfestri uppskrift lagðri fram af Eyvindi Gunnarssyni hrl.
2(51) Lögfesta hálfra Óttarsstaða 21.6.1849. Afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu 184-1862. (Gull. og Kjós. XIX, 3). Skjal nr. 82.

2(52) a-b Lögfesta Straums 21.6.1849. Afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu 1848-1862. (Gull. og Kjós. XIX, 3). Skjal nr. 83, ásamt uppskrift að hluta frá sýslumannsembætti.

2(53) Afsal fyrir Þorbjarnarstöðum með landamerkjalýsingu, dags. 31.5.1848. Afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu 1848-1862. (Gull. og Kjós. XIX, 3). Skjal nr. 111.

2(54) Lögfesta fyrir Lónakoti, dags. 8.11.1849. Afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu 1848-1862. (Gull. og Kjós. XIX, 3). Skjal nr. 112.

2(104) Sættargerð milli umboðsmanns konungsjarða í Gullbringusýslu og eiganda Helliskots um landsspildu milli Helliskots og Hólms, dags. 23.11.1840.

2(105) Jón Illugason selur Jóni Hjörtssyni Hvaleyri ásamt hjáleigum og eignarlöndum, dags. 8.9.1842.

2(106) Guðmundur Guðmundsson hefur leigt hálfa Þorbjarnarstaði, dags. 26.6.1845.

2(107) Bann við hrísrifi í landi Garða milli fjalls og fjöru, dags. 23.10.1846.

2(130) Afsal ráðherra Íslands til Jóns Felixsonar á kirkjujörðinni Selskarði í Garðahreppi, dags. 29.5.1912, ásamt óstaðfestri uppskrift.

2(131) Bann við notkun á skógi Hraunajarða, sem liggur fyrir neðan þann svokallaða Almenning, dags. 24.6.1865.

2(132) Bann við hrísrifi í landi Garða á Álftanesi, Hvaleyrar, Kaldársels og annarra jarða í ofanverðum Garðahreppi, dags. júní 1870.

2(133) Áreið á landamerki Hraunajarða og Almenningsskóga og landamerki ákveðin, dags. 29.5.1875.

2(134) Bann bænda á Elliðavatni, Vatnsenda, Hólmi, Urriðakoti, Vífilsstöðum og Setbergi við fuglaveiði í löndum þeirra, dags. 3.6.1881.

2(135) Um eignarrétt á námuréttindum í Miðdals- og Þormóðsdalslöndum, dags. 21.5.1909.

2(136) Umboð til sölu námuréttinda í Miðdal, dags. 28.10.1910.

2(137) Skuldbinding bænda í Miðdal um að leigja ekki eða selja eða láta af hendi hússtæði eða lóðir í landareigninni í 35 ár, dags. 20.2.1911.

2(138) Um óskipt beitiland Garðakirkju, dags. 25.11.1926.

2(139) Sala á spildu úr Vatnsendalandi, í Vatnsendahólum, dags. 14.2.1909.

2(141) Friðlýsingarskjal fyrir Helgadalsrúst, dags. 25.10.1930.

2(163) Tilkynning eignarmanns Lónakots um fyrirhugaða uppbyggingu jarðarinnar, sem hefur verið í eyði, dags. 22.4.1841, ásamt uppskrift.

2(164) a-b Sátt um landamerki Helliskots og Hólms, dags. 24.11.1840, ásamt uppskrift.

2(165) a-b Tilkynning stiftamtmanns um nýbýli í Lónakoti, dags. 26.5.1842, ásamt uppskrift.

2(166) a-b Afsal fyrir Hvaleyri með tilgreindum landamerkjum, dags. 8.9.1842, ásamt uppskrift.

2(167) a-b Eigandi Þorbjarnarstaða biður Álftaneshreppsbúa að taka ekki skóg neðar en 3-4 faðma tólfræða suðaustan- og ofanvert við Gjásel, dags. 26.6.1845, ásamt uppskrift.

2(168) a-b Garðaprestur og ábúendur jarða í Garðahverfi auglýsa á hreppsskilafundi samning um skógarnot í Garðalandi, þinglesinn 21.6.1847, ásamt uppskrift.

2(246) Þorsteinn Jónsson veðsetur *Vilborgarkot*, eignarjörð sína og tengdafólks síns, dags. 6.7.1881 (Afsals- og veðmálabók F, nr. 354, bls. 348-349).

2(247) Guðmundur Magnússon veðsetur eignarjörð sína *Vilborgarko*t, dags. 14.11.1889 (Afsals- og veðmálabók I, nr. 12, bls. 18).

2(248) Guðmundur Magnússon veðsetur Vilborgarkot (með gistihúsinu Geithálsi) og Elliðakot, dags. 1.10. og 20.9.1915 (Afsals- og veðmálabók X, nr. 181 og 182, bls. 266-268).

2(249) Helgi Jónsson frá Tungu afsalar Sigvalda Jónssyni húseignina Geithála og eyðijörðina *Vilborgarkot*, dag. 10.5.1928 (Afsals- og veðmálabók E1 nr. 330).

2(250) Afsal fyrir *Selskarði*, dags. 29.5.1912 (Afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu U, nr. 8, bls. 20-21).

2(268) Landamerkjalýsing Grafaholts, dags. 12.5.1918, ásamt afsali Björns Bjarnasonar til Guðmundar H. Sigurðssonar á landspildu úr Grafaholti, dags. 30.6.1915. Yfirlýsing Björns Bjarnasonar, eiganda Grafaholts varðandi landamerkjalýsinguna, dags. 3.12.1919.

2(271) Afsal Gests Einarssonar á ½ eignarhluta sínum í jörðinni Elliðavatn til Emils Rolsstad, dags. 13.10.1915.

2(272) Afsal Eiríks Einarssonar á ¼ eignarhluta í jörðinni Elliðavatn til Emils Rolsstad, dags. 10.4.1919.

2(273) Afsal Einars Benidiktssonar á slægjuítaki í landi Elliðavatns til Christens Zimsen og Þórðar Sveinssonar, dags. 7.6.1922.

Fasteigna- og jarðamöt:

2(108) a-b Fasteignamat Gullbringusýslu 1916-1918, ásamt efnisyfirliti.

2(109) a-b Fasteignamat Kjósarsýslu 1916-1918, ásamt efnisyfirliti.

2(116) Jarðamat Hausastaðahrepps í Gullbringusýslu 1804.

2(117) Jarðamat Garðahrepps, Seltjarnarneshrepps og Mosfellssveitar 1849, ásamt uppskrift af því sem virtist geta skipt máli fyrir þjóðlendumál.

2(118) Fasteignamat Garðahrepps, Seltjarnarneshrepps og Mosfellssveit 1932 (eingöngu lýsingar ábúenda).

2(140) Fasteignamatsyfirlit fyrir Mosfellshrepp, gert 1930, varðandi Geirland og Gunnarshólma. Þar kemur fram, að um nýbýli úr Elliðakoti er um að ræða.

Bréfabækur, bréfasöfn og gerðabækur sýslumanna, hreppa og sáttanefnda:

2(55) a-b Áreiðargerð á Vilborgarkotsland, dags. 7.9.1863 (Gull. og Kjós. V, 11), ásamt uppskrift Gunnars F. Guðmundssonar.

2(56) Dómur í máli Þorkels Bjarnasonar á Mosfelli sín og Mosfellskirkju vegna gegn Ófeigi Vigfússyni á Nesjum í Grafningi, dags. 22.11.1873. Landamerki Mosfells á Mosfellsheiði (Árnessýsla V, 23. Dómsmálabók 1872-1878).

2(57) Dómur um landamerki Vatnsenda og Elliðavatns, dags. 19.5.1884 (Gull. og Kjós. VI, 5. Dómabók 1874-1886), ásamt uppskrift að hluta.

2(58) a-b Áreið á Almenning Álftnesinga, dags. 2.6.1848 (Gull. og Kjós. V, 8. Aukadómsmálabók 1844-1848), ásamt óstaðfestri uppskrift (sbr. skjal nr. 2(114)).

2(59) Áreið á landamerki Hraunajarða og Almenningsskóga, dags. 12.9.1874 (Gull. og Kjós. V, 14. Aukadómsmálabók 1874-1877).

2(60) Fyrirtaka landamerkjamáls milli Elliðavatns og Vatnsenda, dags. 4.8.1883 (Gull. og Kjós. IV, 17. Dóma- og þingbók 1879-1883, bls. 265-267).

2(61) Vitnaleiðslur í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda, dags. 29.2. og 12.3.1884 (Gull. og Kjós. IV. Dóma- og þingbók 1883-1885, án blaðsíðutals).

2(62) Réttarhöld í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda, dags. 16.5., 16.5. og 19.5.1884 (Gull. og Kjós. IV, 18. Dóma- og þingbók 1883-1885, án blaðsíðutals).

2(63) Dómur í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 19.5.1884 (Gull. og Kjós. IV, 5. Dómabók 1874-1886, bls. 152-156).

2(64) Dómsskjal nr. 1 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884. (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(65) Dómsskjal nr. 2 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(66) a-b Dómsskjal nr. 3 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885). Landamerkjalýsing Vatnsendalands, dags. 22.5.1883, ásamt óstaðfestri uppskrift (lögð fram af Sigurbirni Þorbergssyni hdl.).

2(67) Dómsskjal nr. 4 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(68) Dómsskjal nr. 5 a í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(69) Dómsskjal nr. 5 b í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(70) Dómsskjal nr. 6 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(71) Dómsskjal nr. 7 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(72) Dómsskjal nr. 8 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884. (Gull. og Kjós VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(73) Dómsskjal nr. 9 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(74) Dómsskjal nr. 10 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(75) Dómsskjal nr. 11 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(76) Dómsskjal nr. 12 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(77) Dómsskjal nr. 13 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(78) Dómsskjal nr. 14 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(79) Dómsskjal nr. 15 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(80) a-b Dómsskjal nr. 16 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885), ásamt óstaðfestri uppskrift (lögð fram af Sigurbirni Þorbergssyni hdl.).

2(81) Dómsskjal nr. 17 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(82) Dómsskjal nr. 18 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885). Landamerkjalýsing Elliðavatns, dags. 20.6.1883.

2(83) Dómsskjal nr. 19 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(84) Dómsskjal nr. 20 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(85) Dómsskjal nr. 21 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(86) Dómsskjal nr. 22 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(87) Dómsskjal nr. 23 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(88) Dómsskjal nr. 24 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(89) Dómsskjal nr. 25 í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885). Skjalið sjálft vantar, en fram kemur, að það hefur verið afhent ábúanda Elliðavatns.

2(90) Vitnaleiðsluskjöl í landamerkjamáli Elliðavatns og Vatnsenda 1884 (skjöl frá 29/2 og 23/3, merkt nr. 3 og 4) (Gull. og Kjós. VII, 16. Dómsskjöl 1883-1885).

2(111) a-b Vitnataka í lögreglurétti varðandi landamerki Elliðavatns og Vatnsenda, dags. 22.8.1883, ásamt uppskrift af vitnisburðinum sjálfum.

2(112) a-b Vitnataka í lögreglurétti varðandi landamerki Elliðavatns og Vatnsenda, dags. 15.2.1884, ásamt uppskrift af vitnisburðinum sjálfum.

2(113) Útnefning áreiðarmanna á almenningsskóginn í Álftaneshreppi, dags. 18.5.1848.

2(114) Yfirlýsing ábúenda í Hraunum, dags. 2.6.1848, ásamt uppskrift (sbr. skjal nr. 2(58)).

2(115) Yfirlýsing sóknarprests í Görðum, dags. 29.5.1848.

2(121) a-b Skipun skoðunarmanns á Almenningsskógi í Álftaneshreppi, dags. 18.5.1848, ásamt uppskrift að hluta.

2(122) Bréf sýslumanns til suðuramtsins varðandi áreiðina, með fyrirspurn varðandi vitnisburði, sem Guðmundur Guðmundsson í Litla-Lambhaga lagði fram, hvort þeir hindruðu að almenningsskógarnir yrðu friðlýstir á næsta manntalsþingi, dags. 10.6.1847.

2(123) Bréf sýslumanns til suðuramtsins varðandi eignar- og notarétt á Almenningsskóginum í Álftaneshreppi, dags. 24.1.1849.

2(124) a-b Mat á konungsjörðum í Álftaness- og Seltjarnarneshreppum 1755, ásamt uppskrift að hluta.

2(142) Vitnisburður um landamerki Þingvalla og Mosfellskirkju, dags. 10.9.1858.

2(143) a-b Byrjun á útmælingu Vilborgarkots, dags. 21.7.1863, ásamt uppskrift.

2(144) Manntalsþing á Lágafelli dags. 30.5.1864. Forboð frá sr. J.K. Benediktssyni gegn óleyfilegri hrossagöngu á Mosfellsland, dags. 27.5.1864.

2(145) Manntalsþing á Hofi 1.6.1864. Aðvörun frá sr. J.K. Benediktssyni á Mosfelli gegn hrossagöngu á Mosfellslandi, dags. 27.5.1864.

2(146) Útmæling á Lækjarbotnum, dags. 22.7.1865.

2(147) a-b Ágreiningur um mörk Þorbjarnarstaða, dags. 20.10, 8.11 1866, dómsuppkvaðning, dags. 12.1.1867, ásamt uppskrift að hluta.

2(148) Skjöl lögð fram í Þorbjarnarstaðamerkjamáli árið 1866.

2(149) Dómur um skógarhögg í Þorbjarnarstaðalandi. Ágreiningur um mörk Almennings og heimalands, dómabók 1857-1874.

2(150) Úrskurður um Lækjarbotnaland, dags. 4.12.1866.

2(151) Vitnaleiðsla í Mosfellsheiðarmáli, dags. 10.10.1870.

2(152) Ákvörðun um áreið á mörk Hraunjarða og Almennings, dags. 4.10.1873.

2(153) Málarekstur milli hreppstjóranna í Álftaness- og Seltjarnarneshreppum árið 1875, sem virðist snúast um ómerkinga í Gjárrétt, sem Garðaprestur, sem réttarbóndi, hafði leyft hreppstjórum Álftaness að taka. Er þar komið inn á rétt *Garðakirkju* til landsins.

2(154) Málsskjöl, nr. 5-7, í ómerkingamálinu sjá skjal nr. 2(153), þ.e. vottorð Garðaprests, dags. 26.11.1874, og tveir vitnisburðir frá 4.2.1875, um hirðingu Garðaprests á ómerkingum.

2(155) Dómur í Gjárréttarmáli, dags. 4.8.1875.

2(156) Manntalsþing 29.6.1875 fyrir Álftaneshrepp. Þinglesin áreiðargerð á landamerki Hraunajarða.

2(157) Dómur um greiðslu afgjalds af hálfu Vilborgarkoti, dags. 16.4.1873.

2(158) Manntalsþing fyrir Álftaneshrepp, þinglesið bann Garðaprests gegn lyng- og hrísrifi, grjót- og beitutekju í Garðakirkjulandi, dags. 9.7.1878.

2(159) Dómur um greiðslu afgjalds af hálfu Vilborgarkoti, dags. 30.3.1882.

2(160) Dómur um landamerki Helliskots/Elliðakots og afréttarlands Reykjavíkur og Seltjarnarneshrepps, dags. 19.9.1891.

2(161) Málsskjöl í Helliskotsmáli 1891.

2(162) Dómur um landamerki Helliskots og afréttarlands Reykjavíkur og Seltjarnarneshrepps, dags. 12.4.1892.

2(174) a-b Mál varðandi Straum og byggingu Straumssels árið 1848, ásamt uppskrift.

2(175) a-b Mál varðandi leigu og nýtingu á Garðakirkjufjalllandi árið 1848, ásamt uppskrift.

2(176) Afréttarmál Reykvíkinga, sjá skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 11.3.2005.

2(177) Dómur varðandi tilkall eiganda Vilborgarkots til hluta af Hólmslandi, dags. 14.10.1902.

2(197) a-b Manntalsþing í Görðum, lesnar lögfestur fyrir Garðakirkju- og Hvaleyrarlöndum (Lögfesturnar sjálfar vantar), dags. 18.5.1789, ásamt uppskrift að hluta.

2(198) a-b Manntalsþing á Esjubergi, m.a. lesin lögfesta fyrir Mosfellskirkjulandi frá 1770. (Lögfestan sjálf er ekki), dags. 9.6.1801, ásamt uppskrift að hluta.

2(199) a-b Manntalþing á Álftanesi, dags. 16.7.1804. Lögfesta fyrir Selskarði, ásamt uppskrift að hluta.

2(200) a-b Manntalsþing í Reykjavík. Lesnar lögfestur fyrir Vatnsenda og Elliðavatni. (Lögfesturnar sjálfar eru ekki), dags. 19.5.1826, ásamt uppskrift að hluta.

2(201) a-b Manntalsþing að Görðum. Varðar sauðfjárleitir í Álftaneshrepp, dags. 25.5.1830, ásamt uppskrift að hluta.

2(202) a-b Manntalsþing í Reykjavík. Varðar sauðfjárleitir í Seltjarnarneshrepp, dags. 26.5.1830, ásamt uppskrift að hluta.

2(203) a-b Manntalsþing að Görðum, dags. 22.6.1849, birt auglýsing um Almenningsskóginn í Álftaneshreppi, ásamt uppskrift að hluta.

2(204) a-b Manntalsþing að Görðum, dags. 22.6.1849, lesin lögfesta fyrir hálfum Óttarsstöðum, ásamt uppskrift að hluta.

2(205) a-b Manntalsþing að Görðum, dags. 22.6.1849, lesin lögfesta fyrir Straumi, ásamt uppskrift að hluta.

2(206) a-b Manntalsþing að Görðum, dags. 21.6.1850, lesið afsalsbréf fyrir Þorbjarnarstöðum; afhentir vitnisburðir um landamerki Hvaleyrar, ásamt uppskrift.

2(207) a-b Manntalsþing að Görðum, dags. 21.6.1850, lesin lögfesta fyrir Lónakoti. Sýslumaður taldi hluta landsins vera innan Almennings, ásamt uppskrift.

2(208) a-b Manntalsþing að Görðum, dags. 21.6.1850, lesið forboð gegn kolaveiði og beitutöku í Hvaleyrartjörn, ásamt uppskrift.

2(209) a-b Manntalsþing að Görðum, dags. 18.6.1852, birt auglýsing um meðferð almenningsskógarins, ásamt uppskrift.

2(210) a-b Manntalsþing í Hafnarfirði, dags. 22.6.1874, vitnisburðir um óleyfilegt hrís- og lyngrif, ásamt uppskrift.

2(211) a-b Ákveðin áreið á landamerki Elliðakots /Helliskots, dags. 28.8.1880, ásamt uppskrift.

2(212) a-b Manntalsþing Seltjarnarneshrepps, dags. 3.6.1882. Sala á Elliðavatni og veiði í Elliðaám, nýbýlisréttur á Lækjarbotnum, ásamt uppskrift.

2(213) a-b Áreið og vitnisburðir um land Vilborgarkots, sem áður var notað frá Hólmi, dags. 10.10.1884, ásamt uppskrift.

2(214) a-b Manntalsþing að Lágafelli, dags. 6.6.1885, lesið landamerkjabréf fyrir Helgadal, ásamt uppskrift.

2(215) Aukaréttur að Miðdal, dags. 1.8.1887. Fyrirtaka máls Guðmundar Einarssonar gegn sýslumanni Kjósar- og Gullbringusýslu sem umboðsmanni þjóðjarðarinnar Þormóðsdals út af landamerkjum milli jarðanna Miðdals og Þormóðsdals. Lögð fram skjöl og málspartar láta bóka athugasemdir sínar varðandi málflutning og framlögð skjöl hvors annars.

2(216) Þingsvitnataka og merkjadómur viðvíkjandi landamerkjum í afréttarlandi Reykjavíkurbæjar og Seltjarnarneshrepp gagnvart Elliðakoti, dags. 16., 18., og 19.91891.

2(217) Bæjarstjórn Reykjavíkur og hreppsnefnd Seltjarnarneshrepps gegn Guðmundi Magnússyni í merkjadómi, dags. 12.4.1892 (Varðar Elliðakot og afréttinn).

2(218) Dómur í landamerkjamáli milli Elliðakots og Hólms, dags. 14.10.1902.

2(219) Vitnisburðartaka, dags. 14.9.1911, vegna kæru Árnesinga um ólöglega smölun á afrétti Ölfushrepps. Tilgreind eru leitartakmörk Mosfellshrepps.

2(220) Elliðakotsbóndi tók heylest Lækjabotnabónda í krafti þess, að hann þóttist eiga hey á Kolviðarhóli. Málsatvik reifuð og Elliðakotsbónda tilkynnt um málshöfðun gegn honum, dags. 17.9.1890.

2(221) a-b Manntalsþing á Hausastöðum, dags. 19.5.1784, lesnar lögfestur fyrir Garðastað, Vífilsstöðum og Hamarskoti (lögfesturnar sjálfar eru ekki), ásamt uppskrift.

2(222) Sýslunefndarfundur Gullbringu- og Kjósarsýslu. Þar kemur fram, að bryddað hefur verið upp á umræðum við Árnessýslu um afréttarland, dags. 15.5.1877.

2(223) Á sýslunefndarfundi Gullbringu- og Kjósarsýslu, dags. 23.11.1877 var lagt fram bréf sýslumanns Árnesinga, dags. 12.7. s.á. um tilnefningar manna til þess að koma sér saman um upprekstrarland.

2(224) Beiðni um kaup á Mosfelli í Mosfellssveit 1912. Á sýslunefndarfundi 1912 var lögð fram beiðni Mosfellsprests um kaup á jörðinni, en einnig lagt fram erindi hreppsnefndar, að jörðin væri vel fallin til almenningsafnota fyrir hreppinn sem upprekstrarland og til skólahalds. Sýslunefnd taldi eigi heimilt án sérstakra laga að selja jörðina.

2(225) a-b Bréf stiftamtmanns og amtmanns í Suðuramti til sýslumanns í Gullbringu- og Kjósarsýslu, dags. 15.11.1825, með úrskurði varðandi nýbýlisstofnun í *Fóelluvötnum* (Gullbringu- og Kjósarsýsla II, 10. Bréf 1825), ásamt uppskrift.

2(226) a-b Bréf sýslumanns í Gullbringu- og Kjósarsýslu til Guðmundar Guðmundssonar á Lágafelli, dags. 1.11.1825, varðandi úrskurð amtmanns um *Fóelluvötn* (Gullbringu- og Kjósarsýsla, III. 10), ásamt uppskrift.

2(227) Áreið á landamerki *Helliskots* að sunnan, sérstaklega varðandi Átthaga/Nátthaga og Miðmundamýri, dags. 1.9.1880 (Gullbringu- og Kjósarsýsla, VII, 15. Áreiðargerðin liggur í dómsskjölum en svo virðist sem einhverjar þingbækur hafi glatast og aldrei komið til Þjóðskjalasafns).

2(228) Dómur í ágreiningsmáli milli Lækjarbotna og *Helliskots* varðandi Átthaga og Miðmundamýri, dags. 12.1.1883 (Gullbringu- og Kjósarsýsla, VI, 5, bls. 131-133).

2(229) Dómur í landamerkjamáli *Miðdals og Þormóðsdals* varðandi *Óskot*, dags. 5.4.1887 (Gullbringu- og Kjósarsýsla, VI, 6, bls. 67-70).

2(269) a-b Manntalsþing í Reykjavík, dags. 19.5.1826. Nokkrir bændur í Grafningi og Þingvallasveit gera forboð gegn stóðhrossarekstri í afrétt fyrir ofan Mosfellssveit og Seltjarnarneshrepp, ásamt uppskrift að hluta.

Visitasíubækur biskupa:

2(91) a-b Visitasía að Mosfelli, ódags. 1642, ásamt uppskrift (A.II, 9).

2(92) Visitasía að Mosfelli, dags. 23.8.1646 (A.II, 9).

2(93) a-b Visitasía að Mosfelli, dags. 30.8.1678, ásamt uppskrift (A.II, 11 A).

2(94) a-b Visitasía að Mosfelli, dags. 2.8.1703, ásamt uppskrift (A.II, 14).

2(178) a-b Visitazía að Görðum, ódags. 1642, ásamt uppskrift að hluta (A.II, 9).

2(179) a-b Visitasía að Görðum, dags. 28.8.1678, ásamt uppskrift að hluta A.II, 11).

2(180) a-b Visitasía að Görðum, dags. 8.8.1703, ásamt uppskrift að hluta (A.II, 14).

2(181) a-b Visitasía að Görðum, ódags. 1724, ásamt uppskrift að hluta (A.II, 17).

2(182) a-b Visitasía að Görðum, dags. 18.6.1751, ásamt uppskrift að hluta (A.II, 19).

2(183) a-b Visitasía að Görðum, dags. 6.6.1758, ásamt uppskrift að hluta (A. II, 21).

2(184) a-b Visitasía að Mosfelli, 26.6.1800, ásamt uppskrift að hluta (A.II, 24).

Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja:

2(125) a-b Bréf stiftamtmanns til sýslumanns í Gullbringu- og Kjósarsýslu um rétt til Almenningsskógarins í Álftaneshreppi og ákvörðun marka hans, dags. 3.12.1847, ásamt uppskrift.

2(126) a-b Bréf bænda í Hraunum til stiftamtmanns um eyðingu á landi þeirra, dags 29.10.1847, ásamt uppskrift.

2(127) a-b Bréf sýslumanns í Gullbringu- og Kjósarsýslu til stiftamtmanns þar sem hann framsendir bréf Árna Helgasonar prófasts í Görðum, dags. 13.1.1848, ásamt uppskrift.

2(128) Friðlýsing Almenningsskógar í Álftaneshreppi, dags. 19.6.1847, sjá uppskrift í skjali nr. 2(129)b.

2(129) a-b Bréf sýslumanns í Gullbringu- og Kjósarsýslu til stiftamtmanns varðandi áreið á Almenningsskóginn, dags. 10.6.1848, ásamt uppskrift.

2(185) Sýslumaður í Gull. & Kjós. skrifar amtmanni varðandi friðun skógarins í Almenningi Álftnesinga og áreið á landamerki Almennings og Hraunajarða, dags. 8.7.1873 og 6.10.1873.

2(186) a-b Deilur um hvort Vilborgarkot væri nýbýli eða afbýli og hverjum skyldi greiða afgjaldið. Sjá skýringar í skilabréfi Þjóðskjalasafns Íslands, ásamt uppskrift að hluta.

2(187) Afréttur Reykvíkinga. Nokkrir *Reykvíkingar* kærðu til bæjarfógeta yfir meðferð Ölfusinga á hrossum þeirra og töldu sig eiga *afréttarland upp við Lækjarbotna og upp frá þeim til sýsluskila*, dags. 30.9.1880.

2(188) Deilur Guðmundar Magnússonar í Elliðakot/Helliskoti við Seltjarnarneshrepp og Reykjavíkurbæ varðandi mörk Elliðakots og afréttarlands sveitarfélaganna auk dóms sem féll í málinu, dags. 12.4.1892.

2(230) a-b Bréf amtmanns í Suðuramti til sýslumanns í Gullbringu- og Kjósarsýslu, dags. 27.12.1822, vegna umsóknar um nýbýlisrétt í *Fóelluvötnum* (Bréfabók amtmanns 1821-1822, nr. 1128), ásamt uppskrift.

2(231) a-b Bréf sýslumanns í Gullbringu- og Kjósarsýslu til amtmanns í Suðuramti, dags. 10.11.1825, varðandi umsókn um nýbýlisstofnun í *Fóelluvötnum* (Skjalasafn stiftamtmanns III, nr. 356. ISAJ10No 688-25), ásamt uppskrift.

2(232) a-b Umsókn Guðmundar Guðmundssonar til stiftamtmanns, dags. 11.12.1822, um nýbýli í *Fóelluvötnum* (ISAJNo 1362), ásamt uppskrift.

2(233) a-b Bréf sýslumanns í Árnessýslu til sýslumanns í Gullbringu- og Kjósarsýslu, dags. 5.10.1825, ásamt uppskrift að hluta.

2(234) a-b Umsókn Guðmundar Jónssonar um útmælingu lands til nýbýlis, dags. 4.101825, ásamt uppskrift að hluta.

2(235) a-b Bréf stiftamtmanns/amtmanns í Suðuramti til Mosfellsprests, dags. 22.6.1858, varðandi byggingu nýbýlis við *Sauðafell litla á Mosfellsheiði*. Þar er einnig vikið að stofnun býlis í *Gullbringum* (Skjalasafn stiftamanns I, 93), ásamt uppskrift.

2(236) a-b Bréf stiftamtmanns til sýslumanns í Gullbringu- og Kjósarsýslu, dags. 13.6.1865, um útmælingu nýbýlis í *Lækjarbotnum* (Skjalasafn stiftamtmanns I, 100), ásamt uppskrift.

2(237) a-b Bréf stiftamtmanns til sýslumanns í Gullbringu- og Kjósarsýslu, dags. 6.2.1866, um útmælingu nýbýlis í *Lækjarbotnu*. (Skjalasafn stiftamtmanns I, 100), ásamt uppskrift.

2(238) a-b Bréf stiftamtmanns til sýslumanns í Gullbringu- og Kjósarsýslu, dags. 18.7.1866, um útmælingu nýbýlis í *Lækjarbotnum* (Skjalasafn stiftamtmanns I, 101), ásamt uppskrift.

2(239) Bréf sýslumanns í Gullbringu- og Kjósarsýslu, dags. 6.8.1865, þar sem send er útmælingargerð á *Lækjarbotnum* (Skjalasafn stiftamtmanns III, 562. G. N 100-65).

2(247) *Upplýsingar um mörk Gullbringu- og Kjósarsýslna* 1831-1832: Bréf Björns Gunnlaugssonar til stiftamtmanns, dags. 27.12.1831 (Skjalasafn stiftamtmanns III. 386). Bréf stiftamtmanns til sýslumanna, dags. 3.1.1832 (Skjalasafn stiftamtmanns I, nr. 57). Svar sýslumanns í Árnessýslu, dags. 11.1.1832 (Skjalasafn stiftamtmanns III. 386). Svar sýslumanns í Gullbringusýslu, dags. 12.4.1832, með svörum hreppstjóra í Mosfellssveit, dags. 25.1.1832, og Kjós, dags. 14.3.1832 (Skjalasafn stiftamtmanns III. 386).

2(252) a-b *Upplýsingar um mörk Gullbringu- og Kjósarsýslna* 1831-1832. Bréf Björns Gunnlaugssonar til stiftamtmanns, dags. 27.12.1831 (Skjalasafn stiftamtmanns III. 386). Bréf stiftamtmanns til sýslumanna, dags. 3.1.1832 (Skjalasafn stiftamtmanns I, nr. 57). Svar sýslumanns í Árnessýslu, dags. 11.1.1832 (Skjalasafn stiftamtmanns III. 386). Svar sýslumanns í Gullbringusýslu, dags, 12.4.1832, með svörum hreppstjóra í Mosfellssveit, dags. 25.1.1832, og Kjós, 14.3.1832 (Skjalasafn stiftamtmanns III. 386).

Skjalasöfn Stjórnarráðs Íslands:

2(169) Bréf hreppsnefndar Seltjarnarneshrepps vegna skiptingar hreppsins, dags. 18.11.1947.

2(170) Bréf sýslumanns í Gullbringu- og Kjósarsýslu, dags. 19.11.1947, ásamt útskrift úr gjörðabók sýslunefndar Kjósarsýslu frá fundi, dags. 18.11.1947.

2(171) Bréf félagsmálaráðuneytisins til sýslumanns í Gullbringu og Kjósarsýslu, dags. 21.11.1947.

2(172) Sala á Mosfellsheiðarlandi árið 1933. Í bréfi Mosfellsprests, dags. 7.2.1933 eru ýmis skilyrði fyrir sölunni og einni lýsir hann merkjum heiðarlandsins, Jónssels og Mosfellsbringna og vísar til skilyrðis síns fyrir samþykkt á stofnun býlisins Svanastaða.

2(173) Umráð yfir heiðarlandi Mosfells og staða Mosfellsbringna sem jarðar, bréfaskipti árið 1922.

2(189) Selholt. Nýbýli í Mosfellsheiðarlandi í svokölluðum Neðri-Sogum, með lítils háttar landskiptum við Seljabrekku. Leyfisbréf dóms- og kirkjumálaráðherra, dags. 6.7.1954. Byggingarbréf Eiríks Tryggvasonar, dags. 2.10.1956. Byggingarbréf Ingva Antonssonar, dags. 23.3.1965.

2(240) Bréf dómsmálaráðuneytis til prests á Mosfelli, dags. 7.3.1930, varðandi leigu lands til stofnunar nýbýlis á *Mosfellsheiði.*

2(241) Dómsmálaráðuneytið endursendir Mosfellspresti byggingarbréf fyrir *Jónsseli* með staðfestingu ráðuneytisins, dags. 9.6.1934.

2(242) Dómsmálaráðuneytið tilkynnir ábúanda *Svanastaða* að það verði óátalið, þótt sonur ábúandans setjist í leiguréttinn, dags. 12.7.1935.

2(243) Svar sýslumanns í Gullbringu- og Kjósarsýslu, dags. 8.1.1920, varðandi fyrirspurn um *almenninga og afrétti* (Stjórnarráð Íslands II. skrst. Db. 6, nr. 484).

2(244) Skjöl varðandi sölu á *Selskarði* 1912. Úttekt, dags. 12.5.1910. Matsgerð vegna fyrirhugaðrar sölu, dags. 14.5.1911. Umsögn Garðaprests um Selskarð og sölu á því, dags. 28.2.1912. Uppkast að afsali fyrir Selskarði, dags. 29.5.1912 (Stjórnarráð Íslands I. skrst. Db. 2, nr. 979 > 3, nr. 843).

2(245) Uppkast að afsali fyrir Garðakirkjulandi, dags. 30.8.1913 (Stjórnarráð Íslands I. skrst. Db. 2, nr. 979 > 3, nr. 843).

2(246) a-b Bréf Stjórnarráðs Íslands til allra sýslumanna, dags. 29.12.1919 þar sem beðið er um skýrslu um svæði sem talin eru til almenninga eða afrétta. (Stjórnarráð Íslands II. skrst. Db. 6, nr. 484).

2(251) a-b Bréf Stjórnarráðs Íslands til allra sýslumanna, dags. 29.12.1919 þar sem beðið er um skýrslu um svæði sem talin eru til almenninga eða afrétta. (Stjórnarráð Íslands II. skrst. Db. 6, nr. 484).

Bréfasöfn og bréfabækur biskupa:

2(96) a-b Lýsing landamerkja Garðastaðar eftir lögfestu Þorkels Arngrímssonar (lögfestan sjálf er ekki dagsett, en visitasían er frá 19.9.1661), ásamt uppskrift Gunnars F. Guðmundssonar að hluta

2(190) a-b Brauðamat Garða 1839, ásamt uppskrift að hluta (C. V. 79 B).

2(191) a-b Brauðamat Mosfells 1839, ásamt uppskrift að hluta (C.V. 79 B).

2(192) a-b Brauðamat Garða 1855, ásamt uppskrift að hluta (C.V, 80A).

2(193) a-b Brauðamat Mosfells 1855, ásamt uppskrift að hluta (C.V, 80A).

2(194) a-b Mosfell. Umsögn varðandi býlisstofnun í Mosfellsheiðarlandi (C.V, 80B). Bréf til biskups úr Kjalarnessprófastsdæmi 1845-1858, ásamt uppskrift.

Önnur óprentuð frumgögn:

2(97) Áreið á Vilborgarkotsland, dags. 7.9.1863, ásamt uppskrift Gunnars F. Guðmundssonar.

2(195) a-b Brauðamat Garða 1867 (B.IV, 1), ásamt uppskrift.

2(196) a-b Brauðamat Mosfells 1867 (B.IV, 1), ásamt uppskrift.

2(270) a-b Skjöl í landsyfirréttarmáli Árna Björnssonar gegn prestinum Símoni Bech vegna Þingvallakirkju. Dómur nr. II 1860, ásamt uppskrift að hluta.

3 Bréf Bjarkar Ingimundardóttur um leit Þjóðskjalasafns Íslands í Bréfabókum biskupa, dags. 19.8.2004.

4 Yfirlit yfir heimildaleit óbyggðanefndar í frumgögnum, dags. 20.8.2004.

Landamerkjabréf og önnur landamerkjaskjöl:

4(130) Þingvellir með hjáleigunum Arnarfelli, Skógarkoti, Hrauntúni og Svartagili, dags. 1.9.1886.

4(131) Heiðarbær, dags. 15.4.1890, ásamt uppskrift frá sýslumanninum á Selfossi.

4(132) Stíflisdalur og Fellsendi, dags. 12.4.1890, ásamt uppskrift frá sýslumanninum á Selfossi

Máldagar o.fl. úr Íslenzku fornbréfasafni:

4(1) Árland neðra. (=Ártún, sjá Byggð og saga 180-196, Í.f. XV. b, 637, eign Neskirkju um 1570. Er getið í Vilchinsmáldaga).

4(2) Elliðavatn, máldagi Viðeyjarkirkju 1395 (Í.f. I. b., bls. 507).

4(3) Garðar. Bréf um tolla og ítök Gufnesinga í Viðey (Í.f. I. b., bls. 497, getið um 1230).

4(4) Garðar. Vitnisburður 1307 (Í.f. II. b., bls. 362).

4(5) Garðar. Kirknaskrá 1200 (Í.f. XII. b., bls. 9).

4(6) Helgadalur. Jarðir Viðeyjar 1395 (Í.f. III. b., bls. 497-598).

4(7) Hjallaland. Eign Garðakirkju 1570 (Í.f. XV. b., bls. 638).

4(8) Hraðastaðir. Eignaskrá Viðeyjar 1395 (Í.f. III. b., bls. 598).

4(9) Hvaleyri. Vitnisburður um landeign og landamerki 1448 (Í.f. IV. b., bls. 751).

4(10) Hvassahraun. Vitnisburður um máldaga og reka 1379 (Í.f. III. b., bls. 341).

4(11) Mosfell. Lögsögumannaskrá 1230 (Í.f. I. b., bls. 500).

4(12) Mosfell. Kirknaskrá 1200 (Í.f. XII. b., bls. 9).

4(13) Óttarsstaðir. Vitnisburður um reka 1379 (Í.f. III. b., bls. 341).

4(14) Suðurreykir. Máldagar 1180 (Í.f. I. b., bls. 267 og 268).

4(15) Suðurreykir. Máldagi 1379 (Í.f. III. b., bls. 343).

4(16) Straumur. Jarðaskiptabréf 1475 (Í.f. V. b., bls. 800).
4(17) Vatnsendi. Máldagaskrá Viðeyjar 1234 (Í.f. I. b., bls. 507).
4(18) Þorbjarnarstaðir. Jarðaskrár Viðeyjar 1395 (Í.f. III. b., bls. 598).
4(19) Þormóðsdalur. Máldagaskrá Viðeyjar 1234 (Í.f. I. b., bls. 506-507).
4(20) Þormóðsdalur. Jarðakaup 1501, Jón Sigurðsson og Sólveig selja Árna ábóta og klaustrinu alla jörðina (Í.f. VII. b., bls. 585).
4(21) Elliðavatn. Skrá um leigumála á jörðum Viðeyjarklausturs 1313 (Í.f. II. b., bls. 377).
4(22) Bessastaðir. Leigna- og landskyldnareikningur 1547-1548 (Í.f. XII. b., bls. 105-107 og 112-114).
4(23) Bessastaðir. Leigna- og landskyldnareikningur 1548-1549 (Í.f. XII. b., bls. 130-131 og 138-140).
4(24) Bessastaðir. Leigna- og landskyldnareikningur 1549-1550 (Í.f. XII. b., bls. 144-147 og151-155).
4(25) Bessastaðir. Afgjaldareikningur 1550 (Í.f. XII. b., bls. 166-167 og 172-175).
4(26) Bessastaðir. Leigna- og landskyldnareikningur 1552 (Í.f. XII. b., bls. 391 og 397-401).
4(47) Ágrip af Garðamáldaga á Álptanesi 1477 (Í.f. VI. b., bls. 123).

Fasteigna- og jarðamöt:

4(48) Jarðatal 1847 (bls. 90-97).
4(49) Ný jarðabók 1861 (bls. 38-44).
4(50) Fasteignabók 1921 (bls. 12-19).
4(51) Fasteignabók 1932 (bls. 23-25).
4(52) Fasteignabók 1942 (bls. 81-83).

Fjallskilareglugerðir:

4(53) Reglugjörð fyrir Kjósar- og Gullbringusýslu um notkun afrjetta, fjallskil, fjárheimtur, rjettahöld, meðferð á óskilafjenaði og fl. nr. 103/1891. Stjórnartíðindi 1891, B-deild, bls. 109-112.
4(27) Reglugjörð fyrir Gullbringu- og Kjósarsýslu um notkun afrjetta, fjallskil, fjárheimtur, rjettahöld, meðferð á óskilafjenaði o.fl. nr. 154/1896. Stjórnartíðindi 1896, B-deild, bls. 211-217.
4(28) Reglugjörð fyrir Gullbringusýslu og Hafnarfjarðarkaupstað um fjallskil o.fl. nr. 92/1914. Stjórnartíðindi 1914, B-deild, bls. 162-166.
4(29) Reglugjörð um viðauka við reglugjörð 28. ágúst 1914 fyrir Gullbringusýslu og Hafnarfjarðarkaupstað um fjallaskil o.fl. nr.31/1918. Stjórnartíðindi 1918, B-deild, bls. 81.
4(30) Fjallskilamálareglugerð [fyrir Kjósarsýslu] nr. 76/1921. Stjórnartíðindi 1921, B-deild, bls. 165-176.
4(31) Fjallskilareglugerð Gullbringusýslu og Hafnarfjarðarkaupstaðar, nr. 215/1939. Stjórnartíðindi 1939, B-deild, bls. 345-348.
4(32) Fjallskilareglugerð fyrir Kjósarsýslu, nr. 101/1954. Stjórnartíðindi 1954, B-deild, bls. 213-217.
4(33) Fjallskilareglugerð fyrir Gullbringusýslu og Hafnarfjörð, nr. 121/1965. Stjórnartíðindi 1965, B-deild, bls. 215-259.
4(34) Fjallskilasamþykkt fyrir Kjósarsýslu, Reykjavík, Seltjarnarnes, Kópavog, Garðabæ og Hafnarfjörð, nr. 304/1988. Stjórnartíðindi 1988, B-deild, bls. 683-688.
4(35) Fjallskilasamþykkt fyrir Landnám Ingólfs Arnarsonar, nr. 401/1996. Stjórnartíðindi 1996, B-deild, bls. 1074-1080.

Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja (Lovsamling for Island og Stjórnartíðindi):

4(61) Lög nr. 13, um sölu á eign Garðakirkju af kaupstaðarstæði Hafnarfjarðar og nokkrum hluta af öðru landi hennar. Bls. 60-61, dags. 22.10.1912.
4(54) Lög nr. 62, um heimild fyrir ríkisstjórnina til að selja landspildur úr Garðatorfunni fornu og þrjár jarðir. Bls. 127, dags. 20.5.1965.

4(55) Lög nr. 53, um sölu á nokkrum hluta úr kirkjueigninni Mosfellsheiðarlandi. Bls. 169, dags. 31.5.1928.
4(56) Lög nr.14, um sölu á landi Garðakirkju í Hafnarfirði. Bls. 46, dags. 7.5.1928.
4(57) Lög nr. 11, um eignarnámsheimild á nokkrum löndum og á afnotarétti landsvæða í Hafnarfirði, Garðahreppi og Grindavíkurhreppi og um stækkun lögsagnarumdæmis Hafnarfjarðarkaupstaðar. Bls. 26, dags. 1.2.1936.
4(58) Lög nr. 22, um breytingu á mörkum Garðabæjar og Kópavogs. Bls. 33-34, dags. 20.5.1985.
4(59) Lög nr. 22, um heimild fyrir Reykjavíkurborg til þess að taka eignarnámi hluta af landi jarðarinnar Vatnsenda í Kópavogskaupstað. Bls. 54, dags. 16.5.1988.
4(62) Lög nr. 57, um heimild fyrir Reykjavíkurbæ til þess að taka eignarnámi hluta af landi jarðarinnar Vatnsenda í Seltjarnarneshreppi. Bls. 103, dags. 4.7.1942.
4(63) Lög nr. 14, um sölu á landi Garðakirkju í Hafnarfirði. Bls. 46, dags. 7.5.1928.

Landnámabók:

4(60) Landnámabók (Íslensk fornrit I), Reykjavík 1986, bls. 42-47, 388-395.

Afsals- og veðmálabækur:

4(70) Lónakot, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (Eldra registrið).
4(71) Óttarstaðir, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (Eldra registrið).
4(72) Straumur, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (Eldra registrið).
4(73) Þorbjarnastaða, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (Eldra registrið).
4(74) Lambhagi, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (Eldra registrið).
4(75) Garðar, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (Eldra registrið).
4(76) Vatnsendi, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (Eldra registrið).
4(77) a-b Elliðavatn, síður úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (Eldra registrið).
4(78) Lækjarbotn, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (Eldra registrið).
4(79) Vilborgarkot og Geitháls, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (Eldra registrið).
4(80) Helliskot, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (Eldra registrið).
4(81) a-b Miðdalur, síður úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (Eldra registrið).
4(82) Geitháls með Vilborgarkoti, spjald úr Afsals- og veðmálabók Mosfellshrepps.
4(83) Þormóðsdalur, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (Eldra registrið).
4(84) Hraðastaðir, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (Eldra registrið).
4(85) Lónakot, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(86) Óttastaðir, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(87) Straumur, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(88) Þorbjarnastaðir, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(89) Lambhagi, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(90) Garðar, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(91) Vatnsendi, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(92) Elliðavatn, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(93) Lækjarbotn, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(94) Vilborgarkot og Geitháls, síða úr Veðmálaregstri Gullbringu- og Kjósarsýslu.

4(95) Elliðakot eða Helliskot, síða úr Veðmálaregstri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(96) Miðdalur, síður úr Veðmálaregstri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(97) Miðdalskot, síða úr Veðmálaregstri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(98) Afréttarland Garðahrepps, spjald úr Afsals- og veðmálabók Hafnarfjarðarumdæmis.
4(99) Lónakot, síða úr Afsals- og veðmálabók Hafnarfjarðarumdæmis.
4(100) Óttarstaðir I, síða úr Afsals- og veðmálabók Hafnarfjarðarumdæmis.
4(101) Óttarstaðir, síða úr Afsals og veðmálabók Hafnarfjarðarumdæmis.
4(102) Straumur, síða úr Afsals- og veðmálabók Hafnarfjarðarumdæmis.
4(103) Straumur ½ jörð, síða úr Afsals- og veðmálabók Hafnarfjarðarumdæmis.
4(104) Þorbjarnastaðir, spjald úr Afsals- og veðmálabók Hafnarfjarðarumdæmis.
4(105) Garðar, spjald úr Afsals- og veðmálabók Hafnarfjarðarumdæmis.
4(106) Þinglýsingarvottorð fyrir Stóra-Lambhaga, dags. 19.1.2005.
4(107) Þinglýsingarvottorð fyrir Þorbjarnastaði m/Lambhaga Hafnarfirði, dags. 19.1.2005.
4(108) Þinglýsingarvottorð fyrir Straum Hafnarfirði, dags. 19.1.2005.
4(109) Þinglýsingarvottorð fyrir Garða Garðabæ (óstaðfest stærð), dags. 19.1.2005.
4(113) Selskarð, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (eldra registrið).
4(114) Hvaleyri, síða úr Veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (eldra registrið).
4(115) a-c Fasteignamatsvottorð fyrir Straum (landnr. 123178, 123177, 123176), dags. 23.6.2005.
4(116) Elliðavatn, síða úr Afsals- og veðmálabók Seltjarnarneshrepps.
4(117) a-b Hraðastaðir, síður úr Afsals- og veðmálabók Mosfellshrepps.
4(118) Bringur (kirkjujörð frá Mosfelli), síða úr Afsals- og veðmálabók Mosfellshrepps.
4(119) Seljabrekka, síða úr Afsals- og veðmálabók Mosfellshrepps.
4(120) a-e Vatnsendi, síður úr Afsals- og veðmálabók Kópavogsumdæmis.
4(121) Geirland, síða úr Afsals- og veðmálabók Kópavogsumdæmis.
4(122) Lækjarbotnaland, síða úr Afsals- og veðmálabók Kópavogsumdæmis.
4(123) Garðar, síða úr Afsals- og veðmálabók Kópavogsumdæmis.
4(124) Afréttarland Garðahrepps, Afsals- og veðmálabók Kópavogsumdæmis.

Fornleifaskráning (yfirlit):

4(110) Svæðisskráning fornleifa í Hafnarfirði, Fornleifastofnun Íslands 1998. Síður 24-83, 90-91, 97-134 og 203-219.

Önnur óprentuð frumgögn:

4(36) Bréf Odds Andréssonar og Tryggva Einarssonar til Sýslumanns Kjósarsýslu varðandi afrétti í Kjósarsýslu, dags. 14.12.1978.
4(37) Athugasemd bæjarstjóra Seltjarnarness til hreppsnefndar Mosfellshrepps við sýnd landamörk Mosfellshrepps, dags. 19.4.1983.
4(38) Bréf Hjörleifs B. Kvarans borgarlögmanns til Vilhjálms Árnasonar hrl. þar sem vísað er til uppkasts að samkomulagi, dags. 23.1.1991.
4(39) Yfirlýsing hreppsnefnda Ölfuss- og Grafningshrepps, bæjarstjórn Mosfellsbæjar og eiganda Miðdals um mörk á Mosfellsheiði, dags. 23.1.1991.
4(40) Landamerkjabréf um mörk milli Grafningshrepps og Ölfushrepps annars vegar og Mosfellsbæjar og Miðdals I hins vegar, dags. 23.1.1991.
4(41) Útdrættir úr skjölum á Þjóskjalasafninu viðvíkjandi merkjum milli Árnessýslu og Kjósarsýslu
4(42) Herforingjaráðskort nr. 37. Hengill, þar sem merkt eru mörk jarða í Mosfellssveit. Gefið út 1964.

4(43) Grein Hjörleifs Kvaran, borgarlögmanns um afrétt Seltjarnarneshrepps hins forna, ásamt fylgigögnum, dags. nóvember 1991.
4(44) Greinargerð Hjörleifs Kvaran, borgarlögmanns um mörk afréttarlands Reykjavíkur og Seltjarnarneshrepps gagnvart Elliðakoti í Mosfellshreppi, ásamt hluta fylgigagna, dags. í desember 1988.
4(45) Greinargerð Hjörleifs Kvaran, borgarlögmanns um mörk á milli Seltjarnarneshrepps hins forna og Árnessýslu, dags. í desember 1988.
4(46) Greinargerð Gunnlaugs Péturssonar um landamerki Lækjarbotna í Kópavogi, ásamt fylgiskjölum, dags. í apríl 1987.
4(64) Bréf Bæjarfógetans í Hafnarfirði til Tryggva Gunnarssonar, lögfr. varðandi afrétti í Kjósarsýslu, dags. 10.12.1985.
4(65) Greinargerð um merki Krísuvíkurlands eftir Magnús Má Lárusson, dags. í júní 1961.
4(66) Greinargerð um örnefnið Marraka eftir Magnús Má Lárusson, dags. í júlí 1961.
4(67) Greinargerð Magnúsar Más Lárussonar um Almenninga upp af Hafnarfirði, dags. í júní 1961.
4(68) Uppdráttur af Almenningi í Hafnarfirði (mælikvarði 1:50.000), teiknað í júní 2004.
4(69) Uppdráttur af mörkum Almenningsskóga Álftaneshrepps, dags. 3.1. 1994.
4(111) Samningur um landamerki milli Mosfellshrepps og lögsagnarumdæmis Reykjavíkur, dags. 29.2.1924.
4(112) Sala, afsal og kaupsamningur Guðmundar Magnússonar á Elliðakoti, talin eru upp landamerki jarðarinnar, dags. 10.1.1916, 30.1.1916 og 14.3.1911.
4(125) Bréf hreppsstjóra Ölfushrepps til Sýslumannsins í Árnessýslu, dags. 28.2.1920, varðandi fyrirspurn um almenninga eða afrétti.
4(126) Bréf hreppsstjóra Grafningshrepps til Sýslumannsins í Árnessýslu, dags. 8.4.1920, varðandi fyrirspurn um almenninga eða afrétti.
4(127) Bréf hreppsstjóra Selvogshrepp til Sýslumannsins í Árnessýslu, dags. 22.1.1920, varðandi fyrirspurn um almenninga eða afrétti.
4(128) Sjá skjal nr. 33.
4(129) Sjá skjal nr. 33(1).

Lagt fram af Andra Árnasyni hrl. og Jóni Sigurðssyni hdl. f.h. Garðabæjar vegna hluta Garðakirkjulands og Almenningsskóga Álftaness:

5 Kröfulýsing, dags. 2.6.2004.
5(1) Skjalaskrá.
5(2) Bréf Garðabæjar til óbyggðanefndar, dags. 10.12.2003.
5(3) Kort af Almenningsskóg Álftaneshrepps og lögsagnarmörkum Hafnarfjarðar, Hnit hf. (mælikvarði 1:100.000), dags. 20.4.2004.
5(4) Loftmynd með örnefnum og skýringum, innfærðum af Sigurði Björnssyni verkfr. Hnit hf., dags. 22.4.2004.
5(5) Kort Sigurðar Björnssonar, verkfr. af mörkum Almenningsskógar Álptaneshrepps skv. auglýsingu 21.6.1849 (mælikvarði 1:100.000), dags. 9.11.2001.
5(6) Kort Sigurðar Björnssonar, verkfr. af norðurmörkum Krísuvíkur ásamt athugasemdum (mælikvarði 1:100.000), dags. 6.11.2001.
5(7) Kaupsamningur, dags. 28.7.1992.
5(8) Afsal, dags. 23.12.1993.
5(9) Afsal, dags. 19.2.1998.
5(11) Samkomulag um stjórnsýslu í afrétti fyrrum Álftaneshrepps, dags. 23.8.2000.
5(12) Bréf Landmælinga Íslands til félagsmálaráðuneytis, dags. 23.2.2000.
5(13) Bréf félagsmálaráðuneytis til Bessastaðahrepps og Garðabæjar, dags. 1.3.2000.

5(14) Bréf Bessastaðahrepps og Garðabæjar til félagsmálaráðuneytis, dags. 23.8.2000.
5(15) Afrit af bréfi Skógræktarfélags Garðabæjar til óbyggðanefndar, dags. 17.2.2004. Sbr. einnig skjöl nr. 5 (3) og 5 (6).
5(16) Aðalskipulag Garðabæjar 1995-2015, ásamt kortum.
5(17) Kort sem sýnir kröfulínur fyrir Garðabæ. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).
5(18) Greinargerð Garðabæjar, dags. 25.10.2004.
5(19) Friðlýsingarskjal fyrir Gjárétt, dags. 30.4.1964.
5(20) Friðlýsingarskjal fyrir mannvirkjum í landi Kaldársels, dags. 30.4.1964.
5(21) Bréf Garðabæjar til sýslumannsins í Hafnarfirði varðandi eignarrétt Selskarðs á óskiptu landi Garðakirkjulands, dags. 29.5.2000.
5(22) Bréf Garðabæjar til Landbúnaðarráðuneytisins varðandi bréf ráðuneytisins til sýslumannsins í Hafnarfirði, dags. 6.6.2000.
5(23) Samningur um landgræðslu í afrétti Garðabæjar og Bessastaðahrepps í Reykjanesfólkvangur,dags. 5.7.1995.
5(24) Samningur um "Landgræðsluskóga innan Almenningsskóga Álptaneshrepps hins forna sunnan marka Hafnarfjarðar", dags. 11.6.1999.
5(25) Bréf Heilbrigðiseftirlits Hafnarfjarðar- og Kópavogssvæðis til Skógræktarfélags Garðabæjar, dags. 11.3.1999, varðandi skógræktarsvæði í Leirdal.
5(26) Bréf stjórnar Reykjanesfólkvangs til Skógræktarfélags Garðabæjar, dags. 22.3.1999.
5(27) Ljósmyndir af ræktunarsvæðum skógræktarfél. Garðabæjar í Leirdal og Breiðdal. Innfærðar athugasemdir Erlu Bil Bjarnadóttur.
5(28) Kort af Suðvesturlandi í mælikvarða 1:100.000 sem sýnir höfuðborgargirðingu.
5(29) Kort sem sýnir ræktunarsvæði innan Almenningsskóga Álftaneshrepps (ókvarðað).

Lagt fram af Birni Erlendssyni f.h. eigenda Selskarðs:

6 Kröfulýsing, dags. 25.5.2004.
6(1) Bréf Más Péturssonar hrl. varðandi beiðni um umsögn lögmanns Bændasamtaka Íslands um skilgreiningu Gísla Sigurgeirssonar á beitarrétti Selskarðs í Garðakirkjulandi, dags. 25.5.2004.
6(2) a-b Sala á hluta af landi Garðakirkju í Garðahreppi, dags. 30.8.1913, ásamt óstaðfestri uppskrift.
6(3) Bréf Landbúnaðarráðuneytisins til sýslumannsins í Hafnarfirði varðandi eignarhald á s.k. Garðakirkjujörðum og hlutdeild Selskarð í óskiptu landi þeirra, dags. 25.8.2000.
6(4) a-b Dómur Gestaréttar Reykjavíkur frá 29.12.1920, ásamt uppskrift.
6(5) Bókun hjá Héraðsdómi Reykjavíkur, dags. 14.4.2004.
6(6) Skilgreining Gísla Sigurgeirssonar á beitarrétti Selskarðs í landinu sem selt var Hafnarfjarðarbæ þann 30.8.1913.
6(7) Kort með eignarhluta Selskarðs í efra landi Garðakirkju sbr. gamlar eignarheimildir og þinglýsingu, dags. 3.4.2002.
6(8) Kort sem sýnir kröfulínur fyrir Selskarð. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).
6 (9) Uppskrift af landamerkjabréfi Garðakirkju, dags. 7.6.1890.
6(10) Bréf sýslumannsins í Hafnarfirði til Landbúnaðarráðuneytisins varðandi landskipti og eignarrétt, dags. 22.2.2000.
6(11) Svar Landbúnaðarráðuneytisins til sýslumannsins í Hafnarfirði við bréfi dags. 22.2.2000. dags. 11.5.2000.
6(12) Greinargerð Björns Erlendssonar f.h. eigenda Selskarðs, dags. 26.10.2004.

6(13) Yfirlýsing eigenda og ábúenda Selskarð um að þeir samþykki skipti á Garðatorfunni, dags. 11.4.1934.
6(14) Uppdráttur af landi Garða með hjáleigum (mælikvarði 1:4000), mælt 1932.
6(15) Bókun vegna endurupptöku vegna skjals nr. 2(244), dags. 11.5.2006.

Lagt fram af Eyvindi G. Gunnarssyni hrl. f.h. eigenda jarða í Álftaneshreppi hinum forna vegna Almenningsskóga Álftaness:

7 Kröfulýsing, dags. 2.6.2004.
7(1) Kort sem sýnir kröfulínur fyrir Almenningsskóga Álftaness. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).
7(2) Greinargerð Eyvindar G. Gunnarssonar hdl. f.h. eigenda jarða í Álftaneshreppi hinum forna vegna Almenningsskóga Álftaness, dags. 26.10.2004.
7(3) Tilkynning eigenda Hákots um að skjal nr. 81, útgefið 21.6.1849 verði skráð í veðmálbækur sýslumannsins í Hafnarfirði á eignina Hákot, dags. 15.8.2002.
7(4) Tilkynning eigenda Eyvindarstaða um að skjal nr. 81, útgefið 21.6.1849 verði skráð í veðmálbækur sýslumannsins í Hafnarfirði á lögbýlisjörðina Eyvindarstaði, dags. 15.8.2002.
7(5) Tilkynning eigenda Selskarðs um að skjal nr. 81, útgefið 21.6.1849 verði skráð í veðmálabækur sýslumannsins í Hafnarfirði á eignina Selskarð, dags. 15.8.2002.
7(6) Yfirlýsing eigenda Eyvindarstaða um rétt jarðarinnar í almenningslandi í Álftaneshreppi , dags. 16.9.2002 og þingl. 20.9.2002.
7(7) Yfirlýsing eigenda Hákots og Haukakots um rétt jarðanna í almenningslandi í Álftaneshreppi, dags. 15.8.2002 og þingl. 20.9.2002.
7(8) Bréf Landsvirkjunar til Landeigendafélags Álftanes varðandi umsókn um rannsóknarleyfi á jarðhita í Brennisteinsfjöllum, dags. 2.12.2004.
7(9) Bréf Landeigendafélags Álftaness til Iðnaðar- og viðskiptaráðuneytis varðandi rannsóknarleyfi Landsvirkjunar í Brennisteinsfjöllum, dags. 3.12.2004.

Lagt fram af Guðmundi Benediktssyni hrl. f.h. Hafnarfjarðarbæjar:

8 Kröfulýsing, dags. 3.6.2004.
8(1) Samningur milli Hafnarfjarðar og Garðabæjar, dags. 28.4.1964.
8(2) Skipulagsuppdráttur Hafnarfjarðarbæjar 1995-2015.
8(3) Greinargerð Guðmundar Benediktssonar hrl. og Jóns Höskuldssonar hdl. f.h. Hafnarfjarðarbæjar, dags. 9.11.2004.
8(4) Loftmynd sem sýnir landspildu úr óskiptu landi Garðakirkjulands(mælikvarði 1:4000), dags. 3.11.2004.
8(5) Ljósrit úr fundargerðarbók bæjarráðs frá 22.10.1956, 11. liður um kaup Hafnarfjarðarkaupstaðar á Hvaleyri, þann 22.10.1956 og afrit úr fundargerðarbók bæjarstjórnar frá 20.11.1956 þar sem þessi 11. liður um bæjarráðs er samþykktur.
8(6) Kort sem sýnir kröfulínu Hafnarfjarðarbæjar. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni landfr. (mælikvarði 1:50.000).
8(7) Kort sem sýnir viðbótarkröfulínur Hafnarfjarðarbæjar (mælikvarði 1:50.000).
8(8) Afsalsbréf Legatssjóðs Flensborgarskóla í Hafnarfirði á hálfri jörðinni Hvaleyri, dags. 13.12.1956.
8(9) Samkomulag Seltjarnarneskaupstaðar og Kópavogskaupstaðar um nýtingu á landi sveitarfélaganna við mörk Árnessýslu, dags. 17.5.1974.
8(10) Efnistökusamningur Seltjarnarneskaupstaðar og Kópavogskaupstaðar við Bölöldur ehf., dags. 10.6.2002.
8(11) Efnistökusamningur Seltjarnarneskaupstaðar og Kópavogskaupstaðar við Völur hf., dags. 23.3.1999.
8(12) Bréf Valar til Kópavogsbæjar varðandi Efnisnám í Bolöldu, dags. 16.2.1999.

8(13) Erindi bæjarritara Kópavogs til Vélhjólaklúbbsins VÍK, dags. 23.2.1999.
8(14) Reikningur vegna efnistöku fyrirtækisins Kambur ehf. á Sandskeiði árin 1997-1998, dags. 23.2.1998, ásamt staðfestingu Kópavogsbæjar á móttöku greiðslu.
8(15) Útskrift úr hlutafélagaskrá Lánstraust hf., yfir Kambur ehf.
8(16) Aðalskipulag Kópavogs 2000-2012 ásamt sveitafélagsuppdrætti.
8(17) Aðalskipulags uppdráttur Reykjavíkur 20001-2024.
8(18) Kort sem sýnir kröfur Hafnarfjarðarbæjar, dags. 23.1.2006.
8(19) Skýringar á númeruðum á landamerkjapunktum sem sýndir eru á korti 8(18), dags. 29.1.2006.

Lagt fram af Jakobi R. Möller hrl. f.h. Alcan vegna Straums:

9 Kröfulýsing, dags. 3.6.2004.
9(1) Uppdráttur af landi Alcan. Gerður af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).
9(2) Afsal Bjarna Bjarnasonar, skólastjóra á Laugarvatni til Skógræktar ríkisins á hluta úr jörðum Straums, Þorbjarnarstaða og Stóra- og Litla-Lambhaga, dags. 16.2.1949.
9(3) Afsal Bjarna Bjarnasonar, skólastjóra á Laugarvatni, til Hákonar Bjarnasonar, skógræktarstjóra á spildu úr löndum Straums, Þorbjarnarstaða og Litla- og Stóra Lambhaga, dags. 16.2.1949.
9(4) Afsal Hákonar Bjarnasonar, skógræktarstjóra til Landgræðslusjóðs á spildu úr löndum Straums, Þorbjarnarstaða og Litla Lambhaga, dags. 7.2.1967.
9(5) Afsal Landgræðslusjóðs til Hafnarfjarðarbæjar á öllu landi Landgræðslusjóðs í Straumi í Hafnarfirði samtals 223,6 ha, dags. 7.4.1994.
9(6) Afsal Ríkissjóðs Íslands til Íslenska Álfélagsins hf. á landspildu úr landi jarðarinnar Straums í Hafnarfirði samtals 220 ha, dags. 30.11.2001.
9(7) Uppdráttur af landi Skógræktar ríkisins í Hafnarfirði. Gerður af verkfræðistofunni Hnit hf. (mælikvarði 1:50.000), dags. 4.12.2000.
9(8) Þinglýsingarvottorð fyrir landspildu úr Straumi Hafnarfirði, dags. 3.6.2004.
9(9) Bréf Jakobs R. Möller hrl. til óbyggðanefndar um að ekki sé frekari þörf á þátttöku í meðferð málsins vegna breytingar á kröfulínu ríkisins við Alcan, dags. 5.10.2004.

Lagt fram af Jóni G. Briem hrl. f.h. eigenda Vilborgarkots:

10 Kröfulýsing, dags. 30.5.2004.
10(1) Fasteignamatsvottorð fyrir Geitháls, dags. 24.5.2004.
10(2) Afsal uppboðsréttar Gullbringu- og Kjósarsýslu til Sturlu Jónssonar á Vilborgarkoti ásamt Geithálsi, dags. 27.12.1932.
10(3) Afsal Sturlu Jónssonar til Þóru Árnadóttur á Vilborgarkoti ásamt Geithálsi, dags. 26.7.1935.
10(4) Afsal Þóru Árnadóttur til Úlfars Bergssonar á Geithálsi og Vilborgarkoti, dags. 7.9.1938.
10(5) Afsal Úlfars Bergssonar til Gunnars Guðjónssonar og Ingvars Kjartanssonar á Geithálsi með Vilborgarkoti, dags. 4.1.1941.
10(6) Afsal Gunnars Guðjónssonar og Ingvars Kjartanssonar á 44,45% hluta jarðarinnar til Hannesar Kjartanssonar, dags. 1.1.1949.
10(7) Eignaskiptayfirlýsing erfingja Ingvars á 22,22% af heildinni, dags. 12.11.1990.
10(8) Eignaskiptayfirlýsing erfingja Gunnars á $^1/_3$ hluta Geitháls, dags. 18.3.1993.
10(9) Þinglýsingarvottorð fyrir Vilborgarkot, dags. 27.5.2004.
10(10) Greinargerð Jóns G. Briem hrl. f.h. eigenda Vilborgarkots, dags. 25.10.2004.

Lagt fram af Jörundi Gaukssyni hdl. f.h. eigenda Hraðastaða II:

11 Kröfulýsing, dags. 10.6.2004.

11(1) Þinglýsingarvottorð fyrir Hraðastaði II (gamla íbúðarhúsið), dags. 1.6. (ekkert ártal).
11(2) Fasteignamatsvottorð ríkisins fyrir Hraðastaði II, dags. 28.5.2004.
11(3) Landskiptagerð, dags. 7.1.1985.
11(4) Kort sem sýnir kröfulínur fyrir Hraðastaði. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).
11(5) Þinglýsingarvottorð fyrir Hraðastaði II, dags. 13.8.2004.
11(6) Greinargerð Jörundar Gaukssonar hdl. f.h. eigenda Hraðastaða II, dags. 1.11.2004.

Lagt fram af Jörundi Gaukssyni hdl. f.h. Mosfellsbæjar vegna Mosfellsheiðar og Miðdals II:

12 Kröfulýsing, dags. 10.6.2004.
12(1) Tilkynning Mosfellsbæjar til landeigenda, dags. 25.5.2004.
12(2) Kort sem sýnir kröfulínur Mosfellsbæjar. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).
12(3) Landamerkjabréf fyrir jörðina Bringur í Mosfellssveit, bókað 30.11.1939.
12(4) Ljósmynd af Seljabrekku, dags. 23.3.1980.
12(5) Afsal Bjargar Ríkarðsdóttur og Ríkarðs Jónssonar til Mosfellshrepps í Kjósarsýslu á landspildu Miðdals II, dags. 5.11.1958.
12(6) Afsal landbúnaðarráðherra til Mosfellshrepps á Svanastöðum, dags. 19.2.1945.
12(7) Leigusamningur milli dóms-og kirkjumálaráðuneytisins og Valgerðar Gísladóttur um Mosfell, dags. 5.6.1930.
12(8) Þinglýsingarvottorð fyrir 1527 ha heiðarland úr Miðdal, dags. 29.6.2004.
12(9) Þinglýsingarvottorð fyrir Mosfellsheiðarland, dags. 29.6.2004.
12(10) Afsal atvinnu- og samgöngumálaráðherra til hreppssjóðs Mosfellshrepps á hluta Þormóðsdals, dags. 6.8.1935.
12(11) Leigusamningur milli Hálfdáns Helgasonar, sóknarprests og Guðmundar Þorlákssonar um Jónsel, dags. 15.5.1934.
12(12) Greinargerð Jörundar Gaukssonar hdl. f.h. Mosfellsbæjar, dags. 1.11.2004.
12(13) Þinglýsingarvottorð Mosfellsbæjar (heiðarlandið), dags. 18.10.2004.
12(14) Gjörðabók Mosfellshrepps 1908-1925.
12(15) Tilkynning hreppsnefndar Mosfellshrepps í Kjósarsýslu um að Mosfellshreppur skuldi Kirkjujarðasjóði fyrir Mosfellsheiðarlandi, dags. 2.6.1933.
12(16) Þinglýsingarvottorð Mosfellsheiðarlands Mosfellshreppi, dags. 25.10.2004.
12(17) Kaupsamningur Hitaveitu Reykjavíkur og hreppsnefndar Mosfellshrepps. Hreppurinn selur allan jarðhita Lágafells, Varmár, Þormóðsdals, Mosfellsheiðarlands og Hraðastaða, dags. 12.11.1955.
12(18) Listi yfir þau gögn sem lögð hafa verið fram af hálfu óbyggðanefndar eftir að greinargerð Mosfellsbæjar var skilað 1.11.2004 og máli skipta fyrir úrlausn málsins.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. f.h. íslensku þjóðkirkjunnar vegna Garðakirkjulands:

13 Kröfulýsing, 3.6.2004.
13(1) Kort með eignarhluta Selskarðs í efra landi Garðakirkju sbr. gamlar eignarheimildir og þinglýsingu, dags. 3.4.2002.
13(2) Kaupsamningur um hluta Garðakirkjulands, dags. 28.7.1992.
13(3) Yfirlýsing biskups vegna sölu á Garðakirkjulandi, dags. 1.10.1992.
13(7) Greinargerð Ólafs Björnssonar hrl. f.h. íslensku þjóðkirkjunnar vegna Garðakirkjulands, dags. 3.11.2004.
13(8) Kort sem sýnir kröfulínur Garðakirkjulands ásamt hornpunktaskrá. Mælikvarði 1:50.000.

13(9) Útskrift úr landskiptabók Gullbringusýslu. Skipti Garðatorfu 1932-1935.

Lagt fram af Birni Erlendssyni vegna Garðakirkjulands:

13(4) Kröfulýsing, dags. 26.5.2004.
13(5) Ljósrit af nokkrum bls. úr Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín yfir Gullbringu- og Kjósarsýslu frá 17.8.1703.
13(6) Kort yfir Almenning (innan lögsagnarumdæmis Hafnarfjarðar), mælt í júlí 2002, (mælikvarði 1:50.000).

Lagt fram af Ólafi Erni Svanssyni hdl. f.h. eigenda Geirlands vegna afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna:

14 Kröfulýsing, dags. 3.6.2004.
14(1) Útprentun af færslum fyrir jörðina Geirland af heimasíðu Fasteignamats ríkisins, dags. 28.5.2004.
14(2) Afsal Guðmundar Helga Sigurðssonar til Sigurjóns Ólafssonar á landi úr Miðmundarmýri, dags. 24.4.1935.
14(3) Landamerkjabréf Geirlands, dags. 16.10.1987, ásamt mynd.
14(4) Kaupsamningur milli Önnu Sigurjónsdóttur o.fl. og Braga Sigurjónssonar um Geirland, spildu úr Lögbergslandi, Miðmundarmýri, dags. 6.8.1998.
14(5) Fjallskilaboð fyrir Kópavogskaupstað haustið 1991.
14(6) Fjallskilaboð fyrir Kópavogskaupstað haustið 1998.
14(7) Fjallskilaboð fyrir Kópavogskaupstað haustið 2001.
14(8) Fjallskilaboð fyrir Kópavogskaupstað haustið 2002.
14(9) Greinargerð Ólafs Arnar Svanssonar hdl. f.h. eigenda Geirlands vegna afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna, dags. 26.10.2004.
14(10) Þinglýsingarvottorð vegna Geirlands, dags. 25.1.2005.

Lagt fram af Páli Arnóri Pálssyni hrl. f.h. Reykjavíkurborgar vegna Heiðmerkur (land tekið eignarnámi úr Vatnsenda):

15 Kröfulýsing, dags. 3.6.2004.
15(1) Ljósrit af lögum nr. 57/1942.
15(2) Yfirmatsgjörð, dags. 5.7.1950.
15(3) Afsal eigenda Vatnsenda til Reykjavíkurkaupstaðar, dags. 7.6.1951.
15(4) Samningur bæjarstjórnar Reykjavíkur og Skógræktarfélags Reykjavíkur, dags. 3.3.1950.
15(5) Reglur um landnám og skógrækt á Heiðmörk, dags. 3.3.1950.
15(6) Yfirlits- og göngustígakort af Heiðmörk. Gert af Landslag ehf. (mælikvarði 1:25.000).
15(7) Ljósrit af korti hjá Yfirmatsnefnd („fyrirhugað friðland“) skjal nr. 25. Teiknað eftir uppdráttum Geodætisk Institut og eigin mælingum AB.
15(8) Ljósrit af mælingablaði Einars G. E. Sæmundsen, dags. 7.9.1949.
15(9) Kort sem sýnir kröfulínur Vatnsenda- land í Heiðmörk. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).
15(10) Greinargerð Páls A. Pálssonar hrl. f.h. Reykjavíkurborgar vegna eignarnámsland í Heiðmörk, dags. 9.11.2004.
15(11) Uppdráttur af Vatnsendakrikum frá Orkuveitu Reykjavíkur (mælikv. 1:25.000), dags. 5.10.2004.
15(12) Endanleg kröfugerð Reykjavíkurborgar vegna Heiðmerkur, dags. 27.1.2005.

Lagt fram af Páli Arnóri Pálssyni hrl. f.h. Reykjavíkurborgar vegna afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna í svokölluðu Kóngslandi:

16 Kröfulýsing, dags. 3.6.2004.
16(1) Auglýsing um fólkvang í Bláfjöllum, dags. 21.3.1973.
16(2) Kort sem sýnir kröfulínur Kóngslands. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).

16(3) Greinargerð Páls Arnórs Pálssonar hrl. f.h. Reykjavíkurborgar vegna afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna í svokölluðu Kóngslandi, dags. 26.10.2004.
16(4) Ljósrit af korti úr bókinni „Reykjavík, sögustaðir við sund" (1989) eftir Einar S. Arnalds, 4.b.
16(5) Bréf borgarverkfræðings, dags. 2.11.2004, til Gunnars Eydals borgarlögmanns varðandi svæðisskiplag á Vatnsendakrika.
16(6) Bréf borgarlögmanns, dags. 8.11.2004, til skiplagsstofnunar varðandi Vatnsendakrika.
16(7) Samþykktir fyrir stjórn skíðasvæða höfuðborgarsvæðisins og Bláfjallafólkvangs (áður Bláfjallanefnd), samþykkt 30.9.2003.
16(8) Þjónustusamningur milli sveitarfélaga með aðild að Bláfjallanefnd og Bláfjallanefndar, dags. 30.1.2003.
16(9) Endanleg kröfugerð Reykjavíkurborgar vegna Afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna í svokölluðu Kóngslandi, dags. 27.1.2005.

Lagt fram af Páli Arnóri Pálssyni hrl. f.h. eigenda Seljabrekku:

17 Kröfulýsing, dags. 3.6.2004.
17(1) Afsal Jarðadeildar landbúnaðarráðuneytisins til Guðjóns Bjarnasonar á Seljabrekku, dags. 26.8.1999.
17(2) Afsal Guðjóns Bjarnasonar til Arnar Kr. Snorrasonar á Seljabrekku, dags. 12.3.1999.
17(3) Byggingabréf milli Jarðadeildar landbúnaðarráðuneytisins og Guðjóns Bjarnasonar á Seljabrekku, dags. 13.3.1985.
17(4) Staðfesting Landnámsstjóra um samkomulag milli ábúanda Seljabrekku og Mosfellshrepps, dags. 17.9.1956.
17(5) Fasteignamatsvottorð fyrir Seljabrekku, dags. 21.5.2004.
17(6) Þinglýsingarvottorð fyrir Seljabrekkur, dags. 4.6.2004.
17(7) Kort sem sýnir kröfulínur Seljabrekku. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).
17(8) Greinargerð Páls A. Pálssonar hrl. f.h. eigenda Seljabrekku, dags. 9.11.2004.
17(9) Endanleg kröfugerð Seljabrekku, dags. 27.1.2005
17(10) Bréf oddvita Mosfellshrepps til jarðeignadeildar Landbúnaðarráðuneytisins varðandi landamerki Seljabrekku, dags. 12.7.1968.
17(11) Byggingarbréf (niðurlag vantar), móttekið til þinglýsingar 25.3.1965.

Lagt fram af Ragnari Aðalsteinssyni hrl. f.h. eigenda Lónakots:

18 Kröfulýsing, dags. 10.6.2004.
18(1) Kort sem sýnir kröfulínur Lónakots. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).
18(2) Þinglýsingarvottorð fyrir Lónakot, dags. 26.5.2004.
18(3) Þinglýsingarvottorð fyrir spildu úr Lónakotslandi, dags. 26.5.2004.
18(4) Örnefnaskrá fyrir Lónakot, skráð af Ara Gíslasyni, ódags.
18(5) Örnefnaskrá fyrir Lónakot, skráð af Gísla Sigurðssyni, ódags.
18(6) Fasteignamatsvottorð fyrir Lónakot, dags. 31.12.2003.
18(7) Greinargerð Ragnars Aðalsteinssonar hrl. f.h. eigenda Lónakots, dags. 29.10.2004.

Lagt fram af Ragnari Aðalsteinssyni hrl. f.h. eigenda Óttarsstaða:

19 Kröfulýsing, dags. 10.6.2004.
19(1) Kort sem sýnir kröfulínur Óttarsstaða. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).
19(2) Þinglýsingarvottorð fyrir Óttarsstaði I, dags. 26.5.2004.
19(3) Þinglýsingarvottorð fyrir Óttarsstaði II, dags. 21.1.2005.
19(4) Þinglýsingarvottorð fyrir Glaumbæ, dags. 26.5.2004.

19(5) Þinglýsingarvottorð fyrir Glaumbæ (landspilda úr landi Óttarsstaða), dags. 26.5.2004.
19(6) Þinglýsingarvottorð fyrir Óttarsstaðagerði, dags. 16.5.2004.
19(7) Þinglýsingarvottorð fyrir 6 ha spildu úr landi Óttarsstaða I, dags. 26.5.2004.
19(8) Þinglýsingarvottorð fyrir spildu úr Óttarsstöðum I, dags. 26.5.2004.
19(9) Þinglýsingarvottorð fyrir Óttarsstaði III, dags. 26.5.2004.
19(10) Þinglýsingarvottorð fyrir spildu úr Óttarsstöðum I, dags. 26.5.2004.
19(11) Þinglýsingarvottorð fyrir Hraunborg (spildu úr Óttarsstöðum I), dags. 26.5.2004.
19(12) Þinglýsingarvottorð fyrir Blikalón I (sumarhús í Óttarsstaðalandi), dags. 26.5.2004.
19(13) Örnefnaskrá fyrir Óttarsstaði, skráð af Ara Gíslasyni, ódags.
19(14) Örnefnaskrá fyrir Óttarsstaði, skráð af Gísla Sigurðssyni, ódags.
19(15) Fasteignamatsvottorð fyrir Óttarsstaði, dags. 31.12.2004.
19(16) Greinargerð Ragnars Aðalsteinssonar hrl. f.h. eigenda Óttarsstaða, dags. 29.10.2004.
19(17) Endurrit úr Gerðabók sýslumannsins í Hafnarfirði. Leggja uppboðskaupanda út fasteignina 2/6 hlutar Óttastaðir, dags. 5.4.1993.
19(18) Afsal Landsbanka Íslands hf. til Íslenskra Aðalverktaka hf. á 2/6 hlutum jarðarinnar Óttarsstaðir, dags. 25.11.1999.
19(19) Afsal dags. 25.11.1999, Landsbanki Íslands hf. selur ÍAV 2/6 hluta Óttarsstaða.
19(20) Skiptayfirlýsing, dags. 31.12.1993.
19(21) Yfirlýsing Birgis Sörensen, dags. 14.12.2004, um fjárbúskap á Óttarsstöðum.
19(22) Yfirlýsing Birgis Sörensen, dags. 12.11.2004, um búskap Guðmundar Ingvarssonar á Óttarsstöðum.

Lagt fram af Sigurbirni Þorbergssyni hdl. f.h. eigenda Vatnsenda:

20 Kröfulýsing, dags. 3.6.2004.
20(1) Skjalaskrá lögð fram af Þorsteini Hjaltested vegna jarðarinnar Vatnsenda með kröfulýsingu til óbyggðanefndar, dags. 7.6.2004.
20(3) Skiptayfirlýsing. Vatnsendi er færð af nafni Magnúsar Sigurðssonar Hjaltested yfir á nafn Þorsteins Magnússonar, dags. 21.11.2000.
20(4) Þinglýsingarvottorð fyrir Vatnsenda, dags. 3.6.2004.
20(5) Fasteignamatsvottorð fyrir Vatnsenda, dags. 13.5.2004.
20(6) Ljósrit úr veðmálabók fyrir Vatnsenda.
20(7) Bréf bæjarlögmanns Kópavogs til Þórólfs Kristjáns Beck hrl., dags. 7.11.1991.
20(8) Bréf bæjarverkfræðings Kópavogs til Þórólfs Kristjáns Beck hrl., dags. 26.11.1991.
20(9) Bréf bæjarlögmanns til Þórólfs Kristjáns Beck hrl., dags. 26.4.2000.
20(10) Örnefnaskrá fyrir Vatnsendaland, skráð af Gísla Sigurðssyni, dags. 26.8.196? m. athugasemdum Magnúsar Más Lárussonar, dags. 27.9.1965.
20(11) Bréf Magnúsar Hjaltested til bæjarstjóra Kópavogs, dags. 5.10.1970.
20(12) Eignaskiptayfirlýsing fyrir Vatnsenda, dags. 20.7.2000.
20(13) Bréf Sigurbjörns Þorbergssonar til Samtaka sveitarfélaga á höfuðborgarsvæðinu varðandi rétt Vatnsenda til afréttar jarðarinnar, dags. 6.6.2001.
20(14) Svarbréf samtaka sveitarfélaga á höfuðborgarsvæðinu til Sigurbjörns Þorbergssonar, dags. 19.6.2001.
20(15) Undirmatsgerð vegna eignarnáms, dags. 28.11.1949.
20(16) Yfirmatsgerð vegna eignarnáms, dags.5.7.1950.
20(17) Bréf Gests Guðmundssonar, dags. 22.6.1948.
20(18) Bréf iðnaðarráðuneytis til Magnúsar Hjaltested, dags. 25.1.1991.

20(19) Bréf Landsvirkjunar til Iðnaðarráðherra varðandi 220 kV háspennulínu Sandskeið-Hamranes (Búrfellslínu 3B), dags. 16.11.1990.
20(20) Bréf Landsvirkjunar til Matsnefndar eignarnámsbóta varðandi matsbeiðni til matsnefndar eignarnámsbóta vegna Búrfellslínu 3B, dags. 3.12.1990.
20(21) Matsgerð í matsmáli nr. M-12/1997, dags. 28.7.2000.
20(22) Bréf Stefáns Agnars Finnssonar tæknifr. til Þórólfs Kr. Beck hrl, dags. 11.4.1991.
20(23) Samningur um efnistöku, dags. 1.9.1990.
20(24) Bréf Þórólfs Kr. Beck hrl. til fógetaréttar Kópavogs, dags. 9.12.1991.
20(25) Yfirlýsing Vatnsveitu Reykjavíkur, dags. 18.152.1991.
20(26) Bréf Þórólfs Kr. Beck hrl. til borgarlögmanns Reykjavíkur, dags. 26.7.1991.
20(27) Bréf Magnúsar Óskarssonar hrl., til Þórólfs Kr. Beck hrl., dags. 6.9.1991.
20(28) Bréf Þórólfs Kr. Beck hrl. til borgarstjóra Reykjavíkur, dags. 17.10.1994.
20(29) Bréf borgarlögmanns til Þórólfs Kr. Beck hrl.**,** dags. 3.1.1995.
20(30) Bréf Þórólfs Kr. Beck hrl. til borgarlögmanns Reykjavíkur, dags. 6.12.1991.
20(31) Bréf Þórólfs Kr. Beck hrl. til borgarstjóra Reykjavíkur, dags.1.6.1995.
20(32) Bréf Þórólfs Kr. Beck hrl. til borgarstjóra Reykjavíkur, dags.1.6.1995.
20(33) Yfirlýsing um kvöð vegna línustæðis, dags. 5.10.2001.
20(34) Fyrirtaka hjá matsnefnd eignarnámsbóta ásamt sátt, dags. 19.10.2001.
20(35) Beiðni Landsvirkjunar um framkvæmdaleyfi, dags. 18.3.1991.
20(36) Veiting framkvæmdaleyfis, dags. 18.3.1991.
20(37) Samningur milli Vatna ehf. og Þorsteins Hjaltested um leigu á spildu úr landi Vatnsenda í Vatnsendakrikum, dags. 17.4.2002.
20(38) Samningur milli Þorsteins Hjaltested og Kópavogsbæjar um leigu á landspildu Vatnsenda í Vatnsendakrikum, dags. 22.5.2002.
20(39) Greinargerð Sigurbjörns Þorbergsson hdl. f.h. eigenda Vatnsenda, dags. 15.11.2004.
20(40) Kort sem sýnir kröfulínur Vatnsenda. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni landfr. (mælikvarði 1:50.000).
20(41) Endurrit út vitnamálinu V-9/2004, vitnaskýrsla Axels Þ. Geststsonar, dags. 8.9.2004, ásamt skriflegri skýrslu hans sem staðfest var fyrir dómi, dags. 19.10.2004.
20(42) Aðilaskýrsla Magnúsar Hjaltested, dags. 14.2.1994.
20(43) Uppkast að afsalsbréfi Magnúsar Hjaltested afsalar Vatnsenda til Reykjavíkur, dags. í júlí 1934.
20(44) Hinar fornu jarðir Kópavogskaupsstaðar (aðrar jarðir en Vatnsendi felldar út) eftir Guðlaug R. Guðmundsson. 1970.
20(45) Örnefni í bæjarlandi Kópavogs eftir Guðlaug R. Guðmundsson. 1990.
20(46) Uppdráttur með innmerktum örnefnum í bæjarlandi Kópavogs eftir Guðlaug R. Guðmundsson (mælikvarði 1:20.000).
20(47) Bréf Samtaka sveitarfélaga á höfuðborgarsvæðinu varðandi breytingar á girðingu um höfuðborgarsvæðið og nágrenni, dags. 22.3.2001, ásamt uppdrætti.
20(48) Skrifleg áréttíng Sigurbjörns Þorbergssonar hdl. á nokkrum atriðum varðandi málefni Vatnsenda sem fram komu við málflutning, dags. 27.1.2005.
20(49) Kort sem sýnir fyrirhugað friðland í nágrenni Reykjavíkur og Hafnarfjarðar sem lagt var fram í aukarétti Gullbringu- og Kjósarsýslu 1948.

Lagt fram af Sigurði A. Þóroddssyni hdl. f.h. eigenda Elliðavatns:

21 Kröfulýsing, dags. 3.6.2004.
21(1) Skjalaskrá með kröfulýsingu, dags. 3.6.2004.
21(2) Kort sem sýnir kröfulínur Elliðavatns. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).
21(3) Fasteignamatsvottorð fyrir Elliðavatnsland (landnr. 113481), dags. 21.5.2004.
21(4) Fasteignamatsvottorð fyrir Elliðavatnsland (landnr. 113489), dags. 21.5.2004.

21(5) Þinglýsingarvottorð fyrir jörðina Elliðavatn, dags. 4.6.2004.
21(6) Veðbókarregistur fyrir Elliðavatn, dags. 4.6.2004.
21(7) Afsal Ingimundar Benediktssonar til bæjarstjórnar Reykjavíkur á $^{1}/_{8}$ hluta Elliðavatns, dags. 24.2.1923.
21(8) Afsal Emils Rolsstad o.fl. til bæjarstjórnar Reykjavíkur á $^{7}/_{8}$ hluta Elliðavatns, dags. 30.6.1927.
21(9) Afsal Sigríðar Þorláksdóttur til bæjarstjórnar Reykjavíkur á Dimmuengjum, dags. 28.8.1928.
21(10) Yfirlýsing um skrásettar og friðaðar fornmenjar, dags. 25.10.1930.
21(11) Reikningur Rafmagnsveitu Reykjavíkur fyrir árið 1923.
21(12) Reikningur Rafmagnsveitu Reykjavíkur fyrir árið 1927.
21(13) Reikningur Rafmagnsveitu Reykjavíkur fyrir árið 1928.
21(14) Örnefnaskrá fyrir Elliðavatn, skráð af Ara Gíslasyni, hreinritað af Guðrúnu Þ. Guðmannsdóttur, dags. 15.5.1984.
21(15) Uppdráttur af Elliðavatni og nágrenni, gert af Benedikt Gröndal 1880.
21(16) Greinargerð Sigurðar A. Þóroddssonar hdl. f.h. eigenda Elliðavatns, dags. 25.10.2004.
21(17) Eignaryfirlýsing Reykjavíkurborgar og Orkuveitu Reykjavíkur um að jörðin Elliðavatn tilheyri Orkuveitu Reykjavíkur, dags. 25.10.2004.
21(18) Þinglýsingavottorð fyrir jörðina Elliðavatn, dags. 20.1.2005.
21(19) Landmerkjalýsing á afréttarlandi Seltjarnarneshrepps og Reykjavíkurlands, dags. 16.9.1890.

Lagt fram af Valgarði Sigurðssyni hrl. og Braga Björnssyni hdl. f.h. Seltjarnarneskaupstaðar vegna afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna:

22 Kröfulýsing, dags. 3.6.2004.
22(1) Kort sem sýnir kröfulínur Seltjarnarneskaupstaðar. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).
22(2) Greinargerð Seltjarnarneskaupstaðar, dags. 26.10.2004.
22(3) Bréf félagsmálaráðuneytisins til Seltjarnarneskaupstaðar varðandi lögsögu sveitarfélaga á afréttum norðan og vestan Bláfjalla, dags. 1.3.2000.
22(4) Bréf bæjarstjóra Seltjarnarness til félagsmálaráðuneytisins varðandi lögsögu yfir afrétti Seltjarnarness hins forna, dags. 6.3.2000, ásamt fylgigögnum.
22(5) Bréf Fjáreigendafélags Reykjavíkur og Sauðfjáreigendafélags Kópavogs til borgarráðs Reykjavíkur, bæjarráðs Kópavogs og bæjarráðs Seltjarnarness varðandi landspjöll í Fóelluvötnum vegna mótorhjólaaksturs, dags. 2.10.1999.
22(6) Leigusamningur milli bæjarsjóðs Kópavogs og bæjarstjórnar Seltjarnarness um efnistöku á Sandskeiði, dags. 28.8.1981.
22(7) Bréf bæjarsjóðs Seltjarnarness varðandi heimild til Hákots s.f. til efnistöku á Sandskeiði, dags. 22.4.1980.
22(8) Bréf flugmannafélags Íslands til bæjarstjórnar Seltjarnarness, dags. 19.3.1976, ásamt uppdráttum.
22(9) Bréf skipulagsstjóra til bæjarstjóra Kópavogs og sveitarstjóra Seltjarnarness varðandi afrétt Kópavogskaupstaðar og Seltjarnarneshrepps, dags. 4.4.1974.

Lagt fram af Þórði Bogasyni hdl. f.h. Landsvirkjunar:

23 Kröfulýsing, dags. 3.6.2004.
23(1) Kort sem sýnir raforkukerfi Landsvirkjunar á Suðvesturlandi 2004.
23(2) Viðbætur á kröfulýsingu, frekari skýringar á legu háspennulína, ásamt skýringarkorti, dags. 21.4.2006.

Lagt fram af Þórði Clausen hrl. og Geir Arnari Marelssyni hdl. f.h. Kópavogsbæjar vegna Lækjarbotna og afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna:

24 Kröfulýsing, dags, 2.6.2004.

24(1) Skjalaskrá með kröfulýsingu.
24(2) Samningur Reykjavíkurborgar og Kópavogskaupstaðar um breytt bæjarmörk og makaskipti á landspildum við Breiðholtsbraut norðan Vatnendahvarfs, við Bugðu og Elliðavatn un Þingnes og við Vatnsendavatn, svo og við Lækjarbotna og nágrenni, dags. 28.11.1994.
24(3) Afsal Guðmundar Sigurðssonar til Seltjarnarneshrepps á Lækjarbotnum, dags. 8.10.1947.
24(5) Fundargerð ásamt greinargerð fundarboðenda og fundarboði, dags. 20.9.1947.
24(6) Fundargerð framkvæmdanefndar, dags. 26.9.1947.
24(7) Bréf félagsmálaráðuneytis til sýslumannsins í Kjósarsýslu um skiptingu Seltjarnarneshrepps í tvö sveitarfélög, dags. 10.12.1948.
24(8) Bréf Jóns Guðmundssonar formanns undirbúningsnefndar að skiptingu Seltjarnarness í tvö sveitarfélög um fyrirkomulag skiptingarinnar, dags. 27.11.1947.
24(9) Bréf Sigurðar Jónssonar til sýslunefndar Kjósarsýslu varðandi skiptingu á Seltjarnarneshrepps í tvö sveitarfélög, dags. 29.10.1947.
24(10) Bréf Sigurðar Jónssonar til formanns undirbúningsnefndar að skiptingu Seltjarnarneshrepps í tvö sveitarfélög, dags. 1.12.1947.
24(11) Bréf oddvita Kópavogshrepps til sýslumannsins í Kjósarsýslu, dags. 6.4.1949.
24(12) Kort sem sýnir kröfulínur Kópavogsbæjar. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).
24(13) Greinargerð Þórðar Clausen hrl. og Geirs Arnars Marelssonar hdl. f.h. Kópavogsbæjar, dags. 19.11.2004.
24(14) Skjalaskrá yfir framlögð gögn Kópavogsbæjar hjá óbyggðanefnd vegna þjóðlendumála, ódags.
24(15) Uppdráttur af hreppamörkum Kópavogshrepps skv. bréfum Félagsmálaráðuneytisins 1947-48.
24(16) Skriflega vitnaskýrsla Axels Þ. Gestssonar ásamt ljósmyndum, dags. 8.9.2004.
24(17) Endurrit úr þingbók héraðsdóms Reykjaness. Skýrslutaka vitnisins Axels Þ. Gestssonar, dags. 19.10.2004.
24(18) Auglýsing um fólkvang í Bláfjöllum, nr. 97/1973. Stjórnartíðindi, B-deild.
24(19) Bréf Sauðfjáreigendafélags Kópavogs til Kópavogsbæjar varðandi heimild til að til endurbyggingar fjárréttar við Lögberg, dags. 13.7.1973.
24(20) Lóðaleigusamningur Kópavogsbæjar við Fjáreigendafélag Kópavogs fyrir Fossvallarétt í Lækjarbotnalandi nr. 62, ódags.
24(21) Lóðaleigusamningur Kópavogsbæjar við Fjáreigendafélag Kópavogs fyrir Fossvallatún í Lækjarbotnalandi nr. 63, dags. 12.6.1998.
24(22) Faxbréf til fjármálastjóra Kópavogs frá Sauðfjáreigendafélagi Kópavogs vegna greiðslna bæjarins fyrir fjallskil, dags. 12.12.2001.
24(23) Svar bæjarverkfræðings Kópavogs við bréfi Sauðfjáreigendafélags Kópavogs, dags. 2.10.1999, vegna landspjalla við Fóelluvötn, dags. 20.10.1999.
24(24) Yfirlýsing Sauðfjáreigendafélagi Kópavogs varðandi endurnýjun á leigusamningi, dags. 23.3.1999.
24(25) Fjallskilaboð fyrir Kópavogskaupstað haustið 2001.
24(26) Afrit af fjallskilasamþykkt fyrir landnám Ingólfs Arnarssonar nr. 401/1996.
24(27) Útréttir og ýmis störf fyrir réttir í Fossvallarétt frá 2001.
24(28) Samþykkt bæjarráðs fyrir klúbbstarfsemi í flugvélarflaki við Sandskeið, dags. 24.7.1968.
24(29) Afrit úr “skráningu og mati fasteigna” fyrir fasteignir Svifflugfélagsins við Sandskeið, dags. 14.9.1973.

24(30) Útprentun af yfirliti yfir álagningu fasteignagjalda á fasteignir Svifflugfélagsins við Sandskeið, dags. 19.11.2004.

24(31) Afsal ríkissjóðs til Kópavogskaupstaðar á jörðunum Digranes og Kópavogur, dags. 14.8.1957.

24(32) Afsal ríkissjóðs til Kópavogskaupstaðar á þeim hluta jarðarinnar Kópavogs sem heilbrigðismálaráðuneytið hefur til umráða austan Hafnarfjarðarvegar auk Ástúns, Birkihlíðar, Efstalands, Grænuhlíðar, Lundar, Meltungu, Snælands og Sæbóls, dags. 4.7.1968.

24(33) Afsal Þórunnar Kristjánsdóttur o.fl. til Kópavogskaupstaðar allt land í Smárahvammi sem liggur vestan Smárahvammsvegar, dags. 26.7.1991, ásamt uppdrætti.

24(34) Afsal Bergþóru Ísaksdóttur o.fl. til Kópavogskaupstaðar Fífuhvamm í Kópavogi, dags. 22.8.1980.

24(35) Bréf skipulagsstjóra til bæjarstjórnar Kópavogs varðandi skipulag skíðasvæðis í Bláfjöllum, dags. 18.4.1988.

24(36) Lóðaleigusamningur Kópavogsbæjar við Fjáreigendafélag Kópavogs fyrir Fossvallatún í Lækjarbotnalandi nr. 63, dags. 15.4.1980.

24(37) Leigusamningur. Kópavogskaupstaður leigir Gesti Gunnlaugssyni Fossvallatún, dags. 15.6.1964.

24(38) Lóðaleigusamningur Kópavogsbæjar við Fjáreigendafélag Kópavogs fyrir Vatnsenda í Lækjarbotnalandi nr. 61, dags. 15.4.1980.

24(39) Leigusamningur. Kópavogskaupstaður leigir Sauðfjáreigendafélagi Kópavogs Hólstún, dags. 19.6.1970.

Lagt fram af Halldóri H. Backman hdl. vegna 90% eignarhluta í spildu úr Miðdals I:

25 Kröfulýsing, dags. 30.8.2004.

25(1) Kort með skýringum vegna kröfu Miðdals I.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

26 Greinargerð Ingva Þorsteinssonar náttúrufræðings um staðhætti og gróðurfar á Stór-Reykjavíkursvæðinu, dags. 30.8.2004.

27 Greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands um sögu jarða og annarra landsvæða á Stór-Reykjavíkursvæðinu, dags. 12.9.2005.

28 Yfirlitskort – Aðalkröfur. Mál nr. 2/2004 Stór-Reykjavíkursvæðið. Tvö kort, annað í mælikvarða 1:50.000 og hitt í 1:100.000. Sbr. kröfulínukort einstakra málsaðila.

29 Yfirlitskort – Varakröfur. Mál nr. 2/2004 Stór-Reykjavíkursvæðið. Tvö kort, annað í mælikvarða 1:50.000 og hitt í 1:100.000. Sbr. kröfulínukort einstakra málsaðila.

30(1) Fundargerð 1. fyrirtöku, dags. 31.8.2004.

30(2) Fundargerð 2. fyrirtöku, dags. 28.9.2004.

30(3) Fundargerð 3. fyrirtöku, dags. 26.10.2004.

30(4) Fundargerð 4, fyrirtöku, dags. 16.12.2004.

30(5) Fundargerð 5, fyrirtöku, dags. 20.1.2005.

30(6) Fundargerð aðalmeðferðar, dags. 24.1.2005.

30(7) Fundargerð endurupptöku, dags. 11.5.2006.

32 Úrskurður óbyggðanefndar vegna kröfu Björns Erlendssonar um að Karl Axelsson og Allan V. Magnússon viki sæti í óbyggðanefnd í máli nr. 2/2004, Stór-Reykjavík. Dags. 6.9.2005.

33 Bréf óbyggðanefndar til fjármálaráðherra, dags. 10.3.2006, varðandi þjóðlendukröfur fjármálaráðherra f.h. ríkisins og ríkisjarðir.

33(1) Svarbréf fjármálaráðherra við fyrirspurn óbyggðanefndar, dags. 28.3.2006, varðandi þjóðlendukröfur fjármálaráðherra f.h. ríkisins og ríkisjarðir.

Lagt fram af Sigurði Sigurjónssyni hrl. vegna 10% eignarhluta í spildu úr Miðdal I:

31 Kröfulýsing, dags. 6.9.2004.
- 31(1) Ljósrit af loftmynd af landi Miðdals I (mælikvarði 1:25.000).
- 31(2) Skiptayfirlýsing fyrir hluta Miðdals I, dags. 17.11.2003.
- 31(3) Þinglýsingarvottorð fyrir Miðdal I, Miðdalsheiði, dags. 19.11.2003.

Hliðsjónargögn

Lagt fram til hliðsjónar af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. f.h. fjármálaráðherra:

Ónr. Seltirningabók eftir Heimi Þorleifsson. Bls. 9-12, 17-18, 27-31, 33-34, 43-54, 57-58 og 73.
Ónr. Grein Hjörleifs Kvaran, borgarlögmanns í afmælisriti Davíðs Oddssonar fimmtugs.
Ónr. Lýsing Garðaprestakalls 1842 eftir síra Árna Helgason. Úr Sýslulýsingum og sóknarlýsingum, birt í bókinni Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu. Reykjavík 1935-1936.
Ónr. Úr bókinni Landnám Ingólfs eftir Guðna Jónsson. Bls. 1 og 8-18.
Ónr. Afrit af korti sem sýnir örnefni í umdæmi Hafnafjarðarkaupsstaðar, ódags. og ókvarðað.

Lagt fram til hliðsjónar af Andra Árnasyni hrl. vegna Garðabæjar:

Ónr. Úr ritinu Örnefni og leiðir í landi Garðabæjar, höf. texta: Guðlaugur Rúnar Guðmundsson, Garðabær 2001.
Ónr. Úr ritinu Garðabær- byggð milli hrauns og hlíða, umsjón með útg. Erla Jónsdóttir, Garðabær 1992.
Ónr. Úr ritinu Garðabær- bær í blóma, höf. texta Steinar J. Lúðvíksson, Garðabær 2000.
Ónr. Úr ritinu landnám Ingólfs. Riðið í Brennisteinsfjöll og Selvog. Bls 14.
Ónr. Úr ritinu Harðsporar eftir Ólaf Þorvaldsson. Bls. 50-51, 59-60.

Lagt fram til hliðsjónar af Eyvindi G. Gunnarssyni hdl. f.h. eigenda jarða í Álftaneshreppi hinum forna vegna Almenningsskóga Álftaness:

Ónr. Listi yfir lögbýlisjarðir í umdæmi Hafnarfjarðar. Ný jarðabók fyrir Ísland (Tilskipun 1.4.1861).

Lagt fram af Guðmundi Benediktssyni hrl. f.h. Hafnarfjarðarbæjar:

Ónr. Saga Hafnarfjarðar 1908-1983 1.b. eftir Ásgeir Guðmundsson. Bls. 101-122.
Ónr. Greinargerð Hafnarfjarðarkaupstaðar í landamerkjamálinu; Jarðeignadeild ríkisins og Sýslusjóður Gullbringusýslu gegn Hafnarfjarðarkaupstað, dags. 3.6.1965.
Ónr. Álit um landamerki milli Straums (með Þorbjarnarstöðum) og Hvaleyrar og norðurmörk Krýsuvíkurlands eftir Guðmund Kjartansson, dags. 30.6.1945.
Ónr. Álit um landamerki milli Straums (með Þorbjarnarstöðum) og Hvaleyrar og norðurmörk Krýsuvíkurlands eftir Bjarnar Aðalsteinsson, dags. 30.6.1945.

Lagt fram til hliðsjónar af Jörundi Gaukssyni hdl. f.h. Hraðastaða II:

Ónr Mannréttindadómsstóll Evrópu, Case of Kopecký v. Slovakia, 28.9.2004.

Lagt fram til hliðsjónar af Ólafi Björnssyni hrl. til hliðsjónar: f.h. íslensku þjóðkirkjunnar vegna Garðakirkjulands ásamt hlutdeild í Almenningsskógum Álftaness:

Ónr. Skipti torfu 12.5.1932 úr landskiptabók Gullbringusýslu.
Ónr. Grein úr Morgunblaðinu eftir Pál Sigurðsson, *Hver á Prestssetursjarðirnar?*, birt 3.9.1999.

Ónr. Viðtal við Karl Sigurbjörnsson biskup í Morgunblaðinu, *Gengið hefur á kirkjueignir í meðförum ríkisins*, birt 18.10.2002.
Ónr. Viðtal við sr. Halldór Gunnarsson í Morgunblaðinu, *Segir ólöglega eignaupptöku nema milljörðum*, birt 26.4.2003.
Ónr. Viðtal við sr. Halldór Gunnarsson í Morgunbaðinu, *Mótmæla að Þingvellir séu taldir með ríkisjörðum*, birt 26.4.2004.
Ónr. Konungsbréf (til biskups), er löggildir máldagabók Gísla biskups Jónssonar, frá 5. 4.1749.
Ónr. Lög um sölu kirkjujarða nr. 50, frá 16.10.1907.
Ónr. Lög um prestsetur nr. 137, frá 31.12.1993.
Ónr. Lög um stöðu, stjórn og starfshætti þjóðkirkjunnar, nr. 78 frá 26.5.1997.
Ónr. Tilvísanaskrá og dómaskrá (tilvísanir til helstu dóma) í máli nr. 2/2004 Stór-Reykjavíkursvæðið.

Lagt fram af til hliðsjónar af Páli Arnóri Pálssyni hrl. vegna eignarnámslands í Heiðmörk:
Ónr. Ljósrit úr Árbók Reykjavíkurborgar 1950-1951.

Lagt fram til hliðsjónar af Páli Arnóri Pálssyni hrl. vegna afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna í svokölluðu Kóngslandi:
Ónr. Landið og Landnáma eftir Harald Matthíasson, bls. 44-47 og 52-53.
Ónr. Ljósrit úr Árbók Reykjavíkurborgar 1950-1951.
Ónr. Ljósrit úr Árbók F.Í. 1985 bls. 37-62.

Lagt fram til hliðsjónar af Páli Arnóri Pálssyni hrl. vegna Seljabrekku, Mosfellsbæ:
Ónr. Landnám Ingólfs, bls. 221-239.
Ónr. Örnefnaskrá fyrir Seljabrekku í Mosfellshrepp, Ari Gíslason skráði.
Ónr. Örnefnaskrá fyrir Seljabrekku í Mosfellshrepp, athugasemdir Guðmundar Þorlákssonar við handrit Ara Gíslasonar.
Ónr. Örnefnaskrá fyrir Bringur í Mosfellshrepp, Jón Halldórsson skráði.
Ónr. Örnefnaskrá fyrir Bringur í Mosfellshrepp, Ágúst Ó. Georgsson skráði.
Ónr. Örnefnaskrá fyrir Gullbringur í Mosfellshrepp, athugasemdir og viðbætur Jóns Halldórssonar.

Lagt fram til hliðsjónar af Sigurbirni Þorbergssyni hdl. vegna Vatnsenda:
Ónr. Alþingistíðindi A 1942, þskj. 157. Frumvarp til laga um heimild fyrir Reykjavíkurbæ til þess að taka eignarnámi hluta af landi jarðarinnar Vatnsenda í Seltjarnarneshreppi, ásamt fylgiskjölum.
Ónr. Alþingistíðindi B 1942, bls. 602-606. Umræður um Frumvarp til laga um heimild fyrir Reykjavíkurbæ til þess að taka eignarnámi hluta af landi jarðarinnar Vatnsenda í Seltjarnarneshreppi.
Ónr. Riðið í Selvog. Selvogsgata úr Mygludölum. Grein eftir Þorkel Jóhannesson og Óttar Kjartansson í tímaritinu Hesturinn okkar, bls. 12-26.
Ónr. Fjórar leiðir í Gjárétt, fyrri hluti. Grein eftir Þorkel Jóhannesson og Óttar Kjartansson í tímaritinu Hesturinn okkar, bls. 1-14.
Ónr. Fjórar leiðir í Gjárétt, síðari hluti. Grein eftir Þorkel Jóhannesson og Óttar Kjartansson í tímaritinu Hesturinn okkar, bls. 15-28.
Ónr. Mannréttindadómstól Evrópu, Case of the former King of Greece and others v. Greece, dags. 23.11.2000.

Lagt fram til hliðsjónar af Þórði Clausen hrl. og Geir Arnari Marelssyni hdl. vegna Lækjarbotna og afréttar Seltjarnarneshrepps hins forna fyrir Kópavogsbæ:
Ónr. Hrd. mál nr. 44/1943. Lækjarbotnar.

Lagt fram til hliðsjónar af Ragnari Aðalsteinssyni hrl. vegna Óttarsstaða:

Ónr. Á förnum vegi. Loftur Guðmundsson. Reykjavík 1966. Bls. 112-122.

Lagt fram til hliðsjónar af óbyggðanefnd:

Ónr. Lyfrd. eldri (1874) XI/242. Garðar (Akurgerði).
Ónr. Lyfrd. eldri (1874) I/271. Garðar (Hafnarfjarðarlóð).
Ónr. Lyfrd. eldri (1874) IV/ 207. Elliðakot.
Ónr. Lyfrd. eldri (1874) II/255. Vilborgarkot.
Ónr. Lyfrd. eldri (1874) III/244. Vilborgarkot.
Ónr. Hrd. 1925-1929/157. Setberg/Garðakirkjuland.
Ónr. Hrd. 1935/483. Gunnarshólmi.
Ónr. Hrd. 1996/2848, mál nr. 256/1995. Mörk sveitarfélaga á Suðvesturlandi (Bláfjallamál).
Ónr. Lyfrd. eldri (1871-1874) XI/229. Vilborgarkot.
Ónr. Dómur í landamerkjadómi Gullbringu- og Kjósarsýslu og Hafnarfjarðar í máli nr. 329/1964.
Ónr. Alþingistíðindi A og B 1927 vegna sölu á Mosfellsheiði.
Ónr. Greinin „Þegar Mosfellsheiði var seld“ eftir Guðjón Jensson (Mosfellingur 8. tbl. 4. árg. 19.12.2002).